

**ОСНОВНА ШКОЛА
"СВЕТИ САВА"**

Владичин Хан, Буре Јакшића бб

**ШКОЛСКИ ПРОГРАМ
за V, VI, VII и VIII разред**

2020/21. - 2023/24. година

ОСНОВНА ШКОЛА "СВЕТИ САВА"

Владичин Хан, Ђуре Јакшића бб

Телефон: 017/474 732, 474 733

Факс : 017/474 732

E-mail: ossavahan@gmail.com

На основу члана 61. Закона о основама система образовања и васпитања ("Сл. гласник РС" бр. 88/17, 27/18, 10/19 и 6/20), члана 27. и 28. Закона о основном образовању и васпитању ("Сл. гласник РС" бр. 55/13, 101/17, 27/18 и 10/19), Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС – Просветни гласник", бр. 88/17, 18/18 и 3/19), Правилника о плану наставе и учења за седми и осми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС – Просветни гласник", бр. 18/18) Правилника о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС – Просветни гласник", бр. 5/19), Правилника о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", број 11/19), Правилника о наставном плану и програму за осми разред ("Сл. гласник РС - Просветни гласник" , бр.2/10, 3/11, 8/13, 35/15, 68/15 и 62/16) и Статута ОШ "Свети Сава", Школски одбор је на седници одржаној 01. јула 2020. године донео:

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ за V, VI, VII и VIII разред

2020/21. - 2023/24. година

Владичин Хан,
јун 2020. године

М.П.

Председник Школског одбора
Јовица Савић

САДРЖАЈ

ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ ЗА ИЗРАДУ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА.....	7
ЦИЉЕВИ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА.....	8
ПЛАНОВИ НАСТАВЕ И УЧЕЊА.....	12
ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА V РАЗРЕД.....	12
ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА VI РАЗРЕД.....	13
ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА VII РАЗРЕД.....	14
ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА VIII РАЗРЕД.....	16
ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ.....	18
СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ.....	18
V РАЗРЕД.....	18
VI РАЗРЕД.....	27
VII РАЗРЕД.....	37
VIII РАЗРЕД.....	48
ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК.....	55
V РАЗРЕД.....	55
VI РАЗРЕД.....	67
VII РАЗРЕД.....	80
VIII РАЗРЕД.....	93
ЛИКОВНА КУЛТУРА.....	97
V РАЗРЕД.....	97
VI РАЗРЕД.....	104
VII РАЗРЕД.....	107
VIII РАЗРЕД.....	112
МУЗИЧКА КУЛТУРА.....	116
V РАЗРЕД.....	116
VI РАЗРЕД.....	121
VII РАЗРЕД.....	125
VIII РАЗРЕД.....	131
ИСТОРИЈА.....	133
V РАЗРЕД.....	133
VI РАЗРЕД.....	138
VII РАЗРЕД.....	141
VIII РАЗРЕД.....	145
ГЕОГРАФИЈА.....	151
V РАЗРЕД.....	151
VI РАЗРЕД.....	155
VII РАЗРЕД.....	161
VIII РАЗРЕД.....	168
ФИЗИКА.....	170
VI РАЗРЕД.....	170
VII РАЗРЕД.....	175
VIII РАЗРЕД.....	179

МАТЕМАТИКА	183
V РАЗРЕД	183
VI РАЗРЕД	189
VII РАЗРЕД	194
VIII РАЗРЕД	199
БИОЛОГИЈА	201
V РАЗРЕД	201
VI РАЗРЕД	206
VII РАЗРЕД	211
VIII РАЗРЕД	217
ХЕМИЈА	219
VII РАЗРЕД	219
VIII РАЗРЕД	224
ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА	227
V РАЗРЕД	228
VI РАЗРЕД	233
VII РАЗРЕД	237
VIII РАЗРЕД	241
ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО	246
V РАЗРЕД	246
VI РАЗРЕД	252
VII РАЗРЕД	256
VIII РАЗРЕД	261
ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ	270
V РАЗРЕД	270
VI РАЗРЕД	276
VII РАЗРЕД	281
VIII РАЗРЕД	287
ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ	293
РУСКИ ЈЕЗИК	293
V РАЗРЕД	294
VI РАЗРЕД	301
VII РАЗРЕД	310
VIII РАЗРЕД	319
ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК	322
V РАЗРЕД	323
VI РАЗРЕД	330
VII РАЗРЕД	339
VIII РАЗРЕД	347
ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ	351
V РАЗРЕД	351
VI РАЗРЕД	354
VII РАЗРЕД	357
VIII РАЗРЕД	360

ВЕРСКА НАСТАВА	363
V РАЗРЕД	363
VI РАЗРЕД	365
VII РАЗРЕД	367
VIII РАЗРЕД	369
СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ	372
ЧУВАРИ ПРИРОДЕ	372
V РАЗРЕД	372
VI РАЗРЕД	373
ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ	373
V РАЗРЕД	374
VI РАЗРЕД	375
ХОР	377
V РАЗРЕД	377
VI РАЗРЕД	378
VII РАЗРЕД	379
VIII РАЗРЕД	380
ДОМАЋИНСТВО	381
VII РАЗРЕД	381
VIII РАЗРЕД	383
ШАХ	384
VII РАЗРЕД	384
VIII РАЗРЕД	385
ПРОГРАМ ДОДАТНЕ НАСТАВЕ	387
ПРОГРАМ ДОПУНСКЕ НАСТАВЕ	387
ПРОГРАМ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ	388
ПРОГРАМ КУЛТУРНИХ АКТИВНОСТИ ШКОЛЕ	390
ПРОГРАМ ШКОЛСКОГ СПОРТА И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ АКТИВНОСТИ	391
ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА	392
ПРОГРАМ СПРЕЧАВАЊА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ	394
ПРОГРАМ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУГИХ ОБЛИКА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА	405
ПРОГРАМ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ	406
ПРОГРАМ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ	409
ПРОГРАМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ	409
ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	410
ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ЛОКАЛНОМ САМОУПРАВОМ	411
ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ПОРОДИЦОМ	412
ПРОГРАМ ЕКСКУРЗИЈА	414
ПРОГРАМ РАДА ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ	417
ШКОЛСКИ РАЗВОЈНИ ПЛАН	418
ПРОГРАМ БЕЗБЕДНОСТИ И ЗДРАВЉА НА РАДУ	419
ПРОГРАМ ПРОДУЖЕНОГ БОРАВКА	420
ПРОГРАМ ОБОГАЂЕНОГ ЈЕДНОСМЕНСКОГ РАДА	421

ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАНОВИ	422
ПРОГРАМ РАДА УЧЕНИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА	424
ПРАЋЕЊЕ НАПРЕДОВАЊА УЧЕНИКА	427
ПРАЋЕЊЕ ОСТВАРИВАЊА ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА	428

ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ ЗА ИЗРАДУ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Школски програм за пети, шести, седми и осми разред Основне школе "Свети Сава" из Владичиног Хана израђен је на основу:

Закона о основама система образовања и васпитања ("Сл. гласник РС" бр. 88/17, 27/18, 10/19 и 6/20),

Закона о основном образовању и васпитању ("Сл. гласник РС" бр. 55/13, 101/17, 27/18 и 10/19),

Правилника о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС – Просветни гласник", бр. 88/17, 18/18 и 3/19),

Правилника о плану наставе и учења за седми и осми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС – Просветни гласник", бр. 18/18),

Правилника о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС – Просветни гласник", бр. 5/19),

Правилника о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", број 11/19),

Правилника о наставном плану и програму за осми разред ("Сл. гласник РС - Просветни гласник", бр.2/10, 3/11, 8/13, 35/15, 68/15 и 62/169),

Закона о уџбеницима и другим наставним средствима ("Сл. гласник РС" бр. 27/18),

Развојног плана школе за период од 2019. до 2023. године.

ШКОЛСКИ ПРОГРАМ САДРЖИ:

1. циљеве школског програма;
2. план наставе и учења основног образовања и васпитања;
3. програме обавезних предмета по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање;
4. изборне програме по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање;
5. програме слободних наставних активности по разредима, са начинима и поступцима за њихово остваривање;
6. програм допунске и додатне наставе;
7. програм културних активности школе;
8. програм школског спорта и спортско-рекреативних активности;
9. програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања, програм спречавања дискриминације и програм превенције других облика ризичног понашања;
10. програм ваннаставних активности ученика;
11. програм професионалне оријентације;
12. програм здравствене заштите;
13. програм социјалне заштите;
14. програм заштите животне средине;
15. програм сарадње са локалном самоуправом;
16. програм сарадње са породицом;
17. програм излета, екскурзија и наставе у природи;
18. програм рада школске библиотеке;
19. начине остваривања других области развојног плана школе који утичу на образовно-васпитни рад:
20. програм безбедности и здравља на раду
21. програм обогаћеног једносменског рада
22. програм продуженог боравка

23. програм рада ученичких организација

24. индивидуалне образовне планове

Индивидуални образовни планови свих ученика који се образују по индивидуалном образовном плану чине прилог Школском програму и саставни су део Школског програма.

Пројекти који се реализују у школи:

1. Дигитално искуство
2. Подстицање демократске културе у школама
3. Покренимо нашу децу
4. Једносменски рад
5. Предузетништво

НАЧЕЛА НА КОЈИМА ЈЕ ПРОГРАМ УТЕМЕЉЕН СУ :

1. усмерености на процесе и исходе учења;
2. заснованости на стандардима, уз систематско праћење и процењивање квалитета програма;
3. уважавања узрасних карактеристика у процесу стицања знања и вештина, формирања ставова и усвајања вредности код ученика;
4. хоризонталне и вертикалне повезаности у оквиру предмета и између различитих наставних предмета;
5. поштовања индивидуалних разлика међу ученицима у погледу начина учења и брзине напредовања, као и могућности личног избора у слободним активностима;
6. заснованости на партиципативним, кооперативним, активним и искуственим методама наставе и учења;
7. уважавања искуства, учења и знања која ученици стичу ван школе и њихово повезивање са садржајима наставе;
8. развијања позитивног односа ученика према школи и учењу, као и подстицања учениковог интересовања за учење и образовање у току целог живота;
9. коришћења позитивне повратне информације, похвале и награде као средства за мотивисање ученика;
10. уважавање узрасних карактеристика у процесу психофизичког развоја обезбеђивањем услова за живот и рад у школи.

Школским програмом за пети, шести, седми и осми разред обезбеђује се задовољавање потреба ученика и родитеља, школе и јединице локалне самоуправе.

Школски програм се доноси за период од четири године, односно од почетка школске 2020/21. године до краја школске 2023/24. године.

У изради Школског програма учествовали су чланови Стручних већа.

ЦИЉЕВИ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Школски програм треба да обезбеди квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву, развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учење у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви Школског програма су:

1. обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју детета, ученика и одраслог;
2. обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој детета, ученика и одраслог, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;

3. шири обухват деце предшколским васпитањем и образовањем и свеобухватна укљученост ученика у систем образовања и васпитања;
4. развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
5. развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња;
6. континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања заснованог на провереним научним сазнањима и образовној пракси;
7. развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења;
8. пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
9. развијање кључних компетенција за целоживотно учење, међупредметних компетенција и стручних компетенција у складу са захтевима занимања, потребама тржишта рада и развојем савремене науке и технологије;
10. развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;
11. оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
12. развијање позитивних људских вредности;
13. развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
14. развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
15. развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности, толеранције и уважавање различитости;
16. развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
17. повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања и васпитања, завршавање образовања и васпитања у предвиђеном року са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања;
18. повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.

При изради програма посебно се водило рачуна о усмерености на постизање општих међупредметних компетенција. Међупредметне компетенције су:

1. КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА УЧЕЊЕ

Учење је процес стицања знања и вештина, развијања свести и ставова неопходних за лични и професионални развој и активно учешће у друштвеном животу. Способност за целоживотно учење обухвата све компетенције које се стичу образовањем. Компетенција за учење основа је целоживотног учења.

Ученик треба да буде оспособљен и мотивисан да схвати значај учења; изабере одговарајуће методе; прати сопствени напредак током учења и усмерава учење у складу са намерама и циљем који има. Ученик стиче нова знања и вештине, примењујући претходно учење и ваншколско искуство. Развија свест и о стваралачкој природи учења. Истрајан је и превазилази тешкоће у учењу.

2. ОДГОВОРНО УЧЕШЋЕ У ДЕМОКРАТСКОМ ДРУШТВУ

Ученик разуме и прихвата значај принципа правде, слободе, солидарности, националне, верске, родне и етничке равноправности и одговорности – као темеља демократског друштва, активно учествујући у животу школе (одељењска заједница, вршњачки тим, ученички парламент и сл.) и заједница којима припада (нпр. породица, локална заједница) у складу са својим узрастом. Поштује и залаже се за поштовање дечјих и људских и мањинских права, као и личног и националног достојанства. Упознаје себе, развија своје друштвене улоге и јача свој идентитет, лични интегритет, самосталност, самопоуздање и позитиван однос према другима. Поштује равноправност различитих заједница, њихову традицију и културни идентитет. Одговоран је за изборе и одлуке које чини и понаша се хумано и с уважавањем према другима. Аргументовано заступа ставове и мишљења уважавајући супротна гледишта, као и усвојене процедуре доношења одлука.

3. ЕСТЕТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик влада основним значењем појмова култура и естетичка вредност. Естетичку вредност не везује само и искључиво за уметност, већ и за друге садржаје: природне или биологистичке (нпр. непоновљивост природе), социолошке или идеолошке (човеково деловање на природу, односи унутар заједнице), емотивно-афективне (креативност и стваралачко мишљење и понашање како појединца, тако и групе) и практичне (појмови, модели, поступци, теоријске основе игре, литерарних, ликовних, музичких и сценских облика и сл.).

4. КОМУНИКАЦИЈА

Ученик комуницира на сврсисходан и конструктиван начин у приватном, јавном и образовном контексту. Прилагођава начин и средства комуникације карактеристикама ситуације. Користи на одговарајући и креативан начин језик и стил комуникације специфичан за различите научне, техничке и уметничке дисциплине. У комуникацији уме да изрази мишљење, осећања и ставове и да представи своје циљеве на позитиван, конструктиван и аргументован начин поштујући и уважавајући другог. Критички процењује садржај и начин комуникације у различитим ситуацијама. Има развијену свест о значају конструктивне комуникације и активно доприноси неговању културе дијалога у заједницама којима припада.

5. ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ОКОЛИНИ

Ученик стиче знања и развија свест о дејству људских активности на животну средину и природу; усваја ставове о неопходности очувања непосредне и шире околине и развија способности активног деловања ради очувања средине у школи, непосредној околини и породици. Познаје људске активности и начин на који оне могу да угрозе или унапреде околину, живи свет и природу у окружењу. Одговоран је према квалитету сопственог живота, што обухвата и однос према околини и однос према здрављу. Разуме сопствену одговорност и одговорност заједнице у изградњи личне и заједничке будућности, као и будућности наредних генерација. У области одрживог развоја – зна основне поставке одрживости, разуме принципе одрживог развоја и практикује активности које га подржавају.

6. ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЗДРАВЉУ

Ученик користи знања, вештине и усваја ставове ради очувања и унапређивања психофизичког здравља. Одговоран однос према здрављу укључује развијање свести о важности сопственог здравља и безбедности, знања о основним чиниоцима који утичу на здравље и практиковање здравих животних стилова. Својим понашањем, као појединац и део различитих група и заједница, промовише здравље, заштиту здравља и здраве стилове живота. Уочава опасности по здравље и доноси одлуке значајне за превенцију болести и очување здравља и укључује се у друштвене активности значајне за превенцију болести и очување здравља.

7. ПРЕДУЗИМЉИВОСТ И ОРИЈЕНТАЦИЈА КА ПРЕДУЗЕТНИШТВУ

Ученик препознаје могућности у школи и заједници да идеју претвори у активност, покреће и спремно прихвата промене, преузима одговорност, показује иницијативу и јасну оријентацију ка остварењу циљева и постизању успеха. Ученик кроз образовање стиче свест о сопственим потенцијалима и интересовањима и бива оснажен да самостално доноси одлуке о изборима будућег образовања, занимања и професионалне оријентације. Реализује

унапред осмишљене идеје и учествује у пројектима који се тичу школе и локалне заједнице. Ученик стиче знања о карактеристикама одређених послова и радних места, разуме свет рада и пословања из перспективе друштва и спреман је на волонтерски рад и покретање хуманитарних акција.

8. РАД С ПОДАЦИМА И ИНФОРМАЦИЈАМА

Ученик разуме значај коришћења поузданих података и информација у процесу учења, њихову примену за рад, доношење одлука и свакодневни живот. Користи знања и вештине из различитих предмета да представи, прочита и протумачи податке користећи текст, бројеве, дијаграме и различите аудио-визуелне форме. Ученик користи и самостално проналази различите изворе информација и података, (библиотеке, медије, интернет, институције, личну комуникацију, итд.), критички разматра њихову поузданост и ваљаност, разврстава их и повезује релевантне информације из различитих извора.

9. РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА

Ученик примењује знање из различитих предмета, искуство стечено изван школе, интелектуалне, емоционалне и социјалне способности у проналажењу одговора/решења у за њега новим ситуацијама које се јављају током учења, као и у свакодневном животу. Оспособљен је да у циљу решавања проблемских ситуација селективно и сврсисходно користи књиге и друге изворе информација, алате, помоћ наставника, ученика и других особа из школског и ваншколског окружења. Ученик је мотивисан да реши проблемску ситуацију, истрајава у решавању проналази/осмишљава решење проблемских ситуација, процењује тачност решења и начин решавања.

10. САРАДЊА

Ученик развија способност да у сарадњи са другима или да се као члан групе ангажује на заједничком решавању проблема или реализацији заједничких пројеката.

Учествује у заједничким активностима на конструктиван, одговоран и креативан начин афирмишући дух међусобног поштовања, равноправности, солидарности и сарадње. Активно, аргументовано и конструктивно доприноси раду групе у свим фазама групног рада : формирање групе, формулисање заједничких циљева, усаглашавање у вези са правилима заједничког рада, формулисање оптималног начина за остварење заједничких циљева на основу критичког разматрања различитих предлога, подела улога и дужности, преузимање одговорности за одређене активности, надгледање заједничког рада и усклађивање постигнутих договора са новим искуствима и сазнањима до којих се долази током заједничког рада и сарадње.

У процесу договарања уме да изрази своја осећања, уверења, ставове и предлоге. Подржава друге да изразе своје погледе, прихвата да су разлике у погледима предност групног рада и поштује друге који имају другачије погледе.

У сарадњи са другима залаже се да се одлуке доносе заједнички на основу аргумената и прихваћених правила заједничког рада.

11. ДИГИТАЛНА КОМПЕТЕНЦИЈА

Ученик је способан да користи одређена средства из области информационо-комуникационих технологија (уређаје, софтверске производе и сервисе из области електронских комуникација) на одговоран и критички начин ради ефикасног испуњавања постављених циљева, задатака и сопствених потреба у свакодневном животу и образовању. Познаје основне карактеристике информационо- комуникационих технологија (у даљем тексту: ИКТ), односно њихов утицај и значај на живот и рад појединца и заједница. Уме да одабере одговарајуће ИКТ средство и да га користи на одговоран и креативан начин у свакодневним активностима (учење и креативан рад; сарадња; комуникација; решавање проблема; организација, обрада, размена и презентација информација). Приликом коришћења ИКТ-а свестан је ризика за сопствену и туђу сигурност и добробит, поштује приватност и одговорним поступањем штити себе и друге.

Компетенције се развијају кроз наставу свих предмета и примењују у разним ситуацијама при решавању различитих проблема и задатака. Опште предметне компетенције и специфичне предметне компетенције биће посебно издвојене у годишњим плановима рада.

ПЛАНОВИ НАСТАВЕ И УЧЕЊА**ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА V РАЗРЕД**

I ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ		Фонд часова	
		недељно	годишње
1.	Српски језик и књижевност	5	180
2.	Енглески језик	2	72
3.	Ликовна култура	2	72
4.	Музичка култура	2	72
5.	Историја	1	36
6.	Географија	1	36
7.	Математика	4	144
8.	Биологија	2	72
9.	Техника и технологија	2	72
10.	Информатика и рачунарство	1	36
11.	Физичко и здравствено васпитање	2	72
Укупно:		24	864
II ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ			
1.	Грађанско васпитање	1	36
2.	Верска настава	1	36
Ученик бира један предмет у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса			
3.	Француски језик	2	72
4.	Руски језик	2	72
Ученик бира један страни језик у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса			
Укупно:		3	108
Укупно: I + II		27	972
III ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО - ВАСПИТНОГ РАДА			
1.	Додатна настава	Фонд часова за реализацију додатног рада из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	36

2.	Допунска настава	Фонд часова за реализацију допунске наставе из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	36
3.	Час одељенског старешине		1	36
4.	Обавезне физичке активности		1,5	54
Обавезне физичке активности се реализују у оквиру предмета Физичко и здравствено васпитање				
5.	Слободне наставне активности		1	36
Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди: Чувари природе, Цртање, сликање и вајање и Хор				
6.	Ваннаставне активности		1	36
Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, техничке, хуманитарне, спортске, културне активности и др.				
7.	Екскурзија			до 2 дана

ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА VI РАЗРЕД

I ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ		Фонд часова	
		недељно	годишње
1.	Српски језик и књижевност	4	144
2.	Енглески језик	2	72
3.	Ликовна култура	1	36
4.	Музичка култура	1	36
5.	Историја	2	72
6.	Географија	2	72
7.	Физика	2	72
8.	Математика	4	144
9.	Биологија	2	72
10.	Техника и технологија	2	72
11.	Информатика и рачунарство	1	36
12.	Физичко и здравствено васпитање	2	72
Укупно:		25	900
II ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ			
1.	Грађанско васпитање	1	36

2.	Верска настава		1	36
Ученик бира један предмет у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса				
3.	Француски језик		2	72
4.	Руски језик		2	72
Ученик бира један страни језик у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса				
Укупно:			3	108
Укупно: I + II			28	1008
III ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО - ВАСПИТНОГ РАДА				
1.	Додатна настава	Фонд часова за реализацију додатног рада из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	36
2.	Допунска настава	Фонд часова за реализацију допунске наставе из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	36
3.	Час одељенског старешине		1	36
4.	Обавезне физичке активности		1,5	54
Обавезне физичке активности се реализују у оквиру предмета Физичко и здравствено васпитање				
5.	Слободне наставне активности		1	36
Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди: Чувари природе, Цртање, сликање и вајање и Хор				
6.	Ваннаставне активности		1	36
Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, техничке, хуманитарне, спортске, културне активности и др.				
7.	Екскурзија			до 2 дана

ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА VII РАЗРЕД

I ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ		Фонд часова	
		недељно	годишње
1.	Српски језик и књижевност	4	144
2.	Енглески језик	2	72
3.	Ликовна култура	1	36
4.	Музичка култура	1	36
5.	Историја	2	72
6.	Географија	2	72

7.	Физика		2	72
8.	Математика		4	144
9.	Биологија		2	72
10.	Хемија		2	72
11.	Техника и технологија		2	72
12.	Информатика и рачунарство		1	36
13.	Физичко и здравствено васпитање		3	108
Укупно:			28	1008
II ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ				
1.	Грађанско васпитање		1	36
2.	Верска настава		1	36
Ученик бира један предмет у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса				
3.	Француски језик		2	72
4.	Руски језик		2	72
Ученик бира један страни језик у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса				
Укупно:			3	108
Укупно: I + II			31	1116
III ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО - ВАСПИТНОГ РАДА				
1.	Додатна настава	Фонд часова за реализацију додатног рада из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	36
2.	Допунска настава	Фонд часова за реализацију допунске наставе из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	36
3.	Час одељенског старешине		1	36
4.	Слободне наставне активности		1	36
Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди: Домаћинство, Шах и Хор				
5.	Ваннаставне активности		1	36
Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, техничке, хуманитарне, спортске, културне активности и др.				
6.	Екскурзија			до 2 дана

ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА VIII РАЗРЕД

I ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ		Фонд часова		
		недељно	годишње	
1.	Српски језик и књижевност	4	136	
2.	Енглески језик	2	68	
3.	Ликовна култура	1	34	
4.	Музичка култура	1	34	
5.	Историја	2	68	
6.	Географија	2	68	
7.	Физика	2	68	
8.	Математика	4	136	
9.	Биологија	2	68	
10.	Хемија	2	68	
11.	Техника и технологија	2	68	
12.	Информатика и рачунарство	1	34	
13.	Физичко и здравствено васпитање	3	102	
Укупно:		28	952	
II ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ				
1.	Грађанско васпитање	1	34	
2.	Верска настава	1	34	
Ученик бира један предмет у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса				
3.	Француски језик	2	68	
4.	Руски језик	2	68	
Ученик бира један страни језик у петом разреду и изучава га до краја другог циклуса				
Укупно:		3	102	
Укупно: I + II		31	1054	
III ОСТАЛИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО - ВАСПИТНОГ РАДА				
1.	Додатна настава	Фонд часова за реализацију додатног рада из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	34
2.	Допунска настава	Фонд часова за реализацију допунске наставе из свих предмета, дефинисан је Годишњим планом рада школе	1	34

3.	Час одељенског старешине	1	34
4.	Слободне наставне активности	1	34
Ученик обавезно бира једну активност са листе од три слободне наставне активности које школа нуди: Домаћинство, Шах и Хор			
5.	Ваннаставне активности	1	34
Ваннаставне активности могу да буду: друштвене, техничке, хуманитарне, спортске, културне активности и др.			
6.	Екскурзија		до 3 дана

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Циљеви учења Српског језика и књижевности јесу да се ученик оспособи да правилно користи српски језик у различитим комуникативним ситуацијама, у говору и писању; да кроз читање и тумачење књижевних дела развија читалачке компетенције које, уз књижевно знање, обухватају емоционално и фантазијско уживљавање, живо памћење, истраживачко посматрање; подстичу имагинацију и уметнички сензибилитет, естетско доживљавање и критичко мишљење, морално просуђивање и асоцијативно повезивање; да се одговарајућим врстама читања оспособљава да усмерено приступа делу и приликом тумачења открива различите слојеве и значења; да стиче основна знања о месту, улози и значају језика и књижевности у култури, као и о медијској писмености; да стиче и развија најшира хуманистичка знања и да научи како функционално да повезује садржаје предметних области.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЈЕЗИК	<p>Морфологија</p> <p>Променљиве речи: именице, заменице, придеви, бројеви (с напоменом да су неки бројеви непроменљиви), глаголи;</p> <p>Непроменљиве речи: прилози (с напоменом да неки прилози могу имати компарацију) и предлози.</p> <p>Именице - значење и врсте (властите, заједничке, збирне, градивне; мисаоне, глаголске).</p> <p>Промена именица (деклинација): граматичка основа, наставак за облик, појам падежа.</p> <p>Основне функције и значења падежа (с предлозима и без предлога): номинатив (субјекат); генитив (припадање и део нечега); датив (намена и усмереност); акузатив (објекат); вокатив (дозивање, обраћање); инструментал (средство и друштво); локатив (место).</p> <p>Придеви - значење и врсте придева (описни, присвојни, градивни; месни и временски); род, број, падеж и компарација придева. Слагање придева са именицом у роду, броју и падежу.</p> <p>Заменице - личне заменице: промена, наглашени и ненаглашени облици, употреба личне заменице сваког лица себе, се.</p> <p>Бројеви - врсте и употреба: главни (основни, збирни бројеви, бројне именице на -ица) и редни бројеви.</p> <p>Глаголи</p> <p>глаголски вид (несвршени и свршени);</p> <p>глаголски род (прелазни, непрелазни и повратни глаголи);</p> <p>глаголски облици (грађење и основно значење): <i>инфинитив</i> (и инфинитивна основа), <i>презент</i> (презентска основа, наглашени и ненаглашени облици презента помоћних глагола), <i>перфекат</i>, <i>футур I</i>.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује променљиве речи од непроменљивих - разликује категорије рода, броја, падежа речи које имају деклинацију - разликује основне функције и значења падежа - употребљава падежне облике у складу са нормом - употребљава глаголске облике у складу са нормом - разликује основне реченичне чланове (у типичним случајевима) - доследно примењује правописну норму у употреби великог слова; састављеног и растављеног писања речи; интерпункцијских знакова - користи правопис (школско издање) - правилно изговара речи водећи рачуна о месту акцента и интонацији реченице - говори јасно поштујући књижевнојезичку норму

	<p>Синтакса Предикатска реченица - предикат (глаголски; именски); слагање предиката са субјектом у лицу, броју и роду; прави и неправу објекат; прилошке одредбе (за место, за време, за начин; за узрок и за меру и количину); апозиција.</p>	<p>- течно и разговетно чита наглас књижевне и неуметничке текстове - користи различите облике казивања: дескрипцију (портрет и пејзаж), приповедање у 1. и 3. лицу, дијалог - издваја делове текста (наслов, пасусе) и организује га у смисаоне целине (уводни, средишњи и завршни део текста) - саставља говорени или писани текст о доживљају књижевног дела и на теме из свакодневног живота и света маште - проналази експлицитно и имплицитно садржане информације у једноставнијем књижевном и некњижевном тексту - напамет говори одабране књижевне текстове или одломке - разликује књижевни и некњижевни текст; упоређује одлике фикционалне и нефикционалне књижевности - чита са разумевањем и опише свој доживљај различитих врста књижевних дела - чита са разумевањем одабране примере осталих типова текстова - одреди род књижевног дела и књижевну врсту - разликује карактеристике народне од карактеристика уметничке књижевности - разликује реалистичну прозу и прозу засновану на натприродној мотивацији - анализира елементе композиције лирске песме (строфа, стих); епског дела у стиху и у прози</p>
ПРАВОПИС	<p>Велико слово у вишечланом географским називима; у називима институција, предузећа, установа, организација (типични примери); велико и мало слово у писању присвојних придева. Заменица Ви из поштовања. Одрична речца не уз именице, придеве и глаголе; Речца нај у суперлативу; Вишечлани основни и редни бројеви. Интерпункцијски знаци: запета (у набрајању, уз вокатив и апозицију); наводници (наслови дела и називи школа); црта (уместо наводника у управном говору).</p>	
ОРТОЕПИЈА	<p>Место акцента у вишесложним речима (типични случајеви). Интонација и паузе везане за интерпункцијске знакове; Интонација упитних реченица. Артикулација: гласно читање брзалица, најпре споро, а потом брже (индивидуално или у групи).</p>	
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	<p>Препричавање, причање, описивање - уочавање разлике између говорног и писаног језика; Писање писма (приватно, имејл) Богаћење речника: синоними и антоними; Некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом; Уочавање и отклањање безначајних појединости и сувишних речи у тексту и говору. Техника израде писменог састава (тежиште теме, избор и распоред грађе, основни елементи композиције и груписање грађе према композиционим етапама); Пасус као уже тематске целине и његове композицијско-стилске функције.</p>	
КЊИЖЕВНОСТ	<p>ЛИРИКА Лектира Народна песма: <i>Вила зида град</i> Народне лирске песме о раду (избор); народне лирске породичне песме (избор) Бранко Радичевић: <i>Певам дању, певам ноћу</i> Милица Стојадиновић Српкиња: <i>Певам песму</i> Душан Васиљев: <i>Домовина/Алекса Шантић: Моја отаџбина</i> Војислав Илић: <i>Зимско јутро</i> Милован Данојлић: <i>Шљива/Десанка Максимовић: Сребрне плесачице</i> Пеђа Трајковић: <i>Кад књиге буду у моди</i> Књижевни термини и појмови Песник и лирски субјекат. Мотиви и песничке слике као елементи композиције лирске песме. Врста строфе према броју стихова у лирској песми: катрен; врста стиха по броју слогова (десетерац и осмерац). Одлике лирске поезије: сликовитост, ритмичност, емоционалност. Стилске фигуре: епитет, ономатопеја. Врсте ауторске и народне лирске песме: описне (дескриптивне),</p>	

	<p>родољубиве (патриотске); митолошке, песме о раду (посленичке) и породичне.</p> <p>ЕПИКА</p> <p>Лектира Народна песма: <i>Свети Сава</i> Народна песма: <i>Женидба Душанова</i> (одломак о савладавању препрека заточника Милоша Војиновића) <i>Еро с онога свијета</i> <i>Дјевојка цара надмудрила</i> Милован Глишић: <i>Прва бразда</i> Стеван Сремац: <i>Чича Јордан</i> (одломак) Бранко Ћопић: <i>Поход на Мјесец</i> Иво Андрић: <i>Мостови</i> Данило Киш: <i>Дечак и пас</i> Горан Петровић: <i>Месећ над тепсијом</i> (први одломак приче "Бели хлеб од претеривања" и крај приче који чине одељци "Можеш сматрати да си задобио венац славе" и "Мрави су вукли велике трошице тишине") Антон Павлович Чехов: <i>Шала</i></p> <p>Књижевни термини и појмови Писац и приповедач. Облици казивања: приповедање у првом и трећем лицу. Фабула: низање догађаја, епизоде, поглавља. Карактеризација ликова - начин говора, понашање, физички изглед, животни ставови, етичност поступака. Врсте епских дела у стиху и прози: епска народна песма, бајка (народна и ауторска), новела (народна и ауторска), шаљива народна прича. Врста стиха према броју слогова: десетерац.</p> <p>ДРАМА</p> <p>Лектира Бранислав Нушић: <i>Кирија</i> Душан Радовић: <i>Капетан Џон Пиплфокс</i> Љубиша Ђокић: <i>Биберче</i></p> <p>Књижевни термини и појмови Позоришна представа и драма. Чин, појава, лица у драми, драмска радња. Сцена, костим, глума, режија. Драмске врсте: једночинка, радио-драма.</p> <p>Научнопопуларни и информативни текстови (бирати до 2 дела) Вук Ст. Караџић: <i>Моба и прело</i> (одломак из дела <i>Живот и обичаји народа српскога</i>) Доситеј Обрадовић: <i>О љубави према науци</i> М. Петровић Алас: <i>У царству гусара</i> (одломци) Милутин Миланковић: <i>Успомене, доживљаји, сазнања</i> (одломак) Избор из енциклопедија и часописа за децу</p> <p>Домаћа лектира: Епске народне песме (о Немањићима и Мрњавчевићима - преткосовски тематски круг) Народне бајке, новеле, шаљиве народне приче (избор); кратке фолклорне форме (питалице, брзалице, пословице, загонетке) Бранислав Нушић: <i>Хајдуци</i> Данијел Дефо: <i>Робинсон Крусо</i> (одломак о изградњи склоништа) Марк Твен: <i>Доживљаји Хаклберија Фина/Краљевић и просјак/Доживљаји Тома Сојера</i> Избор ауторских бајки (Гроздана Олујић; Ивана Нешић: <i>Зеленбабини дарови</i> (одломци))</p>	<p>(делови фабуле - поглавље, епизода; стих); драмског дела (чин, сцена, појава) - разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца - разликује облике казивања - увиђа звучне, визуелне, тактилне, олфакторне елементе песничке слике - одреди стилске фигуре и разуме њихову улогу у књижевно-уметничком тексту - процени основни тон певања, приповедања или драмске радње (шаљив, ведар, тужан и сл.) - развија имагинацијски богате асоцијације на основу тема и мотива књижевних дела - одреди тему и главне и споредне мотиве - анализира узрочно-последично низање мотива - илуструје особине ликова примерима из текста - вреднује поступке ликова и аргументовано износи ставове - илуструје веровања, обичаје, начин живота и догађаје у прошлости описане у књижевним делима - уважава националне вредности и негује српску културноисторијску баштину - наведе примере личне добити од читања - напредује у стицању читалачких компетенција - упореди књижевно и филмско дело, позоришну представу и драмски текст</p>
--	--	---

	<p>Игор Коларов: <i>Аги и Ема</i></p> <p>Избор из савремене поезије за децу (Александар Вучо, Мирослав Антић, Драгомир Ђорђевић, Владимир Андрић, Дејан Алексић...)</p> <p>Допунски избор лектуре (бирати до 3 дела)</p> <p>Јован Јовановић Змај: <i>Песмо моја</i> (из Ђулића)</p> <p>Стеван Раичковић: <i>Велико двориште</i> (избор)/<i>Мале бајке</i> (избор)</p> <p>Иван Цанкар: <i>Десетица</i></p> <p>Љубивоје Ршумовић: <i>Ујдурме и зврчке из античке Грчке</i> (избор)/Густав Шваб: <i>Приче из старине</i></p> <p>Џон Р. Р. Толкин: <i>Хобит</i> (одломци)</p> <p>Никол Лезије: <i>Тајна жутог балона</i></p> <p>Корнелија Функе: <i>Господар лопова</i> (одломак)</p> <p>Вида Огњеновић: <i>Путовање у путопис</i> (одломак)</p> <p>Владислава Војновић: <i>Приче из главе</i> (избор, осим приче Позориште)</p> <p>Дејан Алексић: <i>Музика тражи уши</i> (избор)/<i>Кога се тиче како живе приче</i> (избор)</p> <p>Јован Стерија Поповић: <i>Лажа и паралажа</i> (одломак о Месечевој краљици) и Едмон Ростан: <i>Сирано де Бержерак</i> (одломак о путу на Месец)</p> <p>Дело завичајног аутора по избору.</p>	
--	---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм предмета Српски језик и књижевност чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Све три области се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима. Наставни програм српског језика и књижевности заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да дати програм прилагоди, имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које могу само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упуту у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА КЊИЖЕВНОСТ

Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире. Лектира је разврстана по књижевним родовима - лирика, епика, драма и обogaћена избором нефикционалних, научнопопуларних и информативних текстова. Обавезни део лектире састоји се, углавном, од дела која припадају основном националном корпусу, али је обogaћен савременим, актуелним делима. Избор дела је у највећој мери заснован на принципу прилагођености узрасту.

Уз текстове које је потребно обрадити на часу дат је и списак домаће лектире. Циљ поновног увођења домаће лектире је формирање, развијање или неговање читалачких навика код ученика. Обимнија дела ученици могу читати преко распуста чиме се подстиче развијање континуиране навике читања.

Уз обавезни списак дела за обраду додат је допунски избор текстова. Изборни део допушта наставнику већу креативност у достизању исхода. Такође, програмом се подстиче упознавање ученика са завичајном, локалном (или регионалном) културом и стваралаштвом, пошто је омогућено да сваки наставник обради дело по избору писца из завичајног (регионалног) корпуса.

Уз доминантан корпус текстова канонских писаца којим се утиче на формирање естетског укуса ученика, изграђује и богати свест о природи националне књижевности (и вредностима класика светске књижевности), али и културном и националном идентитету, у избору лектире и допунском избору дата је могућност наставницима да одаберу и изванредан број књижевних дела савремених писаца, чиме се ученици упознају са репрезентативним примерима савремене књижевности и у прилици су да критички самеравају поетику њихових дела са канонским вредностима. Циљ увођења савремених књижевних дела која још нису постала део канона јесте да се по својој мотивској или тематској сродности вежу за постојеће теме и мотиве у оквиру наставног програма и да се таквим примерима покаже како и савремени писци промишљају епску народну традицију или теме пријатељства, етичности, развијају имагинацију и емпатију, чиме ће се богатити вертикално читалачко искуство ученика и осавременили приступ настави.

Овакав избор дела омогућава већу могућност примене компаративног приступа проучавању литерарног стваралаштва, уз одабир различитих нивоа обраде: интерпретације, приказа или осврта. Избор дела треба да буде усклађен са могућностима, потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива. Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Текстови из допунског дела програма треба да послуже наставнику и при обради наставних јединица из граматике, као и за обраду и утврђивање садржаја из језичке културе. Дела која неће обрађивати наставник треба да препоручи ученицима за читање у слободно време.

Нови програм заснован је на уочавању природе и улоге књижевног дела, као и уочавању разлике књижевних и некњижевних текстова, односно њиховој већој корелативности. Ученици треба да буду оспособљени да разликују особености књижевног текста (фикционалност, конотативност, књижевни поступци, сликовитост, ритмичност и сл.) у односу на денотативност, информативност и казивање засновано на чињеницама и подацима у различитим видовима некњижевних текстова. Корелативност је омогућена адекватним комбиновањем обавезних и изборних дела.

Са списка допунског избора наставник бира она дела која ће, уз обавезни део лектире, чинити тематско-мотивске целине. Наставник може груписати и повезивати по сродности дела из обавезног и допунског програма на много начина. Могући примери функционалног повезивања

наставних јединица могу бити следећи (никако и једини): тема пријатељство: Нушићеви *Хајдуци* – Твенови *Доживљаји Тома Сојера* / *Доживљаји Хаклберија Фина* - Кишов *Дечак и пас* - Раичковићево *Велико двориште* - *Господар лопова* К. Функе; социјални мотиви и проблеми у одрастању: Кишов *Дечак и пас* - Цанкарова *Десетица* - Г. Олујић, *Село изнад облака* - Коларовљев роман *Аги и Ема* - Глишићева *Прва бразда*; родољубље: Душан Васиљев, *Домовина* или Алекса Шантић, *Моја отаџбина* – народне епске песме о Немањићима и Мрњавчевићима; савремено детињство: Трајковићева песма *Кад књиге буду у моди* - роман *Аги и Ема* - Г. Олујић *Црвена жаба*; детињство у прошлости: Нушићеви *Хајдуци* - Твенови *Доживљаји Тома Сојера*/*Доживљаји Хаклберија Фина* - Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања* - Кишов *Дечак и пас* - Раичковићево *Велико двориште* - Ћопићев *Поход на Мјесец* - Глишићева *Прва бразда*; детињство великих научника и писаца: о Николи Тесли - Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања*; љубав према науци и књижевности: Д. Обрадовић, *О љубави према науци* (по потреби прилагодити узрасту ученика) - Алексићеве приче *Музика тражи уши* или *Кога се тиче како живе приче* - Миланковићеве *Успомене, доживљаји, сазнања* - Трајковићева песма *Кад књиге буду у моди*; описивање: Илићево *Зимско јутро* - Данојлићева *Шљива* - Андрићеви *Мостови* - *Сребрне плесачице* Д. Максимовић - *Путовање у путопис* В. Огњеновић; *обрада портрета*: Чича Јордан - *Миона* - *хајдуци* - *хобит* Билбо Багинс - *бака Ема* – Том Сојер/*Хаклбери Фин* - *Шипио*; хумор и пародија: *Еро с онога свијета* - Нушићеви *Хајдуци* - Радовићев *Капетан Џон Пиплфокс*; митологија: *митолошке народне лирске песме* - Ршумовићева *обрада грчких митова у књизи Ујдурме и зврчке из античке Грчке*; авантуре: Дефоов *Робинсон Крусо* - проза М. Петровића Аласа о гусарима, пиратима и путовању на "Робинсоново" острво - Радовићев *Капетан Џон Пиплфокс* - Твенови *Доживљаји Тома Сојера*/*Доживљаји Хаклберија Фина*. *Наведени примери показују како се исти текст може повезивати са другима на различите начине, према различитим мотивима или тону приповедања.*

Књижевна дела која су доживела екранизацију (*Хајдуци*, *Аги и Ема*, *Доживљаји Тома Сојера*, *Хобит*, *Робинсон Крусо*, *Господар лопова*) могу послужити за компаративну анализу и уочавање разлике између књижевне и филмске (адаптиране, измењене) фабуле и израза, чиме ученици могу доћи до закључка о природи два медија и развијати своју медијску писменост. Ученици се могу упутити и на друге филмове са сличном тематиком (дечје авантуре или авантуре у фантастичном свету, одрастање усамљеног детета и сл.) и додатно повезати обраду једне тематско-мотивске целине.

Са појединим елементима медијске писмености ученике треба упознати такође кроз корелацију: појам дечји часопис упознати на конкретном тексту из часописа по избору (садржај текста треба да буде у вези са лектиром); појам радио упознати уз обраду текста *Капетан Џон Пиплфокс* Душка Радовића.

Поред корелације међу текстовима, неопходно је да наставник успостави вертикалну корелацију. Наставник мора бити упознат са садржајима српског језика претходних разреда ради поштовања принципа поступности и систематичности.

Наставник, такође, треба да познаје садржаје предмета природа и друштво за 3. и 4. разред (пример: приликом обраде преткосовских песама у уводном делу часа или приликом мотивације, ученике треба подсетити на оно што су учили о Немањићима и Мрњавчевићима из овог предмета...).

Хоризонталну корелацију наставник успоставља, пре свега, са наставом историје, ликовне културе, музичке културе, верске наставе и грађанског васпитања.

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно сложен наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће зависити ученичка књижевна култура, али и естетске компетенције. Ученици треба да разумеју фикционалну

природу књижевног дела и његову аутономност (односно да праве разлику између лирског субјекта и песника, приповедача и писца), као и чињеницу да књижевно дело обликује једну могућу слику стварности.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. У складу са исходима, ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је сложен процес који започиње наставниковим и учениковим припремањем (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у интерпретацији књижевног дела на наставном часу, а у облицима функционалне примене стечених знања и умења наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у поредбеним изучавањима књижевноуметничких дела и истраживачко-интерпретативним приступима новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе процеса проучавања књижевноуметничког дела у настави јесу методолошко и методичко заснивање интерпретације и њено развијање на наставном часу.

Обрада књижевног дела треба да буде проткана решавањем проблемских питања која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну локализацију, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. *Приликом тумачења текста ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова, уз уважавање индивидуалног разумевања смисла књижевног текста и исказивање различитих ставова.*

У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела обједињавајући и синтетички чиниоци могу бити: уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи (тема, мотиви, песничке слике, фабула, односно сиже, књижевни ликови, смисао и значење текста, мотивациони поступци, композиција), форме приповедања (облици излагања), језичко-стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми.

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. У програму нису наведени појмови и врсте књижевних дела предвиђени за усвајање у претходним разредима првог основношколског циклуса, али се очекује ће се наставник наклонити на стечено знање ученика, обновити га и продубити на примерима, сходно старијем узрасту. Такав случај је са стилским фигурама (поређењем (компарацијом) и персонификацијом) које се усвајају у трећем и четвртном разреду; појму приповедања и облицима казивања у епском књижевном делу (дијалог, монолог, описивање)...

Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више особина, осећања и душевних стања појединих ликова, као и да изражавају своје ставове о поступцима ликова.

Приликом повезивања књижевних (фикционалних), граничних, односно нефикционалних

текстова (путописна и аутобиографска проза) и некњижевних текстова (енциклопедије, речници, часописи и сл.), треба реализовати исходе везане за уочавање разлике између фикционалне и нефикционалне књижевности (засноване на личном сведочењу и проверљивим подацима), као и књижевног и некњижевног текста и упућивати ученика да увиде разлику у књижевном поступку између наведених врста.

Иако ученик усваја појмове народне и ауторске бајке у претходним разредима, сада треба да буде у стању да детаљније познаје одлике народне бајке и њене разлике у односу на ауторску бајку (композиција, (не)постојање стереотипног почетка и завршетка, ликови - човек као главни лик народне бајке и животиње и натприродна бића као јунаци ауторске бајке, поремећај равнотеже као узрок потраге јунака у народној бајци/потрага за идентитетом и животном срећом у ауторској бајци, коришћење (и измена) мотива народне бајке у ауторској бајци), као и у односу на драмску или сценску бајку (адаптација мотива, односно прилагођавање радње драмском облику). Такође, ученик треба да уочава разлике у особеностима народне и уметничке новеле на примерима из лектире. Загонетке и пословице уводе се у наставу српског језика и књижевности од првог разреда, па се знања о овим врстама обнављају и проширују. Исто важи и за причу о животињама и њену дистинкцију у односу на басну - наставник се наслања на знање из првог циклуса образовања, обнавља га и проширује.

Исходи везани за наставну област књижевност засновани су на читању. Кроз читање и тумачење књижевних дела ученик развија читалачке компетенције које подразумевају не само истраживачко посматрање и стицање знања о књижевности већ подстичу и развијају емоционално и фантазијско уживљавање, имагинацију, естетско доживљавање, богате асоцијативне моћи, уметнички сензибилитет, критичко мишљење и изграђују морално просуђивање. Разни облици читања су основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела. У петом разреду негује се, пре свега, доживљајно читање, а ученици се поступно уводе у истраживачко читање (читање према истраживачким задацима, читање из различитих перспектива и сл.) и оспособљавају да искажу свој доживљај уметничког дела, увиде елементе од којих је дело сачињено и разумеју њихову улогу у изградњи света дела.

ЈЕЗИК

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писану комуникацију стандардним (књижевним) српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на усвајање језичких правила и граматичке норме, већ и на разумевање њихове функције и правилну примену у усменом и писменом изражавању.

Када се у садржајима програма наводе наставне јединице које су ученици већ обрађивали у нижим разредима, подразумева се да се степен усвојености и способност примене раније обрађеног градива проверава, а понављање и увежбавање на новим примерима претходи обради нових садржаја, чиме се обезбеђује континуитет рада и систематичност у повезивању новог градива са постојећим знањима.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских вежбања, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Граматика

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција (у свакој погодной прилици могу се знања из граматике ставити у функцију тумачења текста, како уметничког тако и научнопопуларног). Један од изразито

функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Језичке појаве не треба наводити нити приказивати као изоловане (нпр. неповезане речи и смисаоно некореспондентне реченице), већ их увек ваља контекстуализовати везивањем за говорне ситуације у којима се могу јасно препознати, издвојити и објаснити њихове карактеристике и функције.

Наставни приступ падежима и вежбе усмерене на утврђивање знања о употреби правилних облика именских речи треба повезивати с одступањима од књижевног језика, колебањима и типичним грешкама које се јављају у усменом и писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања падежа у настави мора одређивати на основу континуираног праћења језичког испољавања ученика (нпр. током дијалога на часу, а такође и на примерима из домаћих и писмених задатака ученика). Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

Обрада предлога не може се сматрати окончаном на једном часу, указивањем на њихову непроменљивост, већ основна знања треба поступно проширивати током обраде падежа, и то наводећи најфреквентније примере и њихову типичну употребу. Исто важи и за прилоге, чију поделу по значењу треба повезати са прилошким одредбама, а функцију показивати у реченици и у тексту. И променљиве врсте речи треба повезивати са њиховим типичним функцијама у реченици да би ученици уочили реч као јединицу на морфолошком и синтаксичком нивоу.

Правопис

Правописна правила се усвајају путем систематских вежбања (правописни диктати, исправка грешака у датом тексту, тестови са питањима из правописа итд.). У оквиру правописних вежби пожељно је повремено укључити и питања којима се проверава графика (писана слова: велико и мало ћирилично Ћ, Ђ; велико и мало латиничко Ћ, велико Г, С, Ш итд.).

Тakoђе, треба подстицати ученике да сами уочавају и исправљају правописне грешке у СМС комуникацији, као и у различитим типовима комуникације путем интернета.

Поред тога, ученике треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање). Пожељно је да наставник доноси примерак Правописа на час кад год се обрађују правописне теме (тако би могао појединачно ученицима задавати да пронађу реч у правописном речнику и одреде њен правилан облик или правилно писање).

Ортоепија

Наставник стално треба да указује на важност правилног говора, који се негује спровођењем одређених ортоепских вежби. Ортоепске вежбе не треба реализовати као посебне наставне јединице, већ уз одговарајуће теме из граматике: нпр. уочавање места акцента у речи може се повезати са обрадом и утврђивањем знања о падежима (именице време, раме, теме и сл. у генитиву једине и номинативу множине немају акценат на истом слогу итд.); реченична интонација може се с једне стране повезати са правописом, а са друге са синтаксом итд. Уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да препознају, репродукују и усвоје правилно акцентован говор, а у местима где се одступа од акценатске нормe, да разликују стандардни акценат од свога акцента, тј. од дијалекатске акцентуације.

Неке ортоепске вежбе могу се спроводити и уз одговарајуће теме из књижевности: нпр. артикулација се може вежбати изговарањем брзалица, онда када се оне обрађују као део народног стваралаштва; акценат речи, темпо, ритам, реченична интонација и паузе могу се вежбати гласним читањем одломака из изборне лектире (по избору наставника или ученика) итд. Као ортоепску вежбу треба спроводити и говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Ова наставна област, иако је програмски конституисана као посебно подручје, мора се повезивати с обрадом књижевних текстова као репрезентативних образаца изражавања, а такође и са наставом граматике и правописа. Исто тако, обрада књижевног текста и рад на граматички и правопису књижевног језика мора укључивати и садржаје који доприносе неговању културе усменог и писменог изражавања.

Језичка култура се негује спровођењем лексичко-семантичких и стилских вежби, које имају за циљ богаћење речника и развијање способности и вештине изражавања. Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току говорних вежби.

Када су у питању домаћи задаци, препоручује се да се четири задатка пишу ћирилицом, а четири латиницом (наизменично). Годишње се ради четири школска писмена задатка - по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање побољшане верзије састава). Школске писмене задатке требало би писати ћирилицом, а два исправка латиницом.

Приликом реализације програма предмета српски језик и књижевност наставници треба да користе и савремене технологије (нпр. видео-бим, паметну таблу и сл.). Осавремењивање часова може се постићи и коришћењем електронских уџбеника и других наставних средстава.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су усвојене, а које нису, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио ради остваривања циља. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад. Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
КЊИЖЕВНОСТ	ЛИРИКА Лектира Обредне лирске народне песме (избор) Ђура Јакшић: <i>Вече</i> Јован Дучић: <i>Село</i> Мирослав Антић: <i>Плава звезда</i> Вељко Петровић: <i>Ратар</i> / Алекса Шантић: <i>О, класјемоје</i> Десанка Максимовић: <i>Грачаница</i> / Војислав Илић: <i>Сеети Саеа</i> Стеван Раичковић: <i>Хвала сунцу, земљи, трави</i>	- повеже књижевне термине и појмове обрађиване у претходним разредима са новим делима која чита; - чита са разумевањем; парафразира прочитано и описује свој доживљај различитих врста

	<p>Милован Данојлић: <i>Овај дечак зове се Пено Крста</i> Сергеј Јесењин: <i>Песма о керуши</i> Књижевни термини и појмови Врста строфе према броју стихова у лирској песми: дистих; терцет; Врста стиха по броју слогова (лирски и епски десетерац). Одлике лирске поезије: нагласак речи и ритам; рима - парна, укрштена, обгрљена; улога риме у обликовању стиха. Стилске фигуре: контраст, хипербола. Врсте ауторске и народне лирске песме: социјалне песме, дитирамб, елегична; обредне песме (коледарске, краљичке, додолске, божићне). ЕПИКА Лектира Народна песма: <i>Смрт Мајке Југовића</i> Народна песма: <i>Марко Краљевић укида свадбарину</i> Петар Кочић: <i>Јаблан</i> Исидора Секулић: <i>Буре</i> (одломак)/Бранко Ћопић: <i>Чудесна справа</i> Иво Андрић: <i>Аска и вул</i> Антон Павлович Чехов: <i>Вањка/Итало Калвино: Шума на аутопуту</i> (из збирке прича <i>Марковалдо или годишња доба у граду</i>) Светлана Велмар Јанковић: <i>Сирото ждребе</i> (из <i>Књиге за Марка</i>) Књижевни термини и појмови Основна тема и кључни мотиви. Облици казивања: нарација (хронолошко приповедање), описивање, дијалог, монолог. Фабула/радња, редослед догађаја. Врсте епских дела: приповетка, роман. Културно-историјско предање (нпр. <i>Смрт Марка Краљевића</i>) ДРАМА Лектира Коста Трифковић: <i>Избирачица</i> (одломак) Миодраг Станисављевић: <i>Ими трку за коња имачо</i> (одломак) Бранислав Нушић: <i>Аналфабета</i> (одломак) Књижевни термини и појмови Драмске врсте: комедија - основне одлике. Монолог и дијалог у драми. Дидаскалије, реплика. Етапе драмске радње (заплет и расплет). НАУЧНОПОПУЛАРНИ ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ (бирати два дела) Вук Караџић: <i>Живот и обичаји народа српскога: Бажич</i> (одломак); <i>Ђурђевдан</i> (одломак); <i>Додоле, прпоруше и чаролице</i> (одломци) Владимир Хулпах: <i>Легенде о европским градовима</i> (избор) Никола Тесла: <i>Моји изуми</i> (поглавље по избору) Жан-Бернар Пиј, Серж Блок, Ан Бланшар: <i>Енциклопедија лоших ђака, бунтовника и осталих генијалаца</i> (избор) Гроздана Олујић: <i>Били су деца као и ти</i> (избор) ДОМАЊА ЛЕКТИРА Епске народне песме о Косовском боју (избор) Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор) Бранислав Нушић: <i>Аутобиографија</i> Анђела Нанети: <i>Мој дека је био трешиња</i> Весна Алексић: <i>Каљави коњ</i> (<i>Прича о богињи Лади – Звездана вода</i>); <i>Прича о богу Сварогу — Небески ковач и Прича о богу Стрибору— Сеченско светло</i> Бранко Ћопић: <i>Орлови рано лете</i></p>	<p>књижевних дела и научно-популарних текстова; - одреди род књижевног дела и књижевну врсту; - прави разлику између дела лирског, епског и драмског карагера; - разликује ауторску приповетку од романа; - анализира струиуру лирске песме (строфа, стих, рима); - уочава основне елементе структуре књижевноуметничког дела: тема, мотив; радња, време и место радње; - разликује заплет и расплет као етапе драмске радње; - разликује појам песника и појам лирског субјекта; појам приповедача у односу на писца; - разликује облике казивања; - увиђа звучне, визуелне, тактилне, олфакторне елементе песничке слике; - одреди стилске фигуре и разуме њихову улогу у књижевноуметничком тексту; - анализира узрочно-последичне односе у тексту и вреднује истакнуте идеје које текст нуди; - анализира поступке ликова у књижевноуметничком делу, служећи се аргументима из текста; - уочава хумор у књижевном делу; - разликује хумористички и дитирамбски тон од елегичног тона; - илуструје веровања, обичаје, начин живота и догађаје у прошлости описане у књижевним делима; - уважава националне вредности и негује културноисторијску баштину; - препоручи књижевно дело уз кратко образложење; - упореди књижевно и филмско дело, позоришну представу и драмски текст; - повеже граматичке појмове обрађене у претходним разредима са новим наставним садржајима; - препозна делове речи у вези са њиховим грађењем; - разликује гласове српског</p>
--	--	--

	<p>Ференц Молнар: <i>Дечаџи Павлове улице</i> Допунски избор лектире (бирати 3 дела)</p> <p>Добрица Ерић: <i>Месечеви миљеници (песме о свицима)</i> (избор) Бранислав Петровић: избор из антологија песама за децу (<i>Морава, Влашићи, Дунав, Говор дрвећа, Грађење куће, Па шта, па шта</i> и друге) Владимир Стојиљковић: <i>Писмописац (Писмо Бранку Ђонићу)</i> Владимир Андрић: <i>Пустолов</i> Тиодор Росић: <i>Приче старог чаробњака</i> (једна прича по избору) Борислав Пекић: <i>Сентиментална повест Британског царства</i> („Велика повеља слободе у земљи без устава“ — одломци) Вилијем Саројан: <i>Зовем се Арам</i> Хенрик Сјенкијевич: <i>Кроз пустињу и праишуму</i> Џејмс Крис: <i>Тим Талир или Продати смех</i> Џек Лондон: <i>Зов дивљине/Бели очњак</i> Реј Бредбери: <i>Маслачково вино</i> (избор) Ивана Брлић Мажуранић: <i>Приче из давнина</i> (избор) Владислава Војновић: <i>Приче из главе</i> (прича <i>Позориште</i> - одломци) Јасминка Петровић: <i>Оеоје најстрашнији дан у мом животу</i> Александар Поповић: <i>Снежана и седам патуљака</i>, драмска бајка</p>	<p>језика по звучности и месту изговора;</p> <ul style="list-style-type: none"> - разликује врсте гласовних промена у једноставним примерима и примењује књижевнोजезичку норму; - одреди врсте и подврсте заменица, као и њихов облик; - препознаје глаголска времена и употребљава их у складу са нормом; - разликује реченице по комуникативној функцији; - доследно примењује правописну норму; - користи правопис (школско издање); разликује дуге и кратке акценат у изговореној речи; - употребљава различите облике усменог и писменог изражавања: препричавање различитих типова текстова, без сажимања и са сажимањем, причање (о догађајима и доживљајима) и описивање; - разликује и гради аугментативе и деминутиве; - саставља обавештење, вест и кратак извештај; - разуме основна значења књижевног и неуметничког текста; - проналази, повезује и тумачи експлицитно и имплицитно садржане информације у краћем, једноставнијем књижевном и неуметничком тексту; - драматизује одломак одабраног књижевноуметничког текста; - говори јасно, поштујући стандарднојезичку норму; изражајно чита обрађене књижевне текстове.
ЈЕЗИК	<p>Граматика</p> <p>Подела речи по настанку: просте речи и творенице; породица речи, учачање корена речи. Саставни делови твореница (творбене основе, префикси и суфикси). Граматичка основа и граматички наставци у поређењу са творбеном основом и суфиксима</p> <p>Настанак гласова и говорни органи; подела гласова: самогласници и сугласници (прави сугласници и сонанти); Подела сугласника по звучности и по месту изговора. Подела речи на слоге; слоготворно р.</p> <p>Гласовне промене – учачање у грађењу и промени речи: непостојано <i>a</i>; променал у <i>o</i>; палатализација; сибиларизација; јотовање; једначење сугласника по звучности; једначење сугласника по месту изговора; губљење сугласника.</p> <p>Заменице: неличне именичке заменице (односно-упитне, неодређене, опште, одричне); придевске заменице: присвојне (с нагласком на употребу заменице <i>сеој</i>, показне, односно-упитне, неодређене, опште, одричне).</p> <p>Граматичке категорије заменица: род, број, падеж и лице.</p> <p>Грађење и основна значења глаголских времена: аорист, имперфекат (само на нивоу препознавања; имперфекат глагола <i>бити</i>); плусквамперфекат.</p> <p>Независне предикатске реченице - појам комуникативне функције; подела на обавештајне, упитне, заповедне, жељне и узвичне реченице.</p> <p>Правопис</p> <p>Писање имена васионских тела.</p> <p>Растављање речи на крају реда (основна правила).</p> <p>Правописна решења у вези са гласовним променама.</p> <p>Писање именичких и придевских одричних заменица са предлозима. Писање заменице <i>Ваи</i> великим почетним словом.</p> <p>Правописна решења у вези са писањем обрађених глаголских облика.</p>	

	Ортоепија Правилан изговор гласова <i>ч, ћ, њ, ч, р</i> . Дуги и кратки акценти.	
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА	Текстови у функцији унапређивања језичке културе. Анализирање снимљених казивања и читања (звучна читанка). Говорне вежбе на унапред одређену тему. Учтиве форме обраћања. Лексикологија: аугментативи (са пејоративима), деминутиви (са хипокористцима). Правописне вежбе: диктат; допуњавање текста; уочавање и објашњавање научених правописних правила у тексту. Богаћење речника: <i>лексичко-семантичке вежбе</i> (нпр. избегавање сувишних речи и туђица; фигуративна значења речи; проналажење изостављених реченичних делова); <i>стилске вежбе</i> : (нпр. текст као подстицај за сликовито казивање; ситуациони предлог за тражење погодног израза). Писмене вежбе и домаћи задаци и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка - по два у сваком полугодишту (један час за израду задатка и два за анализу и писање унапређене верзије састава).	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Све три области програма наставе и учења се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да начине реализације подучавања и учења прилагоди потребама сваког одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час прилагоди исходима учења. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упуту у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА КЊИЖЕВНОСТ

Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире. Лектира је разврстана по књижевним родовима - *лирика, епика, драма* и обogaћена избором нефикционалних, научнопопуларних и информативних текстова. Обавезни део лектире састоји се, углавном, од дела која припадају основном националном корпусу, али је обogaћен актуелним делима. Избор дела је у највећој мери заснован на принципу прилагођености узрасту.

Уз текстове које је потребно обрадити на часу, дат је и списак домаће лектире. Циљ увођења домаће лектире је формирање, развијање или неговање читалачких навика код ученика. Обимнија дела ученици могу читати преко распуста, чиме се подстиче развијање континуиране навике читања.

Уз обавезни списак дела за обраду додат је допунски избор текстова. Изборни део допушта наставнику већу креативност у достизању исхода.

Уз доминантан корпус текстова канонских писаца којим се утиче на формирање естетског укуса ученика, изграђује и богати свест о природи националне књижевности (и вредностима класика светске књижевности), али и културном и националном идентитету, у избору лектире и допунском избору дата је могућност наставницима да одаберу и изван број књижевних дела савремених писаца, чиме се ученици упознају са репрезентативним примерима савремене књижевности и у прилици су да критички самеравају поезику њихових дела са канонским вредностима. Циљ увођења савремених књижевних дела која још нису постала део канона јесте да се по својој мотивској или тематској сродности вежу за постојеће теме и мотиве у оквиру програма и да се таквим примерима покаже како и савремени писци промишљају епску народну традицију или теме пријатељства, етичности, развијају имагинацију и емпатију, чиме ће се обогатити вертикално читалачко искуство ученика и осавременили приступ настави.

Овакав избор дела омогућава већу могућност примене компаративног приступа проучавању литерарног стваралаштва, уз одабир различитих нивоа обраде: интерпретације, приказа или осврта. Избор дела треба да буде усклађен са могућностима, потребама и интересовањима конкретне јачке колектива. Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Текстови из допунског дела програма треба да послуже наставнику и при обради наставних јединица из граматике, као и за обраду и утврђивање садржаја из језичке културе. Дела која неће обрађивати, наставник треба да препоручи ученицима за читање у слободно време.

Нови програм заснован је на уочавању природе и улоге књижевног дела, као и уочавању разлике књижевних и некњижевних текстова, односно њиховој већој корелативности. Ученици треба да буду оспособљени да разликују особености књижевног текста (конотативност, књижевни поступци, сликовитост, ритмичност и сл.) у односу на денотативност, информативност и казивање засновано на чињеницама и подацима у различитим видовима некњижевних текстова. Корелативност је омогућена адекватним комбиновањем обавезних и изборних дела.

Са списка допунског избора наставник бира она дела која ће, уз обавезни део лектире, чинити тематско-мотивске целине. Наставник може груписати и повезивати по сродности дела из обавезног и допунског програма на много начина. Могући примери функционалног повезивања наставних јединица могу бити следећи (никако и једини):

Слрвенска митологија: обредне народне лирске песме; Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српскога* (Божић, Ђурђевдан, Додоле, прпоруше и чаролице); Весна Алексић: *Каљави коњ*; песма *Влашићи* Бранислава Петровића; Тиодор Росић: *Приче старог чаробњака* (избор); Миодраг Станисављевић: *Ими трку за коња имамо*; Ивана Брлић Мажуранић: *Приче из давнина* (избор), у корелацији нпр. са филмом *Чудотвори мач* Војислава Нановића.

Марко Краљевић: народне епске песме о Марку Краљевићу (*Марко Краљевић укида свадбарину*); предање *Смрт Марка Краљевића*; Светлана Велмар Јанковић: *Књига за Марка* (прича *Сирото ждребе*); Владислава Војновић: *Приче из главе* (одломци приче *Позориште*).

Авантуре и дружине: Хенрик Сјенкијевич: *Кроз пустињу и прашуму* (одломци); Џек Лондон: *Зов дивљине* или *Бели очњак*; Ференц Молнар: *Дечаџи Павлове улице*; Бранко Ћопић: *Орлози рано лете*; Владимир Андрић: *Пустолов*; Жан-Бернар Пиј, Серж Блок, Ан Бланшар: *Енциклопедија лоших ђака, бунтовника и осталих генијалаца* - одломак о Џеку Лондону, прича о Џеку Лондону из *Били су деца као и ти* Гроздане Олујић.

Дела заснована на хумору и животном оптимизму: Коста Трифковић: *Избирачица*; Бранислав Нушић: *Аутобиографија*; Владимир Андрић: *Пустолов*; Влада Стојиљковић: *Писмо Бранку Ћопићу* (из *Писмописаца*); Стеван Раичковић: *Хвала сунцу, земљи, трави*; Добрица Ерић *Месечеви миљеници* (избор); Александар Поповић: *Снежана и седам патуљака*.

Слике детињства у различитим епохама и срединама: Исидора Секулић: *Буре*; Бранко Ћопић: *Чудесна справа*; Влада Стојиљковић: *Писмо Бранку Ћопићу* (из збирке *Писмописаца*); Милован Данојлић: *Овај дечак зове се Пепо Крста*; Сергеј Јесењин: *Песма о керуши*; Ференц Молнар: *Дечаџи Павлове улице*; Гроздана Олујић: *Бти су деца као и ти* (одабране приче); Јасминка Петровић: *Овоје најстрашнији данумом Животу*; Реј Бредбери: *Маслачково вино* (избор); Џејмс Крис: *Тим Талир или Продати смех*; Анђела Нанети: *Мој декаје био трешња*; Никола Тесла: *Моји изуми* (одломци о детињству) уз приче о Тесли, Ћопићу и Исидори Секулић из *Били су деца као и ти*.

Социјална тематика: Алекса Шантић: *О, класје моје*; Вељко Петровић: *Ратар*; Петар Кочић: *Јаблан*; Антон Павлович Чехов: *Вањка*; Итало Калвино: *Шума на ауто-путу* (из збирке прича *Марковалдо ши годишња доба у граду*); Вилијем Саројан: *Зовем се Арам*; уз приче о Петру Кочићу и Чехову из *Бти су деца као и ти* Г. Олујић.

Родољубива тематика: Ђура Јакшић: *Вече*; народне епске песме о Косовском боју; *Смрт Мајке Југовића*; народне епске песме о Марку Краљевићу; Десанка Максимовић: *Грачаница*; Војислав Илић: *Свети Сава*; песме *Морава, Дунав* Бранислава Петровића.

Лепота маштања, певања и приповедања: Добрица Ерић: *Месечеви миљеници* (избор); Мирослав Антић: *Плава звезда*; Иво Андрић: *Аска и вук*; песме *Па шта, па шта, Говор дрвећа* Бранислава Петровића; Владимир Андрић: *Пустолов*; Анђела Нанети: *Мој декаје био трешња*; Владимир Хулпах: *Легенде о европским градовима* (избор); Тиодор Росић: *Приче старог чаробњака* (избор).

Животиње и људи: Петар Кочић: *Јаблан*; Вилијем Саројан: *Зовем се Арам*; Сергеј Јесењин: *Песма о керуши*; Иво Андрић: *Аска и вук*; Добрица Ерић: *Месечеви миљеници* (избор); Џек Лондон: *Бели очњак* или *Зов дивљине*.

Међупредметне корелације - наставу историје могуће је допунити одломцима: Борислав Пекић: *Сентиментална повест Британског царства* („Велика повеља слободе у земљи без устава“).

Исти текст може се повезивати са другима на различите начине, према различитим мотивима или тону приповедања, у склопу пројектне наставе, која се базира на исходима, а не на садржајима учења.

Предложени обавезни, књижевни, научнопопуларни и информативни текстови и садржај обавезне домаће лектире, као и примери из допунског избора, приликом осмишљавања годишњег плана рада, а потом и при обликовању оријентационих, месечних планова рада, могу се тематски повезивати. Поред тога, неопходно је успоставити и уравнотежену дистрибуцију наставних јединица везаних за све подобласти предмета, функционално повезати садржаје из језика и књижевности (где год је то могуће) и оставити довољно часова за утврђивање и систематизацију градива.

Књижевна дела која су доживела позоришно извођење или екранизацију могу послужити за компаративну анализу и уочавање разлике између књижевне и позоришне/филмске (адаптиране, измењене) фабуле и израза (рецимо, на примеру Поповићеве сценске бајке може се закључити како драмски писац мења познату причу и смешта је у савремено доба), чиме ученици могу доћи до закључка о природи различитих медија и развијати своју медијску писменост. Препоручује се читање бар једног целовитог драмског текста (од три одређена Програмом). Ученици се могу упутити и на филмове са тематиком сличном прочитаним књижевним текстовима (дечје авантуре

или авантуре у фантастичном свету, одрастање усамљеног детета и сл.) и додатно повезати обраду једне тематско-мотивске целине.

Са појединим елементима медијске писмености ученике треба упознати такође кроз корелацију: појам дечји часопис или енциклопедија за децу упознати на конкретном тексту из часописа/ енциклопедије по избору (садржај текста треба да буде у вези са лектиром).

Поред корелације међу текстовима, неопходно је да наставник успостави вертикалну корелацију. Наставник се претходно обавезно упознаје са садржајима Српског језика и књижевности из претходних разреда ради успостављања принципа поступности и систематичности.

Наставник, такође, треба да познаје садржаје других предмета обрађиваних у млађим разредима и у петом разреду основне школе, који корелирају с предметом Српски језик и књижевност. Тако, хоризонталну корелацију наставник успоставља, пре свега, са наставом историје, ликовне културе, музичке културе, верске наставе и грађанског васпитања.

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно сложен наставни задатак. Управо на овом степену школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће зависити ученичка књижевна култура, али и естетске компетенције. Ученици треба да разумеју фикционалну природу књижевног дела и његову аутономност (односно да праве разлику између лирског субјекта и песника, приповедача и писца), као и чињеницу да књижевно дело обликује једну могућу слику стварности.

При обради текста, примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. У складу са исходима, ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова.

Обрада књижевног дела пожељно је да буде проткана решавањем *проблемских питања* која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквири, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити.

Приликом *тумачења текста* ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова, уз уважавање индивидуалног разумевања смисла књижевног текста и исказивање различитих ставова.

У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела, обједињавајући и синтетички чиниоци могу бити: уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи (тема, мотиви, песничке слике, фабула, односно сиже, књижевни ликови, смисао и значење текста, мотивациони поступци, композиција), форме приповедања (облици излагања), језичко-стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми.

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. У програму нису наведени сви појмови и врсте књижевних дела предвиђени за усвајање у претходним разредима, али се очекује ће се наставник наклонити на стечено знање ученика, обновити га и продубити на примерима, сходно старијем узрасту. Такав случај је са стилским фигурама (поређењем/компарацијом и персонификацијом) које се усвајају у трећем и четвртном разреду, а потом им се додају епитет, ономатопеја, контраст и хипербола; са појмом приповедања и облицима казивања у епском књижевном делу (дијалог, монолог, описивање: портрет и пејзаж); са појмовима везаним за драмско дело којима се додају заплет и расплет, као елементи драмске радње. Обновљање и повезивање знања из првог циклуса образовања и петог разреда основне школе је обавезно.

Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више особина, осећања и душевних стања појединих ликова, као и да изражавају своје ставове о поступцима ликова.

Ученик се подстиче да уочава смисао смешног и хумористичног на примерима из лектуре, као и да разликује хумористички или оптимистички, дитирамбски тон у певању/приповедању/драмској радњи од елегичног тона. Теоријско савладавање појма културноисторијско предање није обавезно. Предање *Смрт Марка Краљевића* уводи се као пример, уз описно образлагање ове врсте предања у оквиру категорије народне прозе. Обнављају се и проширују знања о родољубивој поезији, савладава се појава и смисао социјалних мотива у предложеним песмама или причама, уче се дитирамб и елегија као врсте лирске поезије.

Исходи везани за наставну област књижевност засновани су на читању. Кроз читање и тумачење књижевних дела ученик развија читалачке компетенције које подразумевају не само истраживачко посматрање и стицање знања о књижевности већ подстичу и развијају емоционално и фантазијско уживљавање, имапшацију, естетско доживљавање, богате асоцијативне моћи, уметнички сензибилитет, критичко мишљење и изграђују морално просуђивање. Разни облици читања су основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела. И у шестом разреду негује се, пре свега, доживљајно читање, а ученици се поступно уводе у истраживачко читање (читање према истраживачким задацима, читање из различитих перспектива и сл.) и оспособљавају да искажу свој доживљај уметничког дела, увиде елементе од којих је дело сачињено и разумеју њихову улогу у изградњи света дела.

Повећан број допунског избора лектуре указује на могућност обраде појединих предложених садржаја (књижевних дела) на часовима додатне наставе.

Препоручује се да ученици у настави користе електронски додатак уз уџбеник, уколико за то постоји могућност у школи.

ЈЕЗИК

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писану комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на усвајање језичких правила и граматичке норме, већ и на разумевање њихове функције и правилну примену у усменом и писменом изражавању.

Када се у садржајима програма наводе наставне јединице које су ученици већ обрађивали у нижим разредима, подразумева се да се степен усвојености и способност примене раније обрађеног градива проверава, а понављање и увежбавање на новим примерима претходи обради нових садржаја, чиме се обезбеђује континуитет рада и систематичност у повезивању новог градива са постојећим знањима.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских вежбања, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Грамматика

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција (у свакој погодной прилици могу се знања из граматике ставити у функцију тумачења текста, како уметничког тако и научнопопуларног). Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност.

Настава творбе речи подразумева пре свега поделу речи по настанку на просте и творенице (у оквиру твореница уочавају се речи настале суфиксацијом, префиксацијом и слагањем). На школским примерима (нпр. *невач*, *школски*, *школовати се*, *праунук*, *превелик*, *научити*, *Београд*, *пароброд*) ученици треба да уоче саставне делове твореница: творбене основе, префиксе и суфиксе. На примерима породице речи, ученици треба да уочавају корен речи. Тиме се поставља основ за проширивање знања из творбе речи у старијим разредима. На часовима утврђивања градива треба

нагласити разлику између граматичке основе и граматичких наставака у поређењу са творбеном основом и суфиксима (нпр. *школ-а, школар-ац* и сл.).

Ученици су се већ раније срели са појмом гласа, а сада проширују своја знања из фонетике основним информацијама о настанку гласова и говорним органима који у овом процесу учествују. На основу изговора гаасови се деле на самогласнике и сугласнике (а сугласници на праве сугласнике и сонанте). Сугласници се деле по звучности и по месту изговора (овде је пожељно направити корелацију са наставом страних језика - нпр. различито место изговора неких гласова у српском и енглеском језику и сл.). Подела речи на слоге подразумева проширивање знања у односу на млађе разреде: треба увести и примере слогова који се завршавају на сонант, с посебним нагласком на позицију слоготворног/?. Ово градиво треба повезати са основним правописним правилима за растављање речи на крају реда. Пошто се ученици у шестом разреду први пут срећу са термином гласовне промене, није потребно правити разлику у односу на гласовне алтернације. Ову разлику ће усвојити у градиву за средњу школу. Препорука је да се, ради лакшег анализирања примера, гласовне промене предају следећим редоследом: непостојано *а*, промена *л* у *о*, палатализација, сибиларизација, јотовање, једначење сугласника по звучности, једначење сугласника по месту изговора, губљење сугласника. Гласовне промене треба уочавати у грађењу и промени речи (а на одступања указати у примерима).

Настава морфологије подразумева проширивања знања о заменицама (у петом разреду су биле обрађене само личне заменице). Сада се уводи подела заменица на именичке и придевске. У оквиру именичких обрађују се: односно-упитне, неодређене, опште и одричне; у оквиру придевских: присвојне (с нагласком на употребу заменице *свој*), показне, односно-упитне, неодређене, опште и одричне. Такође, треба указати и на граматичке категорије заменица: род, број, падеж и лице. Знања о глаголским облицима ученици проширују тако што усвајају грађење осталих глаголских времена изузев презента, перфекта и футура I, с тим што се имперфекат обрађује само на нивоу препознавања, а посебно се наводи имперфекат помоћног глагола *бити*.

Знања из синтаксе ученици проширују поделом независних предикатских реченица према комуникативној функцији. Потребно је посебно скренути пажњу на употребу знака узвика, као и на остале интерпункцијске знаке.

Правопис

Правописна правила се усвајају путем систематских вежбања (правописни диктати, исправка грешака у датом тексту, тестови са питањима из правописа итд.). У оквиру правописних вежби пожељно је повремено укључити и питања којима се проверава графија (писана слова: велико и мало ћирилично Ћ, Ђ; велико и мало латиничко Ђ, велико Г, С, Ш итд.).

Такође, треба подстицати ученике да сами уочавају и исправљају правописне грешке у СМС комуникацији, као и у различитим типовима комуникације путем интернета.

Поред тога, ученике треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање). Пожељно је да наставник доноси примерак *Правописа* на час кад год се обрађују правописне теме (тако би могао појединачно ученицима задавати да пронађу реч у правописном речнику и одреде њен правилан облик или правилно писање).

Ортоепија

Наставник стално треба да указује на важност правилног говора, који се негује спровођењем одређених ортоепских вежби. Ортоепске вежбе не треба реализовати као посебне наставне јединице, већ уз одговарајуће теме из граматике: нпр. уочавање дужине акцента у речи може се повезати са обрадом и утврђивањем знања о врстама речи (именица *скуп* има кратак акценат, а придев *скуп* има дуг акценат итд.). На овом нивоу ученици треба само да уоче разлику у дужини акцента, без разликовања интонације и без употребе акценатских знакова. Уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да препознају, репродукују и усвоје правилно акценатован говор, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента, тј. од дијалекатске акцентуације.

Неке ортоепске вежбе могу се спроводити и уз одговарајуће теме из књижевности: нпр. артикулација се може вежбати изговарањем брзалица, онда када се оне обрађују као део народног стваралаштва; акценат речи, темпо, ритам, реченична интонација и паузе могу се вежбати гласним читањем одломака из изборне лектире (по избору наставника или ученика) итд. Као

ортоепску вежбу треба спроводити и говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (УСМЕНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ)

Развијање и унапређивање језичке културе ученика представља један од најзначајнијих задатака наставе Српског језика. Један од основних задатака наставе језичке културе односи се на усавршавање језичкоизражајних средстава код ученика, а њен крајњи циљ је да ученици буду оспособљени за успостављање квалитетне и сврсисходне комуникације. Област *Језичка култура* обухвата усмено и писмено изражавање. Наставни рад у овој области реализује се у садејству са другим областима предмета Српски језик, као и кроз самосталне наставне јединице. У повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматици морају укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања ученика.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се анализирају снимљена казивања и читања. Приликом реализације наставних садржаја пожељно је користити и савремене информационо-комуникационе технологије (нпр. паметну таблу, рачунар и видео-бим и сл.).

Свака од програмских вежби (говорне, правописне, лексичко-семантичке, стилске вежбе) планира се и реализује у наставном контексту у коме постоји потреба за функционалним усвајањем и функционалном применом датих језичких законитости и појава у новим комуникативним ситуацијама, као и потреба за утврђивањем, обнављањем или систематизовањем знања стеченог током наставе језика и наставе књижевности. Све врсте вежби, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или током говорних вежби.

Циљ говорних вежби јесте унапређивање културе усменог изражавања. Детаљна организација, вешто осмишљене садржајне структуре и мотивисање ученика за разговор водиће ка правилности, лакоћи, јасности, једноставности, прецизности и флуентности у усменом излагању ученика. Ове вежбе би требало да приближе учеников говор стандарднојезичком изговору.

Форме учтивости, односно посебна језичка средства којима се исказује учтивост представљају важан сегмент у реализацији наставе језичке културе. Потребно је код ученика развијати свест о неопходности и значају језичке учтивости, тј. учтивног комуникативног понашања, односно истакнути значај неговања правилног и учтивног говора и писања. Ученицима треба указати на то да су у домену конвенција учтивости најтипичније форме усмене и писмене етикеције: употреба заменице *Ви*, етикете за исказивање уважавања приликом ословљавања у јавном и службеном комуницирању (*господине, госпођо/госпођице, Ваши екселенцијо, Ваша светости...*), као и говорни чинови експресивног типа (формуле учтивости): извињавање, захваљивање, честитање, молба. Лингвометодички текстови који садрже дијалогску форму у којој се испољава језичка учтивост могу послужити за уочавање форми учтивости. Такође, требало би подстицати ученике да износе своје мишљење и сопствена запажања о (не)учтивном комуникативном понашању.

Велики део лексике српског језика сачињавају лексеме настале творбом речи. Она представља продуктиван процес којим се свакодневно богати наш лексички фонд. Стога, у настави језичке културе би лексикологији, односно творби речи требало приступити, најпре, као начину за настајање нових речи, како би ученици схватили њен практични значај. Потребно је оспособити ученике да граде и разликују аугментативе (са пејоративима) и деминутиве (са хипокористичима), тако што обрада теме неће бити само описана, тј. требало би се задржати што краће на формалном приступу теми. Стваралачки и истраживачки приступ може позитивно утицати на мотивацију ученика да упознају ову тематику. Пожељно је навести само најчешће суфиксе и за један и за други творбени модел. Требало би подстицати ученике да објасне значење датих изведеница и указати им на њихову улогу у свакодневном језичком изражавању (нпр. експресивно значење и стилска обојеност изведеница, попут *мајчица, сестрица, лудина* и сл.).

Правописне вежбе омогућавају ученицима да посебно обратe пажњу на правописне захтеве и на њихову улогу у тексту. Системска примена адекватних правописних вежби омогућава да теоријско правописно знање благовремено пређе у умење, као и да се стечена навика примене правописних правила испољи у практичној и спонтаној намени. Правописне вежбе представљају најпогоднији начин да се правописна правила науче, провере, као и да се уочени недостаци отклоне. Најбоље је примењивати и просте и сложене правописне вежбе које су погодне за савлађивање како само

једног правописног правила из једне правописне области, тако и више правописних правила из неколико правописних области. Правописне вежбе је потребно најпре припремити. Притом је пожељно поштовати принцип поступности, систематичности, јединства теорије и праксе. Приликом савлађивања правописних начела погодне могу бити следбене правописне вежбе: *диктат, са-мостално писање, допуњавање текста*. Може бити подстицајно и организовање квиза на часовима посвећеним систематизовању градива из правописа (нпр. *препознај правописну област, пронађи грешку, да ли су тврдње о употреби, тр. великог слова, тачне и сл.*), а требало би и проверавати да ли су ученици у стању да објасне научена правописна правила у одређеном тексту.

Циљ примењивања лексичко-семантичких вежби јесте богаћење речника ученика и упућивање на различите могућности приликом избора речи и израза и указивање на њихову сврсисходнију употребу. Применом лексичко-семантичких вежби код ученика се ствара навика да промишљају и траже адекватан језички израз за оно што желе да искажу (у зависности од комуникативне ситуације) и повећава се фонд таквих израза у њиховом речнику. Врсте ових вежби треба усагласити са интересовањима ученика и наставним садржајима. Развијању смисла за прецизно изражавање и подстицању ученика да размишљају о речима и о њиховим значењима доприносе вежбе којима се ученици упућују на избегавање сувишних речи, поштапалица и туђица. Подстицајне су и вежбе које се односе на фигуративна значења речи, као и вежба *проналажење изостављених реченичних делова* која подстиче ученике да пронађу адекватну реч, али и да у складу са контекстом прошире скалу дозвољених значењских и лексичких могућности.

Применом стилских вежби, ученици се упућују на то да на другачији начин од уобичајеног повезују речи и изразе и да истражују њихове семантичке потенцијале. Њихов циљ није да се само отклоне учињене грешке, већ да ученици стекну адекватне навике да говоре и пишу ваљано, односно да примењују стваралачке поступке у језику. Знања о стилу и изражајним могућностима језика ученици углавном стичу увидом у књижевноуметничке текстове. због чега је неспорна повезаност са наставом књижевности, али се не сме поистоветити са језичко-стилском анализом ових текстова. Стилске вежбе је потребно што непосредније повезивати и са наставом граматике. Може се креирати ситуациони предлог за развијање и унапређивање језичко-стилског знања ученика у складу са узрастом и начелом систематичности и условности. Стваралачки облик рада на развијању стилског умења ученика може се, на пример, заснивати на тексту као подстицају за сликовито кази-вање, с обзиром на то да се на различитим књижевноуметничким текстовима лако увиђа изражајност стилског поступка који може да буде примењен приликом уобличавања језичке грађе у новим комуникативним ситуацијама.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
КЊИЖЕВНОСТ	<p>ЛИРИКА</p> <p>Јован Дучић: Подне Милан Ракић: Божур Владислав Петковић Дис: Међу својима Милутин Бојић: Плава гробница Десанка Максимовић: Крвава бајка Стеван Раичковић: После кише Јован Јовановић Змај: Јутутунска јухахаха Рабиндранат Тагоре: Папирни бродови Вислава Шимборска: Облаци</p>	<p>- користи књижевне термине и појмове обрађиване у претходним разредима и повезује их са новим делима која чита;</p> <p>- истакне универзалне вредности књижевног дела и повеже их са сопственим искуством и околностима у којима живи;</p> <p>- чита са разумевањем различите врсте текстова и коментарише их, у складу са узрастом;</p> <p>- разликује народну од ауторске књижевности и одлике књижевних родова и основних</p>
	<p>ЕПИКА</p> <p>Народна бајка (једна по избору): Међедовић / Чудотворни прстен / Златоруни ован Стефан Митров Љубиша: Кањош Мацедоновић (одломак) Радоје Домановић: Вођа (одломак) Петар Кочић: Кроз мећаву Иво Андрић: Јелена, жена које</p>	

	<p>нема (одломак) Данило Киш: Прича о печуркама / Еолска харфа Алфонс Доде: Последњи час / Владимир Набоков: Лош дан Дневник Ане Франк (одломак) Ефраим Кишон: Код куће је најгоре (једна прича по избору) Афоризми (Душан Радовић и други)</p> <p style="text-align: center;">ДРАМА</p> <p>Бранислав Нушић: Власт (одломак) Вида Огњеновић: Кањош Мацедоновић (одломак о сусрету Кањоша и Фурлана)</p> <p style="text-align: center;">НАУЧНОПОПУЛАРНИ И ИНФОРМАТИВНИ ТЕКСТОВИ</p> <p>Обавезна дела Михајло Пупин: Са пашњака до научењака (одломак) Јелена Димитријевић: Седам мора и три океана (одломак) / Милош Црњански: Наша небеса („Крф, плава гробница” - одломак) Једно дело по избору Јован Цвијић: Охридско језеро (одломак) / Пеђа Милосављевић: Потера за пејзажима Светлана Велмар Јанковић: Српски Београд деспота Стефана (Капија Балкана) Уметнички и научнопопуларни текстови о природним лепотама и културноисторијским споменицима завичаја Избор из енциклопедија и часописа за децу</p> <p style="text-align: center;">ДОМАЋА ЛЕКТИРА</p> <p>Елске народне песме покосовског тематског круга (Смрт војводе Пријезде, Диоба Јакшића и песма по избору) Елске народне песме о хајдучима и ускоцима (Мали Радојица, Стари Вујадин, Старина Новак и кнез Богосав; Иво Сенковић и ага од Рибника, Ропство Јанковић Стојана) Свети Сава у књижевности: одломак из Житија Светог Симеона (о опроштају оца од сина); избор из народних прича и предања (на пример Свети Сава и ђаво, легенде о Светом Сави); избор из ауторске поезије о Св. Сави (на пример Матија Бећковић: Прича о Светом Сави) Мирослав Антић: Плави чуперак и Шашава књига (избор) Антоан де Сент Егзипери: Мали Принц; Момо Капор: Мали Принц Јован Стерија Поповић: Покондирена тиква Душан Ковачевић: Свемирски змај Дејан Алексић: Ципела на крају света / Игор Коларов: Дванаесто море</p> <p style="text-align: center;">ДОПУНСКИ ИЗБОР ЛЕКТИРЕ</p> <p>(бирати 3 дела) Милорад Павић: Руски хрт (одломак) Тургењев: Шума и степа Антон Павлович Чехов: Чиновникова смрт Јанко Веселиновић: Хајдук Станко (одломак из првог дела романа) Гордана Малетић: Катарке Београда (прича Зебња и друге) Урош Петровић: Загонетне приче Александар Манић: У свитање света Јасминка Петровић: Лето кад сам научила да летим Градимира Стојковић: Хајдук у Београду Корнелија Функе: Срце од мастила</p>	<p>књижевних врста; - разликује основне одлике стиха и строфе - укрштenu, обгрљену и парну риму; слободни и везани стих; рефрен; - тумачи мотиве (према њиховом садејству или контрастности) и песничке слике у одабраном лирском тексту; - локализује књижевна дела из обавезног школског програма; - разликује етапе драмске радње; - разликује аутора књижевноуметничког текста од наратора, драмског лица или лирског субјекта; - разликује облике казивања (форме приповедања); - идентификује језичко-стилска изражајна средства и разуме њихову функцију; - анализира идејни слој књижевног дела служећи се аргументима из текста; - уочи разлике у карактеризацији ликова према особинама: физичким, говорним, психолошким, друштвеним и етичким; - разликује хумористички од ироничног и сатиричног тона књижевног дела; - критички промишља о смислу књижевног текста и аргументовано образложи свој став; - доведе у везу значење пословица и изрека са идејним слојем текста; - препозна националне вредности и негује културноисторијску баштину; - размотри аспекте родне равноправности у вези са ликовима књижевно-уметничких текстова; - препоручи књижевно дело уз кратко образложење; - упореди књижевно и филмско дело настало по истом предлошку, позоришну представу и драмски текст; - разликује глаголске начине и неличне глаголске облике и употреби их у складу са нормом; - одреди врсте непроменљивих речи у типичним случајевима; - уочи делове именичке синтагме; - разликује граматички и логички субјекат;</p>
--	---	---

	<p>Душица Лукић: Земља је у квару (избор) Гордана Брајовић: из збирке песама Индија, Индија (Пролази слон пун мириса, Пролази слон пун Хималаја) Душан Поп Ђурђев: Лет лионског Икара</p> <p>КЊИЖЕВНИ ТЕРМИНИ И ПОЈМОВИ Опкорачење. Рефрен. Цезура. Везани и слободни стих. ауторске лирске песме: рефлексивна и сатирична песма. Лезичко-стилска изражајна средства: метафора, алегорична, градијација, словенска антитеза, фигуре понављања (асонанца и алитерација). Функција мотива у композицији лирске песме. Песма у прози. Фабула и сиже. Статички и динамички мотиви. Композиција. Епизода. Идејни слој књижевног текста. Хумор, иронија и сатира. Врсте карактеризације књижевног лика. Унутрашњи монолог. Хронолошко и ретроспективно приповедање. Дневник. Путопис. Аутобиографија. Легендарна прича. Предања о постанку бића, места и ствари. Афоризам. Пословице, изреке; питалице; загонетке. Драмска радња; етапе драмске радње: увод, заплет, врхунац, перипетија, расplet. Драмска ситуација. Драма у ужем смислу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује сложени глаголски предикат од зависне реченице са везником да; - препозна врсте напоредних односа међу реченичним члановима и независним реченицама; - идентификује врсте зависних реченица; - искаже реченични члан речју, предлошко-падежном конструкцијом, синтагмом и реченицом; - примени основна правила конгруенције у реченици; - доследно примени правописну норму; - разликује дугосилазни и дугоузлазни акценат; - говори на задату тему поштујући књижевнојезичку норму;
<p>ЛЕЗИК</p>	<p>Граматика Грађење и основна значења глаголских облика: футур II, императив, потенцијал; трпни гл. придев, гл. прилог садашњи и гл. прилог прошли. Подела глаголских облика на просте и сложене и на личне (времена и начини) и неличне. Непроменљиве врсте речи: везници, речце, узвици. Појам синтагме (главни члан и зависни чланови); врсте синтагми: именичке, придевске, прилошке и глаголске. Атрибут у оквиру синтагме. Логички субјекат. Сложени глаголски предикат. Напоредни односи међу реченичним члановима - саставни, раставни и супротни. Појам комуникативне и предикатске реченице. Независне предикатске реченице – напоредни односи међу независним реченицама (саставни, раставни, супротни). Зависне предикатске реченице (изричне, односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене). Реченични чланови исказани речју, предлошко-падежном конструкцијом, синтагмом и реченицом. Конгруенција - основни појмови. Правопис Правописна решења у вези са обрађеним глаголским облицима. Интерпункција у вези са зависним реченицама (запета, тачка и запета). Писање скраћеница, правописних знакова. Ортографија Дугоузлазни и дугосилазни акценат.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује књижевноуметнички од публицистичког функционалног стила; - састави кохерентан писани текст у складу са задатом темом наративног и дескриптивног типа; - напише једноставнији аргументативни текст позивајући се на чињенице; - користи технички и сугестивни опис у изражавању; - препозна цитат и фусноте и разуме њихову улогу; - пронађе потребне информације у нелинеарном тексту; - напише електронску (имејл, СМС) поруку поштујући нормативна правила; - примени различите стратегије читања (информативно, доживљајно, истраживачко и др.); - састави текст репортажног типа (искуствени или фикционални); - правилно употреби фразеологизме и устаљене изразе који се јављају у литерарним и медијским текстовима намењеним младима.
<p>ЛЕЗИЧКА КУЛТУРА</p>	<p>Књижевни и остали типови текстова у функцији унапређивања језичке културе. Књижевноуметнички и публицистички текстови. Усмени и писмени састави према унапред задатим смерницама (ограничен број речи; задата лексика; одређени граматички модели и сл.). Текст заснован на аргументима. Технички и сугестивни опис. Репортажа. Цитати и фусноте из различитих књижевних и неуметничких текстова. Нелинеарни текстови: табеле, легенде, графикони, мапе ума и друго. Говорне вежбе: интерпретативно-уметничке (изражајно читање, рецитовање); вежба аргументовања (дебатни разговор). Правописне вежбе: диктат, исправљање правописних грешака у тексту; запета у зависнословеним реченицама;</p>	

	глаголски облици; електронске поруке. Језичке вежбе: допуњавање текста различитим облицима променљивих речи; допуњавање текста непроменљивим речима; обележавање комуникативне реченице у тексту; исказивање реченичног члана на више начина (реч, синтагма, предлошко-падежна конструкција, реченица); фразеологизми (разумевање и употреба) и друге. Писмене вежбе и домаћи задаци и њихова анализа на часу. Четири школска писмена задатка - по два у сваком полугодишту.	
--	--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности чине три предметне области: Књижевност, Језик и Језичка култура. Све три области програма наставе и учења се прожимају и ниједна се не може изучавати изоловано и без садејства са другим областима.

Програм наставе и учења Српског језика и књижевности заснован је на исходима, односно на процесу учења и ученичким постигнућима. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз све три предметне области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника јесте да начине реализације подучавања и учења прилагоди потребама сваког одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи, тј. глобални план рада, из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на нивоу конкретних наставних јединица. Од наставника се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час прилагоди исходима учења. Током планирања треба, такође, имати у виду да се неки исходи остварују брже и лакше, али је за већину исхода (посебно за предметну област Књижевност) потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим текстовима. Препоручени исходи нису диференцирани према нивоима ученичких постигнућа. Они представљају обавезне делове описа стандарда и могу се уситњавати или ширити, у зависности од ученичких индивидуалних могућности и других наставних потреба.

У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред тога што ученике треба да оспособи за коришћење уџбеника, као једног од извора знања, наставник ваља да их упутује у начине и облике употребе других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА КЊИЖЕВНОСТ

Окосницу програма књижевности чине текстови из лектире. Лектира је разврстана по књижевним родовима - лирика, епика, драма и обогатена избором нефикционалних, научнопопуларних и информативних текстова. Избор дела је у највећој мери заснован на принципу прилагођености узрасту.

Уз текстове које је потребно обрадити на часу дат је и списак домаће лектире. Циљ обраде дела у оквиру домаће лектире је формирање, развијање или неговање читалачких навика код ученика. Обимнија дела ученици могу читати преко распуста, чиме се подстиче развијање континуиране навике читања.

Уз обавезни списак дела за обраду додат је допунски избор текстова. Изборни део допушта наставнику већу креативност у достизању исхода.

Уз доминантан корпус текстова канонских писаца којим се утиче на формирање естетског укуса ученика, изграђује и богати свест о природи националне књижевности (и вредностима класика светске књижевности), али и културном и националном идентитету. Циљ увођења савремених књижевних дела која још нису постала део канона јесте да се по својој мотивској или тематској сродности вежу за постојеће теме и мотиве у оквиру наставног програма и да се таквим примерима покаже како и савремени писци промишљају епску народну традицију или теме пријатељства, етичности, развијају имагинацију и емпатију, чиме ће се богати вертикално читалачко искуство ученика и осавремени приступ настави. Преко извесног броја књижевних дела савремених писаца, ученици ће бити у прилици да критички самеравају поетику њихових дела са канонским вредностима.

Избор дела омогућава примену компаративног приступа проучавању литерарног стваралаштва, уз одабир различитих нивоа обраде: интерпретације, приказа или осврта. Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Текстови из допунског дела програма треба да послуже наставнику и при обради наставних јединица из граматике, као и за обраду и утврђивање садржаја из језичке културе. Дела која неће обрађивати наставник треба да препоручи ученицима за читање у слободно време.

Нови програм заснован је на уочавању природе и улоге књижевног дела, као и уочавању разлике књижевних и некњижевних текстова, односно њиховој већој корелативности. Ученици треба да буду оспособљени да разликују особености књижевног текста (конотативност, књижевни поступци, сликовитост, ритмичност и сл.) у односу на денотативност, информативност и казивање засновано на чињеницама и подацима у различитим видовима некњижевних текстова. Корелативност је омогућена адекватним комбиновањем обавезних и изборних дела.

Исти текст може се повезивати са другима на различите начине, према различитим мотивима или тону приповедања, у склопу пројектне наставе, која се базира на исходима, а не на садржајима учења.

Предложени обавезни, књижевни, научнопопуларни и информативни текстови и садржај обавезне домаће лектире, као и примери из допунског избора, приликом осмишљавања годишњег плана рада, а потом и при обликовању оријентационих, месечних планова рада, могу се тематски повезивати. Поред тога, неопходно је успоставити и уравнотежену дистрибуцију наставних јединица везаних за све подобласти предмета, функционално повезати садржаје из језика и књижевности (где год је то могуће) и оставити довољно часова за утврђивање и систематизацију градива.

Са списка допунског избора наставник бира она дела која ће, уз обавезни део лектире, чинити тематско-мотивске целине. Наставник може груписати и повезивати по сродности дела из обавезног и допунског програма на много начина. Могући примери функционалног повезивања наставних јединица могу бити следећи (никако и једини).

Јунаци/хероји, борци за слободу (хајдуци и ускоци): народне епске песме; С. Митров Љубиша, Кањош Мацедоновић; В. Огњеновић, Кањош Мацедоновић; Ј. Веселиновић, Хајдук Станко; М. Бојић, Плава гробница; М. Црњански, Наша небеса („Крф, плава гробница” - одломак); Д. Максимовић, Крвава бајка.

Хероине (истакнути женски ликови у различитим епохама): Смрт војводе Пријезде, Диоба Јакшића; В. Петковић Дис, Међу својима; Дневник Ане Франк; лик мајке у Пупиновом делу Са пашњака до научењака; путописна перспектива путнице у Седам мора и три океана.

Судбине наставника и ђака - чувара језика и културе: А. Доде, Последњи час; Д. Максимовић, Крвава бајка; Дневник Ане Франк; М. Пупин, Са пашњака до научењака.

Размишљање о себи и свету: С. Раичковић, После кише; Р. Тагоре, Папирни бродови; В. Шимборска, Облаци; песме у прози Г. Брајовић; Дневник Ане Франк; Д. Киш, Еолска харфа; И. Андрић: Јелена, жена које нема; афоризми.

Одрастање у различитим временима и културама: А. Манић, У свитање света; Г. Малетић, Зебња и др.; М. Пупин, Са пашњака до научењака; В. Петковић Дис, Међу својима; Дневник Ане Франк; Е. Кишон, Код куће је најгоре; Д. Киш, Прича о печуркама, Еолска харфа; В. Набоков:

Лош дан; М. Антић: Плави чуперак / Шашава књига; Г. Стојковић, Хајдук у Београду; Д. Ковачевић, Свемирски змај; Ј. Петровић, Лето кад сам научила да летим; М. Капор, Мали принц.

Дете и породица: М. Пупин, Са пашњака до научењака; П. Кочић, Кроз мећаву; В. Петковић Дис, Међу својима; Дневник Ане Франк; М. Антић: Плави чуперак / Шашава књига; Г. Стојковић, Хајдук у Београду; Д. Киш, Прича о печуркама, Еолска харфа; В. Набоков, Лош дан; Е. Кишон, Код куће је најгоре; Ј. Петровић, Лето кад сам научила да летим.

Описивање простора у различитим временским условима: Ј. Дучић, Подне; М. Ракић, Божур; С. Раичковић, После кише; П. Кочић, Кроз мећаву; П. Милосављевић: Потера за пејзажима; М. Павић, Руски хрт, Тургењев, Шума и степа; Ј. Димитријевић, Седам мора и три океана; Ј. Цвијић, Охридско језеро; Г. Малетић, Катарке Београда; Г. Брајовић, Пролази слон пун мириса.

Хумор, иронија и сатира: афоризми; Д. Ковачевић, Свемирски змај; Ј. Јовановић Змај, Јутутунска јухахаха; Б. Нушић, Власт; Р. Домановић, Вођа; Ј. Стерија Поповић, Покондирена тиква, А. Павлович Чехов, Чиновникова смрт; Д. Алексић: Ципела на крају света.

Књижевна дела која су доживела позоришно извођење или екранизацију могу послужити за компаративну анализу и уочавање разлике између књижевне и позоришне/филмске (адаптиране, измењене) фабуле и израза (у случају драматизације Кочићеве приче, драме Б. Нушића, В. Огњеновић, Д. Ковачевића, Дневника Ане Франк или екранизације Егзиперијевог Малог принца / романа Корнелије Функе), чиме ученици могу доћи до закључка о природи различитих медија и развијати своју медијску писменост. Ученици се могу упутити и на филмове са тематиком сличном прочитаним књижевним текстовима и додатно повезати обраду једне тематско-мотивске целине. Кроз упоредну анализу филма и књижевног дела, ученици треба да разумеју да је филм независно уметничко остварење а не препичавање књиге, односно да је књига само предложак за ново, оригинално уметничко дело.

Предвиђени часови у оквиру подобласти Језичка култура у одређеном обиму изједначени су са часовима утврђивања садржаја из подобласти Књижевност, што доприноси функционалном повезивању наставног градива.

Са појединим елементима медијске писмености ученике треба упознати такође кроз корелацију: са појмом дечји часопис или енциклопедија за децу упознати се на конкретном тексту из часописа / енциклопедије по избору (садржај текста треба да буде у вези са лектиром).

Поред корелације међу текстовима, неопходно је да наставник успостави вертикалну корелацију. Наставник се претходно обавезно упознаје са садржајима Српског језика и књижевности из претходних разреда ради успостављања принципа поступности и систематичности.

Наставник, такође, треба да познаје садржаје других предмета који се обрађују у петом, шестом и седмом разреду основне школе, који корелирају с предметом Српски језик и књижевност. Хоризонталну корелацију наставник успоставља, пре свега, са наставом историје, ликовне културе, музичке културе, верске наставе и грађанског васпитања.

Ученици треба да разумеју фикционалну природу књижевног дела и његову аутономност (односно да праве разлику између лирског субјекта и песника, приповедача и писца), као и чињеницу да књижевно дело обликује једну могућу слику стварности. Поређење књижевног и научнопопуларног текста о истој теми (нпр. средњовековни начин живота у Београду за време Деспота Стефана Лазаревића у књижевном тексту Гордане Малетић и научнопопуларном тексту Светлане Велмар Јанковић) омогућава ученику да лакше уочи ту врсту разлике. У седмом разреду уводе се и неки гранични, нефикционални жанрови: дневник, путопис и аутобиографија, па ученици треба да разумеју како се и у текстовима који почивају на стварносном искуству примењују књижевни поступци.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. У складу са исходима, ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова.

Обрада књижевног дела пожељно је да буде проткана решавањем проблемских питања која су подстакнута текстом и уметничким доживљавањем. Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну локализацију, често и вишеструку. Ситуирање текста

у временске, просторне и друштвено-историјске оквира, као и обавештења о битним садржајима који претходе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити.

Приликом тумачења текста ученике треба навикавати да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста (и то експлицитно и имплицитно садржане информације) и тако их оспособљавати за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова, с посебном пажњом на заузимање различитих позиција у односу на текст и уважавање индивидуалног разумевања смисла књижевног текста. Ученике у овом узрасту треба подстицати да актуелизују свет књижевног дела, односно да га доведу у везу са сопственим искуством, размишљањима и светом у којем живе (посебно у вези са рефлексивним песмама и сатиричним делима).

У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела обједињавајући и синтетички чиниоци могу бити: уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи (тема, мотиви, песничке слике, фабула, односно сиже, књижевни ликови, смисао и значење текста, мотивациони поступци, композиција), форме приповедања (облици излагања), језичко-стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми.

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознавати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. У програму нису наведени сви појмови и врсте књижевних дела предвиђени за усвајање у претходним разредима, али се очекује ће се наставник наклонити на стечено знање ученика, обновити га и продубити на примерима, сходно старијем узрасту. Обновљање и повезивање књижевних термина и појмова обрађиваних у претходним разредима са новим делима која се обрађују у овом разреду је обавезно. У погледу разумевања лирских књижевних дела на постојеће знање о врстама стихова, строфа и риме надовезују се појмови цезуре и опкорачења, уочавање разлике између везаног и слободног стиха, и песме у стиху и прози. Обновљају се и проширују знања о родољубивој поезији, савладава се смисао социјалних мотива у предложеним песмама или причама, усвајају се нове врсте лирских песама (рефлексивна и сатирична). Знање о стилским фигурама допуњава се контрастом, хиперболом, метафором, алегоријом, словенском антитезом, асонанцом и алитерацијом. Постојећа знања о елементима епског дела (појам мотива, разлика фабуле и сижеа), о композицији и облицима казивања / приповедања благо се усложњавају и продубљују (увођење појмова о статичким и динамичким мотивима, о епизоди, унутрашњем монологу, разликовање хронолошког и ретроспективног приповедања). Знање о народној епизи проширује се увођењем легендарне приче и етиолошких и културно-историјских предања (која не треба термилошки именовати, због тога су само описно назначена у програму).

У претходним разредима ученик је подстицан да уочава смисао смешног и хумористичног на примерима из лектире и да разликује хумористички, дитирамбски и елегични тон у певању/приповедању/драмској радњи. Та умења треба продубити уочавањем разлика између хумористичког, иронијског и сатиричног тона у певању / приповедању и довођењем основног тона певања / приповедања у везу са идејним слојем текста. Такође, пошто овладају појмом мотивације, ученици треба да развију способност разликовања реалистичке и натприродне мотивације (и њених различитих видова: чудесне мотивације у народној бајци, фантастике и научне фантастике у уметничкој књижевности) на одабраним примерима из лектире.

Језичко-стилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици буду у стању да начине различите врсте карактеризације ликова: откривају што више особина, осећања и душевних стања књижевних ликова (према особинама: физичким, говорним, психолошким, друштвеним и етичким), да изражавају своје ставове о њиховим поступцима и да покушају да их сагледају из различитих перспектива.

Исходи везани за наставну област књижевност засновани су на читању. Кроз читање и тумачење књижевних дела ученик развија читалачке компетенције које подразумевају не само истраживачко посматрање и стицање знања о књижевности, већ подстичу и развијају емоционално и фантазијско уживљавање, имагинацију, естетско доживљавање, богате

асоцијативне моћи, уметнички сензибилитет, критичко мишљење и изграђују морално просуђивање. Разни облици читања су основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела. Осим доживљајног читања ученике све више треба усмеравати на истраживачко читање (читање према истраживачким задацима, читање из различитих перспектива и сл.) и оспособљавају да искажу свој доживљај уметничког дела, увиде елементе од којих је дело сачињено и разумеју њихову улогу у изградњи света дела.

Повећан број допунског избора лектуре указује на могућност обраде појединих предложених садржаја (књижевних дела) на часовима додатне наставе.

Препоручује се да ученици у настави користе електронски додатак уз уџбеник, уколико за то постоји могућност у школи.

ЈЕЗИК

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писану комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на усвајање језичких правила и граматичке норме, већ и на разумевање њихове функције и правилну примену у усменом и писменом изражавању.

Када се у садржајима програма наводе наставне јединице које су ученици већ обрађивали у претходним разредима, подразумева се да се степен усвојености и способност примене раније обрађеног градива проверава, а понављање и увежбавање на новим примерима претходи обради нових садржаја, чиме се обезбеђује континуитет рада и систематичност у повезивању новог градива са постојећим знањима.

Грамматика

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција (у свакој погодной прилици могу се знања из граматике ставити у функцију тумачења текста, како уметничког тако и научнопопуларног). Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. На овај начин се код ученика развија и свест о важности културе говора, која је неопходна за свакодневни живот као део опште културе, а не само као део наставног програма.

Настава морфологије подразумева заокруживање знања о грађењу глаголских облика. Као нови садржаји усвајају се: грађење и значење футура II, императива и потенцијала; трпног глаголског придева, глаголског прилога садашњег и глаголског прилога прошлог. Неопходно је повезати нове садржаје са градивом обрађеним у претходним разредима, па прегледом свих обрађених глаголских облика направити синтезу и поделити све глаголске облике најпре на личне и неличне, а потом личне глаголске облике на времена и начине. Такође, потребно је указати и на поделу свих глаголских облика на просте и сложене. Посебно треба обратити пажњу на футур II као сложени глаголски облик, који се само због правописног решења јавља у облику једне речи. Футур II треба првенствено сврставати у начине, али треба напоменути да се њиме могу изразити и временска значења (о чему ће више учити у средњој школи). Употребу трпног глаголског придева треба објаснити најтипичнијим примерима пасивних конструкција. Систематизовати поделу врста речи усвајањем нових садржаја: везника, речци и узвика.

Настава синтаксе подразумева увођење појма синтагме и уочавање главног и зависног члана у оквиру ње. На јасним и неспорним примерима ученици кроз вежбања уочавају главни и зависни члан, као и врсту синтагме. Уводи се атрибут и то као синтагматски, а не реченични члан. Важно је указати на то које врсте речи се јављају у оквиру атрибута. У ранијим разредима обрађен је граматички субјекат, а сада се уводи и појам логичког субјекта. Неопходно је повезивање са раније обрађеним градивом и на примерима показати разлику између граматичког и логичког субјекта. Прости глаголски предикат је усвојен у ранијим разредима, а сада се уводи и сложени глаголски предикат. Потребно је да ученици уоче разлику између сложеног предиката и зависних реченица са везником да. Уводи се појам комуникативне и предикатске реченице. Мора се указати на надређени појам (комуникативна реченица) и показати однос ова два типа реченица (једна комуникативна реченица може садржати више предикатских реченица). У оквиру напоредних односа међу независним реченицама и реченичним члановима обрађују се само саставни,

раставни и супротни однос. Усвајају се основни типови зависних реченица у једноставним примерима, а то се повезује са морфолошким знањима о везницима, с једне стране, а с друге са правописним решењима у вези са запетом. Нови садржаји из синтаксе могу да се систематизују и исказивањем реченичних чланова речју, предлошко-падежном конструкцијом, синтагмом и реченицом. Потребно је указати на разлику између синтагме и предлошко-падежне конструкције. Уводи се појам конгруенције који се илуструје једноставним примерима. На овом нивоу само се уводи појам, а типови конгруенције и друга сложена питања остају за обраду у средњој школи.

Правопис

Садржаје из правописа неопходно је повезивати са одговарајућим темама и на часовима граматике и на часовима књижевности. На пример, када се обрађује грађење глаголских облика, треба обрадити и правописна решења у вези са писањем глаголских облика. То подразумева и обнављање наученог и усвајање нових садржаја (нпр. писање негације уз глаголе, писање облика у футуру И, облици помоћног глагола у потенцијалу, облици императива и сл.). У вези са усвајањем типова реченица неопходно је обрадити интерпункцију, првенствено, запету као најважнији интерпункцијски знак. Потребно је јасно навести правила када се запета мора писати, а када је запета необавезни знак или одлика стила. Повезивање садржаја из граматике и књижевности врши се анализирањем употребе запете у издвојеним реченицама и уочавањем употребе запете у књижевним делима. У основним цртама потребно је указати на специфичност књижевноуметничког стила, где се понекад, као резултат пишчеве креативности, намерно не примењују правописна правила (нарочито у поезији). Комбиновање правописних знакова усваја се још у млађим разредима у вези са управним говором, али се сада указује на остале типове комбиновања правописних знакова, пре свега на употребу запете иза скраћеница и редних бројева. Писање скраћеница односи се на обнављање наученог у вези са скраћеницама, али и на проширивање типова скраћеница које се наводе у важећем правопису.

Правописна правила се усвајају путем систематских вежбања (правописни диктати, исправка грешака у датом тексту, тестови са питањима из правописа итд.). Такође, треба подстицати ученике да сами уочавају и исправљају правописне грешке у СМС комуникацији, као и у различитим типовима комуникације путем интернета. Поред тога, ученике треба упућивати на служеће правописом и правописним речником (школско издање). Пожељно је да наставник доноси примерак Правописа на час кад год се обрађују правописне теме (тако би могао појединачно ученицима задавати да пронађу реч у правописном речнику и одреде њен правилан облик или правилно писање).

Ортоепија

Ортоепске вежбе не треба реализовати као посебне наставне јединице, већ уз одговарајуће теме из граматике, али и на часовима из књижевности. На овом нивоу ученици треба да уоче разлику између дугосилазног и дугоузлазног акцента и да правилно обележе ове акценте у типичним случајевима. Уколико за то постоје могућности, наставник би требало да пушта снимке правилног изговора и указује на разлике у изговору. Ученике треба навикавати да препознају, репродукују и усвоје правилно акценатован говор, а у местима где се одступа од акценатске норме да разликују стандардни акценат од свога акцента, тј. од дијалекатске акцентуације.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Један од основних задатака наставе језичке културе односи се на усавршавање језичкоизражајних средстава код ученика, а њен крајњи циљ је да ученици буду оспособљени за успостављање квалитетне и сврсисходне комуникације. Иако је област језичке културе програмски конституисана као посебно подручје, предвиђено је да се у целокупној настави српског језика и књижевности повезује са другим двама областима: са књижевношћу и са језиком. Област Језичка култура обухвата усмено и писмено изражавање. Притом, једнаку пажњу би требало посветити усменом и писаном изражавању.

На овом узрасту требало би разматрати специфичности два функционална стила: књижевноуметничког и публицистичког. Ученике би требало подстицати да у задатом наменски креираном мешовитом тексту проналазе и разврставају реченице с обзиром на то да ли припадају књижевноуметничком или публицистичком стилу. Потом, да пронађу реченицу написану публицистичким стилем у тексту који је написан књижевноуметничким стилем и обрнуто.

Требало би да објасне сличности и разлике између ова два функционална стила, да препознају и образложе елементе оба стила у адекватно одабраним текстовима, развијајући способност разумевања њихових особености.

Кохерентност представља значајно обележје текстуалне структуре и упућује на континуални карактер неког текста. Стога би у настави језичке културе требало оспособљавати ученике да у усменој и писменој форми конципирају саставе према смерницама које ће им бити задате. На пример, требало би да састављају логички смислене текстове на основу задатих речи уз обавезну употребу ових речи; да састављају текстове чија ће дужина бити ограничена (ограничен број речи); да у тексту који састављају употребљавају искључиво одређене граматичке моделе или одређену лексику. Такође, требало би их подстицати да осмисле више различитих почетака текста на исту задату тему или да осмисле више различитих завршетака наменски припремљеног и према захтеву прилагођеног недовршеног текста; да мењају крај (или друге погодне делове) литерарног предлошка; да успостављају нарушен хронолошки или смислени поредак у задатом тексту и слично.

Веома важна компетенција - која се налази у основи виших нивоа разумевања текста, јесте вештина аргументације. Имајући у виду да развој аргументованог мишљења има значајну улогу у образовању јер може позитивно да утиче на усвајање знања, током наставе језичке културе требало би проверавати у којој мери су ученици у стању да разумеју аргументативне текстове. Требало би подстицати ученике да аргументовано образлажу свој став везан за проблемску ситуацију у књижевном делу; да аргументовано образлажу свој експлицитно изнети став о неком, за њих, значајном питању; да у низу образложења неког/нечијег става издвајају аргументе којима је тај став образложен и одбацују делове текста који нису повезани са аргументацијом; да аргументима искажу зашто се не слаже са аргументима других. Такође, требало би их оспособити да тумаче поступке јунака у књижевном делу, позивајући се на аргументе који проистичу из текста.

Један од основних облика усменог и писменог изражавања - описивање, представља темељан програмски садржај за усавршавање и неговање ваљане језичке културе ученика. На овом узрасту ученици би требало да користе обе врсте описа: технички и сугестивни, односно требало би их оспособити да описују одређени предмет, појам или биће, најпре објективно (технички опис), а потом изражавајући сопствене утиске (сугестивни опис). Такође, требало би их подстицати да смишљају паралелно обе врсте описа истог предмета описивања; да проналазе елементе оба описа у мешовитом тексту; да открију „уљеза” (технички опис залутао у сугестивни и обрнуто); да препознају ситуације у којима би требало употребити једну или другу врсту описа и да образложе своје мишљење; да на основу готовог техничког и сугестивног описа уочавају одлике једног и другог начина описивања.

Једна од форми изражавања која је у функцији оспособљавања ученика да свој језички израз унапреде, обогате и прилагоде одређеној комуникативној ситуацији може бити и репортажа. Ученике би требало упутити у основне карактеристике овог новинарског жанра како би могли да напишу састав репортажног типа (на пример, репортажа о школи, екскурзији и слично).

Током наставе језичке културе на овом узрасту требало би указати ученицима, између осталог, и на методе приказивања извора и идеја, као и додатних појашњења која се користе у тексту. Требало би их подстицати да објашњавају разлоге и функције цитирања; да тумаче проблемске ситуације уочене у књижевним и другим текстовима помоћу цитата; да тумаче значај и смисао употребљене фусноте на задатом примеру; да разликују цитате и парафразе у задатим примерима. Такође, требало би има указати на правила која се тичу писања експонираних бројева којима се означавају фусноте на крају реченице.

Оспособљавање ученика за успешно читање, коришћење и разумевање нелинеарног текста један је од задатака наставе језичке културе на овом узрасту. Ученици би требало да направе једноставне табеле на основу задатог текста који садржи податке погодне за табеларни приказ; да читају податке из табеле и тумаче их; да праве једноставне дијаграме на основу задатих података, као и да тумаче податке из једноставнијих дијаграма и да изводе закључке на основу тих података. Требало би да смештају садржаје погодних граматичких јединица у табеларне приказе и да на основу података из нелинеарног текста саставе линеарни текст и друго.

Имајући у виду утицај медијских технологија на језик, током наставе језичке културе требало би подстицати ученике да примењују експлицитну норму и када комуницирају посредством савремених информационо-комуникационих технологија. Ученике би требало подстицати, на пример, да анализирају имејл/СМС поруке, уочавајући у њима огрешења о нормативна правила, да претварају имејл/СМС поруке у којима нису испоштована нормативна правила у оне у којима ће бити поштована, као и да на основу краћих задатих текстова пишу имејл или СМС поруку.

Примењивање различитих стратегија читања повезано је са разумевањем прочитаног и са успешним читањем текста. Стога би у настави језичке културе требало подстицати ученике, на пример, да уочавају разлике у функцији и квалитету различитих типова читања; да дефинишу ситуације у којима би требало употребити неку стратегију читања; да вежбају да брзо, временски ограничено пронађу информације у задатом тексту; да тумаче доживљај прочитаног текста; да разликују чињенице од коментара у склопу истраживачког читања; да аргументовано образлажу читалачки доживљај.

Да би говорна вежба у потпуности остварила своју улогу у настави језичке културе, потребно је да буде прецизно испланирана, ваљано припремљена и детаљно организована. Кроз говорне вежбе треба указивати и на основне особине правилног и доброг говора (није важно само шта се каже већ и како се каже), као и на најчешћа огрешења као што су употреба поштапалица, непримерене лексике и сл. На овом узрасту најпогодније могу бити следеће говорне вежбе: интерпретативно-уметничке (изражајно читање, рецитовање); вежба аргументовања (дебатни разговор).

Правописне вежбе представљају најбољи начин да се правописна правила науче, провере, као и да се уочени недостаци отклоне. На овом узрасту најбоље је примењивати и просте и сложене правописне вежбе које су погодне за савлађивање како само једног правописног правила из једне правописне области, тако и више правописних правила из неколико правописних области. Адекватне могу бити следеће правописне вежбе: диктат, исправљање правописних грешака у тексту; запета у зависносложеним реченицама; глаголски облици; електронске поруке.

Врсте језичких вежби потребно је одабрати према интересовањима ученика или у контексту наставног садржаја. То могу бити: допуњавање текста различитим облицима променљивих речи; допуњавање текста непроменљивим речима; обележавање комуникативне реченице у тексту; исказивање реченичног члана на више начина. Применом језичких вежби код ученика се ствара навика да промишљају и траже адекватан језички израз за оно што желе да искажу (у зависности од комуникативне ситуације) и повећава се фонд таквих израза у њиховом речнику, са нарочитим нагласком на фразеологизме и устаљене изразе (примере узимати из обрађених текстова).

У сваком полугодишту раде се по два писмена задатка (укупно четири годишње). Препоручује се да се ради осам домаћих задатака (писаних састава).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење и вредновање резултата напредовања ученика је у функцији остваривања исхода, а започиње иницијалном проценом достигнутог нивоа знања, у односу на који ће се одмеравати даљи напредак и формирати оцена. Сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

Формативно вредновање је саставни део савременог приступа настави и подразумева процену знања, вештина, ставова и понашања, као и развијања одговарајуће компетенције током наставе и учења. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, при чему се најчешће примењују следеће технике: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и бројчаном оценом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник, поред постигнућа ученика, континуирано прати и вреднује властити рад.

Све што се покаже добрим и ефикасним, наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а оно што буде процењено као недовољно делотворно, требало би унапредити.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
РАСКОВНИК	<p align="center">КЊИЖЕВНОСТ</p> <p>Лектира ▪ Лирика ▪ Епика ▪ Драма ▪ Допунски избор ▪ Научнопопуларни и информативни текстови</p> <p>Тумачење текста Оспособљавање ученика за самосталну анализу књижевноуметничког дела (лирска и епска песма, лирско-епска песма, приповетка, роман, драма и књижевна научне врсте) уз помоћ развијеног плана и теза. Процењивање идејно-естетских, језичко-стилских и других вредности уметничког дела. Стицање поузданог критеријума за избор, анализу и процену књижевног текста. Упућивање ученика у коришћење одабране и приступачне литературе о делима и писцима. Подстицање и развијање критичког односа у проблемском приступу делу и писцу. Систематизовање знања о народној и ауторској књижевности (на примерима из лектире).</p> <p>Књижевнотеоријски појмови Лирика ▪ Стилска средства: метонимија, рефрен, антитеза, асонанца и алитерација ▪ Лирске врсте: љубавна народна лирика; љубавна народна и ауторска песма ▪ Сонет</p>	<ul style="list-style-type: none"> • познаје основне принципе творбе речи: разликује творбену основу и наставак; разликује суфиксацију и префиксацију • познаје синонимију падежа (квалитативна и месна значења падежа) и синонимију глаголских облика (синонимне облике за изражавање прошлости и будућности) • правилно употребљава основне типове скраћеница • познаје основна начела и принципе транскрипције страних имена • уме да састави једноставнији говорени или писани аргументативни текст (тврдња/антитврдња, доказ) • уме да састави целовит говорени или писани текст правилно распоређујући основне и додатне информације • уме да казује напамет одабране стихове, водећи рачуна о одговарајућим прозодијским елементима • уме да разликује објективну чињеницу од ауторове интерпретације • уме да прави белешке.
ГУСЛАР	<p>Епика ▪ Епско-лирске врсте: поема, балада, романа ▪ Спев ▪ Путопис. Мемоари ▪ Есеј</p> <p>Драма ▪ Трагедија. Трагично (појам) ▪ Протагонист и антагонист ▪ Разрешење сукоба. Катарза ▪ Сценски знакови. Режија ▪ Телевизијска драма</p> <p>Читање Усавршавање изражајног читања (са захтевима као у претходним разредима). Развијање личног тона при читању и казивању напамет научених прозних и поетских целина. Вежбање у "летимичном" читању познатог текста, ради налажења одређених информација и увођења ученика у "летимично" читање непознатог текста, да би утврдили да ли их текст интересује и да ли ће га читати у целини (новински чланак, непозната књига и сл.).</p>	
САМО СЕ СРЦЕМ ДОБРО ВИДИ	<p align="center">ЈЕЗИК</p> <p>Граматика Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања. Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци). Развој лексике српског језика (основни подаци). Језици националних мањина (основни подаци). Језик свакодневне комуникације – говорени и писани. Главне особине типичног говореног језика: ослањање на</p>	

ХОДОЧАШЋА	<p>контекст и говорну ситуацију; функција гестова и мимике; кратке, елиптичне и недовршене реченице, емоционалност, неформалност. Главне особине типичног писаног језика у јавној комуникацији: експлицитност, потпуност реченица, интелектуалност, формалност. Фокусирање реченичних чланова помоћу реченичног акцента (у говореном језику) и помоћу реда речи (у писаном језику). Главне особине писаних стилова јавне комуникације – публицистичког, научног, административног. Синтагме – придевске, прилошке, глаголске. Зависне предикатске реченице: обележја (зависни везници, везнички спојеви и др.); врсте: изричне (изричне у ужем смислу и зависноупитне), односне, месне, временске, узрочне, условне, допусне, намерне, последичне и поредбене; конституентска функција у оквиру више реченице (независне или зависне) или синтагме. Интерпункција у вези са зависним реченицама. Напоредни односи међу зависним реченицама (саставни, раставни, супротни). Исказивање реченичних чланова зависном реченицом и предлошко-падежном конструкцијом. Изражавање помоћу глагола (Очекивали су да авион полети; Авион је полетео иако је била магла) и глаголских именица (Очекивали су полетаће авиона; Авион је полетео упркос магли). Преимућства именичког начина изражавања (у неким случајевима оно је прецизније и економичније) и њене мане (сликовитост се губи, а реченица теже прати). Основне функције и значења глаголских облика (обнављање и проширивање знања). Употреба глаголских облика у приповедању. Грађење речи – обнављање; комбиновано грађење, грађење претварањем. Гласовне промене у вези са грађењем речи (само скретање пажње на нормативна решења). Једнозначне и вишезначне речи; хомонимија. Приказивање полисемије и хомонимије у великим једнојезичним речницима. Метафора и метонимија као начини да реч стекне нова значења (крило (птице) → крило зграде – метафора; Моја школа је близу → Цела школа иде на излет – метонимија). Главна правила стандардне акценатске норме и систематизовање знања о акцентима из претходних разреда. Обнављање и систематизовање градива из претходних разреда ради припреме за завршни испит.</p>	
СА ИЗВОРА ЖИВОТА	<p>Ортоепија Проверавање правилног изговора самогласника и сугласника. Интонација просте и сложене реченице. Варирање интензитета, темпа и пауза у говору и у текстовима различитог садржаја.</p> <p>Правопис Прилагођено писање имена из страних језика. Писање полусложеница. Генитивни знак. Систематизовање садржаја из правописа: употреба великог слова, интерпункција, спојено и растављено писање речи; писање скраћеница; растављање речи на крају реда.</p>	
У ТАМНИНИ ДА СЕ НЕ ИЗГУБИ	<p>ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА</p> <p>Основни облици усменог и писменог изражавања Причање о доживљају са ефектним почетком и завршетком. Интерпретативно препричавање књижевноуметничког текста. Расправа (аргументативни текст) и пропагандни текст. Објективно и пристрасно приказивање чињеница. Рекламе као врста пропагандних текстова. Језичке особине реклама. Манипулативност реклама. Попуњавање различитих образаца. Репортажа као</p>	

	<p>новинарски жанр.</p> <p>Усмена и писмена вежбања</p> <p>Вежбања у причању о доживљајима (са ефектним почетком и завршетком). Вежбања у интерпретативном препричавању књижевноуметничких текстова.</p> <p>Вежбе на аргументативном тексту: сажимање текста, писање резимеа, проналажење кључних речи у тексту.</p> <p>Разликовање става аутора од других ставова изнесених у тексту. Издвајање из текста аргумената у прилог некој тези (ставу) и аргумената против ње; извођење закључака заснованих на тексту. Давање наслова тексту и поднаслова деловима текста. Усмене и писане расправе на задате актуелне теме из савременог живота.</p> <p>Критички приказ нове књиге, филма, радијске, телевизијске емисије и концерта. Синтаксичке вежбе: изражавање помоћу зависних реченица и помоћу средстава реченичне кондензације (глаголски прилози, глаголске именице: Док се враћао кући, размишљао је о свему – Враћајући се кући...; Обрадовао их је тиме што је пристао – Обрадовао их је својим пристанком). Замена глаголима неумесно употребљених глаголских именица.</p> <p>Препознавање бирократског језика као облика манипулације људима помоћу језика (да би се прикрила информација, истакла сопствена ученост, ублажиле непријатне чињенице). „Превођење“ са бирократског на обичан језик. Лексичке вежбе: прикладна употреба апстрактних речи и речи из интелектуалног речника ради прецизног и ефикасног изражавања током расправе. Употреба сликовитих речи ради ефектног изражавања у репортажи. Коришћење речника српског језика.</p> <p>Коришћење индексом, појмовником и библиографијом.</p> <p>Читање и разумевање нелинеарних елемената текста: дијаграми, графикони. Летимично читање (ради брзог проналажења важних информација). Ортоепске вежбе: увежбавање правилног изговора самогласника и сугласника, реченичног (логичког) акцента.</p> <p>Проверавање степена усвојености српског књижевног акцента и организовање акценатских вежби. Коришћење речника с акценатованим речима. Правилан изговор ијекавског рефлекса дугог јата (ије) и преношење акцента на проклитику у изражајном читању књижевних текстова (посебно у вези с дијалекатском основом).</p> <p>Осам домаћих писаних задатака и њихова анализа на часу.</p> <p>Четири школска писмена задатка (један час је за израду и два за анализу задатака и писање побољшане верзије састав).</p>	
--	--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција. У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запајају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у

концентричним круговима и континуираним нивовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на *ниво програмских захтева* наставницима се помаже у њиховим настојањима да *ученике не оптерете* обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима учили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник **к, г, х** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деklinацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из *морфологије* почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола – лични глаголски облици – предикат – реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице, у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из *акцентологије* не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акцентовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Настава **ортоепије** обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.

Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: **-ч, -ћ, -ц, -ђ, -х**, као и **-е** (често отворено). Ученици с неправилним изговором **-р, -с, -з** упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.

У *настави граматике* треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;

- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика.

Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских *вежбања*, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења – *применљивост* и *стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакој погодной прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умење и навике посебно се постиже неговањем *правописних* и *стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научнопопуларни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.
- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.
- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.

- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)
- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.
- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.
- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).
- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.
- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.
- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.
- Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).
- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхроној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неспорна.

Паралелно и здружено, у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Укинута је непотребна подела на домаћу и школску *лектуру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима – *лирика, епика, драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција и имати увид у то. Подела је извршена према основној разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обogaћена избором научнопопуларних и информативних текстова.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне усмене књижевности и тзв. некњижевних текстова – према програмским захтевима.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебно подручје, с посебним садржајима

и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на некњижевне текстове и на граматику с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматици и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања, јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се интегрише са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду **заједнички основни циљ**: развијање језичког мишљења и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудиоснимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само конјугација и деklinација, него и систем грађења речи (изведене, сложене и сложено-изведене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко–семантичке вежбе се односе на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење реченицама: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу прости реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела обеју лектира и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе и учења енглеског језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења енглеског језика оспособи за основну писмену и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ / ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА У ШИРЕМ ДРУШТВЕНОМ КОНТЕКСТУ	Слушање и читање краћих, једноставнијих текстова који се односе на дате комуникативне ситуације (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (СМС, имејл, формулари, чланске карте, опис фотографије и сл.).	<ul style="list-style-type: none"> - разуме краће текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење / давање информација личне природе; - поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставна језичка средства; - постави и одговори на једноставнија питања личне природе; - у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; - разуме једноставнији опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места; - упореди и опише карактеристике живих бића, предмета, појава и места, користећи једноставнија језичка средства;
ОПИСИВАЊЕ КАРАКТЕРИСТИКА ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Слушање и читање једноставнијих описа живих бића, предмета, појава и места и њиховог поређења; усмено и писано описивање / поређење живих бића, предмета, појава и места; израда и презентација пројеката (постера, стрипова, ППТ-а, кратких аудио / видео записа, радио емисија и слично).	<ul style="list-style-type: none"> - упореди и опише карактеристике живих бића, предмета, појава и места, користећи једноставнија језичка средства;
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге; усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу / журку или имејла / СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање /одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања / изговора.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме једноставније предлоге и одговори на њих; - упуту једноставан предлог; - пружи одговарајући изговор или одговарајуће оправдање; - разуме и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; - упуту једноставне молбе и захтеве;
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се тражи /нуди помоћ, услуга, обавештње или се изражава жеља, извињење, захвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ / услугу и реаговање на њу, изражавање жеља, извињења и захвалности.	<ul style="list-style-type: none"> - затражи и пружи кратко обавештење; - захвали и извине се на једноставан начин; - саопшти кратку поруку (телефонски разговор, дијалог уживо, СМС, писмо, имејл) којом се захваљује; - разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота (правила игре, рецепт за припремање неког јела и сл.) са визуелном
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за компјутерску или обичну игру, употребу апарата, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота (правила игре, рецепт за припремање неког јела и сл.) са визуелном

ОПИСИВАЊЕ И ЧЕСТИТАЊЕ ПРАЗНИКА, РОЂЕНДАНА И ЗНАЧАЈНИХ ДОГАЂАЈА, ЧЕСТИТАЊЕ НА УСПЕХУ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЖАЉЕЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују и честитају празници, рођендани и значајни догађаји; описивање празника, рођендана и значајних догађаја; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање пригодних честитки у усменом и писаном облику; израда и презентација пројеката у вези са прославом празника, рођендана и значајних догађаја.	подршком без ње; - да једноставна упутства (нпр. може да опише како се нешто користи / прави, напише рецепт и сл.); - разуме честитку и одговори на њу; - упути пригодну честитку; - разуме и, примењујући једноставнија језичка средства, опише начин прославе рођендана, празника и важних догађаја;
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И СПОСОБНОСТИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја / активности и способности (разговор уживо или путем телефона, разгледница, СМС порука, имејл и сл.).	- разуме једноставније текстове у којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње и способности; - размени информације које се односе на дату комуникативну ситуацију; - опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје / активности и способности користећи неколико везаних исказа;
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И СПОСОБНОСТИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са догађајима / активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање догађаја / активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.	- разуме краће текстове у којима се описују догађаји и способности у прошлости; - размени информације у вези са догађајима и способностима у прошлости;
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПЛАНОВА И НАМЕРА	Слушање и читање краћих текстова у вези са жељама, плановима и намерама; усмено и писано договарање о жељама, плановима и намерама (телефонски разговор, разговор уживо, СМС, имејл и сл.).	- опише у неколико краћих, везаних исказа догађај у прошлости; - опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.;
ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање, својих осећања и реаговање на туђа.	- разуме жеље планове и намере и реагује на њих; - размени једноставне исказе у вези са својим и туђим жељама, плановима и намерама; - саопшти шта он/ она или неко други жели, планира, намерава;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Слушање и читање краћих текстова у вези са специфичнијим просторним односима и величинама; усмено и писано размењивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина.	- разуме и реагује на свакодневне изразе у вези са непосредним и конкретним потребама, осетима и осећањима; - изрази, основне потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима; - разуме једноставнија питања и одговори на њих;
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима; усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским условима у ширем комуникативном контексту; израда и презентација пројеката (нпр. о часовним зонама, упоређивање климатских услова у својој земљи са климатским условима једне од земаља циљне културе и сл.).	- разуме обавештења о простору и величинама; - опише специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима; - разуме, тражи и даје једноставнија обавештења о хронолошком времену и метеоролошким приликама у ширем комуникативном контексту; - опише дневни / недељни распоред активности; - опише метеоролошке прилике и

ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Слушање и читање исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама; постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза (нпр. креирање постера са правилима понашања, списка обавеза и сл.).	климатске услове у својој земљи и једној од земаља циљне културе једноставним језичким средствима; - разуме и реагује на једноставније забране, своје и туђе обавезе; - размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту (у превозномредству, спортском центру, биоскопу, зоолошком врту и сл.) као и на своје и туђе обавезе; - представи правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства;
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са датом комуникативном ситуацијом и одговарање на њих.	- разуме и формулише једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност; - пита и каже шта неко има / нема и чије је нешто; - разуме и реагује на једноставније исказе који се односе на описивање интересовања, хобија и изражавање допадања и недопадања; - опише своја и туђа интересовања и хобије и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење;
ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са нечијим интересовањима, хобијима и стварима које воли / не воли, које му / јој се свиђају / не свиђају; размена информација о својим и туђим интересовањима, хобијима, допадању и недопадању (телефонски разговор, интервју, обичан разговор са пријатељима у школи и сл.); усмено и писано описивање интересовања, допадања и недопадања (писање имејла о личним интересовањима, хобијима, допадању и недопадању, листе ствари које му / јој се свиђају / не свиђају и сл.); истраживачке пројектне активности (нпр. колики број ученика у одељењу воли / не воли пливање, скијање, тенис и сл.) графичко приказивање и тумачење резултата.	- разуме и формулише једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност; - пита и каже шта неко има / нема и чије је нешто; - разуме и реагује на једноставније исказе који се односе на описивање интересовања, хобија и изражавање допадања и недопадања; - опише своја и туђа интересовања и хобије и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење; - разуме и формулише једноставније исказе којима се тражи мишљење, изражава слагање/неслагање; - разуме једноставније изразе који се односе на количину нечега;
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА (СЛАГАЊА И НЕСЛАГАЊА)	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања.	- пита и каже колико нечега има/нема, користећи једноставнија језичка средства;
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини нечега; постављање питања у вези с количином и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поручбине у ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи ...); писање списка за куповину; записивање и рачунање цена	- на једноставан начин затражи артикле у продавници једноставним изразима за количину, наручи јело и/или пиће у ресторану и пита/каже/израчуна колико нешто кошта; - састави списак за куповину - намирнице и количина намирница (две векне хлеба, пакет тестенине, три конзерве туњевине и сл.) - изрази количину у мерама: 100 гр шећера, 300 гр брашна и сл.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ / ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА У ШИРЕМ ДРУШТВЕНОМ КОНТЕКСТУ	<i>Hello. Hi. I'm Maria. What's your name? I'm / My name is... Tony is 11. How old are you? I live in (town, city, village). Where do you live? I live at number 46 Black Street. My best friend lives next door. What's your address? What's your phone number? Have you got/Do you have an email address? These are my parents. Their names are ... I can't play tennis, but I can do karate. Can you play the guitar? My birthday is on the 21st of May. When is your birthday? This is Miss May. She's my teacher. This is Mr Crisp. He's my tennis coach.</i> Личне заменице у функцији субјекта - <i>I, you</i> ...Присвојни придеви - <i>my, your</i> ... Показне заменице - <i>this/these, that/those</i> Питања

	<p>са <i>Who/What/Where/When/How(old)</i>... Основни бројеви (1-1000).Предлози за изражавање места - <i>in, at</i>... Предлози за изражавање времена -<i>in, on, at</i>... Употреба неодређеног члана са именицама у једнини.</p> <p>Изостављање члана испред назива спортова. Употреба одређеног члана уз називе музичких инструмената.</p> <p>(Интер)културни садржаји: устаљена правила учтивости; титуле уз презимена особа (<i>Mr, Miss, Mrs, Ms, Sir</i>); имена и надимци; начин писања адресе.<i>The Present Simple Tense</i> за изражавање сталних радњи <i>.Have got/Have</i> за изражавање поседовања.</p>
ОПИСИВАЊЕ КАРАКТЕРИСТИКА ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	<p><i>Who's the boy with short fair hair and a black jacket? What's Maria wearing? She's wearing a nice white T-shirt and dark blue jeans. My brother is clever, but lazy. My best friend is kind and fiendly. There is / isn't a cinema / hospital in my town. There are two big bookshops in my town.What's this / that over there? It's a sports centre. How far is it? Zebras are white wild animals with black and white stripes. A cheetah is a fast, dangerous animal. How deep is the Adriatic Sea/the Pacific Ocean? How long is the Danube/the Thames River? Layla is prettier than Susan. Who's the best student in your class? This car is more expensive than that one. London is larger than Belgrade. About eight million people live there. Belgrade is much smaller, but...The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense</i> за изражавање радњи и стања у садашњости. Глаголи <i>have got, to be</i> за давање описа Питања са <i>Who/What/Where/When/Which/How (old, far, deep, long...)</i>Егзистенцијално <i>There is / are</i>...Употреба одређеног члана са именицама које означавају лица и предмете који су познати саговорнику, као и уз имена река, мора и океана.Употреба/изостављање одређеног члана уз имена градова и држава.</p> <p>Поређење придева (правилно и неправилно поређење).</p> <p>(Интер)културни садржаји: географске карактеристике Велике Британије; биљни и животињски свет.</p>
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	<p><i>I think we can go out this afternoon. Why not? Let's do it. Sorry. I can't. I must do my homework. Sorry, I think that's boring. Let's do something else. How about going to the cinema? Great. What time? See you then. Let's make pancakes. That's a good idea. What shall we do? Let's play Monopoly. Why don't we meet at the sports centre? What time? Half past two. Fine. I'll see you at the sports centre at half past two.Would you like to come to my birthday party on Sunday? I'm sorry, but I can't make it. I'd love to, thanks.</i></p> <p>Императив. <i>How about</i> + глаголска именица <i>Why don't we</i> + инфинитивна основа глагола <i>Would you like</i> + инфинитив глагола Модални глаголи за изражавање предлога - <i>can/could/shall</i> Глагол <i>will</i> за изражавање одлука</p> <p>(Интер)културни садржаји: прикладно позивање и прихватање/одбијање позива.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, И ЗАХВАЛНОСТИ	<p><i>Can I help you? It's OK, I can do it. May I ask a question? Sure. What do you want? Do you want an orange? Yes, please. No, thank you. Can you pass me an orange, please? Of course, here you are. Thank you very much / so much. I want an apple. Can I have this one? Anything else? Can I borrow your pen? Sorry, you can't. I want to go home. Can we buy lemonade there? No, we can't. Oh no. I'm sorry. When does the movie start? It starts at 8.</i>Модални глаголи за изражавање молбе и захтева – <i>can/could/may</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације.</p>
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	<p><i>Drag (the word) and drop it in the correct place. Throw the dice. Move your token... Press the button and wait. Insert the coin in the slot. Peel the onions and chop them. Put the saucepan on the stove.</i>Императив. Личне заменице у функцији објекта - <i>me, her, him</i>...</p> <p>(Интер)културни садржаји: традиционалне / омиљене врсте јела.</p>
ОПИСИВАЊЕ И ЧЕСТИТАЊЕ ПРАЗНИКА, РОЂЕНДАНА И ЗНАЧАЈНИХ ДОГАЂАЈА, ЧЕСТИТАЊЕ НА УСПЕХУ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЖАЉЕЊА	<p><i>Children in Britain usually have their birthday parties at home. Everybody sings Happy Birthday! In Britain, people open their presents on Christmas Day. On Easter Sunday children often hunt for eggs. Happy Valentine's Day! Same to you! Roses are red, violets are blue, my heart is full of love for you. In my country we celebrate a lot of different festivals, but my favourite is... Good luck!Congratulations! Well done! Lucky you! I'm so happy for you! I'm sorry to hear that/about that! It's a pity!The Present Simple Tense</i> за изражавање уобичајених радњи.Изостављање члана испред назива празника. Изостављање члана испред именица употребљених у општем смислу.</p> <p>(Интер)културни садржаји: значајни празници и догађаји и начин обележавања / прославе; честитање.</p>
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И СПОСОБНОСТИ У	<p><i>I live in a flat on the first floor. What do you usually do on Sundays? Do you live in a house or in a flat? My sister doesn't go to school. What time do you go to bed / does she get up? He never tidies his room. I can clean my dad's car. When do Americans celebrate Halloween? When does winter start? Where do penguins live? What are you</i></p>

САДАШЊОСТИ	<p><i>doing at the moment? I'm feeding my cat. We're going on a school trip today. They're having dinner now. I normally go to school by bus, but today I'm going on foot. I'm doing my homework. I always do it after dinner. I can speak three languages, but now I'm speaking English. I am good at maths.</i>The Present Simple Tense за изражавање уобичајених и сталних радњи. The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи. Модални глагол <i>can</i> за изражавање способности Прилози за учесталост – <i>usually, often...</i> Предлози за изражавање правца кретања - <i>to, from...</i> Предлози за описивање начина кретања - <i>by (car), on (foot)...</i></p> <p>(Интер)културнисадржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.</p>
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И СПОСОБНОСТИ У ПРОШЛОСТИ	<p><i>Where were you at eight o'clock last Saturday? I was at home. What was on TV last night? What time was it on? I watched / didn't watch TV last night. I played volleyball on Monday. What did you do? We went to Paris in July. We travelled by plane. Where did you spend your summer holiday? How did you travel? I lost my passport yesterday. Did you have a good time on holiday? Yes, we did. / No, we didn't. I could swim when I was five. I couldn't ski last year.</i>The Past Simple Tense правилних и најчешћих неправилних глагола. Модални глагол <i>could</i> за изражавање способности у прошлости.</p> <p>(Интер)културнисадржаји: историсјки догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости (историјска личност, писац.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПЛАНОВА И НАМЕРА	<p><i>I would like/want to be a doctor when I grow up. He would like a new mobile phone/to go out with his friends. I'm going to do my homework in the afternoon. What are you going to do this afternoon? My parents are going to visit their friends this evening, so I'm going to play all my favourite computer games. Oh! Are you? The Present Simple Tense (want). Would like + именица/инфинитив глагола. Going to за изражавање будућих планова. Употреба неодређеног члана уз називе занимања.</i></p> <p>(Интер)културнисадржаји: свакодневни живот и разонода; породични односи.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	<p><i>I'm hot / cold / hungry / thirsty... Take off / Put on your coat. Why don't you take a sandwich / a glass of water? Do you want some juice/biscuits too? Yes, please. Would you like some fruit? I'm tired. What shall we do? Why don't we stop and take some rest? How about going home? I'm happy to see you. I'm glad / sorry to hear that. Oh dear! It's a pity!</i>The Present Simple Tense (be, want). Императив. Why don't we /you + инфинитивна основа глагола. How about + глаголска именица. Would like + именица/инфинитив глагола.</p> <p>(Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	<p><i>Which room is it in? Where's the library?It's on the left / right. Is the sofa by the door? What's next to/ near the table? Where are the (books)? They're on the top / bottom shelf. It's in front of / behind the wardrobe. Where do you do your homework? Where is she? She's at the supermarket / in / at the park... The bakery is between the school and the supermarket. How wide/ long / deep is the river? It's 45 metres wide / 2 kilometres long. An elephant is bigger than a hippo. The Blue whale is the biggest animal in the world. What is the largest room in your house / flat? The room above / below. My town is in the north-east of Serbia.</i></p> <p>Предлози за изражавање положаја и просторних односа - <i>in front of, behind, between, opposite...</i> Питања са <i>What/Where/Which/How (far, deep, long...)</i></p> <p>Поређење придева (правилно и неправилно поређење). Употреба одређеног члана са суперлативом придева.</p> <p>(Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед школског и стамбеног простора; локалне мерне јединице (инч, стопа...); природа.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ	<p><i>What time is it? It's five o'clock. It is half past six. It's (a) quarter to/past seven. It's ten past/to eleven. When do your lessons start? At (a) quarter to nine. When do you have your dance classes? On Monday and Wednesday. I was born in January/on the first of January/ January the first.. ...on Christmas/Easter Day... Columbus discovered America in 1492 / in the 15th century. What is the weather like? It's cold/ sunny... The wind is blowing. What was the weather like yesterday? It was foggy /cloudy/windy... It didn't rain, it snowed. It is usually warm in spring/hot in summer/freezing in winter. It's wetter in the west than in the east. It is much drier in Australia than in Serbia.</i>The Present Simple Tense за изражавање утврђених програма, планова и распореда (ред возње, ТВ/ биоскопски програм и сл.) и уобичајених радњи.The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи. The Past Simple Tense. Предлози за</p>

	изражавање времена – <i>in, on, at, to, past, after...</i> Питања са <i>When, What (time/day)</i> ... Редни бројеви до 100. (Интер)културни садржаји: климатски услови у Великој Британији; разлика у часовној зони (Београд – Лондон).
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	<i>Remember to bring your membership card. You can't sit here, the seat isn't free. Can you use your phone in class? No, we can't. You mustn't use your phone in class. You must write in ink. Do you have to wear uniforms at school? They have to/don't have to wear uniforms at school. I must study today. I have to feed our dog every morning. I must/ have to go now.</i> Модални глаголи за изражавање дозволе, забране, правила понашања и обавезе – <i>can/can't, must/mustn't(Not) Have to</i> за изражавање обавезе и одсуства обавезе (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Саксонски генитив са именицом у једнини и множини (правилна и неправилна множина) – <i>my friend's/friends' / children's books</i> . Присвојни придеви <i>my, your...</i> Присвојне заменице <i>mine, yours...</i> <i>Have got/Have</i> за изражавање поседовања Питања са <i>Whose</i> (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	<i>I'm interested in (swimming). What (sports) are you interested in? My hobby is (collecting bagdes). What's your hobby? I love swimming because I'm good at it. I don't like skiing. I'm bad at it. What do you like doing? Peter dosen't like football. Sally is crazy about dancing. My favourite sport is tennis. What's your favourite sport? What are your hobbies and interests? Fifteen out of thirty people like tennis – eight boys and seven girls.</i> Придевско-предлошке фразе - <i>interested in, good/bad at, crazy about...</i> Глаголи <i>like/love/hate</i> + глаголска именица Питања са <i>What, Who, Why ...</i> (Интер)културни садржаји: интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност (књижевност за младе, стрип, музика, филм).
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА (СЛАГАЊА И НЕСЛАГАЊА)	<i>What do you think of / about...? How do you like it? Please tell me about... Do you agree with (me)? I think / feel it's OK/Okay. You're right / wrong! That's true. Exactly. That's not true. I'm not sure. I like / don't like it because it's boring.</i> <i>The Present Simple Tense (think, like, agree...)</i> Питања са <i>What, Why, How ...</i> (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	<i>How many people are there in the park? There are two men/women and three children in the park. How much milk does he need? Is there any butter in the fridge? No, there isn't any butter, but there's some margarine. I haven't got any food for you. I've got some lemonade / strawberries. There isn't much fruit in the bowl. There aren't many biscuits left in the cupboard. There are a lot of spoons and forks and some / six knives on the table. I need a hundred grams of sugar (100 g) / a bottle of (fizzy) water/2 kilos of potatoes. Can I have a sandwich and a glass of juice please? That's £7.80. Shopping list: a packet of butter, two loaves of bread, three pots of yoghurt, a bunch of bananas...</i> Основни бројеви до 1000. Правилна множина именица. Множина именица које се завршавају на -у, - f/fe: <i>strawberries, shelves, knives...</i> Множина именица које се завршавају на -o: <i>kilos, potatoes...</i> Синкретизам једине и множине: <i>sheep, fish...</i> Најчешћи облици неправилне множине (<i>men, women, children, people, feet, teeth, mice...</i>) Бројиве и небројиве именице – <i>rounds, money...</i> Детерминатори - <i>some, any, no</i> . Квантификатори – <i>much, many, a lot of</i> . Питања са <i>How much / many</i> . (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; локална мерна јединица за тежину (фунта); валута, намирнице и производи специфични за циљну культуру.

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ - ДРУГИ ЦИКЛУС

Напомена: Тематске области се прожимају и исте су у сва четири разреда другог циклуса основног образовања и васпитања - у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Наставници обрађују теме у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика.

1. Лични идентитет
2. Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
3. Географске особености
4. Србија - моја домовина
5. Становање - форме, навике
6. Живи свет - природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
7. Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост - садашњост - будућност)
8. Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
9. Професионални живот (изабрана - будућа струка), планови везани за будуће занимање
10. Млади - деца и омладина
11. Животни циклуси
12. Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
13. Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
14. Транспорт и превозна средства
15. Клима и временске прилике
16. Наука и истраживања
17. Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика, визуелне и драмске уметности)
18. Етички принципи; ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
19. Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
20. Слободно време - забава, разонода, хобији
21. Исхрана и гастрономске навике
22. Путовања
23. Мода и облачење
24. Спорт
25. Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
26. Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
27. Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, садржаја и препоручених језичких активности у комуникативним ситуацијама наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи дефинисани по областима, тј. комуникативним функцијама, усмеравају наставника да операционализује исходе на нивоу једне или више наставних јединица. Наставник за сваку област има дефинисане исходе и од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и припреме часа, дефинише исходе имајући у виду ниво постигнућа ученика. То значи да исходе треба класификовати од оних које би сви ученици требало да достигну, преко оних које остварује већина па до оних које достиже мањи број ученика са високим степеном постигнућа.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упути ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава **језик** сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од комуникативне функције као области, преко активности које у настави оспособљавају ученика да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним *релативним* критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће категорије:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

ТЕХНИКЕ / АКТИВНОСТИ

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

Слушање и реаговање на команде наставника на страном језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.). Мануелне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селекувати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг);
- писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Предвиђена је израда **два** писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем. Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,

- од намера с којима говори,
- од контекста и околности – повољних и неповољних – у којима се слушање и разумевање остварују,
- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући пажњи могућност да се усредсреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);
- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање конкретним задацима и упутствима, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији *монолошког излагања*, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији *интеракције*, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)
- Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:
- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Грамматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.

Грамматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном.

Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социолингвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик – наставник, као и ученик – ученик.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ Ученик учи и увежбава:	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
1. Starter unit Уводна тема Описивање себе и других; описивање појава; изражавање припадања и поседовања.	Речи и изразе који се односе на теме; језичке садржаје – Present Simple – to be – <i>This is me with my sister. We're twins. I'm the one with blue hair.</i> Saxon Genitive - <i>This is Melanie's husband/Michael and Sally's son. What's your mum's name?</i> Have got - <i>Have you got any brothers or sisters? Yes, I have. No, I haven't. He's got a school tie. We've got maths now. I haven't got French today.</i> Possessive adjectives - <i>I'm your teacher. These are two of our new classmates. Their names are Eva and Rick.</i> There is/are - <i>There is a new history teacher. There are a thousand students here.</i> Question words - <i>What's, Who, How old, When's, Where's;</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.	<ul style="list-style-type: none"> - разумеју једноставније текстове којим се описују чланови породице, живот у школи и школски простор; - опишу чланове породице, живот у школи и школски простор једноставнијим језичким средствима; - разумеју и формулишу једноставније исказе који се односе на поседовање и припадање; - питају и саопште шта неко има/нема и чије је нешто; - разумеју сличности и разлике у интересовањима и школском животу деце у земљама циљне културе и код нас. - разумеју једноставније текстове који се односе на изражавање допадања и недопадања; размене информације које се односе на допадање и недопадање; -разумеју једноставније текстове којима се изражавају интересовања и описују сталне, уобичајене радње у садашњости; размене информације које се доносе на дату комуникативну ситуацију; опишу своја интересовања и сталне и уобичајене активности у неколико једноставнијих везаних исказа; - разумеју једноставно исказане дозволе и забране и реагују на њих; формулишу дозволе и забране једноставнијим језички средствима; - разумеју једноставније исказе који се односе на предлоге и позиве на заједничку активност и реагују на њих; упуте предлоге и позиве на заједничку активност; - разумеју и описују сличности и разлике у начину разоноде у земљама циљне културе и код нас. - разумеју једноставније текстове којима се изражавају интересовања и описују сталне, уобичајене радње; - саопште своја и туђа интересовања и опишу свакодневне, уобичајене радње у неколико везаних исказа.
2. My time Моје време Изражавање допадања и недопадања; изражавање интересовања и свакодневних радњи у садашњости; изрицање дозвола и забрана; изношење предлога и позива на заједничку активност и реаговање на њих	Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – Like/love/don't mind/hate+gerund - <i>I like being at the shops. I love being in bed. I hate earing in the fast food resaturant. I don't mind...</i> The Present Simple Tense – all forms + adverbs of frequency - <i>People in China sleep most. I spend too much time travelling to school. She doesn't study. Mark studies a lot. Do you blog about your life? Why do you watch scary films?How often do you go to the cinema? Do you ever go dancing?</i> Ban/let/allow - <i>My dad bans phones when we're eating together. My parents let my sister have a PC because she's older. My mum doesn't allow TVs in our room.</i> Suggestions - <i>Shall we...? How about... Let's... Why don't we...? That sounds good. I don't feel like...</i> ;кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.	<ul style="list-style-type: none"> - разумеју једноставније текстове којима се описују тренутне радње у садашњости; размене информације које се доносе на дату комуникативну ситуацију; - разумеју и правилно користе емоције и емотиконе; - разумеју и упућују једноставно исказана чуђења, извињења и реагују на њих; - разумеју, упућују и реагују на предлоге исказане једноставнијим језичким средствима; - разумеју и саопштавају једноставно исказане планове; - спроведу истраживање, сумирају и саопште резултате истраживања о слушању музике на
3. Тест 1 Изражавање интресовања и описивање сталних, уобичајених радњи	Лексику и језичке структуре које се односе на тему и наведене комуникативне функције; вештине слушања, говора, читања и писања, као и знања о језику.	<ul style="list-style-type: none"> - разумеју једноставније текстове којима се описују тренутне радње у садашњости;
4. Communication Комуникација Описивање догађаја у садашњости; исказивање чуђења, извињења и реаговања на њих; исказивање планова и предлога.	Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – Emojis and emoticons - <i>emojis on feelings, clothes...</i> ; The Present Continuous Tense - <i>Anna is sending Lucy an instant message. They're becoming a truly international language. We aren't speaking face-to-face. Are the boys watching TV? What are they chatting about?</i> The Present Simple vs The Present Continuous - <i>I often listen to music on the phone.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - разумеју једноставније текстове којима се описују тренутне радње у садашњости; - разумеју и правилно користе емоције и емотиконе; - разумеју и упућују једноставно исказана чуђења, извињења и реагују на њих; - разумеју, упућују и реагују на предлоге исказане једноставнијим језичким средствима; - разумеју и саопштавају једноставно исказане планове; - спроведу истраживање, сумирају и саопште резултате истраживања о слушању музике на

	<p><i>I'm listening to a great song now.</i> Speaking on the phone-<i>Sorry, I can't hear you. I'm afraid you've got the wrong number. Please hang up.</i> Expressing surprise-<i>I'm surprised. Me too. I'm not surprised. Neither am I. Really? Not really.</i> Making plans-<i>We're thinking of going to the cinema. Are you interested? I can't right now. I can't make it. I can make it at four.</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	<p>енгелском језику; - напишу блог о свакодневним и тренутиним радњама у садашњости, интересовањима и хобијима, користећи једноставна језичка средства; - разумеју и поштују правила учтиве комуникације у циљној култури. - разумеју једноставније текстове у којима се описују искуства и догађаји из прошлости; размене појединачне и/или неколико везаних информација у низу о догађајима из прошлости; опишу у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; опишу неки историјски догађај, историјску личност и сл. - разумеју повезаност прошлости и са -разумеју једноставније текстове у којима се описују искуства и догађаји из прошлости; опишу у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; опишу неки историјски догађај. - разумеју једноставније текстове у којима се описују искуства и догађаји из прошлости; размене појединачне и/или неколико везаних информација у низу о догађајима из прошлости; опишу у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; - разумеју једноставне текстове у којима се описују радње, стања и збивања; опишу појаве, радње, стања и збивања; - разумеју једноставније исказе којима се изражава захвалност интересовање за тему и реагују на њих; изражавају захвалност и интересовање за тему користећи једноставна језичка средства. - разумеју повезаност прошлости и садашњости.</p>
<p>5. The past Прошлост Описивање радњи у прошлости.</p>	<p>Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – The Past Simple Tense-to be-<i>I was in London with my family last summer. The shoe exhibition wasn't boring. Were Mary and her family in Paris last year? No, they weren't. How was your weekend? Not bad, thanks. Really? What was it like. It was brilliant.</i> The Past Simple Tense (regular and irregular verbs) – <i>Last Saturday I went to a football match with my friends. I visited him. She didn't have dinner with Queen Victoria in London. Did Mary watch a football match in Brasil? Yes, she did.</i> Used to – <i>She used to be... Did she use to be...? She didn't use to be...;</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	
<p>6. The first test written in English Први писмени задатак Описивање догађаја у прошлости</p>	<p>Лексику и језичке структуре које се односе на тему и наведене комуникативне функције; задатке слушања, читања и вођеног писања.</p>	
<p>7. In the picture На слици Описивање радњи у прошлости; описивање појава, радњи, стања и збивања; изражавање захвалности и интересовања.</p>	<p>Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – The Past Continuous Tense-<i>Bush fires were burning everywhere. The firefighters were walking when Mr Tree saw koala. On 9 february, Mr Tree was working with his team. Who were you talking to after class yesterday?</i> Past Continuous vs Past Simple-<i>I saw this squirrel while I was photographing flowers in the park.</i> Adjectives and adverbs-<i>It isn't easy to photograph wild animals because they are fast. They are not slow. They don't move slowly.</i> Showing interest and gratitude -<i>You are kidding. I'm impressed. That's really kind of you.</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	

<p>8. Achieve Постигни Изражавање бројева и количина; описивање бића, предмета и места; изражавање способности у садашњости и прошлости; изношење предлога и савета.</p>	<p>Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – Numbers and quantities-<i>billion, million, hundred, thousand, kilo, ton, quarter, minute, second...</i>; Comparative and superlative adjectives-<i>They are three times bigger than they were seven million years ago. Are human brains the biggest? as...as, not so/as...as-The water is as cold as ice. Tom is not so/as tall as his father.</i> Adjectives ending in –ed/-ing-<i>The theme park was really exciting. I', not surprised that it's popular.</i> Can/Could for ability-<i>When I was three, I couldn't speak English, but now I can.</i> Suggestions and advice-<i>What's the best way to...? It's probably best to... Yes, but... Well, you can/the best thing to do is... I suppose...</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	<p>- разумеју једноставније изразе који се односе на бројеве и количине; размене информације које се односе на број и количину нечега; - разумеју једноставније описе бића, предмета и места; упореде и опишу бића, предмете и места користећи једноставнија језичка средства; - разумеју једноставнији текст који се односи на изражавање способности у садашњости и прошлости; размене информације у вези са способностима у садашњости и прошлости; саопште способности у садашњости и прошлости користећи једноставнија језичка средства; - разумеју једноставније исказе којима се износе предлози или савети и реагују на њих; упуте једноставније предлоге и савете; - разумеју и опишу познату личност из циљне културе. - разумеју једноставнији текст који се односи на описивање способности, будућих радњи, одлука, претпоставки, предвиђања; размене и саопште информације у вези са својим и туђим способностима, будућим радњама, одлукама, претпоставкама и предвиђањима користећи једноставнија језичка средства; - разумеју једноставније формулисана правила, обавезе, савете и упутства и реагују на њих; формулишу једноставнија правила, обавезе, савете и упутства; - разумеју и опишу сличности и разлике у природним лепотама у циљној култури и код нас.</p>
<p>9. Survival +Zero Conditional and Have to Опстанак Описивање способности, будућих радњи, одлука, претпоставки и предвиђања; изрицање правила, обавеза, савета и упутстава.</p>	<p>Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – Ability-<i>Are you good at...? Can you...? I'm not good at, but I can... How do you...? How will you...?</i> Future Simple-<i>Two people will face sixteen-day jungle adventure. Which team will win? At the end of the challenge, Steve will decide.</i> Zero Conditional-<i>If you press that button, the alarm will ring. If the red light is on, the lift is busy.</i> First Conditional-<i>If I get lost, I'll use my phone to get directions. If we find mushrooms, we won't pick them.</i> Must, have to, don't have to, should, mustn't - <i>You must be fit to go on the Desert Challenge. You should watch this film, it's very nice. You shouldn't buy that T-shirt, it's too expensive. You mustn't take dogs into the park. I mustn't eat junk food. I have to train hard. She doesn't have to do jumping every day.</i> Instructions-<i>Just remember to stay with the group. Let's It's important to protect your head. It needs to be secure.</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	<p>- разумеју једноставнији текст који се односи на описивање способности, будућих радњи, одлука, претпоставки, предвиђања; размене и саопште информације у вези са својим и туђим способностима, будућим радњама, одлукама, претпоставкама и предвиђањима користећи једноставнија језичка средства; - разумеју једноставније формулисана правила, обавезе, савете и упутства и реагују на њих; формулишу једноставнија правила, обавезе, савете и упутства; - разумеју и опишу сличности и разлике у природним лепотама у циљној култури и код нас.</p>
<p>10. Тест 2 Изражавање будућности, описивање способности, одлука, претпоставки; изрицање правила, обавеза, савета и упутстава</p>	<p>Лексику и језичке структуре које се односе на тему и наведене комуникативне функције; вештине слушања, говора, читања и писања, као и знања о језику.</p>	<p>- разумеју једноставнији текст који се односи на описивање способности, будућих радњи, одлука, претпоставки, предвиђања; размене и саопште информације у вези са својим и туђим способностима, будућим радњама, одлукама, претпоставкама и предвиђањима користећи једноставнија језичка средства; - разумеју једноставније формулисана правила, обавезе, савете и упутства и реагују на њих; формулишу једноставнија правила,</p>

<p>11. Music Музика Изражавање мишљења, предвиђања, планова и намера; описивање личности.</p>	<p>Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – Expressing opinion-<i>What do you think of...? It sounds like... It isn't very catchy.</i> Will&be going to-<i>I'm going to be famous. We're going to have cool keyboard. It'll be a hit. Layla isn't going to change the lyrics. We aren't going to practise every day, but we'll definitely have a lot of fans.</i> Present Continuos vs be going to-<i>Are you doing anything tomorrow? What are you going to do when you leave school?</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	<p>обавезе, савете и упутстава. - разумеју једноставније текстове који се односе на изражавање мишљења, предвиђања, планова и намера; размене информације које се односе на изражавање мишљења, предвиђања, планова и намера; саопште своје или туђе мишљење, планове и намере; - разумеју једноставне текстове у којима се описују карактеристике личности; размене информације које се односе на карактеристике личности; саопште какав је неко; - разумеју и опишу сличности и разлике у популарној музици у циљној култури и код нас. Лексику и језичке структуре које се односе на тему и наведене комуникативне функције; задатке слушања, читања и вођеног писања.</p>
<p>12. The second test written in English Други писмени задатак Изражавање мишљења, предвиђања, планова и намера.</p>	<p>- разумеју једноставније текстове који се односе на изражавање мишљења, предвиђања, планова и намера; размене информације које се односе на изражавање мишљења, предвиђања, планова и намера; саопште своје или туђе мишљење, планове и намере.</p>	<p>Лексику и језичке структуре које се односе на тему и наведене комуникативне функције; задатке слушања, читања и вођеног писања.</p>
<p>13. Scary Застрашујуће Описивање догађаја и искустава у прошлости.</p>	<p>Речи и изразе који се односе на тему; језичке садржаје – Present Perfect Simple-<i>Jane has/hasn't ridden on a roller coaster before. Have you ever...? I have never.... They've just/already... They haven't... yet. Have you ever...? Has she...yet?</i> кратке текстове и дијалоге који се односе на теме (слушају, читају, говоре и пишу); сличности и разлике у културама.</p>	<p>- разумеју једноставније текстове којима се описују радње и искуства у прошлости; размене информације које се доносе на дату комуникативну ситуацију; опишу радње и искуства из прошлости у неколико везаних исказа; - разумеју и опишу сличности и разлике у популарним спортовима у циљној култури и код нас.</p>

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
<p>ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА</p>	<p>What's your first/last name/surname? Jack, this is Andrew. He's the new boy in our class. Hi Andrew. Nice to meet you. I'm glad to meet you too. What's your nickname? It's Andy. Where do you live? I live in Sunny Street. How do you go to school? I walk there/take the bus... What does your father do? He's a science teacher. Have you got/Do you have any brothers or sisters? No, I'm an only child, but my mum's got two sisters, Sophia and Lily. Aunt Lily is the eldest. She says I am her favourite nephew. This is my cousin, Bob. Where does he come from? He lives in Brisbane now, but he was born in London. Where were you born? When did you move there? We moved there when I was four. Where were you living when you started school? Who do you usually go out with? How long have you known Susan? For one year. Since last year. The Present Simple Tense за изражавање сталних и уобичајених радњи. The Past Simple Tense глагола to be и осталих глагола (правилних и неправилних). The Past Continuous Tense. The Present Perfect Tense учесталијих глагола (правилних и неправилних). Питања са Who/What/Where/When/Why... Питања са препозиционим глаголима. Употреба и изостављање чланова при ближем одређивању лица, у фиксним изразима (go to school/by car/on foot...), са основним географским појмовима (називима улица, градова, држава...) (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтиве комуникације; имена и надимци; родбина, породични односи и родбинске везе; већи градови у земљама циљне културе.</p>
<p>ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА</p>	<p>What does Emma look like? She looks gorgeous. She's the prettiest girl in our class. What's he like? He's smart and hard-working. Noah doesn't care about anyone. He's is selfish. My friend is sporty and good-looking, but he is very shy. Her clothes are cool! Samuel is as tall as his brother/not</p>

	<p>as(so) tall as his father. This laptop is less expensive than that one. It's the least expensive laptop in the shop. Jacob's room is usually tidy, but Michael's is often untidy/messy. You can find his clothes everywhere. Why is he exhausted? Because the trip was exhausting. The party was really exciting. Everybody was excited. She looks really unhappy. How does he swim? He swims well. We worked hard. He was running fast. It is raining heavily. Are they listening carefully? Ten minutes from here is the biggest wheel of its kind in the world - the London Eye. The buildings are amazing /fantastic. That's the cafe where my sister works. Is that the message which/that Tom sent? There's somebody/nobody/no one in the street. There was nothing strange in his voice. Everything was OK. This chair's uncomfortable. That's impossible!</p> <p>The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense за изражавање појава, радњи, стања и збивања у садашњости, The Past Simple Tense и The Past Continuous Tense за изражавање појава, радњи, стања и збивања у прошлости. Поређење придева по једнакости as...as, not so/as...as. Поређење придева са less и the least. Придеви са наставцима –ed и –ing. Творба и употреба прилога за начин (beautifully, quickly, happily, well, badly, fast, hard...) Употреба одређеног члана уз суперлатив придева. Употреба/изостављање одређеног члана уз називе места. (споменици, музеји, улице, паркови...). Релативне заменице who, which, that, whose, where... Неодређене заменице (somebody, something, anybody, anything, nobody, no one, nothing, everything...). Питања са What...like, How, Why...</p> <p>Негативни префикси un-, im-...</p> <p>(Интер)културни садржаји: особености наше земље и земаља говорног подручја циљног језика (знаменитости, географске карактеристике и сл.)</p>
<p>ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ</p>	<p>I'm going to the swimming pool. Would you like to come? Yes, please. I like swimming. Would you like a cup of tea? No, thank you/thanks. What are you doing next weekend? Do you want to come to my party? Yes, I'd love to. When is it? At 7.30 on Saturday. Do you fancy/How about a game of tennis this afternoon? Sorry. I can't. I've got a dance class. Shall we go to the sports centre today? Good idea. See you there at 6.00 pm. That's no good for me. What about 5.30? Yes, sure. How about trying my new computer game this morning? I'm afraid I can't. I'm looking after my little sister. Why don't we go to the park? Let's get out of here. That sounds good. The music is too loud. We could/ may/might stay here and watch DVDs. That's boring. If it is cold, put on your jacket. If you hurry, you won't miss the bus. If you don't feel well, you should see a doctor. I've got the flu. You must stay in bed and drink lots of hot drinks. If you don't stay up late, you won't feel tired.</p> <p>You shouldn't eat too much chocolate. Don't give your real name on the Internet. The Present Continuous Tense за унапред договорене радње. Заповедни начин. Изрази: How about...? What about...? Why don't we...? Would you like...? Do you want...? Shall we...? Let's... Модални глаголи за изражавање предлога - can/could/may/might. Модални глаголи should за давање савета.</p> <p>Први кондиционал.</p> <p>(Интер)културни садржаји: прикладно упућивање предлога, савета и позива и реаговање на предлоге, савете и позиве.</p>
<p>ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ</p>	<p>Can/Could you help me with these bags, please? They're too heavy. Could I have a glass of water, please? Could I see your exercise book, please? Yes, just a minute. Oh, no. I can't find it. May I see your tickets, please? Here you are, sir. Thank you. Will you open the door for me? Sure. I'm so sorry for... It's all my fault. Sorry, it was an accident. I didn't mean to (break your skateboard). That's all right/OK. Never mind. It doesn't matter. Thank you for (your help). Thank you from the bottom of my heart. That's very kind of you. That means a lot to me. Don't mention it. It's nothing. You're welcome. Well done. Congratulations! Happy (festival).</p> <p>When does the train for Glasgow leave? It leaves at 7.38. School starts at 8.45. Which book do you want? The red one. Can I try on those trousers, please? Which ones? The blue ones. Модални глаголи за изражавање молбе и захтева – can/could/may. Would you like...? Will за изражавање молби. The Present Simple Tense за изражавање утврђених програма, реда вожње, распореда и сл. Заменице one, ones.</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације, значајни празници и догађаји, честитања.</p>
<p>РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ</p>	<p>Read the explanation and circle the correct words. State your problem and</p>

УПУТСТАВА	<p>describe how you feel about it. Use the expressions below. Make a project about an important city in your town. Make a map and label the important places. To end the call, tap the "end call" button (typically a red button on the left side of your cell phone) or close your phone. Do not touch the adapter with wet hands. Заповедни начин.</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.</p>
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	<p>She rarely takes the bus to school. They usually play games in their free time. Does James play any musical instruments? Yes, he does. No, he doesn't. How many languages do you speak? What time do you usually wake up on school days? My sister doesn't eat fish.</p> <p>Water freezes at zero degrees Celsius. If /When you heat ice, it melts. What are you looking for? I am looking for my glasses. I can't find them. Shhh! I am trying to concentrate. What are you thinking about? Who are you talking to? Sorry, she can't come to the phone right now. She's having a shower. She is studying French in Paris. We are very busy these days. We are decorating the school hall. Look! It's raining. It doesn't usually rain here in summer. Does it rain a lot in your hometown? We normally grow vegetables, but this year we aren't growing any. I can't see anybody/anyone.</p> <p>How long has he played the guitar? For five years./Since last summer. The Present Simple Tense за изражавање сталних и уобичајених радњи. The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи. Разлике у употреби глаголских облика The Present Simple Tense и The Present Continuous Tense. The Present Perfect Simple Tense за изражавање радњи које су почеле у прошлости и још увек трају. Нулти кондиционал. Питања са препозиционим глаголима. Модални глагол can за изражавање способности. (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.</p>
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	<p>When did Columbus discover America? Who invented the telephone? People lived in caves a long time ago. We saw a good film last week. She used to wear glasses. Did he use to drink tea every morning? No, he didn't. What did you do when you heard the noise? First, I called the police. What were you doing when you heard the noise? I was watching TV. At ten o'clock yesterday morning, I was cycling to school. I fell off my bike and hurt my knee. I couldn't stand up. Was there anyone to help? No, there wasn't. I was walking down the lane when I saw a beautiful lady. She was wearing a red dress and a big red hat. While I was sleeping, my brother was helping our father in the garden. She was sleeping when we came in. As soon as I saw them, I started to run. They have finished their project. They finished it yesterday. Who did you get the letter from? Have you ever been to London? Yes, I have. I was there last year./No, I haven't. I have never been to London. He has just arrived. I've already learnt to use that program. Have they arrived yet? They haven't finished their dinner yet. The Past Simple Tense правилних и неправилних глагола, све употребе. The Past Continuous Tense, све употребе Used to. Контрастирање употребе и значења глаголских облика The Past Simple Tense и The Past Continuous Tense. The Present Perfect Simple Tense за изражавање искустава и радњи у неодређеној прошлости и са ever, never, just, already, yet... Контрастирање употребе и значења глаголских облика The Past Simple Tense и The Present Perfect Simple Tense. Модални глагол could за изражавање способности у прошлости Linking words and phrases (first, then, next, as soon as, after that, finally...). Питања са Who/What/Where/When/Why... Питања са препозиционим глаголима. (Интер)културни садржаји: историсјки догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости</p>
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	<p>When I grow up, I would like/I'm going to be a web designer. What about you? I really want to be a programmer. I can't find my keys anywhere. I'll/I will help you look for them. I'll take it, please. I'll leave it, thanks. I promise I won't be late. I believe he will be a great pianist. I don't think he will make it. It will be rainy tomorrow.</p> <p>Why are you putting on your coat? I'm going to take my dog for a walk. It's my birthday next Saturday. I'm going to have a big party. Look at those cars! They're going to crash! What are you doing tonight? We're playing football with friends. Would like + именица/инфинитив глагола. Stative verbs (want, promise, believe, think...) The Future Simple Tense за изражавање одлука донетих у</p>

	<p>тренутку говора, обећања и предвиђања на основу знања, искуства и веровања. Going to за изражавање планова, намера и предвиђања на основу чулних опажања. The Present Continuous Tense за изражавање унапред договорених/испланираних радњи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.</p>
<p>ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА</p>	<p>I'd like to try bungee jumping. I'm interested in swimming. What sports are you interested in? My hobby is collecting badges. What's your hobby? I'm starving. Shall I make a sandwich for you? Yes, please. I'm thirsty. Would you like some lemonade? What's wrong/the matter? I'm tired of/sick of/fed up with/bored with playing this game. Are you tired? I'm exhausted. I'm cold/hot. I don't feel well. I feel sick. Why don't you go to bed? I'm nervous / frightened /upset /scared... Don't worry. Everything will be all right/just fine. It's going to be all right. Are you happy with your new friends? Oh, yes. I am so glad/happy to hear that. I've got/ I have a terrible headache. Take a painkiller. My ear hurts. I'm sorry to hear that. Oh dear! My finger is bleeding. Why don't you put a plaster on it? I've sprained my ankle. Put some ice on it. I'm in trouble. I don't know what to do. Stative verbs (be, want, hurt, have, feel, know...) Заповедни начин. Why don't we/you +инфинитивна основа глагола. Would like + именица/инфинитив глагола.</p> <p>Употреба придевско-предлошких израза tired of / sick of / fed up with / bored with. The Present Perfect Simple Tense</p> <p>(Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; интересовања, хоби, забава, разонода, спорт и рекреација.</p>
<p>ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ</p>	<p>Excuse me. How do I get to...? What's the best way to...? Could you tell me the way to...? Go straight on until you get to (a bridge). Cross (the bridge). Turn back. Go back. Turn left/right into... Take the first/second turning on the right/left. Go along... It's on the left/right. It's opposite/behind/between/in front of/near/next to/at the corner/just around the corner... Заповедни начин. Предлози за изражавање положаја и просторних односа – in front of, behind, between, opposite...</p> <p>(Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед места.</p>
<p>ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА</p>	<p>Don't throw litter around. Save energy. Turn off lights when not in use. You can/can't sit here. The seat is/isn't free. Can I use your mobile phone? Sure. You mustn't use calculators during the exam. Students must turn off their phones in the classroom. Do you have to wear a uniform at your school? John can't come because he has to work. I must get up early tomorrow morning. I don't have to take my dog for a walk every day/tomorrow. My parents let me go out at weekends. They won't let us feed the animals. Our head teacher made us clean our classroom last Friday. John couldn't come because he had to work. He didn't have to come early yesterday.</p> <p>You should slow down, you shouldn't run down the corridor.</p> <p>Заповедни начин. Модални глаголи за изражавање дозволе, забране, правила понашања и присуство/одсуство обавезе – can/can't, must/mustn't, have to/don't/doesn't have to, had to/didn't have to, should/shouldn't. Let/Make + инфинитивна основа глагола.</p> <p>(Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.</p>
<p>ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА</p>	<p>Is this your dog? No, it's Steve's dog. Whose house is this? It's Jane and Sally's house. They're Jane's and Sally's bags. These are the children's toys. That's my parents' car. This is my blanket. This blanket is mine. This isn't your card. It's hers. I've got/I have a ruler. Have you got/Do you have a pen? Sally hasn't got /doesn't have an umbrella. Саксонски генитив са именицом у једнини и множини (правилна и неправилна множина) – my friend's/ friends'/ children's books. Присвојне заменице mine, yours...</p> <p>Питања са Whose.</p> <p>(Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.</p>
<p>ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА</p>	<p>Is this your dog? No, it's Steve's dog. Whose house is this? It's Jane and Sally's house. They're Jane's and Sally's bags. These are the children's toys. That's my parents' car. This is my blanket. This blanket is mine. This isn't your card. It's hers. I've got/I have a ruler. Have you got/Do you have a pen? Sally hasn't got /doesn't have an umbrella. Саксонски генитив са именицом у једнини и</p>

	множини (правилна и неправилна множина) – my friend's/ friends'/ children's books. Присвојне заменице mine, yours... Питања са Whose. (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Tea is better than coffee. Of course. That's true. You are right. The food was great! I disagree/don't agree with you. It was awful. I think we should help him. Yes, I agree with you. He always helps his friends. I enjoy skiing. Me too. I don't think he will win the race. Well, I do. No chance! I don't believe it! That's right! That's wrong! Stative verbs (think, like, agree, believe...) Питања са What, Why, How ... (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ И БРОЈЕВА И ЦЕНА	How many people are there (in the park)? There are two men/women and three children (in the park). How much fruit do we have? There isn't much fruit in the bowl. There aren't many books on the shelves. A lot of/Lots of people went to the match. A lot of/Lots of snow falls in winter. There were loads of apples on the table. There is a little lemonade in the bottle. There are a few apples. How much is this? It's € 2,365 (two thousand, three hundred and sixty-five euros). That's £ 245 (two hundred and forty-five pounds)/ \$300 (three hundred dollars). In my school, 60% of children eat junk food. Основни бројеви преко 1000. Правилна множина именица. Множина именица које се завршавају на -y, -f/fe: strawberries, shelves, knives... Множина именица које се завршавају на -o: kilos, potatoes... Синкретизам једине и множине: sheep, fish... Најчешћи облици неправилне множине (men, women, children, people, feet, teeth, mice...). Бројиве и небројиве именице – rounds, money... Квантификатори – much, many, a lot of, lots of, loads of, a few, a little. Питања са How much/many. (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; валуте циљних култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења, имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упути ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерен ка исходима указује на то шта је ученик у процесу комуникације у стању да разуме и продукује. Структуриран је тако да наставника постепено води од исхода, преко комуникативне функције као области, до препоручених језичких активности и садржаја у комуникативним функцијама. Применом оваквог приступа у настави страних језика, ученик се оспособљава да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Овај приступ подразумева уважавање следећих ставова:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатаој и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник треба да буде сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- настава се заснива и на социјалној интеракцији с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено уче створање у друштвеном чину;
- поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/ активности

Током часа се препоручује динамично смењивање техника/ активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

Слушање и реаговање на команде наставника на страном језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/ затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту.

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годшњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање „проблем-ситуација” у разреду, тј. договори и мини пројекти.

„Превођење” исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/ нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза”, осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг);
- писање чесштки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење дечје књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи остварују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем. Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,
- од намера с којима говори,
- од контекста и околности - повољних и неповољних у којима се слушање и разумевање остварују,

- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући могућност да се пажња усредсреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања, неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова, итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);

- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање давањем конкретних задатака и упутстава, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.;
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предавање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Социокултурна компетенција и медијација

Социокултурна компетенција и медијација представљају скуп теоријских знања (компетенција) која се примењују у низу језичких активности у два основна језичка медијума (писаном и усменом) и уз примену свих других језичких активности (разумевање говора, говор и интеракција, писање и разумевање писаног текста). Дакле, представљају веома сложене категорије које су присутне у свим аспектима наставног процеса и процеса учења.

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница чији језик учи. Та знања се, у зависности од нивоа општих језичких компетенција, крећу од познавања основних комуникативних принципа у свакодневной комуникацији (основни функционални стилови и регистри), до познавања карактеристика различитих домена језичке употребе (приватни, јавни и образовни), паралингвистичких елемената, и елемената културе/култура заједница чији језик учи. Наведена знања потребна су за компетентну, успешну комуникацију у конкретним комуникативним активностима на циљном језику.

Посебан аспект социокултурне компетенције представља интеркултурна компетенција, која подразумева развој свести о другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између

светова, односно изворних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности, кроз јачање свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директно споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, напореда с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Улога граматике у процесу овладавања језиком је пре свега практична и састоји се у постављању основе за развијање комуникативне компетенције. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.

Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социolingвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик - наставник, као и ученик - ученик, а уједно помажу ученику да разуме важност и смисленост вредновања и подстичу га на преузимање одговорности за властито планирање и унапређивање процеса учења.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на поздрављање и представљање (дијалози, наративни текстови, формулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање и проширивање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима (подаци о личности, приватним и школским активностима, друштвеним улогама и сл.).	- разуме једноставније текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/давање информација личне природе; поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставнија језичка средства; размени једноставније информације личне природе; у неколико везаних исказа саопшти информације о себи

ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се описују бића, предмети, места, појаве, радње, стања и збивања; усмено и писано описивање/ поређење живих бића, предмета, појава, места, из искуственог света и фикционалног спектра.	и другима -разуме једноставније текстове који се односе на опис особа, биљака, животиња, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; опише и упореди жива бића, предмете, места, појаве, радње, стања и збивања користећи једноставнија језичка средства;
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге; усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/журку или имејла/ СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања/изговора; образложење спремности за прихватање предлога, уз исказивање емотивних и експресивних реакција (радости, усхићености и сл.).	-разуме једноставније предлоге, савете и позиве на заједничке активности и одговори на њих уз одговарајуће образложење; упуту предлоге, савете и позиве на заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; затражи и пружи додатне информације у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности; - разуме уобичајене молбе и захтеве и реагује на њих; упуту уобичајене молбе и захтеве;
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност; усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу, изражавање извињења и захвалности.	честита, захвали и извини се користећи мање сложена језичка средства; -разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; пружи једноставнија упутства у вези са уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота;
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за израду задатака, пројеката и сличних наставних и ваннаставних активности), с визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава.	-разуме једноставније текстове у којима се описују радње и ситуације у садашњости; разуме једноставније текстове у којима се описују способности и умећа;
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима/ активностима и способностима; усмено и писано описивање активности, радњи и способности у садашњости.	размени појединачне информације и/или неколико информација у низу које се односе на радње у садашњости; опише радње, способности и умећа користећи неколико везаних исказа;
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези с личним искуствима, догађајима, активностима, способностима и особеностима у прошлости; усмено и писано описивање искустава, активности и способности у прошлости, историјских догађаја и личности.	-разуме једноставније текстове у којима се описују искуства, догађаји и способности у прошлости; размени појединачне информације и/или неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости; опише у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.;
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; усмено и писано договарање/ извештавање о одлукама, плановима, намерама и предвиђањима.	- разуме једноставније исказе који

ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем жеља и потреба; предлагање решења у вези са осећањима и потребама; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа.	се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања и реагује на њих; размени једноставније исказе у вези са обећањима, одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; саопшти шта он/она или неко други планира, намерава, предвиђа
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са смером кретања и специфичнијим просторним односима; усмено и писано размењивање информација у вези са смером кретања и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.	-разуме уобичајене изразе у вези са жељама, интересовањима, потребама, осећањима и реагује на њих; изрази жеље, интересовања, потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима;
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, УПОЗОРЕЊА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Слушање и читање једноставнијих исказа у којима се изражавају дозволе, упозорења, правила понашања и обавезе; постављање питања у вези са забранама, дозволама, упозорењима, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, дозвола, упозорења, правила понашања и обавеза.	-разуме једноставнија питања која се односе на оријентацију/ положај предмета, бића и места у простору и правац кретања и одговори на њих; затражи и разуме обавештења о оријентацији/положају предмета, бића и места у простору и правцу кретања; опише правац кретања и просторне односе једноставнијим, везаним исказима
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова, у којима се говори о томе шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са припадањем и одговарање на њих.	- разуме једноставније исказе који се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе и реагује на њих; размени једноставније информације које се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе код куће, у школи и на јавном месту
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова којима се изражава допадање/не допадање; усмено и писано изражавање допадања/недопадања.	- разуме једноставније исказе који се односе на поседовање и припадање; формулише питања и једноставније исказе који се односе на поседовање и припадање;
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се тражи и износи мишљење и изражава слагање/неслагање; усмено и писано тражење изношење мишљења и изражавање слагања и неслагања.	- разуме једноставније исказе који се односе на изражавање допадања и недопадања и реагује на њих; изрази допадање и недопадање уз једноставније образложење;
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, ДИМЕНЗИЈА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова у којима се наводе количине, димензије и цене; размењивање информација у вези с количином, димензијама и ценама, усмено и писано.	- разуме једноставније исказе којима се тражи мишљење и реагује на њих; изражава мишљење, слагање/неслагање и даје кратко образложење;
		- разуме једноставније исказе који се односе на количину, димензије и цене; размени информације у вези са количином, димензијама и ценама.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ	- Hi Sophie, how are you/ have you been? Fine!/ Pretty good!/Great!/ Never been better!/Not bad!/As usual./A little busy actually!/I've been busy studying, how about you?/Thanks for asking, and you? - It was nice meeting you. It was nice/a pleasure meeting you as well/too./You as well/too./I hope to see you again./I look forward to meeting/seeing you again. Say hello/hi to your family. - Is Dorian your first name? No, it's my middle name. My first name is David. What's your first/middle/last name/family name/surname? - I was named after

И ДРУГИМА	<p>my great-grandfather, who was Russian. Who were you named after? My godparents chose this name for me. - I grew up/was raised in Serbia, but my parents moved to Australia when I was ten. My paternal grandparents are still alive, but my maternal grandparents died when I was a child. - These are my classmates, Vasilije and Neda; we've been friends for years. We belong to the the Drama Club, and we meet once a week/every Thursday afternoon. Which school club do you belong to? - Who's that girl on the right/left - the one in the leather jacket and plain T-shirt? The picture was taken a few years ago, but it must be Elena, a girl from my class. She plays the guitar in the school orchestra. What instrument do you play? - Luka and I go to the same school, but we aren't in the same class. We get on/along very well, although we don't always agree about everything. He doesn't live in my street; however, he lives very close to me, just round the corner. Who do you get on/along (well) in your class/school/family? - Phillip's quite brainy, and he's really good with computers, but he's been really bad-tempered since his parents got divorced. Who has he lived with since then? The Present Simple Tense за изражавање сталних и уобичајених радњи, The Past Simple Tense глагола to be и осталих глагола (правилних и неправилних), The Past Continuous Tense</p> <p>- The Present Perfect Tense учесталијих глагола (правилних и неправилних) - - - -</p> <p>Питања са Who/What/Which/Where/When/Why...</p> <p>- Питања са препозиционим глаголима, Употреба и изостављање чланова при ближем одређивању лица, у фиксним изразима (go to school/by car/on foot...), са основним географским појмовима (називима улица, градова, држава...), Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...), Пасивни облик глагола у простим временима (Present Simple, Past Simple, Future Simple)</p> <p>- (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтиве комуникације; имена и надимци; родбина, породични односи и родбинске везе. Већи градови у земљама циљне културе.</p>
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	<p>-What's he/she like? He's smart and confident, but he's slightly irresponsible at times. What does he/she look like? She's of medium height/build and she's got medium length straight/wavy/curly hair. She usually wears sporty clothes - she must love sports! -My sister's too young to take the driving test. My brother isn't tall enough to play basketball. -Fast food is unhealthy, isn't it? These potatoes are too salty, aren't they? -Our results look great compared to theirs. We can't be worse than them. -The lamp is broken! The news is fascinating/unbelievable. -What an enormous fish! What a lovely drawing! What lovely weather! How interesting/boring! -You can see/There's a church in the middle/in the background/in front of the picture. -I didn't enjoy the amusement park - it was too scary! -It was -10 degrees on the mountain - it was freezing cold and snowy. -It rained/ snowed more heavily than last night. -What's the title of the book/film? It's a novel/film entitled... -Serbia is situated at the crossroads of Central and Southeast Europe. Belgrade is located at the confluence of the Danube and Sava Rivers. -The United Kingdom consists of four countries: England, Wales, Scotland and Northern Ireland. -The UK national anthem is called "God Save the Queen", while the US national anthem is called "The Star Spangled Banner". What's Serbian national anthem called? It's "God of Justice". -What is/are the most endangered animal species in the world? -What is/are the most popular teen TV series in your country? -In Serbian tradition godparents are usually given the responsibility for naming a newborn child, The Present Simple Tense i The Present Continuous Tense за изражавање појава, радњи, стања и збивања у садашњости, The Past Simple Tense i The Past Continuous Tense за изражавање појава, радњи, стања и збивања у прошлости, Поређење прилога, Придеви са наставцима -ed i -ing, Too (adjective) to... / (not) enough (adjective) to...</p> <p>-Творба и употреба прилога за начин (beautifully, quickly, happily, well, badly, fast, hard...), Употреба одређеног члана код поређења придева/прилога, Употреба/изостављање одређеног члана са основним географским појмовима (називима градова, држава, река...), Релативне заменице who, which, that, whose, where...</p> <p>-Неодређене заменице (somebody, something, anybody, anything, nobody, no one, nothing, everything...), Питања са What...like, How, Why...</p> <p>-Негативни префикси un-, im-, ir-... Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...), Пасивни облик глагола у простим временима (Present Simple, Past Simple, Future Simple), What (a/an) + adjective + noun, Question tags</p> <p>-(Интер)културни садржаји: особености наше земље и земаља говорног подручја циљног језика (знаменитости, географске карактеристике и сл.)</p>
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	<p>Have a slice of bread! - Help yourself/yourselves to the sandwiches! - Less/More, please! - He should cut down on sweets, shouldn't he? - If you experience any form of bullying, you should immediately report it to the teachers. - What should/shall I do if my Facebook account gets hacked? - Are we meeting Pavle and Dorotea in front of the cinema? - Let's go sightseeing, shall we? - We'll play in the garden if the weather gets better, won't we? - I'm on the team, aren't I? - I'll keep my fingers crossed for you! - Why don't we download some music from the Internet? - Let me show you. - It's lesson/break/quiz time! - The game is over! - They</p>

	<p>asked me to join their team. - The doctor told me to stay in bed and drink plenty of fluids. - She advised us to take a bus downtown/not to drink the water. - Should за давање савета -Изрази: How about...? What about...? Why don't we...? Would you like...? Do you want...? Shall we...? Let's...Модални глаголи за изражавање предлога - can/could/may/migh, Заповедни начин, The Present Continuous Tense за унапред договорене радње, Question tags, Индиректни предлози и савети, Први кондиционал, Повратне заменице -(Интер)културни садржаји: прикладно упућивање предлога, савета и позива и реаговање на предлоге, савете и позиве.</p>
<p>ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ</p>	<p>Can I have my magazine back? - Can/Could we have some advice/information about the trip? - Could you speak a bit more slowly/speak up, please? - Mother told the children to stop arguing/fighting. - The flight attendant told the passengers to fasten their seat belts. - The librarian asked us not to make noise in the library. - Will you leave me alone, please? He asked me to leave him alone. - She promised/refused to let me use her laptop/dictionary. - I'm sorry for your loss!/I'm sorry to hear that! Thank you for your sympathy/kindness! - He thanked me for my help/support. - Sorry for being late. Thanks for coming. Thank you in advance! - I'll put it down so that I don't make the same mistake again! Модални глаголи за изражавање молбе и захтева can/could/may/will Индиректне наредбе и молбе, Gerund/Infinitive -(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације, значајни празници и догађаји, честитања.</p>
<p>РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА</p>	<p>If you want to help the charity, email... or call... - If you want to recycle, sort out/separate different materials and put them in recycling containers. - You can set up your account in just a few steps. - Once you have finished, you can save your work and share the link. - Make sure you check your essay for spelling mistakes before you hand it in! - Make/ Do a class survey on their reading habits/ media preferences. Compare/ Present the results. - The form must be completed in ink. - Write your name and address in block capitals. - Fill in the blanks. - Don't let go of the handlebar on that bike! - Keep your dog on a leash! - Hold on! Hold the line! - When a challenge is given don't step back. Step up! Први кондиционал. Заповедни начин. Пасивни облик модалних глагола. -(Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.</p>
<p>ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ</p>	<p>How long does it take you to get to school?It takes me half an hour if I go by bus, but this week Dad's driving me to school, so it's taking me only half the time. - Who's the teacher telling off? - What are the police looking for? - She's getting dressed for the party, isn't she? The children are dressed up for the celebration, aren't they? - My parents have been married since 2002. - Can you do a handstand/ a cartwheel/ a forward/backward roll/ a split/ a bridge? - We've been able to use the application for over a year now. - Teenagers don't watch TV as often as they used to. - My neighbours have got a very big house with a swimming pool - they must be rich! - Pavle can't be on holiday - I've just seen him! - In Serbian tradition, if you hiccup, someone is talking about you. - Plants die if they don't get enough water. - The novel/film is based on an oral folk story/a historic fact. The Present Simple Tense за изражавање сталних и уобичајених радњи. The Present Continuous Tense за изражавање тренутних и привремених радњи. Разлике у употреби глаголских облика The Present Simple Tense i The Present Continuous Tense. The Present Perfect Simple Tense за изражавање радњи које су почеле у прошлости и још увек трају. Нулти кондиционал. Питања са препозиционим глаголима Can за изражавање способности у садашњости. Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...). Пасивни облик глагола у простим временима (Present Simple). Question tags -(Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи и у ширем окружењу - наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања; традиција и обичаји.</p>
<p>ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ</p>	<p>It was very nice/kind of Nadja to help me with my homework. - Nicholas did very well in his test - better than in the previous one! -Lara was born in Canada, but her family moved to the USA two years ago. Which US state did they move to? - Have you ever read this book? No, but I'd like to. - Has Marco finished his exams yet? - She has already had supper, hasn't she? - It's been ages since we last met, hasn't it? - Everybody enjoyed themselves, didn't they? - We've won! They've lost! - Have the police been able to find the criminals who robbed the bank? - When we looked up we could see the stars. - I broke my glasses so I couldn't see the board at school. - It was raining when I left home this morning. - While we were watching TV, I fell asleep. - Who were you talking to when I saw you at the party? - What was Isaac Newton doing when he discovered the law of gravity? He was sitting in his garden when an apple fell on his head. - I didn't use to like animals, but I do now. - What kind of TV programmes did you use to watch when you were a child? - Robin Hood used to take from the rich and give to</p>

	<p>the poor. - The Indians didn't use to hunt with guns, they used to hunt with bows and arrows. - The plane was late so we had to wait for ages. - It was very warm so we didn't have to wear jumpers. - Did you have to study hard for your maths test? - I was given a lot of useful advice/information about the project. - How many people were killed in the hurricane/flood/earthquake? - How many homes were destroyed by the hurricane/flood/earthquake? - What was the deadliest hurricane/flood/earthquake? - America was discovered in 1492. When was George Washington elected the first president of the United States? - Peter I reigned as the last King of Serbia and as the first King of the Serbs, Croats and Slovenes. When was he proclaimed King of Serbia? - Queen Elizabeth II has ruled Britain since 1952, when her father, King George VI, died. When was she crowned? - "The Bridge on the Drina" was written by Ivo Andrić. Who was "Oliver Twist" written by? The Past Simple Tense правилних и неправилних глагола, све употребе. The Past Continuous Tense, све употребе</p> <p>Контрастирање употребе и значења глаголских облика The Past Simple Tense и The Past Continuous Tense. The Present Perfect Simple Tense за изражавање искустава и радњи у неодређеној прошлости и са ever, never, just, already, yet... Контрастирање употребе и значења глаголских облика The Past Simple Tense и The Present Perfect Simple Tense. Used to</p> <p>Could i was/were able to за изражавање способности у прошлости</p> <p>Питања са Who/What/Which/Where/When/Why... Питања са препозиционим глаголима. Пасивни облик глагола у простим временима (Past Simple). Question tags</p> <p>-(Интер)културни садржаји: историјски догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости.</p>
<p>ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)</p>	<p>I'm going to the dentist's/doctor's tomorrow morning. - Anja is spending the weekend at her grandparents'. - My auntie Sara is getting married next month. - My mum's flying to Rome this afternoon. What time does her plane leave? - The project will/could/may/might be finished by the end of the month. - Will you be able to hand in your project in time? - I hope the rain will stop soon! - Look at the bright sky - it's going to be a lovely day today! - The car's going to hit the child! We're going to miss the train! - Mina's going to take the final exam at the end of term - I'm sure she'll pass it. - I'll let you know as soon as I get the results! - Let's cross that bridge when we come to it! - The teacher will get angry if we don't finish our homework, won't he? - If Nenad doesn't do any revision for his exam, he will get bad marks and fail it. - I haven't heard from my cousins for ages - I'll text them to check if they're OK. - What will happen if we don't stop polluting our planet? - In Serbian tradition, if your left palm is itching, you will get money, but if it's the right one then you will give money. The Present Continuous Tense за изражавање унапред договорених/испланираних радњи. The Present Simple Tense за изражавање будућих радњи које су део утврђених распореда/програма</p> <p>The Future Simple Tense за изражавање одлука донетих у тренутку говора, обећања и предвиђања на основу знања, искуства и веровања</p> <p>Модални глаголи за изражавање вероватноће: could/may/might</p> <p>Going to за изражавање планова, намера и предвиђања на основу чулних опажања. Временске зависне реченице за изражавање будућности и одговарајући везници (when, after, before, as soon as...). Stative verbs (promise, believe, think, hope...). Пасивни облик глагола у простим временима (Future Simple). Question tags. Will be able to за изражавање способности у будућности</p> <p>-(Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом; традиција и обичаји.</p>
<p>ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА</p>	<p>What's wrong/the matter with you? My knee/ankle hurts! / I've got a sore throat and a runny nose. That must be the flu. You need some medicine. Get well/better soon! - What do you want to talk about? - She's been very lonely since her best friend moved house last year. - Why's Sara angry with me? She might be jealous of you! - He's disappointed with his test results. - I'm (very) happy for you/about visiting my aunt in Dublin. - My heart sank/ I was over the moon when I heard the news. - My parents were very proud of me when I won the first prize. - The cake smells/tastes delicious. Can I taste your pie? - Teenagers aren't interested in reading the news. - The children are not hungry enough to eat a whole pizza. - I'm too tired to go out tonight. Stative verbs (be, want, need, have, hurt, feel, smell, taste...). Why don't we/you+ инфинитивна основа глагола. Would like+ именица/инфинитив глагола.</p> <p>Употреба придевско-предлошких изра за tired of / sick of / fed up with / bored with / disappointed with/by / happy for/about / angry with / proud of / interested in... The Present Simple / Past Simple / Present Perfect Simple Tense</p> <p>Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...). Пасивни облик глагола у простим временима (Present Simple, Present Perfect Simple, Past Simple, Future Simple). Заповедни начин</p> <p>Gerund/Infinitive; too (adjective) to/(not) enough (adjective) to</p>

	- (Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; интересовања, хоби, забава, разонода, спорт и рекреација.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	<p>Could you tell me the way to a nearby/the nearest station? - The city hall is closer to/nearer the city centre than the cathedral. - The Modern Art Museum is the farthest from the centre. - They built their home in a forest on a mountain, among pine trees. - We put up our tent on a campsite by the lake, and we slept under the stars. - They went sledging down the steep hills. - We often go for long walks along the river bank. - You mustn't go across this road here. - The children were running past/through/around the park. - The plane was flying high above the clouds. - I placed the speakers right against the wall. - Can you wait outside/inside? - The cat jumped onto/off the roof/over the wall and into the garden. - Yuri Gagarin was the first human being to travel into space. - How can I find these places on the map? - Canada is north of, and Mexico is south of the United States. - The UK is bordered to the south by the English Channel, which separates it from continental Europe, to the east by the North Sea and to the west by the Irish Sea and the Atlantic Ocean. - Tara Mountain is located in western Serbia, while the Djerdap Gorge is situated in eastern Serbia. - It's on the tip of my tongue! - I wrote off the top of my head.</p> <p>Предлози: in front of, behind, between, opposite, along, above, against...</p> <p>Предлози са глаголима кретања: onto, into...Предлошки изрази са именицама за означавање страна света: north of, south of, to the south, to the west...Придеви изведени од именица за означавање страна света: western, eastern...Компаратив и суперлатив придева.</p> <p>Заповедни начин</p> <p>Пасивни облик глагола у простим временима (Present Simple, -Present Perfect Simple, Past Simple, Future Simple). Употреба/изостављање одређеног члана са основним географским појмовима (називима градова, држава, река, планина, мора, океана...).</p> <p>-(Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед места; географске карактеристике наше земље и земаља говорног подручја циљног језика; идиоматска/метафоричка употреба предлошких израза.</p>
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	<p>The head teacher ordered us not to use our mobile phones in class. - They must be put away before the beginning of class. What are the rules about using cell phones in your school? - The local council warned the people not to pollute the river. - My parents told me not to leave the house without their permission. - The animals mustn't be disturbed. Don't let the children feed them! - The teams cannot have more than 11 players on the field during a match. - The new Spiderman film is rated 12. This means we're allowed to watch it. - We're not allowed to talk during the performance. - Don't go near Ljubica. She's got chicken pox. - Look out! There's a car coming! - Watch out! The floor/staircase/pavement is slippery. - Be careful. You could burn yourself. - Take care in the sun. You may/might get sunburnt. - Keep off the grass! - No entry! - We should say good-bye now! Заповедни начин. Модални глаголи и глаголски облици за изражавање дозволе, забране, правила понашања и присуство/одсуство обавезе: can/can't, must/mustn't, should/shouldn't, have to/don't/doesn't have to, had to/didn't have to, (not to) be allowed to.</p> <p>Модални глаголи за изражавање вероватноће: could/may/might. Let/Make+ инфинитивна основа глагола. Индиректне наредбе и молбе. Пасивни облик глагола у комбинацији са модалним глаголима</p> <p>-(Интер)културни садржаји: понашање у кући, школи и на јавним местима; значење знакова и симбола.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	<p>That's your parents' car, isn't it? - These are my sunglasses, aren't they? - Is that Lazar's phone? I'm not sure, it could be Sanja's. - This can't be my book, it must be yours; I left mine at home. Саксонски генитив са именицом у једнини и множини (правилна и неправилна множина) - my friend's/ friends'/ children's books. Присвојне заменице mine, yours... Питања са Whose. Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...). Question tags</p> <p>-(Интер)културни садржаји: однос према својој и туђој имовини.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	<p>My most/least favourite outdoor/indoor activity is... - Masha enjoys outdoor swimming, doesn't she? - She can't be keen on skiing, she doesn't like winter sports. - My sister prefers vanilla to chocolate ice-cream / traditional shopping to online shopping / downloading music to buying CDs. - Which one do you prefer? - It's not my cup of tea! Придевско-предлошке фразе - interested in, good/bad at, crazy about, keen on... Глаголи like/love/hate/enjoy/prefer/can't stand+ глаголска именица. Питања са What, Who, Why, Which...</p> <p>-Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...). Question tags</p> <p>-(Интер)културни садржаји: уметност, књижевност за младе, стрип, музика, филм, спорт.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	<p>I don't think that mobile phones should be banned in schools. / In my opinion, students should be allowed to use cell phones in school for safety reasons. What do you think? What's your</p>

	<p>opinion? - Who do you think will win/lose the match? - What do you mean by that? - They must/can't be rich/poor/famous... - I agree/disagree with you on that! Stative verbs (think, like, agree, believe, mean...). Питања са What, Why, How... Модални глаголи за извођење закључака о садашњости (must, can't, may...). Пасивни облик глагола у простим временима (Present Simple, Past Simple, Future Simple). Пасивни облик модалних глагола. -(Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.</p>
<p>ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ И БРОЈЕВА И ЦЕНА</p>	<p>What's the population of Belgrade? It's nearly 1.7 million people. It lies 116.75 metres above sea level. - The Dead Sea is the world's lowest point of land at 423 metres below sea level. - What's the height of the world's tallest building? It's a skyscraper in Dubai that reaches 829.8 m. - My mum works on the 15th floor of a 29-storey building. - What's the length of the world's longest river? It's the Nile in Africa, and it's 6,853 km (4,258 miles) long. - What's the weight of the world's heaviest animal? It's the blue whale, and it weighs about 200 tonnes. - What are the length, width and depth of the pool? It's 6 metres long, 4 metres wide and 2 metres deep. What's its size? Its area is 24 square metres. - What's the size of the image? It's 29.6 KB. - How much do these apples weigh? They're almost two and a half kilos/five and a half pounds. - We need only 2 loaves of bread for the party. - That's a bargain! - This costs a lot! - They gave us a lot of useful advice/information. - I heard some amazing news this morning. - How much homework did you have last night? - We've got fewer subjects/ less homework this year. - Neda got full marks in her test - ten out of ten! Основни бројеви преко 1000. Небројиве именице: information, advice, news, homework... Грађење именица за изражавање димензија: high-height, long-length, deep-depth, wide-width... -(Интер)културни садржаји: друштвено окружење; валуте циљних култура; правописне конвенције при раздвајању хиљада, као и целих од децималних бројева; конвенције у изговору децималних бројева; метрички и неметрички систем мерних јединица.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења, имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ре- сурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство које не одређује садржаје предмета и зато се садржајима у уџбенику приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. С обзиром на то да уџбеник није једини извор знања, наставник треба да упути ученике на друге изворе информисања и стицања знања и вештина.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерен ка исходима указује на то шта је ученик у процесу комуникације у стању да разуме и продукује. Структуриран је тако да наставника постепено води од исхода, преко комуникативне функције као области, до препоручених језичких активности и садржаја у комуникативним функцијама. Применом оваквог приступа у настави страних језика, ученик се оспособљава да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Овај приступ подразумева уважавање следећих ставова:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;

- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник треба да буде сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитае и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- настава се заснива и на социјалној интеракцији с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитост усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници представљају извор активности и морају биш праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предмешма и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/ активности

ТОКОМ часа се препоручује динамично смењивање техника/ активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

Слушање и реаговање на команде наставника на страном језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/ затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра улога, симулације итд.).

Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио записа) повезивање тпојмова, додавање делова слике, допуна информације, селектовање тачних и нетачних исказа, утврђивање хронологије и сл.).

Игре примерене узрасту.

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање „проблем-ситуација” у разреду, тј. договори и мини-пројекти.

„Превођење” исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/ нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза”, осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг);
- писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење дечје књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи остварују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем. Стога је важно равијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- оциокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,
- од намера с којима говори,
- од контекста и околности - повољних и неповољних у којима се слушање и разумевање остварују,
- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући могућност да се пажња усредсреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. ТОКОМ читања, неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

ТОКОМ читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова, итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексики и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);

- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање давањем конкретних задатака и упутстава, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.;
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Социокултурна компетенција и медијација

Социокултурна компетенција и медијација представљају скуп теоријских знања (компетенција) која се примењују у низу језичких активности у два основна језичка медијума (писаном и усменом) и уз примену свих других језичких активности (разумевање говора, говор и интеракција, писање и разумевање писаног текста). Дакле, представљају веома сложене категорије које су присутне у свим аспектима наставног процеса и процеса учења.

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница чији се језик учи. Та знања се, у зависности од нивоа општих језичких компетенција, крећу од познавања основних комуникативних принципа у свакодневной комуникацији (основни функционални стилови и регистри), до познавања карактеристика различитих домена језичке употребе (приватни, јавни и образовни), паралингвистичких елемената, и елемената културе/култура заједница чији језик учи. Наведена знања потребна су за компетентну, успешну комуникацију у конкретним комуникативним активностима на циљном језику.

Посебан аспект социокултурне компетенције представља интеркултурна компетенција, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између светова, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна

компетенција такође подразумева и развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности, кроз јачање свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директно споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖА.ТА

Настава граматике, напореда с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслоа овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Улога граматике у процесу овладавања језиком је пре свега практична и састоји се у постављању основе за развијање комуникативне компетенције. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења страног језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.

Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес. Процес

праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања ТОКОМ године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. ТОКОМ оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социолингвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик - наставник, као и ученик - ученик, а уједно помажу ученику да разуме важност и смисленост вредновања и подстичу га на преузимање одговорности за властито планирање и унапређивање процеса учења.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ Ученик учи и увежбава:	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЈА И МОЈИ ДРУГОВИ	1. Именице – рецептивно и продуктивно а) Сложенице: <i>downtown, waterfall, network, masterpiece, footprint, firework</i> б) Колокације: <i>city centre, global warming, heart attack, climate change, brand name</i> в) Суфиксе за грађење именица од глагола и придева (-ion, -ity, -ation, -ment, -ence, -y, -ness, -er, -or)	<ul style="list-style-type: none"> • разуме и реагује на сложеније усмене поруке у реалним комуникативним ситуацијама • разуме кратке аутентичне текстове исказане различитим стандардним варијететима • разуме дуже и тематски сложеније текстове на теме из личног, школског и друштвеног контекста, користећи стратегије глобалног, детаљног и оријентационог читања, ради информисања,
ПОРОДИЦА	2. Придеви – рецептивно и продуктивно а) Сложени придеви (<i>brehtaking, hard-working, top-quality, well-off, part-time, freshwater</i>) б) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (-ive, -ful, -less, -ing, -ed, -ent, --ous, ious, -al, -ive) в) Негативни префикси (<i>un-, in-, il-</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • разуме и реагује на сложеније усмене поруке у реалним комуникативним ситуацијама • разуме кратке аутентичне текстове исказане различитим стандардним варијететима • разуме дуже и тематски сложеније текстове на теме из личног, школског и друштвеног контекста, користећи стратегије глобалног, детаљног и оријентационог читања, ради информисања,

ИСХРАНА	3. Предлози – рецептивно и продуктивно: а) После придева: <i>afraid of, keen on, allergic to</i> б) После глагола: <i>apologize for, pay for, agree with, argue with, complain about, use as, arrive at, belong to, agree on, believe in, consist of, suffer from</i> в) У изразима: <i>by chance, for ages, for a moment, in trouble, off the coast, on the radio, face to face, on the move</i>	естетског доживљаја, праћења и извршавања упутстава • у монолошкој форми износи и аргументује ставове и мишљења у аутентичним комуникативним ситуацијама
ШКОЛА	4. Глаголи: а) The Past Perfect Tense б) Индиректни говор: искази и питања в) Пасив - The Present Simple, the Past Simple Tense, the Present Perfect Tense, the Future Tense- продуктивно и рецептивно - Пасив уз модалне глаголе, пасив уз глагол <i>get (get interviewed)</i> само рецептивно	• пише краће текстове о догађајима и доживљајима изnoseћи сопствена мишљења и запажања (на познате и узрасно адекватне теме) • размеђује информације, мишљења и ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе
ПРАЗНИЦИ	г) The Future Continuous Tense - рецептивно д) Модални глаголи - Модалност у прошлости (<i>had to, was able to, should have done</i>) - Спекулисање о садашњим догађајима (рецептивно и продуктивно) <i>He may be ... He might be ... He can't be ...</i> - Спекулисање о прошлим догађајима (рецептивно) <i>He may have been ...</i>	• у складу са социокултурним нормама комуникације започиње и води разговор о познатим темама, одржава његов континуитет и завршава га • користи разноврсне језичке структуре, језичке функције и норме, одговарајући лексичко-термиолошки фонд и компензационе стратегије
МОЈЕ ОКРУЖЕЊЕ	е) Први и други кондиционал (обнављање), трећи кондиционал (рецептивно) з) Препозиционални и фразални глаголи: <i>get down to, get on with, fall in love with, keep in touch with, hang around</i> 5. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно) а) интензификатори: <i>extremely, quite, rather</i> 6. Бројеви Велики бројеви (<i>million, billion</i>), читање децимала (<i>one point seven</i>) и разломака (<i>a half, a third</i>), давање бројчаних процена (<i>nearly 80%, over a half</i>) и поређења (<i>twice, three times as many /as much</i>)	• преноси и тумачи кратке поруке (у усменој и писаној форми) у складу са потребама комуникације у комуникативним контекстима, који укључују говорнике првог језика (Л1) и циљног језика (Л2).
ЖИВОТ И КУЛТУРА	7. Везници а) <i>since, for, after, before, so ... that, such a ... that, because, because of, as, although, despite, in case, in order that</i> б) <i>as well as, apart from, instead of</i> 8. Реченичне конструкције: - <i>I'd rather, I'd rather not</i> - <i>To have /get something done</i> - <i>Look like, be like</i> - <i>After /before + -ing</i> - <i>Having done ...</i>	
ОСТАЛО	- <i>Didn't you ... Haven't you ...</i> 9. Идиоматски изрази - <i>safe and sound, spitting image</i> - <i>be a light sleeper, heavy music, heavy rain</i>	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Комуникативна настава за циљ има језик као средство комуникације. Примена овог приступа у настави енглеског језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;

- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и количину језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
3. Мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
4. Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
5. Игре примерене узрасту
6. Певање у групи
7. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)
8. Решавање «текућих проблема» у разреду, тј. договори и мини-пројекти
9. Цртање по диктату, израда сликовног речника
10. "Превођење" исказа у гест и геста у исказ
11. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова
12. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
13. Разумевање писаног језика:
  - уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)

а. препознавање везе између група слова и гласова

б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор

в. извршавање прочитаних упутстава и наредби

14. Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

15. Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова

- замењивање речи цртежом или сликом

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично)

- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама

- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл., налепнице за кофер)

- писање честитки и разгледница

- писање краћих текстова

Елементи који се оцењују не треба да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи са акцентом на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора;

- разумевање краћег писаног текста;

- усмено изражавање;

- писмено изражавање;

- усвојеност лексичких садржаја;

- усвојеност граматичких структура;

- правопис;

- залагање на часу;

- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Начини провере морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

Циљ учења Ликовне културе је да се ученик развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме, кроз практични рад оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
РИТАМ	<p>Поступци за безбедно и одговорно коришћење и одржавање прибора и радне површине; Материјал из природе, вештачки материјал, материјал за рециклажу, рециклирани материјал, импровизовани прибор, школски прибор и материјал, професионални прибор; Ритам у природи (смена дана и обданице, смена годишњих доба, таласи, падавине...); Ритам у простору (распоред тродимензионалних облика у природи, урбаним срединама и у ближем окружењу ученика). Ритам у структури (грађи) облика. Ритам у текстури природних и вештачких материјала;</p> <p>Врсте ритма. Правилан и неправилан ритам. Слободан ритам. Спонтани ритам (ритам линија, облика, мрља). Функције ритма – понављање боја, линија и/или облика да би се постигла динамичност (живост) или ред. Утисак који различите врсте ритма остављају на посматрача. Субјективни утисак кретања и оптичка илузија кретања; Ритам као принцип компоновања у делима ликовних уметности. Ритам у другим врстама уметности. Примена визуелног ритма у свакодневном животу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> -опише ритам који уочава у природи, окружењу и уметничким делима; -пореди утисак који на њега/њу остављају различите врсте ритма; -гради правилан, неправилан и слободан визуелни ритам, спонтано или с одређеном намером; -користи, у сарадњи са другима, одабране садржаје као подстицај за стварање оригиналног визуелног ритма; -разматра, у групи, како је учио/ла о визуелном ритму и где та знања може применити; -направи, самостално, импровизовани прибор од одабраног материјала; -искаже своје мишљење о томе зашто људи стварају уметност; -опише линије које уочава у природи, окружењу и уметничким делима;
ЛИНИЈА	<p>Уметничко наслеђе – значај праисторијског наслеђа на простору Србије и у свету. Врсте линија и изражајна својства линија. Линије у природи и окружењу. Линија као ивица тродимензионалних облика; Изражајна својства линија у односу на прибор, материјал, притисак и угао под којим се држи прибор/материјал. Савремена средства за цртање – дигитална табла и оловка за цртање, 3Д оловка, апликативни програми за цртање... Својства линије у апликативном програму за цртање. Цртање светлом; Уметнички цртеж, аматерски цртеж, дечји цртеж, схематски цртеж, технички цртеж, научне илустрације... Врсте уметничког цртежа – скица, студија, илустрација, стрип, карикатура, графити... Занимања у којима је неопходна вештина слободоручног цртања; Поступци грађења цртежа додавањем и одузимањем линија. Лавирани цртеж. Линеарни цртеж. Цртеж у боји; Текстура (ликовни елемент). Поступци грађења текстуре линијама. Ритам линија; Различити садржаји као подстицај за стваралачки рад (облици из природе и окружења,</p>	<ul style="list-style-type: none"> -пореди утисак који на њега/њу остављају различите врсте линија; -гради линије различитих вредности комбинујући материјал, угао и притисак прибора/материјала; -користи одабране садржаје као подстицај за стварање оригиналних цртежа; -црта разноврсним прибором и материјалом изражавајући замисли, машту, утиске и памћење опаженог; -разматра, у групи, како је учио/ла о изражајним својствима линија и где се та знања примењују; -искаже своје мишљење о томе како је развој цивилизације утицао на развој уметности;

	<p>звучи из природе и окружења, музика, кретање у природи и окружењу, текст, писмо...); Читање (декодирање) цртежа, стрипа, карикатуре, графита, рекламних порука... Уметничко наслеђе – значај наслеђа првих цивилизација.</p>	<p>-пореди облике из природе, окружења и уметничких дела према задатим условима; -гради апстрактне и/или фантастичне облике користећи одабране садржаје као подстицај за стваралачки рад; -наслика реалне облике у простору самостално мешајући боје да би добио/ла жељени тон; -обликује препознатљиве тродимензионалне облике одабраним материјалом и поступком; -преобликује предмет за рециклажу дајући му нову употребну вредност; -комбинује ритам, линије и облике стварајући оригиналан орнамент за одређену намену; -објасни зашто је дизајн важан и ко дизајнира одређене производе; -разматра, у групи, како је учио/ла о облицима и где та знања примењује; -искаже своје мишљење о томе зашто је уметничко наслеђе важно; -пореди различите начине комуницирања од праисторије до данас; -обликује убедљиву поруку примењујући знања о ритму, линији, облику и материјалу; -изрази исту поруку писаном, вербалном, невербалном и визуелном комуникацијом; -тумачи једноставне визуелне информације; -објасни зашто је наслеђе културе важно.</p>
ОБЛИК	<p>Дводимензионални и тродимензионални облици. Правилни геометријски облици (геометријске фигуре и тела). Правилни облици у природи и у ликовној уметности. Неправилни облици; Својства облика. Величина облика. Боја облика. Реална и имагинарна функција облика. Карактеристични детаљи и својства по којима је облик препознатљив. Светлост као услов за опажање облика. Изглед облика посматраног из различитих углова. Стилизовање облика; Статични облици. Кретање облика (кретање статичних облика помоћу ветра и воде, карактеристично кретање бића и машина); Распоред облика у простору и њихово дејство на посматрача. Положај облика у равни – линија хоризонта, планови и величина облика у односу на растојање од посматрача. Преклапање, прожимање, додиривање облика; Поступци грађења апстрактних и фантастичних облика (превођење реалних облика у апстрактне одузимањем карактеристичних детаља, превођење реалних облика у фантастичне додавањем неочекиваних детаља, грађење имагинарних и апстрактних облика на основу једне, две и три информације...); Луминообјекти. ЛЕД технологија у савременој уметности. Обликовање простора светлом; Обликовање (дизајн) употребних предмета. Преобликовање материјала и предмета за рециклажу; Различити садржаји као подстицај за стваралачки рад (облици из природе и окружења, кретање у природи и окружењу, уметничка дела, етно наслеђе, садржаји других наставних предмета...); Орнамент и орнаментика. Функција орнамента. Симетрија. Ритам линија, боја и облика у орнаменту; Уметничко наслеђе – наслеђе етно културе. Значајни римски споменици на тлу Србије.</p>	
ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ	<p>Различите врсте комуникације од праисторије до данас; Невербална комуникација – читање информација; израз лица и карактеристичан положај тела; Читање визуелних информација (декодирање). Визуелно изражавање; Уметничко наслеђе – значај наслеђа за туризам и за познавање сопственог порекла.</p>	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Имајући у виду специфичност наставног предмета *ликовна култура*, програм је оријентисан на процес (учења) и на исходе. Под учењем се подразумевају сва дешавања на часу која воде ка стицању функционалних знања и умења и развијању способности, навика и вредносних ставова, а који омогућавају целовит развој ученика и припремају их за живот у савременом свету. Осим у наставном програму, очекивана знања, умења, навике и ставови одређени су и: стандардима постигнућа за крај основног образовања и васпитања; међупредметним компетенцијама; циљевима образовања и васпитања и општим исходима и стандардима образовања и васпитања (*Закон о основама система образовања и васпитања*).

Часови се одржавају у специјализованој учионици (кабинету намењеном настави предмета *ликовна култура, информатика и рачунарство, техника и технологија* или другог наставног предмета, а у зависности од опреме која је потребна за реализацију часа), учионици опште намене, простору школе, установама културе, локалном окружењу... Место реализације часова одређује се у складу са могућностима и потребама школе и локалне заједнице, као и са планираним начином реализације часа или наставне јединице.

Садржаји програма од петог до осмог разреда нису промењени, већ су организовани у четири тематске целине и допуњени. Груписање садржаја у четири тематске целине (по две за свако полугодиште) неопходно је да би сви ученици, у мањој или већој мери, достигли исходе теме. Четири тематске целине омогућавају и тимско планирање интегрисане тематске наставе. Оваква организација садржаја омогућава и коришћење постојећих уџбеника, без потребе за реорганизацијом или допуном њихових садржаја (кључни садржаји су обрађени у свим одобреним уџбеницима). Садржаји уџбеника не треба да буду водила за формирање месечног и индивидуалног плана рада наставника, већ неопходно средство и ослонац у раду (имајући у виду и то да су приступачан извор репродукција уметничких дела).

Исходи теме су искази о томе за шта је сваки ученик (у мањој или већој мери) оспособљен по завршетку учења теме. Исходе тема не треба изједначавати са исходима задатака, активности или наставне јединице, који се дефинишу прецизније (уобичајено их дефинише наставник како би могао лакше да процењује и прилагођава сопствену праксу). Један исход задатка достиже се по завршетку једног задатка/активности. Један исход теме достиже се по завршетку више разноврсних активности, односно тек по завршетку теме. Приликом планирања активности и задатака пожељно је да сваки води ка достизању више од једног исхода теме.

У моделу курикулума који је усмерен на процес, фокус није на садржајима, па су сви садржаји програма препоручени. Програм је осмишљен тако да уважава и образовање, искуство, креативност и интегритет наставника. Наставник, самостално или у тиму, планира наставне јединице и одређује број часова за њихову реализацију, место и начин реализације, односно бира наставне методе, технике и поступке. Приликом планирања наставних јединица, наставник прави избор и редослед садржаја водећи рачуна да се одабрани садржаји постепено и логично надовезују. Фокус је на процесу, односно наставним методама, техникама и поступцима који на најефикаснији начин воде ученике ка развоју индивидуалних способности и достизању исхода.

У колони *Садржаји* нема предложених задатака, активности, материјала, ликовних техника, наставних метода и поступака. Ова колона садржи само предложене теоријске садржаје које наставник може да одабере и објасни. На пример, ако је предложен садржај *материјал за рециклажу*, не ради се о препорученом материјалу за рад, већ о теми за разговор (коришћење материјала за рециклажу у практичном раду прописано је исходима, а у складу са *Националном стратегијом одрживог развоја*, тако да није потребно и у садржајима истицати материјал који

ученици користе). Наставник може да одлучи да ученицима објасни значај рециклирања у савременом свету или да говори о уметности рециклирања и доприносу уметника одрживом развоју или да говори о безбедности, хигијени и очувању здравља приликом обликовања употребљене амбалаже... Наставник није у обавези да поведе разговор о овој теми, могуће је да зада ученицима да преобликују материјал за рециклажу, без пратећег објашњења. Међутим, треба имати у виду да такав приступ не омогућава смислено учење и развој компетенција. Уколико ученици не знају због чега раде неки задатак, мало је вероватно да ће у овом узрасту сами закључити где све могу да примене стечено знање и искуство.

Наставник са положеном лиценцом зна да се теоријски садржаји могу обрадити кроз пар реченица (информативно), кроз дијалог (питања која наводе ученика на размишљање), кроз мотивациони разговор, кроз необавезан разговор током рада на задатку, кроз игру...; уме да испланира време за објашњења тако да се не губи драгоцено време за стваралачки рад и зна да процени важност садржаја. Наставници који немају потребно искуство пролазе кроз менторски рад са искусним колегама и могу да добију помоћ од колега и на обукама. Очекује се и да се наставник самостално усавршава, у установи и ван ње, да чита стручне текстове и литературу и са колегама размењује искуства из праксе.

Имајући у виду да садржаји нису прописани, садржаји програмских тема које су се до сада обрађивале допуњени су предлозима који треба да послуже као почетни подстицај, подршка наставнику да самостално обogaђује програм. Предложени садржаји нису организовани као предлог наставних јединица, нити по утврђеној структури (редоследу), јер се водило рачуна о томе да се избегне нуђење готовог решења које би усмерило фокус на садржаје. Овај приступ је проверен у пракси и искуство је показало да је наставницима потребно извесно време да се навикну на већу самосталност у креирању програма. Из тог разлога се наставницима препоручује да приликом планирања наставних јединица по новом програму у почетку не одступају значајно од досадашње праксе и да у наредним годинама постепено уводе само оне измене које су претходно испитали у пракси.

Свака тематска целина садржи и посебан део, *Уметничко наслеђе*. Препоручени садржаји овог дела нису прецизирани, јер се водило рачуна о специфичностима наслеђа свих националних мањина. Садржаје овог дела одређује наставник, односно савети националних мањина.

Исходи тема су дефинисани уопштено како би наставник имао могућност да осмисли разноврсне задатке и активности. Од бројних могућих исхода теме одабрани су они које сваки ученик може да достигне. Уколико наставник жели да приликом планирања наставне јединице, активности или задатка дефинише прецизније исходе може да користи следећу схему: Уводни исказ (по завршетку задатка/наставне јединице ученик ће бити у стању да/умети да) + један глагол (наслика) + објекат (пејзаж) + критеријум (на основу имагинације). Исход задатка се формулише на основу циљева задатка. У наведеном примеру циљ би био да ученици на основу сопствене имагинације креирају оригиналан ликовни рад. Један задатак по правилу има више циљева и исхода. На пример, наставник може да очекује од ученика и да по завршетку рада вербално опишу свој рад, да упореде радове осталих ученика (на пример, да анализирају композицију према задатим критеријумима).

Коначно, треба имати у виду да је програм, укључујући и упутство, само помоћ наставнику у процесу осамостаљивања. Већа количина информација у програму не подразумева и већу оптерећеност ученика и наставника. Напротив, наставник треба да испланира наставне јединице тако да предвиди довољно времена да ученици реализују своје идеје и уживају у раду, као и да рачуна на неочекиване прилике и могућности које се јављају у пракси.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм није организован по предметним областима, јер није пожељно, а често ни могуће, одвојено изучавати садржаје различитих предметних области (ни стандарди постигнућа за крај школовања нису организовани по предметним областима). Из тог разлога је на овом месту само дат опис предмета (без стриктне поделе на предметне области или области учења).

Развој ученика

Настава *ликовне културе* је индивидуализована и усмерена на целокупан развој ученика, а пре свега на развијање опажања и памћења, креативности, стваралачког мишљења, еманципације, емпатије, свести о општем и личном добру, толеранције, способности сарадње и разумевања различитости, естетичких критеријума, моторике и индивидуалних способности. Повезаност циља и садржаја наставе *ликовне културе* огледа се у повезаности опажања креативног изражавања и вредновања. Све почиње опажањем: креативно изражавање, посматрање уметничког дела и вредновање. Посматрање, истраживање и стварање изрази су надахнућа, али и примене знања о ликовним елементима, њиховим односима, како би се могле задовољити одговарајуће потребе ученика и развијати ликовни говор. Нужно је развијати и побуде као што су: знатижеља; мотивисаност; отвореност за стицање нових искустава; осетљивост за проблеме; преузимање ризика; толеранција према нејасноћама и самопоуздање, а од спознајних функција: флексибилност; оригиналност; спознају и памћење.

Креативност

Креативност се не везује само за уметност и даровите ученике. Сваки ученик има потенцијал који може да развије уколико му се пружи прилика. У складу са тим, све се чешће истиче потреба за учењем креативности и у настави се већ примењују неке технике за развој креативности (на пример, олуја идеја). Настава предмета *ликовна култура* има огроман потенцијал за развијање креативности сваког ученика (не само ученика који су даровити за уметност). Због тога је важно да ученици постепено стичу свест о томе на који начин су долазили до идеја за рад, шта их је мотивисало, као и да та искуства могу применити и у другим ситуацијама.

Основни услов за развој креативности су мотивациони садржаји који подстичу интересовање, одушевљење, имагинацију и позитивну емотивну реакцију, као и настава која ученику (али и наставнику) обезбеђује задовољство у раду. Уобичајени поступак је мотивациони разговор који омогућава да сваки ученик осмисли своју идеју (тему) за рад. Наставник може да испроба у пракси и следеће технике и поступке: постављање ликовног проблема (на пример, кретање облика) и нуђење више тема за рад од којих ученик треба да одабере ону која по његовом мишљењу одговара постављеном проблему (неке од тема треба да буду везане за појмове који нису у вези са кретањем, а може се десити да ученик пронађе неочекивану везу, односно оригинално решење); извлачење цедуља (2–3) на којима су исписани наизглед неспојиви појмови које треба повезати у смислену ликовну целину/ликовну причу; симулација ситуације у којој су ученици „дизајнери“, а наставник је „купац“ који наручује продукт и поставља услове (на пример, тражи комбинацију три боје или једну боју која доминира...); асоцијације (од ученика се тражи оригиналан рад мотивисан једним појмом или сликом, звуком, појавом, поруком, текстом...).

Опажање

Опажање се темељи на знању и осећајима ученика. Наглашава се ликовно-естетска перцепција, дакле ликовни и тактилни опажаји, спознаја и осећаји у којима ученици проналазе смисао у комуникацији с околином и уметничким ликовним делима. Задаци сваке наставне јединице развијају способност посматрања и уочавања карактеристика ликовних елемената.

Треба увек осигурати пуно ликовних примера и подстицати ученике да изразе оно што су истраживали, подједнако речима као и ликовно-техничким средствима.

Ликовне технике и материјал

Ликовне технике и материјал обрађују се кроз кратко упутство и савете током рада, у оној мери која је неопходна, јер се учење заснива на самосталном (и у сарадњи са другима) истраживању изражајних могућности техника, прибора и материјала. Наставник указује ученицима и на основне карактеристике неког материјала или прибора. На пример, уколико ученик црта и боји фломастерима његов рад ће с временом бледети и нестати, а уколико користи перманентне маркере треба да их користи према инструкцијама, јер су поједини маркери токсични. Ученици могу да буду демотивисани уколико покушају да добију секундарне боје или жељени тон мешајући водене боје које садрже мању количину (неквалитетног) пигмента. Једно од решења је да заједно експериментишу позајмљујући једни другима материјал. Употребљена амбалажа, уколико није припремљена (опрана, термички обрађена и сл.) садржи штетне микроорганизме.

Теорија обликовања

Договорена теорија не постоји, већ се у литератури срећу различите поделе и тумачења. Од наставника се очекује да буде упознат са различитим тумачењима и да их критички процени и одабере. У програму је предвиђено тумачење простора и тумачење композиције (врсте композиција, ликовни елементи и принципи компоновања), међутим, свесно је избегнуто истицање једног од могућих тумачења. Теорија обликовања се може посматрати као отворени дијалог када је реч о уметничкој школи или факултету. Имајући у виду да би овакав приступ само збунио ученике основне школе најбоље је задржати се на једноставним, основним информацијама. Појмови из теорије обликовања објашњавају се на примерима уметничких дела и на примерима из природе и урбаног окружења. Знања из теорије обликовања нису примењива само у ликовном раду и настави других предмета, већ и у свакодневном животу ученика. На пример, распоред ствари према одређеном ритму у соби ученика може да омета или да подстиче концентрацију, одређене боје подстичу агресивност... Теорија обликовања се од петог до осмог разреда постепено учи и примењује, а предвиђно је да ученици буду упознати са могућом применом стечених знања у свакодневном животу, наставку школовања и у различитим занимањима.

Медијска писменост и комуникација

Као и до сада, садржаји који омогућавају стицање медијске писмености планирају се у корелацији са садржајима предмета *српски језик* и односе се на читање (разумевање) садржаја слике, текста и мултимедијалних садржаја. Имајући у виду да су ученици све раније изложени различитим садржајима на интернету, као и штетним (негативним) порукама које се провлаче кроз рекламе, игрице, музичке спотове, мимове и др. потребно је успоставити и корелацију са садржајима предмета *информатика и рачунарство, техника и технологија, грађанско васпитање* или *веронаука*, као и са осталим предметима који предвиђају медијско описмењавање.

Медијска писменост подразумева и способност визуелног споразумевања, односно комуницирање медијумима ликовних уметности. Осим слободног и спонтаног изражавања, које је заступљено у највећем проценту, ученици се оспособљавају и да изражавају своје идеје, замисли, поруке, ставове, емоције...

различитим медијумима ликовних уметности.

Уметничко наслеђе

Садржаји уметничког наслеђа обухватају ликовна дела и споменике културе из прошлости и уметничка дела настала у 20. и 21. веку, епохе, стилове, правце, појаве, трендове, уметнике и

уметничке групе, значајне споменике културе, манифестације, установе културе, установе за заштиту културне баштине... Приликом обраде ових садржаја фокус није на меморисању података, већ на развијању сензибилитета за доживљавање и разумевање дела, као и на сагледавању развоја уметности кроз историју и међусобног утицаја уметности и друштва. Неизоставни садржаји су најзначајнија дела из светске културне баштине, а посебна пажња се посвећује баштини на тлу Србије. Ови садржаји се планирају у корелацији са садржајима предмета *историја* и *музичка култура*, а могу да се обраде кроз интегрисану наставу, пројектне задатке, играње улога, *insitu*...

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање се врши према Правилнику о оцењивању.

Процењивање напредовања ученика и оствареност исхода врши се такозваном алтернативном (или аутентичном) методом, која се и до сада користила у пракси. Напредак ученика се прати да би наставник подржао развој потенцијала сваког ученика. Наставник може и да састави чек-листе за процену и самопроцену напретка. Међутим, ако се има у виду однос фонда часова и неопходног времена за неспутани развој ученика, као и искуство из света, пожељно је да се чек-листе не користе често. Уколико их наставник користи, препорука је да се користе на тромесечју и да садрже мањи број индикатора, кратко и јасно формулисаних (детаљнија објашњења могу се наћи у стручној литератури и на интернету). Треба имати у виду да су се до сада као најефикаснији вид подршке напредовању ученика показали савети које наставник даје у току практичног рада, као и питања која наводе ученике на промишљање и развијање идеја. Други вид ефикасне подршке је одељенска изложба (по завршетку задатка) на којој су заступљени сви радови ученика. Поређењем свих решења истог ликовног проблема ученици ефикасно уче на разликама и умеју да процене сопствени напредак. Коначно, ученички портфолио (мапа радова) омогућава ученику да и ван наставе самостално процењује сопствени напредак.

Напредак и оствареност исхода процењују се на три нивоа (основни, средњи и напредни). Када обавештава ученике о њиховом напретку, наставник може да формулише исказе на подстицајнији начин (на пример, добро је, одлично, изузетно). Програм подржава индивидуални развој ученика. По завршетку прве теме, *Ритам*, не завршава се учење о ритму. У наредним темама и разредима ученици ће примењивати стечено искуство и знања о ритму у различитим контекстима, прошириваће и продубљивати знања и искуства на различите начине. То значи да ће многи ученици по завршетку прве теме достићи исходе теме на основном нивоу, а да ће до краја године напредовати и исте исходе остварити на средњем или напредном нивоу. Због тога је за закључну процену најважније сагледати целокупни напредак и крајњи резултат, односно доказ о томе да је ученик напредовао.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
БОЈА	Пигментне боје (хроматске и ахроматске боје; основне и изведене боје). Дејство боја (утисак који боја оставља на посматрача; топле и хладне боје; комплементарне боје). Светлост и боја (светлост као услов за опажање боје, разлике у опажању боја; валер; градација и контраст). Примена боја (технике и средства: акварел, темпера, мозаик, витраж, апликативни програми; изражајна својства боја у керамици, скулптури, графици, таписерији, дизајну одеће и обуће, индустријском дизајну; примена у свакодневном животу ученика). Уметничко наслеђе (музеји и експонати)	Користи одабране информације као подстицај за стваралачки рад; Прави разноврсне текстуре на подлогама, облицима или у апликативном програму; Користи изражајна средства боја у ликовном раду и свакодневном животу; Обликује, самостално, или у сарадњи са другима, употребне предмете од материјала за рециклажу; Изрази своје замисли и позитивне поруке одабраном ликовном техником; Опише свој рад, естетски доживљај простора, дизајна и уметничких дела; Идентификује теме у одабраним уметничким делима и циљеве једноставних визуелних порука; Повезује карактеристичан експонат и одговарајући музеј; Разматра са другима шта и како је учинио и где та знања може применити;
КОМУНИКАЦИЈА	Комуникативна улога уметности (теме, мотиви и поруке у визуелним уметностима; улога уметности у савременом животу), Уметничко наслеђе (уметност некад и сад)	
ТЕКСТУРЕ	Текстура (врсте текстура – тактилна и визуелна; текстуре у природи и уметничким делима, материјали и текстура, облик и текстура, линија и текстура, ритам и текстура). Уметничко наслеђе (грађевине, скулптуре и паркови).	
УОБРАЗИЉА	Стваралачка уобразиља (стварност и машта, значај маште; разноврсне информације као подстицај за стварање – снови, бајке, митови, легенде...). Уметничко наслеђе (необична уметничка остварења).	
ПРОСТОР	Амбијент (елементи који чине амбијент – дизајн ентеријера, атмосфера, корисници; утицај амбијента на расположење, активност и учење; обликовање школског простора; поставка изложбе).	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Садржаје програма ликовне културе треба остварити: 1. примањем(учењем), тако што ће ученицима бити омогућено да стичу знања из области ликовне културе, савладавају технолошке поступке ликовног рада у оквиру одређених средстава и медијума и да упознају законитости и елементе ликовног језика; 2. давањем (стварањем) путем подстицања ученика да се изражавају у оквиру ликовних активности и остварују резултате (увек на вишем нивоу култивисања и јачања ликовне осетљивости); 3. Кроз пројектну наставу; 4. Посећивањем ликовних изложби постиже севизуелни утисак и визуелно памћење.

Развој ученика. Настава *ликовне културе* је индивидуализована и усмерена на целокупан развој ученика, а пре свега развијање опажања и памћења, креативности, стваралачког мишљења, еманципације, емпатије, свести о општем и личном добру, толеранције, способности сарадње и разумевања различитости, естетичких критеријума, моторике и индивидуалних способности

Креативност. Креативност се не везује само за уметност и даровите ученике. Сваки ученик има потенцијал који може да развије уколико му се пружи прилика... Основни услов за развој креативности су мотивациони садржаји који подстичу интересовање, одушевљење, имагинацију и

позитивну емотивну реакцију, као и настава која ученику (али и наставнику) обезбеђује задовољство у раду.

Опажање. Опажање се темељи на знању и осећајима ученика. Наглашава се ликовно-естетска перцепција, дакле ликовни и тактилни опажаји, спознаја и осећаји у којима ученици проналазе смисао у комуникацији с околином и уметничким ликовним делима. Задаци сваке наставне јединице развијају способност посматрања и уочавања карактеристика ликовних елемената.

Ликовне технике и материјал. Ликовне технике и материјал обрађују се кроз кратко упутство и савете током рада, у оној мери која је неопходна, јер се учење заснива на самосталном (и у сарадњи са другима) истраживању изражајних могућности техника, прибора и материјала

Теорија обликовања. Договорена теорија не постоји, већ се у литератури срећу различите поделе и тумачења. Појмови из теорије обликовања објашњавају се на примерима уметничких дела и на примерима из природе и урбаног окружења. Теорија обликовања се од петог до осмог разреда постепено учи и примењује, а предвиђно је да ученици буду упознати са могућом применом стечених знања у свакодневном животу, наставку школовања и у различитим занимањима.

Медијска писменост и комуникација. Медијска писменост подразумева и способност визуелног споразумевања, односно комуницирање медијумима ликовних уметности. Осим слободног и спонтаног изражавања, које је заступљено у највећем проценту, ученици се оспособљавају и да изражавају своје идеје, замисли, поруке, ставове, емоције...различитим медијумима ликовних уметности.

Уметничко наслеђе. Садржаји уметничког наслеђа обухватају ликовна дела и споменике културе из прошлости и уметничка дела настала у 20. и 21. веку, епохе, стилове, правце, појаве, трендове, уметнике и уметничке групе, значајне споменике културе, манифестације, установе културе, установе за заштиту културнебаштине...

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Предвиђени исходи за крај школске године воде ка постепеном развијању компетенција. Достижни су за сваког ученика, у мањој или већој мери. Наставник у току године прати , процењује и подстиче развијање индивидуалних потенцијала сваког ученика. Да би се омогућили услови за напредовање ученика, у настави треба да доминирају задаци (ликовни, пројектни, истраживачки), који циљају више исхода и међупредметних компетенција. Нови модел наставе учења није усмерен на садржаје, па структура програма није прописана. Наставник има слободу да осмисли називе, број и редослед наставних тема и наставних јединица, а у складу са дидактичким принципима и условима у школи.

ОСТВАРИВАЊА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Боја

У овој целини предложени су појмови, подпојмови и теме за разговор, а које су везане за изражајне могућности материјала и техника које ученик користи. Наставник нуди само основне информације и корисне савете. Ученици треба да знају да понекад не могу да добију жељени тон зато што сликарске боје које се производе као школски прибор садрже мање пигмента. Ако ученици не могу да набаве квалитетан школски прибор, решење може да буде додавање течних тонера за фасадне боје, који се набављају у фарбари. Тонери и паковање беле еколошке боје за зидове довољни су за одељење. Цртеже и слике које сматрају неуспелим могу да искористе за колаж. У шестом разреду раде и једноставне пројекте. Наставник може да понуди две или више техника, а да ученици гласају коју ће учити или да се поделе на групе према одабраној техници. Скице се раде и бирају у школи, а пројекти могу да се доврше код куће. Уколико ученици желе да раде чворовану таписеријуне морају да користе вуну, могу да исеку траке од пластичних кеса. Витраж могу да праве од папира и фолија у боји, а могу и да сликају на пластичним флашама. Најједноставније је да код куће, уз помоћ одраслих одсеку дно и део флаше тако да добију посуду за оловке. Пластика се лако осликава акварел бојама. Ако желе да имитирају витраж могу да користе и црни перманентни маркер. За мозаик могу да користе пластичне чепове.

Наставник може да подстакне ученике на размишљање и истраживање питањима и одабраним информацијама. На пример, причом о томе шта значе боје у неким културама, да ли животиње умеју да сликају, да ли постоји веза између тонова у музици и тонова у визуелној

уметности, које две боје би употребили да изразе одређену емоцију, како су боје добиле своје називе...

Није пожељно оптерећивати ученике проширеним информацијама (о валерским кључевима, адитивном мешању боја...); боље је да се о томе разговара у следећим разредима, када буду имали више предзнања и када буду више користили савремену технологију. Ученици треба да добију само елементарне информације о утицају светлости на опажање боја. Важније је да знају да је нормално да постоје разлике у опажању тонова – постоје незнатне разлике у грађи ока, на опажање утичу и околне боје, на различитим мониторима иста слика има другачије тонове. Ако желе да одштапају на мајици слику коју су урадили у апликативном програму потребно је да слику из RGB система (црвена, зелена, плава) пребаце у CMYK систем (цијан, магента, жута и лључ, односно катран/црна), који се користе у штампи. У оквиру целине, предложена је и додатна тема за разговор, „Музеји и експонати“, везана за музеје и карактеристичне експонате у којима се чувају. Пожељно је да се ученици прво упознају са музејима у Србији. Разговор прате одговарајући визуелни садржаји, а заинтересовани ученици могу да раде и истраживачке задатке.

Комуникација

У овој целини су предложене теме за разговор о садржају уметничких дела и рекламних (визуелних и аудиовизуелних) порука. Наставник не нуди анализу дела коју ученици записују и меморишу без разумевања. Смисао учења је да ученици доживе уметничко дело, да размишљају о њему и слободно изражавају своје мишљење. Наставник их само подстиче питањима. Ученици треба да разговарају и о томе колико су рекламе на телевизији и интернету ефикасне, колико могу да их заинтересују, а на који начин их одбијају. Наставник може да подстакне ученике да самостално истражују тако што ће поставити одговарајуће питање. На пример: Да ли има скривених порука у уметничким делима? У ликовном раду ученици бирају материјал и технику којом ће најефикасније приказати неки садржај (идеју, поруку, став...). У оквиру целине, предложена је и додатна тема за разговор, „Уметност некад и сад“, односно поређење неке теме кроз епохе.

Текстуре

У овој целини су груписани предлози везани за истраживање изражајних могућности традиционалних цртачких, вајарских и сликарских техника. Уколико ученици желе да цртају или сликају текстуру у апликативном програму, то могу да раде као пројекат. У додатној теми за разговор, „Грађевине, скулптуре и паркови“, фокус није на текстури, већ на значајним грађевинама, скулптурама и парковима у нашој земљи. Наставник може да прикаже презентацију и да упореди наше наслеђе са светским, нарочито значај за културни туризам и идентитет краја или земље.

Уобразиља

У овој целини су груписани предлози везани за разговор о значају маште (уобразиље, имагинације) у уметности, науци и свакодневним ситуацијама када је потребно пронаћи решење за неки проблем. И у шестом разреду ученици уче о томе како да пронађу подстицај за развијање креативних идеја. Наставник прво показује репрезентативна остварења светских и домаћих уметника заснована на сновима, бајкама, митовима и легендама. Ученици треба самостално да одаберу податке (снове, бајке, митове или легенде) који их подстичу на рад. Додатну тему, „Необична уметничка остварења“, потребно је везати за самостално истраживање и формирање дигиталне збирке „необичних“ савремених остварења. Збирка може да буде индивидуална или одељенска. Наставник може да подстакне ученике приказивањем неколико визуелних примера. Ученици бирају врсту уметничких радова које ће истраживати (куће за становање, ципеле, одећа, накит, скулптуре, аутомобили...).

Простор

У овој целини су груписани предлози везани за пројектну наставу и обликовање простора у школи. Уколико школа има могућности, ученици могу да обликују башту у школском дворишту. Идеје се могу пронаћи на интернету. Уколико школа нема таквих могућности, могу да обликују део учионице или хола. Сврха ових активности је да ученици науче како да од доступних материјала направе нешто што ће им користити у свакодневном животу. На пример, од пластичних флаша се могу направити фотеле, клупе, сточићи, полице, жардињере, вазе, лампе... Употребни предмети које ученици праве самостално или у заједничком раду не треба да имају само

употребну, већ и естетичку вредност. Други предлог је симулација музејске поставке или изложбе. Ученици треба да осмисле поставку, да сами распоређују експонате, дизајнирају позивнице за родитеље... Сврха ових активности је да се оспособљавају за презентовање радова.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Исходи су формулисани тако да до краја разреда сви ученици могу да их достигну (у мањој или већој мери) уколико су радили разноврсне задатке од којих сваки циља више исхода и међупредметних компетенција. Могући елементи за процењивање напредовања и оцењивање постигнућа су: Однос према раду (припремљен је за час; одговорно користи материјал, прибор и алатке; одржава прибор и радни простор; потписује радове; чува радове у мапи...); Однос према себи (истражује информације, поставља питања; предлаже; истражан је у раду, труди се; преузима одговорност; поштује себе и своје радове; учи на грешкама; спреман је да испроба своје способности у новим активностима...); Однос према другима (довршава рад у договореном року; поштује договорена правила понашања; спреман је да помогне и да сарађује; уважава туђу културу, радове, начин размишљања...); Разумевање (разуме задатак; разуме појмове; разуме процес, концепт, визуелне информације; раздваја битно од небитног); Повезивање (повезује и пореди познате и нове информације, људе, места, догађаје, идеје...); Оригиналност (оригиналан је у односу на туђе радове; у односу на своје претходне радове...); Организација композиције (примењује одговарајуће принципе компоновања, знања о перспективи, правцу, смеру...); Вербално изражавање (учтиво комуницира; аргументовано, кратко и јасно образлаже свој рад, идеју, доживљај, опажање...); Употреба техника (бира одговарајућу технику у односу на идеју; бира одговарајући материјал, подлигу; истражује могућности технике и материјала...); Самопроцена радова је вербална и писана, а захтеви се уводе постепено. Најефикаснија је метода 3, 2, 1. Ученик сам припрема листић на коме уписује име, презиме и датум. Затим кратко наводи: 3 ствари које сам научио на часу, 2 примера која илуструју то што сам научио, 1 ствар која ми није јасна или питање које бих поставио. Кад се разговара о ликовним делима, ученик пише: 3 речи којима бих описао дело, 2 ствари које ми се највише допадају на делу, 1 ствар коју не разумем. Када се разговара о уметнику: 3 ствари због којих је уметник значајан, 2 дела која ми се највише свиђају, 1 питање које бих поставио уметнику. Листићи се предају наставнику, да би имао потпунији увид у напредовање ученика, а наставник их враћа ученику следећег часа. Листићи могу да се лепе у свеску или чувају у блоку. Када се ученик ликовно изражава: 3 ствари о којима сам размишљао током рада, 2 ствари које ми се свиђају на мом раду, 1 ствар коју бих променио. Или: 3 речи којима бих описао свој рад, 2 разлога због којих је мој рад оригиналан, 1 ствар коју бих урадио другачије. Листићи се лепе на полеђину рада, а садрже и назив рада. Важно је да ученик не наводи више од једне нејасноће или грешке, ни у случају када му ништа није јасно или сматра да је рад упропашћен. Издвајање само једне нејасноће или грешке постепено оспособљава ученика да идентификује најважнији пропуст и да се фокусира на његово уклањање или да дође до бољих идеја. Ученике је потребно навикавати да листиће попуњавају брзо. Понекад је најважније оно чега се прво сете. Вербална самопроцена подразумева излагање свих радова и поређење ликовних решења.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПРОСТОР И КОМПОЗИЦИЈА	Композиција. Боје и емоције, стилизација облика. Композиција линија, композиција боја, композиција облика. Равнотежа, контраст, понављање и степеновање облика, варијације. Орнамент и арабеска. Пропорције. Пропорције главе и тела. Перспектива. Колористичка, ваздушна, линеарна перспектива.	<ul style="list-style-type: none"> - користи традиционалне технике и одабрана савремена средства за ликовна истраживања; - изражава, одабраним ликовним елементима, емоције, стање или имагинацију; - обликује композиције примењујући основна знања о пропорцијама и перспективи; - користи, сам или у сарадњи са другима, одабране изворе, податке и информације као подстицај за стваралачки рад; - разговара о одабраним идејама, темама или

КОМУНИКАЦИЈА	Теме. Историјска, религијска и митолошка тема. Оригинал, копија и плагијат. Дигитална фотографија. Кадар, селфи и аутопортрет. Анимација. Процес креирања, стори борд. Сцена. Обједињавање покрета, игре и звука. Презентације.	мотивима у уметничким остварењима различитих култура и епоха; - уважава себе и друге када снима, обрађује и дели дигиталне фотографије; - учествује у заједничком креативном раду који обједињује различите уметности и/или уметност и технологију;
УМЕТНОСТ ОКО НАС	Уметност и технологија. Уметничка занимања и производи. Савремена технологија и уметност. Уметност око нас. Уметничка рециклажа, уметнички пројекти, хуманитарне акције... Наслеђе.	- прави, самостално или у тиму, презентације о одабраним темама повезујући кључне текстуалне податке и визуелне информације; - представи своје и радове других, кратко, аргументовано и афирмативно; - предлаже идеје за уметничку рециклажу, хуманитарне акције кроз ликовно стваралаштво или обилазак места и установа културе; - разматра своја интересовања и могућности у односу на занимања у визуелним уметностима.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Кључни појмови су међусобно чврсто повезани и чине конструкцију, основу за развијање програма. Централни појам је простор, јер се све што видимо и доживљавамо налази у простору. Из овог појма су изведени остали кључни појмови. У седмом разреду их има шест: простор - облик, линија, боја, текстура, светлина. Понављање истих кључних појмова из разреда у разред не подразумева понављање истих садржаја и активности. У сваком разреду кључни појмови се разматрају из другог угла и надограђују новим појмовима и подпојмовима.

Централни појам, простор, указује на то да програм није усмерен на ускостручне садржаје, већ на свет у коме ученик живи и одраста и који треба свесно да опажа, доживљава и истражује из различитих углова. Сви садржаји везани за визуелну уметност (укључујући и уметничка остварења из ближе и даље прошлости) у блиској су вези са савременим светом и ученици треба постепено, до краја школовања, да истражују и откривају те везе.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У новом моделу наставе и учења фокус није на садржајима. Наставник креира програм на основу компетенција, предметног циља, исхода и кључних појмова. Једна наставна тема траје најмање четири часа. У оквиру теме се повезују појмови које наставник бира из свих целина. Да би се омогућили услови за напредовање ученика, у настави треба да доминирају сложени задаци који циљају више исхода и међупредметних компетенција. Осим стваралачког рада значајан је и разговор. Наставник планира питања која подстичу ученике на размишљање, истраживање и развијање креативних идеја.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ПРОСТОР И КОМПОЗИЦИЈА

Наставник бира оне појмове и ликовне проблеме које ће ученици истраживати кроз стваралачки (ликовни) рад. Затим, планира теме и појмове које ученици могу да истраже сами (код куће), а према сопственим интересовањима.

Композиција

Када ученици сликају, наставник може да постави ликовни проблем који се односи на повезивање емоција и боја (изражавање сопственог расположења или планско коришћење боја да би се изазвале одређене емоције код посматрача). Ученици, ако желе, могу да одаберу и истраживачке теме везане за пигментну боју (на пример, по чему боје добијају називе, занимљивости о производњи боје током историје, психолошко дејство боје, боје и амбалажа производа, комбиновање боја приликом уређења просторије и утисак који комбинација оставља на посматраче...). Одабрану тему могу да истраже тако што ће истраживати податке код куће и/или кроз ликовни рад на часу. Када је реч о стилизовању облика, предлог се односи на то да ученици науче како да максимално поједноставе сложени облик, да га кроз фазе, поступно, сведу

на знак. Потребно је да уоче по чему је облик препознатљив, да разликују његову битну карактеристику од мање важних детаља. Затим, да испробају неке поступке који ће им помоћи да стилизују облик (брисање детаља сложеног цртежа белом бојом, свођење сложеног облика на геометријске фигуре, опцртавање контуре, цртање контуре, истицање/преувеличавање карактеристичног детаља...). Могу да ураде више нацрта на мањем формату папира. Касније, када буду стварали сложеније радове (на пример, портрет) могу да примењују поступак или поступке који им највише одговарају. Потребно је и да ученици разумеју разлику између тродимензионалног објекта и илузије тродимензионалности (која се постиже на дводимензионалној подлози традиционалним техникама или у апликативном програму). Ако процени да су ученици заинтересовани, наставник може да планира и креирање илузија (оп-арт или друге илузије), у супротном илузије могу да се планирају за осми разред.

Предвиђено је да се о принципима компоновања више учи у осмом разреду. У седмом разреду фокус је на оригиналности. Једнако је важно да, када наставник постави ликовни проблем, ученици плански примене онај принцип или принципе компоновања о којима су учили, као и да искуствено и спонтано откривају оне о којима нису учили. Наставник повезује одабране појмове и ликовне проблеме са другим одабраним садржајима. На пример, композиција боја може да се повеже са колористичком перспективом, бојом и емоцијама, наслеђем, одабраним принципом компоновања на коме ће бити фокус (на пример, равнотежа или доминанта)... Орнамент и арабеска могу да се повежу са ритмом, наслеђем, уметничким занимањима...

Цртежи и текстуре се креирају традиционалним техникама, на часу. Мобилни уређаји могу да се користе за истраживање линија тако што ће ученици прво обликовати жичану скулптуру, затим је осветлити мобилним уређајем тако да сенка пада на папир, оловком пратити траг бачене сенке, а затим довршити апстрактни цртеж комбинованом техником.

Пропорције

Наставник нуди само основне податке о пропорцијама људске главе и тела, ученици уче кроз практични рад (златни пресек и ергономија могу да се помену у осмом разреду). Када обликују фигуре од меког материјала, могу и да користе жичану конструкцију. Ако приказују фигуре и предмете у простору, потребно је да обрате пажњу на однос величина више облика (на пример, људска фигура-пас-зграда или бокал-сто-јабука...) и на положај облика.

Перспектива

Наставник може да покаже графички приказ/приказе тродимензионалног објекта у отвореном простору и да говори о стајалишту, односно месту са кога посматрамо објекат или призор, о линији хоризонта и тачки нестајања/недогледа (прво једној). Ученици могу прво да вежбају приказивање једноставних облика (коцка, квадар, слово) у перспективи, на папиру мањег формата (могу да користе и папир на квадратиће). Међутим, треба имати у виду да се не ради о садржају из нацртне геометрије и пројектовања. Циљ је да ученици развијају визуелно мишљење и да примењују перспективу без мерења, без лењира, без помоћних линија... Најважније је да их наставник научи како да опажају. Наставник показује и очигледне примере перспективе у уметничким делима. Треба водити рачуна о томе да се учење одвија постепено. Перспектива ће се учити и у осмом разреду, па наставник не треба да покаже ученицима све врсте перспектива.

КОМУНИКАЦИЈА

У овој целини су груписани садржаји који се односе на комуникацију - тумачење садржаја и изражавање (визуелно, вербално, писано и невербално). Ученици треба да до краја седмог разреда науче како да кратко, афирмативно и аргументовано говоре о својим радовима, радовима својих вршњака и о наслеђу, а до краја осмог разреда како да на прихватљив начин изразе критику или неслагање. Одабрани појмови/теме се повезују са одговарајућим појмовима других целина.

Садржај уметничког дела

Теме и мотиви које су ученици постепено упознавали претходних година (пејзаж, портрет, аутопортрет, мртва природа...) могу, према процени наставника, да се систематизују пре него што се покажу примери историјских, религијских и митолошких композиција. У разговору је неопходно повезати појмове/теме са садашњим временом и искуством ученика. Ученици се, постепено, уводе у разговор о намери уметника, о значају и утицају одабраних уметника и уметничких остварења у прошлости и данас, почев од примера из националног наслеђа. Ученици

треба да разумеју и чему служе копије уметничких дела, шта је плагијат и какав је однос друштва (и закона) према плагирању, шта је оригиналност и због чега је важна. Када ученици обликују ликовне радове, фокус је на изражавању емоција, стања и/или имагинације.

Дигитална фотографија

О фотографији и филму ће се више учити у осмом разреду, а у седмом разреду је предвиђено да се ученици кроз практични рад и мотив близак њиховом искуству постепено уводе у начин комуницирања фотографијом. Елементарне податке о организацији композиције и основну терминологију потребно је повезати са одговарајућим садржајима прве целине и обезбедити да ученици прво изграде неопходну основу да би могли да се фокусирају на комуникацију - изражавање емоција, стања, порука... и утисак који фотографија оставља на посматрача. Разговор може да почне поређењем аутопортрета урађених традиционалним техникама, процењивањем како је уметник намеравао да се представи. У практичном раду, предлог је да ученици уче како да ураде занимљив селфи примењујући основна знања о кадрирању, а без обраде у фото едиторима. Важно је и да науче како да направе избор, односно да се фокусирају на то да ли су успешно приказали оно што је договорено, уместо на то да ли су „лепо испали”. Уколико немају сви ученици фото апарате/мобилне уређаје, наставник планира рад у групи и коришћење школског фото апарата. Фотографије могу да се користе на часу за анализу, али се не излажу/објављују без дозволе ученика и родитеља/старатеља. Потребно је упозорити ученике да не фотографишу једни друге, мењају и објављују те фотографије без знања и дозволе.

Анимација

Предложени садржаји се односе на кратко упознавање ученика са начином креирања анимираних остварења. Довољно је рећи да је креирање анимације сложени посао који подразумева планирање, продукцију и продају. У току продукције (израде) анимације припрема се књига снимања и стори борд (често и аниматик). Наставник кратко објашњава функцију стори борда и истиче да се стори борд битно разликује од стрипа који је целовито остварење (о стрипу ће се више учити у осмом разреду). Ученици могу да скицирају на часу стори борд користећи традиционалну цртачку технику. Циљ је да ученици сазнају да у креирању појединих уметничких остварења учествује више тимова који међусобно сарађују, да се рад на таквим делима унапред планира, да се идеје разрађују на различите начине и да науче како да скицирају своју замисао у форми стори борда. Они ученици који су заинтересовани за индивидуални пројекат (домаћи рад) могу да ураде и дизајн карактера (изглед и особине јунака), затим причу или синопсис који су сами осмислили (индивидуални пројекат који се планира у договору са наставником Српског језика и књижевности), или могу да анимирају лик који су осмислили (индивидуални пројекат који се планира у договору са наставником Информатике и рачунарства).

Сцена

Предложени садржај се односи на обједињене уметности. Овај садржај се до сада у пракси реализовао различито. Предлог је да наставник прво покаже одабрана уметничка остварења (мултимедијално позориште, интерактивно позориште, сценски дизајн...), а затим да заједно са ученицима договори активност у којој ће сви ученици учествовати према својим афинитетима и способностима.

Презентације

Ученици треба да почну да уче како да из текста издвоје најбитније садржаје, највише десет теза (број теза је потребно постепено смањивати). Када раде дигиталну презентацију, наставник треба да поставља јасне захтеве. На пример, да презентација нема више од седам слајдова, да су текст и слика у равнотежи, да контраст између боје подлоге и боје слова не замара очи... Затим, да су визуелне информације релевантне. Такође, потребно је разговарати о томе коме је презентација намењена и како држи пажњу публици. Потребно је водити рачуна о постепеном повећавању захтева (презентације ће се радити и у осмом разреду).

УМЕТНОСТ ОКО НАС

У овој целини су груписани садржаји који се односе на укључивање ученика у културне и уметничке активности у заједници и на развијање позитивних ставова према наслеђу свог и других народа.

Уметност и технологија

До краја седмог разреда ученици треба да упознају сва уметничка занимања за која се могу оспособити у средњим уметничким школама (остала занимања су предвиђена за осми разред). Ученици треба да размотре своја интересовања и могућности и да на време почну са припремањем за пријемни испит, уколико планирају да упишу уметничку школу.

Циљ разговора о новој технологији је да се ученици упознају са технологијом која се тренутно користи и да размотре на који начин технологија утиче на рад уметника. Наставник нуди минимум података, само онолико колико је потребно да се објасне основни појмови. На пример, израз „виртуелна реалност” (ВР) се односи на симулације облика и простора које су створене различитим технологијама (израз се не везује за традиционалне ликовне технике). Компјутерски генерисане слике (ЦГИ) се користе у филму, анимираном филму, рекламама, игрицама. Апликативни програми омогућавају вајарима да за краће време обликују скулптуре, које остају као трајни записи, а не морају да се изведу у материјалу. Холограми су слике направљене помоћу ласерске технологије. У овом тренутку, 7Д облици су холограми у реалном простору које видимо и без специјалних наочара. Јапански научници су произвели холограм који можемо и да додирнемо. Дигиталном оловком „Пхрее” могуће је цртати скоро на свакој површини. Осим за фотографисање, дрoнови могу да се користе и за сликање. 3Д штампа омогућава да се за кратко време „одштампа” било шта: кућа, аутомобил, вештачки органи, скулптуре... Познате дизајнерске куће (Леви’с, Нике, Ралпх Лаурен...) сарађују са великим корпорацијама које производе рачунаре и електронику, као што је Мајкрософт. Неким уметничким дисциплинама нова технологија пружа више могућности, док друге ограничава. Наставник планира како ће подстаћи ученике да развијају ставове.

Уметност око нас

Први предлог се односи на развијање позитивних ставова према себи, другима и друштву у целини, а кроз ангажовање у ликовном раду за хуманитарне активности, у уметничким пројектима (рециклажа), у програмима у музејима, у културно-уметничким манифестацијама у свом месту. Уколико нема могућности да се ученици непосредно укључе у културно уметнички живот заједнице, могу да смишљају и предлажу пројекте, да се повежу са музејима путем видео конференције, да користе предности дигитализованог наслеђа.

Наставник прави избор садржаја из националног наслеђа. Имајући у виду фонд часова, одабрани садржаји се могу користити као пример за ликовне проблеме који се истражују, као подстицај (мотивација) за стварање, као истраживачке теме (креирање презентација), могу се реализовати у корелацији са другим програмима, у интегрисаној тематској настави. Наставник објашњава и зашто су одабрани примери значајно наслеђе, зашто су важни за развој културног туризма и на који начин су повезани са животом ученика. Препорука је да школа у току године најмање једном реализује учење у сарадњи са установом културе, по могућности у самој установи културе.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник у току године прати, процењује и подстиче развијање индивидуалних потенцијала сваког ученика. Могући елементи за процењивање напредовања и оцењивање постигнућа су:

- однос према раду (припремљен је за час; одговорно користи материјал, прибор и алатке; одржава прибор и радни простор; потписује радове; чува радове у мапи...);
- однос према себи (истражује информације; поставља питања; предлаже; истрајан је у раду, труди се; преузима одговорност; поштује себе и своје радове; учи на грешкама; спреман је да испроба своје способности у новим активностима...);
- однос према другима (довршава рад у договореном року; поштује договорена правила понашања; спреман је да помогне и да сарађује; уважава туђу културу, радове, начин размишљања, доживљавања, опажања, изражавања...);
- разумевање (разуме задатак; разуме појмове; разуме процес; разуме концепт; разуме визуелне информације...);
- повезивање (повезује и пореди познате и нове информације, људе, места, догађаје, феномене, идеје, дела...);

- оригиналност (оригиналан је у односу на туђе радове; оригиналан је у односу на своје претходне радове...);
- организација композиције (у складу са својом идејом примењује одговарајуће принципе компоновања, знања о простору, перспективи, пропорцијама, правцу, смеру...);
- вербално изражавање (учтиво комуницира; аргументовано, кратко и јасно образлаже свој рад, идеју, доживљај, опажање, емоције...);
- употреба техника и средстава (бира одговарајућу технику у односу на идеју; примењује одговарајући процес; бира одговарајући материјал/подлогу; истражује могућности технике и материјала; користи дигиталну технологију као помоћно средство у раду; обликује рад у одабраном апликативном програму).

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ	Акционо сликање Непосредно преношење динамичног тока мисли у одређеном временском интервалу Сликање, одговарајућа средства и материјали Ритмичко-хармонијска композиција чистог односа боје и форме Перцепција – аперцепција Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Систем низања скупова тачака, линија, боја, облика волумена према одређеној схеми Комбинаторика унапред датог скупа геометријских бојених површина, пластичних елемената или линеатура Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Слободно компоновање – вежбање	<ul style="list-style-type: none"> • бира стандардни прибор и материјал на основу ознака и апликативни програм у односу на врсту рада • реализује мини пројекат од идејног решења, разраде скице до реализације у материјалу • примењује симболичка, асоцијативна или психолошка својства боја у раду и свакодневном животу (на пример, када уклапа одећу) • дискутује о радовима на основу различитих критеријума (технике, идеје, емоције, намена, принципи...) користећи основне стручне термине • прави оригиналне радове на основу ставова, искуства, имагинације, случајности и експеримента
ВИЗУЕЛНА МЕТАФОРИКА И СПОРАЗУМЕВАЊЕ	Амблем, симбол, знак, персонификација, алегорије, хералдика, боја, облик као симбол, пиктограми... Перцепција и аперцепција Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Визуелна метафорика – вежбање	<ul style="list-style-type: none"> • користи различите изворе (скице, симболи, графити, дела модерне и савремене уметности...) као подстицај за стваралачки рад • идентификује креативне идеје у уметничким делима и архитектури
КОНТРАСТ, ЈЕДИНСТВО И ДОМИНАНТА У ПРОСТОРУ	Контраст као средство ликовног израза Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Јединство као основна вредност композиције Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Статично и динамично јединство Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање Одговарајућа средства и материјали Јединство и равнотежа Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Јединство израза Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и	<ul style="list-style-type: none"> • пореди уметничке и неуметничке радове (шунд, кич, дечји радови...) • тумачи визуелну метафорику са којом се среће • процени своја интересовања и могућности разматрајући неуметничка занимања која су повезана са визуелним уметностима • прави презентације одабраних уметничких дела усклађујући естетске квалитете и кључне информације • повезује уметничка дела са важним историјским догађајима • дискутује о значају уметности за културни идентитет и за развој туризма • пореди најзначајније споменике

	материјали Сродност ликовних вредности Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Доминанта као услов за повезивање разнородних елемената Опажање и представљање Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Контраст, јединство и доминанта у простору – вежбање	културе у земљи (место, намена, значај...) • препоручи посету неком актуелном догађају културе • испољава вештине сарадње у заједничким активностима
СЛОБОДНО КОМПОНОВАЊЕ И ФАНТАСТИКА	Реални облици у нереалним односима Аперцепција (замишљања, подстицање имагинације) Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали Слободно компоновање и фантастика	
ОРИЕНТАЦИОНИ ИЗБОРИ ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ	I ЦЕЛИНА: слободно компоновање II ЦЕЛИНА: визуелна метафорика и споразумевање III ЦЕЛИНА: контраст, јединство, доминанта IV ЦЕЛИНА: слободно компоновање и фантастика	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм ликовне културе за осми разред подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (*српски језик, музичка култура, биологија, хемија, историја, физика, математика*) и различитим ваннаставним активностима. Имајући у виду да је у питању завршни разред основног образовања и васпитања неопходно је извршити систематизацију наученог, као и припрему за избор одговарајуће стручне школе. У том погледу наставник треба да укаже ученицима на широки спектар образовних профила у којима је образовање у области ликовне културе од великог значаја. То је истовремено разлог да се указује на важност предмета.

Структуру програма чине:

1) *наставни садржаји* који се односе на савладавање ликовног језика и упознавање садржаја ликовне културе, познавање дела из уметничког наслеђа и елемената ликовне писмености;

2) *креативност* – развијање перцепције и аперцепције, подршка ученицима да откривају и долазе до нових решења; претпоставка за подстицање креативности су мотивациони садржаји практичних ликовних активности ученика, који обухватају:

- домен ученичких доживљаја,
- домен корелације са другим образовно-васпитним подручјима.

3) *медијуми (традиционални и савремени) и средства* – коришћење ликовних дисциплина и употреба одређених материјала у обликовању, као и проширени медијуми.

Наставни програм ликовне културе тако је конципиран да посебну важност придаје ученику. Наставник конципира методичке поступке и облике рада усаглашавајући образовно-васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика, тако да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом.

Различитим (примереним) методама рада треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова знања. У том смислу, улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно, конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема.

Наставни садржаји ликовне културе, проблемски постављени, вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од узрасних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном (делимично и у теоријском раду) путем анализа уметничких дела и естетским процењивањем ученичких радова. Наставни програми овог предмета организовани су на принципу кумулативног ширења знања о појмовима и појавама планираним за упознавање и изучавање у овој области у складу са узрастом. Из разреда у разред се шири опсег знања и продубљује његово усвајање на сазнајном, искуственом и практичном (делатном) нивоу. Ученике је потребно усмеравати ка креативним потенцијалима уважавањем индивидуалних способности према практичном раду где понуђене информације нису апсолутно обавезујући оквири деловања и дефинитивне вредности. Подстицањем креативности ученика искључује се готово решење и рад по шаблону. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, неопходно је посветити пажњу реализацији наставних тема како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да, у складу са индивидуалним способностима ученика, буде слободан у избору дидактичке припреме.

Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета неопходно је на часовима сваку тематску јединицу илустровати карактеристичним ликовно-уметничким делом из различитих епоха. Методом демонстрације ученике наводити да уочавају, упоређују и разликују уметничка дела из различитих култура и периода.

Имајући у виду рационално коришћење времена, уметничко наслеђе за осми разред треба обрадити кроз повезивање теорије обликовања са практичним радом. Из уметничког наслеђа треба издвојити уметничка дела која најпотпуније илуструју теоретске проблеме који се обрађују. Ученици ће стога истовремено усвајати сазнања из теорије обликовања и уметничког наслеђа, која ће повезивати у практичном раду. Неопходно је имати у виду и естетско процењивање, које се врши у функцији практичних ликовних активности и дидактичко-методичке оправданости.

Програмски садржаји за осми разред су организовани у четири тематске целине и за сваку од њих је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

У реализацији садржаја треба имати у виду да је за његову обраду предвиђено (оквирно) 60% часова, док је за вежбање предвиђено 40%. Под обрадом се подразумева непосредна прва реализација тематске јединице. Под вежбањем се подразумева продубљивање исте тематске јединице у другом медијуму (други, нови материјали и технике, утврђивање, понављање, систематизација). На часовима вежбања, такође, треба вршити естетску анализу уметничких радова, естетско процењивања ученичких радова, вредновање и оцењивање. Неопходно је тежити откривању суштине ликовних појава путем селекције и апстраховања. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би размишљао у правцу квалитетног решавања ликовног задатка. Одвајање битног од небитног вишеструко је целисходно и из разлога рационалног коришћења времена школског часа. У програму ликовне културе за осми разред

наставнику се нуде могућа решења којима се препоручује опажање и уочавање непоновљивости природе, као и природног и вештачког човековог окружења. Могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције је само једна од метода којима нас природа и уметничка дела уводе у облике откривања.

На основу стеченог знања из седмог разреда треба успоставити повезаност са појмом композиција и обрадити прву целину **Слободно компоновање**. Наставник треба да има у виду да су ученици склони оваквим активностима којима се често приступа без унапред одређеног плана. Као исход стеченог ликовног искуства и образовања ученик треба да разуме ослобађање ликовног дела од описа предмета и фигуре. Стога је неопходно целину илустровати сликарством Василија Кандинског и истовремено је повезати са теоријом обликовања.

Тематска целина **Визуелна метафорика и споразумевање** се односи на карактеристике савремене комуникације и технологије блиске узрасту ученика. Потребно је успоставити повезаност са искуством из шестог разреда и указати на карактер садржаја у функцији масовне комуникације. У том погледу важно је истаћи значај ове целине кроз тумачење амблема, симбола, знака, персонификације, алегорије, хералдике, пиктограма и стилизације у ликовном решењу. Садржаје треба повезивати са наставним предметом историја.

Целина **Контраст, јединство и доминанта у простору** претпоставља одговарајући ниво стечених знања како би се разумеле ликовне појаве, посебно оне у области савремене уметности. У обради ове целине потребно је појмовно одређење контраста као супротстављања квалитета истих или различитих ликовних елемената. Ученицима треба указивати на аспекте доминације максималне разлике величина (велико-мало, високо-ниско, кратко-дуго), облика (обло-угаоно, једноставно-сложено, пуно-шупље), боја (светло-тамно, комплементарни контраст, топло-хладно), линија (уске-широке, праве-криве,...), положаја (водоравно-косо). У погледу тродимензионалног обликовања такође треба имати у виду конвексно-конкавно, отворено-затворено, итд. Под *хармонијом* подразумевати међусобни склад елемената композиције. Појмовно одређење *доминанте* у ликовном делу треба тумачити као наглашену вредност, истицање најбитнијег, оног што је у центру пажње или што представља доминирајуће карактеристике композиције. Појам *јединства* тумачити сагледавањем поступака који доводе до уједињења свих ликовних елемената у композицију. Ученицима демонстарирати карактеристична дела из савремене уметности.

Слободно компоновање и фантастика је последња целина другог циклуса основног образовања и васпитања. За тумачење овог садржаја је неопходно објаснити појмове: *фантастика, имагинација и надреализам* и повезати их са сликарством Хијеронима Боша.

Основни услов за правилно ученичко усвајање наставних садржаја јесте озбиљна припрема наставника, која произилази из претходног проучавања наставног плана и програма. На тај начин наставник може да, поред писане припреме, начини и одговарајућу и визуелну припрему.

Имајући у виду број часова, овај програм је могуће реализовати само ако наставник ставља акценат на ликовни проблем, чијим решавањем се развијају квалитети у ликовној култури. Усавршавање наставника стога треба да буде перманентно и примерено савременим захтевима и достигнућима методике наставе овог предмета. У вези са савременом технологијом преношењем визуелних информација у ликовној култури, потребно је омогућити да ученици стичу што већу блискост са наставним садржајима, ослањајући се на претходна знања. Од њих се не очекује да буду само пасивни посматрачи, већ да кроз практичне активности развијају осетљивост за ликовне вредности, моторичке способности, естетско мишљење и критичку свест.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

Циљ учења Музичке културе је да код ученика, развијајући интересовања за музичку уметност, стваралачко и критичко мишљење, формира естетску перцепцију и музички укус, као и одговоран однос према очувању музичког наслеђа и култури свога и других народа.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ
ЧОВЕК И МУЗИКА	<p>Човек у праисторији Улога музике у првобитном друштву; Човек и ритуал: улога музике у ритуалу (музичко-антрополошка истраживања); Магијска моћ музике; Елементи музичког тока: покрет, ритам (ритам као основа ритуала), коло/групни плес; Покрет: порекло плеса; Слушање/доживљај ритма телом; Најстарија фолклорна музичка традиција у Србији и светске баштине.</p> <p>Човек Антике Божанска природа музике: - митолошка свест античког човека; - музички атрибути богова; - музика и држава.</p> <p>Музика у храму и музика на двору; Примери различитих инструмената и музичких облика у античким цивилизацијама; Улога и место музике у античким цивилизацијама: Индија, Сумер/Вавилон, Кина, Египат, Грчка, Рим; Појава првих нотација, пентатоника;</p>	<p>По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:</p> <ul style="list-style-type: none"> -наведе начине и средства музичког изражавања у праисторији и античком добу; -објасни како друштвени развој утиче на начине и облике музичког изражавања; -искаже своје мишљење о значају и улози музике у животу човека; -реконструира у сарадњи са другима начин комуникације кроз музику у смислу ритуалног понашања и пантеизма ; -идентификује утицај ритуалног понашања у музици савременог доба (музички елементи, наступ и сл.); -класификује инструменте по начину настанка звука; -описе основне карактеристике ударалки; -препозна везу између избора врсте инструмента и догађаја, односно прилике када се музика изводи; -користи могућности ИКТ-а у примени знања о музичким инструментима (коришћење доступних апликација); -изражава се покретима за време слушања музике; -вербализује свој доживљај музике; -идентификује ефекте којима различити елементи музичке изражајности (мелодија, ритам, темпо, динамика) утичу на тело и осећања; -анализира слушано дело у односу на извођачки састав и инструменте; -илуструје примере коришћења плесова и музике према намени у свакодневном животу (војна музика, обредна музика, музика за забаву...); -критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље; - понаша се у складу са правилима
МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	<p>Најстарији инструменти: тело, ударалке, дувачки, жичани; Ударалке – настанак, првобитни облик и развој;</p> <p>Ритмичке ударалке као најједноставнија група инструмената; Мелодијске ударалке;</p>	
СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	<p>Елементи музичке изражајности – темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената;</p> <p>Слушање вокалних, вокално-инструменталних и кратких инструменталних композиција, домаћих и страних композитора; Слушање дела најстарије фолклорне традиције српског и других народа; Слушање народних и уметничких дела инспирисаних фолклором народа и народности, различитог садржаја, облика и расположења, као и музичких прича;</p>	

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	<p>Певање Певање песама по слуху самостално и у групи; Певање песама из нотног текста солмизацијом; Извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација певањем; Певање песама у комбинацији са покретом;</p> <p>Свирање Свирање песама и лакших инструменталних дела по слуху на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима; Свирање дечијих, народних и уметничких композиција из нотног текста; Извођење дечијих, народних и уметничких игара; Извођење једноставних ритмичких и мелодијских мотива (у стилу) музике старих цивилизација на инструментима или покретом;</p>	<p>музичког бонтона; - користи могућности ИКТ-а за слушање музике; -пева и свира самостално и у групи; -примењује правилну технику певања (правилно дисање, држање тела, артикулација); -кроз свирање и покрет развија сопствену координацију и моторику; -користи различита средства изражајног певања и свирања у зависности од врсте, намене и карактера композиције; -искаже своја осећања у току извођења музике; -примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; -учествује у школским приредбама и манифестацијама;</p>
МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	<p>Креирање пратње за песме ритмичким и звучним ефектима, користећи притом различите изворе звука; Креирање покрета уз музику коју ученици изводе; Осмишљавање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених мотива; Импровизација мелодије на задати текст; Импровизација дијалога на инструментима Орфовог инструментарија и другим инструментима; Израда једноставних музичких инструмената; Реконструкција музичких догађаја у стилу старих цивилизација.</p>	<p>-користи могућности ИКТ-а у извођењу музике (коришћење матрица, караоке програма, аудио снимака...); -користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; -изражава своје емоције осмишљавањем мањих музичких целина; -комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; -учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката; -користи могућности ИКТ-а за музичко стваралаштво.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи–глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај

начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ЧОВЕК И МУЗИКА

Знање о музици кроз различите епохе има за циљ разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, инструмената, жанрова и облика. У начину реализације ових садржаја увек треба кренути од музичког дела, слушања или извођења. Час треба да буде оријентисан на улогу и природу музике, однос човека у датом периоду према њој и њеној намени, као и промишљању да ли је музика (и ако јесте, на које начине) била уметност какву је данас познајемо или и нешто друго. Информације које се тичу контекста (на пример историјске, антрополошке, културолошке природе) треба да буду одабране и пренесене у служби разумевања света музике у датом духу времена. Хронолошки аспект Музичке културе за пети разред доприноси корелацији знања и треба имати на уму да одређени предмети покривају информисаност о немузичким аспектима праисторије и антике на детаљнији и специфичнији начин.

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Музички инструменти су незаобилазни елемент свих области Музичке културе. Како су, поред људског тела и гласа, једно од најстаријих средстава изражавања човека, информације о првим музичким инструментима треба да проистекну непосредно из историјског контекста и свакодневног живота. У том смислу треба посебно обратити пажњу на везу између избора инструмената и догађаја, односно прилике када се и на који начин музика изводила некада и сада.

Инструменти Орфовог инструментаријума могу бити полазна тачка за класификацију инструмената у зависности од начина стварања звука (ударалке, дувачки и жичани). Посебан фокус је на инструментима из групе ударалки, као најједноставнијим и присутним од самог почетка музичког изражавања. Информације треба да буду сведене и усмерене на настанак, првобитан облик и развој, као и основне карактеристике, изражајне могућности и примену ритмичких и мелодијских ударалки.

У настави треба максимално тежити да се до знања о инструментима дође из непосредног искуства свирања, слушања и анализе, а не фактографским набрајањем података. У томе, као и у примени знања из ове области, могу помоћи и доступне ИКТ апликације.

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ

Слушање музике је активан психички процес који подразумева емоционални доживљај и мисаону активност. Ученик треба да има јасно формулисана упутства на шта да усмери пажњу приликом слушања како би могао да прати музички ток (попут извођачког састава, темпа, начина на који је мелодија извајана, специфичних ритмичких карактеристика и сл.). Постепено, ови елементи музичког тока постају „константа” у процесу ученичке а/перцепције па наставник може да проширује опажајни капацитет код ученика усмеравајући њихову пажњу пре слушања на релевантне специфичности музичког дела. У контексту праисторије и антике, посебно треба

обратити пажњу на везу између природе музичког тока и намене слушаног дела – описати специфичност одређених елемената музичког дела и звучни и карактерни ефекат који је њима постигнут, потом повезати са контекстом настанка дела и намене.

Композиције које се слушају својим трајањем и садржајем треба да одговарају могућностима перцепције ученика. Вокална, инструментална и вокално-инструментална дела треба да буду заступљена равноправно. Код слушања песама посебно треба обратити пажњу на везу музике и текста, а код инструменталних дела на извођачки састав и изражајне могућности инструмената. Елементи музичке писмености су у служби горе наведеног. Ученичка знања из различитих области треба повезати и ставити у функцију разумевања дела које су ученици слушали, подстичући креативност и критичко мишљење.

ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Научна истраживања указују да читање с листа једноставног ритмичког записа активира највећи број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тзв. тимски рад, толеранција) и fine моторичке радње. Квалитетно музичко изражавање има значајан утицај на психу ученика, а самим тим и на капацитет и могућност свих видова изражавања. Уједно је важно да се кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче и развијање личног стила изражавања.

С обзиром на то да ће певање и свирање произилазити и из историјског контекста, важно је имати на уму да начин извођења треба прилагодити у односу на дати контекст. Посебну пажњу треба усмерити на спонтане покрете као одговор на музику (плес) и покрете који имају одговарајуће значење у музичком чину (обред).

Кроз примену на одговарајућим примерима музичких вежби и композиција, обрадити елементе музичке писмености. То су разлике између дура и мола, а-мол лествица (природна и хармонска), појам предзнака – повисилица и разрешилица, прости и сложени тактови, шеснаестина ноте у групи и предтакт.

Певање

Главни критеријум за избор песама је квалитет музичког дела. Ученике не треба потцењивати у смислу поједностављеног литерарног и музичког садржаја. Што је музичко дело квалитетније, то је већи потенцијал природне позваности ученика да учествује у музичком догађају.

Пре почетка певања потребно је спровести кратке вежбе за правилно дисање и распевавање. Посебно треба обратити пажњу на правилну дикцију. Рад на песми почиње фрагментима. У току рада треба указати на грешке, исправити их колико је то могуће, па тек на крају извести композицију у целини. Наставник треба да узме у обзир гласовне могућности ученика преодабира песама за певање.

Уколико је у питању извођење песама најстарије музичке фолклорне традиције, треба неговати нетемперовани начин певања и дозволити природним бојама гласа да дођу до изражаја. То се може подстакнути пратњом која укључује природни инструмент (нетемперовани инструмент, као и људски глас). Такође, одређене песме ће карактерисати специфичан стил извођења (нпр. грлено певање).

Свирање

Приликом инструменталног музицирања користити ритмичке и мелодијске инструменте (Орфов инструментаријум, као и друге доступне инструменте). Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери појединих песама које су најпре солмизационо обрађене. Примењујући принцип активног

учешћа ученика на часу, свирањем се, поред осталог, развијају моторичке вештине, координација и опажајне способности.

МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО

Дечије музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се стичу у свим музичким активностима, а резултат су креативног односа према музици. Оно подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре,
- компоновање мелодије на задати текст,
- састављање ритмичке вежбе или мелодије од понуђених мотива,
- импровизација игре/покрета на одређену музику,
- илустрацију доживљаја музике,
- израду музичких инструмената (функционалних или нефункционалних),
- музичко-истраживачки рад,
- осмишљавање музичких догађаја, програма и пројеката,
- осмишљавање музичких квизова,
- осмишљавање музичких дидактичких игара, игара са певањем, игара уз инструменталну пратњу или музичких драматизација,
- креативну употребу мултимедија: ИКТ, аудио снимци, сликовни материјал, мобилни телефони...

Уколико има могућности, могу се осмислити и реализовати тематски пројекти на нивоу одељења или разреда (племенска музика, музика на двору, у храму, пригодна музика...).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет *музичка култура* синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су ниво његових постигнућа у односу на дефинисане исходе као и рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност. Тако се у настави *музичке културе* за исте васпитно-образовне задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је *начин ученичке партиципације у музичком догађају*, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и уметничког и стваралачког ангажовања.

Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације,

квалитета перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену тероетског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, *из ученикове перспективе*, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, оно треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање, педагошки оправдане.

Узимајући у обзир циљ предмета неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање остварености исхода. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати, ни задавати.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЧОВЕК И МУЗИКА	<p>Средњи век: Ранохришћанска музика. Византијско певање. Грегоријански корал.</p> <p>Рани облици вишегласја – мотет.</p> <p>Световна музика средњег века: трубадури, трувери минезенгери.</p> <p>Духовна и световна музика у средњовековној Европи и Србији.</p> <p>Музика средњег века као инспирација за уметничку и популарну музику.</p> <p>Ренесанса</p> <p>Развој духовног и световног вишегласја.</p> <p>Мотет, миса, мадригал.</p> <p>Највећи представници ренесансне вокалне музике: Ђ. П. да Палестрина, О. ди Ласо.</p> <p>Инструментална музика ренесансе.</p>	<p>-повеже различите видове музичког изражавања са друштвено-историјским амбијентом у коме су настали;</p> <p>-наведе изражајна средстава музичке уметности карактеристична за период средњег века и ренесансе;</p> <p>-уочи основне карактеристике музичког стваралаштва у средњем веку и ренесанси;</p> <p>-опише улогу музике у средњовековној Србији;</p> <p>-уочи разлике између духовних и световних вокалних композиција средњег века и ренесансе;</p> <p>-издвоји начине коришћења изражајних средстава у одабраним музичким примерима;</p> <p>-објасни како је музика повезана са другим уметностима и областима ван уметности</p>

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Инструменти са диркама: оргуље, чембало, клавир, хармоника, челеста. Народни инструменти	(музика и религија; технологија записивања, штампања нота; извођачке и техничке могућности инструмената; -одреди врсту музичког инструмента са диркама по изгледу и звуку; -опише разлику у начину добијања звука код инструмената са диркама; -препозна инструмент или групу према врсти композиције у оквиру датог музичког стила; -разликује вокално-инструменталне и инструменталне облике средњег века и ренесансе; -коментарише слушано дело у односу на извођачки састав и инструменте ; -идентификује репрезентативне музичке примере најзначајнијих представника средњег века и ренесансе;
СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности: темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање световне и духовне средњовековне и ренесансне музике. Слушање вокалних, вокално- инструменталних и инструменталних композиција, домаћих и страних омпозитора. Слушање дела традиционалне народне музике. Слушање дела инспирисаних фолклором.	-уочи сличности и разлике између православне и (римо)католичке духовне музике; - идентификује елементе средњовековне музике као инспирацију у музици савременог доба; -изводи музичке примере користећи глас, покрет и традиционалне и/ или електронске инструменте, самостално и у групи; -примењује правилну технику певања; -примењује различита средства изражајног певања и свирања у зависности од врсте, намене и карактера композиције; -развије координацију и моторику кроз свирање и покрет; -примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; -користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет; -комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; -учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката; -изрази доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовна уметност); -учествује у школским приредбама и манifestацијама; -понаша се у складу са правилима музичког бонтона у различитим музичким приликама; -критички просуђује лош утицај прегласне музике на здравље; -користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво
ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање песама по слуху самостално и у групи. Певање песама из нотног текста солмизацијом. Извођење (певање или свирање) једноставних ритмичких и мелодијских мотива у стилу музике средњег века и ренесансе. Певање песама у комбинацији са покретом. Свирање по слуху дечјих, народних и уметничких композиција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима. Свирање из нотног текста дечјих, народних и уметничких композ ција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим нструментима Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Човек и музика

Знање о музици кроз различите епохе има за циљ разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, инструмената, жанрова и облика. У начину реализације ових садржаја увек треба кренути од музичког дела, слушања или извођења. Час треба

да буде оријентисан на улогу и природу музике, однос човека у датом периоду према њој и њеној намени, као и промишљању да ли је музика (и ако јесте, на које начине) била уметност какву је данас познајемо или и нешто друго. Информације које се тичу контекста (на пример историјске, антрополошке, културолошке природе) треба да буду одабране и пренесене у служби разумевања света музике у датом духу времена. Хронолошки аспект Музичке културе за шести разред доприноси корелацији знања и треба имати на уму да одређени предмети покривају информисаност о немужичким аспектима праисторије и антике на детаљнији и специфичнији начин.

Музички инструменти

Музички инструменти су незаобилазни елемент свих области Музичке културе. Како су, поред људског тела и гласа, једно од најстаријих средства изражавања човека, информације о првим музичким инструментима треба да проистекну непосредно из историјског контекста и свакодневног живота. У том смислу треба посебно обратити пажњу на везу између избора инструмената и догађаја, односно прилике када се и на који начин музика изводила некада и сада. Инструменти Орфовог инструментаријума могу бити полазна тачка за класификацију инструмената у зависности од начина стварања звука (ударалке, дувачки и жичани). Посебан фокус је на инструментима из групе ударалки, као најједноставнијим и присутним од самог почетка музичког изражавања. Информације треба да буду сведене и усмерене на настанак, првобитан облик и развој, као и основне карактеристике, изражајне могућности и примену ритмичких и мелодијских ударалки. У настави треба максимално тежити да се до знања о инструментима дође из непосредног искуства свирања, слушања и анализе, а не фактографским набрајањем података. У томе, као и у примени знања из ове области, могу помоћи и доступне ИКТ апликације.

Извођење музике

Песма коју ученик учи по слуху или из нотног текста има највише удела у развоју његовог слуха и музичких способности уопште. Певањем песама ученик стиче нова сазнања и развија музички укус. Кроз извођење музике ученик треба да савлада појмове из основа музичке писмености. Настава има задатак да код ученика развија љубав према музичкој уметности и смисао за лепо, да помогне у свестраном развоју личности ученика, да ученика оплемени и да му улепша живот. При избору песама наставник треба да пође од психофизичког развоја ученика, од њима блиских садржаја, ширећи при том њихова интересовања и обогаћујући дотадашња знања новим садржајима. Потребно је, такође, да оцени гласовне могућности разреда пре одабира песама за певање. Детаљном анализом потребно је обрадити текст и утврдити о чему песма говори, као и у којој је лествици написана. За упознавање народне песме важно је разумети њено етничко и географско порекло, улогу песме у народним обичајима или свакодневном животу. Једна од карактеристика народних песама је и завршетак који одудара од онога што је ученик сазнао кроз основе музичке писмености - завршетак на другом ступњу. На ову карактеристику треба скренути пажњу, а она ће уједно бити и оријентир за препознавање народне песме. Наставник бира од предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене уметничке, народне, пригодне песме савремених дејјих композитора, као и композиције са фестивала дејјег музичког стваралаштва које су стварала деца. Ради актуелизације програма, наставник, такође, може научити ученике да певају и понеку песму која се не налази међу предложеним композицијама ако то одговара циљу и задацима предмета и ако одговара критеријуму васпитне и уметничке вредности. Посебну пажњу треба посветити изражајности интерпретације - динамици, фразирању, доброј дикцији.

Свирање

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима треба дати могућност афирмације кроз свирање на дечјим музичким инструментима да би учествовали у групном музицирању. У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери појединих песама које су солмизационо обрађене. Потребно је развијати дечје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Слушање музике

Слушање музике је активни психички процес који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност. Улога наставника у организовању правилног приступа слушању музике је од пресудне важности за естетски однос према музици, за тумачење музичког дела и његово доживљај. Композиције које се слушају морају својим трајањем, садржајем и музичким изразом да одговарају могућностима перцепције ученика и организације часа. Оне треба да буду кратке, а равноправно треба да буду заступљене вокалне, инструменталне и вокалноинструменталне. Код слушања дечјих песама потребно је да ученици: уочавају и објашњавају текст, разумеју функцију инструменталне пратње и начина на који музика дочарава текст. Пре слушања треба обновити знања из области музичких изражајних средстава која се стављају у функцију изабраног примера. Треба избегавати утврђене методске поступке и трагати за новим приступом у складу са делом које се обрађује. Анализу слушаног примера треба радити кроз дијалог са ученицима подстичући слободно изражавање. Личност ствараоца се представља најуопштеније, са основним хронолошким подацима, с мером одабраним анегдотама и уз настојање да се ученикова знања из различитих области повежу и ставе у функцију разумевања слушаног дела. У избору инструменталних композиција треба користити примере најпопуларнијих дела, оних која ће својом упечатљивошћу привући пажњу и лако бити прихваћена. Елементи музичког облика не смеју се обрађивати на формалистички начин. Објашњења у вези са формом дела морају бити у функцији олакшавања праћења музичког тока

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности, које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања. Стваралаштво може бити заступљено кроз: - музичка питања и одговоре; - компоновање мелодије на задати текст; - састављање мелодије од понуђених двотактних мотива; - импровизација покрета на одређену музику. Ове активности треба вредновати према стваралачком ангажовању ученика, а не према квалитету насталог дела јер су и најскромније музичке импровизације педагошки оправдане. Праћење и вредновање ученика Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави музичке културе, неопходно је да наставник претходно упозна и идентификује музичке способности сваког ученика. Оцењивање ученика у настави мора се спроводити организовано. Оно треба да обухвати и прати посебан развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Наставник треба да прати развој личности у целини и да објективно процењује колико је ученик савладао програмске захтеве. Смисао оцењивања у настави музичке културе не треба да буде искључиво везан за оцену музичких способности, мада њих треба истаћи, већ и у функцији награде за залагање, интересовање, љубав према музици. Оцену треба користити као средство мотивације: она треба да

ученике мотивише на музичке активности и на бављење музиком у складу с њиховим стварним способностима и потребама. Домаћи писмени задаци или писани текстови, контролни задаци и слично не задају се за овај предмет ни у једном разреду. Целокупно наставно градиво остварује се само у школи.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЧОВЕК И МУЗИКА	Барок.Рођење опере. Клаудио Монтеверди. Облици вокално-инструменталне музике (ораторијум, кантата).Инструментална музика: солистичко, камерно и оркестарско музицирање.Инструментални облици: свита,кончерто гросо.Антонио Вивалди, Јохан Себастијан Бах и Георг Фридрих Хендл.Класицизам.Појам сонате и симфоније. Жанрови класичне музике - опера, црквени жанрови, симфонијска, концертантна, камерна (посебно гудачки квартет), солистичка музика. Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт и Лудвиг ван Бетовен. Развој српске црквене музике	<ul style="list-style-type: none"> - препозна врсту жичаних инструмента по изгледу и звуку; - опише начин добијања тона код жичаних инструмената; - повеже различите видове музичког изражавања са друштвено-историјским амбијентом у коме су настали; - наведе изражајна средстава музичке уметности карактеристична за период барока и класицизма; - уочи основне карактеристике музичког стваралаштва у бароку и класицизму; - препозна инструмент или групу према врсти композиције у оквиру датог музичког стила; - објасни како је музика повезана са другим уметностима и областима ван уметности (музика и религија; технологија записивања, штампања нота; извођачке и техничке могућности инструмената);
МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ	Жичани: трзалачки и гудачки. Градитељске школе. Појам симфонијског оркестра. Српски народни музички инструменти.	<ul style="list-style-type: none"> - разликује музичке форме барока и класицизма;
СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Елементи музичке изражајности: темпо, динамика, тонске боје различитих гласова и инструмената. Слушање световне и духовне музике барока и класицизма. Слушање вокалних, вокално-инструменталних и инструменталних композиција, домаћих и страних композитора. Слушање дела традиционалне народне музике.	<ul style="list-style-type: none"> - идентификује репрезентативне музичке примере најзначајнијих представника барока и класицизма; - идентификује елементе музике барока и класицизма као инспирацију у музици савременог доба; - изводи музичке примере користећи глас, покрет и инструменте, самостално и у групи; - користи музичке обрасце у осмишљавању музичких целина кроз певање, свирање и покрет;
ИЗВОЂЕЊЕ МУЗИКЕ	Певање песама по слуху и из нотног текста (солмизацијом) самостално и у групи. Певање песама у комбинацији са покретом.Певање и свирање из нотног текста народних и уметничких композиција на инструментима Орфовог инструментарија и/или на другим инструментима. Извођење једноставнијих музичких примера у вези са обрађеном темом. Извођење (певање или свирање) једноставних ритмичких и мелодијских репрезентативних примера (одломака/тема) у стилу музике барока, класицизма	<ul style="list-style-type: none"> - комуницира у групи импровизујући мање музичке целине гласом, инструментом или покретом; - учествује у креирању школских приредби, догађаја и пројеката; - изрази доживљај музике језиком других уметности (плес, глума, писана или говорна реч, ликовна уметност); - учествује у школским приредбама и манифестацијама; - примењује принцип сарадње и међусобног подстицања у заједничком музицирању; - понаша се у складу са правилима музичког

МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Креирање покрета уз музику коју ученици изводе. Креирање ритмичке пратње. Реконструкција музичких догађаја у стилу барока и класицизма.	бонтонa у различитим музичким приликама; - критички просуђује утицај музике на здравље; - користи могућности ИКТ-а за самостално истраживање, извођење и стваралаштво.
-------------------------	--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм имајући у виду: састав и карактеристике ученика у одељењу, уџбенике и остали дидактички материјал који користи за реализацију наставних садржаја, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже као и потребе локалне средине у којој се школа налази.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи - глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице.

Припрема за час подразумева дефинисање циља часа, конкретизацију исхода у односу на циљ часа, планирање активности ученика и наставника у односу на исходе, начин провере остварености исхода и избор наставних стратегија, метода и поступака учења и подучавања (водећи рачуна о предзнању, тј. искуству ученика, које ће ученицима омогућити да савладају знања и вештине предвиђене дефинисаним исходима).

На часу треба да преовлађује активност којом се савладава нови музички садржај, али је она увек повезана и са другим музичким активностима. Специфичност предмета се огледа у томе што се музичке активности одвијају паралелно или једна музичка активност логично води ка другој.

У оквиру организације годишњих и месечних активности неопходно је водити рачуна о школском календару и активностима које прате живот школе, па према њима усмеравати и обликовати наставне садржаје.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Процес учења базира се на перцепцији најупечатљивијих музичких примера (за слушање или извођење музике), који имају задатак да активирају свесну активност, фокусирају пажњу ученика, иницирају процес мишљења и креирају одговарајући сазнајно-емоционални доживљај.

Човек и музика

Знање о музици кроз различите епохе има за циљ разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, инструмената, жанрова и облика. У начину реализације ових садржаја увек треба кренути од музичког дела, слушања или извођења. Час треба да буде оријентисан на улогу и природу музике, однос човека у датом периоду према њој и њеној намени, као и промишљању да ли је музика (и ако јесте, на које начине) била уметност какву данас познајемо или и нешто друго.

Информације које се тичу контекста (на пример историјске, антрополошке, културолошке природе) треба да буду одабране и пренесене у служби разумевања света музике у датом духу времена. Хронолошки аспект Музичке културе за седми разред доприноси корелацији знања и треба имати на уму да одређени предмети покривају информисаност о немурозичким аспектима барока и класицизма на детаљнији и специфичнији начин.

Музички инструменти

Музички инструменти су незаобилазни елемент свих области Музичке културе. Како су, поред људског тела и гласа, значајно средство музичког изражавања човека, информације о музичким инструментима треба да проистекну непосредно из историјског и стваралачког

контекста. У том смислу треба посебно обратити пажњу на везу између избора инструмената и догађаја, односно прилика када се и на који начин музика изводила.

Као и све друге, жичане инструменте треба обрадити кроз одговарајуће слушне примере који на упечатљив начин презентују њихове основне карактеристике. Информације о жичаним инструментима (трзalachким и гудачким) треба да буду сведене и усмерене на начин добијања тона, тонску боју, изражајне и основне техничке могућности и примену.

Инструменте барока и класицима потребно је аудитивно и визуелно приказати кроз најосновније информације у оквиру предвиђеног наставног садржаја.

Карактеристичне народне инструменте, од севера до југа Србије, представити слушно и визуелно. Неопходно је наставне садржаје међусобно интегрисати - географско подручје повезати са народном песмом, игром, ношњом и обичајима обрађиваног локалитета.

До знања о инструментима ученици треба да дођу из непосредног искуства путем слушања и опажања, а не фактографским набрајањем, односно меморисањем података.

Слушање музике

Слушање музике је активан психички процес који подразумева емоционални доживљај и мисаону активност. Ученик треба да има јасно формулисана упутства на шта да усмери пажњу приликом слушања како би могао да прати музички ток (попут извођачког састава, темпа, начина на који је мелодија извајана, специфичних ритмичких карактеристика и сл.). Постепено, ови елементи музичког тока постају „константа” у процесу ученичке перцепције па наставник може да проширује опажајни капацитет код ученика усмеравајући њихову пажњу пре слушања на релевантне специфичности музичког дела. У контексту барока и класицизма, посебно треба обратити пажњу на везу између природе музичког тока и намене слушаног дела - описати специфичност одређених елемената музичког дела и звучни и карактерни ефекат који је њима постигнут, потом повезати са контекстом настанка дела и намене.

Композиције које се слушају, својим трајањем и садржајем треба да одговарају могућностима перцепције ученика. Вокална, инструментална и вокално-инструментална дела треба да буду заступљена равноправно. Код слушања песама посебно треба обратити пажњу на везу музике и текста, а код инструменталних дела на извођачки састав, изражајне могућности инструмената и врсте вишегласја. Елементи музичке писмености су у служби горе наведеног. Ученичка знања из различитих области треба повезати и ставити у функцију разумевања слушаног дела, подстичући код ученика креативност и критичко мишљење. Слушање дела инспирисаних фолклором, свог и других народа и народности треба представити у контексту разумевања различитог садржаја, облика и расположења слушаних композиција.

ИЗБОР КОМПОЗИЦИЈА ЗА СЛУШАЊЕ

Химне

Државна химна
Химна Светом Сави
Химна школе

Народне песме и игре

Сјајна месечина мила нане (Бела Паланка)
Горанине, Ђафанине

Човек и музика

Барок
Марк Антоан Шарпантје, Те Деум
Георг Фридрих Хендл, Алелуја, ораторијум Месија
Жан Жозеф Муре, Рондо из Симфоније фанфара
Јохан Себастијан Бах, Бранденбуршки концерт бр. 3, финале
Јохан Себастијан Бах, Токата и фуга, де-мол
Јохан Себастијан Бах, Токата, Це-дур
Антонио Вивалди, Четири годишња доба (избор)
Антонио Вивалди, Арија Агитата да дуе венте
Георг Фридрих Хендл: Арија Ласциа цх'ио пианга, опера Риналдо

Георг Фридрих Хендл: Музика за ватромет
 Јохан Пахелбел, Канон у Де-дуру
 Класицизам
 Волфганг Амадеус Моцарт, Мала ноћна музика
 Волфганг Амадеус Моцарт, Турски марш
 Волфганг Амадеус Моцарт, Лацримоса из Реквијема
 Волфганг Амадеус Моцарт, Клавирски концерт бр. 21 Елвира Мадиган, 2. став
 Лудвиг ван Бетовен, За Елизу
 Лудвиг ван Бетовен, Месечева соната, 1. став
 Лудвиг ван Бетовен, В симфонија, 1. став
 Волфганг Амадеус Моцарт, Арија краљице ноћи, опера Чаробна фрул

Музички инструменти

Гудачки

Антонио Вивалди, Четири годишња доба (избор)
 Антоњин Дворжак, „Амерички квартет” оп. 96, бр.12, Еф-дур
 Виола:
 Јохан Кристиан Бах, Концерт за виолу, це-мол
 Јоханес Брамс, Соната за , еф-мол, оп. 120, бр. 1
 Ребека Кларк, Соната за виолу, Импетуозо
 Виолончело:
 Јохан Себастијан Бах, Свита за виолончело бр.1, Прелудијум
 Лудвиг ван Бетовен, В симфонија, 2. став
 Енио Мориконе, тема из филма Габриелова обоа, изводи Јо Јо Ма
 Контрабас:
 Камил Сен Санс, Слоп
 Јохан Баптист Ванхал, Концерт за контрабас, Де-дур

Трзалачки

Харфа:
 Георг Фридрих Хендл, Концерт за харфу и оркестар
 Михаил Глинка, Варијације на Моцартову тему
 Гитара:
 Франциско Тарета, Сећање на Алхамбру
 Јохан Себастијан Бах, Бранденбуршки концерт бр. 3, Алегро, изводи Чет Еткинс
 Тамбура:
 Јаника Балаж и Тамбурашки оркестар, Осам тамбураша
 Мандолина:
 Енио Мориконе и Нино Рота, Тема љубави из филма Кум
 Лаута:
 Јохан Себастијан Бах, Токата и фуга де-мол, изводи Ванеса Ме
 Јохан Георг Конради, Свита за лауту
 Цитра:
 Антонио Вивалди, Концерт за лауту, Де-дур
 Роналд Бинге, Елизабетанска серенада
 Балалајка:
 Руска традиционална песма, Каљинка
 Морис Жар, Ларина тема из филма Ларина песма

Извођење музике

Сваки аспект извођења музике има непосредан и драгоцен утицај на развој ученика. Читање с листа једноставног ритмичког записа активира највећи број когнитивних радњи, развија дугорочно памћење, осетљивост за друге учеснике у музичком догађају (тзв. тимски рад, толеранција) и fine моторичке радње. Квалитетно музичко изражавање има значајан утицај на психу ученика, а самим тим и на капацитет и могућност свих видова изражавања. Уједно је важно да се кроз извођење музике, а у оквиру индивидуалних могућности ученика, подстиче и развијање личног стила изражавања.

С обзиром на то да ће певање и свирање произилазити и из историјског контекста, начин извођења треба прилагодити у односу на дати контекст. Посебну пажњу треба усмеравати на покрете који имају одговарајуће значење у музичком чину.

Певање

Главни критеријум за избор песама је квалитет музичког дела. Посебну пажњу треба обратити на тонски опсег композиција за певање због физиолошких промена певачког апарата (мутирање). Приликом извођења песама најстарије музичке фолклорне традиције, треба неговати нетемперовани начин певања и дозволити природним бојама гласа да дођу до изражаја.

Песме се обрађују по слуху и из нотног текста. Приликом обраде песама из нотног текста након текстуалне, следи анализа нотног текста, савладавање ритма, певање солмизацијом и на крају певање са литерарним текстом. Са ученицима је неопходно постићи изражајно певање.

Свирање

Узвођење свирањем треба реализовати на ритмичким и мелодијским инструментима. Свирање на мелодијским инструментима је олакшано чињеницом да су ученици музички описмењени те могу користити нотне примере појединих песама које су најпре анализирани и солмизационо обрађени. Свирањем се поред осталог развијају моторичке вештине, координација и опажајне способности.

Елементи музичке писмености

Елементе музичке писмености треба обрађивати кроз одговарајуће музичке примере и композиције, од нотне слике и тумачења према звуку. Елементима који су обрађени у претходним разредима додати обраду Де-дур лествице кроз одговарајуће музичке примере.

ИЗБОР КОМПОЗИЦИЈА ЗА ПЕВАЊЕ И СВИРАЊЕ

Химне

Државна химна

Химна Светом Сави

Химна школе

Човек и музика:

Волфганг Амадеус Моцарт, Мала ноћна музика

Лудвиг ван Бетовен, Ода радости, IX симфонија

Елементи музичке писмености:

Народна песма из Србије, Дуње ранке

Харолд Арлен, Изнад дуге

Волфганг Амадеус Моцарт, Чежња за пролећем

Александар Јорговић, Циц.

Георг Фридрих Хендл, канон Игра коло веселож

Јозеф Хајдн, Јесење лишће из 3. става ораторијума Годишња доба

Волфганг Амадеус Моцарт, Арија Папагена из опере Чаробна фрула

Лудвиг ван Бетовен, Ода радости, тема из IV става Симфоније бр. 9

Народне песме и игре

Чије је оно девојче (Ђурђеле)

Вита јела до неба

Врбо, врбице

Дум дага дум

Фатише коло врањске девојке

Ој, голубе, мој голубе

, Староградске песме

Диван је кићени Срем

Ој, јесенске дуге ноћи

Ти једина

Духовне песме

Везак је везла Дјева Марија

Божићу, наша радости

Песме из балканских ратова и Првог светског рата

Креће се лађа француска

Тамо далеко

Канони

Михаел Преторијус, Живела музика

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности које се развијају у свим музичким активностима, а резултат су креативног односа према музици. Оно подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких вештина и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре;
- компоновање мелодије на задати текст;
- састављање ритмичке вежбе или мелодије од понуђених мотива;
- импровизација игре/покрета на одређену музику;
- илустрацију доживљаја музике;
- израду музичких инструмената (функционалних или нефункционалних);
- музичко-истраживачки рад;
- осмишљавање музичких догађаја, програма и пројеката;
- осмишљавање музичких квизова;
- осмишљавање музичких дидактичких игара, игара са певањем, игара уз инструменталну пратњу или музичких драматизација;
- креативну употребу мултимедија: ИКТ, аудио снимци, сликовни материјал, мобилни телефони...

Уколико има могућности, могу се осмислити и реализовати тематски пројекти на нивоу одељења или разреда.

Пројектна настава се остварује реализацијом пројекта и тимским радом ученика. Тема пројекта се састоји од подтема које ученици могу да реализују у тиму, тандему или појединачно.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава музичке културе подразумева учешће свих ученика, а не само оних који имају музичке предиспозиције. Како је предмет музичка култура синтеза вештина и знања, полазна тачка у процесу оцењивања треба да буду индивидуалне музичке способности и ниво претходног знања сваког ученика. Битни фактори за праћење музичког развоја и оцењивање сваког ученика су његово знање, рад, степен ангажованости, кооперативност, интересовање, став, умешност и креативност, али и напредовање у односу на претходна постигнућа. Тако се у настави музичке културе за исте образовне-васпитног задатке могу добити различите оцене, као и за различите резултате исте оцене, због тога што се конкретни резултати упоређују са индивидуалним ученичким могућностима.

Начин провере и оцена треба да подстичу ученика да напредује и активно учествује у свим видовима музичких активности. Главни критеријум за процес праћења и процењивања је начин ученичке партиципације у музичком догађају, односно да ли је у стању да прати музичко дело при слушању и како односно, да ли и како изводи и ствара музику користећи постојеће знање.

У зависности од области и теме, постигнућа ученика се могу оценити усменом провером, краћим писаним проверама (до 15 минута) и проценом практичног рада и стваралачког ангажовања. Поред ових традиционалних начина оцењивања, треба користити и друге начине оцењивања као што су:

- допринос ученика за време групног рада;
- израда креативних задатака на одређену тему;
- рад на пројекту (ученик даје решење за неки проблем и одговара на конкретне потребе);
- специфичне вештине.

У процесу вредновања резултата учења наставник треба да буде фокусиран на ученичку мотивацију и ставове у односу на извођење и стваралаштво, способност концентрације,

квалитета/перцепције и начин размишљања приликом слушања, као и примену теоретског знања у музицирању.

Наставник треба да мотивише ученика на даљи развој, тако да ученик осети да је кроз процес вредновања виђен и подржан, као и да има оријентацију где се налази у процесу развоја у оквиру музике и музичког изражавања. Важно је укључити самог ученика у овај процес у смислу дијалога и узајамног разумевања у вези са тим шта ученик осећа као препреке (вољне и невољне) у свом развоју, као и на које начине се, из ученикове перспективе, оне могу пребродити.

Када је у питању вредновање области Музичко стваралаштво, оно треба вредновати у смислу стваралачког ангажовања ученика, а не према квалитету насталог дела, јер су и најскромније музичке импровизације, креативно размишљање и стварање педагошки оправдане.

Узимајући у обзир све циљеве које процес учења, краткорочно и дугорочно треба да постигне, неопходно је имати на уму да се оквир вредновања процеса и резултата учења одвија највише у учениковом живом контакту са музиком, тј. извођењу и стваралаштву, а такође и слушању музике. Теоретско знање треба да има своју примену и функцију у ученичком изражавању кроз музику и у контакту са музиком. Како процес учења у оквиру сваког часа треба да обухвати све области, посматрање ученика у живом контакту са музиком је истовремено показатељ квалитета процеса учења, као и идеална сцена за вредновање резултата учења. Сумативно вредновање треба да буде осмишљено кроз задатке и активности које захтевају креативну примену знања. Диктате не треба практиковати ни задавати.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ	Упознавање музике различитих епоха и извођење музике Примењивање стечених знања о музици различитих епоха кроз музичке примере.	<ul style="list-style-type: none"> • комуницира путем нотног писма • испољава и артикулише основне елементе музичког укуса • уочава везу између музичких стилова и духа времена • повезује облике традиционалног музицирања са народним обредима и обичајима • анализира дејство које музика има на њега • идентификује начине употребе и злоупотребе музике • препознаје музику као начин човековог изражавања и односа према стварности • идентификује начине на који музика дочарава различит карактер, текст и садржаје • уочава везу између начина интерпретације музике и значења • фокусирано прати догађања у музичком току читаве композиције • бира музичке облике, жанрове и стилове који највише одговарају садржају који жели да изрази • одабира или креира музику и кореографију за одређени догађај • истражује различите начине музичког стваралаштва користећи ИКТ.
МУЗИЧКО ИЗВОЂЕЊЕ	Основе музичке писмености Проширивање и примењивање стечених знања из музичке културе за певање и свирање.	
МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО	Стварање музике Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

У програму наставе музичке културе за осми разред истакнуто место има стицање знања о музици, које се остварује праћењем њеног развоја у различитим епохама. Циљ наставе заснован је на обради тема значајних за разумевање улоге музике у друштву, упознавање музичких изражајних средстава, жанрова и облика, као и истакнутих стваралаца и извођача. Ови циљеви се остварују слушањем музичких дела и активним музицирањем (певање и свирање). Основе

музичке писмености и музичко-теоријски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циљева и задатака наставе музичког васпитања јесте активно учешће ученика на часу. У том процесу неопходно је на једном часу обухватити различита подручја из програма предвиђеног за тај разред и комбиновати различите методе и облике рада у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом (применом само једне методе) није дидактички и методички осмишљен, делује демотивационо и монотono - незанимљив је за ученике.

Реализација наставе музичке културе:

- стицањем знања о музици;
- певањем, свирањем и стицањем музичке писмености;
- слушањем музике;
- неговањем дечјег музичког стваралаштва.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се интересовање ученика за активно учествовање у музичком животу своје средине.

Стицање знања

Ученици усвајају знања о делатности музичке професије. За усвајање и утврђивање садржаја наставе музичка култура у осмом разреду, треба користити следеће наставне методе: дијалoшкy, методу демонстрације и показивања, монолошкy и др. Приликом обраде тема обавезно користити очигледна средства и увек их повезивати са слушним примерима и извођачком праксом.

Слушање музике

У области СЛУШАЊА МУЗИКЕ ученик уме на основу слушања музичких примера да именује:

- музичке изражајне елементе;
- извођачки састав;
- музичке жанрове;
- српски музички фолклор.
- опише и анализира карактеристике звучног примера кроз садејство опажених музичких елемената (нпр.узбуркана мелодија као резултат специфичног ритма, темпа, агогике, динамике, интервалске структуре);
- препозна структуру одређеног музичког жанра;
- структуралном и драматуршком димензијом звучног примера;
- жанровским и историјско-стилским контекстом звучног примера;
- контекстом настанка и применом различитих облика музичког фолклора.

Основе музичке писмености

- Обнављање стечених знања из музичке писмености на конкретним музичким примерима (предзнаци, ознаке за динамику и темпо, нотне вредности, обрађене лествице).
- Анализа музичких елемената и карактеристика (темпо, карактер).
- Упознавање функције елемената музичке писмености и извођачких састава.

Извођење песама по слуху и из нотног текста:

- указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце;
- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничко тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената;
- приликом учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални облик песме (у темпу, са динамиком), а затим се врши једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста);
- приликом учења песама из нотног текста прво се врши анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и

- имена тонова), затим се нотни текст ишчитава *parlato* (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију;
- осмишљавање почетне интонације песме остваривати инструменталним уводом;
  - песма се учи по деловима и фразама, уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена);
  - теже ритмичке фигуре и мелодијске скокове обрађивати комбиновањем понављања и увежбавања;
  - током учења непрекидно инсистирати на изражајном и доживљеном певању.

Музичко извођење

У области МУЗИЧКОГ ИЗВОЂЕЊА ученик уме да:

- пева једноставне дечје, народне или популарне композиције;
- изводи једноставне дечје, народне или популарне композиције на бар једном инструменту;
- изводи разноврсни музички репертоар певањем и свирањем, као солиста и у

школским ансамблима;

- свира на инструменатима Орфовог инструментаријума;
- свира на фрулици, мелодици, тамбури, гитари и другим доступним инструментима;
- свира примере из музичке литературе.

Музичко стваралаштво

У области МУЗИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА ученик уме да:

- направи музичке инструменте, користећи предмете из окружења;
- осмисли мање музичке целине на основу понуђених модела;
- изводи пратеће ритмичке и мелодијско-ритмичке деонице на направљеним музичким инструментима;
- учествује у одабиру музике за дати жанровски и историјски контекст;
- осмишљава пратеће аранжмане за Орфов инструментаријум и друге задате музичке инструменте;
- импровизује и/или компонује мање музичке целине (ритмичке и мелодијске) у оквиру различитих жанрова и стилова;
- осмисли музику за школску представу, приредбу, перформанс;
- импровизује мелодије на задати текст.

ИСТОРИЈА

Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, друштву и држави у којој живи.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	<p><u>Основни садржаји</u></p> <p>Појам прошлости и историја као наука о прошлости људског друштва.</p> <p>Хронологија – рачунање времена.</p> <p>Подела прошлости и периодизација историје. Историјски извори – дефиниција, основна подела и установе у којима се чувају.</p> <p><u>Проширени садржаји</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује основне временске одреднице (годину, деценију, век, миленијум, еру); - лоцира одређену временску одредницу на временској ленти; - разликује начине рачунања времена у прошлости и садашњости; - именује периоде прошлости и историјске периоде и наведе граничне догађаје;

	Сродне науке и помоћне историјске науке. Историја око нас. Историјско наслеђе – тековине.	-разврста историјске изворе према њиховој основној подели; -повеже врсте историјских извора са установама у којима се чувају (архив, музеј, библиотека);
ПРАИСТОРИЈА	<u>Основни садржаји</u> Основне одлике праисторије (начин живота људи, проналасци). Подела праисторије (камено, метално доба). <u>Проширени садржаји</u> Најважнији праисторијски локалитети у Европи и Србији (Ласко, Алтамира, Лепенски Вир, Винча...).	- наведе главне проналаске и опише њихов утицај на начин живота људи у праисторији; - разликује основне одлике каменог и металног доба; -лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе Старог истока; -користећи историјску карту, доведе у везу особине рељефа и климе са настанком цивилизација Старог истока;
СТАРИ ИСТОК	<u>Основни садржаји</u> Појам Старог истока – географске одлике, најзначајније цивилизације (Месопотамија, Египат, Јудеја, Феникија). Друштвени односи (робовласничко и теократско друштво) и државно уређење (монархија –царства/краљевства) у цивилизацијама Старог истока. Основне одлике привреде и свакодневни живот – обичаји, занимања, култура исхране и становања. Култура и историјско наслеђе народа Старог истока – религија (монотеизам и политеизам), писмо, књижевност, уметност, наука, цивилизацијске тековине (математика, архитектура, календар, иригациони систем, саобраћајна средства, медицина, закони...) <u>Проширени садржаји</u> Специфичности египатске религије. Специфичности религија цивилизација Месопотамије. Основне одлике јудаизма. Најважније цивилизације Далеког истока (Индија, Кина).	-одреди место припадника друштвене групе на графичком приказу хијерархије заједнице; -пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева на Старом истоку; -наведе најважније одлике државног уређења цивилизација Старог истока; -идентификује основна обележја и значај религије у цивилизацијама Старог истока; - разликује врсте писама цивилизација Старог истока; -илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа народа Старог истока на савремени свет; -користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност у одговарајући миленијум или век; -изложи, у усменом или писаном облику, историјске догађаје исправним хронолошким редоследом; -прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему;
АНТИЧКА ГРЧКА	<u>Основни садржаји</u> Појам античке Грчке – географске одлике. Најстарији период грчке историје (Критска и Микенска цивилизација). Грчки митови (појам, примери) и хомерски епови. Колонизација и основне одлике привреде. Полиси – Спарта и Атина (појам полиса, структура друштва, државно уређење). Грчко-персијски ратови. Пелопонески рат – узроци и последице. Култура и свакодневни живот (религија, олимпијске игре, митологија, уметност, наука, обичаји, занимања). Хеленистичко доба и његова култура. Историјско наслеђе (институције, закони, књижевност, позориште, филозофија, демократија, медицина, уметност, архитектура, беседништво, олимпијске игре).	-визуелне и текстуалне информације повеже са одговарајућим историјским периодом или цивилизацијом; -описе особености природних услова и географског положаја античке Грчке; -лоцира на историјској карти најважније цивилизације и државе античке Грчке; -приказује друштвену структуру и државно уређење грчких полиса на примеру Спарте и Атине; -пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античкој Грчкој, -идентификује узроке и последице грчко-персијских ратова и Пелопонеског рата; -истражи основна обележја и значај религије старих Грка; -разликује легенде и митове од историјских чињеница;

	<p><u>Проширени садржаји</u> Пелопонески рат (ток рата, најважнији догађаји и личности). Најистакнутије личности: Драконт, Перикле, Филип II, Аристотел, Архимед... Грчка митологија, пантеон. Седам светских чуда античког доба.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - наведе значај и последице освајања Александра Великог; -илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античке Грчке и хеленистичког доба на савремени свет;
АНТИЧКИ РИМ	<p><u>Основни садржаји</u> Појам античког Рима – географске одлике и периодизација. Оснивање Рима (легенда о Ромулу и Рему). Структура друштва и уређење Римске републике. Ширење Римске државе (освајања и провинције, привреда). Рим у доба царства – принципат и доминат. Култура и свакодневни живот (религија, уметност, наука, обичаји, занимања). Хришћанство – појава и ширење. Пад Западног римског царства (почетак Велике сеобе народа, подела царства и пад Западног царства). Историјско наслеђе (абецеда, календар, медицина, уметност, архитектура, путеви, водовод, канализација, терме, римски бројеви, хришћанство, римско наслеђе на територији Србије).</p> <p><u>Проширени садржаји</u> Етрурци. Римска војска. Римски градови на територији Србије. Најистакнутије личности: Ханибал, Цицерон, Јулије Цезар, Клеопатра, Октавијан Август, Константин Велики...). Римски пантеон. Гладијаторске борбе.</p>	<ul style="list-style-type: none"> -користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античке Грчке и хеленизма у одговарајући миленијум, век или деценију; -израчуна временску удаљеност између појединих догађаја; -користи основне историјске појмове; -лоцира на историјској карти простор настанка и ширења Римске државе; - наведе основне разлике између античке римске републике и царства; -разликује узроке од последица најзначајнијих догађаја у историји античког Рима; -истражи основна обележја и значај религије античког Рима; -илуструје примерима важност утицаја привредних, научних и културних достигнућа античког Рима на савремени свет; -пореди начин живота припадника различитих друштвених слојева у античком Риму; -наведе најзначајније последице настанка и ширења хришћанства; - лоцира на карти најважније римске локалитете на територији Србије; -користећи дату информацију или ленту времена, смести историјску појаву, догађај и личност из историје античког Рима у одговарајући миленијум, век или деценију.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су за сваку од пет тематских целина (*Основи проучавања прошлости, Праисторија, Стари исток, Античка Грчка и Антички Рим*), дати исходи, основни и проширени садржаји.

Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи историју. Они омогућавају да се циљ наставе историје достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа.

Тако дефинисани исходи помажу наставнику у планирању и реализовању непосредног рада са ученицима, олакшавајући му одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Основне и проширене садржаје чине најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле најстарији период историје. Обим проширених садржаја прилагођава се могућностима и интересовањима ученика. Програм се може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржајису у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је та да је фокусирана на учење у школи, што значи да ученик треба да учи:

- *смислено*: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из историје и других предмета;
- *проблемски*: самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; развијањем плана решавања задатог проблема;
- *дивергентно*: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;
- *критички*: поређењем важности појединих чињеница и података; смишљањем аргумената;
- *кооперативно*: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима; кроз дискусију и размену мишљења; уважавајући аргументе саговорника.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по темама олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима. У планирању и припремању наставе, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у пети разред улазе са знањем о основним историјским појмовима, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима и на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности.

Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода, како у оквиру једне, тако и више тема, постоји повезаност. Остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Важно је нагласити да су поједини исходи, да би се избегло понављање, наведени само у оквиру једне теме, иако се остварују кроз више тема (ученик ће бити у стању да: лоцира одређену временску одредницу на временској ленти; одреди место припадника друштвене групе на графичком приказу хијерархије заједнице; изложи, у усменом или писаном облику, историјске догађаје исправним хронолошким редоследом; прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему; визуелне и текстуалне информације повеже са одговарајућим историјским периодом или цивилизацијом; израчуна временску удаљеност између појединих догађаја; користи основне историјске појмове).

Многи од исхода су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода и обраде различитих садржаја. Примера ради, исход који гласи: ученик ће бити у стању да прикупи и прикаже податке из различитих извора информација везаних за одређену историјску тему, наведен је у оквиру теме Стари исток, али је, наравно, важан и у реализацији сваке друге теме, како у петом, тако и у наредним разредима.

Битно је искористити велике могућности које историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича” богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем. Настава би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе „како је уистину било”, већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле.

Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи у свом уму”, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, помажући им да кроз време прате промене на одређеном простору.

Треба искористити и утицај наставе историје на развијање језичке и говорне културе (вештине беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду и интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба, кад год је то могуће, примењивати дидактички концепт мултиперспективности. Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба интернета, прављење Powerpoint презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању научног, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	Основне одлике периода средњег века и новог века (појмови средњи век, нови век, прединдустријско доба, хронолошки и просторни оквири). Историјски извори за историју средњег века и раног новог века и њихова сазнајна вредност (писани и материјални).	образложи узроке и последице историјских догађаја на конкретним примерима; пореди историјске појаве; наведе најзначајније последице настанка и развоја држава у Европи и Средоземљу у средњем и раном новом веку;

<p>ЕВРОПА, СРЕДОЗЕМЉЕ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ</p>	<p>Велика сеоба народа и стварање нових држава у Европи (германска и словенска племена, Бугари, Мађари, Викинзи). Најзначајније државе раног средњег века (Франачка држава, Византијско царство, Арабљани). Религија у раном средњем веку (христијанизација и хришћанска црква, Велики раскол, ислам). Феудално друштво (структура, друштвене категорије, вазални односи). Српске земље и Балканско полуострво (досељавање Срба и Хрвата, односи са староседеоцима и суседима, формирање српских земаља, христијанизација, ширење писмености). Истакнуте личности: Јустинијан, Карло Велики, кнез Властимир, цар Симеон, Јован Владимир, Василије II, краљ Михаило, Тирило и Методије.</p>	<p>-на основу датих примера, изводи закључак о повезаности националне историје са регионалном и европском (на плану политике, економских прилика, друштвених и културних појава); -сагледа значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту; -приказује на историјској карти динамику различитих историјских појава и промена; -на историјској карти лоцира правце миграција и простор насељен Србима и њиховим суседима у средњем и раном новом веку; -идентификује разлике између типова државног уређења у периоду средњег и раног новог века; -изводи закључак о значају српске средњовековне државности и издваја најистакнутије владарске породице; -пореди положај и начин живота жена и мушкараца, различитих животних доби, припадника постојећих друштвених слојева, у средњем и раном новом веку; -разликује основна обележја и идентификује најзначајније последице настанка и ширења различитих верских учења у средњем и раном новом веку; -на понуђеним примерима, разликује легенде и митове од историјских чињеница, као и историјске од легендарних личности; -образлаже најважније последице научно-техничких открића у периоду средњег и раног новог века;</p>
<p>ЕВРОПА, СРЕДОЗЕМЉЕ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ</p>	<p>Државно уређење (типови европских монархија; република). Сусрети и прожимања цивилизација и народа (хришћанство, ислам, јудаизам, Крсташки ратови, најзначајнији путописци и њихова путовања - Марко Поло, Ибн Батута и др). Српске земље и суседи (краљевина и царство, деспотовина, аутокефална црква, односи са Византијом, Угарском, Бугарском, Венецијом, османска освајања у југоисточној Европи). Свакодневни живот у Европи и српским земљама (двор и дворски живот, живот на селу и граду - занимања, родни односи, правоверје и јереси, куга). Опште одлике средњовековне културе (верски карактер културе, витешка култура, културне области, школе и универзитети, проналасци; писана и визуелна култура код Срба, легенде - Косовска, о краљу Артуру...). Истакнуте личности: Фридрих Барбароса, Ричард Лавље Срце, Саладин, Стефан Немања, Стефан Првовенчани, Сава Немањић, краљ Милутин, Стефан Душан, кнез Лазар и кнегиња Милица, Твртко I Ко- троманић, Стефан Лазаревић, деспот Ђурађ, султанија Мара, Ђурађ Кастриот Скендербег, Балшићи, Црнојевићи, Мехмед II Освајач.</p>	<p>-разликује основне одлике и промене у начину производње у средњем и раном новом веку; -илуструје примерима значај прожимања различитих цивилизација; -разликује споменике различитих епоха, са посебним освртом на оне у локалној средини; -илуструје примерима важност утицаја политичких, привредних, научних и културних тековина средњег и раног новог века у савременом друштву; -користећи ИКТ, самостално или у групи, презентује резултате елементарног истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе; -повеже визуелне и текстуалне информације са одговарајућим историјским контекстом (хронолошки, политички,</p>
<p>ЕВРОПА, СВЕТ И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ</p>	<p>Преиндустријско доба (хронолошки оквири, научна и техничка открића, штампа, промене у начину производње, банкарство, успон градова - примери Фиренце, Венеције, Антверпена...). Велика географска открића и колонизација (истакнути морепловци и њихова путовања, сусрет са ваневропским цивилизацијама - Северна и Јужна Америка, Индија, Африка, Кина, Јапан, Аустралија; последице). Опште одлике културе раног новог века (основна обележја хуманизма ренесансе; књижевност, политичка мисао, промене у свакодневном животу, обичаји и веровања - прогон „вештица“...). Реформација противреформација (узроци, протестантизам, католичка реакција -улога језуита; верски сукоби и ратови). Појава апсолутистичких монархија (промене у државном уређењу, централизација државе, положај владара). Врхунац моћи Османског царства (освајања, држава и друштво). Живот Срба под османском, хабзбуршком и млетачком влашћу (обнова Пећке патријаршије; мењање верског и културног идентитета - исламизација, покатоличавање, унијаћење; учешће у ратовима, отпори и сеобе, положај и привилегије, Војна крајина).</p>	<p>-разликује основне одлике и промене у начину производње у средњем и раном новом веку; -илуструје примерима значај прожимања различитих цивилизација; -разликује споменике различитих епоха, са посебним освртом на оне у локалној средини; -илуструје примерима важност утицаја политичких, привредних, научних и културних тековина средњег и раног новог века у савременом друштву; -користећи ИКТ, самостално или у групи, презентује резултате елементарног истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе; -повеже визуелне и текстуалне информације са одговарајућим историјским контекстом (хронолошки, политички,</p>

	Истакнуте личности: Јохан Гутенберг, Изабела Кастиљска, Кристифор Колумбо, Фернандо Магелан, Леонардо да Винчи, Микеланђело Буонароти, Николо Макијавели, Никола Коперник, Исак Њутн, Мартин Лутер, Карло V и Филип II Хабзбуршки, Елизабета I, Вилијам Шекспир, Луј XIV, Сулејма Величанствени, Мехмед-паша Соколовић, Арсеније III Црнојевић, Арсеније IV Јовановић.	друштвени, културни); - учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања.
--	--	---

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Приступ настави заснован на процесу и исходима учења подразумева да ученици развијају не само основна знања, већ да их искористе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програм, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или да одговарају њиховим интересовањима. Сви садржаји су дефинисани тако да буду у функцији остваривања исхода предвиђених програмом. Наставник има значајан простор за избор и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дат програм потребама конкретне одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у шести разред улазе са знањем о основним историјским појмовима, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима и на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности.

Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ учења предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи од исхода су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитаог рада, током дужег временског периода и обраде различитих садржаја.

Битно је искористити велике могућности које Историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича” богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Посебно место у настави Историје имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем.

Учење историје би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе

„како је уистину било”, већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле. Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи у свом уму”, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, илустрације), обилагање културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, помажући им да кроз време прате промене на одређеном простору.

Треба искористити и утицај наставе Историје на развијање језичке и говорне културе (вештине беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду и интегративну функцију Историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба, кад год је то могуће, примењивати дидактички концепт мултиперспективности. Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба интернета, прављење презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ	Основне одлике, хронолошки и просторни оквири периода од Индустијске револуције до завршетка Првог светског рата. Историјски извори за изучавање периода од Индустијске револуције до завршетка Првог светског рата и њихова сазнајна вредност (материјални, писани, аудио и визуелни).	- доводи у везу узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса на конкретним примерима; изводи закључак о повезаности националне историје са регионалном и европском, на основу датих примера;
ЕВРОПА, СВЕТ, СРПСКА ДРЖАВА И НАРОД НА ПОЧЕТКУ ИНДУСТРИЈСКОГ ДОБА (до средине XIX века)	Индустијска револуција (парна машина и њена примена; промене у друштву - јачање грађанске и појава радничке класе). Политичке револуције (узроци, последице и обележја, европске монархије уочи револуција, просветитељске идеје, примери америчке и француске револуције; појмови уставности и поделе власти, Декларација о правима човека и грађанина, укидање феудализма). Наполеоново доба (Наполеонова владавина, ратови, тековине, Бечки конгрес). Свакодневни живот и култура (промене у начину живота). Источно питање и балкански народи (политика великих сила, борба балканских народа за	- уочава везу између развоја српске државности током новог века и савремене српске државе сагледа значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту; - наведе специфичности друштвених појава, процеса, политичких идеја, ставова појединаца и група насталих у новом веку; - препознаје основне карактеристике различитих идеологија;

	<p>ослобођење). Живот Срба под османском и хабзбуршком влашћу. Српска револуција 1804-1835 (основна обележја, ток Првог и Другог српског устанка, последице и значај). Развој модерне српске државе (аутономија Кнежевине Србије, успостава државе, оснивање образовних и културних установа). Црна Гора у доба владичанства (основна обележја државног и друштвеног уређења). Истакнуте личности: Џејмс Ват, Волтер, Катарина II, Марија Терезија, Робеспјер, Наполеон Бонапарта, вожд Карађорђе, кнез Милош, кнегиња Љубица, Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, прота Матеја Ненадовић, Петар I и Петар II Петровић Његош, Сава Текелија, митрополит Стефан Стратимировић.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - анализира процес настанка модерних нација и наводи њихове основне карактеристике; - уочава утицај и улогу књижевних и уметничких дела на формирање националног идентитета у прошлости; - уочава утицај историјских догађаја, појава и процеса на прилике у савременом друштву; - препознаје историјску подлогу савремених институција и друштвених појава (грађанска права, парламентаризам, уставност); - анализирајући дате примере, уочава утицај научно-технолошког развоја на промене у друштвеним и привредним односима и природном окружењу;
<p>ЕВРОПА, СВЕТ, СРПСКА ДРЖАВА И НАРОД У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА</p>	<p>Рађање модерних држава, међународни односи и кризе (револуције 1848/49 - „пролеће народа”, политичке идеје, настанак модерне Италије и Немачке, успон САД и грађански рат, борба за колоније у Африци и Азији, Персија, Индија, Кина, опадање Османског царства). Промене у привреди, друштву и култури (Друга индустријска револуција, људска права и слободе - право гласа, укидање робовласништва, положај деце и жена; култура, наука, образовање, свакодневни живот). Кнежевина и Краљевина Србија и њено окружење (развој државних установа и политичког живота, унутрашња и спољна политика, међународно признање - Берлински конгрес; културна и просветна политика, свакодневни живот; положај Срба под хабзбуршком и османском влашћу). Истакнуте личности: Ђузепе Гарибалди, Ото фон Бизмарк, Наполеон III, краљица Викторија, Абрахам Линколн, Карл Маркс, браћа Лимијер, Алфред Нобел, кнез Александар Карађорђевић, кнез Михаило, краљ Милан, краљица Наталија и краљ Александар Обреновић, књаз Никола Петровић, Илија Гарашанин, Јован Ристић, Никола Пашић, Стојан Новаковић, патријарх Јосиф Рајачић, Катарина Ивановић, Светозар Милетић, Бењамин Калај, Алекса Шантић.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - пореди положај и начин живота припадника различитих друштвених слојева и група у индустријско доба; - приказује на историјској карти динамику различитих историјских појава и промена у новом веку; - уочава историјске промене, поређењем политичке карте савременог света са историјским картама других епоха; - пореди информације приказане на историјској карти са информацијама датим у другим симболичким модалитетима; - повеже визуелне и текстуалне информације са одговарајућим историјским контекстом (хронолошки, политички, друштвени, културни); - пореди различите историјске изворе и класификује их на основу њихове сазнајне вредности; - анализира и процени ближе хронолошко порекло извора на основу садржаја;
<p>ЕВРОПА, СВЕТ, СРПСКА ДРЖАВА И НАРОД НА ПОЧЕТКУ XX ВЕКА</p>	<p>Међународни односи и кризе (формирање савеза, сукоби око колонија, Руско-јапански рат, Мароканска криза, Анексиона криза, Либијски рат, балкански ратови). Култура, наука и свакодневни живот (Светска изложба у Паризу, примена научних достигнућа, положај жена). Краљевина Србија и њено окружење (Мајски преврат, политички живот, унутрашња и спољна политика; појава југословенства, наука, култура, свакодневни живот, положај Срба под аустроугарском и османском влашћу, Црна Гора - доношење устава, проглашење краљевине; учешће Србије и Црне Горе у балканским ратовима). Велики рат (узроци и повод, савезништва и фронтови, Србија и Црна Гора у рату);</p>	<ul style="list-style-type: none"> - уочава специфичности у тумачењу одређених историјских догађаја и појава на основу поређења извора различитог порекла; - уочи пристрасност, пропаганду и стереотипе у садржајима историјских извора; - употреби податке из графикана и табела у елементарном истраживању; - презентује, самостално или у групи, резултате елементарног истраживања заснованог на коришћењу одабраних историјских извора и литературе,

	<p>преломнице, ток и последице рата; аспекти рата - технологија рата, пропаганда, губици и жртве, глад и епидемије; човек у рату - живот у позадини и на фронту; живот под окупацијом и у избеглиштву; Велики рат у сећању).</p> <p>Истакнуте личности: Алберт Ајнштајн, Пјер и Марија Кири, Сигмунд Фројд, Михајло Пупин, Никола Тесла, Хенри Форд, Вилхелм II, Николај II Романов, Вудро Вилсон, краљ Петар и престолонаследник Александар Карађорђевић, Јован Цвијић, Надежда Петровић, Арчибалд Рајс, Милунка Савић, Флора Сендс, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, Драгутин Димитријевић Апис.</p>	<p>користећи ИКТ;</p> <ul style="list-style-type: none"> - упоређује, анализира и учоава разлике између својих и ставова других; - раздваја битно од небитног у историјској нарацији; - препознаје смисао и сврху неговања сећања на важне личности и догађаје из историје државе и друштва; - идентификује историјске споменике у локалној средини и учествује у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања.
--	--	---

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Приступ настави заснован на процесу и исходима учења подразумева да ученици развијају не само основна знања, већ да их искористе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програм наставе и учења, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или да одговарају њиховим интересовањима (програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају - археолошка налазишта, музејске збирке). Сви садржаји су дефинисани тако да буду у функцији остваривања исхода предвиђених програмом. Наставник има значајан простор за избор и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у седми разред улазе са знањем о основним историјским појмовима, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима и на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности.

Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ учења предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода. Многи од исхода су процесни и представљају резултат кумулативног дејства образовно-васпитног рада, током дужег временског периода и обраде различитих садржаја.

Битно је искористити велике могућности које Историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича” богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Посебно место у настави Историје имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем.

Учење историје би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе „како је уистину било”, већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле. Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи у свом уму”, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, помажући им да кроз време прате промене на одређеном простору.

Треба искористити и утицај наставе Историје на развијање језичке и говорне културе (вештине беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду и интегративну функцију Историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба, кад год је то могуће, примењивати дидактички концепт мултиперспективности. Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба интернета, прављење презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи рад. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. У вредновању научног, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
СВЕТ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА	<p><i>Промене у привреди, друштву и култури у другој половини XIX и почетком XX века</i> (Друга индустријска револуција, промене у светској економији; политичке идеје – империјализам, национализам, расизам, демократија, социјализам, клерикализам; духовни хоризонти епохе – култура, наука, образовање).</p> <p><i>Међународни односи у другој половини XIX и почетком XX века</i> (настанак Тројног савеза и Антанте, борба за колоније у Африци и Азији, успон САД и Јапана, подела Кине, међународне политичке кризе).</p> <p><i>Велике силе и балканске земље</i> (Источно питање – опадање Османског царства, продор Хабзбуршке монархије на Балкан; утицај великих сила – Русије, Велике Британије, Француске, Немачке, Италије; уобличавање националних држава на Балкану – Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • повезује појаве из савременог света са научним и технолошким открићима и достигнућима у прошлости • поредећи изворе о истој историјској појави или догађају, анализира позицију аутора и различита тумачења • износи своје ставове, засноване на историјским аргументима, уважавајући личност саговорника • самостално планира истраживање одређеног историјског догађаја или појаве и резултате представи уз помоћ ИКТ-а • препозна пропаганду и идеолошку позицију у историјском извору и формулише став који се супротставља манипулацији и стереотипима • вреднује у стичком смислу одређене историјске појаве и догађаје.
СРБИЈА, ЦРНА ГОРА И СРБИ У ХАБЗБУРШКОМ И ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ ОД БЕРЛИНСКОГ КОНГРЕСА ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	<p><i>Србија од 1878. до 1903. године</i> (стицање независности, простор, друштво, привреда, наука и култура, образовање, свакодневни живот, унутрашња и спољна политика, политички живот – оснивање странака, проглашење краљевине, Тимочка буна, српско-бугарски рат, устав из 1888. и 1901, Мајски преврат; личности – краљ Милан, краљица Наталија и краљ Александар Обреновић, Јован Ристић, Стојан Новаковић, Никола Пашић, Милутин Гарашанин...).</p> <p><i>Србија од 1903. до 1914. године</i> (унутрашња политика – Устав из 1903, развој парламентарне демократије; спољнополитичко окружење – Царински рат и Анексиона криза; модернизација привреде и друштва, култура, образовање – оснивање Универзитета 1905, свакодневни живот; личности – краљ Петар I и престолонаследник Александар Карађорђевић, Јован Цвијић, Јован Скерлић, Михаило Петровић Алас, Надежда Петровић...).</p> <p><i>Црна Гора од 1878. до 1914. године</i> (стицање независности, простор, становништво, друштво, привреда, култура и образовање; модернизација државне управе, свакодневни живот; унутрашња и спољна политика – односи са Србијом, доношење Устава 1905, политичке поделе, проглашење краљевине; личности – краљ Никола Петровић, Валтазар Богишић, Марко Миљанов...).</p> <p><i>Срби у Хабзбуршкој монархији</i> (Срби у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији – друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот – политичке странке; личности – Михаило Полит-Десанчић, Јаша Томић, Светозар Прибићевић, Стефан Митров Љубиша...).</p> <p><i>Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу</i> (простор, становништво, правни положај Босне и Херцеговине, управа Бењамина Калаја, Анексија и Анексиона криза; друштво, привреда, култура и образовање, положај цркве; политички живот – политичке странке, омладински покрет и Млада Босна, међунационални и међуверски односи; Сарајево, Мостар и Бања Лука као културни и политички центри; личности – Алекса Шантић, Јован Дучић, Владимир Ћоровић, Петар Кочић, Осман Ђикић...).</p> <p><i>Срби у Османском царству</i> (Косово, Метохија, Рашка област и Македонија – политичка, имовинска и лична небесправљеност Срба; културне, просветне и црквене прилике – значај Призренске богословије; утицај Србије; личности – Богдан Раденковић, Петар Костић...).</p> <p><i>Балкански ратови</i> (узроци и поводи, супротности између</p>	

	балканских националних политика, Младотурска револуција, Балкански савез и Први балкански рат – Кумановска и Битољска битка, територијалне промене; сукоби међу савезницима и Други балкански рат – Брегалничка битка; Букурешки мир и нове границе на Балкану).	
ПРВИ СВЕТСКИ РАТ И РЕВОЛУЦИЈЕ У РУСИЈИ И ЕВРОПИ	<i>Свет у Великом рату</i> (Велике силе и њихови сукобљени интереси, узроци и повод, савезништва и фронтови, ратна хроника – преломнице рата; аспекти рата – технологија рата, губици и жртве, водеће личности држава у сукобу). <i>Човек у рату</i> – лично и колективно искуство (живот у позадини и на фронту; рат и култура – уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата). <i>Револуције у Русији и Европи</i> (друштвене, политичке и економске прилике у Русији уочи и у току Првог светског рата, Фебруарска револуција, Октобарска револуција и грађански рат, утицај Октобарске револуције на прилике у Европи, револуционарно врење, анархија и распад великих царстава; личности – цар Николај II Романов, Владимир Иљич Лењин, Роза Луксембург, Максим Горки, Џон Рид...).	
СРБИЈА И ЦРНА ГОРА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	<i>Србија и Црна Гора у Великом рату</i> (одбрана отаџбине 1914. године – Церска и Колубарска битка; слом и окупација – живот у сенци рата, болест, глад и епидемије, одбрана Београда, повлачење кроз Србију, Мојковачка битка, Албанска голгота; окупација и избеглиштво – окупационе управе, пљачка, репресија и отпор, покушаји мењања националног и културног идентитета становништва, држава у избеглиштву, живот у избеглиштву; Солунски фронт и ослобођење, допринос победи; личности – регент Александар Карађорђевић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, мајор Гавриловић, Арчибалд Рајс, Милутин Бојић...). <i>Искорак ка Југославији</i> (југословенска идеја, државни програми и концепти – Нишка, Крфска, Мајска и Женевска декларација; чиниоци југословенског уједињења – српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције – досезање до граница нове државе; личности – регент Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Франо Супило, Анте Трумбић...).	
СВЕТ ИЗМЕЂУ ПРВОГ И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	<i>Прилике у свету после Великог рата</i> (биланс Првог светског рата – победници и поражени, Мировна конференција у Паризу и нова карта Европе и света; Друштво народа, улога Вудроа Вилсона). <i>Економске, културне и друштвене прилике</i> (велике економске кризе и њихове последице; свет у покрету – култура, наука и образовање, уметнички покрети, масовна забава, појава радија, телевизије, звучног филма, употреба вештачких материјала у индустрији; личности – Алберт Ајнштајн, Александар Флеминг, Томас Ман, Штефан Цвајг, Ернест Хемингвеј, Џон Голсворди, Михаил Шолохов, Чарли Чаплин, Волт Дизни, Сергеј Ејзенштајн, Пабло Пикасо, Салвадор Дали...). <i>Свет између демократије и тоталитаризма</i> (либералне демократије – Француска, Велика Британија, САД; фашизам, националсоцијализам, милитаризам – Италија, Немачка, Јапан; комунизам – Совјетски Савез; личности – Френклин Рузвелт, Томаш Масарик, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Јосиф Висарионович Стаљин...). <i>Свет на путу ка новом рату</i> (Далеки исток, интервенција у Етиопији, грађански рат у Шпанији; рушење поретка – криза Друштва народа, Аншлус, Минхенски споразум, окупација Албаније, пакт Молотов-Рибентроп).	

ЈУГОСЛОВЕНСКА КРАЉЕВИНА	<p><i>Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца од 1918. до 1929. године</i> (простор, друштво и окружење, конституисање државе и међународно признање, Видовдански устав, југословенски парламентаризам; политичке странке, избори и изборне борбе; економске прилике; национално и верско питање и питање демократије; личности – краљ Александар Карађорђевић, Никола Пашић, Љуба Давидовић, Светозар Прибићевић, Стјепан Радић...).</p> <p><i>Југославија од 1929. до 1941. године</i> (лични режим краља Александра – основне карактеристике, међународни чиниоци, идеологија интегралног југословенства, Устав из 1931, оживљавање политичког живота, атентат у Марсеју; влада Милана Стојадиновића – унутрашња и спољна политика; изазови новог рата – преуређење државе, стварање Бановине Хрватске, влада Цветковић-Мачек, промена међународне позиције Југославије и пораст сепаратизма; отварање српског питања – Српски културни клуб; личности – кнез Павле Карађорђевић, Милан Стојадиновић, Влатко Мачек...).</p> <p><i>Југословенски културни простор</i> (културни узлет, сарадња и прожимања; универзитет и наука; уметнички покрети, хуманитарне и спортске организације; личности – Милутин Миланковић, Никола Тесла, Михајло Пупин, Бранислав Нушић, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Милош Црњански, Слободан Јовановић, Сава Шумановић, Иван Мештровић, Мирослав Крлежа, Јован Дучић...).</p>	
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ – ТОТАЛНИ РАТ	<p><i>Доминација сила осовине и преломне године 1939–1941–1943.</i> (узроци и поводи, зараћене стране, савезништва, напад на Пољску и њена подела, совјетско-фински рат, рат на Западу до 1940. године – пад Француске, Битка за Британију; ратне операције на Балкану; напад на СССР и отварање Источног фронта; од европског ка светском рату – Афрички фронт, рат на Пацифику и улазак САД у рат; преломне битке – битка за Москву, опсада Лењинграда, Стаљинградска битка, битка код Ел Аламејна).</p> <p><i>Победа антифашистичке коалиције</i> (пад Италије, искрцавање у Нормандији; крај рата у Европи и на Далеком истоку – капитулација Немачке и Јапана; изграђивање новог поретка – од Атлантске повеље до Потсдамске конференције, личности – Френклин Рузвелт, Винстон Черчил, Јосиф Висарионович Стаљин, Шарл де Гол, маршал Жуков, генерал Монтгомери, генерал Ајзенхауер, фелдмаршал Ромел...).</p> <p><i>Последице рата</i> (људски и материјални губици, технологија смрти – логори смрти, геноцид, холокауст; модерна војна технологија – употреба атомског оружја; живот у рату; рат и култура – уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата).</p>	
ЈУГОСЛАВИЈА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	<p><i>Априлски рат и последице пораза</i> (од дипломатског и војног притиска до рата – приступање Тројном пакту, војни пуч и демонстрације, влада Душана Симовића; ток рата – од бомбардовања Београда до војне капитулације; влада и монарх у избеглиштву, подела Југославије, успостављање окупационих система и колаборационистичких режима, терор и репресија, НДХ – геноцидна творевина).</p> <p><i>Отпор, устанак и грађански рат</i> (комунисти и револуционарна перспектива, антиокупаторске снаге грађанства; устанак – егзистенцијални, идеолошки и националнослободилачки мотиви; супарнички покрети отпора – различите стратегије националне политике; грађански рат, југословенско ратиште 1941–1942 – носиоци терора и геноцида, основне институције револуционарне власти).</p> <p><i>Југословенско ратиште и завршна фаза рата 1943–1945.</i> (АВНОЈ и стварање југословенске федерације – недовршена</p>	

	<p>институционализација; велике силе и југословенско ратиште – британска политика компромиса и борба за међународно признање нове Југославије; обрачун са противницима револуције; преломне битке на југословенском ратишту – Неретва, Сутјеска, Београдска операција, Сремски фронт и завршне операције за ослобођење земље).</p> <p><i>Биланс рата и допринос Југославије победи антифашистичке коалиције</i> (војни допринос победи, људски и материјални губици, демографске промене; логори смрти – Јасеновац, Стара Градишка, Сајмиште, Бањица...; геноцид и холокауст; уништавање и пљачка културних и привредних добара; ратна свакодневица; рат и култура – уметничко виђење рата; лични доживљај рата; личности – краљ Петар II Карађорђевић, генерал Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, генерал Милан Недић, Анте Павелић, Алојзије Степинац...).</p>	
<p>СВЕТ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТскоГ РАТА</p>	<p><i>Послератни свет и његове супротности</i> (од ратног савезништва до хладног рата; нова карта света и нове поделе – хладни рат у Европи и Азији, блоковска подела, трка у наоружању, нова ратна жаришта, деколонизација и рађање Трећег света; покрети еманципације – покрети за женска и мањинска права, антиратни и антирасни покрети; научна достигнућа, освајање свемира, медији, популарна култура; пред новим изазовима – глобализација, тероризам, еколошки проблеми...).</p> <p><i>Европске интеграције – од идеје до реализације</i> (пад Берлинског зида – симболични крај једног поретка; Европска унија, Савет Европе...).</p>	
<p>ЈУГОСЛАВИЈА ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТскоГ РАТА</p>	<p><i>Нова власт</i> (проглашење републике, изградња новог друштвеног уређења, политичка и економска основа нове власти – хегемонија комуниста; репресија, међународни положај – ослонац на Совјетски Савез; обнова привреде и индустријализација, државна привреда и њене противречности; сукоб Југославије и социјалистичких земаља – резолуција Информбироа, Голи оток; нова унутрашњополитичка и спољнополитичка оријентација: самоуправљање – нова концепција друштвеног развоја и несврстаност – искорак ка Трећем свету; Југославија између истока и запада – од сарадње са западом до помирења са истоком; личности – Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Милован Ђилас, Едвард Кардељ...).</p> <p><i>Друштвени, економски, политички и културни развој – главни процеси и проблеми</i> (политика – уставно, национално, верско питање, питање политичких слобода...; економија – противречности економског развоја и економске кризе; култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура; личности – Иво Андрић, Милош Црњански, Бојан Ступица, Борислав Пекић, Добрица Ћосић, Александар Петровић, Александар Поповић, Душан Ковачевић...).</p> <p><i>Друштвена криза и пораз Југославије</i> (пораз Југославије као идеје, политичког пројекта и друштвеног система; разбијање и распад Југославије – ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; велике силе и југословенска криза – интернационализација сукоба; настанак нових држава, последице распада југословенске државе – демографске, економске и културне; сукоби на Косову и Метохији и НАТО интервенција 1999, Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе; личности – Слободан Милошевић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић, Зоран Ђинђић...).</p>	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Значај периода који се изучава у осмом разреду основног образовања и васпитања захтева посебну пажњу у избору наставних садржаја. У програму су обрађени најважнији догађаји, појаве и процеси, као и знамените личности које су обележиле раздобље од седамдесетих година XIX до краја XX века. Кључни садржаји у оквиру наставних тема дати су у заградама које се налазе иза назива наставних јединица. Оваква структура програма конципирана је с циљем да помогне наставнику у планирању непосредног рада са ученицима јер му олакшава одређивање обима и дубине обраде појединих наставних садржаја. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему уважавајући циљеве и задатке предмета.

Пожељно је на овакав начин осмишљени програм допунити садржајима из локалне прошлости, чиме се код ученика постиже јаснија представа о томе шта од историјске и културне баштине њиховог краја потиче из овог периода (учешће у балканским и светским ратовима, споменици знаменитим личностима и учесницима ратова, значајне грађевине, установе културе и образовања...).

У школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да, коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографско-антрополошке литературе, ученицима пруже могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле ово раздобље њихове историје.

Савлађујући наставни програм историје, ученици осмог разреда, осим тога што стичу знања о догађајима, појавама и процесима из прошлости, добијају и подстицаје за свој интелектуални развој. Они се, учећи историју, вежбају у логичком закључивању и схватању узрочно-последичних веза. *Историја* је изузетно погодан наставни предмет за подстицање развоја критичког мишљења, односно за разликовање чињеница од претпоставки, података од њихове интерпретације и битног од небитног. Због тога је посебно значајно којим ће се методичким поступком и приступом обрађивати наставни садржаји.

Историја као наративни предмет, у коме су усмено излагање, опис, разговор, објашњења, тумачења, аргументовање наставника и ученика главна активност, пружа велике могућности за подстицање ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича” богата информацијама и детаљима, не зато да би оптеретили памћење ученика, већ да би им историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно, живо и динамично. Настава не би смела бити статистичка збирка података и извештај о томе шта се некада збило, већ би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се тада десило, већ и зашто се то десило и какве су последице из тога проистекле. Програм се остварује уз примену метода интерактивне наставе.

Посебно место у настави *историје* имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. Прецизно постављена питања, као позив на размишљање и трагање за одговором „како је уистину било”, обезбеђују разумевање, а самим тим и успешно памћење и трајно усвајање знања и вештина код ученика. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем, процена могућих последица и др.

Наставник, поред тога што креира своја предавања, осмишљава и планира на који начин ће се ученици укључити у образовно-васпитни процес. Није битно да ли је ученичка активност организована као индивидуални рад, рад у пару, малој или великој групи, као радионица или домаћи задатак, већ колико и како „уводи” у прошле догађаје, односно колико подстиче ученике да се дистанцирају од садашњости и сопственог угла гледања.

Да би схватио догађаје који су се догодили у прошлости, ученик мора да их оживи у свом уму, у чему велику помоћ пружа употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације, као и обиласци културно-историјских споменика и посете установама културе). Коришћење историјских карата је изузетно важно јер оне омогућавају ученицима не само да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме се неки од догађаја одвијао, већ им и помажу да прате промене на одређеном простору кроз време.

Настава историје има утицаја и на развијање језичке и говорне културе (беседништва), јер историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Наравно, потребно је да се све речи и појмови који су непознати или недовољно добро познати ученицима прецизно објасне. Где год је то могуће, пожељно је избегавати појмове високог нивоа апстрактности. Како немају сви ученици једнак дар за вербално изражавање, наставник ће позитивно вредновати када се ученик добро сналази на историјској карти, поставља промишљена питања или вешто аргументује у дискусији, чак и онда када је његово изражавање, посматрано по броју речи, сиромашно.

У раду са ученицима неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености биолошких, географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Такође, пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано знање историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина. У настави треба што више користити задатке који захтевају примену наученог у разумевању и решавању свакодневних проблемских ситуација.

Постоји природна веза историје са другим обавезним и изборним наставним предметима (*географија, српски језик, ликовна култура, музичка култура, народна традиција, свакодневни живот у прошлости, верска настава, грађанско васпитање...*) и зато је пожељна сарадња између предметних наставника, која се може остваривати на различите начине (редовна настава, додатни рад, слободне активности, излети и екскурзије...).

Програм се остварује уз уважавање Образовних стандарда за крај обавезног образовања и нивоа знања који су у њима дефинисани (основни, средњи и напредни ниво).

ГЕОГРАФИЈА

Циљ учења Географије је да ученик појмовно и структурно овлада природно-географским, демографским, насеобинским, политичко-географским, економско-географским, интеграционим и глобалним појавама и процесима у Србији и свету уз неговање вредности мултикултуралности и патриотизма.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЧОВЕК И ГЕОГРАФИЈА	Ширење географских хоризоната и велика географска открића. Одговорност човека према планети Земљи.	-повеже постојећа знања о природи и друштву са географијом као науком; -повеже географска знања о свету са историјским развојем људског друштва и научно-техничким прогресом; -на примерима покаже значај учења географије за свакодневни живот човека;
ВАСИОНА	Васиона, галаксија, Млечни пут, звезде, сазвежђа. Сунчев систем: Сунце, планете, сателити, Месец, месечеве мене, астероиди, комете, метеори.	-разликује одговорно од неодговорног понашања човека према природним ресурсима и опстанку живота на планети Земљи; - разликује појмове васиона, галаксија, Млечни пут, Сунчев систем, Земља;
ПЛАНЕТА ЗЕМЉА	<p><i>Облик Земље и структура њене површине</i> Облик и димензије Земље, распоред копна и воде на Земљи Сила Земљине теже, глобус, екватор, полови.</p> <p><i>Земљина кретања</i> Ротација Земље и последица ротације: смена обданице и ноћи, привидно кретање Сунца, локално време.</p> <p>Револуција Земље и последице револуције: неједнака дужина обданице и ноћи током године, смена годишњих доба, календар, топлотни појасеви.</p> <p><i>Унутрашња грађа и рељеф Земље</i> Постанак и унутрашња грађа Земље, литосферне плоче: кретање плоча, промена положаја континената.</p> <p>Вулканизам и земљотреси: елементи, настанак, зоне појава у свету и Србији, последице и шта радити у случају земљотреса.</p> <p>Стене: магматске, седиментне, метаморфне.</p> <p>Постанак рељефа процесима набирања и раседања, планине, низије, надморска и</p>	<p>-објасни и прикаже структуру Сунчевог система и положај Земље у њему;</p> <p>-разликује небеска тела и наводи њихове карактеристике;</p> <p>-одреди положај Месеца у односу на Земљу и именује месечеве мене;</p> <p>-помоћу глобуса опише облик Земље и наведе доказе о њеном облику;</p> <p>-помоћу карте опише распоред копна и воде на Земљи и наведе називе континената и океана;</p> <p>-примерима објасни деловање Земљине теже на географски омотач;</p> <p>-разликује и објасни Земљина кретања и њихове последице;</p> <p>-повеже смер ротације са сменом дана и ноћи;</p> <p>-повеже нагнутост земљине осе са различитом осветљеношћу површине Земље;</p> <p>-повеже револуцију Земље са сменом годишњих доба на северној и јужној полулопти и појавом топлотних појасева;</p> <p>-разликује деловање унутрашњих сила (сила Земљине теже, унутрашња топлота Земље);</p> <p>-разликује основне омотаче унутрашње грађе Земље;</p> <p>-наведе спољашње силе (ветар, вода) Земље;</p> <p>-помоћу карте и цртежа опише начине и последице кретања литосферних плоча (вулканизам, земљотреси, набирање и раседање);</p> <p>-разликује хипоцентар и епицентар и наведе трусне зоне у свету и у Србији; - наведе поступке које ће предузети за време земљотреса</p> <p>-опише процес вулканске ерупције и њене последице;</p> <p>-помоћу фотографија или узорка стена разликује основне врсте стена, описује њихов настанак и наводи примере за њихово коришћење;</p>

	<p>релативна висина. Обликовање рељефа дејством воде (радом река, таласа, леда, растварање стена) и ветра. Човек и рељеф (позитивни и негативни утицаји). <i>Ваздушни омотач Земље</i> Атмосфера (састав, структура и значај). Време и клима: климатски елементи и појаве (температура, притисак, влажност ваздуха, падавине, облачност, ветар). Климатски чиниоци, основни типови климе. Човек и клима (атмосферске непогоде, утицај човека на климу). <i>Воде на Земљи</i> Светско море и његова хоризонтална подела, својства морске воде (сланост, температура, боја, провидност), кретање морске воде (таласи, цунами, плима и осека, морске струје). Воде на копну: подземне воде и извори, реке, језера и ледници. Човек и вода – поплаве и бујице, заштита вода од загађења. <i>Биљни и животињски свет на Земљи</i> Распростирање биљног и животињског света на Земљи. Угроженост и заштита живог света.</p>	<p>-помоћу карте, цртежа и мултимедија објашњава настанак планина и низија и разликује надморску и релативну висину; - разликује ерозивне и акумулативне процесе; -наведе примере деловања човека на промене у рељефу (броне, насипи, копови); -опише структуру атмосфере; -наведе временске промене које се дешавају у тропосфери (ветрови, падавине, облаци, загревање ваздуха...); -разликује појам времена од појма клима; -наведе климатске елементе и чиниоце и основне типове климе; -графички представи и чита климатске елементе (климадијаграм) користећи ИКТ; -користи дневне метеоролошке извештаје из медија и планира своје активности у складу са њима; -наводи примере утицаја човека на загађење атмосфере и предвиђа последице таквог понашања; -наводи примере о утицају атмосферских непогода на човека (екстремне температуре и падавине, град, гром, олуја); -уочава и разликује на географској карти океане, већа мора, заливе и мореузе; -наведе и опише својства морске воде; -помоћу карте прави разлику између речне мреже и речног слива; -наведе и опише елементе реке (извор, ушће, различити падови на речном току); -разликује типове језерских басена према начину постанка; -наведе узроке настанка поплава и бујица и објасни последице њиховог дејства; -наведе поступке које ће предузети за време поплаве и након ње; -наведе примере утицаја човека на загађивање вода и предвиђа последице таквог понашања; -помоћу карте повеже климатске услове са распрострањеношћу живог света на Земљи; -помоћу карте наведе природне зоне и карактеристичан живи свет у њима; -опише утицај човека на изумирање одређених биљних и животињских врста; -наведе примере за заштиту живог света на Земљи.</p>
--	---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Исходи су искази о томе шта ће ученици знати, разумети и умети да ураде након обрађене наставне области/теме, односно на основу знања која граде учећи географију. Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности које ученик гради, проширује и продубљује кроз три програмске области овог предмета.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи (глобални) план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само најбољи ученици да достигну. На овај начин постиже се индиректна веза са образовним стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Јако је важно да при планирању за конкретан час наставник, поред својих, испланира и активности ученика.

У фази планирања наставе и учења треба имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Акцент наставе географије у петом разреду је да ученик увиди значај изучавања географије за њега лично и да изучавањем предвиђених наставних области развије знања, вештине, ставове и вредности за одговоран однос према себи, природи и будућности планете Земље. Програм се ослања на савремена достигнућа и перспективе развоја географске науке, корелативан је и примерен интересовањима и развојним способностима ученика.

На првом наставном часу наставник уводи ученике у наставни предмет, односно, упознаје ученике са значајем географије, не улазећи у терминологију географских дисциплина. На овом часу је потребно помоћи ученицима да повежу постојећа знања о природи и друштву са географијом као науком. Заједно са ученицима навести примере и разлоге зашто се изучава географија. Такође је потребно упознати ученике са садржајем наставног програма и дати им јасна упутства за рад.

Програмску област *Васиона* чине најосновнија математичко-географска и астрономска знања о васиони, Сунчевом систему, облику и величини Земље, њеном положају у васиони и о небеским телима Сунчевог система. Кроз ову наставну област потребно је информисати ученике о основним карактеристикама осталих небеских тела, без фактографских података о планетама: величина, удаљеност до Земље и слично. Препоручује се наставнику, ако има могућности, да са ученицима посети Планетаријум и Народну опсерваторију у Београду и да за време ведрих ноћи у локалној средини покаже ученицима видљива сазвезђа и оријентацију помоћу звезде Северњаче.

Трећу програмску област *Планета Земља* чине садржаји физичке географије и разврстани су у шест тема.

Посебан значај имају исходи који се односе на облик и величину Земље и распоред континената и океана. За достизање исхода предвиђених овом темом најбоље је користити

демонстративно-илустративне методе и методе експеримента уз употребу модела Земљеглобуса и географске карте. Имајући у виду оријентацију програма предмета и његов фокус на развијање функционалних знања ученика, географска карта и њено коришћење током просеца учења и подучавања је обавезна. Упознавање ученика са картом и са основним појмовима картографске писмености према наставном програму започиње у првом циклусу основног образовања и васпитања и представља основу развијања функционалних знања. Зато треба радити на даљем унапређивању сналажења ученика на карти током петог разреда, што представља основу за касније изучавање картографског градива у шестом разреду.

За ученике овог узраста посебно може бити тешко разумевање Земљине ротације, револуције и последица ових кретања. Због тога је потребно посебну пажњу посветити обради и утврђивању ових садржаја. Наставнику се препоручује примена очигледних наставних средстава (глобус, батеријска лампа, телуријум, видео записи, анимације...) и демонстративно-илустративне методе и методе експеримента како би се могао постићи висок степен разумевања и достизања предвиђених исхода. То ће бити предуслов за касније усвајање низа других појмова који су у вези са сменом обданице и ноћи, сменом годишњих доба, формирањем климатских појасева, односно свих појмова који су у вези са временом и климом и уопште, појавама и процесима у атмосфери, као и у хидросфери и биосфери.

При обради наставних садржаја Револуција Земље и Топлотни појасеви треба објаснити термине, као што су екватор, Гринич, северни и јужни повратник и северни и јужни поларник. Не треба улазити у терминологију географске ширине, дужине и часовних зона, јер ће то бити предмет изучавања у шестом разреду.

Наставна област *Планета Земља* има посебан значај јер у оквиру ње ученици упознају објекте, појаве и процесе, гранске и међугранске везе, као и посебне физичко-географске законитости. Акцент треба ставити на достизање исхода који се односе на функционално знање ученика (како се понашати у случају земљотреса, екстремних температура, атмосферских непогода, бујица и поплава...) и треба навести примере позитивног и негативног деловања човека на природу.

Природна средина је у суштини сплет тесно повезаних и међусобно условљених компонената које представљају јединствену целину. Имајући у виду нарушавање равнотеже у природној средини, потребно је указивати на превенцију и на заштиту природе.

Потребно је код ученика развијати одговорност о очувању биљних и животињских врста и рационалном коришћењу природних ресурса као услову опстанка на Земљи. Један од значајних исхода петог разреда је да се од ученика очекује да опише одговорност коју човек има према планети Земљи, планети коју настањујемо. Препорука је да се прилом планирог излета ученици упознају са објектима геонаслеђа и развију правилне ставове о његовом значају и очувању.

Поједини препоручени садржаји могу бити тешки и апстрактни ученицима, па се зато препоручује задржавање на основним појмовима, појавама и процесима уз обилато коришћење дидактичког материјала и разноврсних метода рада. Једна од основних вештина која се препоручује је правилно географско посматрање и уочавање природних објеката, појава и процеса у локалној средини чиме се подстиче природна радозналост деце, самостално истраживање и њихова правилна интерпретација. Садржаји физичке географије дају могућност стицања знања, вештина и навика коришћењем статистичког материјала који је систематизован у табелама, као и руковањем различитим мерним инструментима, регистровањем и обрадом података које они показују. Предлаже се, уколико за то има могућности да за обраду података ученици користе ИКТ. На овај начин повезују се и интерпретирају квантитативни показатељи и утврђују узрочно-последичне везе и односи. У оквиру ове теме сви физичко-географски објекти, појаве и процеси не могу се потпуно обрадити, што и није циљ овог наставног програма.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања ученика је у функцији развоја ученика у достизању исхода. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на то ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. У ту сврху, сваки наставни час и свака активност ученика је прилика за формативно оцењивање, односно регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да их остваре. Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење остваривања прописаних циљева, исхода и стандарда постигнућа ученика у току савладавања школског програма. Ученик се оцењује на основу усмене провере постигнућа, писмене провере и практичног рада. Ученик се оцењује и на основу активности и његових резултата рада: писању и излагању презентација, различитим облицима групног рада, рад на пројектима и сл. Критеријуми бројчаног оцењивања (сумативно оцењивање) су дефинисани Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању.

Од ученика не захтевати меморисање фактографског и статистичког материјала како би знања била применљива, а ученици оспособљени да сами истражују и анализирају одређене географске објекте, појаве и процесе.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ДРУШТВО И ГЕОГРАФИЈА	Друштвена географија, предмет проучавања и подела.	-успоставља везе између физичко-географских и друштвено-географских објеката, појава и процеса; -одређује математичко географски положај на Земљи;
ГЕОГРАФСКА КАРТА	Географска/картографска мрежа. Географска ширина и географска дужина, часовне зоне. Појам карте и њен развој кроз историју. Елементи карте (математички, географски и допунски). Картографски знаци и методе за представљање рељефа на карти. Подела карата према садржају и величини размера. Оријентација у простору и оријентација карте, мерење на карти, сателитски навигациони системи.	-анализира, чита и тумачи општегеографске и тематске карте; -оријентише се у простору користећи компас, географску карту и сателитске навигационе системе; -анализира компоненте популационе динамике и њихов утицај на формирање укупних демографских потенцијала на примерима Србије,

СТАНОВНИШТВО	Основни појмови о становништву: демографски развитак и извори података о становништву. Број и распоред становништва на Земљи. Природно кретање становништва. Миграције становништва. Структуре становништва: биолошке и друштвено-економске. Савремени демографски процеси у Србији, Европи и свету.	Европе и света; -анализира различита обележја светског становништва и развија свест о солидарности између припадника различитих социјалних, етничких и културних група; -анализира географски положај насеља; -објашњава континуиране процесе у развоју насеља и даје примере у Србији, Европи и свету; -доводи у везу типове насеља и урбане и руралне процесе са структурама становништва, миграцијама, економским и глобалним појавама и процесима; -уз помоћ географске карте анализира утицај природних и друштвених фактора на развој и размештај привредних делатности; -доводи у везу размештај привредних објеката и квалитет животне средине; -вреднује алтернативе за одрживи развој у својој локалној средини, Србији, Европи и свету; -објасни политичко-географску структуру државе; -представи процесе који су довели до формирања савремене политичко-географске карте света; -објасни како се издвајају географске регије; -илуструје уз помоћ карте најважније географске објекте, појаве и процесе на простору Европе. -објасни политичко-географску структуру државе; -представи процесе који су довели до формирања савремене политичко-географске карте света; -објасни како се издвајају географске регије; -илуструје уз помоћ карте најважније географске објекте, појаве и процесе на простору Европе.
НАСЕЉА	Појам и настанак првих насеља. Положај и географски размештај насеља. Величина и функције насеља. Типови насеља. Урбанизација. Град - унутрашња структура и односи са околним простором. Село и рурални процеси	
ПРИВРЕДА	Привреда, привредне делатности и сектори привреде. Пољопривреда и географски простор. Индустрија и географски простор. Саобраћај, туризам и географски простор. Ванпривредне делатности. Развијени и неразвијени региони и државе и савремени геоекономски односи у свету. Концепт одрживог развоја.	
ДРЖАВА И ИНТЕГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ	Појам и настанак првих држава. Географски положај државе. Величина и компактност територије државе. Појам и функција државних граница. Главни град. Облик владавине. Политичко-географска карта Европе после Другог светског рата. Политичко-географска карта света после Другог светског рата. Територијални интегритет и спорови. Интеграциони процеси.	
ГЕОГРАФИЈА ЕВРОПЕ	Географске регије и регионална географија. Положај и границе Европе. Природне карактеристике Европе. Становништво Европе. Насеља Европе. Привреда Европе. Географске регије Европе.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Тема **Друштво и географија**, ученици треба да се упознају са општим предметом проучавања ове, веома широке области географије. Друштвена географија представља систем географских дисциплина, које се, свака из свог угла, баве односом човека (друштва) и географског простора (географске средине) у најширем смислу. С тим у вези, треба да се упознају са друштвено географским дисциплинама и њиховим предметима проучавања (нпр. географија становништва, географија насеља - у оквиру ње урбана и рурална географија, економска, политичка географија итд.), као и са њиховим везама са другим географским дисциплинама и другим наукама. На реализацији првог исхода, који се односи на успостављање веза између физичко-географских и друштвено-географских објеката, појава и процеса, ради се током читаве године, а исход се остварује на крају шестог разреда.

Тема **Географска карта** чини скуп знања и вештина којима ученици треба да овладају у настави географије, а односе се на познавање географске карте, њено практично коришћење и начине оријентисања у простору.

На првим часовима потребно је објаснити и усвојити појмове меридијани (подневци), паралеле (упоредници), екватор и гринич. При обради садржаја о картографској/географској мрежи неопходно је користити глобус, индукциони глобус и карту света. Након усвајања ових појмова и демонстрације на глобусу и географској карти света акценат се ставља на одређивање географске ширине и географске дужине, односно угаоно растојање неке тачке на Земљиној површини у односу на екватор и гринички меридијан. Од изузетног је значаја оспособити ученике да самостално одређују географску ширину и дужину задатих тачака на глобусу, географској карти света и Србије. При обради ових садржаја логична је корелација са математиком, посебно када одређујемо угаоно растојање тачке на Земљиној површини у односу на почетни меридијан и почетну паралелу.

На наредним часовима потребно је да ученици усвоје и разумеју појам географске карте, а затим истаћи да свака географска карта мора да садржи математичке, географске и допунске елементе. Када је реч о математичким елементима карте посебно је важно објаснити како се помоћу размера карте и размерника одређује однос растојања на карти и стварних растојања у природи, како се врше различита мерења на карти и како се деле карте према величини размера. Треба истаћи да се у обради ових садржаја успоставља корелација са математиком.

При обради препоручених садржаја о географским елементима карте неопходно је објаснити да се они на географској карти представљају картографским знацима (линијским, контурним и ванразмерним) и да се њихово објашњење налази у легенди карте. Треба оспособити ученике да тумаче различите картографске знаке.

Нарочито је битао објаснити како се представља рељеф на географским картама, применом различитих метода (изохипси, боја, сенчења и шрафирања). Потребно је научити шта су изохипсе, како се нагиб терена доводи у везу са растојањем међу изохипсама, шта су изобате, који облици рељефа се представљају различитим нијансама зелене, браон и плаве боје, чему служи висинско-дубинска скала у легенди карте. Комбинацијом различитих метода за представљање рељефа ученици стичу представу о његовој конфигурацији, а истиче се трећа димензија у простору.

Од изузетаог је значаја оспособити ученике да читају, тумаче и анализирају опште географске и тематске карте. На тај начин долази до изражаја самосталност у раду ученика и усавршава се вештина практичне примене географске карте.

При обради садржаја везаних за оријентацију у простору неопходно је повезати већ постојеће знање о начинима оријентације помоћу Сунца, звезде Северњаче, маховине на дрвету, година итд., и усвојити нова знања о оријентацији помоћу компаса, географске карте и компаса, Глобалних сателитских система (*GPS* и *Галилео*).

Тема **Становништво** чине садржаји који трешрају основне појаве и процесе у развоју становништва и њихове просторне карактеристике. Ученике треба упознати са одликама и факторима демографског развоја, распоредом становништва на Земљи, као и његовим структурним обележјима.

На уводном часу посвећеном овој теми препоручује се да нагласак буде на обради основних појмова о становништву, значају његовог проучавања, као и основним изворима података. У наставној јединици која обрађује број становника на Земљи неопходно је указати на основне карактеристике популационе динамике у прошлости и данас, уз издвајање карактеристичних простора са популационим порастом и падом. Приликом обраде теме која се односи на распоред становништва на Земљи ученике је потребно упознати са појмовима екумена и анекумена, као и са појмом густина насељености, уз издвајање области велике и мале густине насељености у свету, Европи и Србији. Како је распоред становништва условљен различитим физичко-географским карактеристикама средине, код ученика треба развијати свест о значају улоге човека у простору у којем живи, али и обратно.

Када је реч о садржајима који се односе на компоненте популационе динамике (природно и миграционо кретање) препоручује се да се поред основних термина и процеса, ученици упознају и са одређеним показатељима. Наиме, неопходно им је представити начине израчунавања стопа наталитета, морталитета и природног прираштаја, али на један једноставан, њима прихватљив и разумљив начин, кроз примере из света и Србије. Обрадом садржаја о миграцијама

становништва препоручује се да се нагласак стави на појам, врсте, узроке и последице ових кретања, као и на значај ових процеса за савремени демографски развитак.

На наредним часовима ученике треба упознаш са поделом становништва према одређеним карактеристикама, односно основним структурним обележјима. Препоручује се да се ова обимна целина о структурама становништва подели на две подцеле ради лакше обраде и разумевања и то на биолошке и на друштвено-економске структуре. Приликом обраде садржаја који се односи на биолошке структуре, неопходно је објаснити старосно-полну (бројчани однос мушкараца и жена у свету, старост становништва, као и њен графички приказ - старосно-полну пирамиду) и расну структуру становништва (основне и мешовите типове раса и њихово географско распрострањење). Приликом обраде садржаја који се односи на друштвено-економске структуре неопходно је ученике упознати са економском структуром, зашм образовном структуром (писменост, завршени степен формалног образовања), етничком структуром (најбројнији народи света и њихово географско распрострањење), верском структуром (највеће светске религије, њихова основна обележја и географско распрострањење религија), језичком структуром (најзаступљенији језици света, географско распрострањење језика у свету). Кроз обраду садржаја структурама становништва ученицима се указује на различитости социјалних, етничких и културних група што је важан корак у подстицању толеранције и солидарности.

Тема **Насеља** у оквиру ове теме предвиђено је да се ученици упознају са основним појавама и процесима (законитостима) у развоју насеља у Србији, Европи и свету. У првим наставним јединицама потребно је *дефинисати појам насеља*, а зашм и направиш *преглед најстаријих насеља* на свету, али и на тлу Србије. У обради ових садржаја логична је корелација са историјом, посебно када се помињу најстарија насеља у свету (нпр. градови у долинама река, у Палестини, Месопотамији, Египту и сл.), али и на територији Србије (нпр. Лепенски вир, Винча и винчанска култура). Проблематика *географског положаја насеља* неодвојива је од њиховог *постанка*, јер на положај и генезу насеља утичу пре свега природни услови и фактори (вода, земљиште и сл.), али и историјске околности, као и функције.

У наставним јединицама које се баве *величинам насеља* најважније је скренуш пажњу на популационе величине. Такође је смислено број становника повезати са површинама које различита насеља заузимају, са густином насељености, те направити разлике (нпр. разбијена села наспрам милионских градова). Иако ученике не треба оптерећиваш фактографским подацима, потребно је да они стекну представе о основним квантитативним показатељима, као што је популациона величина градова. Тако нпр. Дивчибаре (141 становник), Куршумлијска бања (106) и Алексиначки рудник (1.300) су градска насеља у Србији (око 9 мил. ст.), а градско насеље је и град Мексико (око 9 мил. ст.), чије шире градско подручје има преко 20 милиона становника.

Када је реч о *функцијама насеља* потребно је разликоваш пољопривредну, индустријску, административну, културну, туристичку итд. Ове разлике могу се представиш и као један од критеријума за разликовање *типова насеља*. У обради типова насеља важно је објаснити најосновнију поделу на села и градове. Кроз ову поделу акценат треба да буде на критеријумима разликовања села и градова: популациона величина, густина насељености, структуре становништва - старосна, образовна, социо-економска, изграђеност и физички изглед насеља, веза са природном средином, начин живота, административни значај, доминантне функције насеља. Подједнако је важно и указаш им на то да постоје и прелазне форме насеља која су између ове две основне категорије (приградска насеља или општински центри или насеља са специфичним функцијама, нпр. туристичком и сл.).

Акценат треба ставиш на *процесе у развоју насеља* (урбанизација уз паралелне процесе депопулације и деаграризације села). Препоручује се упознавање ученика са појмовима *урбанизације* и *денотлацнје*, док се појам деаграризације може обрадити само као *напуштање пољопривреде*. Кроз читаву тему важно је нагласити да се сва насеља мењају временом - развијају се, нестају (гасе се) или мењају своје функције.

Процес *урбанизације* потребно је сагледаш кроз његове елементе - демографске, функционалне и сл., а посебно доведеш у везу са миграцијама из руралних насеља и напуштањем пољопривреде у њима. У склопу процеса урбанизације треба поменути и *мегсто-лисее конурбације*.

У вези са овим процесима јесу и *унутирградске просторне и социо-економске разлике*, које су последица урбанизације. Ове разлике односе се на издвајање *централне пословне зоне (центра града, урбаног језгра)* и слабије урбанизоване *периферије*, која личи на село. У великим градовима посебно на западу постоје сламови - сиротињске четврги, наспрам богатих делова града, који су често у непосредном суседству. Ово је последица стихијског развоја.

Под појмом *односа града са околним простором* мисли се на утицај града на окружење. Он опслужује окружење разним функцијама (нпр. административна, здравствена, културна итд.), али истовремено и привлачи елементе окружења - радну снагу - сталне или дневне миграције, сировине, шири изграђене просторе...). Мањи градови утичу на мањи околни простор. За разлику од њих, светски (глобални) градови утичу на регије, континенте, свет (нпр. Њујорк и Лондон у којима су светске берзе на којима се одређују цене пољопривредних производа у читавом свету).

Важно је нагласиш да су *процеси урбанизације* вези са *руралним процесима*. Под руралним процесима мисли се на процесе *натпитања (депопулације) руралних насеља, натпитања пољопривреде у њима (деаграризације)*, као и на *преображај руралних насеља* у близини градова, тако да све више добијају одике града.

За ученике шестог разреда може биш тешко разумевање појмова „критеријума за поделу насеља” и „функција” насеља, али им се они могу приближити различитим примерима - у традиционалном српском селу већина становника се бавила земљорадњом и сточарством, а данас више не, већ се становници руралних насеља или пресељавају у град, где раде друге послове (најчешће услужне делатности), или свакодневно путују на посао из села у суседни град. Пример могу биш и индустријски градови, где велики део становника ради у доминантној производњи (нпр. у аутомобилској индустрији у Крагујевцу), док су Београд и Нови Сад градови услуга (терцијарног и квартарног сектора). У том смислу, могу се поменуш и туристички градови или рударски и слично.

Акцент ове наставне теме треба да буде на *законитостима процеса који мењају насеља*. Овим процесима требало би да се обједине сви елементи ове наставне теме. Такође, корелације са претходном темом - Становништво, као и са осталим темама које следе (Привреда, Држава и интеграциони процеси, Географија Европе) су незаобилазне. Након што усвоје основне појмове и законитости, од ученика се очекује да препознају и описују појаве и процесе у развоју насеља кроз примере из локалне средине, Србије, Европе и света.

Тема **Привреда** чине садржаји из обласи економске географије у оквиру којих ученици треба да се упознају са основним појмовима о привреди, факторима развоја привреде и појединих привредних делатности, утицајем привреде на географски простор, концептом одрживог развоја и да се уведу у регионалне разлике у развоју светске привреде.

На уводном часу посвећеном овој теми препоручује се обрада појмова привреде, привредних делатности и сектора привреде као и појмова природна и географска средина. На наредним часовима ученици ће се упознаш са структуром привредних сектора, природним и друштвеним факторима њиховог развоја и утицајима на географски простор (животну средину) најважнијих при- вредних грана у склопу сваког сектора (пољопривреде у склопу примарног сектора, индустрије у склопу секундарног, саобраћаја и туризма у склопу терцијарног сектора). У обради непривредних делатности (квартарни сектор) ученицима треба истаћи да услед развоја информационо-комуникационих технологија и аутоматизације индустријских процеса све већи број људи у свету прелази да ради у овом сектору и да је број запослених у њему показатељ економске развијености државе.

У обради економско-географских садржаја, осим разјашњења природних и друштвених фактора развоја привреде, важно је да ученици разумеју да су велике разлике у степену економске развијености држава и појединих регија у оквиру једне државе узроци просторне покретљивости (миграција) становништва.

Настава географије треба да допринесе да ученици правилно разумеју односе привреде и географског простора. У том смислу треба избећи погрешно разумевање привреде као фактора нужне деградације природе. Где год постоје могућности, треба иско- рисити поучне примере у локалној средини (нпр. испуштање у реке загађујућих материја из фабричких постројења, пречишћавање воде, површински копови угља, рекултивација, ветропаркови, дивље депоније,

адекватно збрињавање комуналног отпада постројења за сепарацију, рециклажу, итд.). У светлу концепције одрживог развоја треба показати да се правилним односом према географској средини постиже и економска развијеност уз истовремено побољшање стања квалитета живота средине и смањење социјалних разлика у друштву и тај став илустровати примерима из развијених европских земаља.

У обради привредно развијених и неразвијених региона и држава у свету ученицима треба разјаснити услове природне средине (географски положај, постојање привредних ресурса, итд.) и друштвено-историјске и савремене узроке ових (политичких и економских) односа.

Тема **Држава и интеграциони процеси** треба ученика да упозна са политичко-географским карактеристикама државе, дефинише појам државе, њене елементе и укаже на време и место настанка првих држава у свету. Приликом проучавања државне границе, као линије која раздваја суверене државе, треба указати на ефекте које оне остварују у простору у зависности од функције (баријерна, филтрирајућа, контактна, интеграциона). Анализа територије државе треба да се заснива на посматрању њене површине и компактности као и ефектима који произилазе из тих карактеристика. Према површини територије треба извршити класификацију држава од оних највећих (гигантских), до најмањих (микро државе). Битна напомена је да не постоји опште прихваћена класификација, тако да је на наставнику да сам изабере. У случају компактности треба да се узме у обзир да ли су у питању државе које имају компактну или фрагментирану (издељену) територију. У оквиру садржаја који говори о државама са фрагментираном територијом треба дефинисати појмове *енклава* и *ексклава* навести примере. Свака држава има своју престоницу (главни град). За ученика је важно да се упозна са појмом и функцијама главног града, разлозима зашто се премештају као и типовима престоница (европски и амерички). Када се говори о географском положају државе, важно је да се дефинише појам географског положаја, наведу његове компоненте (математичко-географски положај, физичко-географски положај, економско-географски положај, саобраћајно-географски положај, друштвено-географски положај). Важна карактеристика државе, са којом би требало упознати ученика, је и начин на који она бира свог председника као и који облици владавине постоје (монархије, републике). Посредством географских карата ученик би требало да се упозна са настанком нових самосталних држава након Другог светског рата као и процесима који су довели до тога. На нивоу од неколико примера упознаш ученика са примерима нарушавања територијалног интегритета државе где треба поред изабраних примера из света (Тајван, Арапско-израелски спор, Кашмир, итд.) навести и пример Косова и Метохије. Интеграциони процеси издвојени су као посебан појам с обзиром на њихов значај који имају за државу. У склопу ове јединице, важно је ставити акценат на мотиве (интересе) интеграционих процеса - економске, политичке, војно-стратегијске итд. Указати на значајне међународне организације које су пример интеграционих процеса (ЕУ, УН, НАТО пакта и сл.).

Тема **Географија Европе** након обраде друштвено-географских појава и процеса, ученици се уводе у садржаје регионале географије као трећег субсистема географских наука. На првом часу у склопу ове наставне теме ученици уче шта је предмет проучавања регионалне географије и које је њено место у систему географских наука. Ученици треба да увиде да знања која су стицали из опште (физичке и друштвене) географије сада налазе примену у регионалној географији будући да су географске регије јединствене (непоновљиве), континуиране (непрекинуте) и ограничене просторне целине које су одређене (детерминисане) склопом природних и друштвених објеката, појава и процеса.

У програму наставе и учења за шести разред основне школе планирано је да се направи увод у регионалну географију Европе. Наставна тема *Географија Европе* обухвата основне појмове о континенту: географски положај, границе и величину, природне одлике и друштвене одлике и то према шеми како су проучаване друштвено-географске теме: Становништво, Насеља, Привреда и Географске регије Европе. Географске регије Европе појединачно, карактеристичне државе Европе и Европска Унија обрађивале се током седмог разреда који је цео посвећен регионалној географији света.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА	Регионална географија, принципи регионализације. Хомогеност и хетерогеност географског простора	- проналази на карти државе проучаване регије и именује их;
ГЕОГРАФСКЕ РЕГИЈЕ ЕВРОПЕ	<p>Јужна Европа - културно-цивилизацијске тековине, етничка хетерогеност, туризам, политичка подела. Државе Јужне Европе: државе бивше СФРЈ, Италија, Шпанија и Грчка - основне географске карактеристике. Средња Европа - културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, природни ресурси и економски развој, урбанизација, политичка подела. Немачка - основне географске карактеристике. Западна Европа - културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, природни ресурси и економски развој, урбанизација, политичка подела. Француска и Уједињено Краљевство - основне географске карактеристике. Северна Европа - природни ресурси и економски развој, народи, политичка подела. Норвешка - основне географске карактеристике. Источна Европа - културно-цивилизацијске тековине, етничка хетерогеност, природни ресурси и економски развој, политичка подела. Руска Федерација - основне географске карактеристике. Европска унија - пример интеграционих процеса.</p>	<p>- дефинише границе континента и показује на карти океане и мора којима је проучавани континент окружен и лоцира највећа острва, полуострва, мореузе, земљоузе, пролазе, ртове;</p> <p>- приказује на некој карти: континенте, океане, мора, облике разуђености обала, низије, планине, реке, језера, државе, градове;</p> <p>- анализира утицај географске ширине, рељефа, односа копна и мора, морских струја, вегетације и човека на климу;</p> <p>- класификује облике рељефа, водне објекте и живи свет карактеристичан за наведену територију;</p>
АЗИЈА	<p>Географски положај, границе и величина Азије. Природне одлике Азије. Становништво Азије. Насеља Азије. Привреда Азије. Политичка и регионална подела. Југозападна Азија - природни ресурси и економски развој, културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, урбанизација, политичка подела. Јужна Азија - културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, етничка хетерогеност, урбанизација, политичка подела. Југоисточна Азија - природни ресурси и економски развој, политичка подела. Источна Азија - културно-цивилизацијске тековине, савремени демографски процеси, етничка хетерогеност, природни ресурси и економски развој, урбанизација, политичка подела. Централна Азија - природни ресурси, политичка подела, насеља и становништво.</p>	<p>- објашњава настанак пустиња на територији проучаваног континента;</p> <p>- објасни формирање политичке карте света;</p> <p>- истражује утицај Европске уније на демографске, економске и политичке процесе у Европи и свету;</p> <p>- описује улогу међународних организација у свету</p> <p>- уз помоћ географске карте објашњава специфичности појединих просторних целина и описује различите начине издвајања регија;</p> <p>- описује узроке и последице урбанизације на различитим континентима, регијама и у одабраним државама;</p> <p>- проналази податке о бројном стању становништва по континентима, регијама и одабраним државама и издваја просторне целине са највећом концентрацијом становништва у свету;</p>
АФРИКА	<p>Географски положај, границе и величина Африке. Природне одлике Африке. Становништво Африке. Насеља Африке. Привреда Африке. Политичка и регионална подела. Афрички Медитеран и Сахарска Африка. Подсахарска Африка.</p>	<p>- укаже на узроке и последице кретања броја становника,</p>

СЕВЕРНА АМЕРИКА	Географски положај, границе, величина и регионална подела Северне Америке. Природне одлике Северне Америке. Становништво Северне Америке. Насеља Северне Америке. Привреда Северне Америке. Политичка подела.	густине насељености, природног прираштаја, миграција и специфичних структура становништва по континентима, регијама и у одабраним државама; - доведе у везу природне ресурсе са степеном економске развијености појединих регија и одабраних држава; - препознаје негативне утицаје човека на животну средину настале услед специфичности развоја пољопривреде, рударства, енергетике, индустрије, саобраћаја и туризма на проучаваним континентима, регијама и у одабраним државама; - анализира примере позитивног утицаја човека на животну средину у државама које улажу напоре на очувању природе и упоређује их са сличним примерима у нашој земљи;
ЈУЖНА АМЕРИКА	Географски положај, границе и величина Јужне Америке. Природне одлике Јужне Америке. Становништво Јужне Америке. Насеља Јужне Америке Привреда Јужне Америке. Политичка подела.	
АУСТРАЛИЈА И ОКЕАНИЈА	Географски положај, границе и величина Аустралије и Океаније. Природне одлике Аустралије. Колонијални период и становништво Аустралије. Насеља Аустралије. Привреда Аустралије. Океанија - основна географска обележја. Политичка и регионална подела.	
ПОЛАРНЕ ОБЛАСТИ	Основне географске одлике Антарктика - откриће, назив, географски положај, природне одлике, природни ресурси и научна истраживања. Основне географске одлике Арктика - откриће, назив, географски положај, природне одлике, природни ресурси и савремена научна истраживања.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању процеса наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и препоручених садржаја, образовних стандарда за крај обавезног образовања, циљева и исхода образовања и васпитања, кључних компетенција за целоживотно учење, предметних и општих међупредметних компетенција, наставник најпре креира свој годишњи (глобални) план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Наставник има слободу да сам одреди број часова за дате теме у годишњем плану.

Предметни исходи су дефинисани на нивоу разреда у складу са ревидираном Блумовом таксономијом и највећи број њих је на нивоу примене. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Од наставника се очекује да операционализује дате исходе у својим оперативним плановима за конкретну тему, тако да тема буде једна заокружена целина која укључује могућа међупредметна повезивања. У фази планирања и писања припреме за час наставник дефинише циљ и исходе часа.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Дати садржаји су препоручени и распоређени у осам тематских целина: Регионална географија, Географске регије Европе, Азија, Африка, Северна Америка, Јужна Америка, Аустралија и Океанија, Поларне области.

У раду са ученицима препоручује се наставнику да на почетку школске године упуту ученике на самостални рад тако што ће ученици приликом обраде нове тематске целине добити задатке да обраде по једну или више репрезентативних држава. Ученици ће уз помоћ наставника, расположивих статистичких извора, картографских и средстава информационо комуникационих

технологија обрађивати појединачне државе света (географски положај, границе, величину, основне природно-географске и друштвено-економске одлике). До краја школске године, сви ученици ће имати регионално-географске приказе одабраних држава. На овај начин ученици ће бити у могућности да сагледају синтезни карактер регионалне географије у односу на појединачне дисциплине опште (физичке и друштвене) географије које карактерише примена аналитичких научних метода.

Регионална географија

На првим часовима наставник ће упознати ученике са предметом и задацима проучавања, као и поделом регионалне географије, ослањајући се на њихова већ стечена географска знања из 6. разреда о појму географске регије, а са циљем разумевања комплексних односа и веза између географских објеката, појава и процеса у географској средини. У обради садржаја о регионалној географији, требало би указати на то да светско копно није једноличан или хомоген географски простор, већ да га одликује заступљеност различитих физичко-географских и друштвено-географских елемената, које га чине хетерогеним. Објаснити да се регионална географија изучава са циљем да би ученици сазнали какви су односи и везе између природе и људи, као и да би постали свесни да опстанак живота на Земљи зависи од њиховог међусобног односа. Објаснити ученицима да су принципи регионализације (физичко-географски и друштвено-географски) правила на основу којих се врши подела хетерогене Земљине површине на хомогене географске регије, као нпр. геоморфолошке, климатске, хидрографске, педолошке, биогеографске, економске (рударске, аграрне, индустријске, туристичке), урбане, културне, историјске, политичке и друге регије. На крају обраде наставне теме Регионална географија, указати на то да одређене регије карактерише сличан географски изглед (физиономске регије), а да друге поседују једну или неколико функција (функционалне регије).

Обраду наставних јединица о континентима вршити по Керовом систему, који подразумева следећи редослед излагања: географски положај, границе и величина, рељеф, клима, воде, живи свет, становништво, насеља, привреда, политичка и регионална подела континента. Истим редоследом анализирати и одабране државе.

При обради наставних јединица о географским регијама избећи Керов систем, јер се на тај начин непотребно, два пута понављају већ обрађени садржаји у оквиру континента (иста наставна тема). С обзиром на то да су друштвено-географски процеси знатно динамичнији од физичко-географских, као и то да утичу на различите начине на трансформацију географског простора и на укупан развој, њима је приликом обраде географских регија дат посебан значај.

У табеларном прегледу програма, у колони Садржаји, за сваку географску регију предложени су они географски садржаји који их чине специфичним, али то није коначни нити обавезујући попис садржаја за те географске регије.

Географске регије Европе

Реализацијом исхода друге теме Географске регије Европе ученици ће стећи знања о географским целинама Европе - Јужна, Средња, Западна, Северна и Источна Европа, као и њиховим географским специфичностима и развојним карактеристикама које их издвајају у односу на суседне географске регије, политичком поделом и одабраним државама. Избегавати понављање географских садржаја из теме Географија Европе, који су анализирани у шестом разреду.

У оквиру Јужне Европе препоручује се обрада држава бивше СФР Југославије, Италија, Шпанија и Грчка. У оквиру Средње препоручује се обрада Савезне Републике Немачке у оквиру регије. Западну Европу обрадити кроз културно-цивилизацијске тековине регије (велика колонијална царства, индустријске револуције...), демографске процесе, природне ресурсе и привредни развој (најразвијенија европска регија), урбанизацију (индустријски градови, конурбације нпр. Ранштад, Велики Лондон, Париз, Фламански дијамант...), политичку поделу, као и географска обележја Републике Француске и Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске. У оквиру Северне Европе посебно анализирати везу природних ресурса (енергенти, руде, минералне сировине) са привредним развојем (специјализована индустрија, висок животни стандард становништва) и анализирати етничка обележја, политичку поделу и основне географске карактеристике Норвешке. При обради Источне Европе истаћи културно-цивилизацијске тековине, етничку хетерогеност (Руси, Татари, Украјинци, Белоруси, Казаси, Јермени,...), природне услове и ресурсе, привредне карактеристике и политичку поделу. Обрадити

Руску Федерацију, трансконтиненталну државу, која чини највећи део Источне Европе и Северне Азије. На крају наставне теме Географске регије Европе објаснити значај Европске уније у свету, као пример интеграционих процеса.

Кроз читаву тему важно је нагласити да се временом географске регије Европе развијају и мењају функције. Важно је искористити велике могућности које географија као наставни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Географске регије Европе би требало да буду представљене као географска прича, богата информацијама и занимљивостима, како би географске појаве и процеси били предочени јасно, детаљно и динамично.

Ученике не оптерећивати квантитативним вредностима, већ инсистирати на појаве и процесе који утичу на развој европских регија. У циљу подстицања толеранције и солидарности код ученика, указати на постајање различитих социјалних, етничких и културних група у Европи.

Азија

На почетку наставне теме Азија обрађују општегеографске одлике овог континента, и то: географски положај, границе и величина, природне одлике, становништво, насеља, привреда и политичка и регионална подела, након чега се прелази на регионалне целине: југозападну, јужну, југоисточну, источну и централну Азију.

Приликом обраде положаја, границе и величине Азије, кључно је да се истакне да је Азија саставни део јединствене копнене целине Евроазија, да се овај континент разграничи од Европе и од Африке, да ученици увиде да се Азија простире и на северној и на јужној, као и на источној и западној Земљиној полулопти. Даље, важно је да се ученицима објасни шта значи да је Азија део Старог света и да ова знања повежу са знањима која стичу на часовима историје (Велика географска открића). Код приказивања величине Азије важно је да ученици стекну представу о односима површине и броја становника у поређењу са осталим континентима, а посебно са Европом.

Разумевање природних одлика Азије кључно је за касније схватање просторне дистрибуције становништва, размештаја природних ресурса, развоја и размештаја појединих привредних грана (пољопривреде, индустрије, саобраћаја и туризма) на континенту. Као посебно значајне садржаје у овој области истичемо: настанак набраних планина и острвских архипелага, тумачење појава вулканизма и трусова у светлу теорија литосферних плоча, различите узроке постанка пустиња у југозападној, јужној и централној Азији, климатску и мозаичност живог света Азије, и др.

Приликом обраде становништва Азије пажњу би требало усмерити на разумевање просторне дистрибуције становништва, поларизованог демографског развоја, савремених миграција (нарочито из ратовима угрожених држава према Европи) и структуре становништва (групе народа, најмногољуднији народи). Адекватно коришћење статистичких извора овде је јако важно. Ученици не треба да памте податке из области демографске статистике, они треба да разумеју односе величина, без фактографског памћења података. У школама које су технички опремљене (постојање интернет прикључка, рачунара, таблет уређаја, паметних телефона), ученици треба на часовима да користе релевантне статистичке изворе, да их тумаче и сами или уз помоћ наставника представљају графиконима и тематским картама.

Насеља Азије представљају прави мозаик људских насеобина што је условљено факторима природне средине, специфичностима привреде и културно-цивилизацијског развоја. Ученицима овде треба приказати контрасте руралних насеља (нпр. у пустињама Југозападне Азије, у Индији, на Тибету, рибарска насеља у Југоисточној Азији, итд.) и вишемилионских градова, центара глобалних политичких и економских процеса (нпр. Сингапур, Токио, Шангај...). Пажњи наставника и ученика препоручујемо и специфичности процеса урбанизације (сјај Токија са једне и псеудоурбанизација у Индији, сампани у Кини, итд. са друге стране).

Привредне одлике Азије могу се обрадити на различите начине: кроз приказ територијалног размештаја привредних грана, сагледавање утицаја природних и друштвених фактора на развој привреде или кроз истицање регионалних специфичности развоја и размештаја привреде.

У програму наставе и учења дата регионална подела Азије је препоручена. Наставници, ученици и аутори уџбеника могу Азију да поделе и на друге начине, али је важно да ученици разумеју критеријуме просторне диференцијације.

Како би се остварио принцип очигледности и знања која се стичу на часовима географије учинила трајним, наставници у обради опште- и регионалногеографских садржаја треба да користе зидне географске карте, а ученици атласе и неме карте. Коришћење ових наставних средстава није само себи сврха, тачније њихова употреба не завршава се лоцирањем географских објеката на картама већ представља основу за даље тумачење каузалних и функционалних односа између проучаваних географских објеката, појава и процеса. То, на пример, значи да ученик треба да буде у стању да пошто покаже на карти Индијски океан, Хиндустанску низију, Хималаје и Тибет закључи зашто је на Тибету хладна и сува клима.

Употреба средстава информационо-комуникационих технологија у настави (нпр. организација виртуелне шетње Забрањеним градом помоћу апликације Гоогле Мапс, коришћење програма за израду квизова за утврђивање градива, итд.) додатно ће допринети реализацији принципа очигледности и учвршћивању трајности ученичких знања.

Африка

Приликом обраде положаја, границе и величине Африке важно је истаћи да се она пружа меридијански што за последицу има јасну диференцираност континента на природне зоне од екватора према југу и северу. Указати на границу Африке према Азији као и на припадајућа острва овом континенту.

Знања која ученици стичу изучавањем климе, хидрографије и рељефа Африке важна су за разумевање просторне дистрибуције становништва, положаја насеља, размештаја природних ресурса, развоја и размештаја пољопривреде, рударства и туризма на континенту. Значајно је истаћи хидрографске карактеристике Нила, Нигера и реке Конго и језера Викторија, Њаса и Тангањика, као места значајне концентрације становништва, насеља и пољопривреде. Приликом обраде флористичких и зоогеографских карактеристика континента указати и на географске факторе ендемизма фауне Мадагаскара.

Приликом обраде наставних садржаја о становништву Африке битно је разумевање просторне дистрибуције становништва (пренасељени, густо, ретко и ненасељени простори), природног прираштаја, савремених миграција (нарочито из ратовима угрожених држава према Европи) и структуре становништва.

У оквиру политичко-географских одлика Африке посебно се треба осврнути на процесе колонизације и деколонизације као и на ефекте ових процеса у савременим економско-политичким односима афричких држава (неоколонијализам). Регионалну поделу Африке иницијално би требало посматрати кроз физичко-географску и културно-цивилизацијску поларизацију континента на Афрички Медитеран и Сахарску Африку на северу и Подсахарску Африку на југу. Поред климе као главног физичко-географског фактора други значајан фактор поларизације је Арапско-исламска цивилизација на северу и Негро-афричка цивилизација на југу. Као последица етничке и демографске хетерогености Подсахарске Африке, треба указати на одређене друштвено-политичке разлике унутар ње. Приликом обраде ове теме треба се осврнути на савремене географске проблеме Африке као што су дезертификација, екстремно високи природни прираштај, nestaшица хране, интензивне миграције ка Европи, прекомерну експлоатацију природних ресурса, итд. Обрада ових садржаја би требало да допринесе формирању ставова код ученика, према овим актуелним географским темама.

Северна Америка

За достизање исхода у оквиру ове теме важно је указати на положај овог континента између Атланског и Тихог океана као и на повезаност/раздвојеност са суседним континентима. Ово је посебно значајно у контексту саобраћајно-географског положаја, економске повезаности са обалама других континената. У реализацији исхода који се односе на издвајање регија, потребно је нагласити постојање две културне целине на територији Северне Америке: Англоамерике (САД и Канада) и Латинске Америке (Средња Америка) и кроз корелацију са садржајима историје објаснити значај насељавања Америка.

При обради природних одлика Северне Америке битно је указати на генезу рељефа континента и издвојити карактеристичне рељефне целине. Овде треба објаснити настанак

Канадског штита, Кордиљера, Апалача, Средишњих низија и других особених целина. Познавање рељефа овог континента веома је значајно и за разумевање његове климе и распореда природних зона. У том смислу потребно је нагласити меридијанску циркулацију ваздуха и морске струје. У регионализацији простора овог континента важно је применити и физичко-географски принцип регионализације.

При обради наставне јединице становништва Северне Америке потребно је указати на етапе насељавања континента (присуство староседелаца, утицај европских досељеника, тзв. претапање у једну нацију и сл.). У реализацији исхода који се односе на објашњења демографских процеса значајно је сагледати разлике у популационом развоју средњеамеричких и англоамеричких народа, последичне миграције према САД и Канади, разлике у структурама становништва и слично.

За достизање исхода који се односи на разумевање процеса урбанизације препоручује се указивање на разлике у друштвено-економском развоју и културном наслеђу Англоамерике и Латинске Америке, степену урбанизације, физиономији села и градова, разликама између планског и стихијског развоја, миграцијама из села у градове, начину живота и слично.

Исходи који се односе на разумевања и објашњења економских процеса такође могу да се реализују кроз анализу диспаратитета развоја између Англо и Латинске Америке. Они се могу обрадити анализом природних и друштвених фактора привредног развоја, анализом привредних сектора, посматрањем просторног размештаја делатности и сл. Исходи који се односе на регионалну поделу овог простора могу да се реализују применом различитих начина издвајања карактеристичних регија (физичко-географске или друштвено-економске регије). У погледу политичке поделе, такође је могуће препознати разлике између политичко-географске уситњености средњеамеричког простора с једне стране и постојање две популационо и територијално велике, а истовремено високоразвијене државе Англоамерике.

Јужна Америка

За достизање исхода који се односе на дефинисање географског положаја потребно је нагласити у којим топлотним појасевима се простире Јужна Америка, затим повољност положаја између Тихог и Атлантског океана, као и велику удаљеност од осталих континената. У погледу друштвено-географске компоненте положаја важно је истаћи колонизацију, латиноамеричко наслеђе, поделу на интересне сфере између Шпаније и Португалије и сл.

Природне одлике Јужне Америке могу се систематично обрадити почев од генетских типова рељефа и редоследа постанка појединих целина. Препоручује се да се климатске одлике континента анализирају кроз утицај климатских фактора, чиме се уједно објашњавају и типови климе. На тај начин се реализују исходи о утицају климатских фактора на климу и распоред природних зона. Исход који се односи на препознавање негативних утицаја човека на животну средину може да се реализује анализом значаја и неконтролисане сече амазонских селваса.

При обради садржаја Становништво Јужне Америке потребно је истаћи културно-цивилизацијске узроке велике етничке и расне разноликости. У остваривању исхода који се односе на развој насеља Јужне Америке препорука је да се акценат стави на узроке стихијских процеса урбанизације и на последично велики јаз који постоји између развоја милионских градова с једне стране и бројних сеоских насеља у Андима, Амазонији и слично. Важно је нагласити везу између рурално-урбаних миграција и великих контраста који постоје у простору јужноамеричких градова.

Препоручује се да се привреда Јужне Америке сагледа кроз анализу утицаја природних и друштвених фактора привредног развоја. У привредној структури потребно је указати на значај делатности примарног и секундарног сектора. У објашњењу политичке поделе простора Јужне Америке битно је указати на културно-цивилизацијске узроке поделе. Достизање исхода је могуће кроз практичне активности у оквиру самосталних или групних задатака, тако да ученици сами проуче и представе одлике одабраних регионалних целина или држава.

Аустралија и Океанија

За достизање исхода, наставник у оквиру географског положаја ученицима треба да укаже на димензије континента као и на просторни обухват Океаније (припадајућа острва Меланезији, Микронезији и Полинезији). Важно је указати на факторе географске изолованости Аустралијског континента у односу на остале континенте као и последице које се огледају у специфичним

биогеографским и антропогеографским одликама. Физичко-географски садржаји треба да укажу на геотектонску еволуцију Аустралије (Пангеа, Гондвана), постанак планина као и на постанак острва Океаније (вулканска острва, атоли). Истаћи факторе који су довели до формирања пустиња, великог коралног гребена као и аутентичне аустралијске флористичке и зоогеографске области. Приликом обраде становништва Аустралије и Океаније указати на домицилно становништво (Аборицини, Маори) и придошло европско и азијско становништво. Извршити периодизацију етно-демографског развоја Аустралије и Океаније на предколонијални и колонијални период. Указати на савремене демографске процесе (природни прираштај, миграције) и насељеност континента (насељени и ненасељени простори). У политичко-географској анализи указати на процесе колонизације, деколонизације и формирања независних држава. Истаћи значај саобраћајно-географског и политичко-географског положаја острва Океаније у контексту савремених економских, политичких и војних процеса. Приликом обраде насеља Аустралије указати на природне факторе формирања савремене мреже насеља.

Поларне области

За достизање исхода у оквиру наставне теме Поларне области препоручени садржај чине карактеристичне одлике ових простора. У том смислу, пажњу треба посветити специфичностима оријентације на половима (нпр. помоћу звезда, компаса, Сунца), дужини обданице и ноћи, висини Сунца над хоризонтом, односима копна и мора, историјату истраживања, садашњим истраживањима, као и међународној подели ових простора.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење и процењивање резултата постигнућа ученика, а у складу са Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа знања на коме се ученик налази. Свака активност на часу служи за континуирану процену напредовања ученика. Неопходно је ученике стално оспособљавати за процену сопственог напретка у остваривању исхода предмета.

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање на тај начин постаје мотивациони фактор за ученике. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

На почетку школске године наставници географије треба да направе план временске динамике и садржаја оцењивања знања и умења (процењивања постигнућа) ученика водећи рачуна о адекватној заступљености сумативног и формативног оцењивања. Будући да се у новим програмима наставе и учења инсистира на функционалним знањима, развоју међупредметних компетенција и пројектној настави, важно је да наставници на почетку школске године добро осмисле и са ученицима договоре како ће се обављати формативно оцењивање. У том смислу препоручује се наставницима да на нивоу стручних већа договоре критеријуме и елементе формативног оцењивања (активност на часу, допринос групном раду, израда домаћих задатака, кратки тестови, познавање географске карте...).

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано спроводи евалуацију и самоевалуацију процеса наставе и учења.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
УВОД У ПРОГРАМСКЕ САДРЖАЈЕ	Циљеви, задаци и програмски садржаји географије за осми разред основне школе.	<ul style="list-style-type: none"> • користи географску карту за утврђивање географског положаја Републике Србије и дефинише његов утицај на начин живота и рада људи
ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА СРБИЈЕ	Географски положај, државне границе и величина Србије.	<ul style="list-style-type: none"> • користи географске информације о природним одликама Републике Србије и демонстрира их на одабраним примерима
ПРИРОДНЕ ГЕОГРАФСКЕ ОДЛИКЕ СРБИЈЕ	<p>Постанак и територијални распоред главних рељефних целина. Панонска низија: географски положај, простирање, подела, одлике и значај. Јужни обод Панонског басена: географски положај, простирање, подела, одлике и значај. Географски положај, простирање, основне одлике и подела. Географски положај, простирање, подела, одлике и значај.</p> <p>Динарске планине, Шарске планине, Косовска и Метохијска котлина: географски положај, простирање, подела, одлике и значај. Карпатске и Балканске планине: географски положај, простирање, подела, одлике и значај. Климатски елементи и фактори.</p> <p>Климатске области, типови климе и њихове одлике.</p> <p>Реке црноморског слива: основне одлике и економски значај. Реке јадранског и егејског слива: основне одлике и економски значај. Језера: постанак, размештај и значај.</p> <p>Термоминералне воде: постанак, размештај, значај и искоришћавање. Земљиште: основни типови, одлике, простирање и значај.</p> <p>Биљни и животињски свет: распрострањеност и значај.</p> <p>Заштита геонаслеђа, ваздуха, воде, земљишта и биљног и животињског света. Заштићени природни објекти и национални паркови у Србији.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • повезује кључне друштвено-географске одлике Републике Србије са географским положајем • користи основне податке о становништву и тумачи их у контексту проблема популационе политике Републике Србије • на бази познавања природних и друштвених одлика издваја географске регије Републике Србије (клима, биљни и животињски свет, миграциона и туристичка кретања, привредне активности – избор занимања) • издваја зоне различитог степена угрожености од природних непогода ради заштите од могућих последица.
СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА СРБИЈЕ	<p>Становништво: број, густина насељености, природни прираштај. Миграције становништва: врсте, узроци и последице. Структура становништва: биолошка, национална, културно-образовна, социо-економска, верска. Народи и етничке заједнице у Србији.</p> <p>Насеља: подела, размештај и перспективе развоја.</p> <p>Београд - главни град Републике Србије.</p>	
ПРИВРЕДА СРБИЈЕ	<p>Основне одлике и подела привреде. Пољопривреда: природни и друштвени услови за развој, мере за унапређивање, приоритети развоја и значај. Гране пољопривреде (земљорадња, сточарство, лов и риболов), основне одлике и перспективе развоја.</p> <p>Шумарство: врсте шума, експлоатација и значај.</p> <p>Индустрија: основне одлике, подела и значај.</p> <p>Рударство: развој и значај рударства; налазишта руда метала и неметала. Тешка индустрија: црна и обојена металургија, размештај и значај. Енергетика: врсте и размештај извора енергије и њихов значај.</p> <p>Прерађивачка индустрија: машинска индустрија, електроиндустрија, хемијска индустрија, индустрија грађевинског материјала и неметала: размештај производње и значај. Лака индустрија: подела, одлике, територијални размештај и значај. Саобраћај: подела, саобраћајна мрежа, услови, перспективе развоја и значај.</p> <p>Трговина: унутрашња и спољна, обим и структура извоза и увоза. Туризам: подела и услови за развој, туристичке</p>	

	регије и центри, привредни значај туризма и перспективе развоја.	
ЗАВИЧАЈНА ГЕОГРАФИЈА	Појам завичаја, географски положај, величина и простирање у оквиру Србије. Природне одлике завичаја: рељеф, клима, воде, земљиште, биљни и животињски свет. Врсте и типови насеља. Становништво: број становника, густина насељености, природни прираштај, структура становништва и миграције. Главне привредне делатности и гране. Перспективе развоја.	
СРБИ ВАН ГРАНИЦА СРБИЈЕ	Срби у суседним државама: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Словенија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија; основне географске одлике простора у којима живе Срби. Срби у дијаспори: број и територијални размештај; Европа и ваневропски континенти; везе са земљом матицом.	
СРБИЈА У САВРЕМЕНИМ ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ПРОЦЕСИМА	Значај интеграцијских процеса у Европи и савременом свету. Сарадња наше земље са другим државама и међународним организацијама: политичка, економска, културно-просветна и научно-технолошка.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

У осмом разреду основне школе програмску структуру чини осам наставних тема, распоређених тако да свака претходна наставна тема представља основу за разумевање наредне, а све оне заједно чине јединствену целину. То, практично, значи да би у процесу наставе свим деловима програма требало посветити одређену пажњу уважавајући све програмске захтеве.

У оквиру прве наставне теме “Увод у програмске садржаје“ потребно је да ученици упознају и разумеју сврху, циљеве и задатке програмских садржаја националне географије.

Наставна тема “Географски положај, границе и величина Србије“ обухвата политичко-географске садржаје. Програмом је предвиђена обрада само основних политичко-географских елемената: географски положај, границе и величина.

Тема “Природне одлике Србије“ односи се на опште облике рељефа, климатске, хидрографске, педолошке и биогеографске одлике наше земље. Приликом обраде физичкогеографских садржаја тежиште ваља ставити на опште садржаје, као и на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине. Приликом обраде наведених географских садржаја, посебну пажњу неопходно је посветити проблемима заштите и унапређивања животне средине.

Видно место у наставном програму има наставна тема “Становништво и насеља Србије“. Изучавање садржаја ове теме требало би да подстакне ученике да боље упознају проблематику демографског развоја и насељеношћу Србије. Ово наставно градиво могуће је корелативно повезивати са сличним садржајима других наставних предмета, у циљу сагледавања популационих проблема и изграђивања свести о неопходности заједничког живота различитих народа. Кроз садржаје ове наставне теме ученици упознају популациону политику и значаје њених одредби за обнављање становништва. У вези са тим, неопходно је објаснити и указати на факторе који су довели до крупних промена и трансформације на нашим просторима почетком овог века, што се снажно одражава на становништво и насеља у нашој земљи. Ученици треба да се упознају са различитим функцијама, типовима и развојем насеља у нашој земљи.

Приликом обраде теме “Привреда Србије” неопходно је инсистирати да ученици стекну знања о развоју привреде у целини и појединих привредних делатности, као и о природно-

географској основи развоја. С обзиром на сложеност ове проблематике, тежиште треба ставити на најважније карактеристике развоја, територијални размештај и неравномерност у нивоу развијености, а избегавати сувопарно набрајање обиља бројчаних података.

Наставна тема "Завичајна географија" обухвата преглед географских одлика локалне средине/завичаја. Приликом реализације ових наставних садржаја ученици ће користити стечена знања и умења постављена задацима наставе географије. Уз помоћ наставника, групно или у пару, ученици ће радити кратка истраживања, а потом презентацију географских одлика локалне средине, на основу чега наставник може да сагледа обим и квалитет самосталног рада сваког појединца.

У наставној теми "Срби ван граница Србије" обухваћени су садржаји који се односе на суседне државе и њихове основне природне и друштвено-географске одлике у којима живи српско становништво и садржаји са територијалним размештајем српског становништва у европским државама и државама ван граница европског континента. Потребно је да ученици усвоје податке о броју Срба који се налазе ван граница Србије, са условима у којима живе и раде и њиховим везама са матичном државом.

У оквиру наставне теме "Србија у савременим интеграцијским процесима" ученицима омогућити да схвате разгранатост и развојност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше државе са другим државама и организацијама у свету. Важно је упознати ученике са актуелним интеграцијским процесима у Европи и свету и указати на значај и место наше земље у овој сфери.

Број наставних часова по наставним темама дат је оријентационо. Наставницима се препоручује да, у зависности од предзнања ученика и структуре одељења, могу сами да одреде број часова за усвајање, вежбање, понављање, утврђивање и проверавање програмом предвиђених наставних садржаја.

ФИЗИКА

Циљ учења Физике јесте упознавање ученика са природним појавама и основним законима природе, стицање основе научне писмености, оспособљавање за уочавање и распознавање физичких појава и активно стицање знања о физичким феноменима кроз истраживање, усвајање основа научног метода и усмеравање према примени физичких закона у свакодневном животу и раду.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
УВОД У ФИЗИКУ	Физика као природна наука. Физика и математика. Физика и техника. Физика и медицина. Методе истраживања у физици (посматрање, мерење, оглед...). Огледи који илуструју различите физичке појаве (из свакодневног живота). <i>Демонстрациони огледи:</i> Како савити млаз воде? Мехури од сапунице имају облик сфере, зашто? Када настаје електрично пражњење? Направи дугу. Опишимо лик предмета у равном и сферном огледалу. Мерења у физици и у свакодневном животу (мерење времена, дужине, површине и запремине...).	-разликује врсте кретања према облику путање и према промени брзине и одређује средњу брзину; -објашњава узајамно деловање тела у непосредном додиру (промена брзине, правца и смера кретања, деформација тела) и узајамно деловање тела која нису у непосредном додиру (гравитационо,

КРЕТАЊЕ	<p>Кретање у свакодневном животу. Релативност кретања. Појмови и величине којима се описује кретање (путања, пут, време, брзина, правац и смер кретања). Векторски карактер брзине.</p> <p>Подела кретања према облику путање и брзини тела. Зависност пређеног пута и брзине од времена код равномерног праволинијског кретања. Променљиво праволинијско кретање. Средња брзина. <i>Демонстрациони огледи:</i></p> <p>Кретање куглице по Галилејевом жљебу.</p> <p>Кретање мехура ваздуха (или куглице) кроз вертикално постављену дугу провидну цев са течном шћу.</p> <p><i>Лабораторијска вежба</i></p> <p>1. Одређивање средње брзине променљивог кретања тела и сталне брзине равномерног кретања помоћу стаклене цеви са мехуром (или куглицом).</p>	<p>електрично и магнетно деловање);</p> <p>-разликује деловање силе Земљине теже од тежине тела;</p> <p>-повезује масу и инерцију,</p> <p>-разликује масу и тежину тела,</p> <p>-препознаје их у свакодневном животу и решава различите проблемске задатке (проблем ситуације);</p> <p>-демонстрира утицај трења и отпора средине на кретање тела и примењује добре и лоше стране ових појава у свакодневном животу;</p> <p>-демонстрира појаву инерције тела, деформације тела под дејством силе, узајамно деловање наелектрисаних тела и узајамно деловање магнета, притисак чврстих тела и течности;</p> <p>-разликује преношење силе притиска кроз чврста тела и течности и наводи примере примене (хидраулична преса, кочнице аутомобила, ходање по снегу..);</p> <p>-познаје примену хидростатичког притисака (принцип рада водовода, фонтане);</p> <p>-изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине, претвара веће јединице у мање и обрнуто (користи префиксе микро, мили, кило, мега);</p> <p>-процењује вредност најмањег подеока код мерних инструмената (односно, тачност мерења);</p> <p>-мери тежину, дужину, време, запремину и масу и на основу мерених вредности одређује густину и притисак;</p> <p>-одређује средњу вредност мерене величине и грешку мерења;</p> <p>-решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (брзина, тежина, густина, притисак чврстих тела и течности...).</p>
СИЛА	<p>Узајамно деловање два тела у непосредном додиру и последице таквог деловања: покретање, заустављање и промена брзине тела, деформација тела (истезање, сабијање, савијање), трење при кретању тела по хоризонталној подлози и отпор при кретању тела кроз воду и ваздух. Узајамно деловање два тела која нису у непосредном додиру (гравитационо, електрично, магнетно). Сила као мера узајамног деловања два тела, правац и смер деловања. Векторски карактер силе. Слагање сила истог правца.</p> <p>Процена интензитета силе демонстрационим динамометром. Сила Земљине теже. Тежина тела као последица деловања силе Земљине теже.</p> <p><i>Демонстрациони огледи.</i></p> <p>Истезање и сабијање еластичне опруге. Трење при клизању и котрљању. Слободно падање.</p> <p>Привлачење и одбијање наелектрисаних тела.</p> <p>Привлачење и одбијање магнета.</p>	<p>електрично и магнетно деловање);</p> <p>-разликује деловање силе Земљине теже од тежине тела;</p> <p>-повезује масу и инерцију,</p> <p>-разликује масу и тежину тела,</p> <p>-препознаје их у свакодневном животу и решава различите проблемске задатке (проблем ситуације);</p> <p>-демонстрира утицај трења и отпора средине на кретање тела и примењује добре и лоше стране ових појава у свакодневном животу;</p> <p>-демонстрира појаву инерције тела, деформације тела под дејством силе, узајамно деловање наелектрисаних тела и узајамно деловање магнета, притисак чврстих тела и течности;</p> <p>-разликује преношење силе притиска кроз чврста тела и течности и наводи примере примене (хидраулична преса, кочнице аутомобила, ходање по снегу..);</p> <p>-познаје примену хидростатичког притисака (принцип рада водовода, фонтане);</p> <p>-изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине, претвара веће јединице у мање и обрнуто (користи префиксе микро, мили, кило, мега);</p> <p>-процењује вредност најмањег подеока код мерних инструмената (односно, тачност мерења);</p> <p>-мери тежину, дужину, време, запремину и масу и на основу мерених вредности одређује густину и притисак;</p> <p>-одређује средњу вредност мерене величине и грешку мерења;</p> <p>-решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (брзина, тежина, густина, притисак чврстих тела и течности...).</p>
МЕРЕЊЕ	<p>Основне и изведене физичке величине и њихове јединице (префикси микро, мили, кило, мега). Међународни систем мера. Мерила и мерни инструменти (опсег и тачност). Директно и индиректно мерење. Појам средње вредности мерене величине и грешке мерења при директним мерењима. <i>Демонстрациони огледи.</i></p> <p>Мерење дужине (метарска трака, лењир), запремине (мензура) и времена (часовник, хронометар). Приказивање неких мерних инструмената (вага, термометри, електрични инструменти).</p> <p><i>Лабораторијске вежбе</i></p> <p>Мерење димензија тела лењиром са милиметарском поделом. Мерење запремине чврстих тела неправилног облика помоћу мензуре. Мерење еластичне силе при истезању и сабијању опруге. Мерење силе трења при клизању или котрљању тела по равной подлози.</p>	<p>електрично и магнетно деловање);</p> <p>-разликује деловање силе Земљине теже од тежине тела;</p> <p>-повезује масу и инерцију,</p> <p>-разликује масу и тежину тела,</p> <p>-препознаје их у свакодневном животу и решава различите проблемске задатке (проблем ситуације);</p> <p>-демонстрира утицај трења и отпора средине на кретање тела и примењује добре и лоше стране ових појава у свакодневном животу;</p> <p>-демонстрира појаву инерције тела, деформације тела под дејством силе, узајамно деловање наелектрисаних тела и узајамно деловање магнета, притисак чврстих тела и течности;</p> <p>-разликује преношење силе притиска кроз чврста тела и течности и наводи примере примене (хидраулична преса, кочнице аутомобила, ходање по снегу..);</p> <p>-познаје примену хидростатичког притисака (принцип рада водовода, фонтане);</p> <p>-изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине, претвара веће јединице у мање и обрнуто (користи префиксе микро, мили, кило, мега);</p> <p>-процењује вредност најмањег подеока код мерних инструмената (односно, тачност мерења);</p> <p>-мери тежину, дужину, време, запремину и масу и на основу мерених вредности одређује густину и притисак;</p> <p>-одређује средњу вредност мерене величине и грешку мерења;</p> <p>-решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (брзина, тежина, густина, притисак чврстих тела и течности...).</p>
МАСА И ГУСТИНА	<p>Инертност тела. Закон инерције (Први Њутнов закон механике). Маса тела на основу појма о инертности и о узајамном деловању тела. Маса и тежина као различити појмови. Мерење масе тела вагом. Густина тела. Средња густина тела.</p> <p>Одређивање густине чврстих тела. Одређивање густине течности мерењем њене масе и запремине.</p> <p><i>Демонстрациони огледи.</i></p> <p>Илустровање инертности тела.</p> <p>Судари двеју кугли</p> <p>(а) исте величине, истог материјала,</p> <p>(б) различите величине, истог материјала,</p> <p>(в) исте величине, различитог материјала.</p> <p>Мерење масе вагом. Течности различитих густина у истом суду - „течни сендвич”</p>	<p>електрично и магнетно деловање);</p> <p>-разликује деловање силе Земљине теже од тежине тела;</p> <p>-повезује масу и инерцију,</p> <p>-разликује масу и тежину тела,</p> <p>-препознаје их у свакодневном животу и решава различите проблемске задатке (проблем ситуације);</p> <p>-демонстрира утицај трења и отпора средине на кретање тела и примењује добре и лоше стране ових појава у свакодневном животу;</p> <p>-демонстрира појаву инерције тела, деформације тела под дејством силе, узајамно деловање наелектрисаних тела и узајамно деловање магнета, притисак чврстих тела и течности;</p> <p>-разликује преношење силе притиска кроз чврста тела и течности и наводи примере примене (хидраулична преса, кочнице аутомобила, ходање по снегу..);</p> <p>-познаје примену хидростатичког притисака (принцип рада водовода, фонтане);</p> <p>-изражава физичке величине у одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI) и разликује основне и изведене физичке величине, претвара веће јединице у мање и обрнуто (користи префиксе микро, мили, кило, мега);</p> <p>-процењује вредност најмањег подеока код мерних инструмената (односно, тачност мерења);</p> <p>-мери тежину, дужину, време, запремину и масу и на основу мерених вредности одређује густину и притисак;</p> <p>-одређује средњу вредност мерене величине и грешку мерења;</p> <p>-решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (брзина, тежина, густина, притисак чврстих тела и течности...).</p>

	<p>Суво грожђе у газираној води. Мандарина са кором и без коре у води. <i>Лабораторијске вежбе</i> Одређивање густине чврстих тела правилног и неправилног облика. Одређивање густине течности мерењем њене масе и запремине. Калибрисање еластичне опруге и мерење тежине тела динамометром.</p>	
ПРИТИСАК	<p>Притисак чврстих тела. Притисак у мирној течности. Хидростатички притисак. Спојени судови. Атмосферски притисак. Торичелијев оглед. Зависност атмосферског притиска од надморске висине. Барометри. Преношење спољњег притиска кроз течности и гасове у затвореним судовима. Паскалов закон и његова примена. <i>Демонстрациони огледи.</i> Зависност притиска чврстих тела од величине додирне површине и од тежине тела. Сталена цев са покретним дном за демонстрацију хидростатичког притиска. Преношење притиска кроз течност (сталена цев с мембраном, Херонова боца, спојени судови). Хидраулична преса (нпр. два медицинска инјекциона шприца различитих попречних пресека спојена силиконским цревом). Огледи који илуструју разлику притисака ваздуха (како се ваздух може „видети”, како свећа може да гори под водом). Огледи који илуструју деловање атмосферског притиска. <i>Лабораторијска вежба</i> 1. Одређивање зависности хидростатичког притиска од дубине воде</p>	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу дефинисаног циља предмета и исхода, самостално планира број и редослед часова обраде и осталих типова часова, као и методе и облике рада са ученицима. Наставник може у одређеној мери (водећи рачуна да се не наруши логичан след учења Физике) прерасподелити садржаје према својој процени.

Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опремљености кабинета за Физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека,...), уџбенику и другим наставним материјалима које ће корисити.

Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи/глобални план рада из кога ће касније развијти своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности.

Од метода логичког закључивања, које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији, итд.), ученицима шестог разреда најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) при проналажењу и формулисању основних закона физике. Зато програм предвиђа да се при проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ развијање радозналости и интересовања за физику и истраживачки приступ у природним наукама. Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Препоручени садржаји наставе оријентисане на исходе за шети разред доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе Физике:

Поступиост (од једноставног ка сложеном) при упознавању нових појмова и формулисању закона. Очигледност при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину наведено је више демонстрационих огледа, а у недостатку наставних средстава могуће је корисити и симулације). Повезаност наставних садржаја са појавама у свакодневном животу.

Програмски садржаји на основу исхода се могу реализовати:
излагањем садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе;
решавањем квалитативних и квантитативних проблема као и проблем-ситуација;
лабораторијским вежбама;
коришћењем других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, пројекти, допунска на-става, додатни рад...);
систематским праћењем рада сваког ученика.

Да би се циљеви и задаци наставе Физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методска упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како уз сваку тематску целину иду демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра. После тога, наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се, ако је могуће, на презентовање закона у математичкој форми.

Методска упутства за решавање рачунских задатака

При решавању квантитативних (рачунских) задатака из физике, у задатку прво треба на прави начин сагледати физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи се, на основу математичке форме закона, израчунава вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. У циљу развијања природно-научне писмености наставник треба да инстистира на систематском коришћењу јединица мере физичких величина SI (међународни систем јединица).

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се на следећи начин: ученици сваког одељења деле се у две групе, тако да свака група има свој термин за лабораторијску вежбу. Опрема за сваку лабораторијску вежбу умножена је у више комплета, тако да на једној вежби (радном месту) може да ради два до три ученика. Час експерименталних вежби састоји се из: уводног дела, мерења и записивања података добијених мерењима, анализе и дискусије добијених резултата, извођења закључака.

У уводном делу часа наставник:

обнавља делове градива који су обрађени на часовима предавања, а односе се на дату вежбу (дефиниција величине која се одређује и метод који се користи да би се величина одредила),

обраћа пажњу на чињеницу да свако мерење прати одговарајућа грешка и указује на њене могуће изворе,
упознаје ученике с мерним инструментима и обучава их да пажљиво рукују лабораторијским инвентаром,
указује ученицима на мере предострожности, којих се морају придржавати ради сопствене сигурности.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава им и помаже. При уношењу резултата мерења у ђачку свеску, процену грешке треба вршити само за директно мерене величине (дужину, време,...), а не и за величине које се посредно одређују (нпр. притисак чврстог тела). Процену грешке посредно одређене величине наставник може да изводи у оквиру додатне наставе.

Методска упутства за друге облике рада

При одабиру домаћих задатака наставник треба да води рачуна о нивоу сложености задатака, али и о њиховој мотивационој функцији. С обзиром да кроз израду домаћег задатка ученици проверавају степен разумевања усвојеног садржаја, коректаост урађеног домаћег задатка треба да буде проверена на наредном часу.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидну контролу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака и лабораторијских вежби. Такође је у обавези да уредно води евиденцију о раду и напредовању сваког ученика. Оцењивање ученика само на основу резултата које је он постигао на писменим вежбама непримерено је ученичком узрасту и физици као научној дисциплини. Неопходно је да наставник од ученика, који се први пут среће са физиком, не тражи само формално знање већ да га подстиче на размишљање и логичко закључивање. Ученик се кроз усмене одговоре навикава да користи прецизну терминологију и развија способност да своје мисли јасно и течно формулише.

Будући да је програм оријентисан на исходе, по садржају и обиму, прилагођен психофизичким могућностима ученика шестог разреда, сталним обнављањем најважнијих делова из целокупног градива постиже се да стечена знања, вештине и ставови буду трајнији и да ученик боље уочава повезаност разних области физике.

Допунска настава и додатни рад

Додатна настава из Физике организује се у шестом разреду са по једним часом недељно. Ова врста наставе обухвата нове садржаје, који се надовезују на програм редовне наставе, али се односе на сложеније физичке појаве или на појаве за које су ученици показали посебан интерес.

Редослед тематских садржаја у додатаој настави прати редослед одговарајућих садржаја у редовној настави. Уколико у школи тренутако не постоје технички услови за остваривање неких тематских садржаја из додатае наставе, наставник бира оне садржаје који могу да се остваре. Поред понуђених садржаја, могу се реализовати и теме за које ученици покажу посебно интересовање.

Допунска настава се такође организује са по једним часом недељно. Њу похађају ученици који у редовној настави нису били успешни. Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм Физике у шестом разреду.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно, потребно је да буде

усклађено са принципима оцењивања (Правилник о оцењивању у основној школи из 2019. године).

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних, квалитативних и графичких задатака, лабораторијских вежби, пројеката...

У сваком разреду треба континуирано пратити и вредновати знања, вештине и ставове ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних вежби и провером експерименталних вештина. Наставник треба да омогући ученицима да искажу сопствена размишљања о неким физичким појавама и да то адекватно вреднује.

На почетку школске године, потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања и потенцијала ученика. На крају школске године, такође, треба спровести часове систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
СИЛА И КРЕТАЊЕ	<p>Сила као узрок промене брзине тела. Појам убрзања. Успостављање везе између силе, масе тела и убрзања. Други Њутнов закон. Динамичко мерење силе. Међусобно деловање два тела - силе акције и реакције. Трећи Њутнов закон. Примери Равномерно променљиво праволинијско кретање. Интензитет, правац и смер брзине и убрзања. Тренутна и средња брзина тела. Зависност брзине и пута од времена при равномерно променљивом праволинијском кретању. Графичко представљање зависности брзине тела од времена код равномерно променљивог праволинијског кретања. Демонстрациони огледи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Илустровање инерције тела помоћу папира и тега. - Кретање куглице низ Галилејев жљеб. - Кретање тела под дејством сталне силе. - Мерење силе динамометром. - Илустровање закона акције и реакције помоћу динамометара и колица, колица са опругом и других огледа (реактивно кретање балона и пластичне боце). <p>Лабораторијске вежбе</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Одређивање сталног убрзања при кретању куглице низ жљеб. 2. Провера Другог Њутновог закона помоћу покретног тела (колица) или помоћу Атвудове машине. 	<ul style="list-style-type: none"> - разликује скаларне и векторске физичке величине; - користи и анализира резултате мерења различитих физичких величина и приказује их табеларно и графички; - анализира зависност брзине и пређеног пута од времена код праволинијских кретања са сталним убрзањем; - примени Њутнове законе динамике на кретање тела из окружења; - покаже од чега зависи сила трења и на основу тога процени како може променити њено деловање; - демонстрира појаве: инерције тела, убрзаног кретања, кретање тела под дејством сталне силе, силе трења и сила акције и реакције на примерима из окружења;
КРЕТАЊЕ ТЕЛА ПОД ДЕЈСТВОМ СИЛЕ ТЕЖЕ. СИЛЕ ТРЕЊА	<p>Убрзање при кретању тела под дејством силе теже. Галилејев оглед. Слободно падање тела, бестежинско стање. Хитац навише и хитац наниже. Силе трења и силе отпора средине (трење мировања, клизања и котрљања). Утицај ових сила на кретање тела. Демонстрациони огледи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Слободно падање тела различитих облика и маса (Њутнова цев, слободан пад везаних новчића...). - Падање тела у разним срединама. - Бестежинско стање тела (огледи са динамометром, с два тега и папиром између њих, са пластичном чашом која има отвор на дну и напуњена је водом). - Трење на столу, косој подлози и сл. - Мерење силе трења помоћу динамометра. 	<ul style="list-style-type: none"> - самостално изведе експеримент из области кинематике и динамике, прикупи податке мерењем, одреди тражену физичку величину и објасни резултате експеримента; - покаже врсте и услове равнотеже чврстих тела на примеру из окружења; - наводи примере простих машина које се користе у свакодневном животу;

	<p>Лабораторијске вежбе</p> <ol style="list-style-type: none"> Одређивање убрзања тела које слободно пада. Одређивање коефицијента трења клизања. 	<p>- прикаже како сила потиска утиче на понашање тела потопљених у течност и наведе услове пливања тела на води;</p> <p>- повеже појмове механички рад, енергија и снага и израчуна рад силе теже и рад силе трења;</p> <p>- разликује кинетичку и потенцијалну енергију тела и повеже њихове промене са извршеним радом;</p> <p>- демонстрира важење закона одржања енергије на примерима из окружења;</p> <p>- решава квалитативне, квантитативне и графичке задатке (кинематика и динамика кретања тела, трење, равнотежа полуге, сила потиска, закони одржања...);</p> <p>- разликује појмове температуре и количине топлоте и прикаже различите механизме преноса топлоте са једног тела на друго;</p> <p>- анализира промене стања тела (димензија, запремине и агрегатног стања) приликом грејања или хлађења;</p> <p>- наведе методе добијања топлотне енергије и укаже на примере њеног рационалног коришћења.</p>
РАВНОТЕЖА ТЕЛА	<p>Деловање две силе на тело, појам резултујуће силе кроз различите примере слагања сила. Разлагање сила. Појам и врсте равнотеже тела. Полуга, момент силе. Равнотежа полуге и њена примена. Сила потиска у течности и гасу. Архимедов закон и његова примена. Пливање и тоњење тела.</p> <p>Демонстрациони огледи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Врсте равнотеже помоћу лењира или штапа. - Равнотежа полуге. - Услови пливања тела (тегови и стаклена посуда на води, Картезијански гњурац, суво грождје у минералној води, свеже јаје у води и воденом раствору соли, мандарина са кором и без коре у води, пливање коцке леда на води...). <p>Лабораторијске вежбе</p> <ol style="list-style-type: none"> Одређивање густине чврстог тела применом Архимедовог закона. 	
МЕХАНИЧКИ РАД И ЕНЕРГИЈА. СНАГА	<p>Механички рад. Рад силе. Рад силе теже и силе трења. Квалитативно увођење појма механичке енергије тела. Кинетичка енергија тела. Потенцијална енергија. Гравитациона потенцијална енергија тела. Веза између промене механичке енергије тела и извршеног рада. Закон о одржању механичке енергије. Снага. Коефицијент корисног дејства.</p> <p>Демонстрациони огледи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Илустровање рада утрошеног на савладавање силе трења при клизању тела по различитим подлогама, уз коришћење динамометра. - Коришћење потенцијалне енергије воде или енергије надуваног балона за вршење механичког рада. - Примери механичке енергије тела. Закон о одржању механичке енергије (Галилејев жљоб; математичко клатно; тег са опругом) <p>Лабораторијске вежбе</p> <ol style="list-style-type: none"> Одређивање рада силе под чијим дејством се тело креће по различитим подлогама. Провера закона одржања механичке енергије помоћу колица. 	
ТОПЛОТНЕ ПОЈАВЕ	<p>Честици састав супстанције: молекули и њихово хаотично кретање. Топлотно ширење тела. Појам и мерење температуре. Унутрашња енергија и температура. Количина топлоте. Специфични топлотни капацитет. Топлотна равнотежа. Агрегатна стања супстанције.</p> <p>Демонстрациони огледи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Дифузија и Брауново кретање. - Ширење чврстих тела, течности и гасова (надувани балон на стакленој посуди - флаши и две посуде са хладном и топлом водом, Гравесандов прстен, издужење жице, капилара...). <p>Лабораторијске вежбе</p> <ol style="list-style-type: none"> Мерење температуре мешавине топле и хладне воде после успостављања топлотне равнотеже. 	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Исходи представљају опис интегрисаних знања, вештина и ставова које ученик стиче у процесу остваривања наставе у пет области предмета: Сила и кретање, Кретање тела под дејством силе теже. Силе трења, Равнотежа тела, Механички рад и енергија. Снага, Топлотне појаве.

Ученици седмог разреда треба да наставе са учењем основних појмова и закона физике на основу којих ће разумети појаве у природи и значај физике у образовању и свакодневном животу. Они треба да стекну основу за праћење програма физике у следећим разредима.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

При планирању наставног процеса наставник, на основу дефинисаног циља предмета, исхода и образовних стандарда, самостално планира број и редослед часова обраде и осталих типова часова, као и методе и облике рада са ученицима. Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може у одређеној мери (водећи рачуна да се не наруши логичан след учења физике) прерасподелити садржаје према својој процени.

Улога наставника је да при планирању наставе води рачуна о саставу одељења и резултатима иницијалног теста, степену опремљености кабинета за физику, степену опремљености школе (ИТ опрема, библиотека,...), уџбенику и другим наставним материјалима које ће користити.

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију истих на ниво конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за остале исходе потребно више времена и више различитих активности.

Од метода логичког закључивања, које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогiji итд.), ученицима седмог разреда најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) при проналажењу и формулисању основних закона физике. Зато програм предвиђа да се при проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ развијање радозналости и интересовања за физику и истраживачки приступ у природним наукама. Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота. Одређени садржаји и тематске целине се могу реализовати и преко пројектне наставе.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програмски садржаји седмог разреда доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе физике:

- Поступност (од једноставног ка сложеном) при упознавању нових појмова и формулисању закона.
- Очигледност при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину наведено је више демонстрационих огледа, а у недостатку наставних средстава могуће је користити и видео симулације).
- Повезаност наставних садржаја са појавама у свакодневном животу.

Програмски садржаји на основу исхода се могу реализовати:

1. излагањем садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе;
2. решавањем квалитативних и квантитативних проблема као и проблем - ситуација;
3. лабораторијским вежбама;
4. домаћим задацима;
5. коришћењем других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (пројекти, допунска настава, додатни рад...);
6. систематским праћењем рада сваког ученика.

Да би се циљеви и задаци наставе физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методска упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како уз сваку тематску целину иду демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра. После тога наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише законе. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се, ако је могуће, на презентовање закона у математичкој форми.

Методска упутства за решавање рачунских задатака

При решавању већине квантитативних (рачунских) задатака из физике, у задатку прво треба на прави начин сагледати физичке садржаје, па тек после тога прећи на математичко формулисање и израчунавање. Наиме, решавање задатака одвија се кроз три етапе: физичка анализа задатка, математичко израчунавање и дискусија резултата. У првој етапи уочавају се физичке појаве на које се односи задатак, а затим се набрајају и речима исказују закони по којима се појаве одвијају. У другој етапи се, на основу математичке форме закона, израчунава вредност тражене величине. У трећој етапи тражи се физичко тумачење добијеног резултата. У циљу развијања природно-научне писмености наставник треба да инстистира на систематском коришћењу јединица мере физичких величина СИ (међународни систем јединица).

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се на следећи начин: ученици сваког одељења деле се у две групе, тако да свака група има свој термин за лабораторијску вежбу. Опрема за лабораторијске вежбе умножена је у више комплета, тако да на једној вежби (радном месту) може да ради три до четири ученика. Час експерименталних вежби састоји се из: уводног дела, мерења и записивања података добијених мерењима, анализе и дискусије добијених резултата, извођења закључака.

У уводном делу часа наставник:

- обнавља делове градива који су обрађени на часовима предавања, а односе се на дату вежбу (дефиниција величине која се одређује и метод који се користи да би се величина одредила),
- обраћа пажњу на чињеницу да свако мерење прати одговарајућа грешка и указује на њене могуће изворе,
- упознаје ученике с мерним инструментима и обучава их да пажљиво рукују лабораторијским инвентаром,
- указује ученицима на мере предострожности, којих се морају придржавати ради сопствене сигурности.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава им и помаже. При уношењу резултата мерења у ћачку свеску, процену грешке треба вршити само за директно мерене величине, а не и за величине које се посредно одређују. Процену грешке посредно одређене величине наставник може да изводи у оквиру додатне наставе.

Методска упутства за друге облике рада

При одабиру домаћих задатака наставник треба да води рачуна о нивоу сложености задатака, али и о њиховој мотивационој функцији. С обзиром на то да кроз израду домаћег задатка ученици проверавају степен разумевања усвојеног садржаја, коректност урађеног задатог домаћег задатка треба да буде проверена на наредном часу.

Пројектна настава, као један од облика рада, обухвата припрему, израду пројекта, презентацију и дискусију. Пројекат изводе ученици по групама уз асистенцију наставника. Овакав начин рада подразумева активно учешће сваког ученика у групи у оквиру прикупљања података, извођење експеримената, мерења, обраде резултата, припрема презентације и презентовање. Резултат оваквог начина рада је активно стицање знања о физичким појавама кроз истраживање.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз проверу његових усвојених знања, стечених путем организовања различитих облика наставе. Такође је у обавези да уредно води евиденцију о раду и напредовању сваког ученика. Оцењивање ученика само на основу резултата које је он постигао при реализацији само једног облика наставе није добро. Неопходно је да наставник од ученика не тражи само формално знање већ да га подстиче на

размишљање и логичко закључивање. Ученик се кроз усмене одговоре навикава да користи прецизну терминологију и развија способност да своје мисли јасно формулише.

Будући да је програм, како по садржају, тако и по обиму, прилагођен психофизичким могућностима ученика седмог разреда, сталним обнављањем најважнијих делова из целокупног градива постиже се да стечено знање буде трајније и да ученик боље учова повезаност разних области физике.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се остварени ниво постигнућа и напредовање током процеса учења. Да би вредновање било објективно, потребно је да буде усклађено са принципима оцењивања (Правилник о оцењивању у основној школи из 2013. године).

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидно проверавање његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, лабораторијских вежби, и пројеката...

У сваком разреду треба континуирано проверавати и вредновати компетенције (знања, вештине и ставове) ученика помоћу усменог испитивања, кратких писмених провера, тестова на крају већих целина, контролних вежби и провером експерименталних вештина. Наставник физике треба да омогући ученицима да искажу сопствена размишљања о неким физичким појавама и да то адекватно вреднује.

На почетку школске године потребно је спровести иницијални тест. Овај тест је инструмент провере предзнања ученика. На крају школске године, такође, треба спровести часове систематизације градива и проверити ниво постигнућа ученика и степен остварености образовних исхода.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ОСЦИЛАТОРНО И ТАЛАСНО КРЕТАЊЕ	<p>Обнављање дела градива из седмог разреда које се односи на закон одржања механичке енергије. Осцилаторно кретање (осциловање тела обешеног о опругу, осциловање куглице клатна). Појмови и величине којима се описује осциловање тела (амплитуда, период, фреквенција). Закон о одржању механичке енергије при осциловању тела. Таласно кретање (механички талас). Основни параметри којима се описује таласно кретање (таласна дужина, фреквенција, брзина). Звук. Карактеристике звука и звучна резонанција.</p> <p>Демонстрациони огледи. Осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу (у ваздуху и у течности). Осциловање жица и ваздушних стубова (фрула зароњена у воду, ксилофон, различите затегнуте жице, једнаке стаклене флаше са различитим нивоима воде). Одакле долази звук (гумено црево са два левка, канап и две пластичне чаше...). Таласи (таласна машина или када).</p> <p>Лабораторијска вежба:</p> <p>1. Мерење периода осциловања клатна.</p>	<p>-користи и повезује физичке величине које описују осцилације и таласе</p> <p>-описује карактеристике звука, ултразвука и инфразвука и наводи примере њихове примене</p> <p>-наводи и анализира примере одбијања и преламања светлости, тоталне рефлексије (огледала, сочива) и користи лупу и микроскоп</p> <p>-решава квалитативне и квантитативне задатке и демонстрира: осциловање куглице клатна и тела обешеног о опругу, осциловање жица и ваздушних стубова, појаву сенке, функционисање ока и корекције вида</p>

СВЕТЛОСНЕ ПОЈАВЕ	<p>Светлост (основни појмови). Правoliniјско простирање светлости (сенка и полусенка, помрачење Сунца и Месеца). Закон одбијања светлости. Равна и сферна огледала и конструкција ликова предмета. Брзина светлости у различитим срединама. Индекс преламања и закон преламања светлости. Тотална рефлексija.</p> <p>Преламање светлости кроз призму и сочива. Одређивање положаја ликова код сочива. Оптички инструменти. Лупа и микроскоп. Систематизација и обнављање градива. Демонстрациони огледи. Сенке. Хартлијева плоча за илустровање закона о одбијању и преламању светлости. Преламање светлости (штапић делимично уроњен у чашу с водом, новчић у чаши са водом и испод ње). Преламање беле светлости при пролазу кроз призму. Преламање светлости кроз сочиво, око и корекција вида (оптичка клупа, геометријска оптика на магнетној табли, стаклена флаша са водом као сочиво). Лупа и микроскоп.</p> <p>Лабораторијске вежбе:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Провера закона одбијања светлости коришћењем равнoг огледала. 2. Одређивање жижне даљине сабирног сочива. 	<p>-описује штетне последице буке и прекомерног излагања Сунчевој светлости и примени мере заштите</p> <p>-објашњава и демонстрира узајамно деловање наелектрисаних тела и повезује величине од којих оно зависи</p> <p>-описује и приказује електрично и магнетно поље, израчунава силу којом поље делује на наелектрисање и повезује електрични напон и јачину електричног поља</p> <p>-објашњава провођење струје кроз метале, течности и гасове и упоређује отпорности металних проводника на основу њихових карактеристика, наводи и користи различите изворе електричне струје (EMS) и познаје начине њиховерециклаже</p>
ЕЛЕКТРИЧНО ПОЉЕ	<p>Наелектрисавање тела. Елементарна количина наелектрисања. Закон о одржању количине наелектрисања. Узајамно деловање наелектрисаних тела. Кулонов закон. Електрично поље (линије сила, хомогено и нехомогено поље). Рад силе електричног поља. Напон. Веза напона и јачине хомогеног електричног поља. Електричне појаве у атмосфери. Систематизација и обнављање градива. Демонстрациони огледи. Наелектрисавање чврстих изолатора и проводника. Елек-трофор, електрично клатно и електроскоп. Линије сила електричног поља (перјанице, гриз у ричинусовом уљу и јаком електричном пољу). Фарадејев кавез. Антистатичке подлоге. Инфлуентна машина. Мехури сапунице у електричном пољу. Модел громобрана.</p>	<p>-анализира и образује струјно коло, мери јачину струје и напон, одређује вредност отпорности редно и паралелно везаних отпорника и резултате приказује табеларно и графички</p> <p>-описује узајамно деловање два паралелна проводника са струјом, деловање магнетног поља на струјни проводник и принцип рада електромагнета и електромотора</p>
ЕЛЕКТРИЧНА СТРУЈА	<p>Електрична струја (једносмерна, наизменична). Услови за настајање електричне струје и извори струје (EMS). Мерење електричне струје и напона. Електрична отпорност проводника. Проводници и изолатори. Омов закон за део струјног кола. Рад и снага електричне струје. Џул-Ленцов закон. Омов закон за цело струјно коло. Везивање отпорника Електрична струја у течностима и гасовима. Систематизација и обнављање градива. Демонстрациони огледи. Демонстрациони амперметар у струјном колу. Регулисање електричне струје у колу реостатом и потенциометром. Графитна мина (оловке) као потенциометар. Мерење електричне отпорности омметром. Загревање проводника електричном струјом. Протицање електричне струје у воденом раствору кухињске соли. Лимун као батерија. Пражњење у Гајслеровим цевима помоћу Теслиног трансформатора. Лабораторијске вежбе:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зависност електричне струје од напона на проводнику (таблични и графички приказ зависности). 2. Одређивање електричне отпорности отпора у колу помоћу амперметра и волтметра. 3. Мерење електричне струје и напона у колу са серијски и паралелно повезаним отпорницима и одређивање еквивалентне отпорности. 	<p>-описује основна својства наизменичне струје, израчунава потрошњу електричне енергије потрошача и економично користи електричне уређаје</p> <p>-описује ефекте протицања електричне струје кроз проводник (топлотни, хемијски, механички, светлосни, магнетни)</p> <p>-објашњава структуру атома и разликује његове изотопе</p> <p>-описује нуклеарне силе, радиоактивност, врсте зрачења, њихово биолошко дејство и мере заштите</p> <p>-објашњава фисију и фузију и могућности њихове примене као и примене радиоактивних изотопа.</p>
МАГНЕТНО ПОЉЕ	<p>Магнетно поље сталних магнета. Магнетно поље Земље. Магнетно поље електричне струје. Дејство магнетног поља на струјни проводник. Допринос Николе Тесле и Михајла Пупина развоју науке о електромагнетним појавама и</p>	

	њиховој примени. Демонстрациони огледи. Линије сила магнетног поља потковичастог магнета и магнетне шипке. Магнетна игла и школски компас. Ерстедов оглед. Електромагнет. Узајамно деловање два паралелна проводника кроз које протиче струја.	
ЕЛЕМЕНТИ АТОМСКЕ И НУКЛЕАРНЕ ФИЗИКЕ	Структура атома (језгро, електронски омотач). Нуклеарне силе. Природна радиоактивност. Радиоактивно зрачење (алфа, бета и гама зраци) и њихово биолошко дејство на биљни и животињски свет. Заштита од радиоактивног зрачења. Вештачка радиоактивност. Фисија и фузија. Примена нуклеарне енергије и радиоактивног зрачења. Демонстрациони оглед. Детекција присуства радиоактивног зрачења. (школски Гајгер-Милеров бројач)	
ФИЗИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ	Утицај физике на развој других природних наука, медицине и технологије.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Полазна опредељења за конципирање програма физике

Приликом израде програма физике доминантну улогу имале су следеће чињенице:

- основно образовање је обавезно за целокупну популацију ученика,
- код ученика основне школе способност апстрактног мишљења још није довољно развијена,
- физика је апстрактна, егзактна и разубњена научна дисциплина чији се закони често исказују у математичкој форми која је ученику основне школе потпуно неприступачна,
- у настави физике је запостављен оглед (иако је физика експериментална наука) а лабораторијске вежбе ученици све ређе изводе.

Наведене чињенице утицале су на избор програмских садржаја и метода логичког закључивања, као и на увођење једноставних експеримената, тзв. "малих огледа", који не захтевају скупу и сложену опрему за демонстрирање физичких појава.

Избор програмских садржаја

Из физике као научне дисциплине одабрани су само они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици основне школе. То су, углавном, садржаји из основа класичне физике, док су у осмом разреду узети и неки садржаји атомске и нуклеарне физике. Обим одабраних програмских садржаја прилагођен је годишњем фонду часова физике у основној школи. Међутим, и усвајањем ових садржаја ученици могу да упознају егзактност физичких закона и разноврсност физичких појава у макросвету, али и у микросвету који није директно доступан нашим чулима. Пошто су макрофизичке појаве очигледније за проучавање, оне доминирају у наставним садржајима шестог и седмог разреда. У осмом разреду, поред њих, дате су и тематске целине у којима се обрађују и неки процеси у микросвету (омотач и језгро атома).

Избор метода логичког закључивања

Од свих метода логичког закључивања које се користе у физици као научној дисциплини (индуктивни, дедуктивни, закључивање по аналогији итд.), ученицима основне школе најприступачнији је индуктивни метод (од појединачног ка општем) приликом проналажења и формулисања основних закона физике. Зато програм предвиђа да се у проучавању макрофизичких појава претежно користи индуктивни метод.

На овако изабраним поглављима физике може се у потпуности илустровати суштина методологије која се и данас користи у физици и у свим природним наукама у почетној етапи научног истраживања, тј. у процесу сакупљања експерименталних чињеница и на основу њих формулисања основних закона о појавама које треба да се проуче. Ова етапа сазнајног процеса

обухвата: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, занемаривање мање значајних својстава и параметара система, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег формулисања физичких закона и сл. Са неким научним резултатима, до којих се дошло дедуктивним путем, треба упознати и ученике старијих разреда, али само на информативном нивоу. Зато програм предвиђа да се нека знања до којих се дошло дедуктивним путем користе за објашњавање одређених физичких процеса у макро и микросвету.

Једноставни експерименти

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ "враћање" огледа у наставу физике, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици на часу или да их понове код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Начин презентовања програма

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методичке захтеве наставе физике:

Поступност (од простијег ка сложенијем) приликом упознавања нових појмова и формулисању закона.

Очигледност приликом излагања наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа).

Индуктивни приступ (од појединачног ка општем) код увођења основних појмова и закона физике.

Повезаност наставних садржаја (хоризонтална и вертикална).

Стога, приликом остваривања овог програма било би пожељно да се свака тематска целина обрађује оним редоследом који је назначен у програму. Тиме се омогућује да ученик поступно и лакше усваја нове појмове и спонтано развија способност за логичко мишљење.

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака, и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, програм предвиђа да свака тематска целина, почиње *обнављањем дела градива из претходног разреда које се односи на...* Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад у разреду испоштује овај захтев Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује ученику да сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Уз наслов сваке тематске целине наведен је (у загради) збир три броја. На пример, Светлосне појаве (7+6+2). Прва цифра означава број часова предвиђених за непосредну обраду садржаја тематске целине и извођење демонстрационих огледа, друга цифра одређује број часова за утврђивање тог градива и оцењивање ученика, док трећа цифра означава број часова за извођење лабораторијских вежби.

Свака тематска целина разбијена је на више тема које би требало обрађивати оним редоследом који је дат у Програму. Иза текста сваке теме, у загради, наведен је збир две цифре: прва означава оптимални број часова за обраду теме и извођење демонстрационих огледа, а друга даје оптимални број часова за утврђивање садржаја теме. При томе, на пример, збир (1+1) не треба схватити буквално, тј. да се један час користи само за излагање новог садржаја, а следећи час, само за обнављање и утврђивање. Напротив, при обради садржаја скоро сваке теме, на сваком

часу део времена посвећује се обнављању градива, а део времена се користи за излагање нових садржаја.

Иза назива сваке лабораторијске вежбе налази се, у загради, цифра која означава број часова предвиђених за њено остваривање.

Како програм наставе математике за основну школу не обухвата садржаје из векторске алгебре, у оквиру програма физике није предвиђено да се физичке величине, које имају векторску природу (брзина, убрзање, сила итд.), експлицитно третирају као вектори, већ као величине које су једнозначно одређене са три податка: бројном вредношћу, правцем и смером.

МАТЕМАТИКА

Циљ учења Математике је да ученик, овладавајући математичким концептима, знањима и вештинама, развије основе апстрактног и критичког мишљења, позитивне ставове према математици, способност комуникације математичким језиком и писмом и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПРИРОДНИ БРОЈЕВИ И ДЕЉИВОСТ	<p><i>Први део</i> Својства операција сабирања, множења, одузимања и дељења у скупу $\mathbb{N}_0$. Дељење са остатком у скупу $\mathbb{N}_0$ (једнакост $a = bq + r, 0 \leq r < b$). Својства дељивости; чиниоци и садржаоци природног броја. Дељивост са 2, 5 и декадним јединицама. Дељивост са 4 и 25. Дељивост са 3 и 9. Скупови и скуповне операције: унија, пресек и разлика.</p> <p><i>Други део</i> Прости и сложени бројеви. Ератостеново сито. Растављање природних бројева на просте чиниоце. Заједнички делилац и највећи заједнички делилац. Еуклидов алгоритам за налажење НЗД. Заједнички садржалац и најмањи заједнички садржалац. Веза између НЗД и НЗС.</p>	<ul style="list-style-type: none"> -израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину или неједначину (у скупу природних бројева); -решит једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину (у скупу природних бројева); -примени правила дељивости са 2, 3, 4, 5, 9, 25 и декадним јединицама; -разликује просте и сложене бројеве и растави број на просте чиниоце; -одреди и примени НЗС и НЗД; -изводи скуповне операције уније, пресека, разлике и правилно употребљава одговарајуће скуповне ознаке; -правилно користи речи <i>и</i>, <i>или</i>, <i>не</i>, <i>сваки</i> -у математичко-логичком смислу; -анализира односе датих геометријских објеката и запише их математичким писмом; опише основне појмове у вези са кругом (центар, полупречник, тангента, тетива) и одреди положај тачке и праве у односу на круг;
ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ГЕОМЕТРИЈЕ	<p>Тачке и праве; односи припадања и распореда. Однос правих у равни; паралелност. Мерење дужине и једнакост дужи. Кружница и круг. Кружница и права. Преношење и надовезивање дужи. Централна симетрија. Вектор и транслација.</p>	<ul style="list-style-type: none"> -нацрта праву паралелну датој правој користећи геометријски прибор; -упореди, сабира и одузима дужи, конструктивно и рачунски; -преслика дати геометријски објекат централном симетријом и транслацијом,

УГАО	Угао, централни угао; једнакост углова. Надовезивање углова (суседни углови, конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање углова). Упоредни углови; врсте углова. Мерење углова, сабирање и одузимање мере углова. Угао између две праве; нормалне праве; унакрсни углови. Углови на трансверзали. Транслација и углови.	-правилно користи геометријски прибор; -идентификује врсте и опише својства углова (суседни, упоредни, унакрсни, углови на трансверзали, углови са паралелним крацима) и примени њихове узајамне односе; -нацрта праву нормалну на дату праву користећи геометријски прибор; -измери дату угао и нацрта угао задате мере; -упореди, сабере и одузме углове рачунски и конструктивно, -реши једноставан задатак применом основних својства паралелограма (једнакост наспрамних страница и наспрамних углова); -прочита, запише, упореди и представи на бројевној полуправој разломке и децималне бројеве и преводи их из једног записа у други; -одреди месну вредност цифре у запису децималног броја, -заокружи број и процени грешку заокругљивања; -израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину и неједначину; -решу једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину; -одреди проценат дате величине; -примени размеру у једноставним реалним ситуацијама; -примени аритметичку средину датих бројева; -сакупи податке и прикаже их табелом и кружним дијаграмом и по потреби користи калкулатор или расположиви софтвер;
РАЗЛОМЦИ	<i>Први део</i> Појам разломка облика a/b ($a, b \in \mathbb{N}$). Придруживање тачака бројевне полуправе разломцима. Проширивање, скраћивање и упоређивање разломака. Децимални запис броја и превођење у запис облика $a/b (b \neq 0)$. Упорјеђивање бројева у децималном запису. Заокругљивање бројева. <i>Други део</i> Основне рачунске операције с разломцима (у оба записа) и њихова својства. Изрази. Једначине и неједначине у скупу разломака. <i>Трећи део</i> Примене разломака (проценти, аритметичка средина, размера). Основна неједнакост $p < (p+q)/2 < q$.	-идентификује основно симетричну фигуру и одреди њену осу симетрије; -симетрично преслика тачку, дуж и једноставнију фигуру користећи геометријски прибор; -конструира симетралу дужи, симетралу угла и примењује њихова својства; -конструира праву која је нормална на дату праву или паралелна датој правој.
ОСНА СИМЕТРИЈА	Она симетрија у равни и њене особине. Оса симетрије фигуре. Симетрала дужи и конструкција нормале. Симетрала угла.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Садржаји програма представљају основу за остваривање исхода, јер је њима обухваћено све оно што ученик треба да изгради на нивоу знања, које представља основни услов за остваривање исхода.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да оствари исходе, које методе и технике да примени, као и које активности ће за то одабрати. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање који одговарају активностима планираним за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за друге потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљ коме се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Природни бројеви и дељивост – Ова тема представља природну везу са градивом првог циклуса и у оквиру ње треба проширити и продубити знања која су ученици раније стекли. Обновити својства скупова N и N_0 (претходник или следбеник) и подсетити се придруживања бројева тачкама бројевне праве.

Кроз разноврсне задатке са изразима, једначинама и неједначинама из свакодневног живота, наставити са изграђивањем појмова бројевни израз, променљива, израз с променљивом и придруживање, користећи при томе и термине израз, формула, исказ. Код једначина и неједначина задржати се на једноставнијим облицима, у циљу усвајања концепта решавања датог проблема.

Уочавати примере једноставнијих (функцијских) зависности у разним областима (придруживање по датом правилу бројева – бројевима, бројева – дужима, бројева – површинама и др.). При томе је важно коришћење дијаграма и табела (дијаграм тока алгоритма, табела резултата неког пребројавања или мерења и др.). У овом делу треба користити и примере са геометријским облицима, у којима се појављује зависност међу величинама.

У делу који се односи на дељивост, подсетити ученике да дељење у скупу природних бројева без остатка није увек могуће. Увести дељење са остатком, једнакост $a=bq+r$, $0 \leq r < b$ и скуп могућих остатака. Истаћи својства дељивости и анализирати дељивост збира, разлике и производа.

Правила дељивости декадним јединицама и бројевима 2, 5, 4 и 25 увести тако да ученици сами откривају законитости и активно се укључују у процес истраживања и учења, док за правила дељивости са 3 и 9 треба ученике добро изабраним примерима водити до правила. Такође, ученици треба да уоче и везе између ових правила (нпр. ако је број дељив са 10, дељив је и са 2 и са 5). На овом узрасту, нагласак треба да буде на примени, а не на формалном начину излагања.

На конкретним примерима подскупова N_0 , увести различите начине записивања скупова уз увођење појма празног скупа и бесконачног скупа. Увести основне појмове о скуповима и математичком изражавању: скуп, елементи, подскуп, једнакост скупова, празан скуп, са

одговарајућим знацима; скуповне операције: унија, пресек, разлика и одговарајуће ознаке. Коришћењем примера из текућих садржаја, посебно аритметичких и касније геометријских, даље осмишљавати појам скупа, изграђивати математички језик и уносити прецизност у изражавању. На подесним примерима илустровати математичко-логичку употребу речи: *сваки, неки, или, и, не, следи (ако...онда)*. Скуповне операције над два скупа треба илустровати разноврсним примерима са природним бројевима, уз коришћење Венових дијаграма и без њих. Поред тога, ученици треба да решавају задатке у којима се скуповне операције примењују на скупове делилаца, односно садржалаца бројева, што представља добар увод за увођење појмова највећи заједнички делилац и најмањи заједнички садржалац.

Увести појмове простог и сложеног броја, објаснити поступак Ератостеновог сита и поступак растављања природних бројева на просте чиниоце и одређивања највећег заједничког делиоца и најмањег заједничког садржаоца, Еуклидов алгоритам (на конкретним примерима) и везу између НЗД и НЗС, и оспособити ученике за њихови примену у проблемским задацима.

Основни појмови геометрије – Главни циљ теме јесте да успостави природни прелаз на више нивое разумевања геометрије, са нивоа *визуелизације* (на коме су базирани садржаји геометрије у првом циклусу), на нивое *анализирања* и *апстракције* (одн. *неформалне дедуције*). Нови ниво подразумева описивање и репрезентације геометријских објеката на природном и формалном језику, анализирање односа међу објектима. Ученици усвајају елементе дедуктивног закључивања (правилно формулисање тврђења; правилно закључивање, правилно коришћење везника и, или, а нарочито ако...онда). Садржаје треба да прате задаци у којима се истиче правилно изражавање, договорено означавање, коректно цртање, и којима се подстиче логичко-комбинаторно размишљање.

Полазећи од појмова *тачке* и *праве* и односа *припадања* и *распореда* увести појам дужи и појам полуправе и начине њиховог обележавања. Неформално истаћи очигледне истине које се односе на наведене појмове и односе.

Разматрати однос две праве у равни; формулисати као очигледну истину да за сваку праву и тачку ван ње постоји јединствена права која пролази кроз дату тачку и паралелна је датој правој; заједно са овом чињеницом показати цртање (обичним и троугаоним лењиром) праве паралелне датој правој кроз тачку која јој не припада. Кроз задатке истаћи симетричност и транзитивност паралелности (без увођења тих појмова), као и области на које је подељена раван задатим правима. Као посебно важне области (заједно са границом) истаћи *троуглове* и *паралелограме* и начине њиховог означавања.

Објаснити практичан значај стандарних јединица мере и потребу за деловима јединице мере. Изражавати дужине вишеименованим бројевима и истаћи претварање у једноимене најнижих јединица. Једнакост дужи увести као једнакост њихових дужина (уз истицање да се једнакост не односи на једнакост дужи као скупова тачака).

Увести појмове: *кружница*, *круг*, *центар*, *полупречник*, *пречник*, *лук*, *тетива* и *тангента*. Однос две кружнице, односно два круга разматрати на конкретним примерима и задацима.

Користити шестар као геометријски инструмент за цртање кружница, упоређивање дужи и операције над њима.

Конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање дужи повезати са мерењем. У задацима користити изломљене линије (отворене и затворене) без експлицитне дефиниције и увести појам обима затворене изломљене линије.

Централном симетријом пресликавати тачке, дужи, кружнице, троуглове, квадрате и правоугаонике.

Истаћи основне особине централне симетрије и повезати их са особинама паралелограма.

Увести појмове усмерених дужи и вектора (интензитет, правац, смер). Транслацијом („паралелним преношењем“) пресликавати тачке, дужи, кружнице, троуглове, квадрате и правоугаонике и остале једноставне фигуре, користећи при томе геометријски прибор. Истаћи основне особине транслације и повезати их са особинама паралелограма.

Угао – Угаону линију увести као унију две полуправе са заједничким почетком. Ако угаона линија није опружена, истаћи разлику између конвексне и неконвексне области у зависности од тога да ли та област садржи или не садржи дуж чији су крајеви на крацима. Угао

увести као унију угаоне линије и једне од поменутих области, али даља разматрања ограничити само на конвексне углове. Увести и означавање углова малим словима грчког алфабета. Користећи се механичким моделима (кретање клатна, лепеза и сл.) мотивисати придруживање кружних лукова (и одговарајућих тетива) угловима. Једнаке углове увести као углове чије су одговарајуће тетиве у круговима једнаких полупречника једнаке. На ово објашњење надовезати конструктивно преношење углова помоћу шестара и лењира, а затим и конструктивно упоређивање, сабирање и одузимање углова

Развити код ученика вештину мерења и цртања угла помоћу угломера. Повезати једнакост углова са једнакошћу њихових мера. Увести делове степена (минуте и секунде) и поступке сабирања и одузимања мера углова.

Објаснити једнакост унакрсних углова и увести нормалност правих. Ученике треба оспособити да цртају нормалу на праву из дате тачке употребом троугаоног лењира, а након истицања нормалности тангенте и одговарајућег полупречника, и за цртање тангенте на кружницу у задатој тачки кружнице. Објаснити шта се подразумева под растојањем тачке од праве. Под углом између правих које нису међусобно нормалне подразумевати одговарајући оштар угао.

Истаћи углове које образује трансверзала две паралелне праве. Када трансверзала није нормална на паралелним правима, добијене углове поделити на оштре и тупе и истаћи да су сви углови исте врсте међусобно једнаки.

Обновити једнакост наспрамних страница паралелограма, и извести једнакост наспрамних углова паралелограма. Објаснити шта се подразумева под растојањем између две паралелне праве. Истаћи односе углова са паралелним крацима.

Разломци – Појам разломка, као дела целине, ученици су упознали у првом циклусу. На почетку увести појмове правога односно неправог разломка, као и мешовитог броја. Претварање мешовитог броја у неправи разломак и обрнуто, повезати са поступком дељења са остатком.

Геометријску интерпретацију ненегативних рационалних бројева уводимо помоћу бројевне полуправе. Примери за то треба да буду разноврсни, имениоци разломака не треба да буду већи од 10, а ученици треба да схвате важност избора јединичне дужи за прецизно приказивање датих разломака. Бројевна полуправа се може користити и за упоређивање разломака.

Проширивање и скраћивање разломака уводити на основу особине количника да се он не мења када се и дељеник и делилац помноже, односно поделе истим бројем различитим од нуле. Скраћивање разломка до несводљивог повезати са познатим поступком налажења највећег заједничког делиоца бројиоца и имениоца. На примерима показати да се скраћивање може извести и поступно, али да је претходни поступак ефикаснији.

Упознати ученике са различитим начинима упоређивања разломака. Примере који се користе треба илустровати помоћу кружних исечака или фигура у квадратној мрежи и на тај начин повезати овај део теме са темама из геометрије (нпр. угао и мерење угла).

Увођење децималног записа разломка и њихово приказивање на бројевној полуправој повезати са мерењем дужине, масе и запремине течности, коришћењем примера из свакодневног живота. Превођење разломака у децимални запис започети са разломцима који се могу свести на децималне разломке, а након тога увести и појам периодичног децималног записа. Сабирање и одузимање разломака увести свођењем на заједнички именилац, с тим што на почетку не треба insistирати на најмањем заједничком садржаоцу. Множење разломака најлакше је илустровати у квадратној мрежи нпр. преко површине правоугаоника. Пре дељења разломака упознати ученике са појмом реципрочне вредности разломка и природног броја. Само дељење увести помоћу једноставних примера дељења разломка природним бројем и на крају уопштити да је дељење разломком исто што и множење његовом реципрчном вредношћу.

Код сабирања, одузимања и множења децималних бројева користити аналогију са извођењем истих операција са природним бројевима. Код дељења увести прво дељење децималног броја природним, а након тога, кроз добро одабране примере, показати како се дељење децималних бројева своди на претходни случај.

Упознати ученике са чињеницом да особине рачунских операција које су важиле у скупу природних бројева, важе и у скупу разломака. Код израза се треба задржати на примерима који нису сувише сложени, јер је циљ увежбавање извођења рачунских операција и примена њихових особина. Приликом обраде једначина и неједначина треба се задржати на једноставнијим примерима и користити аналогију са решавањем једначина и неједначина у скупу природних бројева. Треба имати у виду да су исходи који се односе на изразе, једначине и неједначине развојног типа, односно исходи који се развијају и током наредних разреда.

Веома важан део ове теме су проблемски – текстуални задаци у којима се користе разломци и децимални запис разломака, помоћу којих се подстиче развој логичког начина мишљења. Могу се обрадити и разни проблеми из свакодневног живота, нпр. планирање кућног буџета којим се, поред увежбавања операција са децималним записом бројева, ствара и основа за развој финансијске писмености, а има и своју васпитну улогу.

У делу који се односи на примену, потребно је ученике оспособити да процентни запис разломка, аритметичку средину и размеру повежу са проблемима из свакодневног живота (попусти, поскупљења, подела новца у одређеној размери, израчунавање просечне оцене, висине или примена аритметичке средине у спорту).

Увођење процентног записа разломка пожељно је обрадити кроз визуелне представе на дијаграмима (најпре квадрата подељеног на стотине, а затим произвољног правоугаоника, правилног многоугла или круга) и кроз ситуације у којима се проценат појављује, као што су израчунавања снижења или поскупљења неког производа, најпре за 25%, 50% и 75%, а након разумевања појма и концепта, и за било коју другу вредност. Кроз ове примере уједно се може увежбавати и превођење разломка у децимални и процентни запис, кроз примере који изискују овакву врсту записа броја.

Аритметичку средину је пожељно обрадити и вежбати на конкретним примерима (оцене у дневнику, спорт, кроз истраживачке задатке и сл.).

Важно је правилно формирање и разумевање појма размере. Оспособити ученике за њено коришћење у пракси: при цртању и читању разних планова и графикона; при одређивању растојања; при решавању проблема поделе у датој размери и при повећавању и смањивању слика. Обраду овог градива подредити практичном циљу, уз повезивање с већ упознатим садржајима математике и других предмета.

Ова област је погодна за развијање разних других компетенција, кроз задатке који би од ученика изискивали различите врсте истраживања. Резултате истраживања ученици треба да представљају графички и на тај начин стекну осећај за упоређивање разломака у различитим записима. За исход који се односи на прикупљање података и приказивање података у табели и кружном дијаграму не постоји одговарајући садржај, јер је предвиђено да се на остваривању овог исхода ради током реализације целе теме.

Осна симетрија – Код увођења појма осне симетрије од велике важности су: примери који се ученицима дају на непосредно посматрање и експериментисање и питања која ученицима постављамо како би дошли до њихових основних представа о најважнијим карактеристикама осне симетрије.

Примере са осном симетријом започети на квадратној мрежи са осам симетрије које су идентичне са линијама мреже, са циљем да ученици самостално дођу до основних особина осне симетрије, а затим прећи на примере без квадратне мреже. Осном симетријом пресликавати тачку, дуж, круг, троугао, квадрат и правоугаоник, а приликом цртања користити геометријски прибор.

Појам осносиметричне фигуре се такође усваја интуитивно, што значи да се низом примера указује да постоје фигуре које имају једну или више оса симетрија и фигуре које немају ту особину.

Ученике научити да користећи геометријски прибор, конструишу симетралу дужи, симетралу угла, нормалу из тачке на праву и примене њихове особине у проблемским задацима.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе треба да буде и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што

поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес треба започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЦЕЛИ БРОЈЕВИ	Скуп целих бројева (Z). Супротан број. Апсолутна вредност целог броја. Приказ целих бројева на бројевној правој. Упоредивање целих бројева. Основне рачунске операције у скупу Z и њихова својства. Изрази са целим бројевима.	<ul style="list-style-type: none"> - прочита, запише, упореди и представи на бројевној правој целе и рационалне бројеве (записане у облику разломка или у децималном запису); - одреди супротан број, апсолутну вредност и реципрочну вредност рационалног броја;
РАЦИОНАЛНИ БРОЈЕВИ	<p><u>Први део</u></p> <p>Скуп рационалних бројева. Супротан број. Апсолутна вредност рационалног броја. Приказ рационалних бројева на бројевној правој. Упоредивање рационалних бројева. Основне рачунске операције у скупу Q и њихова својства. Изрази са рационалним бројевима. Једначине и неједначине: $ax + b = c \mid ax + b < c \mid ax + b > c \mid ax + b > c(a, b, c \text{ из } Q, a \neq 0)$.</p> <p><u>Други део</u></p> <p>Координатни систем. Приказ података у координатном систему. Приказ зависности међу величинама. Размере, пропорције и проценти. Директна пропорционалност. Обрнута пропорционалност.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - израчуна вредност једноставнијег бројевног израза и реши једноставну линеарну једначину и неједначину у скупу рационалних бројева; - реши једноставан проблем из свакодневног живота користећи бројевни израз, линеарну једначину или неједначину; - примени пропорцију и проценат у реалним ситуацијама; - прикаже податке и зависност између две величине у координатном систему (стубичасти, тачкасти и линијски дијаграм); - тумачи податке приказане табелом и графички; - класификује троуглове односно четвороуглове на основу њихових својстава;
ТРОУГАО	<p><u>Први део</u></p> <p>Појам троугла. Обим троугла. Једнакокраки и једнакокраки троуглови. Висина троугла. Углови троугла. Збир углова троуглова. Врсте троуглова према угловима. Однос између страница и углова троугла. Неједнакост троугла. Конструкције неких углова ($60^\circ, 120^\circ, 30^\circ, 45^\circ, 75^\circ, 135^\circ$)</p> <p><u>Други део</u></p> <p>Основне конструкције троуглова. Појам подударности и ставови подударности. Централна симетрија и подударност. Осна симетрија и подударност. Центар описане и уписане кружнице троугла.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - конструише углове од 90° и 60° и користи њихове делове за конструкције других углова; - очисти одговарајуће елементе подударних троуглова; - утврди да ли су два троугла подударна на основу ставова подударности; - конструише троугао, паралелограм и трапез на основу задатих елемената (странице и углови троуглова и четвороуглова и дијагонала четвороугла); - примени својства троуглова и четвороуглова у једноставнијим проблемским задацима;
ЧЕТВОРОУГАО	Четвороугао. Углови четвороугла. Збир углова четвороугла. Паралелограм. Особине паралелограма. Услови да четвороугао буде паралелограм. Ромб, правоугаоник и квадрат. Конструкција паралелограма. Сабирање и одузимање вектора. Множење вектора бројем. Трапез. Особине трапеза. Средња линија троугла и трапеза. Конструкције трапеза. Делтоид.	<ul style="list-style-type: none"> - сабира и одузима векторе и користи их у реалним ситуацијама; - одреди центар описане и уписане кружнице троугла; - примењује особине централне и осне симетрије и транслације у једноставнијим задацима; - израчуна површину троугла и четвороугла користећи обрасце или разложиву једнакост.

<p>ПОВРШИНА ЧЕТВОРОУГЛА И ТРОУГЛА</p>	<p>Појам површине фигуре, површина правоугаоника и квадрата. Једнакост површина подударних фигура. Површина паралелограма, троугла, трапеца. Површина четвороугла с нормалним дијагоналама.</p>	
---	---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја, треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шири, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Цели бројеви

Проширивањем система N_0 , природних бројева са нулом, настаје систем целих бројева Z , као скуп који је допуњен негативним целим бројевима и на који се, са N_0 , такође проширује значење операција и релација.

Први корак у овом проширењу чини додавање негативних целих бројева скупу N_0 , а природни бројеви у том ширем скупу слове као позитивни цели бројеви. Уз то треба истаћи значење тих бројева које они имају на разним скалама (термометарској, табли лифта, приказивању прихода и расхода...). Указати на температуре -5°C , тастер лифта који носи ознаку -1 , стање на личном рачуну које има ознаку $40\,000$ динара и $-40\,000$ динара. У том смислу, пожељно је, на конкретним примерима, на разним скалама приказати неке позитивне и негативне температуре, нека позитивна и негативна финансијска стања, надморску висину...

АКО је n ознака за природне бројеве, онда ће $-n$ бити ознака за негативне целе бројеве и при том:

- n и $-n$ чине пар супротних бројева,
- n је апсолутна вредност за оба броја: n и $-n$.
- броју $-n$ супротан је број n , тј. $-(-n) = n$.

Поређење целих бројева ослања се интуитивно на њиховом представљању тачкама на бројевној правој и прати представу о распореду тих тачака. Уз ту представу иде и она о усмереној дужи као „ходу” од тачке нула до тачке која представља тај број. Треба нагласити да, када се бројевна права позитивно оријентише, кретање у супротном правцу генерише негативне бројеве. У том контексту треба указати и на геометријско тумачење апсолутне вредности целог броја и потенцирати апсолутну вредност целог броја као одстојање тачке од (координатне) нуле, истичући да цео број и њему супротан број имају једнаке апсолутне вредности, тј. једнака одстојања од (координатне) нуле.

Сабирање у скупу Z интерпретира се као настављање „хода- ва” тј. надовезивање усмерених дужи, у смислу да $3 + 5$ представљање наставак „кретања” у истом смеру, а да $3 + (-5)$ представља кретање за 3

јединице у позитивном смеру и потом 5 јединица у негативном смеру. После рада са конкретним примерима (који би били систематски груписани и записивани, као на пример, $7 + 5, 7 + (-5), (-7) + 5, (-7) + (-5)$) треба прећи на формалну дефиницију збира целих бројева. Та формализација може уследиш и касније, када ученици у потпуношпи овладају сабирањем целих бројева. Много је важније да ученици суштински схвате алгоритам сабирања и да тачно извршавају сабирање, него да знају да искажу дефиницију, а не знају да је примене.

Особине сабирања целих бројева (комутативност и асоцијативност) такође треба приказаш кроз конкретне примере. Једноставно треба показаш да $7 + (-5)$ има једнаку вредност као и $(-5) + 7$ тј. да је потпуно свеједно да ли се „крећемо” прво у позитивном смеру за 7 јединичних дужи или у негативном смеру за 5 јединичних дужи.

Одузимање у скупу Z дефинише се као сабирање са супротним бројем, па је потребно истаћи да је у скупу Z та операција увек изводљива, тј. да више није неопходно да умањеник буде већи или једнак од умањеноца.

Приликом увођења множења у скупу Z , први корак је опет интуитиван. То, на пример, значи да проблем множења 3×2 поново сводимо на продужено сабирање, тј. на релацију $3 \times 2 = 2 + 2 + 2$. Аналогно и проблем $3 \times (-2)$ сводимо на релацију $3 \times (-2) = (-2) + (-2) + (-2)$ и кроз низ сличних примера долазимо до правила за множење позитивног и негашвног целог броја.

Али и до важних последица, а то је да је $n \times (-1) = (-1) \times n = 1 \times (-n) = (-n) \times 1 = -n$. тј. да је $n \times (-m) = n \times (-1) \times m = -n \times m$.

Остаје да се објасни случај множења два негативна цела броја на производ $(-3) \times (-2)$ записујемо као $(-3) \times (-2) = -3 \times (-2) = -(-6) = 6$ (на основу већ познате једнакости $-(-n) = n$). Уопштеније $(-n) \times (-m) = -n \times (-m) = -(-n \times m) = n \times m$.

Свуда прво долазе конкретни примери множења, па се после њих дају опште формулације. Својства комутативности и асоцијативности множења илуструју се прво на конкретним примерима, а тек потом се и формално изводе на основу дефиниције множења. На сличан начин, преко примера и кроз задатке, треба илустровати и својство дистрибутивности. Кроз примере треба и показаш да скуп Z није затворен за дељење, тј. да количник два цела броја није увек цео број.

Уврстимо и ову важну напомену: наративно изражавање дефиниција и својстава је дидактички врло оправдано, али тек када ученици стекну искуство кроз примере и задатке треба дати прецизну математичку формулацију (а не да се прво искажу правила, а потом да се на основу датих правила решавају задаци).

На крају ове теме треба даш преглед основних својстава операција у скупу Z користећи a, b, c итд. као ознаке за променљиве (а не оне којима се истиче знак целог броја).

Рационални бројеви

Проширивање скупа ненегативних рационалних бројева тече на пошуну аналоган начин као и проширивање скупа N_0 , при чему се треба позивати на одговарајуће поступке примењене у случају конструкције система Z и шме скраћивати излагање. Када је $re \ 0^+$, негативне рационалне бројеве треба означаваш пишући $-n$ избегаваш непотребно нагомилавање заграда. Дељење у систему рационалних бројева Q осмишљава се као множење реципрочним бројем, па треба истаћи да је сад та операција увек изводљива (сем дељења нулом, кад треба рећи да такво дељење нема смисла). На крају, систематизују се основна својства операција у скупу Q .

Решавање линеарних једначина и неједначина обрађиваш после проширења бројевних система до скупа Q рационалних бројева. Тек у овом скупу је то решавање изводљиво без познатих ограничења. Позната правила решавања једначина и неједначина наведеног облика треба повезати и објаснити одговарајућим особинама операција у скупу Q ако је $a = b$, онда је $a + c = b + c$, ако је $a < b$ онда је $a + c < b + c$ итд. На пример, неједначина $5 - 3m < 6$ се може решаваш следећим корацима: $5 < 6 + 3m$ (обема странама додато $3m$), $-1 < 3m$ (обема странама додато -6), $3m > -1$. Пожељно је приликом објашњавања користити модел теразија. Кад се бирају нешто сложенији примери једначина и неједначина, непозната треба да фигурише само једанпут (на пример, $3 - (7r - 4) = 25$). Решавајући текстуалне проблеме састављањем и решавањем одговарајућих једначина и неједначина, утврђују се научени поступци и сагледава њихова примена.

У делу који се односи на примену, најпре увести појам координатног система (апсцисна и ординатна оса, јединична дуж, квадранти), као и појам координата као уређеног пара који одређује положај тачке у координатној равни. У овом делу постоји могућност за понављање појмова из претходне године, одређивање осно и централно симетричних тачака и објеката у координатном систему у односу на координатне осе и координатни почетак, као и транслације тачака или познатих геометријских објеката за задати вектор.

Обрадиш одређивање растојања између две тачке само када оне имају једнаке вредности апсциса или ордината, а одређивање средишта дате дужи у координатаом систему повеже са појмом аритметичке средине из петог разреда.

Након усвајања основних појмова, ученици могу да прошире знања из петог разреда и приказују податке о зависним величинама табелама, тачкастим, линијским или стубичастим дијаграмима (и са вишеструким стубићима). Важно је да се ученици оспособе да „читају” графиконе и уочавају зависности међу величинама и у случајевима када оне нису приказане директно на графикону или табели (пређени пут - брзина, број килограма - цена и сл.). У овом делу ученици би на једном делу часова, када савладају основне појмове, могли да се оспособе за елементарно коришћење неког од бесплатних динамичких софтвера за приказивање објеката у координатном систему и за цртање дијаграма.

Након понављања о појму размере из претходног разреда, увести појам пропорције и коефицијента пропорционалности. У овом градиву вршимо повезивање са већ познатим садржајима Математике (проценти) и других предмета (Физика, Географија, Биологија, Информатика) у циљу израчунавања непознатог члана пропорције.

Кроз практичне примере, увести појам директне и обрнуте пропорционалности уз приказ зависности директне пропорционалности у координатаом систему. Директну пропорционалност приказивати графички у координатаом систему и условом $y = kx$, при чему се не уводи општи појам функције, а може се поменути назив график линеарне функције. График линеарне функције повезати са практичним примерима из свакодневног живота и других предмета.

Троугао

Основни циљ наставе геометрије је да се настави прелаз, започет у петом разреду, са нивоа визуелизације на ниво анализирања и апстракције са првим корацима према дедукцији. Због тога треба инсистирати на правилним формулацијама, закључивању, коришћењу логичких везника (и, или, ако...онда), али не треба претеривати у строгости код појединих дефиниција и доказа. Изузетно је значајно да се садржаји повезују са познатим појмовима и тврђењима из претходних разреда. У неким једноставнијим ситуацијама дати потпуне доказе тврђења.

Појам троугла повезати са познатим појмом затворене изломљене линије, а обим троугла повезати са збиром дужина дужи.

Повезати тврђење о збиру унутрашњих углова троугла са познатим својствима трансверзалних углова и анализирати својства спољашњих углова троугла. Ученике навикавати да систематски и прецизно користе одговарајуће ознаке при обележавању страница, темена и углова троугла. Инсистирати да класификацију троуглова на оштроугле, правоугле и тупоугле усвоје сви ученици.

Појмове једнакокраког и једнакостраничног троугла повезати са осном симетријом и инсистирати да ученици прихвате да се наспрам једнаких углова у троуглу налазе једнаке странице и обрнуто.

Објаснити чињеницу да се наспрам дуже странице у троуглу налази већи угао и обрнуто, као и теорему о неједнакости троугла.

Увести висину троугла као дуж која садржи теме троугла и нормална је на праву одређену наспрамном страницом, али не помињати ортоцентар, који је предвиђен за седми разред. Конструкције висине лењиром и шестаром повезати са знањима из петог разреда - конструкцијом нормале из тачке на праву.

Објаснити најпре конструкције углова од 90° и 60° , а затим увежбати конструкцију симетрале угла лењиром и шестаром и подсети ученике на конструктивно сабирање и одузимање углова. На овај начин конструисати углове од 30° , 15° , $7^\circ 30'$, 75° , $22^\circ 30'$, $52^\circ 30'$ и друге углове. Указати на разлику између конструкције неког угла и цртања помоћу угломера.

Јасно истаћи да је у (геометријским) конструкцијама дозвољена употреба само обичног лењира и шестара. Важно је са ученицима поновити конструкције нормале на праву из дате тачке и паралеле дате праве кроз тачку која не припада тој правој.

Након претходних уводних садржаја о троуглу, обрадиш основне конструкције троуглова: (СУС) конструкција троугла када су дате дужине две странице и величина угла између њих; (УСУ) конструкција троугла када је дата дужина једне странице и мера углова који на њу налажу; (ССС) конструкција троугла када су дате дужине све три странице; (ССУ) конструкција троугла када су дате дужине две странице и величина угла наспрам веће од њих. Сваку од основних конструкција треба да прати одговарајуће тврђење о одређености страница и углова троугла. Нпр. тврђење за СУС конструкцију треба да гласи: ако су дате две странице троугла и угао између њих, онда су одређене величине свих углова и свих страница тог троугла. На примерима илустрованих ситуација када није могуће конструисати одговарајући троугао: у случају УСУ ако је

збир датих углова већи од 180° ; у случају ССС ако дате дужи не задовољавају неједнакости троугла. На примерима пока-зати да у случају када су задате две странице и угао наспрам краће од њих постоје три могућности (задатак има два решења, једно решење или нема решења), али не инсистирати на оваквим задацима. На часовима вежбања, кроз задатке истицати специфичности у вези са конструкцијама једнакокраких, једнакостраничних и правоуглих троуглова. (Сложеније конструкције троуглова планиране су за седми разред.)

Обрада појма подударности међу троугловима природно се дели на три фазе. У првој фази увести појам подударности ослањајући се на визуелну перцепцију и геометријску интуицију ученика. Два троугла сматрамо подударним ако се један од њих може пренети тако да потпуно поклопи други, односно ако се ти троуглови разликују само по свом положају (у равни) и осим тога не постоји било каква друга разлика међу њима (по облику и димензијама). У овој фази, најважније је да ученици уочавају парове одговарајућих страница и парове одговарајућих углова два подударна троугла. Друга фаза је упознавање са ставовима подударности. Тврђења СУС, УСУ, ССС, ССУ, раније формулисана у вези са основним конструкцијама, треба да послуже за формулацију одговарајућих ставова. Нпр. тврђење СУС треба да буде преформулисано у став СУС: АКО су две странице и њима захваћени угао једнаки двема страницама и њима захваћеним углом другог троугла, онда су ти троуглови подударни. У другој фази од ученика захтеваш примену ставова само у најједноставнијим случајевима. Прецизније, треба се ограничити искључиво на задатке:

- у којима су дата (нацртана или описана) два троугла за које се непосредно (са слике или из текста) могу уочиш једнакости из услова неког става;
- у којима се захтева од ученика да уочи који став се може применити и да одреди једнакост осталих парова одговарајућих страница, односно углова.

Кроз задатке наведеног типа истицати специфичности у случајевима када треба утврдити подударност једнакокраких, једнако-страничних, односно правоуглих троуглова. У трећој фази обраде подударности, применом ставова треба извести особине централне и осне симетрије које су ученицима познате из петог разреда. Оваква примена ставова подударности пре свега се односи на детаљна објашњења наставника, кроз која ће ученици постепено усвајати дедуктивни начин закључивања. Доказати најважнија тврђења о симетрали дужи и симетрали угла и из њих касније извести одговарајуће закључке о центру описане и уписане кружнице троугла. (У седмом разреду биће обрађени појмови *ортоцентар*, *тежиштина дуж* и *тежиште*, особине у вези са њима, као и сложеније примене ставова подударности.)

Четвороугао

У овој области треба обрадити дефиниције и основна својства четвороуглова: паралелограма, квадрата, правоугаоника, ромба, трапеца и делтоида. Истицати и логичку повезаност ових фигура (квадрат је правоугаоник, правоугаоник је паралелограм, ромб је паралелограм). Посебно је важно нагласиш да све особине паралелограма задовољавају и квадрат, правоугаоник и ромб, али да и сваки од њих има своје специфичне особине. Велики број особина троуглова треба поновити и искористити приликом откривања особина четвороуглова.

Запазити да се четвороугао разлаже на два троугла (дијагоналном), ослањајући се на теореме о угловима троуглова доћи до одговарајуће теореме о угловима четвороуглова. Паралелограму посветити највећу пажњу и пре свега обновиш научено о паралелограму у петом разреду. На основу наученог о паралелограму у петом разреду као и наученог о подударности троуглова и централној симетрији, осној симетрији и трансляцији у шестом разреду, изводе се особине паралелограма и услови да четвороугао буде паралелограм. Важно је доказати својства паралелограма. Нагласити да су тачни и обрати неких теорема у вези са паралелограмом.

Треба се ослањати на карактеристична (и изведена) својства при извођењу једноставнијих конструкција поменутих геометријских фигура и конструкције са њима повезаним елементима (дужима, угловима и дијагоналама). Сваки задатак са конструкцијом искористити за обнављање основних особина четвороугла који се конструјуше.

Обновити појам усмерених дужи и вектора (интезитет, правац, смер, једнакост вектора). Увести појам супротаог вектора и множења вектора бројем. Објаснити поступак сабирања вектора надовезивањем вектора. Повезати сабирање вектора са паралелограмом, дијагоналном паралелограма. Одузимање вектора увести као сабирање вектора при чему се један вектор сабира са супротним вектором другог вектора.

Траpez дефинисаш као четвороугао који има тачно један пар паралелних страница. Разлагањем трапеца на паралелограм и троугао или паралелограм и два троугла проучиш његова својства. Такође, иста разлагања примениш приликом конструкције трапеца и тако извођење конструкције трапеца свести на оне конструкције које су ученицима већ познате. Код увођења појма средње линије троугла и трапеца и њихових својстава

треба се ослонити на знања о векторима.

Увести појам и особине делтоида. Није предвиђена конструкција делтоида.

Површина четвороугла и троугла

Појам површине, којој је посвећено доста пажње, ученици су упознали у првом циклусу. Важно је обновити јединице које се користе за мерење површине. Показати и израчунавање површине неких једноставнијих фигура нацртаних у квадратној мрежи, при чему је један квадрат те мреже изабран за јединицу мере. Једначење површина геометријских фигура осмишљава се на класични начин, ослањајући се на појмове разложиве једнакости. При томе се узима да су површине подударних троуглова једнаке.

Полазећи од формуле за површину правоугаоника, допуњавањем и разлагањем, изводе се формуле за површину паралелограма, троугла и трапеза. Обрадити израчунавање површине четвороуглова са нормалним дијагоналама: квадрат, ромб, делтоид, као и израчунавање површине произвољног четвороугла разлагањем на познате геометријске фигуре. Укључити практичне примене рачунања површина реалних објеката, и кроз ту примену константно обнављати јединице за мерење дужине и површине. Осим тога, важно је обрадити и ситуације у којима се рачуна површина фигура задатих у координатном систему.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
РЕАЛНИ БРОЈЕВИ	Квадрат рационалног броја. Решавање једначине $x^2 = a$, $a \geq 0$; постојање ирационалних бројева (на пример решења једначине $x^2 = 2$). Реални бројеви и бројевна права. Квадратни корен, једнакост $\sqrt{a^2} = a $ Децимални запис реалног броја; приближна вредност реалног броја; апсолутна грешка. Основна својства операција с реалним бројевима. Функција директне пропорционалности $y = kx$, $k \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$. Продужена пропорција.	- израчуна степен реалног броја и квадратни корен потпуног квадрата и примени одговарајућа својства операција; - одреди бројевну вредност једноставнијег израза са реалним бројевима; - на основу реалног проблема састави и израчуна вредност једноставнијег бројевног израза са реалним бројевима; - одреди приближну вредност реалног броја и процени апсолутну грешку; - нацрта график функције $y = kx$, $k \in \mathbb{R} \setminus \{0\}$; - примени продужену пропорцију у реалним ситуацијама;
ПИТАГОРИНА ТЕОРЕМА	Питагорина теорема (директна и обратна). Важније примене Питагорине теореме. Конструкције тачака на бројевној правој које одговарају бројевима $\sqrt{2}, \sqrt{3}, \sqrt{5}$, итд. Растојање између две тачке у координатном систему.	- примени Питагорину теорему у рачунским и конструктивним задацима; - трансформише збир, разлику и производ полинома; - примени формуле за разлику квадрата и квадрат бинома; - састави полином на чиниоце (користећи дистрибутивни закон и формуле за квадрат бинома и разлику квадрата);
ЦЕЛИ АЛГЕБАРСКИ ИЗРАЗИ	Први део Степен чији је изложилац природан број; степен декадне јединице чији је изложилац цео број; операције са степенима; степен производа, количника и степена. Други део Алгебарски изрази. Полиноми и операције	- примени трансформације полинома на решавање једначина; - примени својства страница, углова и дијагонала многоугла; - израчуна површину многоугла користећи

	(мономи, сређени облик, трансформације збира, разлике и производа полинома у сређени облик полинома). Квадрат бинома и разлика квадрата. Растављање полинома на чиниоце коришћењем дистрибутивног закона, формуле за квадрат бинома и разлику квадрата. Примене.	обрасце или разложиву једнакост; - конструише ортоцентар и тежиште троугла; - примени ставове подударности при доказивању једноставнијих тврђења и у конструктивним задацима; - примени својства централног и периферијског угла у кругу; - израчуна обим и површину круга и његових делова; - преслика дати геометријски објекат ротацијом; - одређује средњу вредност, медијану и мод.
МНОГОУГАО	Појам многоугла. Врсте многоуглова. Збир углова многоугла. Број дијагонала многоугла. Правилни многоуглови (појам, својства, конструкције). Обим и површина многоугла. Тежишна дуж троугла. Ортоцентар и тежиште троугла. Сложеније примене ставова подударности.	
КРУГ	Централни и периферијски угао у кругу. Обим круга, број π . Дужина кружног лука. Површина круга, кружног исечка и кружног прстена. Ротација.	
ОБРАДА ПОДАТАКА	Средња вредност, медијана и мод.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које

треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Реални бројеви - Увести појам квадрата рационалног броја p/q и илустровати га површином квадрата чија је страница управо p/q , на основу чега ученици треба да закључе да је квадрат произвољног рационалног броја ненегативан број.

При израчунавању квадрата рационалних бројева равноправан статус треба дати квадрирању бројева у запису p/q и у децималном запису.

Код решавања једначина облика $x^2 = a$, ученици уз наставникову помоћ изводе следеће закључке: дата једначина се може свести на једначину $h^2 = a = b^2$ и може имати једно ($a = 0$) или два решења ($a > 0$), али може бити и без решења ($a < 0$). Приликом увођења ознаке за квадратни корен нагласити разлику између, на пример, вредности $\sqrt{4}$ и решења једначине $x^2 = 4$. У даљем раду показати да неке једначине облика $x^2 = a$ (на пример $x^2 = 2$) немају решења у скупу рационалних бројева, тј. да се у скупу рационалних мерних бројева не може израчунати мерни број странице квадрата чија је површина 2 (не инсистирати да ученици репродукују одговарајући доказ). На тај начин мотивисати увођење ирационалних бројева, јер из претходног следи да осим рационалних бројева треба имати на располагању и неке друге бројеве (на пример оне чији квадратни корен није рационалан број). Тада се уводи скуп реалних бројева као унија два дисјунктна скупа - скупа рационалних и скупа ирационалних бројева. Сада је природно и да се „рационална” права прошири у реалну праву и покаже како на таквој реалној правој постоје рационалне и ирационалне тачке. Нагласити, међутим, да скуп (позитивних) ирационалних бројева, осим квадратних корена рационалних бројева, садржи и многе друге елементе, од којих ће неки бити поменути касније (рецимо број π).

На конкретним примерима ученици треба да уоче да сваки рационалан број има коначну или бесконачну периодичну децималну репрезентацију, а ирационални бројеви бесконачну непериодичну репрезентацију и обратно (ове чињенице не треба доказивати у општем случају). При израчунавању вредности корена и рачунања са коренима, када су њихове вредности ирационални бројеви, користити калкулатор или расположиве софтвере.

За све реалне бројеве без обзира да ли имају коначну или бесконачну децималну репрезентацију увести појам приближне вредности и појам апсолутне грешке. Правила заокругљивања реалних бројева увести на следећи начин: на конкретним примерима, посматрањем могућих граница (интервала) у зависности од прецизности, ученици бирају приближне вредности тако да се при заокругљивању бира вредност са мањом апсолутном грешком, након чега се формулишу правила. Основна својства операција сабирања и множења реалних бројева посматрати и анализирати у поређењу с одговарајућим својствима у скупу рационалних бројева. Основна својства операције кореновања у $\mathbb{R}^+$ треба такође реализовати на примерима при чему се посебно третирају збир, разлика, производ и количник корена и њихови односи са кореном збира, разлике, производа и

количника. При том посебну пажњу обратити на једнакост $\sqrt{a^2} = |a|$ и њено тумачење.

У оквиру ове теме се обрађује и функција директне пропорционалности $y = kx$ коју треба увести на конкретним примерима блиским искуству ученика (раст дужине пута са временом путовања при константној брзини, смањење водостаја реке ако је дневни пад протока константан ...). У почетним примерима ученици цртају тачкасти график којим се приказује функција за дискретне вредности променљиве, након чега се долази до конструкције графичког приказа у координатном систему. Тематску јединицу продужена пропорција треба, такође, реализовати на конкретним примерима (подела дате суме у датој размери, одређивање угла троугла ако је дат њихов однос, присуство метала у легурама ...). Посебну пажњу поклонити вези продужене пропорције са класичном двојном пропорцијом.

Питагорина теорема - Питагорина теорема је од великог значаја за даље математичко образовање и потребно је пажљиво методички и дидактички обрадити. Као мотивација за тему могу се користити историјски подаци најпре о потреби човека за употребом и конструкцијом правоуглих троуглова током изградње различитих објеката у укупном напретку цивилизације, а чије је законитости Питога уочио и математички уобличио и формулисао. На примеру

египатског троугла експериментом са конопцем, цртежом или симулацијом на неком од динамичких софтвера упознати ученике са теоремом, а затим је и исказати и дати комплетан доказ. Потребно је да ученици схвате концепт Питагорине теореме, а не да напамет науче исказ. У том циљу током вежбања инсистирати на различитим ознакама катета и хипотенузе, као и различитим положајима самог правоуглог троугла, како би се ученици оспособили да Питагорину теорему користе касније у образовању у различитим задацима из планиметрије, стереометрије и тригонометрије. Упознати ученике са карактеристичним Питагориним тројкама кроз примере и напоменути да таквих тројки има бесконачно много. Формулисати обрат Питагорине теореме и применити га у задацима.

У другом делу теме пажњу је потребно усмерити на примену Питагорине теореме на конструкције дужи чији је мерни број дужине ирационалан број и примену на квадрат, правоугаоник, једнакокраки и једнакостранични троугао, ромб и правоугли и једнакокраки трапез. Ученици треба да примењују Питагорину теорему и на једнакокрако правоугли троугао, правоугли троугао са углом од 30° и одређивање растојања двеју тачака у координатном систему. Уколико наставник има техничких могућности у учионици, након усвајања Питагорине теореме на традиционалан начин, део ове теме може обрадити коришћењем неког од бесплатних динамичких софтвера који ученицима може још очигледније дочарати Питагорину теорему и примену теореме у различитим геометријским задацима и проблемима из свакодневног живота. Цели алгебарски изрази - У првом делу ове теме уводи се појам степена променљиве природним бројем и изводе се основна својства те операције (множење и дељење степена једнаких основа, степеновање степена, као и правила за степен производа и количника). Ученици треба у потпуности да овладају одговарајућим трансформацијама да би, између осталог, били припремљени за упознавање са операцијама са полиномима које следе. Такође, уводи се појам степена са изложивоцем који је нула или негативан цео број, али само у случају основе која је декадна јединица. Примери обухватају краће записивање врло малих рационалних бројева (примене у физици), као и канонско представљање рационалних бројева у децималном запису. Други део теме обухвата операције с целим алгебарским изразима (полиномима). Најпре се уводи појам полинома и увежбава израчунавање вредности таквог израза за конкретне вредности променљивих који у њему учествују. Затим се дефинишу основне операције са полиномима (сабирање, одузимање и множење) и увежбава довођење полинома на сређени облик. Притом се, по потреби, користи дистрибутивни закон (у облику $(a + b)(x + y) = ax + ay + bx + by$) и формула за квадрат бинома (у облику $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$).

У наставку ове теме ученици треба да, на погодним примерима, уоче потребу растављања полинома на чиниоце (посебно у циљу решавања једначина). Затим треба увежбати то растављање коришћењем претходно наведених формула (али сада записаних у облику $ax + ay + bx + by = (a + b)(x + y)$, односно $a^2 + 2ab + b^2 = (a + b)^2$), као и формуле за разлику квадрата. Примере растављања тзв. непотпуног квадратног тринума обрађивати само на додатној настави. Сем поменуте примене на решавање једначина (на пример, облика $ax^2 + bx = 0$ и $x^2 - c^2 = 0$), овде се могу приказати примери решавања геометријских проблема за које је потребно познавање операција са полиномима.

Многоугао - Многоугао увести као део равни ограничен многоугаоном линијом. Нагласити разлику између конвексних и неконвексних многоуглова, али даља разматрања ограничити само на конвексне многоуглове. Ученике треба наводити да уоче зависност броја дијагонала, као и зависност збира унутрашњих углова од броја темена многоугла. Приликом увођења правилних многоуглова, ученици треба да уоче да постоје многоуглови који нису правилни иако су све њихове странице једнаке, као и да постоје многоуглови који нису правилни иако су сви њихови углови једнаки. Посебно истаћи осну симетричност правилног многоугла и број оса симетрије, као и чињенице да се око правилног многоугла може описати круг и да се у њега може уписати круг. Из одговарајућих формула за једнакостранични троугао, ученици, уз помоћ наставника ако је потребно, изводе формуле којима се у правилном шестоуглу успостављају везе између странице, дуже дијагонале, краће дијагонале, полупречника уписаног и описаног круга.

Кроз разноврсне примере и задатке (који се односе на троуглове, четвороуглове и правилне многоуглове) истицати примену ставова подударности троуглова и поступно развијати код ученика вештину доказивања. Доказати најважније особине троуглова и паралелограма. Увести

појмове ортоцентар, тежишна дуж и тежиште троугла, и навести њихове особине. Примену ставова подударности и њихових последица проширити и на конструктивне задатке. Истаћи разлику између цртања и конструкције. Посебно треба издвојити 1) конструкције троуглова које поред датих страница/углова одређује и једна висина, односно тежишна дуж; 2) конструкције паралелограма и трапеца које поред датих страница/углова одређује и висина; 3) конструкције делтоида; 4) конструкције правилних многоуглова са 3, 4, 6, 8 или 12 темена које одређује страница, односно полупречник описаног/уписаног круга. На примерима илустровати ситуације када конструктивни задатак има више решења или нема решења, али не инсистирати на оваквим задацима. Израчунавање обима и површине многоугла илустровати разноврсним примерима и задацима.

Приликом израчунавања површине користити разлагање многоуглова на троуглове и четвороуглове. Посебну пажњу посветити израчунавању површине правилног шестоугла. Важно је укључити и одређени број практичних примена рачунања површина.

Круг - Полазећи од раније стечених знања и дефиниција кружне линије и кружне површи, треба размотрити могуће положаје и односе круга и праве, а такође и два круга у равни. Ученике треба подсетити на дефиниције тангенте и тетиве круга и искористити Питагорину терему за успостављање везе између полупречника круга, тетиве и централног одстојања тетиве. Централне теме су увођење појмова централног и периферијског угла, уочавање и доказивање тврђења о њиховом међусобном односу, као и одређивање обима и површине круга. Ученици би требало да експериментално утврде сталност односа обима и пречника кружнице. Када се уведе број π , ученике треба информативно упознати са његовом ирационалном природом. После обраде обима и површине круга, треба извести формуле за дужину кружног лука, површину кружног исечка и кружног прстена. У практичним израчунавањима користити приближну вредност 3,14 али повремено радити и са проценама 3,142; 22/7; 3,1.

У оквиру дела теме који се односи на ротацију, треба се ограничити на ротације једноставнијих фигура око задате тачке и за задати угао. Објаснити ученицима позитиван и негативан смер ротације и урадити неколико примера ротације у координатном систему. Важно је да ученици уоче да се дужине дужи и величине углова не мењају при ротацији.

Обрада података - Ову тему реализовати као пројектни задатак. Циљ пројектног задатка је да ученици овладају појмовима средња вредност, медијана и мод и истовремено се увере у применљивост обраде података у свакодневној пракси. Препорука је да се пројектни задатак реализује на конкретним примерима и предлог је да у седмом разреду то буде прикупљање, обрада и анализа података добијених анкетом. Теме се могу одабрати из животног окружења и њихов садржај би требало да буде близак узрасту ученика (на пример: коришћење ИКТ од стране ученика, расподела слободног времена ученика, еколошка свест младих ...). Број питања у анкети не мора бити велики, највише 5-6, а истраживање треба реализовати тако да узорак не буде премали, али ни превелик и да се може реализовати у најближем окружењу (школа, породица, комшилук ...).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
СЛИЧНОСТ ТРОУГЛОВА	Талесова теорема. Сличност троуглова, примена сличности на правоугли троугао.	
ТАЧКА, ПРАВА И РАВАН	Однос тачке и праве, тачке и равни. Елементи који одређују положај праве и равни. Односи правих; мимоилазне праве. Односи праве и равни, нормала на раван, растојање тачке од равни. Односи две равни. Ортогонална пројекција на раван (тачке, дужи и праве). Полиедар.	<p>-решити и применити линеарну једначину, неједначину и систем линеарних једначина са две непознате у једноставним реалним ситуацијама</p> <p>-уочити и графички интерпретира линеарну зависност датих величина</p> <p>-користи и применити формуле за израчунавање површине и запремине правилне призме, пирамиде, ваљка, куле и лопте</p> <p>-уочити и применити сличност троуглова у геометрији и реалним ситуацијама</p> <p>-прикупља, обрађује и тумачи податке и самостално формира и анализира дијаграме и табеле</p> <p>-одреди аритметичку средину, медијану и мод и тумачи их у реалним ситуацијама</p> <p>-процени вероватноћу неког догађаја на основу доступних података.</p>
ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ И НЕЈЕДНАЧИНЕ С ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ	Линеарна једначина. Еквивалентност једначина. Решавање линеарних једначина с једном непознатом. Линеарна неједначина. Еквивалентност неједначина. Решавање једноставнијих примера линеарних неједначина с једном непознатом. Примена.	
ПРИЗМА	Призма: појам, врсте, елементи. Мрежа призме. Површина призме: површина праве четворостране, правилне тростране и правилне шестостране призме. Запремина призме. Запремина призме: праве четворостране призме, правилне тростране и правилне шестостране призме; маса тела.	
ПИРАМИДА	Пирамида; појам, врсте, елементи. Мрежа пирамиде. Површина пирамиде; израчунавање површине четворостране, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде. Запремина пирамиде. Запремина четворостране пирамиде, правилне тростране и правилне шестостране пирамиде.	
ЛИНЕАРНА ФУНКЦИЈА	Линеарна функција ($y = ax + b$). График линеарне функције; нула функције. Имплицитни облик задавања линеарне функције. Цртање и читање графика линеарних функција.	
ГРАФИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПОДАТАКА	Представљање зависних величина табеларно и у координатном систему. Графичко представљање статистичких података у облику дијаграма (стубичастих, кружних,...). Рачунање средње вредности и медијане. Поређење вредности узорка са средњом вредношћу.	
СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА С ДВЕ НЕПОЗНАТЕ	Појам линеарне једначине с две непознате. Појам система од две линеарне једначине с две непознате. Еквивалентност система линеарних једначина. Решавање система методом замене и методом супротних коефицијената; графички приказ решавања. Разноврсни примери примене система линеарних једначина у решавању проблема из живота, геометрије, физике и др.	
ВАЉАК	Ваљак и његови елементи. Мрежа ваљка. Површина и запремина правога ваљка.	
КУПА	Купа и њени елементи. Мрежа купе. Површина и запремина праве купе.	
ЛОПТА	Појам лопте и сфере. Пресеци лопте (сфере) и равни. Површина и запремина лопте. Обавезна су четири једночасовна школска писмена задатка годишње (са исправкама 8 часова).	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Сличност троуглова. Поновити да је сличност троуглова уведена преко једнакости углова. Талесова теорема (без доказа). Поређење троуглова по сличности – коефицијент сличности. Применити сличност на правоугли троугао и на тај начин извести Питагорину теорему.

Тачка, права, раван. Ученике упознати с међусобним односима тачака, правих и равни у простору и коришћењем модела и објеката у реалном окружењу и на сликама (цртежима) којима се представљају. Елементе који одређују раван (три неколинеарне тачке, две праве које се секу или су паралелне) и однос двеју равни представљати сликама, и на тај начин развијати ту врсту просторног сагледавања.

Посебно посветити пажњу односу равни и на њој нормалне праве. Ортогонална пројекција тачке на раван и ортогонално пројектовање дужи (тачка-по-тачка). Наставник треба да демонстрира ова својства користећи припремљени материјал, а не да захтева да то ученици самостално раде.

Полиедар као тело ограничено коначним бројем полигона. Неки основни полиедри ће се детаљније обрађивати (види даље).

Линеарне једначине и неједначине. – До сада су ученици решавали само једноставне примере једначина и неједначина, ослањајући се на везе међу операцијама и на својства збира и производа. Сад се решавају и сложенији примери, применом правила којима се једначине и неједначине трансформишу у њима еквивалентне. Зато је потребно обновити појам алгебарског израза са променљивом и основна правила рачунања с бројевима. Истаћи да ова правила важе и кад се бројеви замене изразима са променљивом.

Два израза су *еквивалентна* (идентички једнака) ако се један од њих добија из другог применом правила рачунања у коначном броју корака. Истаћи чињеницу да су *вредности двају еквивалентних израза једнаке за све допустиве вредности променљивих*. Из овога следи да су линеарне једначине $f(x)=g(x)$ и $f(x)=h(x)$ (односно неједначине $f(x)>g(x)$ и $f(x)>h(x)$, тј. $f(x)<g(x)$ и $f(x)<h(x)$) еквивалентне ако је израз $g(x)$ еквивалентан изразу $h(x)$.

Треба рећи да је алгебарски израз с променљивом x *линеаран* ако је еквивалентан изразу облика $ax+b$, и једначина (неједначина) је линеарна ако је еквивалентна једначини (неједначини) облика $ax+b=0$ ($ax+b>0$, $ax+b<0$).

Геометријска тела – Да би ученици што лакше упознали геометријска тела (призму, пирамиду, ваљак, купу и лопту), њихове елементе и својства и научили да израчунавају површине и запремине ових тела, треба користити њихове моделе, мреже, скице и слике. Препоручљиво је да и сами ученици цртају мреже и израђују моделе проучаваних тела. Израчунавати површине и запремине само оних тела која су наведена у програму. Извођење формуле за запремину везивати за прихваћену формулу за запремину квадра. Погодним примерима из физике показати везу између запремине, масе и густине тела.

Рачунати површине и запремине преко основних елемената (датих одговарајућим формулама) као и с њима зависних елемената (дужине ивица, бочне висине, полупречника описаног или уписаног круга,...). Практично примењивати ова знања кроз различите конкретне примере рачунања површина и запремина објеката из окружења.

Линеарна функција – Говорити о линеарној функцији не уводећи општи појам функције. Детаљно обратити линеарну функцију и њена својства и научити ученике да цртају графике и читају њихова својства.

Графичко представљање статистичких података – За примере статистичких података наведених у садржају програма бирати податке које ученици овог узраста разумеју и који за њих имају релевантно значење: школске оцене и просеци, резултати медицинских мерења и сличне податке из свакодневног живота.

Системи линеарних једначина с две непознате. – Ученици треба да упознају линеарну једначину с две непознате, график једначине с две непознате (права) и појам система једначина; они треба да знају да је график једначине $ax + by + c=0$, где је $a \neq 0$ или $b \neq 0$ права и да умеју да нацртају тај график. Графички приказ и интерпретација система линеарних једначина с две

непознате имају значајну улогу. Решавати једноставније облике система методама замене и супротних коефицијената.

У изучавању линеарних једначина с једном непознатом и система линеарних једначина значајну пажњу треба посветити у њиховој примени на решавању разних једноставних проблема.

Неопходно је да се осмишљеним планирањем наставе изврши понављање и повезивање градива наставних садржаја из претходних разреда и „текућег“ градива, при чему посебну пажњу треба обратити на усвојене стандарде постигнућа ученика на крају обавезног образовања. То би допринело да ученици на крају основне школе имају заокругљена и систематизована математичка знања. Такође, пожељно је повезати наставне садржаје предмета математика са наставним садржајима других предмета у сарадњи са колегама који предају те предмете.

БИОЛОГИЈА

Циљ учења Биологије је да ученик, изучавањем биолошких процеса и живих бића у интеракцији са животном средином, развије одговоран однос према себи и природи и разумевање значаја биолошке разноврсности и потребе за одрживим развојем.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	Жива бића, нежива природа и биологија. Особине живих бића: ћелијска грађа, исхрана, дисање, излучивање, надражљивост, покретљивост, размножавање, раст и развиће. Једноћелијски и вишећелијски организми. Основе класификације: главни (морфолошки) карактери и особине важне за класификацију. Формирање скупова карактера који се уклапају једни у друге (груписање живих бића). Исхрана. Храна као извор енергије и градивних супстанци потребних за обављање свих животних процеса. Дисање као размена гасова у различитим срединама. Излучивање. Надражљивост. Покретљивост – кретање. Размножавање: бесполно и полно. Раст и развиће. Дужина живота. Промене које човек пролази током развића; пубертет и полна зрелост.	-истражује особине живих бића према упутствима наставника и води рачуна о безбедности током рада; -групише жива бића према њиховим заједничким особинама; -одабира макро-морфолошки видљиве особине важне за -класификацију живих бића; -идентификује основне прилагођености спољашње грађе живих бића на услове животне средине, укључујући и основне односе исхране и распрострањење; -једноставним цртежом прикаже биолошке објекте које посматра и истражује и означи кључне детаље; -прикупља податке о варијабилности организама унутар једне врсте, табеларно и графички их представља и изводи једноставне закључке;
ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Живот у воденој и копненој средини – изглед, прилагођености на начин живота Живот у води – изглед, прилагођености на начин живота. Живот на копну – изглед, прилагођености на начин живота. Живот под земљом – изглед, прилагођености на начин живота.	-разликује наследне особине и особине које су резултат деловања средине, на моделима из свакодневног живота; -поставља једноставне претпоставке,

НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Преношење особина са родитеља на потомке. Разлике родитеља и потомака. Разлике полног и бесполог размножавања у настанку варијабилности. Јединке унутар једне врсте се међусобно разликују (варијабилност) – узроци варијабилности: наслеђивање и утицај средине на развиће сваке јединке. Варијабилност организама унутар врсте је предуслов за еволуцију.	огледом испитује утицај срединских фактора на ненаследне особине живих бића и критички сагледава резултате; -користи доступну ИКТ и другу опрему у истраживању, обради података и приказу резултата; -доведе у везу промене у спољашњој средини (укључујући утицај човека) са губитком разноврсности живих бића на Земљи;
ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Жива бића из непосредног окружења. Позитиван и негативан утицај људи на жива бића и животну средину. Заштита живих бића и животне средине. Пројекат очувања природе у мом крају. Дивље животиње као кућни љубимци – да или не. Значај врста за човека (самоникло јестиво, лековито, отровно биље; животиње као храна и могући преносиоци болести, отровне животиње).	-направи разлику између одговорног и неодговорног односа према живим бићима у непосредном окружењу; -предлаже акције бриге о биљкама и животињама у непосредном окружењу, учествује у њима, сарађује са осталим учесницима и решава конфликти на ненасиљан начин;
ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	Здрава исхрана и унос воде. Енергетски напизи. Штетност дуванског дима и психоактивних супстанци. Физичка активност и здравље. Промене у пубертету и последице прераног ступања у сексуалне односе.	- илуструје примерима деловање људи на животну средину и процењује последице таквих дејстава; -идентификује елементе здравог начина живота и у односу на њих уме да процени сопствене животне навике и избегава ризична понашања.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм биологије за пети разред је део спиралног наставног програма биологије за основну школу и оријентисан је на остваривање исхода.

Спирални наставни програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација – знања се по мало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходном разреду, уз постепено појачавање захтева, у смислу логичких и методолошких операција. На тај начин се знање постепено проширује и продубљује, односно гради.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи–глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. На овај

начин постиже се индиректна веза са стандардима на три нивоа постигнућа ученика. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима (представљање група организама Веновим дијаграмима, писање есеја на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у пети разред улазе са знањем основних биолошких појмова, са одређеним животним искуствима и уобличеним ставовима, али и да се по томе разликују, и да на томе треба пажљиво градити нова знања, вештине, ставове и вредности. Док се не појаве уџбеници који одговарају овом програму, препоручује се да наставници израђују материјале за учење.

Акцент наставе биологије у петом разреду је на разумевању концепта разноврсности живог света и његовог значаја за природу и човека, значаја процеса који карактеришу живот и односа који се успостављају у природи. То би требало да буде добра основа за даље учење биологије и осталих предмета из природне групе и развој научног и критичког приступа биолошким феноменима.

Порекло и разноврсност живог света

У изучавању ћелије акценат је на томе да је ћелија основна јединица грађе свих живих бића, да има своје основне делове (ћелијску мембрану, цитоплазму са органелами и једру са наследним материјалом, као и да постоје ћелије чији се наследни материјал налази слободан у цитоплазми, као у случају бактерија) и да према броју ћелија разликујемо једноћелијска и вишећелијска жива бића. Није потребно детаљно изучавати грађу ћелије, нити помињати поједине органеле. Процедуре за истраживање и елементе безбедног рада одређује наставник и упознаје ученике. Препорука је да се микроскоп не користи, већ да ђаци током вежбе самостално користе лупу посматрајући крупне ћелије које су им доступне сходно окружењу у коме се школа налази, као нпр. ћелије паренхима поморанце, јаје птице, икра рибе, јаја водоземаца...

Изучавање заједничких особина живих бића треба обрадити кроз огледе (потребе за водом, одговарајућом температуром за раст, дисање, развој и размножавање и исхрана се могу пратити на квасцу; дисање, у смислу размене гасова, се може пратити огледом са свећом; кретање се може пратити огледом са кишном глистом на папиру итд.). Потребно је заједничке особине обрађивати упоредо, на представницима свих великих група, али би увек требало кренути од човека као бића које је овом узрасту најближе. Особине које се не могу обрадити огледом, могу се обрадити кроз истраживачки рад ученика. Препорука је да ученици овог узраста све задатке обављају у пару, чиме развијају способности сарадње и ненасилне комуникације, а наставник може да оствари много бољи увид у активности ученика. Све што ученици посматрају или истражују би требало да прикажу цртежом и на њему обележе кључне детаље.

После истраживања заједничких особина, ученици би требало самостално да изводе груписање организама, према задатом критеријуму. Наставник може самостално одабрати једну или више група (на примеру биљака и животиња) погодних за савладавање научног принципа класификације организама. Треба више пажње посветити карактеристичним особинама (морфологији), а не ономе што жива бића раде (нпр. расту целог живота, могу да пливају...),

како изгледају (нпр. имају одређену боју), или зато што *a priori* знамо припадност групи (нпр. цветнице, бескичмењаци, сисари...). Овакав начин на који се жива бића класификују путем успостављања хијерархије главних „атрибута“ (карактера) које имају и уклапања у поједине скупове (групе), омогућава увођење научног приступа и разумевање биолошке еволуције. Не препоручује се увођење нижих систематских категорија, осим врсте због наслеђивања особина. Слично као и код обраде заједничких особина живих бића, све што ученици посматрају или истражују би требало да прикажу цртежом и на њему обележе кључне детаље, као и да направе речник основних појмова, при чему на овом узрасту не инсистирати на употреби појмова као што су морфологија, анатомија, хијерархија...

Јединство грађе и функције као основа живота

У овој области је акценат на ученичком истраживању спољашњих особина живих бића из непосредног окружења и њиховом односу са условима средине у којој живе (нпр. за живот у воденој и копненој средини жаба, комарац, вилин коњиц итд; за живот у води речна шкољка, речни рак, шаран, штука, локвањ, дрезга, нека алга итд; за живот на копну човек, срна, пас, мачка, јазавац, слепи миш, сова ушара, кокошка, шумски мрав, стрижибуба, храст, смрча, дивља ружа, љубичица, хајдучка трава, камилица, ливадарка итд; за живот под земљом кртица, ровац, кишна глиста итд;) због чега у препорученим садржајима нема морских организама. Ако су ученици заинтересовани за њих, јер их срећу у нпр. географији или научно-популарним емисијама, наставник треба да одговори њиховим образовним потребама. Треба имати у виду да су примери дати у табели само препоручени садржаји, тј. наставник може користити све или само неке од примера, а може увести и нове адекватне примере, сходно окружењу у коме се школа налази, структури одељења и интересовању ученика. Резултате истраживања би требало искористити за генерализацију и увођење новог појма – прилагођеност (адаптација). Часови утврђивања и часови вежбања могу се искористити за радионичарски рад описивања и цртања животних форми на карактеристичним примерима.

Наслеђивање и еволуција

Исходи ове области доприносе промени концептуалне основе учења биологије јер уводе филогенетско-еволутивни приступ који повезује све области знања у биологији. Такође, савремена сазнања из области наслеђивања и еволуције (генетика, молекуларна биологија, биотехнологија, медицина) су већ део опште (медијске) културе, што ове садржаје чини неопходним у свакодневном животу.

У овој области акценат је на преносу особина са родитеља на потомке размножавањем, разликама бесполог и полног размножавања у погледу наслеђивања особина и разликовању наследних и ненаследних утицаја у развићу особина јединки. Потребно је разјаснити да се особине једне јединке развијају под утицајем наследних фактора које је она добила од родитеља и, истовремено, под утицајем животних услова у којима се њено развиће одвија. Трбало би нагласити да варијабилност (различитост јединки) унутар једне врсте настаје кроз садејство ових фактора. Наведене феномене би требало обрадити кроз ученичко истраживање варијабилности унутар једне врсте (нпр. разлике између деце у одељењу, у димензијама и боји плодова на пијаци, између говеда у истом домаћинству; уочавање разлика у висини стабла, броју листова и цветова биљака које расту у хладу и оних који расту на сунцу, или биљака које расту у близини саобраћајница и даље од њих) и кроз оглед са пелцерима или листовима афричке љубичице (биљке са истим наследним материјалом различито изгледају када расту под различитим условима). Огледу треба да претходи постављање хипотезе која ће бити огледом испитана (шта очекујем да ће се десити ако резнице исте биљке гајим у различитим условима осветљености и слично). Закључци о наслеђивању, утицају фактора животне средине и индивидуалној варијабилности могу бити генерализовани и повезани са питањима из

свакодневног живота. На овај начин се постиже разумевање различитости између људи са акцентом на то да је свака особа јединствена и непоновљива (чиме се доприноси фундаменталној изградњи осећања прихватања и толеранције јер сви смо међусобно различити). Такође, на овај начин намеће се суштинско разумевање разлога због којих животни стил сваког од нас (исхрана, физичка активност, пушење, наркоманија и сл.) утиче на наше особине (нпр. раст и формирање тела током одрастања и касније) и на потенцијална обољевања.

Табеларно и графичко приказивање резултата, са обавезним извођењем закључака, би требало практиковати увек када се прикупљају подаци. Препорука је да се ИКТ опрема користи за прикупљање, обраду података и представљање резултата истраживања или огледа, када се ученици оспособе за њено коришћење на часовима предмета информатика и рачунарство и техника и технологија.

У петом разреду, неопходно је увести само појам наследног материјала као узрока уочене различитости и појам врсте због варијабилности. Не препоручује се увођење појмова ген, хроматин, хромозом, Менделових правила наслеђивања и слично.

Живот у екосистему

Исходи у овој области омогућавају да се жива бића проучавају у амбијенту у којем реално живе и да се код ученика развија осећање одговорности за заштиту природе и биолошке разноврсности, као и свест о властитом положају у природи и потреби одрживог развоја.

Препорука је да се часови намењени реализацији исхода из ове области изводе што чешће ван учионице у природном окружењу (школском дворишту или на неком другом терену), где би ђаци самостално или у групама проучавали жива бића, прикупљали податке, осмишљавали и реализовали еколошке пројекте. Пројекте могу да осмисле на почетку школске године, да их реализују током читаве године, а на часовима предвиђеним за ову област да представе резултате. Препоручени број часова за реализацију ове области је: 4 часа за обраду, 3 за утврђивања, 4 за вежбе и 1 за систематизацију.

Човек и здравље

У овој области акценат је на основним чињеницама о здравој исхрани (ужина спремљена код куће), води као најздравијем пићу, штетности енергетских пића и дуванског дима. Промене у и на телу, као последице пубертета, требало би повезати са потребом одржавања личне хигијене и хигијене животног простора и опасностима од ступања у преране сексуалне односе. Препорука је да се за обраду ових појмова повремено доведу стручњаци или одведу ученици у одговарајуће установе. Свакако би требало обраду прераног ступања у сексуалне односе обратити заједно са школским психологом.

У настави оријентисаној на постизање исхода, предност имају групни начин рада и индивидуализована настава. Ови начини организације наставе помажу ученицима да науче како се учи, да напредују у учењу сопственим темпом, да развијају унутрашњу мотивацију (потребу за сазнавањем) и иницијативу, да развијају вештину комуникације, аргументовани дијалог, толерантно понашање и солидарност. Користе се активни начини учења, као што је комбинација програмиране наставе (програмиран материјал многи наставници остављају на друштвеним мрежама или сајтовима школа, па се њихови ученици служе њима и уче темпом који им одговара) и проблемске наставе (на часу ученици, користећи стечена знања, решавају проблем који наставник формулише) или учење путем открића (наставник инструкцијама усмерава ученике који самостално истражују, структуришу чињенице и извлаче закључке; тако сами упознају стратегије учења и методе решавања проблема, што омогућава развој унутрашње мотивације, дивергентног мишљења, које отвара нове идеје и могућа решења проблема). На интернету, коришћењем речи WebQuest, project-based learning, thematic units, могу се наћи примери који се, уз прилагођавање условима рада, могу користити.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности. Проблеми су решиви уз сарадњу са стручним сарадницима и колегама из одељенских већа и стручног већа.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Такође, потребно је ускладити оцењивање са његовом сврхом.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Грађа живих бића-спољашња и унутрашња.грађа људског тела-хијерархијски низ од организма до ћелије.Једноћелијски, колонијални и вишећелијски организми. Основне животне функције на нивоу организма-исхрана,дисање,транспорт и елиминација штетних супстанци,размножавање.Откриће ћелије и микроскопа. Основна грађа ћелије. Разлика између бактеријске биљне и животињске ћелије. Ћелијско дисање,стварање енергије,основне чињенице о фотосинтези.	-Упореди грађу животиња,биљака и бактерија на нивоу ћелија и нивоу организма; -повеже грађу и животне процесе на нивоу ћелије и нивоу организма; -одреди положај органа човека и њихову улогу; -цртежом или моделом прикаже основне елементе грађе једноћелијских и вишећелијских организама; -користи лабораторијски прибор и школски микроскоп за израду и посматрање готових и самостално израђених препарата; -хумано поступа према организмима које истражује; -направи разлику између животне средине,станишта,популације,екосистема и еколошке нише;
ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Популација,станиште,екосистем, еколошке нише,адаптације,животне форме, трофички односи- ланци исхране.Абиотички и биотички фактори.Антропогени фактори и облици загађења.Угрожавање живих бића и њихова заштита	-размотри односе међу члановима једне популације као и односе између различитих популација на конкретним примерима; Илуструје примерима међусобни утицај живих бића и
НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Наследни материјал-ДНК, гени.телесне и полне ћелије. Пренос наследног материјала.Наследне особине. Индивидуална варијабилност.Природна селекција на одабраним примерима.Вештачка селекција. Значај гајених биљака и припитомљених животиња за човека	Узајамни однос са животном средином; -истражи утицај средине на испољавање особина,поштујући принципе научног метода; -идентификује примере природне и вештачке селекције у окружењу и у задатом тексту-илустрацији; -повеже еволутивне промене са наследном варијабилношћу и природном селекцијом; -групише организме према особинама које указују

<p>ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА</p>	<p>Постанак живота на Земљи. Прве ћелије без једра, постанак ћелија са једром и појава вишећеличности. "ДРВО ЖИВОТА"- заједничко порекло и основни принципи филогеније, сродност и сличност. Организми без једра, организми са једром. Положај основних група једноћелијских и вишећелијских организама на " дрвету живота"</p>	<p>на заједничко порекло живота на Земљи; -одреди положај непознате врсте на " дрвету живота" на основу познавања општих карактеристика једноћелијских и вишећелијских организама; -прикупи податке о радовима научника који су допринели изучавању људског здравља и изнесе свој став о значају њихових истраживања -одржава личну хигијену и хигијену животног простора у циљу спречавања инфекција</p>
<p>ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ</p>	<p>Обољења која изазивају, односно преносе бактерије и животиње. Бактерије и антибиотици. Пuteви преношења заразних болести. Повреде и прва помоћ, повреде коже, убода инсеката, тровање храном, сунчаница, топлотни удар, превенција и понашање у складу са климатским параметрима. Последице болести зависности- алкохолизам</p>	<p>-доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци -збрине површинске озледе коже, укаже прву помоћ услучају убода инсеката, сунчанице и топлотног удара и затражи лекарску помоћ кад процени да је потребно -повеже узроке нарушавања животне средине са последицама по животну средину и људско здравље -користи ИКТ у истраживању, обради података и приказу резултата -табеларно и графички представи прикупљене резултате и изведе закључке -разматра у групи о начину учења и примени знања</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм Биологије за шести разред је део спиралног програма Биологије за основну школу и оријентисан је на доспизање исхода.

Спирални програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација - знања се по мало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходном разреду, уз постепено појачавање захтева. На тај начин се знање постепено проширује и продубљује, односно гради.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дат програм према потребама конкретне одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи- глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања као нпр. сајтове релевантних институција, писану научно популарну литературу, мапе, шеме, енциклопедије... Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу пред- метима (нпр. представљање група организама Веновим дијаграмима, одређивање климатских услова у зависности од географског положаја, писање есеја, тј. приказ

података /малих истраживања на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

ОСТВАРИВАЊА НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању наставе потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима.

Јединство грађе и функције као основа живота

За достизање исхода: упореди грађу животиња, биљака и бактерија на нивоу ћелија и нивоу организма; повеже грађу, животне процесе, на нивоу ћелије и нивоу организма; одреди положај органа човека и њихову улогу, цртежом или моделом прикаже основне елементе грађе ћелије једноћелијских и вишећелијских организама; Користи лабораторијски прибор и школски микроскоп за израду и посматрање готових и самостално израђених препарата; хумано поступа према организмима које истражује, акценат треба ставити на ученичко истраживање основних сличности и разлика спољашње и унутрашње грађе и функционисања различитих живих бића. Препоручује се да се хијерархијски низ сложености обради од нивоа организма ка ћелији, на примеру грађе човека, с обзиром да је грађа људског тела најпогоднија за разумевање на овом узра-сту. Ученици треба да разумеју да се наше тело састоји од органа, међусобно повезаних у системе, да системи обављају животне функције, да се органи састоје од група повезаних ткива, а ткива од група ћелија. Дакле, у објашњавањима грађе живих бића требало би се кренути од макронивоа, тј. видљивог (уз опис функције органа), ка саставним деловима (до ћелије). При обради хијерархијског низа не препоручује се обрада типова ћелија и подела ткива на типове. Потребно је само да се разуме хијерархија грађе вишећелијског организма и да ученици схвате разлику између ћелије и ткива, и органа и система органа, и то на блиским примерима (на пример, систем органа за дисање, варење, итд. - код човека).

За упоредни преглед спољашње грађе човека и других животиња и биљака, кад год је могуће треба обрађивати примере из непосредног окружења (парк, школско двориште, место становања...). Потребно је водити рачуна да се ученици хумано опходе према живим бићима која истражују.

Разлике у грађи и начину функционисања и сличности и разлике у обављању основних животних функција вишећелијских организама требало би обрадити упоредно на одабраним представницима биљака, гљива и животиња. Приликом обраде биљних органа потребно је посветити пажњу улогама, а грађом и типовима органа (листова, стабала...) не треба се бавити детаљно. Ђаци, кроз вежбе, могу да уочавају разлике између тих органа на примерцима биљака различитих врста. Важно је да ученик што више самостално „открива”, на пример успостави везу између грађе и облика зуба са начином исхране, установи путеве тока воде кроз биљку кроз изво-ђење огледа (биљка у обојеној води) итд. Израдом упоредног прегледа грађе различитих организама ученици ће моћи лакше да уоче сличности и разлике спољашње грађе. На сличан начин се могу поредити и основне животне функције биљака, животиња и гљива.

Потребно је пажљиво описати вишећелијност, тј. направити разлику између „удруживања ћелија у колоније” (присутна и код појединих прокариотских ћелија и код неких примарно једноћелијских еукариота) и правих вишећелијских организама код којих постоје ткива (и органи). Најбољи начин да се ова разлика подвуче јесте објашњење да код примарно једноћелијских облика, свака ћелија може самостално да обавља све животне функције, као и да самостално опстане у животној средини, док код вишећелијских организама постоји „подела посла” међу ћелијама, па стога појединачне ћелије, изван целог организма, не могу опстати. Појавом епитела, спољашњег слоја ћелија, у еволуцији вишећелијности, успоставља се разлика између организма (индивидуе) и колоније, и јасно разграничава унутрашњост тела од околне средине. Препорука је да се уместо термина „колонијални организми”, користи термин „удруживање ћелија у колоније”.

За изучавање грађе ћелија и ткива треба користити школски микроскоп. Препорука је да се грађа ћелије обрађује путем самостално израђених, као и виртуелних модела ћелије (коришћењем ИКТ-а, разних едукативних платформи на интернету, youtube...). Потребно је нагласити улогу и значај мембрана у ћелији, као и да вакуоле постоје и у биљној и у животињској ћелији. Осим тога, треба обрадити и цитоплазму, једро, митохондрије и хлоропласте. При обради једра, требало би, као наследни материјал, поменути ДНК и гене (без залажења у детаље), да би се у оквиру области *Наслеђивање и евалуација* довели у везу са наслеђивањем особина ТОКОМ размножавања. При обради хлоропласта, треба поменути зелени пигмент хлорофил и његову основну улогу. Након обраде грађе ћелије треба обрадити основне процесе који се одвијају у ћелији: ћелијско дисање, стварање енергије, основне чињенице о фотосинтези. Фотосинтезу треба обрадити на примеру биљака, док организме, као нпр. алге и модро-зелене бактерије, треба само поменути као фотосинтетичке организме. При обради ћелијског дисања и фотосинтезе треба имати у виду да ученици

овог узраста нису још учили хемију, па у том смислу треба прилагодити и ниво обраде ових садржаја.

Организми који су задржали једноћелијски облик организације могу се обрадити на примерима: модрозелена бактерија, амеба и ћелија квасца.

Живот у екосистему

У достизању исхода у овој области: направи разлику ишеђу животне средине, станишта, популације, екосистема и екопошке нише; размотри односе међу члановима једне популације, као и односе између разпичитих популација на конкретним примерима; илуструје примерима међусобни утицај живих бића и узајамни однос са животном средином, знања и искуства ученика стечена у првом циклусу и претходном разреду, треба проширити и надоградити појмовима: животна средина, популација, екосистем и еколошка ниша. Ученици треба да их јасно разликују. Не препоручује се обрада особина популације (бројност, густина...) и подела екосистема на типове. Обрада може да буде праћена радионичарским, односно групним радом. Ученицима се могу понудити велики цртежи различитих и репрезентативних екосистема попут језера, ливаде и шуме и мале слике карактеристичних врста и њихових адаптација на одређена станишта које су истражили у петом разреду, са задатком да мале слике залепе на велике, како би се дочарале еколошке нише. Простор који те врсте насељавају у екосистему се може обележити и бојама (слично немим картама у географији). На истом материјалу стрелицама могу да дочарају и ланце исхране. Може се обрадити и спратовност (вертикална и хоризонтална) са узроцима распоређивања по спратовима. Препорука је да се теме обрађују уз више вежби теренског типа (школско двориште, оближњи парк...). Задаци за ученике/парове/групе типа *Истражи и прикажи* могу да буду добар показатељ у којој мери су ученици разумели основне еколошке појмове. Важно је да се обезбеди час за презентовање резултата истраживања, као и да ученици сами процене квалитет и добију повратну информацију од наставника. Приликом обраде абиотичких фактора, не треба инсистирати на груписању у едафске, орографске и климатске, већ пажњу треба усмерити на њихов утицај на раст и развиће. Ученици би могли да гаје биљке под одређеним условима, нпр. засеју зрна пшенице на различите подлоге (песак, црница - земља за цвеће), на једну биљку заливају превише, другу премало, једну изложе расту без светла, друга расте на светлу, итд. Резултати огледа представљају очигледан утицај абиотичких фактора. Значај абиотичких и биотичких фактора се може обрадити и кроз истраживање адаптација животиња, сличних оним који су обрађивани у петом разреду, а кроз примере односа исхране.

Антропогени фактор треба обрадити кроз различите облике загађења, без улажења у хемијске процесе јер ученици немају потребна знања из ове области. Као један од биотичких фактора, антропогени фактор може имати негативан и позитиван ефекат.

Требало би укључивати ученике у активности за заштиту животне средине, мотивисати их да предлажу акције и да на своје вршњаке делују личним примером.

Наслеђивање и еволуција

Исходи ове области: истражи утицај средине на испољавање особина, поштујући принципе научног метода; идентификује примере природне и вештачке селекције у окружењу и у задатом тексту/илустрацији; повеже еволутивне промене са наследном варијабилношћу и природном селекцијом, доприносе надограђивању претходно стечених знања о узроцима различитости јединки у једној популацији. Додатно, у шестом разреду ће ова знања бити употребљена за разумевање улоге индивидуалне варијабилности у адаптирању организама на услове животне средине и, последично, еволуцији живог света.

Будући да је у петом разреду започета тема о наслеђивању, тј. о томе да потомци личе на своје родитеље, као и да је у шестом разреду планирано да се обрађује грађа ћелија, требало би увести појмове ген и ДНК (у једру или ван једра код прокариота). Осим појмова ДНК, ген и наследна особина, не препоручује се увођење појмова као што су хромозом, нуклеотид, генотип, фенотип. Гени се могу представити као делови ДНК који носе информације о особинама, а деобу ћелија, без било каквих детаља о митози и мејози, као начин преноса и расподеле наследног материјала оличеног у ДНК и генима

Индивидуалну варијабилност организама у популацији (појам популације је обрађен у области Живот у екосистему) овде треба повезати са механизмом природне селекције, као еволуционим механизмом који доводи до адаптирања организама на услове животне средине (повезати са темама у области Живот у екосистему). е о деловању природне селекције.

У оквиру обраде вештачке селекције, препорука је да ученици сами истраже које су биљке и животиње људи почели припитомљавати у прошлости и због чега. Овим се ученицима скреће пажња да је вештачка селекција пре свега занимљив биолошки феномен, али да је такође имала и историјски, социолошки и културолошки значај важан за развој људске заједнице. Обрада теме на овај начин допринеће не само повећању

знања из биологије, већ и подизању нивоа опште културе и информисаности ученика.

Порекло и разноврсност живог света

У доспознавању исхода: групише организме према особинама које указују на заједничко порекло живота на Земљи; одреди положај непознате врсте на „дрвету живота” на основу познавања општих карактеристика једноћелијских и вишећелијских организама, основна идеја коју ученици треба да усвоје је да су сви организми који данас живе на Земљи потомци заједничког претка, који је био једноћелијски организам без формираног једра (нагласиш чињеницу да и данас постоје слични организми). Требало би поменути само оквирни период за који се везује постанак живота на Земљи (од пре 3,8 до 4,5 милијарди година), без помињања назива геолошких доба, јер ће се она обрађивати у старијим разредима.

На овај начин, упућивањем да се организми класификују на основу јасно дефинисаних критеријума, одн. биолошких одлика, ученик ће бити у стању да одреди положај било које врсте на „дрвету живота”, на основу познавања општих карактеристика једноћелијских и вишећелијских организама. Не треба улазити у детаљну грађу организама, већ само искористити сличности и разлике (једноћелијски или вишећелијски, имају хлоропласте или не, сличности/разлике у хабитусу...). Само на нивоу информације, може се поменути да постоји и трећа велика група организама (Archaea) слична бактеријама, која ће се обрађивати у старијим разредима.

Област: Човек и здравље

За достизање исхода у овој области прикупи податке о радовима научника који су допринели изучавању људског здравља и изнесе свој став о значају њихових истраживања; одржава личну хигијену и хигијену животног простора у циљу спречавања инфекција; доведе у везу измењено понашање људи са кортижењем психоактивних супстанци; збрине површинске озпеде коже, укаже прву помоћ у случају убода инсеката, сунчанице и топлотног удара и затражи лекарску помоћ кад процени да је потребна; повеже узроке нарушавања животне средине са последицама по животну средину и људско здравље и делује личним примером у циљу заштите животне средине, акценат је на превенцији и заштити од, пре свега, бактеријских инфекција.

Препоручује се да ученици прикупе податке о радовима истакнутих научника који су се бавили истраживањем здравља човека (како су дошли до идеје, на који начин су радили истраживања и друге занимљивости), како би разумели пут ка великим открићима.

Требало би обрадити начине на које се људи могу заразити бактеријама изазивачима болести: директним контактом (додиривањем или коришћењем истог прибора за хигијену и одеће) или индиректно (ваздухом, преко хране или воде, или преко инсеката и других животиња) и које су мере превенције које треба предузети (општењења коже и ране су улаз за бактерије). Добра лична хигијена, хигијенско спремање хране, коришћење воде из проверених извора, су мере превенције које ученици треба да примењују свакодневно, како би смањили могућност инфекције (редовно прање руку, заштиту хране од контакта са животињама, остављање хране на ниској температури...).

Посебно треба обратити пажњу на антибиотике: откриће антибиотика, улога организама у њиховој производњи, зашто их је потребно узимати искључиво уз савет лекара и зашто је потребно довршити комплетну терапију антибиотиком. Ова тема се може повезати са селекцијом и резистенцијом бактерија на антибиотике.

Потребно је да ученик зна да је алкохолизам најчешћа болест зависности, колико алкохол штети организму, функционисању породице и друштву, како да препозна знаке зависности код људи у непосредном окружењу (породици) и коме се обрашати за помоћ. Ову тему треба обрадити неутрално и пажљиво. Исходи користи ПКТ и другу опрему истраживању, обради података и приказу резултата; табеларно и графички представи прикупљене податке и изведе одговарајуће закључке; разматра, у групи, шта и како је учио/учила и где та знања може да примени, су развојни и међупредметни и треба их планирати и радити на њиховом доспознавању уз остале исходе. Током рада ученици треба да користе лабораторијски прибор у мери у којој је школа опремљена,

У настави оријентисаној на доспознавање исхода, предност имају групни начин рада, рад у пару и индивидуализована настава. Ови начини организације наставе помажу ученицима да науче како се учи, да напредују у учењу сопственим темпом, да развијају унутрашњу мотивацију (потребу за сазнавањем) и иницијативу, да развијају вештину комуникације, аргументовани дијалог, толерантно понашање и солидарност.

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка досазнају исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања.

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као нед вољно ефикасно требало би унапредити.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
НАСЛЕЂИВАЊЕ И ЕВОЛУЦИЈА	Улога и значај једра у метаболизму ћелије. Деоба ћелије (хромозоми, настајање телесних и полних ћелија). ДНК и појам гена (алел, генотип, фенотип). Прво Менделово правило, крвне групе, трансфузија и трансплантација. Наслеђивање пола. Наследне болести. Животни циклуси биљака и животиња. Смена генерација. Једнополни и двополни организми. Значај и улога полног размножавања.	<ul style="list-style-type: none"> - прикупи и анализира податке о животним циклусима почевши од оплођења; - упореди бесполно и полно размножавање; - идентификује разлике између митозе и мејозе на основну промене броја хромозома и њихове улоге у развићу и репродукцији; - одреди однос између гена и хромозома и основну улогу генетичког материјала у ћелији;
ЈЕДИНСТВО ГРАЂЕ И ФУНКЦИЈЕ КАО ОСНОВА ЖИВОТА	Основни принципи организације живих бића. Појам симетрије - типични примери код једноћелијских и вишећелијских организама; биолошки значај. Симетрија, цефализација и сегментација код животиња. Присуство/одсуство биљних органа, (симетрија и сегментација код биљака). Ћелије са специфичном функцијом: мишићне, крвне, нервне, ћелије затварачице... Грађа и улога ткива, органа, органских система и значај за функционисање организма. Компаративни преглед грађе главних група биљака, гљива и животиња - сличности и разлике у обављању основних животних процеса на методски одабраним представницима.	<ul style="list-style-type: none"> - шематски прикаже наслеђивање пола и других особина према првом Менделовом правилу; - одреди положај организма на дрвету живота на основу прикупљених и анализираних информација о његовој грађи; - упореди организме на различитим позицијама на „дрвету живота” према начину на који обављају животне процесе; - користи микроскоп за посматрање грађе гљива, биљних и животињских ткива; - разврста организме према задатим критеријумима применом дихотомих кључева; - повеже принципе систематике са филогенијом и еволуцијом на основу данашњих и изумрлих врста - фосила;
ПОРЕКЛО И РАЗНОВРСНОСТ ЖИВОТА	Основни принципи систематике (Карл Лине, биномна номенклатура). Приказ разноврсности живота кроз основне систематске категорије до нивоа кола и класе. Докази еволуције, фосили и тумачење филогенетских низова (предачке и потомачке форме, прелазни фосили).	<ul style="list-style-type: none"> - идентификује основне односе у биоценози на задатим примерима; - илуструје примерима однос између еколошких фактора и ефеката природне селекције;

ЖИВОТ У ЕКОСИСТЕМУ	Састав и структура популација. Популациона динамика (природни прираштај и миграције). Абиотички фактори и биотички односи као чиниоци природне селекције (адаптације). Мреже исхране. Животне области. Конвергенција и дивергенција животних форми. Заштита природе. Заштита биодиверзитета.	<ul style="list-style-type: none"> - упоређи прикупљене податке о изабраној врсти и њеној бројности на различитим стаништима; - повеже утицај абиотичких чинилаца у одређеној животној области - биому са животним формама које га насељавају; - анализира разлику између сличности и сродности организама на примерима конвергенције и дивергенције;
ЧОВЕК И ЗДРАВЉЕ	Примери наследних болести. Особине и грађа вируса. Болести изазване вирусима. Имунитет, вакцине. Пулс и крвни притисак. Прва помоћ: повреде крвних судова (практичан рад). Принципи уравнотежене исхране и поремећаји у исхрани. Значај правилног чувања, припреме и хигијене намирница; тровање храном. Промене у адолесценцији. Здравни стилови живота (сан, кондиција, итд). Последице болести зависности - наркоманија.	<ul style="list-style-type: none"> - идентификује трофички ниво организма у мрежи исхране; - предложи акције заштите биодиверзитета и учествује у њима; - анализира задати јеловник са аспекта уравнотежене и разноврсне исхране; - идентификује поремећаје исхране на основу типичних симптома (гојазност, анорексија, булимија); - планира време за рад, одмор и рекреацију; - доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци; - аргументује предности вакцинације; - примени поступке збрињавања лакших облика крварења; - расправља о различитости међу људима са аспекта генетичке варијабилности, толеранције и прихватања различитости.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм Биологије за седми разред је део спиралног програма Биологије за основну школу и оријентисан је на достизање исхода.

Спирални програм подразумева да у сваком разреду из сваке области ученик усваја мању количину информација, до којих долази самостално уз подршку наставника. У сваком наредном разреду количина информација - знања се по мало повећава, при чему се ново знање повезује са знањем и искуством стеченим у претходним разредима и знањем стеченим неформалним образовањем, уз постепено подизање захтева. На тај начин се знања постепено проширују и продубљују, односно граде.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања као нпр. сајтове релевантних институција, писану научно популарну литературу, мапе, шеме, енциклопедије... Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација

међу предметима (нпр. представљање група организама Веновим дијаграмима, одређивање климатских услова у зависности од географског положаја, писање есеја, тј. приказ података /малих истраживања на матерњем и страном језику који уче, цртање итд.).

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању наставе потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима, уважавање и прихватање различитости.

У настави оријентисаној на постизање исхода користе се активни начини учења, као што је комбинација програмиране наставе и проблемске наставе или учење путем открића

Да би сви ученици достигли предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава наставне активности.

Наслеђивање и еволуција

У остваривању исхода увиђа везу између гена и хромозома и основну улогу генетичког материјала у ћелији, треба повезати знања ученика о појмовима гена и ДНК и њиховом положају у ћелији прокариота и еукариота. У овом разреду треба увести појам хромозома, (од чега се састоје, како изгледају у деоби и ван ње, улога хромозома у контроли метаболизма ћелије, при чему је појам метаболизма познат из претходног разреда). На примеру људског кариограма, објаснити парове хромозома и да хромозоми једног пара се називају хомологни хромозоми (навести њихово порекло - од оца и мајке). Последњи пар хромозома на кариограму чине полни хромозоми и да су код жена исти а код мушкараца различити. Остали хромозоми, осим полних, се називају телесни.

На основу модела ученик може да опише ток сваке деобе, да их упореди и да направи табелу разлика митозе и мејозе (расподела наследног материјала, генетичка различитост и број ћелија које настају по завршетку деобе).

У остваривању исхода разматра предности и недостатке бесполог у односу на полно размножавање, важно је надовезати садржај о размножавању на садржај који се односи на ћелијске деобе. Бесполоно размножавање треба повезати са митозом и настанком идентичних ћелија, због чега су и потомци генетички идентични свом једином родитељу. Потребно је дати примере бесполог размножавања код биљака и животиња. Полно размножавање треба повезати са мејозом, деобом у којој настају гамети, чијим спајањем ће се гени родитеља искомбиновати, у јединствену комбинацију коју свака јединка (настала полным размножавањем) носи. Ученици би требало да на примерима уоче предности и недостатке бесполог размножавања.

Варијабилност која се постиже полным размножавањем, треба повезати са еволуционим механизмом - природном селекцијом и са еволуционим предностима које има популација организама која је генетички разноврсна, у смислу већег потенцијала за адаптирање на промене у животној средини. То се може односити, на пример, на отпорност према новим болестима.

У остваривању исхода прикупља и анализира податке о животним циклусима почевши од оплођења треба се надовезати на процес настајања гамета у мејози, чиме се количина наследног материјала преполови, а оплођењем се поново успоставља диплоидност код организама.

У остваривању исхода шематски прикаже наслеђивање пола и других особина према првом Менделовом правилу потребно је објаснити појам генског алела и дати примере на особинама које се алтернативно испољавају у којима су алели или доминантни или рецесивни (слободна ушна ресица, способност кружног савијања језика). Објаснити појам генотипа кроз постојање два алела за један ген (генски локус) на хомологним хромозомима (један наслеђен од маме, други од тате), а фенотипа на видљивим особинама организама.

Треба дати шему наслеђивања неке особине (светле очи/тамне очи) у једној генерацији и на њој објаснити Менделово правило (Правило растављања и слободног комбиновања на једном генском локусу). За анализу резултата користити знања о пропорцијама из математике. Сличном шемом се може приказати и наслеђивање пола, кроз комбинацију полних хромозома који се налазе у јајној ћелији и сперматозоиду приликом оплођења.

Као примере промена стања организма или наследних болести могу се навести болести које зависе: само од наслеђених гена (срасли прсти, једна врста патуљастог раста), од наслеђених гена и начина живота (дијабетес), оне које су везане за полне хромозоме (хемофилија), болести

које су одређене већим бројем гена и такође зависне од начина живота (шизофренија), или су последица промене у броју хромозома (Даунов синдром).

Јединство грађе и функције као основа живота

За достизање исхода: одреди положај организма на дрвету живота на основу прикупљених информација о његовој грађи, пореди организме на различитим позицијама на „дрвету живота” према начину на који обављају животне процесе, користи микроскоп за посматрање грађе гљива, биљних и животињских ткива, акценат треба да буде на ученичком истраживању основних принципа организације живих бића и значају ткива, органа и органских система и за функционисање организма. Симетричност тела треба обрадити као особину која се јавља у свим групама живих организама (једноћелијских и вишећелијских), са типичним примерима радијалне (зрачне), билатералне (двобочне) симетрије, и асимерије.) Сегментираност тела треба обрадити на типичним, методски одабраним примерима биљака и животиња, са нагласком на биолошки значај појве сегментације за живот у воденој и копненој средини. Појам телесне дупље, као и (ембрионалних) телесних слојева не треба помињати, јер ученици немају довољно знања о развићу на овом узрасту. Код обраде ткива треба се бавити морфологијом (изгледом) појединих типова ћелија и њихове улоге, док ће њихова детаљнија унутрашња грађа бити обрађивана у наредном разреду. Такође, у оквиру одговарајућих наставних јединица, треба обрадити и ћелије са специфичним функцијама, нпр. мишићне, крвне, нервне, ћелије затварачице и др. Главне групе једноћелијских еукариотских организама треба обрадити кроз упоредни преглед грађе и сличности/разлике основних животних функција код једноћелијске алге, амебе, бичара, трепљара. Не ићи у детаљније систематске поделе у оквиру групе Протиста.

Паралелно са компаративним прегледом грађе на методски одабраним представницима који су познати ученицима из ранијег образовања или непосредног окружења, треба обрадити и сличности и разлике у грађи и обављању основних животних процеса главних група биљака, гљива и животиња. Сличности и разлике у грађи ткива и органа значајних за обављање основних вегетативних процеса (исхране, дисања и излучивања) биљака обрадити паралелно, тј. компаративним прегледом грађе методски одабраних представника (вишећелијска алга, маховина, папрат, голосеменица, скривеносеменица). При обради теме транспорта воде и супстанци кроз биљку, обрадити и појам ћелија затварачица, као пример ћелија са специфичном функцијом у биљци. Сличности и разлике у грађи репродуктивних органа и размножавању биљака такође обрадити на методски одабраним представницима (вишећелијска алга, маховина, папрат, голосеменица, скривеносеменица) и повезати са значајем и улогом полног размножавања код биљака (исходи из области Наслеђивање и еволуција). Раст биљака (нагласити да је заснован на митотичким деобама, које су обрађиване у оквиру области Наслеђивање и еволуција) треба обрадити на примерима код вишећелијске алге, зељасте и дрвенасте биљке). Изучавање покретљивости (покрета) биљака, као једне од заједничких особина живих бића по могућности обрадити кроз огледе, наслањајући се на већ познате примере помињане у претходним разредима у оквиру обраде међусобних утицаја живих бића и животне средине, или на новим примерима из сопственог окружења.

Компаративни преглед грађе и функције животиња треба реализовати кроз обраду на методски одабраним представницима, који су од раније били познати ученицима: 1) Заштита тела (кроз упоредни преглед грађе и функције телесног покривача (интегумент, кожа) на методски одабраним представницима главних група животиња. Овде се могу обрадити и неке ћелије са специфичном функцијом, нпр. жарне ћелије. 2) Потпора и покретљивост - упоредни преглед телесних структура које обезбеђују потпору и покретљивост главних група животиња на методски одабраним представницима. Обрадити спољашњи и унутрашњи скелет животиња. Поменути да код животиња (нарочито оних без присуства чврстог скелета) и течност у телу може играти улогу скелета (хидроскелет). Обрадити мишићне ћелије као ћелије са специфичном функцијом, које својим радом делују на скелет, односно заједно са скелетом омогућавају покретљивост појединих делова тела/целог организма. 3) Пријем дражи и реаговање на дражи обрадити на посебним часовима, кроз упоредни преглед главних чула и упоредни преглед нервног система на методски одабраним представницима главних група животиња. При обради нервног система треба обрадити ћелије са специфичном грађом и функцијом - нервне ћелије, које омогућавају реаговање на дражи из спољашње и унутрашње средине. Такође, ученицима скренути пажњу да се код већине група

животиња врши груписање нервних ћелија у појединим деловима тела (ганглије, мозак - повезати са предностима оваквог груписања и са цефализацијом), док се ређе појединачне нервне ћелије повезују у мреже (нпр. код медузе, што има везе са симетријом). 3) Обезбеђивање енергије за организам - врши се захваљујући исхрани и дисању. Иако се, због обимности, исхрана и дисање обрађују на посебним часовима, треба нагласити њихову нераскидиву улогу у обезбеђивању енергије за све животне функције. Органе за дисање обрадити на типичним примерима водених и копнених животиња, као и кроз израду различитих модела/шема/стрипа... 4) Транспорт супстанци кроз тело приказати кроз упоредни преглед грађе и функције система органа за циркулацију главних група животиња, на методски одабраним представницима. Потребно је поменути постојање отвореног и затвореног транспортног система, као и да у оквиру затвореног транспортног система циркулише течно ткиво - крв са крвним ћелијама, које имају одређене специфичне функције. Нагласити да се управо на крвним ћелијама налазе фактори важни за одређивање крвних група, које ученици треба да савладају кроз вежбања о наслеђивању АБО система крвних група. Осврнути се на значај поклапања крвних група при трансфузији и трансплантацији (веза са Наслеђивање и еволуција). У оквиру обраде затвореног транспортног (крвног) система кичмењака (човека) кроз практичне вежбе обрадити пулс и крвни притисак, као и демонстрацију/вежбу пружања прве помоћи у случају повреде крвних судова (из области Човек и здравље). 5) Излучивање треба обрадити кроз упоредни преглед грађе и функције органа за излучивање, у контексту живота у води/на копну (проблем/решење), главних група животиња, на методски одабраним представницима водених и копнених организама. 6) Размножавање треба обрадити кроз упоредни преглед начина размножавања главних група животиња на методски одабраним представницима, са примерима животиња одвојених полова и хермафродита. Треба обрадити значај и улогу полног размножавања и поређење животних циклуса (потпуно и непотпуно развиће, спољашње и унутрашње оплођење, појам ларве) само на примерима инсеката и водоземаца. Не треба обрађивати ендокрини систем, пошто ће његова грађа и функције бити обрађена у наредном разреду.

Компаративни преглед грађе главних група гљива: плесни, квасци, печурке треба обрадити кроз преглед сличности и разлика у обављању основних животних процеса на методски одабраним представницима. Са гљивама треба обрадити и лишажеве, као пример обострано корисне заједнице организама (нпр. једноћелијске алге и гљиве). Ученици би могли да буду укључени у реализацију мини истраживачког пројекта Гљиве и лишажеви мога краја. Потребно је упозорити ученике да кидање и брање јединки није дозвољено због заштите диверзитета и сигурности ученика. Компаративни преглед главних група гљива може се повезати и са облашћу Човек и здравље, у оквиру обраде Значај правилног чувања, припреме и хигијене намирница; тровање храном. Уз одговарајуће примере упоредне грађе главних група биљака, гљива и животиња треба увести појмове конвергенције и дивергенције, као везу са исходима из области Живот у екосистему.

Порекло и разноврсност живог света

У достизању исхода разврста организме према задатим критеријумима применом дихотомих кључева и повеже принципе систематике са филогенијом и еволуцијом на основу данашњих и изумрлих врста - фосила неопходно је ослањати се на област Јединство грађе и функције, будући да ученици треба да се баве системом класификације живих бића, који је заснован на еволуционом пореклу, односно сличностима и разликама између припадника различитих таксономских група. Увод у систематику би требало засновати на приказу основних принципа систематике, навођењем основних систематских категорија, као и спомињањем биномне номенклатуре (иако деца у овом узрасту не треба да уче латинска имена). Крупну слику разноврсности живота, на нивоу кола и класе, треба представити дрветом живота. Имајући у виду да су ученици са дрветом живота упознати у ранијим разредима, увођење употребе дихотомих кључева може се засновати на ранијим знањима (кроз вежбу).

Знања из упоредне грађе/телесне организације главних група биљака, гљива и животиња (из области Јединство грађе и функције), треба да представљају основ за разврставање организама према задатим критеријумима, применом дихотомих кључева, након обраде сваке од ових група. Дакле, систематику треба обрадити мање детаљно, а инсистирати на правилима примене, односно практичној примени дихотоног кључа, чиме би ученици, након демонстрације одговарајућих

примера од стране наставника, били оспособљени да сами разврставају жива бића и на основу задатих критеријума одреде њихову позицију на дрвету живота. На пример, ученици могу кроз вежбу на часу да групишу организме приказане на фотографијама, према задатим критеријумима (до нивоа кола/класе). Груписање треба да иде само до нивоа главних група уз истицање карактеристика на основу којих ће ученик моћи да неки организам из сопственог окружења (нпр. паука, птицу, инсекта, голосеменицу, скривеносеменицу...) сврста у одређену групу.

Основне принципе систематике, кроз порекло и диверзификацију група организама од заједничког претка, треба илустровати приказом прелазних фосила. На овај начин, ученици ће стећи увид у променљивост живог света, као и у чињеницу да садашња флора и фауна, које могу проучавати и класификовати, представљају резултат еволуције живог света током милијарди година на планети Земљи. Другим речима, живи свет пре више милиона година није изгледао као данас, нити живи свет пре 500 милиона година, итд. Ова знања су важна и за сагледавање будућности биодиверзитета на Земљи - последица антропогеног деловања, климатских промена, тектонских промена, и других процеса.

Живот у екосистему

За достизање исхода ове области акценат је на односима организама у биоценози и популацијама (природни прираштај и миграције) и еколошким факторима као факторима природне селекције.

Исход - илуструје примерима однос између еколошких фактора и ефеката природне селекције се ослања на област Наслеђивање и еволуција. Знања о еколошким факторима треба да повежу са природном селекцијом. Посебну пажњу треба обратити на везу грађе опрашивача (не само инсеката) и грађе цветова. На пример дужина кљуна колибрија је у вези са „дубином” на којој се налази нектар, облик цвета орхидеје изгледом и мирисом подсећа на женку бумбара, формирање цвасти повећава могућност опрашивања, облик кљуна зеба зависи од доступне хране... Деловање абиотичких фактора се може илустровати на примеру кактуса: адаптације на високе температуре и малу, неравномерно распоређену количину падавина.

За достизање исхода повезује утицај абиотичких чинилаца у одређеној животној области - биому са животним формама које га насељавају потребно је обрадити комплекс еколошких фактора који одређују распрострањење 8 основних животних области на копну (тундре, тајге, лишћарске листопадне шуме, медитеранске шуме и макије, саване, кишне тропске шуме степе, пустиње) и обрадити комплекс еколошких фактора који одређују услове живота у воденим биомима (морима и океанима). Препорука је да час утврђивања буде истовремено и вежба. Исход - на примерима конвергенције и дивергенције анализира разлику између сличности и сродности организама је у вези са исходима области Порекло и разноврсност и Наслеђивање и еволуција. Ученици се могу и у оквиру тих тема упознати са појмовима конвергенције и дивергенције, а на карактеристичним примерима увиде да сличност не подразумева увек и сродност и обрнуто.

За достизање исхода предлаже акције заштите биодиверзитета и учествује у њима, на основу позитивних примера деловања човека на животну средину, ученици треба да осмисле предлоге (који се односе на стање у свих 8 копнених животних области, као и у воденим биомима), уз напомену да није свака акција истовремено и добра акција. Пре планирања акција препорука је да се ученици упознају са примерима уништавања кишних тропских шума где је често видљив само губитак кисеоника а не и губитак врста и чињеница да се ове шуме много теже обнављају од неких других екосистема.

Човек и здравље

За достизање исхода аргументује предности вакцинације требало би обрадити особине и грађу вируса, као и начине преношења и превенције најчешћих вирусних болести. Пожељно је да то буду болести против којих постоји вакцина, било да су у обавезном или у препорученом програму имунизације. Наставник би требало да на једноставан начин ученицима објасни разлике између урођеног/стеченог и пасивног/активног имунитета, као и да пасивни вештачки имунитет обради на информативном нивоу.

Током обраде правила чувања и припремања намирница наставник би требало да упуту ученике да повежу сазнања са оним што им је познато о бактеријама (6. разред) и гљивама (раније, током 7. разреда). Током увежбавања анализирања задатог јеловника са аспекта уравнотежене и разноврсне исхране ученици ће допунити знања о правилној исхрани стечена у 5.

разреду, делом у настави биологије. Када ученици стекну знања о поремећајима исхране, моћи ће, у складу са тим, да процене сопствене животне навике. Стицање умења прављења плана дневних и недељних активности које ће посветити раду, одмору и рекреацији, а које се може обрађивати и кроз вршњачку едукацију, допринеће бољем процењивању сопствених животних навика.

Потребно је да ученик зна да коришћење психоактивних супстанци доводи до физичке и психичке зависности, у којој мери је то штетно за појединца, породицу и друштво, као и да зна коме се треба обратити за помоћ и лечење од зависности. Могући начини за достизање исхода доведе у везу измењено понашање људи са коришћењем психоактивних супстанци су емитовање едукативних филмова, или да ученици направе кратке драматизације/скетчеве на ову тему.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд.

За сумативно оцењивање знања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању научног, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи оутцоме асесмент (тестинг, формс, дескриптив/нумерицал), могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада. Избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично), може се применити чек листа у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење.

На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика и процес наставе и учења, себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасно требало би унапредити.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
УВОД	Биолошка и културна еволуција човека. Услови живота на Земљи. Разноврсност живог света. Биодиверзитет. Нивои организације живог света.	-повезује распрострањење појединих група организама са различитим условима живота на Земљи -илуструје примерима везу између промена у спољашњој средини и адаптација и животних форми живих бића и изводи биолошки исправне закључке о обрасцима распрострањења живих бића на
ЕКОЛОГИЈА И ЖИВОТНА СРЕДИНА	Предмет истраживања, историјски развој и значај екологије. Животна средина – појам и компоненте. Животно станиште - биотоп. Услови живота у станишту - еколошки фактори. Однос организама и животне средине (адаптације, животне форме). Популација – основне одлике. Животна заједница и њена организација (еколошка ниша, просторна и временска организација). Екосистем – основни	

	процеси који се одвијају у екосистему. Односи исхране. Пренос енергије и кружење супстанце (материје).Развој екосистема (сукцесије). Основни биоми на Земљи. Биосфера.	Земљи -интерпретира значај наследне различитости између јединки у популацији за деловање природне селекције на примерима из конкретне животне заједнице -прикаже међусобну повезаност еколошких нивоа организације живог света -гумачи основне односе међу члановима екосистема на примерима из своје околине -преко циклуса кружења воде и основних хемијских елемената (угљеник, азот, фосфор и сумпор) протумачи како делови екосистема утичу једни на друге и какве последице могу настати поремећајем тог процеса, укључујући и последице настале антропогеним утицајем -процеђује утицај својих животних навика у потрошњи ресурса и одлагању отпада по здравље и околину
УГРОЖАВАЊЕ, ЗАШТИТА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЕКОСИСТЕМА - ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Разноврсност и структура екосистема (природни и антропогени). Екосистеми копнених вода; загађивање и могућности заштите. Екосистеми мора; загађивање и могућности заштите. Шумски екосистеми; угроженост и могућности заштите. Травни екосистеми; угроженост и могућности заштите. Антропогени екосистеми (агроекосистеми и урбани екосистеми); угроженост и могућности заштите. Активност: Уочавање разноврсности и структуре екосистема у непосредном окружењу. Угрожавање и заштита биодиверзитета. Категорије заштићених природних добара (национални и међународни ниво). Црвене књиге флоре и фауне. Угрожавање и заштита културних добара. Унапређивање животне средине – значај и могућности. Пројекат: Истраживање стања угрожености животне средине у непосредном окружењу. Активност: Примери позитивног и негативног утицаја антропогеног фактора на животну средину. Активност: Посета једном заштићеном природном добру.	-учествује у планирању и реализацији акција усмерених ка заштити биодиверзитета и одрживог развоја и отклањања последица загађивања воде, ваздуха, земљиште и хране у свом окружењу
ГЛОБАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Климатске промене. Ефекат стаклене баште. Оштећење озонског омотача. Киселе кише. Сушење шума. Ерозија земљишта. Ширење пустиња. Нестајање биљних и животињских врста. Пројекат: Глобалне последице загађивања животне средине (претраживање интернет страна, научних часописа ...).	-процени значај коришћења обновљивих извора енергије (соларне енергије, механичке снаге воде и ветра и искоришћавањем енергетског потенцијала биомасе) за очување животне средине у својој непосредној околини -прикаже и протумачи податке добијене у једноставном истраживању стања животне средине и биодиверзитета карактеристичних природних просторних целина.
ЖИВОТНА СРЕДИНА И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ	Концепт одрживог развоја. Право на информисаност и учешће јавности у доношењу одлука у вези заштитне животне средине. Природни ресурси – одрживо коришћење. Енергетска ефикасност. Активност: Процена примене неких облика енергетске ефикасности. Отпад и рециклажа. Активност: Конкретан допринос селекцији отпада. Дебата на тему: Информисаност и учешће младих у заштити животиња (добробит животиња).	
ЖИВОТНА СРЕДИНА, ЗДРАВЉЕ И КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА	Право на здраву животну средину. Савремен начин живота и здравље (бука, брза храна, дувански дим...). Култура живљења (еколошка култура). Активност: Организација и реализација разних активности унапређивања заштите животне средине и културе живљења. Обнављање и систематизација садржаја наставног програма петог, шестог, седмог и осмог разреда (провера знања дефинисаних образовним стандардима за крај обавезног образовања).	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Садржаји програма наставе биологије који обухватају екологију и заштиту животне средине логички су распоређени у шест тематских целина: Увод, Екологија и животна средина, Угрожавање, заштита и унапређивање екосистема -животне средине, Глобалне последице загађивања животне средине, Животна средина и одрживи развој и Животна средина, здравље и култура живљења.

Наведени садржаји програма, поред основног теоријског приступа, поседују и активан приступ који је усмерен практичној реализацији заштите животне средине са бројним активностима и пројектима у учионици и у непосредном окружењу. Овако конципиран програм даје велику креативну слободу наставницима и ученицима да га, сходно условима, могућностима и времену реализују.

Улога наставника је да уз примену интерактивне наставе развија одговоран однос према животној средини и усмерава интересовање ученика у покушају да самостално организују активности и реализују пројекте.

Нивои постигнућа знања, вештина и умења ученика захтев су дефинисаних образовних стандарда знања за крај обавезног образовања. Професионално искуство и адекватно ангажовање наставника у раду са ученицима допринеће остваривању захтева дефинисаних образовним стандардима.

Концепција програма пружа широке могућности за примену различитих наставних метода, као и употребу информационих технологија. Избор наставних метода зависи од циља и задатака наставног часа, психофизичких и менталних способности ученика, расположивих наставних средстава и учила, као и опремљености кабинета. Избор облика рада препуштен је наставнику.

Приликом израде планова рада (глобалног и оперативног) неопходно је предвидети 60% часова за обраду новог градива и 40% за друге типове часова.

ХЕМИЈА

Циљ учења Хемије је да ученик развије систем основних хемијских појмова и вештине за правилно руковање лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама, да се оспособи за примену стеченог знања и вештина за решавање проблема у свакодневном животу и наставку образовања, да развије способности апстрактног и критичког мишљења, способности за сарадњу и тимски рад, и одговоран однос према себи, другима и животној средини.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ХЕМИЈА КАО ЕКСПЕРИМЕНТАЛ НА НАУКА И ХЕМИЈА У СВЕТУ ОКО НАС	Предмет изучавања хемије. Везе између хемије и других наука. Примена хемије у различитим делатностима и свакодневном животу. Супстанца. Врсте супстанци: хемијски елементи, хемијска једињења и смеше. Демонстрациони огледи: демонстрирање узорака елемената, једињења и смеша.	- идентификује и објашњава појмове који повезују хемију са другим наукама и различитим професијама, и принципима одрживог развоја; - правилно рукује лабораторијским посуђем,
ХЕМИЈСКА ЛАБОРАТОРИЈА	Хемијска лабораторија и експеримент. Лабораторијско посуђе и прибор. Физичка и хемијска својства супстанци. Физичке и хемијске промене супстанци. Демонстрациони огледи: демонстрирање правилног руковања лабораторијским посуђем и прибором, и правилног извођења основних лабораторијских техника рада; испитивање физичких и хемијских својстава и промена супстанци. Лабораторијска вежба 1: основне лабораторијске технике рада: мешање, уситњавање и загревање супстанци. Лабораторијска вежба 2: физичка својства супстанци, мерење масе, запремине и температуре супстанце. Лабораторијска вежба 3: физичке и хемијске промене супстанци.	прибором и супстанцама, и показује одговоран однос према здрављу и животној средини; - експериментално појединачно и у групи испита, опише и објасни физичка и хемијска својства супстанци, и физичке и хемијске промене супстанци; - повезује физичка и хемијска својства супстанци са применом у свакодневно животу и различитим професијама; - налази потребне информације у различитим изворима користећи основну хемијску терминологију

АТОМИ И ХЕМИЈСКИ ЕЛЕМЕНТИ	Атоми хемијских елемената. Хемијски симболи. Грађа атома: атомско језгро и електронски омотач. Атомски и масени број, изотопи. Распоред електрона по нивоима у атомима елемената. Периодни систем елемената (ПСЕ), закон периодичности и веза између броја и распореда електрона по нивоима у атомима елемената и положаја елемената у ПСЕ. Племенити гасови. Својства и примена. Вежба 4: одређивање валентног нивоа и броја валентних електрона.	и симболику; - објашњава основну разлику између хемијских елемената и једињења, и препознаје примере хемијских елемената и једињења у свакодневном животу; - објашњава по чему се разликују чисте супстанце од смеша и илуструје то примерима; - разликује хомогене и хетерогене смеше, наводи примере из свакодневног живота и раздваја састојке смеша;
МОЛЕКУЛИ ЕЛЕМЕНАТА И ЈЕДИЊЕЊА, ЈОНИ И ЈОНСКА ЈЕДИЊЕЊА	Ковалентна веза: молекули елемената и молекули једињења. Атомска и молекулска кристална решетка. Јонска веза и јонска кристална решетка. Валенца. Хемијске формуле и називи. Лабораторијска вежба 5: упоређивање својстава супстанци са јонском и супстанци са ковалентном везом.	- представља структуру атома, молекула и јона помоћу модела, хемијских симбола и формула; - повезује распоред електрона у атому елемента с положајем елемента у Периодном систему елемената и својствима елемента;
ХОМОГЕНЕ И ХЕТЕРОГЕНЕ СМЕШЕ	Смеше: хомогене и хетерогене. Раствори - хомогене смеше. Растварање и растворљивост. Вода и ваздух - хомогене смеше у природи. Процентни састав смеша. Раздвајање састојака смеша: декантовање, цеђење и одвајање помоћу магнета. Демонстрациони огледи: састав и својства смеша; раствори и њихова својства; растворљивост; раздвајање састојака смеша. Лабораторијска вежба 6: испитивање растворљивости супстанци. Лабораторијска вежба 7: раздвајање састојака смеша: декантовање, цеђење и одвајање помоћу магнета.	- разликује хемијске елементе и једињења на основу хемијских симбола и формула; - разликује типове хемијских веза, препознаје тип хемијске везе у супстанцама и повезује са својствима тих супстанци; - објасни процес растварања супстанце и квантитативно значење растворљивости супстанце;
ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ И ХЕМИЈСКЕ ЈЕДНАЧИНЕ	Хемијске реакције. Закон о одржању масе. Хемијске једначине. Вежба 8: састављање једначина хемијских реакција.	- изводи израчунавања у вези с масеним процентним саставом раствора;
ИЗРАЧУНАВАЊА У ХЕМИЈИ	Релативна атомска и релативна молекулска маса. Количина супстанце и мол. Моларна маса. Закон сталних односа маса. Процентни састав једињења. Израчунавања на основу једначина хемијских реакција. Лабораторијска вежба 9: мерење масе супстанце и израчунавање моларне масе и количине супстанце.	- напише једначине хемијских реакција и објасни њихово квалитативно и квантитативно значење; - квантитативно тумачи хемијске симболе и формуле користећи појмове релативна атомска и молекулска маса, количина супстанце и моларна маса;
ВОДОНИК И КИСЕОНИК И ЊИХОВА ЈЕДИЊЕЊА (оксиди, киселине, хидроксиди и соли)	Водоник. Кисеоник. Оксидација, сагоревање и корозија. Оксиди: хемијске формуле, називи и основна својства. Киселине: хемијске формуле, називи и основна својства. Хидроксиди (базе): хемијске формуле, називи и основна својства. Мера киселости раствора: рН-скала. Неутрализација - хемијска реакција киселина и хидроксида (база). Соли: формуле и називи. Демонстрациони огледи: испитивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора; реакција неутрализације. Лабораторијска вежба 10: испитивање кисело-базних својстава раствора помоћу индикатора	- опише и објасни физичка и хемијска својства водоника и кисеоника; - разликује оксиде, киселине, хидроксиде и соли на основу хемијске формуле и назива, и опише основна својства ових класа једињења; - индикаторима испита и на рН скали процени киселост раствора; - тумачи ознаке са амбалаже супстанци/комерцијалних производа.

Напомена: Уколико због непостојања хемијског кабинета није могуће извођење демонстрационих огледа, ученицима приказати демонстрационе огледе са ДВД-а.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Хемије првенствено је оријентисан на процес учења и остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су

стекли учећи хемију. Они омогућавају да се циљ наставе хемије достигне у складу са предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Исходи представљају ученичка постигнућа и као такви су основна водила наставнику који креира наставу и учење. Програм наставе и учења хемије је тематски конципиран. За сваку област/тему предложени су садржаји, а ради лакшег планирања наставе предлаже се оријентациони број часова по темама.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. При планирању наставе и учења важно је имати у виду да се исходи разликују по потребном времену за њихово постизање. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Хемија као експериментална наука и хемија у свету око нас

Хемија као експериментална наука и хемија у свету око нас је тема у којој ученици идентификују појмове који повезују хемију са другим наукама и различитим професијама, кроз различите примере из савременог живота (на пример, производња и прерада хране, производња лекова, нових врста грађевинских и изолационих материјала, козметичких производа, средстава за хигијену, конзерванаса, боја, лакова). Ученици би требало да уоче да је развијеност хемијске производње значајан показатељ нивоа развијености друштва, да хемијски производи представљају стално окружење савременог човека, са свим добитима и ризицима. Хемија као природна наука, заједно са физиком и биологијом, пружа могућност комплексног сагледавања природе и доприноси да ученици формирају позитиван став према њеном очувању.

У оквиру теме ученици идентификују да је предмет изучавања хемије супстанца. На основу претходног знања разликују супстанцу и физичко тело, класификују супстанце према сложености састава на хемијске елементе и хемијска једињења, и сазнају да се елементи и једињења у природи могу наћи као чисте супстанце и као састојци смеша. Зато је важно да у оквиру демонстрације ученици посматрају узорке хемијских елемената, једињења и смеша, познатих из свакодневног живота. У овом периоду од њих се не може очекивати да прецизирају разлику у саставу различитих једињења.

Хемијска лабораторија

У оквиру ове теме ученици уочавају улогу експеримента у хемији, усвајају основна правила понашања у хемијској лабораторији, мере опреза при руковању супстанцама, лабораторијским посуђем и прибором, мере заштите себе и других, заштите животне и радне средине, и мере прве помоћи у случају повреде при раду. Ученици започињу учење о правилима понашања и мерама опреза у раду, а она се даље разрађују на садржајима наредних тема. Знања и вештине које ученици стичу на овим часовима неопходна су и за задовољавање свакодневних животних потреба.

Почев од ове теме, ученици се упознају са основним техникама рада у лабораторији (мешање, уситњавање и загревање супстанци), као и техникама: посматрања, мерења, бележења и уочавања правилности међу прикупљеним подацима, формулисања објашњења, извођења закључака.

Ученици експериментално испитују и описују физичка и нека хемијска својства супстанци, на пример, запаљивост, као и физичке и хемијске промене супстанци и повезују их са применом у свакодневном животу и различитим професијама.

У демонстрационим огледима ученици уочавају које се лабораторијско посуђе и прибор користи у експерименталном раду, како се правилно њиме рукује, уочавају и разликују физичка и хемијска својства супстанци, и физичке и хемијске промене супстанци. У овом периоду учења хемије важно је да ученици само уоче шта указује на хемијску промену (хемијску реакцију). У оквиру ове теме ученици први пут изводе лабораторијске вежбе. Потребно је да они претходно виде како се правилно рукује лабораторијским посуђем, прибором и супстанцама и зато је важно да посматрају демонстрације огледа пре сваке вежбе. То важи и за све остале теме.

Атоми и хемијски елементи

Учење шта је атом, о структури атома и субатомским честицама (протони, електрони, неутрони), ученици би требало да започну на примеру атома хелијума (с обзиром на то да атом најзаступљенијег изотопа водоника нема неутроне). Потребно је да ученици упореде наелектрисање и масу протона, неутрона и електрона, а потом наелектрисање, масу и величину атомског језгра и електронског омотача. Ученици би требало да примењују појмове атомски и масени број у описивању структуре атома. У овом периоду учења хемије ученици би требало да прошире дефиницију хемијског елемента тиме да хемијски елемент изграђује једна врста атома, тј. да сви атоми хемијског елемента имају исти број протона, односно атомски број.

Учећи о структури атома ученици би требало да користе различите моделе атома (слике, тродимензионалне и анимиране моделе атома доступне преко савремених информационо комуникационих технологија, ИКТ). При томе је важно да ученици критички посматрају моделе, уочавају информације о структури атома које модели пружају, као и њихова ограничења.

Учећи о изотопима важно је да ученици уоче да атоми једне врсте, тј. једног хемијског елемента, могу да се разликују према броју неутрона. Уз то, потребно је да уоче различиту заступљеност изотопа у природи и да познају каква је њихова практична примена.

У оквиру ове теме ученици први пут разликују врсте хемијских елемената: метале, неметале, металоиде и племените гасове. Они би требало да уоче: када је максимално попуњен валентни ниво, распоред електрона у атомима племенитих гасова, да шематски представљају распоред електрона по енергетским нивоима, и да повезују распоред електрона у атому елемената са положајем елемента у Периодном систему елемената.

Учећи о племенитим гасовима ученици би требало да повезују структуру атома са својствима елемената, применом, као и са заступљеношћу њихових слободних атома у природи.

Молекули елемената и једињења, јони и јонска једињења

Током учења садржаја ове теме, ученици би требало да наставе повезивање својстава и структуре супстанци. При томе, важно је да уоче веома малу заступљеност слободних атома у природи, тј. да су само атоми племенитих гасова слободни. Удруживање атома у стабилне молекуле, односно грађење ковалентне везе, ученици би требало да уче на примерима: водоника, хлора, кисеоника, азота, хлороводоника, воде и амонијака, а о јонској хемијској вези на примерима: натријум-хлорида, натријум-оксида и магнезијум-хлорида. Ученици би требало да пишу формуле и називе супстанци користећи појам валенце. Учећи о хемијској вези могу користити моделе атома, молекула, јона, кристалних решетки доступних преко савремених ИКТ.

Посматрањем демонстрационих огледа ученици би требало да уоче разлике својстава супстанци са поларном и неполарном ковалентном везом - скретање млаза поларне супстанце у електричном пољу; поларност воде и етанола. Такође, као и да уоче разлике својстава супстанци са јонском и ковалентном везом: растворљивост, температура топљења, и агрегатно стање при стандардним условима.

Хомогене и хетерогене смеше

Током учења садржаја теме ученици формирају појмове: хетерогена и хомогена смеша, раствори и растворљивост, разликују квалитативни и квантитативни састав смеша и представљају квантитативни састав смеша преко масеног процентног састава.

Ученици треба да овладају основним техникама раздвајања састојака смеша и да их самостално изводе: декантовање, цеђење и одвајање помоћу магнета, а могу се информисати и о осталим техникама раздвајања састојака смеша.

Требало би да препознају воду за пиће, ваздух, али и речну воду или морску воду, као примере хомогених смеша. Упоредјујући различите узорке вода у природи и разматрајући различите природне или деловањем човека изазване промене у њиховом саставу, треба да уоче када вода и ваздух представљају хомогене, а када хетерогене смеше. При томе, важно је да разликују воду као једињење (чиста супстанца), од примера вода у природи које су смеше (изворска, морска, речна, језерска, подземна, минерална вода, атмосферска и отпадна вода). Ученици би требало да објасне шта се раствара у води, да схвате значај воде за живот, и да је чувају од загађења. Важно је да знају су неке супстанце загађујуће за ваздух, али и да се могу предузети мере у циљу спречавања загађивања ваздуха.

Израчунавања у вези са масеним процентним саставом смеша ученици би требало да у највећој мери повезују са саставом комерцијалних производа (на пример, медицинска средства, прехранбени производи, средства за одржавање хигијене).

У демонстрационим огледима ученици би требало да уоче да је састав смеша произвољан, да састојци смеша не мењају својства у смешама и да својства смеша зависе од заступљености састојака у смешама. Поред наведеног, пре лабораторијске вежбе намењене раздвајању састојака смеша, потребно је да наставник демонстрационим огледима покаже како се изводе поједини поступци.

Хемијске реакције и хемијске једначине

У оквиру теме ученици треба да граде квалитативно и квантитативно значење хемијске једначине којом се представља одређена хемијска промена, да примењују значење коефицијента и да разликују коефицијент од индекса. Закон о одржању масе ученици треба да разумеју са становишта честичне структуре супстанце, тј. да је маса супстанце пре и после хемијске реакције иста, јер је број атома пре и после хемијске реакције исти.

Ученици би требало да усмене и текстуалне описе хемијских реакција преводе у симболички запис, тј. да записују једначине хемијских реакција, разликују реактанте од производа хемијске реакције и одређују коефицијенте у хемијској једначини. Ученици би требало да уоче топлотне ефекте при физичким и хемијским променама супстанци, тј. да се током промена ослобађа или троши топлота на пример, при растварању натријум-хидроксида и растварању амонијум-хлорида у води.

При писању хемијских формула супстанци и записивању једначина хемијских реакција ученици уче и како се пишу хемијске формуле у програмима за обраду текста и посебним програмима креираним за ту сврху.

Израчунавања у хемији

У оквиру ове теме ученици формирају појмове: релативна атомска маса, релативна молекулска маса, количина супстанце, мол, моларна маса. Ученици на основу назива или хемијске формуле супстанце израчунавају релативне молекулске масе задатих супстанци користећи таблицу ПСЕ. Лабораторијска вежба предвиђа да ученици на техничкој ваги измере масу одређене супстанце, а затим да израчунају количину супстанце, и обрнуто, да за задату количину супстанце израчунају масу те супстанце, а онда и да је измере помоћу ваге. Важно је да током израчунавања ученици успостављају везе између масе супстанце, количине супстанце и броја честица, да изводе израчунавања на основу хемијских формула - израчунавање масеног елементарног процентног састава једињења, израчунавања на основу хемијских једначина, на основу односа количине, масе и броја честица учесника у хемијској реакцији.

Водоник и кисеоник, и њихова једињења

У последњој теми у 7. разреду ученици уче о водонику и кисеонику и класама неорганских једињења (оксиди, киселине, хидроксида/базе и соли). У оквиру теме ученици детаљније сазнају о својствима и практичној примени ова два елемента, као и о њиховим једињењима учећи у наставку о класама неорганских једињења. Тако ученици сазнају о заступљености водоника у природи, својствима водоника и повезују својства и примену водоника. Примењују Закон о одржању масе приликом писања хемијских једначина добијања водоника електролизом воде и сагоревања водоника. На тим примерима, ученици могу уочити разлику између хемијске реакције анализе и синтезе.

Заступљеност кисеоника у природи ученици повезују са значајем кисеоника за живи свет - дисање. Они би требало да знају да су својства O_2 и O_3 различита, и значај озона за заштиту живог света од зрачења из космоса.

Ученици треба да формирају појмове оксидација, сагоревање и корозија, и да уоче улогу кисеоника у овим процесима. Ученици треба да уоче да оксидација може бити бурна или тиха, и да се производи оксидације разликују по својим својствима. При томе могу се користити примери хемијских једначина реакције оксидације из теме ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ И ХЕМИЈСКЕ ЈЕДНАЧИНЕ, и формуле оксида (писање на основу валенце кисеоника), из теме МОЛЕКУЛИ, ЈОНИ И ХЕМИЈСКА ЈЕДИЊЕЊА.

Потребно је да ученици кроз демонстрационе огледе и лабораторијску вежбу повежу састав и својства киселина, база и соли, да уоче шта је заједничко у саставу киселина (на пример,

HCl, H₂SO₄, CH₃COOH), и у саставу хидроксида/база (NaOH, Ca(OH)₂). Промену боје индикатора у растворима различитих киселина и база. Важно је да то знање повежу са примерима из свакодневног живота.

Важно је да ученици испитују кисело-базна својстава комерцијалних производа (за уклањање каменца, одмашћивање рерни, чишћење сливника) и тако уоче везу између својстава и примене киселина и хидроксида.

Ученици уче о киселости раствора и рН-скали на примерима из свакодневног живота (на пример, средства за одржавање хигијене, козметички препарати, прехранбени производи, телесне течности), што им помаже у разумевању информација о рН вредности на етикетама тих производа.

Ученици на крају теме систематизују знање о киселинама, хидроксидима/базама и солима кроз демонстрациони оглед, испитивање електропроводљивости дестиловане воде, хлороводоничне киселине, раствора натријум-хидроксида и раствора натријум-хлорида, и разматрање зашто неке течности проводе електричну струју, а неке не проводе.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднује се процес и продукти учења. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша учење и резултат. Свака активност је прилика за процену напредовања и давања повратне информације (формативно проверавање), а ученике треба оспособљавати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета.

Оцењивање (сумативно проверавање) је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење остваривања циља, исхода и стандарда постигнућа. Ученик се оцењује на основу усмене провере постигнућа, писмене провере и практичног рада. Важно је да активности ученика у процесу наставе и учења буду усаглашени са очекиваним исходима, и да се од ученика не очекују знања и вештине које у настави нису имали прилике да развију.

Наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Преиспитивање наставе према резултатима које постижу ученици је важна активност наставника и подразумева промену у методама наставе и учења, активностима и задацима ученика, изворима за учење, наставним средствима, тако да се ученицима обезбеди напредовање ка бољим постигнућима.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
НЕМЕТАЛИ, ОКСИДИ НЕМЕТАЛА И КИСЕЛИНЕ	Заступљеност неметала у природи и њихова основна физичка својства. Водоник, његова својства и примена. Кисеоник, његова својства и примена. Сумпор, његова својства и примена. Сумпор(IV)-оксид, сумпор (VI)-оксид, сумпорна киселина и примена. Азот, његова својства и примена. Азот(V)-оксид, азотна киселина и примена. Амонијак, његова својства и примена. Угљеник, његова својства и примена. Угљеник(II)-оксид. Угљеник(IV)-оксид, угљена киселина и примена. Демонстрациони огледи Добијање и испитивање својстава водоника и кисеоника. Демонстрација правилног начина разблаживања концентроване сумпорне киселине. Вежба : Физичка својства неметала Испитивање физичких својстава неметала (агрегатно стање, растворљивост у води и неполарном растварачу). Вежба : Оксиди неметала и њихова својстава. Испитивање киселости. Доказивање киселости неорганских киселина помоћу лакмус-хартије.	- рукује супстанцама у свакодневном животу у складу са ознакама на амбалажи и придржава се правила за њихово чување и одлагање отпада -налази примере примене метала и неметала у свакодневном животу повезујући их са њиховим физичким и хемијским својствима која тумачи структуром и положајем у ПСЕ -моделима представља структуру атома, молекула и јона -уочава могућности и ограничења примене

МЕТАЛИ, ОКСИДИ МЕТАЛА И ХИДРОКСИДИ (БАЗЕ)	Заступљеност метала у природи и њихова основна физичка својства. Калцијум. Калцијум-оксид и калцијум-хидроксид, својства и примена. Гвожђе, алуминијум, бакар – својства на којима се заснива примена ових метала. Корозија метала. Гвожђе(III)-оксид, алуминијум-оксид. Легуре које се најчешће примењују (бронза, месинг, челик, дуралуминијум, силумини). Демонстрациони огледи Реакција метала друге групе Периодног система елемената са водом. Реакција оксида метала друге групе са водом и испитивање својстава насталог раствора помоћу лакмус-хартије. Вежба : Физичка својства метала. Испитивање проводљивости топлоте и електрицитета, као и магнетичности неких метала. Упоредивање тврдоће и густине гвожђа, алуминијума и бакра.	неорганских једињења у технологији и свакодневном животу -индикаторима испита и на рН скали процени киселост раствора -пише хемијске једначине и објасни њихово квалитативно и квантитативно значење -повеже тривијалне називе супстанци из свакодневног живота са системском номенклатуром -сагледава последице коришћења органских горива на животну средину -разликује биолошки важна једињења, њихову улогу и значај за очување здравља.
СОЛИ	Соли. Формуле и називи соли. Добијање соли. Физичка својства соли (агрегатно стање, растворљивост). Хемијске реакције соли (реакције са киселинама, базама и солима). Примена соли. Демонстрациони огледи Реакција између метала и киселине.	
ЕЛЕКТРОЛИТИЧКА ДИСОЦИЈАЦИЈА КИСЕЛИНА, ХИДРОКСИДА И СОЛИ	Електролитичка дисоцијација киселина, хидроксида и соли. Мера киселости раствора – рН-скала. Демонстрациони огледи Електропроводљивост дестиловане воде, хлороводоничне киселине, раствора натријум-хидроксида и раствора натријум-хлорида.	
УВОД У ОРГАНСКУ ХЕМИЈУ	Својства атома угљеника. Многобројност органских једињења. Општа својства органских једињења, разлике у односу на неорганска једињења.	
УГЉОВОДОНИЦИ	Елементарни састав, подела и физичка својства угљоводоника. Засићени угљоводоници (алкани) и незасићени угљоводоници (алкени и алкини). Хемијска својства угљоводоника (сагоревање, супституција, адиција). Ароматични угљоводоници. Бензен. Нафта и земни гас – извори угљеникових једињења и енергије. Полимери. Вежба : Састављање модела молекула угљоводоника Састављање модела молекула, писање структурних формула и давање назива угљоводоницима.	
ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА СА КИСЕОНИКОМ	Алкохоли. Карбоксилне киселине. Масне киселине. Естри. Вежба : Физичка и хемијска својства органских једињења са кисеоником. Испитивање растворљивости алкохола и карбоксилних киселина са различитим бројем атома угљеника у молекулу. Реакција етанске и лимунске киселине са натријум-хидрогенкарбонатом.	
БИОЛОШКИ ВАЖНА ОРГАНСКА ЈЕДИЊЕЊА	Маси и уља. Угљени хидрати у прегледу: моносахариди (глукоза и фруктоза), дисахариди (сахароза), полисахариди (скроб и целулоза). Аминокиселине. Протеини. Витамини. Вежба : Особине биолошки важних органских једињења Испитивање растворљивост маси и уља и угљених хидрата у води. Доказивање скроба. Денатурација протеина.	
ХЕМИЈА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Мере заштите.	

Напомена: Уколико због непостојања хемијског кабинета није могуће извођење демонстрационих огледа, ученицима приказати демонстрационе огледе са ДВД-а.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

У оквиру прве две теме, ученици упознају заступљеност неметала и метала у природи. Видове налажења елемената у природи ученици сагледавају на основу структуре њихових атома и, према томе, реактивности елемената. У прегледу и путем огледа обрадити својства неметала, оксида неметала и киселина. Својства типичних метала изучавају се на примеру калцијума. Ученике стално подстицати да самостално састављају формуле оксида на основу знања валенце неметала, односно метала, као и да пишу формуле киселина и хидроксида.

Учење о солима у оквиру треће теме базирати на знању о јонским једињењима, стеченом у седмом разреду. И у оквиру ове теме ученике подстицати да самостално састављају формуле соли, те да науче о заступљености њима најпознатијих соли у природи, као и о значају и примени важних соли. На крају теме организовати систематизацију знања о саставу и својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

Циљ учења четврте теме јесте да ученици на основу теорије електролитичке дисоцијације уопште знање о својствима киселина, хидроксида и соли, тј. како својства зависе од структуре ових једињења. Ученици треба да науче о значају реакције неутрализације у индустријској производњи и у свакодневном животу.

Такође, потребно је да се информишу о рН-скали као начину исказивања киселости раствора.

Учећи градиво прве четири теме ученике стално треба подстицати да повезују садржаје ових тема. На пример, када уче о металима, они треба да уоче да неки метали реагују са киселинама уз издвајање водоника. Међусобна повезаност класа неорганских једињења може се сагледати на примерима реакција у којима настају соли. Поред тога, ученици могу уочити да киселине реагују са солима угљене киселине што је још једно важно хемијско својство киселина.

У оквиру четири наредне теме ученици уче о основним својствима органских једињења, по којима се разликују од неорганских, и о физичким и хемијским својствима неких класа органских једињења (угљоводоници, алкохоли, карбоксилне киселине и естри), укључујући и биолошки важна једињења.

У оквиру последње теме потребно је разморити узроке загађивања животне средине, како човек својим активностима томе доприноси и како се последице ових утицаја могу умањити. Полазећи од својстава разматраних неорганских и органских супстанци, неопходно је утврдити шта су загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Такође, важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине.

Специфичност учења хемије огледа се у потреби да се хемијски појмови разматрају на три нивоа: макро нивоу, микро нивоу и симболичком нивоу. Значајно је планирати ситуације у којима се промене, које се макроскопски опажају у огледима тумаче на нивоу честица које изграђују супстанцу и то представља помоћу хемијских симбола, формула и хемијских једначина.

Формирање хемијских појмова требало би да буде резултат истраживачког приступа који обухвата: прикупљање података посматрањем или мерењем, представљање података на структуриран начин (табеларно), уочавање правилности међу подацима, формулисање објашњења и извођење закључака. Формирање хемијских појмова увек започињати повезивањем са примерима из свакодневног живота, као и са претходним знањем и искуством ученика. Такође, због апстрактне природе хемијских појмова, неопходно је да се њихово формирање заснује на огледима које демонстрира наставник или их ученици самостално изводе. Ако у школи не постоје супстанце предложене у програму за извођење демонстрационих огледа и лабораторијских вежби ученика, оне се могу заменити супстанцама доступним у продавницама и апотекама. За многе вежбе ученици могу донети различите материјале од куће. Да би ученици разумели својства супстанци, условљеност својстава структуром супстанце, промене којима супстанце подлежу и

законе према којима се промене одвијају, њихове активности на часовима треба да буду различите.

Приликом планирања часа поћи од оперативних задатака, према њима формулисати циљеве часа и изабрати методе које ће на датом садржају на најефикаснији начин омогућити ученицима да трајно формирају знања или вештине. То укључује планирање одговарајућих задатака, чијим ће испуњавањем највећи број ученика за расположиво време научити дати садржај.

Кроз учење хемије у основној школи сваки ученик треба да формира базичну хемијску писменост. Хемијски писмена особа поседује такво знање хемије које јој, потом, обезбеђује сагледавање и разумевање животног окружења, функционисање на личном и будућем професионалном и друштвеном плану. Она би требало да разуме својства материјала којима је окружена и које користи, да разуме како је употреба материјала одређена њиховим својствима и да, према томе, бира одговарајући материјал, као и да безбедно рукује различитим супстанцама. Хемијска писменост омогућује критичку процену информација из различитих извора и процену поузданости самих извора. Такво знање хемије омогућује, такође, и доношење различитих одлука, на пример, од ког произвођача купити одређени производ имајући у виду хемијски састав производа, уз критички однос према рекламним кампањама за производе.

Реализовањем наставних садржаја хемије ученици се подстичу на разумевање појава у природи и уче како се применом научног метода долази до сазнања у хемији. Такође, веома је важно истицати практичан значај тих сазнања у свакодневном животу, за развој технологије и, уопште, за развој друштва.

Ученичка постигнућа пратити на сваком часу и дати прилику ученицима да, применом различитих облика и метода утврђивања и проверавања знања, испоље свој напредак у учењу хемије. При томе, неопходно је имати у виду да начин проверавања и садржај обухваћен проверавањем одређују начин учења ученика, усмеравајући често њихову пажњу само на оне делове градива који су проверавањем обухваћени и на ниво знања који се од њих тражи. У складу са тим, приликом осмишљавања задатака за испитивање ученичких постигнућа, веома је важно утврдити да ли се тим задацима проверава ниво знања прецизиран у оперативним задацима и у којој се мери задацима подстиче формирање целовитог знања, односно формирање система појмова.

Проучавањем садржаја наставе хемије ученици развијају и комуникационе способности, способности да изнесу идеје, да наводе аргументе, да се оспособљавају за доношење одлука и преузимање одговорности. Истраживање у школској лабораторији (хемијском кабинету) као начин учења хемије, омогућава и подстиче развој наведених вештина. Ученици у таквим ситуацијама развијају способности да формулишу идеју у виду питања/проблема који се може истражити, да планирају, да се договарају, размењују знања и искуства, да извештавају о урађеном на јасан и структуриран начин.

ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЈА

Циљ учења Технике и технологије је да ученик развије техничко-технолошку писменост, да изгради одговоран однос према раду и производњи, животном и радном окружењу, коришћењу техничких и технолошких ресурса, стекне бољи увид у сопствена професионална интересовања и поступа предузимљиво и иницијативно.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Појам, улога и значај технике и технологије на развој друштва и животног окружења. Подручја човековог рада и производње, занимања и послови у области технике и технологије. Правила понашања и рада у кабинету. Организација радног места у кабинету и примена мера заштите на раду. Коришћење техничких апарата и ИКТ уређаја у животном и радном окружењу.	<ul style="list-style-type: none"> - описује улогу технике, технологије и иновација у развоју заједнице и њихово повезивање - разликује основна подручја човековог рада, производње и пословања у техничко-технолошком подручју - наводи занимања у области технике и технологије - процењује сопствена интересовања у области технике и технологије - организује радно окружење у кабинету - правилно и безбедно користи техничке апарате и ИКТ уређаје у животном и радном окружењу
САОБРАЋАЈ	Улога, значај и историјски развој саобраћаја. Врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени. Професије у подручју рада саобраћај. Употреба информационих технологија у савременом саобраћају. Саобраћајна сигнализација – изглед и правила поступања. Правила и прописи кретања пешака, возача бицикла и дечијих возила (ролери, скејт, тротинет) у саобраћају – рачунарска симулација и саобраћајни полигон. Обавезе и одговорност деце као учесника у саобраћају. Заштитна опрема потребна за безбедно управљање бициклом и дечијим возилима.	<ul style="list-style-type: none"> - процени како би изгледао живот људи без саобраћаја - класификује врсте саобраћаја и саобраћајних средстава према намени - наводи професије у подручју рада саобраћај - направи везу између савременог саобраћаја и коришћења информационих технологија - разликује безбедно од небезбедног понашања пешака, возача бицикла и дечијих возила - правилно се понаша као пешак, возач бицикла и дечијих возила у саобраћају - користи заштитну опрему за управљање бициклом и дечијим возилима - аргументује неопходност коришћења сигурносних појасева на предњем и задњем седишту аутомобила и увек их користи као путник
ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Прибор за техничко цртање (оловка, гумица, лењир, троуглови, шестар). Формати цртежа (А3, А4). Размера. Типови и дебљине линија (пуна дебела линија; пуна танка линија; пуна танка линија извучена слободном руком; испрекидана танка линија; црта-тачка-црта танка линија). Геометријско цртање (цртање паралелних правих, цртање нормале на дату праву, цртање углова помоћу лењира и троуглова). Елементи котирања (помоћна котна линија, котна линија, показна линија, котни завршетак, котни број – вредност). Цртање одговарајуће фигуре са елементима (типови линија, размера и котирање). Пренос података између ИКТ уређаја (рачунар, таблет, smartphone, дигитални фотоапарат). Апликација за дигиталну обраду слике. Операције подешавања осветљености и контраста слике. Промена величине/резолюције слике, издвајање дела слике. Креирање документа у текст процесору. Форматирање текста, уметање слике и графике. Интернет претрага и приступ online ресурсима.	<ul style="list-style-type: none"> - повеже место седења у аутомобилу са узрастом ученика - одговорно се понаша као путник у возилу - показује поштовање према другим учесницима у саобраћају - анализира симулирану саобраћајну незгоду на рачунару и идентификује ризично понашање пешака и возача бицикла - самостално црта скицом и техничким цртежом фигуру - правилно чита технички цртеж - преноси податке између ИКТ уређаја - примењује основне поступке обраде дигиталне слике на рачунару - користи текст процесор за креирање документа са графичким елементима - користи Интернет сервисе за претрагу и приступање online ресурсима - преузима одговорност за рад - представи идеје и планове за акције које предузима користећи савремену информационо-комуникациону технологију и софтвер - повезује својства природних материјала са применом - објасни технологије прераде и обраде дрвета и коже, производње текстила и папира - сече, спаја и врши заштиту папира, текстила, коже и дрвета - правилно и безбедно користи алате и прибор за ручну механичку обраду (маказе, моделарска

РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Природни ресурси на Земљи. Управљање отпадом (рециклажа; заштита животне средине). Врсте, својства и примена природних материјала. Технологија прераде и обраде дрвета. Технологија прераде и обраде коже. Текстилна технологија. Технологија производње папира. Поступци ручне обраде и спајања папира, текстила, коже и дрвета сечење/резање, спајање (лепљење) и заштита (лакирање). Коришћење алата и прибора за ручну обраду и спајање папира, текстила, коже и дрвета, маказе, моделарска тестера, брусни папир, стега.	тестера, брусни папир, стега) - направи план израде једноставног производа и план управљања отпадом - самостално израђује једноставан модел - самостално проналази информације потребне за израду предмета/модела користећи ИКТ и Интернет сервисе - одабира материјале и алате за израду предмета/модела - мери, обележава и оцртава предмет/модел - ручно израђује једноставан предмет/модел користећи папир и/или дрво, текстил, кожу и одговарајуће технике, поступке и алате - користи текст процесор за креирање документа реализованог решења - самостално представља пројектну идеју, поступак израде и решење/производ - показује иницијативу и јасну оријентацију ка остваривању циљева и постизању успеха - планира активности које доводе до остваривања циљева укључујући оквирну процену трошкова
ИДЕЈА ПРЕТОЧЕНА У СТВАРНОСТ	Израда предмета/модела ручном обрадом и спајањем папира и/или дрвета, текстила, коже коришћењем одговарајућих техника, поступака и алата. Приказивање идеје, поступка израде и решења/производа. Тимски рад и подела задужења у тиму.	- активно учествује у раду пара или мале групе у складу са улогом и показује поштовање према сарадницима - пружи помоћ у раду другим ученицима - процењује остварен резултат и развија предлог унапређења

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни програм за пети разред оријентисан је на остваривање исхода.

Главна карактеристика наставе усмерене на остваривање исхода је настава усмерена на учење у школи. То значи да ученик треба да учи: смислено (повезивањем оног што учи са оним што му је познато из свакодневног живота као и повезивањем знања стечених кроз различите предмете), проблемски (самосталним прикупљањем и анализирањем података и информација, постављањем релевантних питања себи и другима, развијањем плана решавања задатог проблема), дивергентно (предлагањем нових решења, смишљањем нових примера, повезивањем садржаја у нове целине), критички (поређењем важности појединих чињеница и података) и кооперативно (кроз сарадњу са наставником и другим ученицима, кроз дискусију и размену мишљења, уважавајући аргументе саговорника).

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује овај дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи дефинисани по областима олакшавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Сада наставник за сваку област има дефинисане исходе. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише пирамиду исхода на три нивоа: оне које би сви ученици требало да достигну, оне које би већина ученика требало да достигне и оне које би требало само неки ученици да достигну. При планирању треба, такође,

имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

Настава и учење оријентисани на постизање исхода предност дају групним начинима рада и индивидуализованој настави. Ови начини организације наставе помажу ученицима да науче како се учи, да напредују у учењу сопственим темпом, да развијају унутрашњу мотивацију (потребу за сазнавањем) и иницијативу, да развијају вештину комуникације, аргументовани дијалог, толерантно понашање и солидарност.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у пети разред долазе са извесним знањем из области технике и технологије која су стекли у оквиру предмета *свет око нас* и *природа и друштво*, као и са одређеним животним искуствима у коришћењу различитих уређаја и учествовања у саобраћају. На томе треба градити даље стицање знања, овладавање вештинама водећи рачуна да су изузетно важни исходи овог предмета формирање правилних ставова према техници и технологији где је човек лично одговоран за њихову употребу и злоупотребу, као и за заштиту животне средине. Код ученика узраста 11, 12 година постоји природна радозналост за технику и технологију, као и потреба да нешто сами стварају својим рукама. То треба искористити на прави начин и учинити реализацију овог предмета што више повезаним са свакодневним животом ученика. Да би се остварили предвиђени исходи, садржаје у целини треба реализовати кроз вежбе – практичан рад, почев од планирања, графичког представљања замисли, преко извршавања радних операција до процене и вредновања. Реализацијом ових вежби ученици откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, упознају примену природних законитости у пракси, формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Они уочавају како на околину техника утиче позитивно, а како понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење чиме развијају свест о потреби, значају и начинима заштите животне средине.

Животно и радно окружење

Упознавање подручја човековог рада и производње, занимања и послова у области технике и технологије треба реализовати уз активну улогу ученика и примену одговарајућих медија. Омогућити ученицима да идентификују одређена занимања којима се људи баве и послове који се обављају у оквиру тих занимања као и техничка средства која се при томе користе. Тако ће упознати основна подручја човековог рада, производње и пословања у техничко-технолошком подручју и развити критички однос који укључује разматрање ширег контекста технике и њеног утицаја на човека и планету Земљу с еколошког, економског, културолошког и социолошког аспекта.

Упознати ученике са техником, техничким достигнућима и значајем технике и технологије. Указати на значај наставе технике и технологије у циљу стицања техничке културе, тј. техничке писмености и неопходност усвајања одређених знања о техничким уређајима који нас окружују, добробитима која доносе, начину рада, могућим опасностима, развијањем вештина које омогућују креативност и иновативност у дизајнирању и изради техничких средстава као и сигурно и правилно њихово коришћење. Тако ученици стичу и одређена сазнања о разним професијама што ће им касније помоћи при професионалном усмеравању и одређивању.

С обзиром да се кабинет за технику и технологију и рад у њему разликује од других кабинета у школи, ученици треба да упознају специфичност рада, распоред и организацију радних места као и правила понашања и рада у кабинету. Посебну пажњу треба посветити безбедности на раду приликом коришћења алата и прибора. Указати на ситуације које могу због непоштовања правила понашања или неправилне употребе алата и прибора бити потенцијалне опасности, као и на примену мера заштите на раду.

Коришћење техничких апарата и ИКТ уређаја у животном и радном окружењу, ученици углавном упознају скоро свакодневно у својим домовима. Уз активну улогу ученика и примену мултимедија указивати на правилну употребу и евентуалне последице у случају непридржавања упутстава за коришћење и неисправности техничких апарата у домаћинству (усисивач, миксер, разне грејалице и др).

Саобраћај

Ова област је изузетно важна јер се ученици петог разреда осамостаљују и шире радијус свог кретања, а статистика говори да у нашој земљи још увек велики број деце страда у саобраћају. По природи њиховог узраста још увек нису довољно пажљиви у саобраћају где могу бити пешаци, путници, возачи бицикла и дечијих возила. Зато је тежиште исхода на безбедном понашању и преузимању личне одговорности ученика за понашање у саобраћају. Употреба заштитне опреме при вожњи бицикла и других дечијих возила, као и коришћење сигурносних појасева у возилу је најважнији исход који треба постићи. Ученици треба да се на интересантан и очигледан начин упознају са правилима и прописима кретања пешака и бициклиста у саобраћају, начинима регулисања саобраћаја и безбедном кретању од школе до куће, да упознају хоризонталну, вертикалну и светлосну сигнализацију. За реализацију ових наставних садржаја треба користити одговарајуће мултимедије, а за практично увежбавање могу се користити полигони у оквиру школе или саобраћајне макете које могу израдити и ученици на редовним часовима или у раду слободних активности, као и коришћењем рачунарске симулације.

Ученици имају прилику да упознају разне професије у области регулисања друмског саобраћаја и могућности и процене сопствених потенцијала и интересовања у вези са тим професијама.

Техничка и дигитална писменост

Циљ наставне теме је да ученици овладају вештинама употребе информационо-комуникационих технологија у техници и схвате њихову природну повезаност. У оквиру препорученог броја часова планирано је да се ученици упознају са техничким цртежом и обрадом дигиталне слике на рачунару.

Техничко цртање представља универзални језик и основу техничке писмености у графичким комуникацијамау свим подручјима технике и свакодневном животу. Технички цртеж је средство размене информација у техници, од његовог настанка до производње тј. од идеје до реализације. Ученици развијају вештине читања и израде једноставнијих техничких цртежа и израду техничке документације. Ученике треба научити како се скицом може изразити идеја и како се применом правила (стандарда) израђује технички цртеж. Ученици треба да упознају формате папира и основни прибор за техничко цртање. Инсистирати на правилном коришћењу прибора за техничко цртање увежбавањем приликом геометријског цртања (паралелне линије, нормалне линије, кружнице). Потребно је да сваки ученик самостално нацрта једноставан технички цртеж у одређеној размери користећи одговарајуће врсте линија као и елементе котирања.

Планирани исходи у области употребе и примене информационо-комуникационих технологија у техници у петом разреду се првенствено односе на правилно и безбедно коришћење дигиталних уређаја (рачунар, лаптоп, таблет, мобилни телефон, тв, дигитални фотоапарат, веб камера) а потом и на овладавање вештинама обраде дигиталне слике на рачунару у циљу стицања одговарајућих компетенција које се односе на документовање и дизајн. Ово је једна од основних вештина које су неопходне у стицању општих предузетничких компетенција. Препоручује се наставницима да са ученицима у пару вежбају пренос података између рачунара и екстерних уређаја (мобилни телефон, фотоапарат) а да сваки ученик самостално реализује процедуре током рада на рачунару. Такође је препорука да сваки ученик (користећи знања и вештине које је стекао на часовима информатике и рачунарства) реализује једноставну вежбу уметања фотографије у одговарајући текст процесор и уређивање документа. Где год је то могуће, треба користити Интернет претрагу и приступ online ресурсима.

Ресурси и производња

Ученике треба упознати са појмом природних ресурса на Земљи и са значајем њиховог очувања. Тежиште ове теме је на енергији и материјалима. Назначити основне изворе енергије као важан ресурс за живот људи, технолошке процесе и производњу без улажења у детаље. Упознати

ученике са начином коришћења и претварања у неке корисне облике њима већ познатих извора енергије воде, ветра и Сунца.

Други важан ресурс су материјали. Упознати ученике са појмом и поделом материјала (природни, вештачки). Врсте и својства материјала (физичка, хемијска и механичка): дрво, папир, текстил, кожа објаснити на елементарном нивоу. Начин обраде материјала (принципи деловања алата за механичку обраду материјала, испитивање материјала). Припрема за обраду. Приказати правилно коришћење алата за ручну обраду материјала, извођење операција и заштита на раду: обележавање, сечење, завршна обрада (бушење, равнање, брушење). Избор материјала, операција и алата и редоследа њихове примене. Рециклажа материјала и заштита животне средине. Поступноувођење ученика у рад са алатом при извођењу разних операција мења суштински карактер наставе технике и технологије – обрада материјала тако постаје средство креативног изражавања, а не циљ у настави технике и технологије. Програм се реализује у форми предавања (теоретска настава) и вежби.

Приликом вежбања са алатима и при обради материјала потребно је да ученици своје идеје исказују самостално. Препорука је да ученици, на крају ове области, направе план израде и самостално израде најмање три једноставна модела.

Идеја преточена у стварност

У овом делу програма ученици реализују заједничке пројекте примењујући претходно стечена знања и вештине из области обликовања и обраде материјала, употребе ИКТ-а у техници и техничког цртања. Циљ наставне теме је развијање предузетничких вештина: постављање циљева и приоритета, планирање, доношење одлука, тимски рад, комуникацијске вештине, као и развијање упорности, позитивног односа према раду, способностима решавања проблема, самопроцењивања и критичког мишљења.

Препорука је да се пројекти реализују у паровима или малим групама.

Наставник упознаје ученике са правилима рада у групи, поделом посла и одговорностима, са динамиком и роковима за реализацију пројектних активности. Ученици се сами опредељују за одређену активност у оквиру групе. Пружа им се могућност да реализују своју идеју која је у складу са њиховим интересовањима и способностима при чему се постиже потпуна диференцијација и индивидуализација наставе. Ученици самостално истражују информације за пројектни задатак користећи информационо-комуникационе технологије, налазе решење, формирају идеју, израђују техничку документацију, планирају и реализују сопствени производ. Идентификација и избор материјала и алата за реализацију пројекта врше се уз подршку наставника. У том процесу, ученици усвајају и примењују знања, развијају вештине, ставове, одговорност и самосталност. Препорука је да се користе материјали и технологије које су ученици упознали у претходној области. Ученици самостално врше мерење, обележавање и оцртавање. Обрада материјала може се вршити индивидуално али је препорука да ученици раде у пару, чиме развијају способност сарадње и социјалних вештина. По завршетку, ученици самостално представљају производ/модел, усмено образлажући ток реализације, процењујући оствареност резултата и предлог унапређења. Тежиште оваквог рада није на квалитету коначног продукта већ на процесу који има своје кораке и на сарадничким односима у раду у групи. Наставник је ту пажљиви опсервер, помагач када је то потребно, давалац повратне информације и неко ко охрабрује. Ученицима јасно треба указати да се и на неуспелим продукцима може много научити ако се схвати где су грешке направљене. Дискутовати са ученицима и о цени понуђених решења. Нагласити важност доброг планирања буџета потребног за његову реализацију као и негативних последица лоших прорачуна. На тај начин ученике полако оспособљавати да размишљају предузетнички и развити им основне компетенције везане за финансијску писменост.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења.

У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да

развишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасним и ефективним требало би унапредити.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Значај и развој грађевинарства. Просторно и урбанистичко планирање. Култура становања у урбаним и руралним срединама, објектима за индивидуално и колективно становање, распоред просторија, уређење стамбеног простора. Кућне инсталације.	<ul style="list-style-type: none"> - повеже развој грађевинарства и значај урбанизма у побољшању услова живљења; - анализира карактеристике савремене културе становања; - класификује кућне инсталације на основу њихове намене; - класификује врсте саобраћајних објеката према намени;
САОБРАЋАЈ	Саобраћајни системи. Саобраћајни објекти. Управљање саобраћајном сигнализацијом. Правила безбедног кретања пешака и возача бицикла у јавном саобраћају.	<ul style="list-style-type: none"> - повезује неопходност изградње прописне инфраструктуре са безбедношћу учесника у саобраћају; - повезује коришћење информационих технологија у саобраћајним објектима са управљањем и безбедношћу путника и робе;
ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Приказ грађевинских објеката и техничко цртање у грађевинарству. Техничко цртање помоћу рачунара. Представљање идеја и решења уз коришћење дигиталних презентација.	<ul style="list-style-type: none"> - демонстрира правилно и безбедно понашање и кретање пешака и возача бицикла на саобраћајном полигону и/или уз помоћ рачунарске симулације; - скицира просторни изглед грађевинског објекта; - чита и црта грађевински технички цртеж уважавајући фазе изградње грађевинског објекта уз примену одговарајућих правила и симбола;
РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Подела, врсте и карактеристике грађевинских материјала. Техничка средства у грађевинарству и пољопривреди. Организација рада у грађевинарству и пољопривреди. Обновљиви извора енергије и мере за рационално и безбедно коришћење топлотне Рециклажа материјала у грађевинарству и пољопривреди и заштита животне средине Моделовање машина и уређаја у грађевинарству, пољопривреди или модела који користи обновљиве изворе енергије.	<ul style="list-style-type: none"> - користи рачунарске апликације за техничко цртање, 3D приказ грађевинског објекта и унутрашње уређење стана уважавајући потребе савремене културе становања; - самостално креира дигиталну презентацију и представља је; - класификује грађевинске материјале према врсти и својствима и процењује могућности њихове примене; - повезује коришћење грађевинских материјала са утицајем на животну средину; - повезује алате и машине са врстама грађевинских и пољопривредних радова; - реализује активност која указује на важност рециклаже; - образложи на примеру коришћење обновљивих извора енергије и начине њиховог претварања у корисне облике енергије;

<p>КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ</p>	<p>Израда техничке документације. Израда макете/модела у грађевинарству, пољопривреди или модела који користи обновљиве изворе енергије. Представљање идеје, поступка израде и решења производа. Одређивање тржишне вредности производа укључујући и оквирну процену трошкова. Представљање производа и креирање дигиталне презентације.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - правилно и безбедно користи уређаје за загревање и климатизацију простора; - повезује значај извођења топлотне изолације са уштедом енергије; - повезује гране пољопривреде са одређеном врстом производње хране; - описује занимања у области грађевинарства, пољопривреде, производње и прераде хране; - изради модел грађевинске машине или пољопривредне машине уз примену мера заштите на раду; - самостално/тимски врши избор макете/модела грађевинског објекта и образлажи избор; - самостално проналази информације о условима, потребама и начину реализације макете/модела користећи ИКТ; - креира планску документацију (листу материјала, редослед операција, процену трошкова) користећи програм за обраду текста; - припрема и организује радно окружење одређујући одговарајуће алате, машине и опрему у складу са захтевима посла и материјалом који се обрађује; - израђује макету/модел поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду; - учествује у успостављању критеријума за вредновање, процењује свој рад и рад других и предлаже унапређења постојеће макете/модела; - одреди реалну вредност израђене макете/модела укључујући и оквирну процену трошкова.
--------------------------------------	--	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења *технике и технологије* захтева разноврстан методички приступ с обзиром на различитост функција и карактера појединих делова програмских садржаја, као и психофизичке могућности ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Животно и радно окружење

У области животно и радно окружење обрађују се садржаји који се односе на грађевинарство као грану технике. Уз помоћ медија потребно је, у најкраћим цртама, приказати историјски развој грађевинарства и повезати га са побољшањем услова живљења (по могућству интерактивно). Потребно је нагласити значај урбанизма и просторног планирања (на основу посматрања планова, макета, слика насеља, треба објаснити значај околине стана са хигијенског и естетског становишта). Препорука је да се користите рачунарске мапе за одређивање положаја грађевинских објеката у односу на околину. Путем посматрања и анализе примера, навести ученике да анализирају и закључују како се култура становања разликује у зависности од врста насеља (рурално и урбано насеље) и стам-бених објеката, које су карактеристике и посебности, као и како се одређује распоред просторија у стану са аспекта функционалности, удобности и економичности. Потребно је упознати ученике са врстама и наменом кућних инсталација и правилном употребом. Препорука је да се обезбеде услови за ситуационо учење нпр. кроз компјутерску симулацију.

Саобраћај

У односу на програм петог разреда, у области *саобраћај* садржај је проширен и односи се на саобраћајне објекте, њихову намену, функционисање и организацију саобраћаја. Посебно обратити пажњу да безбедност учесника у саобраћају зависи и од прописне инфраструктуре (опреме пута, обележавање и сигнализација, квалитет израде саобраћајних објеката) као и прилагођавања постојећим условима (брзина). Препорука је да се кроз примере симулације, а који су доступни на Интернету, ученици уведу у ситуацију да препознају сигурносне ризике и предвиде опасне ситуације у саобраћају. Уз помоћ мултимедијалних примера објаснити како се управља саобраћајем коришћењем ИКТ и колико такво управљање утиче на безбедност путника и робе. Са аспекта безбедности учесника у саобраћају обратити пажњу на учешће пешака и возача бицикла у јавном саобраћају. За реализацију ових садржаја користити мултимедије као и саобраћајне полигоне практичног понашања у саобраћају у оквиру школе. Препоручује се да се, уколико школа нема просторне могућности за израду саобраћајног полигона, користе дворишта, шири ходници или фискултурне сале ради остваривања овог исхода.

Техничка и дигитална писменост

У овом делу програма ученици развијају нове интегрисане модалитете техничке и дигиталне писмености. На почетку реализације области укратко поновити која су знања и вештине из техничког цртања ученици усвојили у претходном разреду. Ученике треба оспособити за рад у рачунарској апликацији за техничко цртање примереној њиховом узрасту и потребама. Објаснити правила и симболе који се користе у техничком цртању у области грађевинарства. Приликом израде техничких цртежа на папиру и помоћу рачунара препоручује се индивидуални облик рада. Ученици треба да развијају вештине визуелног опажања и разумевања релацијских односа између објеката и предмета, стога је примерено задати им да скицирају просторни изглед одређеног грађевинског објекта који им је познат. Представити могућности и рад са једноставним рачунарским апликацијама за 3D приказ грађевинских објеката. Ученицима објаснити појам пресека коришћењем наставних помагала и рачунарске симулације. Упознати ученике са радом у рачунарској апликацији за унутрашње уређење стана наглашавајући функционалност и естетску вредност решења. Како би ученици функционализовали стечена знања предвидите мини-пројекат на тему израде скице хоризонталног и вертикалног пресека стана у коме ученици живе и уређење стана према истим. Скица може бити израђена на папиру или помоћу рачунара. Ученици своја решења скице грађевинског објекта и унутрашњег уређења стана самостално представљају током редовне наставе. У оквиру ових активности предвидети коришћење дигиталних презентација које су ученици израдили. Акцент треба да буде на дизајну мултимедијалних елемената презентације, начину представљања решења (ток презентације) и развоју вештине комуникације (контакт са публиком), а не на техници израде презентације. У оквиру ове активности потребно је обезбедити простор за дискусију и давање вршњачке повратне информације на основу успостављених критеријума.

Ресурси и производња

На почетку рада на овој области упознати ученике, на нивоу обавештености, са основном поделом грађевинских материјала (према пореклу и намени). Врсте, начин производње, основне карактеристике грађевинских материјала и њихову примену објаснити на елементарном нивоу, без улажења у детаље. Препоручљиво је ученицима показати угледне примере појединих грађевинских материјала или своје предавање поткрепити сликама, перспективама или мултимедијом.

Упознати ученике са конструктивним елементима грађевинског објекта (темељ, зидови, међуспратна конструкција, степенице и кров) уз међусобно функционално повезивање и начине изградње. Направити везу између конструктивних делова грађевинског објекта и материјала за њихову изградњу.

Уз помоћ мултимедије или слика упознати ученике са врстама грађевинских објеката у оквиру нискоградње, високоградње и хидроградње. Тежиште овог дела теме ставити на изградњи стамбених грађевинских објеката у оквиру класичног (традиционалног) и савременог начина изградње. У оквиру овог дела области ученици треба да повежу делове конструкције и начине градње грађевинског објекта са њиховом наменом.

Тежиште дела теме, у вези енергетике, је на рационалној потрошњи енергије за загревање стана/куће. Указати на значај планирања избора материјала за изградњу грађевинског објекта и његове изолације још током пројектовања, са аспекта рационалне потрошње енергије и уштеде топлотне енергије. Повезати значај извођења топлотне изолације са уштедом енергије. Упознати ученике са врстама грејања у кући/стану. Кроз разговор са ученицима и уз изношење различитих примера из живота, ученике упутити на правилно и безбедно коришћење уређаја за загревање и климатизацију простора у кући/стану, а све са циљем рационалне потрошње енергије. Посебно нагласити значај великих могућности коришћења обновљивих и алтернативних извора енергије за загревање стана/куће. За реализацију овог дела наставне теме користити мултимедију и разне узорке изолационих материјала.

У другом делу ове области, ученике упознати са организацијом рада у пољопривредној производњи и најважнијим машинама и уређајима које су неопходне за нормално одвијање производње. Кроз разне илустрације модела или мултимедију, оспособити ученике да препознају основне процесе пољопривредне производње са посебним освртом на производњу хране. Савремена пољопривредна производња не би могла да се замисли без савремених машина и уређаја. Уз помоћ слика, мултимедије или макета ученицима треба представити најважније машине у пољопривреди са њиховим најбитнијим карактеристикама.

Истакнути значај рециклаже материјала и заштите животне средине у грађевинарству и пољопривреди.

На крају ове области ученике поступно увести у свет практичног стваралаштва. Кроз практичан рад ученици стечена теоријска знања претварају у функционална, развијајући алгоритамски начин размишљања од идеје до реализације. Њихов стваралачки рад треба да се заснива на изради модела грађевинске или пољопривредне машине, уређаја или модела који користи обновљиве изворе енергије, уз обавезну примену мера заштите на раду.

Конструкторско моделовање

У овом делу програма ученици реализују заједничке пројекте примењујући претходно стечена знања и вештине што даје простора за креативну слободу, индивидуализацију наставе и диференцијацију према способностима, полу и интересовањима ученика, могућностима школе и потребама животне средине. За остваривање исхода у овој области потребно је поступно уводити ученике у алгоритме конструкторског моделовања при изради сопственог пројекта, креирању планске документације (листа материјала, неопходан прибор и алат, редослед операција, процена трошкова) до извршавања радних операција, графичког представљања замисли и процене и вредновања.

Ученике треба упознати са могућношћу да се сами опредељују за одређену активност у оквиру дате теме која се односи на израду модела разних машина и уређаја у грађевинарству, израду макете грађевинског објекта или стана на основу плана и предлог за његово уређење као и моделовање машина и уређаја у пољопривредној производњи. Потребно је да ученици користе податке из различитих извора, самостално проналазе информације о условима, потребама и начину реализације макете/модела користећи ИКТ, израђују макету/модел, поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду. Реализацијом својих пројеката откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, сазнавајући примену природних законитости у пракси. На тај начин ученици формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Уочавају како техника утиче позитивно на околину, а како се, понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење и развијање еколошке свести. У пројекат се може укључити и више ученика уколико је рад сложенији, односно ако се ученици за такав вид сарадње одлуче. Ученици учествују у успостављању критеријума за вредновање, процењују свој рад и рад других и предлажу унапређење постојеће макете/модела.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења.

У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др.).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. На тај начин ученици ће бити подстакнути да промишљају о квалитету свог рада и начинима како га унапредити. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Појам, улога и развој машина и механизма. Потрошња енергије у домаћинству и могућности уштеде. Утицај дизајна и правилне употребе техничких средстава на здравље људи. Зависност очувања животне средине од технологије.	— повеже развој машина и њихов допринос подизању квалитета живота и рада; - повеже ергономију са здрављем и комфором људи при употреби техничких средстава; — анализира да ли је коришћење одређене познате технике и технологије у складу са очувањем животне средине; — истражи могућности смањења трошкова енергије у домаћинству; — разликује врсте транспортних машина; — повеже подсистеме код возила друмског саобраћаја са њиховом улогом; — провери техничку исправност бицикла; — демонстрира поступке одржавања бицикла или мопеда; самостално црта скицом и техничким цртежом предмете користећи ортогонално и просторно приказивање; — користи CAD технологију за креирање техничке документације; — управља моделима користећи рачунар; — објасни улогу основних компоненти рачунара, таблета, паметних телефона и осталих савремених ИКТ уређаја;
САОБРАЋАЈ	Машине спољашњег и унутрашњег транспорта. Подсистеми код возила друмског саобраћаја (погонски, преносни, управљачки, кочиони). Исправан бицикл/мопед као битан предуслов безбедног учешћа у саобраћају.	— аргументује значај рационалног коришћења расположивих ресурса на Земљи; — идентификује материјале који се користе у машинству и на основу њихових својстава процењује могућност примене; — користи прибор за мерење у машинству водећи рачуна о пре-цизности мерења; — врши операције обраде материјала који се користе у машинству, помоћу одговарајућих алата, прибора и машина и примени одговарајуће мере заштите на раду; — објасни улогу одређених елемената машина и механизма на једноставном примеру; - образложи значај примене савремених машина у машинској индустрији и предности роботизације производних процеса; — објасни основе конструкције робота; класификује погонске машине и моторе и повеже их са њиховом применом; — самостално/тимски истражи и реши задати проблем у оквиру пројекта; — изради производ у складу са принципима безбедности на раду; — тимски представи идеју, поступак израде и
ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Специфичности техничких цртежа у машинству. Ортогонално и просторно приказивање предмета. Коришћење функција и алата програма за САД. Основне компоненте ИКТ уређаја. Упраљање и контрола коришћењем рачунарске технике и интерфејса	
РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Рационално коришћење ресурса на Земљи и очување и заштита животне средине. Материјали у машинству (пластика, метали, легуре и др.). Мерење и контрола — појам и примена мерних средстава (мерила). Технологија обраде материјала у машинству (обрада материјала са и без скидања струготине, савремене технологије обраде). Елементи машина и механизма (елементи за везу, елементи за пренос снаге и кретања, специјални елементи). Производне машине: врсте, принцип рада, појединачна и серијска производња. Појам, врсте, намена и конструкција робота (механика, погон и управљање). Погонске машине— мотори (хидраулични, пнеуматски, то-плотни). Моделовање погонских машина и/или школског мини робота.	
КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	Проналажење информација, стварање идеје и дефинисање задатака. Самосталан/тимски рад на пројекту. Израда техничке документације изабраног модела ручно или уз помоћ	

	<p>рачунарских апликација. Реализација пројекта – израда модела коришћењем алата и машина у складу са принципима безбедности на раду. Представљање идеје, поступака израде и производа. Процена сопственог рада и рада других на основу поставље них критеријума. Употреба електронске кореспонденције са циљем унапређења производа. Одређивање оквирне цене трошкова и вредност израђеног модела. Креирање рекламе за израђен производ.</p>	<p>производ; — креира рекламу за израђен производ; — врши е-кореспонденцију у складу са правилима и препорукама са циљем унапређења продаје; — процењује свој рад и рад других на основу постављених критеријума (прецизност, педантност и сл.).</p>
--	---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставни предмет Техника и технологија намењен је развоју основних техничких компетенција ученика ради његовог оспособљавања за живот и рад у свету који се технички и технолошки брзо мења. Програм наставе и учења за седми разред оријентисан је на остваривање исхо

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник је у планирању, припреми и остваривању наставе и учења аутономан. За сваки час треба планирати и припремити средства и начине провере остварености пројектованих исхода.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у седмом разред долазе са извесним знањем из области технике и технологије која су стекли у претходним разредима, као и са одређеним животним искуствима у коришћењу различитих уређаја и учествовања у саобраћају. На томе треба градити даље стицање знања, овладавање вештинама водећи рачуна да су изузетно важни исходи овог предмета формирање правилних ставова према техници и технологији где је човек лично одговоран за њихову употребу и злоупотребу, као и за заштиту животне средине. Реализацијом вежби ученици откривају и решавају једноставне техничке и технолошке проблеме, упознају примену природних законитости у пракси, формирају свест о томе како се применом технике и технологије мења свет у коме живе. Они уочавају како на околину техника утиче позитивно, а како понекад нарушава природни склад и како се могу смањити штетни утицаји на природно окружење чиме развијају свест о потреби, значају и начинима заштите животне средине.

Животно и радно окружење

Да би се достигли исходи за ову област, потребно је повезивати садржаје осталих области са примерима са којима се ученици готово свакодневно срећу, стимулирати их да препознају утицај технологије на живот и рад у свом окружењу као и да стекну знања о томе како су људи до сада решавали проблеме у борби за преживљавање.

Појам и улогу машина и механизма и њихово коришћење у окружењу треба представити ученицима што је могуће више на практичним примерима користећи доступна наставна средства и мултимедије. Потребно је упутити ученике да проналазе и откривају предности и противречности убрзаног развоја технологије методом истраживачког рада у групама.

Посебну пажњу треба обратити утицају технологије на животну средину, а нарочито на експлоатацију сировина, загађење ваздуха производњу токсичних отпада и њихов утицај на климатске промене. Препорука је да се што више користе мултимедијални материјали, како готови, тако и они које су ученици сами урадили.

На животну средину веома утиче и енергетска ефикасност. Да би ученици што лакше усвојили појам уштеде енергије, потребно је упутити их да на примеру свог домаћинства

истраже колика је потрошња енергије, који су највећи потрошачи и шта би било најбоље учинити да би се потрошња смањила. Ово је потребно остварити задајући ученицима да прикупе и обраде податке о потрошњи појединих доступних уређаја и укупној количини потрошене енергије на месечном нивоу. У зависности од средине, може се истраживати и потрошња горива (грејање, самостални превоз, пољопривредне машине) и могућности уштеде.

У оквиру активности у којима користе машине и алате ученици су готово свакодневно изложени утицају дизајна на конфорно и безбедно руковање машинама и уређајима. Без дубљег задирања у појам ергономије објаснити ученицима како је добар дизајн предуслов за квалитетнији и безбеднији рад, као и на који начин се треба прилагодити (став, правилно држање, безбедна растојања од машина, екрана) ради постизања комфора и очувања здравља.

Саобраћај

Област која се односи на саобраћај се реализује у континуитету као важна компонента саобраћајног васпитања. На почетку реализације ове области подсетити ученике да су у претходним разредима учили о саобраћајним системима, намени, функционисању и организацији саобраћаја у оквиру саобраћајних објеката, као и о правилима и прописима за регулисање друмског саобраћаја која се, пре свега, односе на пешаке и бициклисте као учеснике у саобраћају. Посебно нагласити да је тежиште исхода у претходна два разреда било на безбедном понашању и преузимању личне одговорности ученика за понашање у саобраћају.

У седмом разреду тежиште је на саобраћајним средствима која се користе и њиховим најважнијим подсистемима (погонски, преносни, управљачки и кочиони). У складу са исходима ову област треба реализовати у два корака. У првом кораку фокус је на основним деловима саобраћајних средстава и њиховим најважнијим подсистемима друмског саобраћаја са безбедносног аспекта. Други део треба реализовати у области Ресурси и производња са аспекта елемената машина и механизма (елементи за пренос снаге и кретања, елементи за везу, специјални елементи) и са енергетског аспекта (погонске машине и мотори).

Уз помоћ мултимедије упознати ученике са машинама и њиховим главним карактеристикама спољашњег (бицикли, мопеди/мотоцикли, аутомобили, камиони, аутобуси, возови, бродови, авиони) и унутрашњег транспорта (дизалице, виљушкар, транспортери, лифтови).

При реализацији ових садржаја посебно назначити наведене подсистеме код бицикла, мопеда и аутомобила.

Оспособити ученике да самостално провере и подесе техничку исправност бицикла (управљачки, преносни и кочиони систем, пнеуматике, висину седишта, осветљење и др.) и демонстрирају поступке одржавања бицикла или мопеда. За остваривање ових исхода користити школски бицикл и постер мопеда.

Техничка и дигитална писменост

Ова област се ослања на усвојена знања ученика из техничког цртања у претходним разредима. Потребно је упознати и оспособити ученике за ортогонално и просторно представљање предмета и коришћење рачунарских апликација за САД. У оквиру апликације ученици најпре креирају модел користећи 2D приказ на основу података које читају са техничког цртежа. Коришћењем 3D модела ученици активирају основне технике дизајна са циљем самосталног креирања техничког цртежа у складу са стандардима. Креирати вежбу у оквиру које ученици анализирају елемент сложеније геометрије, израђују модел користећи САД и рендерују га.

Ученике треба упознати са наменом основних електронских компоненти рачунара и осталих ИКТ уређаја. Уколико временски оквир дозвољава, ученике упознати и са начином функционисања појединих компоненти, али на елементарном нивоу препоручено коришћењем

рачунарских симулација и анимација. Код ученика треба развити свест о значају коришћења рачунарске технике у апаратима, уређајима и производним процесима и објаснити појам и улогу интерфејса у управљању и контроли. Уколико школа поседује одговарајућу опрему, реализовати вежбе у којима ће ученици управљати моделом користећи рачунар и интерфејс, у супротном исту активност реализујте коришћењем рачунарских симулација.

Ресурси и производња

Упознати ученике са значајем рационалног коришћења ресурса и принципима очувања животне средине. Уколико има могућности, организовати посету установи или погону чија је делатност директно или индиректно везана за наведене принципе. Поставити ученицима задатак за самосталан рад у оквиру кога ће у свом домаћинству истражити у којој мери и на који начин се они остварују.

Уз практичне примере и реалне моделе навести ученике да закључе који се материјали најчешће користе у машинству и због којих њихових својстава. Демонстрирати правилно коришћење прибора за мерење и контролу у машинству и реализовати практичне вежбе са истима. Објаснити улогу елемената машина и механизма и демонстрирати њихов рад на моделу или путем рачунарске симулације. Потребно је увести ученике у карактеристике обраде материјала који се користе у машинству, практично демонстрирати операције и реализовати једноставну вежбу водећи рачуна о безбедности ученика. Илустровати савремене технологије обраде материјала и по могућности организовали посету производном погону који их користи. Упознати ученике са савременим производним машинама у машинској индустрији и значајем њихове примене у појединачној и серијској производњи.

Увести појам роботике и објаснити њен значај у савременој индустрији. Уколико постоји могућност, демонстрирати рад школског робота или користити рачунарску симулацију. Упознати ученике са основама конструкције робота и улогом појединих делова. Роботику повезати са наставним садржајима као што су информатичка технологија, машине и механизми, енергетика и технологија обраде материјала. Реализацију ових садржаја урадити уз корелацију са наставом Информатике и рачунарства.

Ученицима представити класификацију погонских машина мотора и илустровати њихову примену на практичним примерима из учениковог окружења.

Конструкторско моделовање

У овом делу програма ученици кроз практичан рад примењују претходно стечена знања и вештине. Садржаје треба реализовати кроз ученичке пројекте, од графичког представљања замисли, преко планирања, извршавања радних операција, маркетинга до процене и вредновања. Наставити са алгоритамским приступом у конструкторском моделовању посебно у приступу развоја техничког стваралаштва — од идеје до реализације.

Ова тема се односи на израду модела разних машина и уређаја који су засновани на основним елементима и принципима рада машина и механизма (елементима за везу, за пренос снаге и кретања, специјални елементи). То се односи на моделовање производних машина, саобраћајних средстава, транспортних машина и уређаја, претварача енергије и др.

Један од аспекта употребе рачунара и периферних уређаја је и у функцији управљања техничким системима и процесима.

Пошто се ученици слободно опредељују за одређену активност у оквиру дате теме, један од корака ка дефинисању свога пројекта је проналажење информација, стварање идеје и дефинисање задатка. Потребно је да ученици користе податке из различитих извора, самостално проналазе информације о условима, потребама и начину реализације макете/модела користећи ИКТ и адекватну литературу. Исто тако, мора се водити рачуна о принципу економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина, примењујући процедуре у

складу са принципима безбедности на раду. У пројекат се може укључити и више ученика (тимски рад) уколико је рад сложенији, односно ако се ученици за такав вид сарадње одлуче. У сврху боже координације чланова тима треба упутити ученике на употребу електронске кореспонденције са циљем унапређења рада на реализацији пројекта.

Избор модула активности прилагодити постојећим условима рада тј. опремљености кабинета за технику и технологију алатима и материјалом.

Приликом израде техничке документације изабраног модела, ручно или уз помоћ рачунарских апликација, примењивати научено: просторно приказивање предмета, ортогонално пројектовање као и специфичности техничког цртања у области машинства. Треба настојати да се остварује континуитет информатичке писмености с циљем да ученици науче да користе рачунар за цртање и израду презентација.

По завршетку радова треба организовати представљање идеје од које се пошло, поступака израде и готовог производа. У овој етапи се врши и процена сопственог рада и рада других на основу постављених критеријума (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др.).

На основу утрошеног материјала, енергије и рада реализатори (појединац или тим) треба да искажу оквирне цене трошкова и вредност израђеног модела. У складу са предузетничким аспектима, реализатори треба да израде и одговарајуће материјале за рекламе за израђени производ.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења.

У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др.).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. На тај начин ученици ће бити подстакнути да промишљају о квалитету свог рада и начинима како га унапредити. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЖИВОТНО И РАДНО ОКРУЖЕЊЕ	Увод у електротехнику, рачунарство и мехатронику. Електрична инсталација-опасност и мере заштите. Примена електричних апарата и уређаја у домаћинству, штедња енергије и енергетска ефикасност. Професије (занимања) у области електротехнике и мехатронике.	- процени значај електротехнике, рачунарства и мехатронике у животном и радном окружењу; - анализира опасности од неправилног коришћења електричних апарата и уређаја и познаје поступке пружања прве помоћи; - образложи важност енергетске ефикасности електричних уређаја у домаћинству;
САОБРАЋАЈ	Саобраћајна средства на електропогон - врсте и карактеристике. Хибридна возила. Електрични и електронски уређаји у саобраћајним средствима. Основи телекомуникација.	- повеже професије (занимања) у области електротехнике и мехатронике са сопственим интересовањима; - упореди карактеристике електричних и хибридни саобраћајних средстава са

ТЕХНИЧКА И ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Основне компоненте ИКТ уређаја. Управљање процесима и стварима на даљину помоћу ИКТ. Основни симболи у електротехници. Рачунарски софтвери за симулацију рада електричних кола. Израда и управљање електромеханичким моделом.	конвенционалним; - разуме значај електричних и електронских уређаја у саобраћајним средствима; - користи доступне телекомуникационе уређаје и сервисе; - класификује компоненте ИКТ уређаја према намени; - процени значај управљања процесима и уређајима помоћу ИКТ;
РЕСУРСИ И ПРОИЗВОДЊА	Електроенергетски систем. Производња, трансформација и пренос електричне енергије. Обновљиви извори електричне енергије. Електроинсталациони материјал и прибор. Кућне електричне инсталације. Састављање електричних кола. Коришћење фазног испитивача и мерење електричних величина мултиметром. Електричне машине. Електротехнички апарати и уређаји у домаћинству. Основни електронике. Рециклажа електронских компоненти.	- црта електричне шеме правилно користећи симболе; - користи софтвере за симулацију рада електричних кола; - састави електромеханички модел и управља њиме помоћу интерфејса; - објасни систем производње, трансформације и преноса електричне енергије; - анализира значај коришћења обновљивих извора електричне енергије; - разликује елементе кућне електричне инсталације; - повеже електрично и/или електронско коло према задатој шеми;
КОНСТРУКТОРСКО МОДЕЛОВАЊЕ	Моделовање електричних машина и уређаја. Огледи са електропанелима. Коришћење интерфејса за управљање помоћу рачунара. Израда једноставног школског робота сопствене конструкције или из конструкторског комплета. Рад на пројекту: - израда производа/модела; - управљање моделом; - представљање производа /модела.	- користи мултиметар; - анализира карактеристике електричних машина и повезује их са њиховом употребом; - класификује електронске компоненте на основу намене; - аргументује значај рециклаже електронских компоненти; - самостално/тимски истражује и осмишљава пројекат; - креира документацију, развије и представи бизнис план производа; - састави производ према осмишљеном решењу; - састави и управља једноставним школским роботом или мехатроничким моделом; - представи решење готовог производа/модела; - процењује свој рад и рад других и предлаже унапређење реализованог пројекта.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења за осми разред оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи предмет Техника и технологија. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у пет наставних тема: Животно и радно окружење, Саобраћај, Техничка и дигитална писменост, Ресурси и производња и Конструкторско моделовање.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи - глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Настава се не планира према структури уџбеника, јер ученици не треба да уче лекције по реду, већ да истражују уџбеник као један од извора података и информација како би развијали међупредметне компетенције. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

Припрема за час подразумева дефинисање циља часа, конкретизацију исхода у односу на циљ часа, планирање активности ученика и наставника у односу на исходе, начин провере остварености исхода и избор наставних стратегија, метода и поступака учења и подучавања (водећи рачуна о предзнању, тј. искуству ученика, које ће ученицима омогућити да савладају знања и вештине предвиђене дефинисаним исходима).

ОТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Ученици у осмог разреда долазе имају извесна знања из области технике и технологије која су стекли у предходним разредима, као и са одређеним животним искуствима у коришћењу различитих уређаја.

Животно и радно окружење

У области Животно и радно окружење обрађују се садржаји првенствено везани за електротехнику, рачунарство и мехатронику. Уз помоћ различитих медија потребно је, у најкраћим цртама, приказати развој ових грана технике као и њихову међусобну повезаност. Путем примера навести ученике да анализирају утицај развоја наведених области на савремен начин живота. Указати на доприносе српских научника у развоју електротехнике и телекомуникација. Правилну употребу електричних апарата и уређаја у домаћинству треба представити ученицима што је могуће више на практичним примерима користећи доступна наставна средства и мултимедије, са посебним акцентом на уштеду енергије. Објаснити разреде енергетске ефикасности електричних уређаја на основу којих ученик може извршити поређење електричних уређаја према ефикасности. Навести значај примене енергетски ефикасних уређаја са аспекта екологије и економије. Посебно анализирати могуће опасности које се могу десити приликом коришћења електричних апарата и уређаја и евентуалне последице у случају непридржавања упутстава за њихово коришћење. Навести поступке деловања приликом струјног удара. За избор наставка школовања и будућег занимања потребно је навести ученицима значај занимања из области електротехнике са примерима из свог животног окружења.

Саобраћај

Преглед карактеристика класичних саобраћајних средстава треба заокружити електронским подсистемима, као и конструкцијама и функцијама средстава на електрични погон и хибридни возила. Препоручује се да ученици самостално, путем доступних извора знања, истраже предности и недостатке возила на електрични и хибридни погон и упореде их са конвенционалним возилима. У ову сврху могуће је користити различите наставне методе (методу пројектне наставе, проблемску, истраживачки рад).

Путем мултимедија приказати електрични и електронски систем код саобраћајних средстава (путничка возила, мопеди). Елементе система (уређаје за производњу и акумулацију електричне енергије, електропокретач, уређај за паљење радне смеше, уређаје за сигнализацију) повезати са претходним знањем ученика о погонским машинама (моторима). Посебно обратити пажњу на намену електронских уређаја (електронско убризгавање, сензори за кретање..) Осврнути се и на потребу исправности ових уређаја за безбедно учествовање у саобраћају.

Преношење података на даљину чини посебан сегмент саобраћаја. Потребно је ученицима приближити телекомуникациону технологију и указати на убрзани развој телекомуникационих система и њихов утицај на живот. У овом сегменту обрадити пренос информација путем аудиовизуелних средстава (радио и телевизија), мобилне телефоније, GPS система, рачунарских и бежичних мрежа. Према могућностима и опреми, у овом делу искористити доступне уређаје (мобилне телефоне, таблете, рачунаре) и практично остварити међусобну комуникацију путем њих, користећи интернет сервисе (електронску пошту, видео конференције, кратке поруке) или мобилне апликације (Viber, WhatsApp).

Техничка и дигитална писменост

Упознати ученике са основним симболима и ознакама које се користе у електричним шемама и оспособити их за њихово цртање. Приликом реализације ове активности користити једноставне шеме. Демонстрирати рад са софтвером за симулацију рада електричних кола примереним узрасту и предзнањима ученика. Креирати вежбу у оквиру које ученици цртају електричну шему и користе рачунарску симулацију за приказ њеног функционисања. Уколико

материјално-техничке могућности дозвољавају, ученици потом састављају електричну шему на радном столу и демонстрирају њен рад. Можете користити аналогне и дигиталне компоненте.

Осмислити вежбе у којима ће ученици саставити и управљати електромеханичким моделима користећи ИКТ и интерфејс. Сложеност модела прилагодити условима и опреми са којом школа располаже. Комбиновати знања и вештине из програмирања која ученици поседују са појашњењем функција и начина рада појединих елемената модела. Уколико ученици раде са различитим моделима предвидети време за представљање појединачних решења у одељењу. У најкраћим цртама упознати ученике са могућностима управљања процесима и стварима на даљину помоћу ИКТ-а (Интернет оф Тхингс - интернет ствари). Оспособити ученике да правилно читају и тумаче карактеристике компоненти ИКТ уређаја. Демонстрирати њихов изглед и рад у складу са условима у школи. Осмислити активности у којима ученици самостално или групно учествују са циљем истраживања карактеристика нпр. рачунарских компоненти потребних за реализацију одређеног захтева/посла (играње одређене игре, рад са одређеним софтвером и сл.). У оквиру ове активности предвидети коришћење интернета и креирање/обликовање спецификације опреме од стране ученика поштујући основе пословне комуникације и е-кореспонденције.

Ресурси и производња

На почетку изучавања ове области упознати ученике, на информативном нивоу, са електроенергетским системом наше земље. Шта га чини, које су потребе за електричном енергијом, а који потенцијали за производњу којима располажемо. Производњу, трансформацију и пренос електричне енергије објаснити уз помоћ мултимедије. У најкраћим цртама објаснити хидроелектране, термоелектране и нуклеарне електране, значај трансформисања електричне енергије у трансформаторским станицама, као и пренос електричне енергије далеководима и нисконапонском електричном мрежом, од произвођача до потрошача.

Садржаје у овој области, који су директно везани за живот и дело нашег научника Николе Тесле, увек посебно истаћи и нагласити.

Када је у питању производња електричне енергије, део садржаја посветити обновљивим изворима електричне енергије. Ту се пре свега мисли на: соларне електране, ветроелектране (аероелектране), геотермалне електране, електране на биомасу, мини хидроелектране и постројења за сагоревање комуналног отпада. Уз помоћ одговарајућих шема и узорак склопљених струјних кола, објаснити ученицима, основна струјна кола кућне електричне инсталације (струјно коло прикључнице са уземљењем, сијалице са једнополним, серијским и наизменичним прекидачем). Тражити од ученика да у свесци нацртају шеме поменутих струјних кола. Објаснити ученицима упрошћену шему и главне карактеристике трофазне електричне инсталације. При објашњавању користити електричну шему трофазне струје приказану на основи једног мањег стана.

Упознавање електроинсталационог материјала и прибора најефикасније се може остварити применом у различитим конструкцијама струјних кола. На основу стечених теоријских знања ученици, уз помоћ наставника, практично састављају струјна кола кућне електричне инсталације (струјно коло сијалице са једнополним, серијским и наизменичним прекидачем...). Спајање елемената струјних кола вршити уз помоћ пинова на монтажним испитним плочама или лемљењем. Уколико се определите за лемљење, ученицима демонстрирати правилну и безбедну употребу електричне лемлице. Водити рачуна да се симулација струјних кола ради само са напонима до 24 V.

У овом делу области може се са ученицима урадити симулација струјних кола уз помоћ бесплатних рачунарских програма намењених за ту сврху. У најкраћим цртама упознати ученике са електричним машинама једносмерне и наизменичне струје, врстама и главним деловима. Излагање поткрепити моделима електромотора. Упознавање ученика са електротехничким апаратима и уређајима у домаћинству урадити уз помоћ мултимедије, слика или модела (пресека појединих кућних апарата и уређаја). Објаснити главне делове, принцип рада и начин одржавања најкоришћенијих електротермичких (решо, штедњак, пегла, грејалице, бојлер ...), електромеханички (усисивач, миксер, соковник, фрижидер, замрзивач, клима уређај ...) и комбинованих апарата и уређаја (фен за косу, ТА пећ, машина за прање веша, машина за прање судова ...). Овај део наставне области се може искористити за израду мултимедијалне

презентације, тако што ће сваки ученик на истој приказати и презентовати по један уређај у домаћинству.

У оквиру електронике, кроз примере практичне примене, упознати ученике са основама на којима се заснива рад дигиталне технологије. Уз практични приказ, упознати ученике са основним електронским елементима (отпорници, кондензатори, завојнице, диоде, транзистори, интегрисана кола ...). Најавити коришћење електронских елемената у оквиру практичног рада у следећој области Конструкторско моделовање.

На крају ове области упознати ученике са могућношћу и значајем рециклаже електронских компоненти са еколошког и економског аспекта. Ову област реализовати у тесној корелацији са наставним садржајима физике, посебно са аспекта закона електротехнике на којима су засновани разни уређаји на електротермичком, електромеханичком дејству електричне струје.

Конструкторско моделовање

Ова област је сложенија јер се у њој по вертикали повезују садржаји како претходних разреда тако и осмог разреда. У овом делу програма ученици кроз практичан рад примењују претходно стечена знања и вештине кроз моделовање електричних машина и уређаја. То је неопходно пошто се та знања и вештине појављују и у реализацији делова пројекта.

У овом разреду треба заокружити целину о обновљивим изворима енергије. С обзиром да је у претходним разредима било речи о механичким и топлотним претварачима енергије у осмом разреду тежиште је на електричној енергији. Моделе који користе обновљиве изворе енергије ученици могу моделовати на различите начине. Један од начина је извођење огледа са електропанелима. У ту сврху довољно је радити на мањој плочи електропанела и помоћу мултиметара (унимера) мерити промене у зависности од количине светла. У оквиру пројекта могуће је израдити модел ветрогенератора. Са интрефејсом ученици су се упознали на нивоу „црне кутије“ (блацк бок). Практично приказати како функционише интерфејс да би, у каснијој фази, могли применити стечена знања на неком пројекту. Ученике треба упознати са основним деловима интрфејса: напајање, улази и излази. На исти начин упознати основне делове робота и саставити једноставан школски робот.

С обзиром да је програм модуларног типа оставља се могућност да ученици изразе своје личне афинитете, способности, интересовања како би се определили за неке од понуђених могућности: израда модела електричних машина и уређаја, аутоматских система, робота, електронских склопова и модела који користе обновљиве изворе енергије. Садржаје треба реализовати кроз ученичке пројекте, од графичког представљања замисли, преко планирања, извршавања радних операција, маркетинга до процене и вредновања. Наставити са алгоритамским приступом у конструкторском моделовању посебно у приступу развоја техничког стваралаштва - од идеје до реализације. Потребно је да ученици користе податке из различитих извора, самостално проналазе информације о условима, потребама и начину реализације производа/модела користећи ИКТ, израђују производ/модел, поштујући принципе економичног искоришћења материјала и рационалног одабира алата и машина примењујући процедуре у складу са принципима безбедности на раду. У пројект се може укључити и више ученика (тимски рад) уколико је рад сложенији, односно ако се ученици за такав вид сарадње одлуче.

Када је пројекат реализован, ученици представљају резултате до којих су дошли. При томе треба омогућити да се самопроценом сопственог рада и рада других на основу постављених критеријума развије размена ставова и мишљења. Да би унапредили процес рада на пројекту, треба подстицати употребу електронске кореспонденције. Исто тако треба реализовати активности које се односе на одређивање оквирне цене трошкова и вредност израђеног модела приликом представљања производа/модела.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др). Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, потребно је обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. На тај начин ученици ће бити подстакнути да промишљају о квалитету свог рада и начинима како га унапредити. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

ИНФОРМАТИКА И РАЧУНАРСТВО

Циљ учења Информатике и рачунарства је оспособљавање ученика за управљање информацијама, безбедну комуникацију у дигиталном окружењу, креирање дигиталних садржаја и рачунарских програма за решавање различитих проблема у друштву које се развојем дигиталних технологија брзо мења .

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ИКТ	Предмет изучавања информатике и рачунарства. ИКТ уређаји, јединство хардвера и софтвера. Подешавање радног окружења. Организација података. Рад са сликама. Рад са текстом. Рад са мултимедијом. Рад са презентацијама	<ul style="list-style-type: none"> - наведе примену информатике и рачунарства у савременом животу - правилно користи ИКТ уређаје - именује основне врсте и компоненте ИКТ уређаја - прави разлику између хардвера, софтвера и сервиса - прилагоди радно окружење кроз основна подешавања - креира дигитални слику и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички) - креира текстуални документ и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички) - примени алате за снимање и репродукцију аудио и видео записа - креира мултимедијалну презентацију и примени основне акције едитовања и форматирања (самостално и сараднички) - сачува и организује податке - разликује основне типове датотека - реагује исправно када дође у потенцијално небезбедну ситуацију у коришћењу ИКТ уређаја;
ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Употреба ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин. Правила безбедног рада на Интернету. Претраживање Интернета, одабир резултата и преузимање садржаја. Заштита приватности личних података. Заштита здравља, ризик зависности од технологије и управљање временом	<ul style="list-style-type: none"> - доводи у везу значај правилног одлагања дигиталног отпада и заштиту животне средине - разликује безбедно од небезбедног, пожељно од непожељног понашања на Интернету - реагује исправно када дођу у контакт са непримереним садржајем или са непознатим особама путем Интернета - приступа Интернету, самостално претражује, проналази информације у дигиталном окружењу и преузима их на свој уређај - информацијама на интернету приступи критички - спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на Интернету - објасни појам ауторских права и разликује основне лиценце за дељење садржаја - препознаје ризик зависности од технологије и доводи га у везу са својим здрављем - рационално управља временом које проводи у раду са технологијом и на Интернету - наведе редослед корака у решавању једноставног логичког проблема
РАЧУНАРСТВО	Увод у тему. Радно окружење изабраног софтвера за визуелно програмирање. Алати за рад са графичким објектима, текстом, звуком и видеом. Програм – категорије, блокови наредби, инструкције.Програмске структуре (линијска, циклична, разграната).	
ПРОЈЕКТНА НАСТАВА	Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у групи у корелацији са другим предметима. Представљање резултата пројектног задатка.	

		<ul style="list-style-type: none"> - креира једноставан рачунарски програм у визуелном окружењу - сврсисходно примењује програмске структуре и блокове наредби - користи математичке операторе за израчунавања - објасни сценарио и алгоритам пројекта - анализира и дискутује програм - проналази и отклања грешке у програму - сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала у вези са темом, формулацији и представљању резултата и закључака - одабира и примењује технике и алате у складу са фазама реализације пројекта - наведе кораке и опише поступак решавања пројектног задатка - вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен - поставља резултат свог рада на Интернет, ради дељења са другима, уз помоћ наставника
--	--	---

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставног предмета *информатика и рачунарство*, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи овај предмет. Представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у три тематске целине: *ИКТ, Дигитална писменост и Рачунарство*.

У настави оријентисаној на постизање исхода потребно је уважити стечене дигиталне вештине ученика. У планирању и припремању наставе, наставник полази од исхода које треба остварити и планира, не само своје, већ, превасходно активности ученика на часу. Наставник треба да буде више оријентисан ка менторској улози, а мање ка предавачкој. Потребно је да наставник програмске исходе, који треба да се достигну до краја петог разреда, разложи на исходе – кораке за сваки час, било да се ради о часовима обраде или утврђивања, а које треба да оствари сваки ученик. Такође, треба да за сваки час планира и припреми средства и начине провере остварености пројектованих исхода. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама из разредног већа због успостављања корелација међу предметима.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Информационо-комуникационе технологије

Реализацију ове тематске целине започети навођењем примера примене ИКТ-а. Уз истицање позитивних промена које су ИКТ унеле у све сегменте људског друштва напоменути да се ИКТ брзо мењају. Мотивисати ученике да дискутују о могућности примене ИКТ-а из њихове перспективе, да описују искуства у коришћењу дигиталних уређаја (навести пример мобилних телефона, неку од последњих верзија познатих брендова...) шта је њима важно код мобилних уређаја: добар звук, боља фотографија, интернет, игре, запажања ученика како њихови родитељи користе ИКТ уређаје и слично.

Ученике информативно упознати са предметом изучавања информатике и рачунарства и то навођењем примера који би њима били познати. Објаснити појам *информационо-комуникационе технологије (ИКТ)*. Увести појмове хардвер и софтвер.

Навести врсте рачунара и дигиталних уређаја које ученици користе, делове из којих се састоје: тастатура, миш, екран, екран осетљив на додир, кућиште, звучници и сл., наводећи њихову функцију. Дискутовати са ученицима о њиховом искуству са хардвером и ИКТ уређајима. Циљ је да ученици буду у стању да разликују, именују и разумеју намену основних делова

дигиталних уређаја које користе. Напоменути да у рачунару постоји меморија у којој се памте бројеви којима су описани текст, слика, звук... Показати само на једном примеру како би се нека слика кодирала бројевима. Скренути пажњу на правилно руковање ИКТ уређајима.

Појам *оперативни систем* увести кроз повезивање претходног искуства ученика у коришћењу различитих дигиталних уређаја (кроз дискусију: нпр. који ОС користи мобилни телефон, навести примере: Android, Windows...). Нагласити који оперативни систем користе рачунари на којима ће радити у школи. Описати укратко улогу ОС, нагласити да препознаје и повезује делове рачунара и омогућава да користимо рачунар и друге дигиталне уређаје. На сличан начин увести и појам *кориснички програми*.

Кроз демонстрацију и личну активност ученика, скренути пажњу на правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одјављивање и искључивање рачунара). Увести појам „радна површина” оперативног система (направити паралелу код рачунара и других дигиталних уређаја). Објаснити појмове икона, пречица, трака са задацима (навести елементе и њихову намену).

Увести појам „Контролна табла“, појаснити намену и начин покретања. Без улажења у све детаље контролне табле, са ученицима у овом разреду урадити само најосновнија подешавања уређаја (миша, монитора...) и радног окружења (регионална језичка подешавања ОС-а, језик тастатуре СР ћирилица и латиница, јачина звука...). Овде паралелно урадити све активности, према могућностима, и кроз основна подешавања на телефону јер су такви уређаји ученицима блиски.

Кроз конкретне примере објаснити појам датотеке и неопходност организације датотека у рачунару: чување и проналажење, премештање или брисање (поменути „Корпу за отпатке“). Дискутовати са ученицима о врстама датотека (текст, бројеви, слике, звук, видео и мултимедија).

За креирање, измене, чување и приказивање резултата рада у форми датотека, одабрати доступне корисничке програме (лиценциране или бесплатне), као што су програми за: цртање, обраду текста, израду мултимедијалних презентација, снимање звука и видео-записа помоћу других уређаја (мобилни телефон, камера, микрофон...), репродукцију звука и видео материјала који могу бити инсталирани у рачунару или на „облаку”. Наставник може по својој процени одабрати и друге програме који ће такође утицати на стицање жељеног, функционалног ИКТ знања и вештина у раду са наведени мултимедијалним елементима.

При раду са текстом применити основне алате за уређивање и обликовање текста (унос текста, додавање, брисање, копирање, селектовање, поравнање, промена фонта, боје, величине слова, уметање слика...). Наглашавати потребу одабира одговарајућег писма (кодног распореда: ћирилица, латиница...) и инсистирати на примени језичког и дигиталног правописа. Увежбати чување и штампање документа. Рад са табелама и сложенијим алатима обрадити у старијим разредима.

Снимање звука и видео-записа, сходно могућностима, започети демонстрацијом употребе уређаја: камера, микрофон, звучници, мобилни телефони, итд. Обухватити најосновније технике у процесу снимања (покрени, заустави, сачувај, обриши) и репродукције (покрени, паузирај, заустави, пусти од почетка, подеси јачину звука). У вежби чувања аудио/видео записа скренути пажњу на различите типове датотека у конкретном програму (нпр. *mp3, mp4, avi, midi...*).

При изради мултимедијалних презентација применити основне алате за уређивање и обликовање садржаја. У програму за израду мултимедијалних презентација користити раније креиране звучне и видео записе. Прилагодити тип датотеке изабраном програму (користити неки од расположивих програма за конверзију података). Кроз разговор са ученицима дефинисати појам добре презентације и начине представљања (колико је битан садржај а не само форма).

Дигитална писменост

При реализацији тематске целине Дигитална писменост (5) појаснити ученицима шта значи коришћење ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин, и нагласити да то није обавеза само ИТ стручњака већ свих корисника. Демонстрирати функције антивирус програма и заштитног зида. Анализирати са ученицима од каквог су материјала направљени ИКТ уређаји, да ли се такви материјали могу рециклирати и на које све начине се могу одлагати дигитални уређаји који нису у употреби, у циљу заштите животне средине.

Проверити са ученицима њихова досадашња искуства у коришћењу веб-прегледача (читача, браузера). Разговарати о сајтовима претраживачима и начинима претраге, увести појмове аутор и ауторска права и навести основне лиценце. Претрагу интернета и одабир релевантних страница из приказаних резултата претраге. (Како проналазимо, бирамо и преузимамо информације? Како стварамо (онлајн апликације)? Како размењујемо информације и сарађујемо на интернету?)

На унапред припремљеном скупу веб-страница кроз дискусију о процени информација пронађених на интернету (публика којој је сајт намењен, аутор, тачност/прецизност, објективност, актуелност и интернет адреса) подстицати развој критичког мишљења ученика.

Упознати ученике са правилима понашања на интернету (енг. *netiquette*), као и на етичка и правна питања приступа садржајима (ауторска права, лиценце).

За утврђивање и појашњавање ове теме, организовати квизове и радионице (на теме безбедно– небезбедно, пожељно–непожељно понашање на интернету) као и симулације небезбедних ситуација са акцентом на то како је пожељно реаговати у датим ситуацијама (кроз играње улога и сл.). Једна од активности за ученике, ради повезивања знања, може бити израда текстуалних докумената на тему: Моја правила понашања на интернету, Пет најважнијих правила за безбедан интернет, Како да интернет постане сигурнији за децу, и сл.

Дискутовати са ученицима о томе како уређаји које свакодневно користе (рачунар, телефон, таблет...) могу лоше да утичу на њихово здравље при чему их треба водити ка ситуацијама на које их родитељи свакодневно подсећају (лоше држање, дуго гледање у екран,.....). Посебну пажњу посветити развоју свести код ученика о времену у току дана, утрошеном на рад са технологијом и могућим развојем зависности од технологије.

Рачунарство

Реализацију теме започети приказивањем мотивационих филмова о програмирању. Увести појмове: програм и програмирање. Демонстрирати готове анимације и рачунарске игре ради развијања свести и побуђивања мотивације да ученици сами могу да креирају своје игрице. Одабрати пример игрице за анализу (на пример са портала www.code.org, као и друге мотивационе материјале из сличних образовних извора) са циљем упознавања ученика са корацима у решавању једноставних проблемских задатака. Увести појам алгорита при решавању најједноставнијег проблема. Искористити искуство које ученици имају као корисници технологије (рачунара, паметних телефона...) да би се направила јасна веза између процеса програмирања и коначног производа, игрица или анимација. Поред тога, истицати да се кроз учење програмирања и алгоритама, развијају стратегије за решавања животних проблема, сваки задатак који себи постављамо у свакодневном животу се решава корак по корак, тј. алгоритамски.

Објаснити проблем речима, дефинисати сваку појединачну инструкцију (корак) и поступак ређања блокова, представити дејство наредбе „покрени” и описати какво дејство има на понашање објекта. Напоменути да се једном поређани блокови инструкција могу више пута покренути. Преласком на наредне нивое сложености објаснити зашто је погодно заменити кораке који се понављају одговарајућом блок наредбом (петља–блок „понављај”) или ако проблемски задатак садржи неки задати услов, објаснити потребу раздвајања (гранање–блок „ако је”) на наредбе које ће се извршити ако је испуњен услов.

Изабрати програмско окружење за визуелно програмирање (*Scratch, Stencyl, AppInventor, Alice, ...*) које треба да омогући алгоритамско решавање проблема и основе програмирања. Програмско окружење бирати тако да омогућава једноставну анимацију објеката, односно, да алати омогућавају ученицима да се одмах, без много теоријског увода и објашњења сложених програмерских концепата, активно укључе у програмирање.

У зависности од изабраног програмског окружења прилагодити сва следећа објашњења специфичностима тог алата.

Кроз активну наставу и укљученост у процес креирања програма од првих часова, ученици ће поступно усвојити потребне појмове, знања и вештине. Указати на сличности и разлике са примерима и радним окружењем приказаним на првом часу, као што су ограничења у избору објеката, ограничења у инструкцијама у задатку и навести које могућности нуди изабрано програмско окружење.

Погодан пример, приликом упознавања са радним окружењем, је да ученици за конкретан лик и конкретну сцену, поређају блокове наредби тако да се кликом на лик појави нека порука (нпр. „Здраво ја сам...“). Демонстрирати поступке: избор објеката (нагласак на библиотеке), слагање блокова по принципу „превуци–и–пусти“ и покретање програма. Указати ученицима на могућност измене појединачних особина објеката који су доступни у библиотекама и галеријама одабраног софтвера у форми 2Д односно 3Д модела. Упознати ученике кроз овај једноставни пример са појмом наредбе и концептом писања програма кроз ређање блок–наредби. Подизати ниво сложености у складу са појмовима који се уводе: пројекат и сценарио и направити везу са појмовима задатак и писање приче. Довести у везу поступак решавања задатка са писањем програма, и повезати појмове сценарио и алгоритам. Увести појмове: *Објекат–лик* (библиотека објеката, подешавање особина и својства за изабрани објекат), *Објекат–позорница* (библиотека позорница, подешавање позадине позорнице, координатни систем сцене), алати (умножи, исеци–обриши, увећај, умањи) и *датотека програма* (најчешће се користи термин – пројекат). За изабрано радно окружење за визуелно програмирање (за рад код куће) пожељно је припремити кратко писано упутство (проналажење, преузимање, инсталирање...), демонстрирати и појаснити (поступак: преузимања, чувања и инсталирања изабраног програмског окружења, напоменути могућност коришћења онлајн апликације, уколико таква могућност постоји). Сваки од објеката ученик може креирати самостално, уместо да користи предефинисане објекте из библиотека.

Демонстрирати на сваком примеру следеће технике: *креирање пројекта* (нови пројекат, изабрати објекат чије се активности дефинишу, као и објекте који дефинишу његову околину, дефинисати почетни положај објекта и својства објекта – у неким окружењима информација о објекту), *једноставна подешавања* (употребу алата: увећај, умањи, умножи, исеци, ротирај, промени боју...), *задавање изабраног кретања или понашања* (из палете блокова: управља догађајем, за задате акције одговарајући догађај...), *чување пројекта* (именовање, избор локације), *поновно отварање* (затварање, проналажење, покретање) и *модификацију пројекта* (измену неког елемента: оријентацију, боју, величину и сл., проналажење и исправљање грешака, чување измена у пројекту). Демонстрирати и указивати на разноврсне функционалности доступне у палетама блокова, за: кретања, изглед и активности коју објекат треба да реализује (предвиђених сценаријом) преко примера као што су: кретање објеката да се избегну препреке, разговор два лика о појмовима које су учили у претходној лекцији и сл.

Упознати ученике са категоријама блокова и начином задавања параметара (трајање догађаја, број понављања, промену угла, промену положаја...). Унос података преко тастатуре користити за промену параметара у оквиру блок-наредбе. Применом различитих функционалности објеката ученици треба да уоче информације о близини објеката, њиховој величини и просторним односима. На конкретном примеру демонстрирати утицај промене параметара на извршавање програма. Демонстрирати функције едитовања објеката, едитовања и управљања програмом (измене у редоследу блокова, обједињавање блокова који се понављају у *петље* или *гранање*), тестирање и праћење сваког корака приликом извршавања програма.

Пројектна настава

Наставницима се препоручује да у току петог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка. Време реализације пројектних задатака од којих је један из области *ИКТ* и *Дигитална писменост* и други из области *Рачунарство* одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који покривају област изабране теме. При избору тема, сходно интересовањима извршити поделу ученика на групе/парове.

При реализацији првог пројектног задатка ставити нагласак на разради пројектног задатка – од израде плана до представљања решења. Наставник планира фазе пројектног задатка у складу са временом, сложености теме, расположивим ресурсима (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина ИКТ и Дигитална писменост, техничке опремљености школе и других релевантних фактора). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник наглашава сваки корак, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења.

При представљању фаза пројекта може послужити следећи пример: *Фаза 1*: представљање тема, формирање група и одабир теме; *Фаза 2*: Одабир материјала и средстава, разматрање

додатне подршке предметног наставника у зависности од теме; *Фаза 3*: Планирање времена и избор стратегије за решавање задатка у складу са роком за предају рада; *Фаза 4*: Прикупљање и проучавање материјала, израда задатка и припрема за излагање; *Фаза 5*: Представљање резултата пројектног задатка, дискусија и процена/самопроцена урађеног (наставник модерира, обезбеђује услове за што успешније излагање, усмерава дискусију и врши евалуацију урађеног са прецизном повратном информацијом).

Пројектни задаци се баве реалним темама из школског или свакодневног живота. За предвиђени број часова ове тематске целине и са добро испланираним активностима, може се очекивати да ученици успешно израде и представе решење пројектног задатка. Акцент је на подстицању иницијатива и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика. Циљ је развијање и неговање: поступности, повезивања и изградње сопствених стратегија учења, вршњачког учења, вредновања и самовредновања постигнућа.

Пројектни задаци подразумевају корелацију и сарадњу са наставницима осталих предмета, која се може остварити на оваквим и сличним примерима:

- израда интервју-а или чланака
- израда упутства или туторијала
- израда правилапонашања

Други пројектни задатак се реализује по фазама које су већ описане.

За пример могу послужити следеће теме: Направи калкулатор или Креирај програм за израчунавање...(математика), Прича из космоса, Испричај причу о месту у коме живиш или Туристички водич кроз... (географија), Интервјуиши другаре о будућим занимањима (у форми стрипа), Замеси хлеб (од њиве до трпезе)... Ученици такође, могу позајмити већ урађени пројекат, преузети га са интернета и прилагодити свом сценарију. Идеја за пројектни задатак може бити и израда квиза и теста за проверу знања, понављање, утврђивање, систематизацију градива из целог предмета.

Ученици пре прикупљања материјала израђују сценарио (причу или алгоритам за конкретан задатак), разрађују кораке и описују поступак решавања пројектног задатка. Део задатка је и чување материјала употребљеног за решавање пројектног задатка. Очекивани продукт пројектног задатка је мултимедијални садржај у форми: стрипа, анимације, игрице и сл., а напреднији ученици могу израдити алгоритам и програм за решавање конкретног проблемског задатка.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика. У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења.

Будући да предмет *информатика и рачунарство* у петом разреду треба, првенствено да развије вештине, навике, вредносне ставове и стилове понашања, требало би и вредновање више усмерити ка праћењу и вредновању практичних радова и вежбања, а мање ка тестовима знања.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (електронска збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, време, финансијска средства и велики број ученика. Већи број ометајућих фактора, у прикупљању прилога и успостављању критеријума оцењивања, је решив успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником, уз коришћење Блумове таксономије.

Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано

анализира и користи тако да промени део своје наставне праксе. Када је промени, потребно је да прикупи нове податке да би могао да види колико су те промене ефикасне.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ИКТ	Дигитални уређаји и кориснички програми. Управљање дигиталним документима. Рад са сликама. Рад са текстом. Рад са мултимедијалним презентацијама које садрже видео и аудио садржаје.	<ul style="list-style-type: none"> - правилно користи ИКТ уређаје; - креира, уређује и структурира дигиталне садржаје који садрже табеле у програму за рад са текстом и програму за рад са мултимедијалним презентацијама; - креира и обрађује дигиталну слику; - самостално снима и врши основну обраду аудио и видео записа;
ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Употреба ИКТ уређаја на одговоран и сигуран начин у мрежном окружењу. Интернет сервиси Правила безбедног рада на Интернету. Претраживање Интернета, одабир резултата и преузимање садржаја. Заштита приватности личних података и ауторских права.	<ul style="list-style-type: none"> - уређује мултимедијалну презентацију која садржи видео и аудио садржаје; - чува и организује податке локално и у облаку; - одговорно и правилно користи ИКТ уређаје у мрежном окружењу; - разликује основне интернет сервисе; - примењује поступке и правила за безбедно понашање и представљање на мрежи; - приступа Интернету, самостално претражује, проналази и процењује информације и преузима их на свој уређај поштујући ауторска права;
РАЧУНАРСТВО	Основе изабраног програмског језика. Основне аритметичке операције. Уграђене функције. Ниске (stringови). Структуре података. Гранање. Понављање. Основни алгоритми.	<ul style="list-style-type: none"> - објасни поступак заштите дигиталног производа/садржаја одговарајућом СС лиценцом; - објасни поступак прикупљања података путем онлајн упитника; - креира једноставан програм у текстуалном програмском језику;
ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК	Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења Израда пројектног задатка у корелацији са другим предметима. Вредновање резултата пројектног задатка.	<ul style="list-style-type: none"> - користи математичке изразе за израчунавања у једноставним програмима; - објасни и примени одговарајућу програмску структуру (наредбе доделе, гранања, петље); - користи у оквиру програма нумеричке, текстуалне и једнодимензионе низовске вредности; - разложи сложени проблем на једноставније функционалне целине (потпрограме); - проналази и отклања грешке у програму; - сарађује са осталим члановима групе у одабиру теме, прикупљању и обради материјала, представљању пројектних резултата и закључака; - користи могућности које пружају рачунарске мреже у сфери комуникације и сарадње; - креира, објављује и представља дигиталне садржаје користећи расположиве алате; - вреднује процес и резултате пројектних активности.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставног предмета *информатика и рачунарство*, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи овај предмет. У настави оријентисаној на постизање исхода потребно је уважити стечене дигиталне вештине ученика. У планирању и припремању наставе, наставник полази од исхода које треба остварити и планира, не само своје, већ, превасходно активности ученика на часу. Наставник треба да буде више оријентисан ка менторској улози, а мање ка предавачкој.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ИКТ

Да би сви ученици остварили предвиђене исходе, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и према њима планира и прилагођава наставне активности. Наставник треба да осмисли активности тако да укључују практичан рад уз примену ИКТ-а, повезивање различитих садржаја из других тема унутар самог предмета, као и са другим предметима. Пожељно је да планиране активности ученика на часу прати сажето и јасно упутство за реализацију задатка, уз евентуалну претходну демонстрацију поступка од стране наставника. Оставити простор за ученичку иницијативу и креативност – кроз дискусију са ученицима одабирати адекватне алате, концепте и стратегије за реализацију одређених активности. У току реализације планираних активности радити на успостављању и неговању навика и понашања као што су поступност, аналитичност, истрајност, самосталност у раду, али и спремност на сарадњу и одговоран приступ тимском раду.

Достизање дефинисаних исхода може се остварити уз одређени степен слободе наставника како у избору метода рада, програмских алата и технологија (рачунар, дигитални уређај...), тако и у редоследу и динамици реализације елемената различитих тематских области. На интернету и у литератури се могу се наћи примери добре праксе које, уз прилагођавање условима рада и поштовање ауторских права, треба користити у настави и учењу.

С обзиром на то да је настава овог предмета теоријско-практичног карактера часове треба остваривати са одељењем подељеним на групе, односно са највише 20 ученика. Програм наставне и учења треба остваривати на спојеним часовима. Подсетити ученике на значај поштовања правила која важе у кабинету и у раду са рачунарима и опремом, кроз демонстрацију и личну активност ученика (правилно укључивање, пријављивање, коришћење, одја-вљивање и искључивање рачунара).

Поновити и дискутовати са ученицима врсте дигиталних уређаја, као и намену програма које су користили у петом разреду.

Ученици би требало да знају да наведу и препознају из којих се компоненти састоји стони и/или преносни рачунар и укратко опишу основну улогу сваке од њих.

Оспособити ученике за рад у програму за управљање документима на рачунару (који је део оперативног система рачунара), проналажење, копирање/пренос докумената са екстерних уређаја и меморија. Представити функције стандардних дијалога за читавање, снимање и проналажење датотека.

Наставник бира корисничке програме (комерцијалне или слободне) које ће ученици користити. Програми за цртање, обраду текста, израду мултимедијалних презентација, снимање звука и видео записа, репродукцију звука и видео материјала могу бити инсталирани локално на рачунару или у "облаку" тј. могу се користити преко интернета.

Најпре обновити рад са основним алатима за уређивање и обликовање текста (унос текста, додавање, брисање, копирање, селектовање, поравнање, промена фонта, боје, величине слова, уметање слика, ...). Наглашавати потребу одабира одговарајућег писма одабиром тастатурног распореда за наше говорно подручје (ћирилица, латиница...) и инсистирати на примени језичког и дигиталног правописа. Усвојене вештине је неопходно увежбавати са ученицима, да би што ефикасније вршили основне операције са текстом коришћењем само тастатуре (да се крећу кроз текст карактер по карактер, реч по реч, пасус по пасус, да користе

тастере Home и End, да селектују текст помоћу тастера Shift и тастера за кретање кроз текст, користе пречице за копирање, исецање, лепљење и сл.). Нагласити да се исте технике за рад са чистим текстом користе у великом броју разнородних програма (едиторима текста, текст-процесорима, клијентима електронске поште итд.).

Активности ученика усмерити на могућности одабраног текст процесора, подешавање радног окружења, врсте приказа које су погодније у зависности од тога да ли се уноси текст, исправљају грешке у тексту или врши преглед документа пре штампања и сл. Оспособити ученике да подешавају радно окружење изабраног текст-процесора, подешавају димензије и маргине странице, уносе текст ћириличким и латиничким писмом, сачувају унети текст, отварају постојећи текстуални документ, затварају активни документ, врше основно форматирање текста (својства пасуса, карактера итд.).

Навести елементе који се могу уметнути у текстуални документ (слике, графички облици, табеле, симболи...). Указати на сврху уметања таквих елемената наводећи једноставне примере и повезати технику уметања ових елемената са уметањем слика које су вршили у петом разреду.

Посебну пажњу посветити табелама. Изабрати једноставне примере (распоред часова, календар и сл.) помоћу којих се уводе елементи табеле: ћелија, ред и колона. Представити алате за рад са табелама који су доступни у програму за обраду текста. Вежбати њихово додавање, брисање, селекцију, применити шаблоне за дизајн и сл. Оспособити ученике да уметну табелу у текстуални документ, уносе и уређују садржаје табела, форматирају табелу.

У оквиру уређивања дигиталне слике/цртежа оспособити ученике да поред основних алата изабраног програма (селектовање, копирање, лепљење, промену величине слике, додавање и брисање облика, одсецање дела слике, чување у жељеној величини и квалитету слике, затварање, проналажење и сл.) користе и напредне алате за припрему слике за уметање у текстуални документ и мултимедијалну презентацију (нпр. алати за зумирање, унос текста, употребу четкице, гумице, додавање сенке, додавање тродимензионалних ефеката).

Снимање звука и видео записа сходно могућностима започети демонстрацијом употребе уређаја: камера, микрофон, звучници, мобилни телефони, односно других расположивих уређаја који обављају предвиђене функције. Поред основних техника у процесу снимања (покрени, заустави, сачувај, обриши) и репродукције (покрени, паузирај, заустави, пусти од почетка, подеси јачину звука) обучити ученике да одговарајућим алатом модификују видео запис (скраћивање). У вежби чувања аудио/видео записа скренути пажњу на различите типове датотека у конкретном програму (нпр. mp3, mp4, avi, midi...).

Дигитална писменост

Представити ученицима основне интернет сервисе: сервис електронске поште, www као јавни информациони сервис, дискусионе групе и сервисе за претраживање интернета. Објаснити чему ти сервиси служе, упознати их са планом коришћења ових сервиса.

Представити веб као најпознатији интернет сервис. Објаснити да веб функционише тако што су корисницима потребне услуге и њима их пружају уређаји специјализовани за то (сервери). У свакој комуникацији морају да постоје правила, односно протоколи (HTTP и HTTPS) као и правилно навођење и коришћење адреса (домена и УРЛ са једне и IP и MAC адреса са друге стране).

Објаснити структуру УРЛ адресе и значење појединих домена на edu.rs, gov.rs, .com... Упутити ученике на веб сајт (нпр. <http://www.mojaipadresa.info/>) путем кога могу да пронађу информације о IP-адреси сајта, као и уређаја који је употребљен за претрагу..

Нагласити да се приликом посете сајтовима, као и приликом преузимања садржаја, дигитални уређај који користимо је изложен процедурама којима се прикупљају подаци за које корисник не зна у коју ће сврху бити употребљени (IP адреса, локација), а уређај може бити изложен дејству нежељених програма (вируси, шпијунски програми). У ту сврху је потребно применити расположиве мере заштите.

Представити предности употребе веб сервиса на примеру алата за креирање онлајн упитника, који не би садржао више од три питања различитог типа. Нагласити значај онлајн упитника као корисног алата за прикупљање података у истраживањима, анкетама, квизовима

или тестовима. Наставник креира онлајн упитник на свом налогу на диску, објављује га на школском сајту и ученицима поставља као задатак да на својим радним јединицама попуне упитник. Показати ученицима како изгледа табела са свим њиховим одговорима. Преузети табелу и без удубљивања у њену структуру показати како за свако питање изгледа колона са њиховим одговорима. Урадити попуну упитника два пута, први пут допустити ученицима да се представе са својим измишљеним именима и други пут, нагласити ученицима да попуне своја права имена. Упоредити, заједно са ученицима, одговоре за иста питања у једном и другом случају.

За утврђивање и појашњавање ове теме организовати квизове или радионице (на теме безбедно-небезбедно, пожељно-непожељно понашање на интернету) као и симулације небезбедних ситуација са акцентом на то како је пожељно реаговати у датим ситуацијама (кроз играње улога и сл.). Једна од активности за ученике, ради повезивања знања, може бити израда текстуалних докумената или мултимедијалних презентација на тему: Моја правила понашања на интернету, Пет најважнијих правила за безбедан интернет, Како да интернет постане сигурнији за децу, и сл. Кроз креирање ових докумената увежбавати сараднички рад и коришћење бесплатних онлајн платформи.

Пројектни задатак из области ИКТ и Дигитална писменост

При реализацији тематске целине нагласак је на разради пројектног задатка – од израде плана до представљања решења. Наставник планира фазе пројектног задатка у складу са временом, сложености теме, расположивим ресурсима (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина ИКТ и Дигитална писменост, техничке опремљености школе и других релевантних фактора). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник наглашава сваки корак, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења. При представљању фаза пројекта може послужити следећи пример: *Фаза 1:* представљање тема, формирање група и одабир теме; *Фаза 2:* Одабир материјала и средстава, разматрање додатне подршке предметног наставника у зависности од теме; *Фаза 3:* Планирање времена и избор стратегије за решавање задатка у складу са роком за предају рада; *Фаза 4:* Прикупљање и проучавање материјала, израда задатка и припрема за излагање; *Фаза 5:* Представљање резултата пројектног задатка, дискусија и процена/ самопроцена урађеног (наставник модерира, обезбеђује услове за што успешније излагање, усмерава дискусију и врши евалуацију урађеног са јасном повратном информацијом).

Пројектни задаци се баве реалним темама из школског или свакодневног живота. За предвиђени број часова ове тематске целине и са добро испланираним активностима може се очекивати да ученици успешно израде и представе решење пројектног задатка. Акцент је на подстицању иницијативе и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика. Циљ је развијање и неговање: поступности, повезивања и изградње сопствених стратегија учења, вршњачког учења, вредновања и самовредновања постигнућа.

Рачунарство

Реализацију теме започети приказом израде задатака израчунавањем, применом операција: сабирања, одузимања, множења и (реалног) дељења. Пожељно је бирати задатке који имају реалну примену у стварном животу из области блиских ученицима (спорт, мода), било у другим наставним предметима (математика, физика, биологија, историја, географија и слично). Увести појам израза у програмском језику и његових саставних елемената (бројевних константи, променљивих и аритметичких оператора, уз пратећи појам типа).

Увести *променљиве* као појам за именовање улазних података и међурезултата израчунавања као и механизам за читавање вредности улазних података и испис резултата. Променљиве у почетку третирају на исти начин као у математици и не мењати вредности једном додељеним променљивима (императивна додела, попут $i=i+1$, је нов концепт на који је потребно поново се вратити током обраде итеративних поступака). Ако је приликом уноса података неопходна конверзија читаног текста у број укратко је описати, а детаљно појашњење дати када се буде обрађивала тема рада са текстом.

Вежбање *контроле тока програма* може се веома лепо постићи цртањем уз помоћ покретања објекта који током кретања оставља траг на екрану и робота који у лавиринту има задатак да дође на одређено место, заобилазећи при том препреке и премештајући предмете.

Ова два приступа су често део уводних курсева програмирања заснованих на блоковском програмирању (нпр. на code.org), а за њих постоји и директна подршка у неким програмским језицима и окружењима. Ученицима искорак у рачунарску графику обично бива занимљивији од писања програма који раде у чистом текстуалном режиму и стога има смисла током обраде теме контроле тока програма користити овакве библиотеке.

У склопу обраде *гранања* потребно је приказати релацијске оперatore (једнако, различито, мање, веће, мање-једнако, веће-једнако) и писање релацијских израза који се јављају као услови у наредби гранања. Показати непотпуни (тзв. if-then) и потпуни (тзв. if-then-else) облик наредбе гранања. Приказати и *логичке оперatore* (*и*, *или*, *не*) који се користе за изражавање сложенијих услова. На основном нивоу сасвим је довољно да ученици савладају гранање на основу елементарног услова (нпр. да у зависности од унутрашње температуре одреде да ли је довољно топло за купање) и евентуално да повежу два услова на одговарајући начин (нпр. да одреде да ли број припада неком интервалу поређењем са доњом и горњом границом интервала).

Поред рада са бројевима у реалним програмима најчешћи је *рад са текстуалним подацима*. У већини савремених језика постоји посебан тип података за то (*ниске тј. стрингови*), опремљен великим бројем корисних библиотечких функција. Ученицима приказати како се формирају *променљиве текстуалног типа*, како се одређује дужина текста, како се врши конверзија између текста (који садржи низ цифара) и бројева, како се врши провера да ли текст садржи карактер, како се издваја део текста на датим позицијама и слично. Ако је директно подржан програмским језиком, илустровати и поредак између ниски (лексикографски, као у речнику).

Пројектни задатак из области Рачунарство

Пројектна настава је комплексан приступ настави и учењу који најчешће користи методе као што су проблемска настава и учење засновано на истрази (питањима).

Проблемска настава поставља пред ученике стварни проблем из живота који треба истражити и за који треба предложити могућа решења. Све врсте реалних животних проблема могу бити повод за проблемску наставу. Пронађена решења се могу тестирати и о њима се може расправљати.

Истраживање можемо да дефинишемо као „потрагу за истином, информацијама или знањем”. Учење засновано на истраживању почиње постављањем питања, наставља са истраживањем и завршава се проналажењем решења, доношењем разумних закључака, одговарајућих одлука, или применом нових знања или вештина.

Наставни пројекат подразумева програмирање у текстуалном програмском језику или адаптацију унапред датог програма у циљу решавања пројектног задатка.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. У процесу оцењивања потребно је узети у обзир све активности ученика (уредност, систематичност, залагање, самоиницијативност, креативност и др). Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, потребно је обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. На тај начин ученици ће бити подстакнути да промишљају о квалитету свог рада и начинима како га унапредити. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ
ИКТ	Обележавање логичке структуре и генерисање прегледа садржаја текстуалног документа. Карактеристике рачунарске графике	По завршетку разреда ученик ће бити у стању да: – разликује визуелну презентацију и логичку структуру текста; – користи алате за стилско обликовање документа и креирање прегледа садржаја у

	(пиксел, резолуција, RGB и CMYK модели приказа боја, растерска и векторска графика). Рад у програму за растерску графику. Рад у програму за векторску графику. Израда гиф анимација. Коришћење алата за снимање екрана.	програму за обраду текста; – објасни принципе растерске и векторске графике и модела приказа боја; – креира растерску слику у изабраном програму; – креира векторску слику у изабраном програму; – користи алате за уређивање и трансформацију слике; – креира гиф анимацију; – креира видео-запис коришћењем алата за снимање екрана; – разликује појмове URL, DNS, IP адреса; – објасни појмове хипервеза и хипертекст; – креира, форматира и шаље електронску пошту; – обавља електронску комуникацију на сигуран, етички одговоран и безбедан начин водећи рачуна о приватности; – препозна непримерени садржај, нежељене контакте и адекватно се заштити; – подешава хипервезе према делу садржаја, другом документу или веб локацији; – уз помоћ програмске библиотеке текстуалног програмског језика исцртава елементе 2Д графике; – употребљава петље и генератор насумичних бројева за исцртавање сложенијих облика; – планира, опише и имплементира решење једноставног проблема; – проналази и отклања грешке у програму; – сарађује са осталим члановима групе у свим фазама пројектног задатка: – креира, уређује и структурира дигиталне садржаје који комбинују текст, слике, линкове, табеле и анимације; – креира рачунарске програме који доприносе решавању пројектног задатка; – поставља резултат свог рада на Интернет ради дељења са другима уз помоћ наставника; – вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен.
ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	URL, DNS, IP адреса. Хипервеза и хипертекст. Електронска пошта, креирање налога, слање и пријем поште. Електронска пошта (контакти, безбедност, нежељена пошта). Рад на дељеним документима (текстуалним документима / презентацијама /упитницима...) у облаку.	
РАЧУНАРСТВО	Рад са изабраним текстуалним програмским језиком у области 2Д графике. Основне карактеристике изабране графичке библиотеке. Методе за исцртавање основних геометријских облика. Подешавање боја и положаја објеката. Примена петљи и случајно генерисаних вредности на исцртавање геометријских облика.	
ПРОЈЕКТНИ ЗАДАТАК	Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у корелацији са другим предметима. Вредновање резултата пројектног задатка.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Наставницима се препоручује да у току седмог разреда, ради развијања међупредметних компетенција и остваривања корелације са другим предметима, реализују са ученицима најмање два пројектна задатка који обухватају теме и из других предмета. Време реализације пројектних задатака (једног из области ИКТ и Дигитална писменост и другог из области Рачунарство) одређује наставник у договору са ученицима и са наставницима других предмета, који обухватају област изабране теме. При избору тема, понудити неколико пројектних тема и омогућити тимовима ученика да одаберу ону која највише одговара њиховим интересовањима.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање који одговарају активностима планираним за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за друге потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљ коме се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава

активност ученика. Ученике треба упућивати да, осим уџбеника, користе и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Информационо-комуникационе технологије

Наставну тему Информационо-комуникационе технологије започети радом на документу који представља својеврсну рекапитулацију онога што су ученици учили у претходна два разреда. Наставник припрема текстуални документ, даје инструкције о даљем раду и локацији на којој је документ постављен (Припремљени документ треба да се састоји од насловне и највише још 5 страница текста са сликама и табелама и треба да садржи најважније појмове и технике изучаване у претходна два разреда.). Ученици треба да пронађу и отворе овај документ у изабраном текст процесору, да прочитају текст и логички га уреде, доделе му одговарајуће стилове, идеално до 3 нивоа дубине (нпр. *Heading 1*, *Heading 2*, *Heading 3*). Наставник треба да представи технику израде прегледа садржаја текстуалног документа, а ученици да је примене на документу који су логички структурирали. На овај начин, ученици се осврћу на раније научено смислено користећи нову технику израде прегледа садржаја текстуалног документа.

У сегменту креирања и обраде дигиталне слике, ученицима треба објаснити карактеристике векторског и растерског представљања слике на рачунару. Представити *RGB* и *СМУК* палете боја, указати на везу избора палете у односу на намену: *RGB* – за приказивање на дигиталном уређају или на интернету, односно *СМУК* палете боја за припрему за штампање. На овом месту погодна је увести и питање одговарајуће резолуције (квалитета) графичке датотеке у контексту конкретне потребе – штампање или коришћење на дигиталном уређају, односно постављање на интернет. Код помињања резолуције слике, још једном подсетити ученике на појам пиксел, те однос квалитета слике и резолуције. Коментарисати количину меморијског простора који заузима иста дигитална слика припремљена за штампу и припремљена за приказивање на вебу или слање електронском поштом. Повезати са претрагом слика у оквиру интернет прегледача (претрага по „величини“ слике). Објаснити појам битмапе и најчешће технике компресије података (компресија редуковањем величине, компресија без губитка података и компресија са губитком квалитета слике), без уласка у техничке детаље самих алгоритама компресије.

Наставити рад на креирању растерске графике у програму који су ученици користили у претходним разредима. Увести појам и сврху слојева. Приказати слику која садржи више слојева, од којих је један текст. Објаснити да је у неким програмима за растерску графику текст векторски слој у растерској слици. Демонстрирати увећавање слова док је слој векторски. Трансформисати слој са текстом у растер и увећати га. Тражити од ученика да уоче разлике. Показати технике: додавања и брисања слоја, видљивости и сакривања слоја, подешавања провидности, закључавања слоја за измену и стапања слојева...

Представити алате за селекцију и основне корекције дигиталних слика и фотографија као што су промена нивоа осветљености, контраста и обојености. Увести могућност примене *Филтера*. Издвојити филтере попут *Blur* (замућеност) и *Sharpen* (оштрина) и позвати ученике да осмисле ситуације у којима је пожељно користити један, односно други филтер (нпр. поштовање права приватности особа које сликамо...). Показати основне геометријске трансформације над сликом (опсецање, ротирање, смицање и превртање слике у целини...). Ученици могу на својим фотографијама да увежбавају технике основних корекција и обраде фотографије. Приказати могућности аутоматске обраде већег броја дигиталних слика (нпр. аутоматско смањење величине свих слика преузетих са дигиталног фото-апарата).

Упознати ученике са карактеристикама радног окружења одабраног програма (инсталираног локално на рачунару или у „облаку“) за креирање и обраду векторске графике.

Посебну пажњу посветити: алатима за селекцију, пројектовању цртежа (подели на нивое, уочавању симетрије, објеката који се добијају померањем, ротацијом, трансформацијом или модификацијом и комбиновањем других објеката...), као и припреми за цртање (избор величине и оријентације папира, постављање јединица мере, размере, помоћних линија и мреже...).

Код цртања основних графичких елемената (дуж, изломљена линија, правоугаоник, квадрат, круг, елипса) објаснити принцип коришћења основних алата (означавање, брисање, копирање, груписање и разлагање, премештање, ротирање, симетрично пресликавање, поравнање...).

Поновити поступак векторизације, применити га на изабрану растерску слику. У договору са наставником ликовне културе, креирати текстуалне задатке који ће навести ученике да трагају за уметником, пронађу описано дело и векторизују га.

Дигитална писменост

Подсетити ученике на значење појмова који су у претходним разредима представљени скраћеницама *URL* и *IP* адреса, затим појмова клијент и сервер у мрежном окружењу, као и на значење појмова: *домен*, *назив интернет домена*, *веб-адреса* и њихову узајамну везу. Укратко представити значење појмова: *DNS сервис* (на пример *DNS -Domain Name System* – као базни интернет сервис, који омогућава превођење текстуалних у нумеричке ознаке и обратно) и *DNS сервер* (на пример *DNS Server* – уређај који омогућава да се за тражене услуге на одређеном интернет домену добију одговарајуће *IP* адресе неопходне за комуникацију и размену података у мрежи) и објаснити њихову улогу у комуникацији између клијента и сервера у мрежном окружењу (на пример у ком су односу *DNS сервис*, *URL* и *IP* адреса у оквиру веб сервиса (*World Wide Web*). Објаснити појам хипервезе (*hyperlink*) и хипертекста (*hypertext*). Приказати хипертекст и хиперлинк у интернет прегледачу, а затим, у програмима за обраду текста и израду мултимедијалних презентација демонстрирати додавање и подешавање хипервезе према делу текста у документу, другом документу или према неком садржају на инернету.

Представити интернет сервис *електронска пошта (e-mail)*. Објаснити значење појма адреса електронске поште, описати и по потреби демонстрирати поступак креирања налога за електронску пошту. Представити поступак креирања и форматирања електронске поште, поступак уметања прилога и хипервеза. Нагласити важност форме саме поруке, проверу правописа и садржаја поруке пре слања. Објаснити одељке који се односе на: наслов поруке, адресе примаоца (коме, копија, скривена копија). Објаснити значење функција: *проследи*, *одговори* и *одговори свима* на већ примљену поруку, нагласити дејство сваке од њих. Представити организацију и начин складиштења порука за изабрани сервис у виду фасцикли (ако се ради о *Gmail*-у, напоменути да нема фасцикле, него ознаке – *лабеле*) у којима се чувају примљене поруке, послате поруке, недовршене, нежељена пошта, отпад, као и могућности изабраног сервиса за електронску пошту за архивирање, означавање порука по важности и сл. Посебну пажњу посветити правилима која важе у писаној електронској комуникацији а која подстичу стицање добрих навика код ученика, као што су: правилна примена традиционалног и дигиталног правописа и форми које важе у писаној комуникацији, подсетити на правила нетикеције у писаној електронској комуникацији (на пример да не треба писати све великим словима, да не треба прослеђивати примљену поруку без дозволе аутора, да треба водити рачуна о величини и броју прилога које шаљемо и сл.), на важност заштите личних података и контаката, питања безбедности, начинима заштите од нежељене поште и уобичајених поступака које треба применити у те сврхе.

Подсетити ученике на примере дељења садржаја који су описани и примењивани у претходним разредима и представити могућности које нуди рачунарство у облаку (*Cloud Computing*) путем дељеног диска за чување података, употребу апликација и алата доступних уз изабрани е-маил налог. Представити концепт рада изабраног дељеног диска (на пример: *OneDrive*, *Google Drive*...) за организацију података, демонстрирати рад у апликацијама и направити аналогију са офлајн апликацијама исте намене (процесор текста, програм за рад са слајд-презентацијама...). Представити поступак дељења и подешавање опција дељења садржаја (на пример, путем линка на конкретне мејл адресе). Описати и демонстрирати рад на дељеном тексту, презентацији или упитнику кроз активности на конкретном садржају. Указати на бројне предности и могуће недостатке сарадничког рада. Описати и приказати поступке рада на документу, преузимање и чување у одговарајућим форматима намењеним за даљи рад, штампање

или друге потребе. Објаснити поступак креирања, додавања (отпремања са уређаја на дељени диск) и преузимања садржаја (са дељеног дика на уређај). Приликом представљања концепта приступа дељеним садржајима по нивоима (уређивање, преглед и коментарисање) указати на важност поштовања правила безбедности, заштите података и ауторских права, која чланови групе треба да усвоје током рада на заједничком документу.

Пројектни задатак за теме ИКТ и Дигитална писменост

При реализацији првог пројектног задатка, наставник планира фазе пројектног задатка у складу са временом, сложеношћу теме, расположивим ресурсима (знања, вештине и ставови које су ученици усвојили након тематских целина *ИКТ* и *Дигитална писменост*, техничке опремљености школе и других релевантних фактора). Ученици заједно са наставником пролазе кроз све фазе рада на пројектном задатку, при чему наставник наглашава сваки корак, објашњава, иницира дискусију и предлаже решења.

Посебну пажњу посветити развоју међупредметних компетенција, подстицању иницијативе и креативности, успостављању сарадничких и вредносних ставова код ученика.

Рачунарство

Креирање програма који користе графику обрађивати у истом програмском језику и окружењу које је коришћено за учење програмирања током 6. разреда. Пре преласка на обраду нових тема обновити технике програмирања у текстуалном програмском језику у 6. разреду (бар 4 школска часа).

Укратко упознати ученике са библиотеком за 2Д графику која ће бити коришћена у настави и, ако је то потребно, са начином њене инсталације. Подцртати везу између програмирања графичких апликација и програма за векторску графику (сваки цртеж се састоји од скупа геометријских облика описаних својим нумеричким параметрима).

Описати основну структуру графичког програма и потрудити се да се током наставе та структура што мање варира. Уколико графичка библиотека захтева нетривијалан програмски код за иницијализацију и деиницијализацију, ученицима понудити готову мустру од које могу да крену програмирање својих апликација, са што мање когнитивног оптерећења у вези са техничким детаљима одабране графичке библиотеке и са централним фокусом на технике заједничке већини графичких библиотека.

Увести појам координатног система прозора, описати сличности и разлике у односу на традиционални координатни систем који се користи у математици. Увести начине задавања боја (именоване боје, боје задате помоћу три броја у RGB систему).

Описати и демонстрирати поступак примене ових облика у цртању мало сложенијих цртежа, као и технику исписа текста на екрану, на датој позицији и са одабраним словним ликом (фонтом).

Приказати технике читавања и приказа слика, ако их одабрана графичка библиотека подржава и илустровати их кроз низ примера (слике могу да буду унапред припремљене од стране наставника, а ученицима се може задати да са интернета преузму одговарајуће слике, обраде их у програму за обраду слика и онда их увезу у своју апликацију).

Приказати генерисање насумичних бројева и употребу насумично генерисаних бројева на цртање насумично распоређених облика и насумични избор боја.

Приказати ученицима могућност употребе референтних приручника, туторијала, видео-туторијала и интернет форума у циљу налажења потребних информација о примени библиотечких функција, алгоритама и релевантних делова програмског кода.

Пројектни задатак из области Рачунарство

Пројектна настава у области Рачунарства је комплексан приступ настави и учењу који најчешће користи методе као што су проблемска настава и учење засновано на истрази (питањима).

Проблемска настава поставља пред ученике стварни проблем из живота који треба истражити и за који треба предложити могућа решења. Све врсте реалних животних проблема могу бити повод за проблемску наставу. Пронађена решења се могу тестирати и о њима се може справљати.

Наставни пројекат подразумева програмирање у текстуалном програмском језику или адаптацију унапред датог програма у циљу решавања пројектног задатка. За реализацију наставног пројекта могуће је користити рачунар или други програмабилни физички уређај.

Теме наставног пројекта треба осмислити тако да подржавају функционализацију знања ученика стечених учењем различитих предмета.

Могуће теме наставног пројекта:

- *Да ли живим здраво?*
- *Дигитална башта*
- *Бицикл са сигнализацијом*
- *Интерактивни албум*

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика. У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (електронска збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења портфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, време, финансијска средства и велики број ученика. Већи број ометајућих фактора, у прикупљању прилога и успостављању критеријума оцењивања, је решив успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником, уз коришћење Блумове таксономије.

Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да промени део своје наставне праксе. Када је промени, потребно је да прикупи нове податке да би могао да види колико су те промене ефикасне.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ИКТ	Радно окружење програма за табеларне прорачуне. Креирање радне табеле и унос података (нумерички, текстуални, датум, време....). Формуле и функције. Примена формула за израчунавање статистика. Сортирање и филтрирање података. Груписање података и израчунавање статистика по групама. Визуелизација података - израда графикана. Форматирање табеле (вредности и ћелија) и припрема за штампу. Рачунарство у облаку - дељене табеле (нивои приступа, измене и коментари).	- унесе и мења податке у табели; - разликује типове података у ћелијама табеле; - сортира и филтрира податке по задатом критеријуму; - користи формуле за израчунавање статистика; - представи визуелно податке на одговарајући начин; - примени основне функције форматирања табеле, сачува је у пдф формату и одштампа; - приступи дељеном документу, коментарише и врши измене унутар дељеног документа; - разуме на које све начине делимо личне податке приликом коришћења интернета;
ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ	Заштита личних података. Права детета у дигиталном добу Отворени подаци.	- разуме потенцијалне ризике дељења личних података путем интернета, поготову личних

РАЧУНАРСТВО	<p>Програмски језици и окружења погодни за анализу и обраду података (Јупутер, Оцтаве, Р, ...).</p> <p>Унос података у једнодимензионе низове. Једноставне анализе низова података помоћу библиотечких функција (сабирање, просек, минимум, максимум, сортирање, филтрирање).</p> <p>Графичко представљање низова података. Унос и представљање табеларно записаних података. Анализе табеларно записаних података (нпр. просек сваке колоне, минимум сваке врсте, ...). Обраде табеларно записаних података (сортирање, филтрирање, ...). Груписање података и одређивање статистика за сваку групу.</p>	<p>података деце;</p> <ul style="list-style-type: none"> - разуме везу између ризика на интернету и кршења права; - објасни појам „отворени подаци”; - успостави везу између отварања података и стварања услова за развој иновација и привредних грана за које су доступни отворени подаци; - унесе серију (низ) података; - изврши једноставне анализе низа података (израчуна збир, просек, проценте, ...); - графички представи низове података (у облику линијског, стубичастог или секторског дијаграма); - унесе табеларне податке или их учита из локалних датотека и сними их;
ПРОЈЕКТНИ ЗАДАЦИ	<p>Онлајн упитник (креирање - типови питања, дељење - нивои приступа и безбедност). Онлајн упитник (прикупљање и обрада података, визуализација). Отворени подаци. Инфографик. Управљање дигиталним уређајима (програмирање уређаја). Фазе пројектног задатка од израде плана до представљања решења. Израда пројектног задатка у корелацији са другим предметима. Вредновање резултата пројектног задатка.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - изврши основне анализе и обраде табеларних података (по врстама и по колонама, сортирање, филтрирање, ...); - изврши анализе које укључују статистике по групама - сарађује са осталим члановима групе у свим фазама пројектног задатка; - сараднички осмисли и спроведе фазе пројектног задатка; - самовреднује своју улогу у оквиру пројектног задатка/тима; - креира рачунарске програме који доприносе решавању пројектног задатка; - поставља резултат свог рада на Интернет ради дељења са другима уз помоћ наставника; - вреднује своју улогу у групи при изради пројектног задатка и активности за које је био задужен.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења информатике и рачунарства, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по спиралном моделу и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су јасни и прецизни искази о томе шта ученик зна да уради и вредносно процени по завршетку процеса учења. Наставни програм предмета информатика и рачунарство се састоји из три тематске целине: Информационо-комуникационе технологије (скр. ИКТ), Дигитална писменост и Рачунарство.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да оствари исходе, које методе и технике да примени, као и које активности ће за то одабрати. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање који одговарају активностима планираним за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за друге потребно више времена, више различитих активности и рад на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљ коме се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче, организује и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да, осим уџбеника, користе и друге изворе знања,

како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Избор метода и облика рада зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Анализа података

Анализа података и доношење закључака и одлука на основу података представља једну од најзначајнијих вештина у савременом друштву. Стога је ова тема у фокусу током читавог осмог разреда, и подаци и њихова анализа се обрађују кроз све три тематске целине. У оквиру теме ИКТ, подаци се обрађују и анализирају коришћењем програма за табеларне прорачуне, у оквиру теме Дигитална писменост прича се о поузданости података и значају заштите података и приватности, док се у оквиру теме Рачунарство приказује обрада података применом специјализованих програмских језика и окружења.

Подаци су у рачунарима обично организовани табеларно. На пример, информациони системи предузећа дају могућност извоза разних извештаја у облику табела. У последње време је све чешћа пракса да уместо традиционалних извештаја које можемо одштапати и презентовати на папиру информациони систем извештај даје у форми Ехцел табеле у којој можемо сами да сортирамо, филтрирамо, групишемо и сумирамо податке, правимо дијаграме, а ако умемо, радимо и напредније анализе. Поред података извезених из разних информационих система (на пример, електронских дневника школе), на располагању је све више отворених података који могу да се користе. Када се на вебу нуди преглед неких података, све се чешће очекује да постоји могућност преузимања комплетних података, тако да свако може да их анализира како жели. Наравно, то је повезано и са политиком до које мере неко жели да отвори своје податке, али у случајевима када подаци треба да су јавно доступни очекује се да и у техничком смислу буду отворени.

У оквиру едукативних материјала за Информатику и рачунарство за 8. разред треба да постоји неколико скупова података пажљиво припремљених за потребе наставе и учења. Као основа се могу користити отворени подаци или подаци из нечијег информационог система (уз одобрење власника података) које евентуално можемо додатно припремити да би били zgodнији за наставу.

Информационо-комуникационе технологије

Радно окружење изабраног програма за табеларне прорачуне

Представити изабрани програм за табеларне прорачуне и његову примену у различитим областима (нпр. креирање спискова, евиденција, израчунавање трошкова, прихода, расхода...). Навести примере из реалних животних ситуација у којима познавање рада у овим програмима олакшава обављање конкретних задатака (на пример, обрада резултата контролног задатка, израчунавање успеха ученика одељења, вођење месечног буџета домаћинства. Поменути занимања која имају потребу да користе овакве програме за разне прорачуне и вођење евиденције: економисти, рачуновође, инжињери...).

Увести концепт радне табеле у изабраном програму, са освртом на раније употребљаване табеле за представљање података у програмима за обраду текста и/или израду мултимедијалних презентација.

Укратко описати улогу основних елемената радног окружења одабраног програма за табеларне прорачуне (менија, палета са алаткама, картица, статусне линије...). Увести појмове: радна свеска, радни лист (радна табела, табела), ћелија (поље), ред(врста), колона и опсег (распон) ћелија. Приликом рада са радним свескама које могу имати више радних листова (табела), приказати поступак промене активног радног листа и именовања појединачних радних листова. Описати навигацију (кретање) кроз табелу (коришћењем миша и тастатуре). За ефикасније кретање кроз табелу користити приказати основне пречице на тастатури.

Унос података

Описати поступак уноса података, водећи рачуна о типу података који се уноси. Демонстрирати унос целих бројева (бројева без децимала), реалних бројева (бројева са децималама), текста, датума, времена и новчаних валута. Нагласити предности нумеричке тастатуре при уносу нумеричких података. Приказати могућност уноса текста у више редова у једну ћелију табеле. Скренути пажњу на различито поравнавање садржаја ћелија у зависности од типа података (и објаснити да су бројеви поравнати надесно, исто као код потписивања приликом сабирања у математици). Скренути пажњу на то да програми тип података одређују аутоматски, на основу садржаја ћелије, што може довести до неочекиваног и нежељеног понашања (нпр. погрешног препознавања броја телефона који почиње са 06... или јединственог матичног броја грађана ЈМБГ, као нумеричког податка, до препознавања броја као датума и слично). Приказати поступке експлицитне промене типа податка (форматирања ћелија) на нивоу појединачних ћелија, редова, колона и селекованих распона ћелија. Приказати подешавање приказа бројева на одређени број децимала, као и приказа у облику процената. Приказати подешавање формата приказа датума и времена. Истаћи разлику између категорије података и формата приказа (на пример, податак категорије датум може бити приказан у формату са нумеричком, али у формату са текстуалном ознаком месеца, док број може бити приказан у облику процента или обичног децималног записа). Демонстрирати различит приказ и тумачење истог податка при промени формата ћелија.

Демонстрирати могућности копирања и премештања садржаја ћелија, редова, колона или опсега. Демонстрирати могућности уметања и брисања редова тј. колона, као и промене редоследа редова тј. колона. Демонстрирати могућност претраге и замене садржаја ћелија табеле.

Приказати поступак снимања радне табеле, читавања података из снимљене радне табеле, као и увоза података из текстуалних датотека (података раздвојених зарезима, цсв). Приказати могућност снимања табеле у облику шаблона.

Приказ, форматирање и штампање података из табеле

Приказати могућност сакривања и поновног приказивања редова и колона табеле. Приказати могућност поделе приказа табеле (пре свега у сврху фиксирања линије заглавља која остаје при врху током скривања садржаја веће табеле). Представити опције за побољшање прегледности података груписањем редова и колона, као и замрзавањем изабране области (окна) како би иста била стално видљива при прегледу остатка садржаја радног листа.

Приказати могућности естетског подешавања и обликовања садржаја табеле (подешавање боје ћелија, оквира, боје текста, фонта и његове величине, ширине колона, висине редова, поравнавања текста у ћелијама и слично). Приказати могућности стилизовања ћелија унапред дефинисаним стиловима, као и конверзије опсега ћелија у табелу са већ дефинисаним изгледом које нуди програм.

Приказати могућност спајања суседних ћелија и раздвајања групе ћелија на појединачне ћелије. Приказати примену у форматирању насловних ћелија табеле и скренути пажњу на то да груписање онемогућава разне обраде података из табеле (те га треба избегавати у централном делу табеле који садржи податке).

У склопу припреме за штампу представити могућности програма за издвајање употребљене од неупотребљене радне површине листа радне свеске. Приказати како је могуће извршити прелом страница једног листа радне табеле уколико прелазе оквире формата штампане странице. Приказати штампу радног листа и радне табеле (пре свега у ПДФ документ). Указати на предности предходног прегледа пре саме штампе и опције: корекције маргина, оријентације и величине страница, области за штампу, прелома страница као и могућност понављања заглавља табеле на свакој одштампаној страници. Подсетити ученике на стандардна подешавања штампе са којима су се већ сусретали у програмима за рад са текстом (избор страна за штампу, број копија, обострана штампа, скалирање садржаја ...).

Планирање организације података, креирање радне табеле

Нагласити важност планирања, које треба да претходи процесу креирања радне табеле у самом програму. Изабрати адекватан пример, близак ученицима како би учили битне елементе организације података у радној табели. Погодан пример, могао би бити представљање успеха ученика школе, изостанци ученика, табеле за такмичење. Напоменути и конкретне користи од израде таквих табела, на пример за разредног старешину или школу (за ове потребе могуће је

креирати радну свеску - „Успех ученика осмог разреда”, радна свеска би могла имати: лист¹ за 8/1, лист² за 8/2... лист *n* - који би приказивао збирно податке за сва одељења осмог разреда)

Планирање организације података

За изабрани пример (креирање радне свеске: „Успех ученика осмог разреда“) приказати поступак планирања и креирања радне свеске, свако одељење може да креира по један радни лист а наставник да преузме најбоље урађене примере за свако одељење и демонстрира повезивање радних листова и креирање радног листа успех ученика осмог разреда, израду графикаона, шаблона и подели ученицима као пример за даљи рад на овом документу.

Описати укратко појмове ентитет и атрибути. Нагласити како је у уобичајеном поступку планирања радне табеле, потребно да се прво одреди шта је у задатку ентитет (у нашем примеру то је ученик) и како се може описати у табели помоћу атрибута (скуп карактеристика којима се описује ентитет: редни број, име, име родитеља, презиме, подаци о постигнутом успеху из предмета, као и владања, одређивање које оцене не улазе у просек и како се решава проблем са ...).

Креирање табеле

Након планирања наставник описује поступак креирања радне свеске у изабраном програму за табеларне прорачуне. За опис ентитета (у нашем примеру: ученик), уобичајено је да се у првом реду са лева на десно уносе називи колона - атрибути (у нашем примеру: редни број, име, име родитеља, презиме, српски, први страни језик, историја, ...), а у сваком наредном врши се унос вредности за сваки од атрибута уписивањем одговарајуће вредности у засебној колони. Нагласити могућност додавања колона и редова иако нису планиране пре креирања радне свеске (у нашем примеру, ако нам је потребно да знамо број дечака и девојчица у одељењу, можемо да додамо посебну колону пол уместо да, на пример, све врсте са дечама обојимо у плаву, а све врсте са девојчицама обојимо у црвену боју). Објаснити како је најбоље податке записати у табеларној форми, да би се касније једноставније и ефикасније са њима радило (на пример, да први ред садржи наслове колона, да нема спајања ћелија, да су сви подаци у повезаном правоугаоном распону ћелија, да су евентуални додатни подаци, на пример, напомене раздвојени празним редом од главног дела табеле). Демонстрирати предности овакве организације (на пример, кроз аутоматско сортирање без експлицитног означавања распона).

Објаснити да се подаци могу уносити било на један радни лист у једној табели (представљање ученика свих одељења на радном листу „осми разред”), или да користимо више табела односно више листова (у нашем примеру, ако се креира само једна радна табела са успехом ученика осмог разреда, подаци о свим ученицима могу бити унети у исту табелу тако што се додаје колона у којој ће бити приказана ознака одељења, или да решење представимо креирањем посебне табеле за свако одељење, где се сваки лист табеле може именовати ознаком одељења).

Сортирање података

Описати појам сортирање. Представити поступак који се примењује приликом сортирања, на примеру сортирања нумеричких и текстуалних података. На реалним примерима илустровати потребу за сортирањем података. Сортирање вршимо у циљу одређивања редоследа ентитета на изабраном примеру (на нашем примеру, редоследа ентитета ученика: сортирањем ученика једног одељења на основу презимена или на основу просечне оцене за успех), у циљу груписања ентитета пре одређивања статистика појединачних група (на пример, сортирање учесника такмичења на основу школе из које долазе, разреда који похађају ако се сви налазе у истој радној табели, пре израчунавања просечног броја поена за сваку школу или разред), у циљу уочавања и уклањања дупликата (на пример, одређивања броја пријављених учесника семинара, ако су се неки учесници грешком пријавили више пута), у циљу упоређивања два списка и слично. Приказати могућност сортирања редова на основу вредности у одабраној колони. Дефинисати растући/неоппадајући и опадајући/нерастући поредак и приказати поступак којим се бира поредак приликом сортирања. Дискутовати подразумевани поредак нумеричких и текстуалних података (абecedни - лексикографски поредак). Приказати поступке које треба применити у програму за табеларна израчунавања за потребе сортирања на основу више критеријума, тј. по подацима у више колона (објаснити знашење појма на конкретном примеру, сортирати ученике на основу презимена, а оне са истим презименом на основу имена или сортирати ученике на основу одељења из које долазе, а оне из истог одељења на основу просечне оцене). Нагласити да се приликом сортирања најчешће сортирају редови (утврђује се редослед редова), али да је могуће сортирати и

променити редослед колона табеле (овај поступак није неопходно демонстрирати). Нагласити важност предходног селектовања пре примене поступка сортирања (ако постоји селекција дела табеле, сортира се извршава само на селектовани распон, што некада може довести до грешака).

Елементарне статистике, формуле, функције

Описати појам статистика (навести препознатљиве примере статистичких података на нивоу одељења и указати на сврху, као на пример: број дечака/број девојчица у односу на укупан број ученика у одељењу, говори о родној заступљености ученика у одељењу). Најважније статистике серија података су: број података у серији, збир, аритметичка средина, минимум и максимум. Демонстрирати неколико начина како се ове статистике израчунавају за одређени распон ћелија или целе врсте или колоне. Приказати читавање статистика селектованих ћелија са статусне линије. Приказати како се збир може израчунати применом алатке за аутоматско сумирање. Истаћи добру праксу да се вредност статистике раздвоји празним редом од табеле. Увести појам формуле, адресе ћелије (нпр. А3) и адресе распона ћелија (нпр. А3:Б5). Скренути пажњу на обавезност навођења знака једнако на почетку формуле. Скренути пажњу на разлику између приказа формуле у пољу за унос података и приказа њене вредности у ћелији. Рећи да се формуле могу користити за израчунавање вредности елементарних математичких израза, али да им то није главна намена. Приказати употребу функција SUM, COUNT, MAX, MIN, AVERAGE (Корелирати појмове који се употребљавати и математичке моделе који су у основи ових функција). Дискутовати утицај празних ћелија и ћелија које не садрже нумеричке вредности на резултат (приказати функције COUNTA, COUNTBLANK, AVERAGE и слично). Поменути да поред ових основних статистичких функција програми за табеларна израчунавања имају могућност израчунавања вредности много ширег скупа функција, приказати палету за избор функција и продискутовати основне категорије функција (математичке, финансијске, статистичке...), без инсистирања на детаљима појединачних функција (Приказати употребу функције ИФ на изабраном примеру, поступак и начин приказивања одговарајуће вредности за успех ученика исписује у одговарајућој ћелији текст „одличан“, уколико су у ћелији за просечну оцену добијене вредности „веће или једнаке 4,5“).

Копирање формула, адресирање

Приказати могућност да се формула примењена на једну врсту/колону примени на друге врсте/колоне. Један начин представља копирање садржаја ћелије са формулом, а други представља развлачење ћелије мишем преко суседних ћелија које треба да садрже исту формулу. Увести појам релативне адресе и описати како се релативне адресе аутоматски мењају приликом копирања формуле из једне у другу ћелију (приказати поступак копирања формуле, креирањем формуле у првој ћелији колоне просечна оцена и демонстрирати превлачење, дискутовати садржаје по случајном узорку у колони).

Приказати могућност креирања колона са изведеним вредностима коришћењем копирања формула у којима се користе релативне адресе (на пример, ако је у једној колони дата јединична цена, а у другој количина робе, креирати колону која садржи укупну цену сваког производа).

Приказати могућност копирања вредности израчунатих формулама (а не самих формула), помоћу опције специјалног лепљења (енгл. пасте специал).

Навести примере у којима релативно адресирање није пожељно и у којима се приликом копирања формуле жели реферисање ка истој, фиксној адреси. Увести појам апсолутног адресирања (нпр. \$А\$3) и мешовитог адресирања (нпр. \$А3 или А\$3) чијим се коришћењем у формулама то постиже (на нашем примеру проценат броја дечака или броја девојчица у односу на укупан број ученика у одељењу/разреду). Увести могућност именована појединачних ћелија или распона ћелија и коришћење таквих имена у формулама.

Филтрирање података

Дефинисати филтрирање као поступак издвајања података који одговарају неком критеријуму (на пример, издвојити податке о ученицима из исте школе, у нашем примеру; издвојити податке о ученицима који имају „одличан“ успех, просечну оцену 5,00, у некој табели која прати изостајање ученика оне који имају више од 50 оправданих изостанака или ако се прави табела која прати кућни буџет, издвојити податке о уплатама током марта текуће године). Приказати поступак уметања падајућих менија за филтрирање у наслове колона и филтрирање њиховом применом.

Приказати израчунавање статистика само оних редова које задовољавају одређени критеријум. Увести функције COUNTIF, SUMIF, AVERAGEIF и слично. Приказати израчунавање статистика након филтрирања података применом функције SUBTOTAL или применом функција COUNTVISIBLE, SUMVISIBLE, AVERAGEVISIBLE и слично.

Груписање података и статистике појединачних група

У неким ситуацијама желимо да израчунамо статистике унутар појединачних група у табели. На пример, уколико у нашу табелу успех ученика додамо и изостајање за сваког ученика и израчунамо укупан број изостанака, можемо ако нам је то потребно да израчунамо просечни број оправданих изостанака унутар сваке категорије успеха ученика (да бисмо проверили да ли ученици са слабијим успехом више изостају него они са бољим). Приказати како се груписање може остварити сортирањем података по кључу на основу којег се врши груписање и како се након тога статистике за сваку групу могу добити израчунавањем суб-тотала.

Алтернативни приступ којим се ово може постићи је креирање изведене (пивот табеле). Описати значење термина изведена табела, приказати на конкретном примеру поступак који треба применити, како би се креирала изведена табела. Приказати варијанте у којој се израчунавају статистике података груписаних на основу једног и на основу два критеријума (на пример, просечна оцена из математике за свако од одељења, а затим просечна оцена из математике за свако одељење и сваку категорију успеха). Приказати израчунавање различитих статистика (броја података у свакој групи, збира, просека, минимума, максимума). Скренути пажњу на то да се садржај изведених табела не ажурира аутоматски приликом измене оригиналних података.

Визуелизација података

Нагласити да је један од видова визуелизације података и сама табела, али да се појам визуелизација најчешће односи на графичко представљање података. Указати на предности графичког приказа података у смислу лакшег разумевања и анализе података у односу на табеларни приказ. Представити могућности креирања различитих типова графика (линијски, стубичасти, секторски) и мини графика (енгл. спарклинес), као и коришћење већ уграђених модела формирања. Нагласити значај одабира података који се стављају на координате осе (приказати и на изабраном примеру, радног листа успех ученика осмог разреда на посебним табелама успех по одељењима, просечан број изостанака по одељењима, проширити анализу у односу на просек у школи, а за читавање са графика могу се посматрати максимални, минимални резултати одељења у односу на просек у школи и сл.). Приказати могућност визуелизације и упоређивања више серија података на истом графикону (на пример, кретање температура у два удаљена града током истог временског периода). Приказати коришћење и подешавање легенде на графиконима. Демонстрирати како се графички приказ података аутоматски ажурира при измени вредности у оним ћелијама које су обухваћене (референциране) при креирању графичког приказа. Указати на могућности накнадних корекција креираних графика које се тичу: измена типа графика, селекције података за приказ, замене редова и колона, натписа (као на пример при врху придружити нумеричку вредност) као и формирања приказаног садржаја.

Формирање табеле и припрема за штампу

Истаћи важност лако читљивог приказа података при подешавању: висине колона и ширине редова, избору фонта и поравнања садржаја, истицања појединачних ћелија или опсега ћелија - уоквиравањем, бојењем или сенчењем. При том приказати могућности стилизовања ћелија унапред дефинисаним стилима, као и конверзије опсега ћелија у табелу са већ дефинисаним изгледом које нуди програм.

Представити опције за побољшање прегледности података груписањем редова и колона, као и замрзавањем изабране области (окна) како би иста била стално видљива при прегледу остатка садржаја радног листа.

Указати на предности предходног прегледа пре саме штампе и опције: корекције маргина, оријентације и величине страница, области за штампу, прелома страница као и могућност понављања заглавља табеле на свакој одштампаној страници. Подсетити ученике на стандардна подешавања штампе са којима су се већ сусретали у програмима за рад са текстом (избор страна за штампу, број копија, обострана штампа, скалирање садржаја ...)

За сваки пример демонстрирати селектовање: ћелија, опсега ћелија, зоне за штампање, приказ пре штампе, подешавање оквира ћелија и табеле, копирање, лепљење формула и функција

и других садржаја, подешавање ширине колоне, висине реда, повезивање и центрирање садржаја у табелу (Врап текст и Марге&Центер), форматирање слова и нумеричких података и израду и форматирање графикона.

Рачунарство у облаку - дељене табеле

Подсетити ученике на појам који су већ сретали, рачунарство у облаку. Нагласити две основе особине које рачунарство у облаку омогућава: складиштење и дељење датотека. Обновити са ученицима појмове дељени диск, дељени документи и креирање и отпремање датотеке. Објаснити креирање онлајн табеларног документа преко опције табеле Гугл табеле, унос и едитовање података, дељење табеле и права приступа (може да измени, може да коментарише и може да види).

Дигитална писменост

Отворити наставну тему разговором са ученицима чији је циљ да осигура њихово разумевање природе личних података и начина на које се они деле и злоупотребљавају у дигиталном окружењу. Право на заштиту личних података и приватности јесте једно од основних људских права које је, наглим развојем дигиталне технологије и интернета, озбиљно доведено у питање. У ери великих података, лични подаци третирају се као „нова нафта“. Наставник треба да упозна ученике како се користе подаци које о корисницима интернета, њиховим активностима и понашању, прикупљају претраживачи интернет страница, саме интернет странице и друштвене мреже. Посебну пажњу треба посветити креирању личног профила ученика на интернету, било да је у питању играње видео-игара, друштвене мреже или веб-сајтови за учење.

Наставник треба да упозна ученике и са правима детета прописаним Конвенцијом о правима детета и појасни да се она односе и на дигитално окружење. Уместо питања да ли права детета важе и у дигиталном свету, стручњаци су покренули друго питање: како осигурати пуно поштовање права детета у дигиталном свету

Рачунарство

Осим у програмима за табеларна израчунавања анализу података могуће је вршити и у специјализованим програмским језицима и окружењима. У данашње време најпопуларнија окружења тог типа су Јупутхер/Путхон, Р студио и Матлаб тј. Оцтаве. Овај приступ анализи података често не одмењује него допуњује програме за табеларна израчунавања. Подаци се из информационих система и репозиторијума отворених података често могу добити у форматима програма за табеларна израчунавања. Програми за табеларна израчунавања су веома погодни за преглед тих података и могу се веома једноставно користити за унос, измену и једноставније обраде података. Са друге стране, обрада података из програмских језика доноси одређене предности и нове квалитете.

Приказати како се у програмском језику могу унети нивози података разног типа (низови целобројних вредности, нивози реалних вредности, нивози ниски, нивози логичких вредности).

Приказати ученицима основне начине анализе низова података (коришћењем библиотечке функционалности): израчунавање дужине низа података, израчунавање збира, просека (аритметичке средине), најмање и највеће вредности (минимума и максимума), сортирање података у неоппадајућем и нерастућем редоследу, филтрирање (издвајање елемената низа који задовољавају дато својство), пресликавање (примену одређене функције тј. трансформације на сваки елемент низа) и фреквенцијску анализу (одређивање броја појављивања разних вредности у низу). Описати смисао сваке од наведених статистика и њихово коришћење увежбавати на реалним примерима из домена блиских ученицима.

Приказати ученицима могућност визуализације низова података у различитим облицима (линијски графикон, стубичасти графикон, секторски (пита) графикон).

Пројектни задаци

Десет часова током године предвиђено је за израду и евалуацију пројектних задатака. Наставник може да одабере како ће тих 10 часова распоредити током школске године (на пример, могуће је свих 10 часова реализовати на самом крају школске године, а могуће је 6 часа реализовати на крају првог, а 4 часа на крају другог полугодишта).

Наставник дефинише неколико тема пројектних задатака које погодују развијању међупредметних компетенција, подстичу иницијативу и креативност, функционализују раније стечена знања, као и формирање вредносних ставова ученика. И у овом разреду, пројектни задаци

подразумевају корелацију и сарадњу са наставницима осталих предмета. Теме треба да буду што ближе реалном животу и релевантне за ученике. Приликом дефинисања тема пројектних задатака, наставник може да се ослони и на пројекте који су реализовани претходне школске године и пројектне теме повеже са утврђивањем и евалуацијом њихових резултата.

На крају пројеката, ученици треба да сумирају резултате и изведу закључке. Пожељно је да се главни закључци визуелно прикажу, у форми инфографика и презентују наставнику, осталим ученицима, али и ширем аудиторијуму (могу се поставити на интернет, приказати родитељима, ...). Најбоље би било да наставник унапред припреми туторијале за израду инфографика и подстакне ученике да их изуче код куће, а да у школи примене приказане технике.

Пројектни задатак на тему прикупљања и анализе података

У складу са основним концептом предмета у 8. разреду, овај пројекат би било пожељно урадити тако што би се прикупили подаци (на пример, помоћу онлајн упитника), једноставно обрадили у програмима за табеларна израчунавања, а затим детаљније анализирали из специјализованог програмског окружења и програмског језика. Примери тема за пројектне задатке су:

- Шта желимо - будућа занимања.
- Завршни испит:
- Анализа прошлогодишњих пројеката.
- Популарни филмови и музика.
- Занимљиве статистике

Пројектни задатак за тему Управљање дигиталним уређајима (програмирање уређаја)

У зависности од инфраструктуре школе (поседовања Андроид уређаја, LEGO EV3робота, Мицро:бит или Ардуино уређаја) и претходног искуства ученика у овој области, један од пројектних задатака може бити посвећен управљању дигиталним уређајима.

Захваљујући употреби паметних телефона у свакодневном животу, телефоне можемо користити за контролу различитих уређаја и робота. На пример, робот може да зна где се налази и где у зависности од информација које је добио од ГПС сензора паметног телефона; такође, може остварити своје кретање кроз сензор оријентације телефона; Штавише, уз помоћ телефона, тачније екрана осетљивог на додир, корисник може лако да прикупи различите информације о понашању робота или физичким и дигиталним уређајима; Коначно, робот може искористити камеру на телефону као „очи“ за кретање и детектовање предмета у простору. Све ове функције могу се имплементирати са Андроид уређајима и LEGO EV3роботима, Мицро:бит или Ардуино. Користећи графичко окружење Апп Инвентора могуће је да ученици на основу претходних знања из програмирања креирају апликацију за паметни телефон. Кроз овај модул се ученици подучавају о креирању апликација за покретање уређаја/робота повезујући своја знања са знањима која стичу из предмета Техника и технологија. Такође, кроз овај модул ученици се упознају са основама Интернет ствари (ИоТ) тако што ће ученици креирати апликације које се могу повезати са физичким и дигиталним уређајима свуда око нас.

Пре преласка на израду мобилних апликација дискутовати са ученицима о мобилним апликацијама које користе свакодневно.

Представити изабрани програм за израду мобилних апликација и његову примену у најразличитијим областима (образовање, банкарство, туризам, култура, забава,...).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика. У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. Требало би и вредновање више усмерити ка праћењу и вредновању практичних радова и вежбања, а мање ка тестовима знања.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да промени део своје наставне праксе. Када је промени, потребно је да прикупи нове податке да би могао да види колико су те промене ефикасне.

ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ

Циљ наставе и учења Физичког и здравственог васпитања је да ученик унапређује физичке способности, моторичке вештине и знања из области физичке и здравствене културе, ради очувања здравља и примене правилног и редовног физичког вежбања у савременим условима живота и рада.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој аеробне издржљивости Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности.	<ul style="list-style-type: none"> - примени једноставне комплексе простих и општеприпремних вежби - изведе вежбе (разноврсна природна и изведена кретања) и користи их у спорту, рекреацији и различитим животним ситуацијама - упореди резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак
МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТОВИ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ АТЛЕТИКА	Обавезни садржаји Техника истрајног трчања. Истрајно трчање – припрема за крос. Техника спринтерског трчања. Техника високог и ниског старта. Скок увис (прекорачна техника). Бацање лоптице (до 200 г). Препоручени садржаји Техника штафетног трчања. Скок удаљ. Бацања кугле 2 kg. Бацање „вортекс-а“. Тробој	<ul style="list-style-type: none"> - комбинује и користи досегнути ниво усвојене технике кретања у спорту и свакодневном животу - доводи у везу развој физичких способности са атлетским дисциплинама - динамичку равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела
СПОРТСКА ГИМНАСТИКА	Обавезни садржаји Вежбе на тлу. Прескоци и скокови. Вежбе у упору. Вежбе у вису. Ниска греда. Гимнастички полигон. Препоручени садржаји Вежбе на тлу (напредне варијанте). Ниска греда. Прескок.	<ul style="list-style-type: none"> - користи елементе гимнастике у свакодневним животним ситуацијама и игри - процени сопствене могућности за вежбање у гимнастички - користи елементе технике у игри - примењује основна правила рукомета у игри
ОСНОВЕ ТИМСКИХ И СПОРТСКИХ ИГАРА	Обавезни садржаји Рукомет/минирукомет: Основни елементи технике и правила: вођење лопте, хватања и додавања лопте; шутирања на гол; принципи индивидуалне одбране; основна правила рукомета/минирукомета Спортски полигон Препоручени садржаји Напредни елементи технике, тактике и правила игре: хватања котрљајућих лопти, дриблинг, шутирања на гол, финтирање, основни принципи колективне одбране.	<ul style="list-style-type: none"> - учествује на унутародељенским такмичењима - изведе кретања, вежбе и кратке саставе уз музичку пратњу - игра народно коло - изведе кретања у различитом ритму - изведе основне кораке плеса из народне традиције других кultura - објасни својим речима сврху и значај вежбања
ПЛЕС И РИТИМИКА	Обавезни садржаји Покрети уз ритам и уз музичку пратњу. Ритмичка вежба без реквизита. Скокови кроз вијачу. Народна коло „Моравац“. Народна коло из краја у којем се школа налази. Основни кораци друштвених плесова. Препоручени садржаји Вежбе са обручем. Вежбе са лоптом.	<ul style="list-style-type: none"> - поштује правила понашања у и на просторима за вежбање у школи и ван ње, као и на спортским манифестацијама - примени мере безбедности током вежбања - одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање

<p style="text-align: center;">ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА</p> <p style="text-align: center;">(Реализује се кроз све наставне области и теме уз практичан рад)</p> <p style="text-align: center;">ФИЗИЧКО ВЕЖБАЊЕ И СПОРТ</p>	<p>Циљ и сврха вежбања у физичком и здравственом васпитању. Основна правила Рукомета/минирукомета и Малог фудбала. Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе). Чување и одржавање материјалних добара која се користе у физичком и здравственом васпитању. Уредно постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање. Упознавање ученика са најчешћим облицима насиља у физичком васпитању и спорту. „Ферплеј” (навијање, победа, пораз решавање конфликтних ситуација) Писани и електорнски извори информација из области физичког васпитања и спорта. Значај развоја физичких способности за сналажење у ванредним ситуацијама (земљотрес, поплава, пожар...). Физичко вежбање и естетика (правилно обликовање тела). Планирање дневних активности.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - примени и поштује правила тимске и спортске игре у складу са етичким нормама - навија и бодри учеснике на такмичењима и решава конфликти на социјално прихватљив начин - користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности - прихвати сопствену победу и пораз у складу са „ферплејом“ - примењује научено у физичком и здравственом васпитању у ванредним ситуацијама - препозна естетику у физичком вежбању и спорту - направи план дневних активности - наведе примере утицаја физичког вежбања на здравље - разликује здраве и нездраве намирнице и њихову енергетску вредност - направи недељни јеловник уравнотежене исхране уз помоћ наставника и израчуна трошкове. - примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања - чува животну средину током вежбања
<p style="text-align: center;">ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ</p>	<p>Физичка активност, вежбање и здравље. Основни принципи вежбања и врсте физичке активности. Одржавање личне опреме за вежбање и поштовање здравствено-хигијенских мера пре и после вежбања. Лична и колективна хигијена пре и после вежбања. Утицај правилне исхране на здравље и развој људи. Исхрана пре и после вежбања. Вежбање и играње на чистом ваздуху – чување околине приликом вежбања.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - направи недељни јеловник уравнотежене исхране уз помоћ наставника и израчуна трошкове. - примењује здравствено-хигијенске мере пре, у току и након вежбања - чува животну средину током вежбања

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Физичке способности

На свим часовима као и на другим оргназационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

- развијање физичких способности које се континуирано реализује у уводном и припремном делу часа путем вежби обликовања. Део главне фазе часа може се користити за развој основних физичких способности узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. Методе и облике рада наставник бира у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад;
- подстицање ученика на самостално вежбање;
- учвршћивање правилног држања тела.

Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

Усвајање моторичких знања, умења и навика, остварује се кроз примену обавезних и препоручених програмских садржаја атлетике, гимнастике, спортских игара, плеса, ритмичке гимнастике, примењујући основне дидактичко- методичке принципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода.

Усвојена знања, умења и навике треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, рекреацији и специфичним животним ситуацијама.

СТИЦАЊЕ ЗНАЊА, УМЕЊА И НАВИКА ЈЕ КОНТИНУИРАНИ ПРОЦЕС ИНДИВИДУАЛНОГ НАПРЕДОВАЊА УЧЕНИКА У СКЛАДУ СА ЊЕГОВИМ АНТРОПОЛОШКИМ СТАТУСОМ.

Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се вежбања слична али лакша од предвиђених или предвежбе.

Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

Усаваршавање неких мотричких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре итд).

У раду са напреднијим ученицима реализују се препоручени садржаји или садржаји из наредних разреда. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за поједине спортове.

Физичка и здравствена култура

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежби, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спроту, рекреацији и здрављу.

Посебно планиране и осмишљене информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу.

Ова наставна област остварује се кроз све организационе облике рада у *физичком и здравственом васпитању* и обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању, здрављу и раду; развијање и неговање ферплеја; препознавање негативних облика понашања у спорту и навијању; вредновање естетских вредности у физичком вежбању, рекреацији и спорту; развијање креативности у вежбању; очување животне средине, као и развијање и неговање здравствене културе ученика.

Поред наведеног у овој области потребно је радити на: неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности); формирању правилног односа према различитостима, чувању материјалних добара, неговању друштвених вредности итд.

Обавезне физичке активности ученика

Физичке активности ученика доприносе остваривању постављеног циља и исхода *физичког и здравственог васпитања*. Ове активности организују се према посебном распореду у складу са просторним могућностима школе и потребама ученика у трајању од 1,5 час недељно.

Начини организације рада обавезних физичких активности ученика:

- Реализују се непосредно по завршетку редовне наставе, после последњег часа по посебном распореду у трајању од 45 минута, једном у току недеље. Ради ефикаснијег рада и обухваћености свих ученика дозвољено је спајање два одељења истог разреда. Два наставника раде истовремено са два одељења.

У школама које имају одговарајуће материјално-техничке и просторне услове, фонд од $\frac{1}{2}$ школског часа, на недељном нивоу, може се реализовати тако што ће ученици сваке друге недеље имати два часа ових активности, или на други начин који предложи Стручно веће физичког и здравственог васпитања.

- Реализују се са два одељења и два наставника истовремено по посебном распореду, у трајању од 45 минута, једном у току недеље. Фонд од $\frac{1}{2}$ школског часа, на недељном нивоу, може се реализовати кумулативно, једном у тромесечју, у укупном трајању од 6 школских часова односно 4,5 сата.

Програмски садржаји обавезних физичких активности

Обавезни програмски садржаји ових активности су:

- Кондиционо вежбање ученика у трајању од најмање 20 минута;
- Мали фудбал (Вођење и контрола лопте, Примање лопте и додавање лопте различитим деловима стопала, Шутирање на гол и основе игре у нападу (откривање), Одузимање лопте и основе игре у одбрани (покривање), Вежбе са два и три играча, Игра са применом основних правила за мали фудбал.

Препоручени програмски садржаји ових активности:

- Обучавање и усавршавање елемената предвиђених препорученим наставним садржајима (Атлетике; Гиманстике; Плеса и ритмике; Других активности предвиђених пограмом школских такмичења).
- Мали фудбал: колективна игра у одбрани и нападу (техника игре голмана, игра уз примену правила)
- Стони тенис; Излети; Оријентиринг; Спортске суботе и спортске недеље; Друге активности по избору Стручног већа школе.

Посебни теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темема Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање уз могући практичан рад у складу са условима. Максималан број часова без практичног рада не би требало да буде већи од четири (4) у току школске године.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу, процене наставника, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови. Оквирни број часова по темама:

1. Атлетика (20);
2. Гимнастика (20);
3. Основе тимских и спортских игара: Рукомет – минирукомет; (16)
4. Ритимка и плес (8);
5. Тестирање и мерење (6-8).

Физичке способности

При планирању кондиционог вежбања у главној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применитивежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање (обраду и утврђивање) конкретног задатка. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући и интервални метод, кружни тренинг, и др.), пилагођене узрасним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, доzirати вежбања у складу са њиховим могућностима и примњивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или поједницама у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимизацији интензитета рада. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније супротставља последицама хипокинезије.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.

1. Развој снаге: без и са реквизитима, на справама и уз помоћ справа.
2. Развој покретљивости: без и са реквизитима, уз коришћење справа, уз помоћ сувежбача.
3. Развој аеробне издржљивости: истрајно и интервално трчање, вежбање уз музику – аеробик, тимске и спортске игре, други модели вежбања.
4. Развој координације: звођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима (кретање екстемитетима у две равни).
5. Развој брзине и експлозивне снаге: једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.), штафетне игре, извођење вежби различитом максималном брзином (бацања, скокови, акробатика, шутирања, ударци кроз атлетику, гимнастику, тимске и спортске игре).

Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

1. Атлетика

Садржаји атлетике реализују у јесењем и пролећном периоду.

Обавезни садржаји

Истрајно трчање: вежбе технике; континуирано и интервално трчање; Спринтерско трчање: вежбе технике трчања, (ниски скип, високи скип, забацивање потколенице, гребајући корак, итд), ниски старт и фазе трчања;

Скок увис прекорачном техником; техника скока увис кроз фазе (залет, отскок, прелазак летвице и доскок). Обучавање технике врши се у целини а по потреби рашчлањивањем на фазе.

Бацање лоптице у даљ: обучавање кроз фазе (залет и избачај) и усвајање вежбе у целини. Корелација са вежбама из рукомета (доножни корак, замах и техника избачаја дугим замахом).

Препоручени садржаји:

Ови садржаји се примењују у раду са ученицима који су савладали обавезне садржаје применом одговарајуће методике рада.

- Техника штафетног трчања (штафетне игре, начини измене палице и др.);
- Скок удаљ основни елементи згрчне технике – рализовати кроз фазе;
- Бацања кугле 2 kg – из места и бочна техника;
- Бацање „вортекс-а" у даљ;
- Тробој – кроз одељенско такмичење применити три дисциплине које су ученици савладали (трчање, бацања и скокови).

2. Спортска гимнастика

Садржаји се реализују у зимском периоду.

Обавезни садржаји

Ученике је неопходно поделити по полу и према способностима. Поставити више радних места. На сваком часу увести нови задатак уз понављање претходних. Док једна група обрађује нови садржај, остале групе понављају обрађене садржаје. Промена радних места врши се након одређеног броја понављања. Нпр. група које није прошла неки задатак на часу исти ће реализовати на следећем часу. Ученику који не може да изведе задату вежбу даје се олакшани задатак. Након неколико обрађених наставних јединица ове наставне теме, планом предвидети садржаје других наставних тема (спортка или тимска игра и др) у циљу интензификације наставе. Гимнастички полигон осмислити према степену усвојености обрађених садржаја и претходних знања:

- Вежбе на тлу: колут напред, колут назад, став о плећима – „свећа“, мост из лежања на леђима; вага претклоном и заножењем; став на шакама уз помоћ; предмет упором странце „звезда“.
- Прескок: разношка (до 110 цм);
- Вежбе у упору паралелни разбој – наскок у упор, издржај, њих у упору, предњихом сед разножно пред рукама, приножити једном до седа ван, саскок;
- Вежбе у вису (доскочно вратило, кругови – њих и саскок у зањиху; љуљање и саскоци);
- Пењања (шипка, – до 4 м висине);
- Ниска греда: боком поред греде; суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге); различити начини ходања: у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем; скок суножним одскоком, суножни доскок на место одскока; вага претклоном и заножењем; саскок згрчено; гимнастички полигон састављен од обрађених програмских садржаја.

Препоручени садржаји

Могу се реализовати кроз часове на којима се реализују обавезни садржаји, диференцирани облик рада са напредним ученицима који нпр. прескачу козлић по дужини уместо ширини, раде летећи колут након колута напред. Овакве моделе могуће је применити на све садржаје спортске гимнастике.

- Вежбе на тлу: колут напред и назад – варијанте (нпр: из става раскорачног колут напред до става раскорачног, из става раскорачног колут назад до става раскорачног); Колут летећи; Мост заклоном;
- Ниска греда: наскок у упор предњи, упор одножно десном (левом) окретом за 90 степени удесно и прехватом бочно (палчеви су окренути један према другом), упор клечећи на десној са заножењем леве (мала вага);
- Основна кретања из претходних разреда на ниској греди;
- Одскочна даска: скокови – предњи пружени и згрчени;
- Прескок „разношка“ – козлић постављен по дужини (110 цм);
- Вежбе у упору паралелни разбој – наскок у упор, њих и предњихом сед разножно пред рукама, саседом сножити, њих и предњихом саскок предношка;
- Вежбе у вису: дохватно вратило – вис завесом о потколелу, наупор јашући и саскок одношка.

3. Основе тимских и спортских игара

Садржаји рукомета реализују се на часовима *физичког и здравственог васпитања*, а малог фудбала на *обавезним физичким активностима ученика*.

3. 1. Рукомет – минирукомет

Обавезни садржаји

-Обучавање елемената технике и тактике са лоптом: држање лопте: једном и обема рукама, плитки и дубоки хват; вођење лопте: у месту са променом висине вођења, променом руке, променом положаја; вођење лопте бочним и дубинским кретањем; праволинијски, са променом брзине и руке којом се води; променом правца кретања; вођење у кретању са заустављањем у два корака; дриблинг над пасивним и активним противником (игра „1 на 1”); додавање лопте: једном руком „кратким замахом” (смер напред, укос, у страну); „дугим замахом” уз примену неког од залета (бочни–доножни, бочни–заножни); хватање лопте: у висини груди и главе; хватање непрецизно бачених лопти (бочних, изнад висине главе, у висини колена); хватање котрљајућих лопти; хватање и додавање лопте у кретању; шутирање: чеони шут и скок шут у даљ и вис;финтирање: (једнострука финта у јачу страну).

-Обучавање индивидуалних елемената технике и тактике без лопте:

у *фази напада* – позиционирање играча, утрчавање у празне просторе, промена смера кретања, откривање за пријем лопте;

у *фази одбране* – одбрамбени став и кретање у ставу; заустављање нападача, одузимање лопте од противничког нападача, пресецање путање лопте код додавања, блок;

елементи технике голмана – (основни став, кретање на голу, одбрана високих и ниских лопти, одбрана шутева са позиције крила, одбрана седмерца).

-Обучавање групних и колективних елемената тактике игре:Игра уз индивидуалну одбрану „човек на човека” (пресинг); позиционирање играча у нападу и одбрани 6:0; игра на два гола (3 на 3, 4 на 4); игра уз примену основних правила уважавајући усвојени ниво претходно обучаваних елемената.

Препоручени садржаји

-Обучавање елемената технике и тактике играча са лоптом: вођење лопте: вежбе вођења са радом ногу (кроз ноге, поред и испред тела); вођење две лопте; додавање лопте: додавање „дугим замахом” – чеони залет; додавање лопте изведеним начинима; додавања са изменом места хватање лопте: хватање једном рукомшутирање: бочни шут са отклоном, шутирање пивотмена, шут са крилне позицијефинтирање: једнострука финта у „слабију страну”

-Обучавање групних и колективних елемената тактике игре:извођење слободног ударца; укрштања играча у фази напада, игра 5:1 и 5+1

4. Плес и ритмика;

Обавезни садржаји

Планирати вежбе које је неоподно поновити из програма млађих разреда (докорак, галоп, дечији поскоци, полкин корак...). Дати могућност ученику или групи ученика да изабере музику и осмисли ритмичку вежбу на основу усвојених елемената. Са вијачом применити „скокове кроз вијачу“, прескакање вијаче галопом и суножним поскоцима. Обрадити прве две варијанте народног кола „Моравац“

Препоручени садржаји

Вежбе са вијачом усложити наизменичним прескоцима на левој и десној ноzi и у кретању. Планирати вежбе са обручем у које садрже окретња око разних делова тела, кортљања по тлу и провлачења. Вежбе са лоптом превасходно треба да обухвате манипулцију са њом, бацања. Основне варијанте народног кола из краја у коме се школа налази;

5. Тестирање и мерење

Праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гipкости и агилности. Модел континуираног праћења физичког развоја и моторичких способности у настави *физичког и здравственог васпитања*, батерија тестова, критеријумске референтне вредности и начин њиховог тумачења, организација и протокол тестирања као педагошке импликациједетално су објашњени у наведеном приручнику.

Тестирање ученика могуће је спровести на часовима обавезних физичких активности.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом. Исходи помажу наставницима у праћењу, прикупљању и бележењу постигнућа ученика. Како ће у процесу вредновања искористити исходе наставник, сам осмишљава у односу на то који се начин праћења и процене њему чини најрационалнијим и најкориснијим. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење вредновање и оцењивање ученика са инвалидитетом врши се на основу њиховог иднивидуалног напретка.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ АТЛЕТИКА	<p>Основни садржаји Вежбе за развој снаге. Вежбе за развој покретљивости. Вежбе за развој аеробне издржљивости. Вежбе за развој брзине. Вежбе за развој координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности.</p> <p>Обавезни садржаји Техника штафетног трчања. Скокудаљ. Бацања кугле 2 кг. Истрајно трчање – припрема за крос. Скок увис (опкорачна техника). Бацање „вортекс-а“.</p> <p>Проширени садржаји Тробој.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - примени комплексе простих и општеприпремних вежби у већем обиму и интензитету у самосталном вежбању; - користи научене вежбе у спорту, рекреацији и различитим животним ситуацијама; - упоређује резултате тестирања са вредностима за свој узраст; - примени досегнути ниво усвојене технике кретања у игри, спорту и свакодневном животу; - разликује атлетске дисциплине; - развија своје моторичке способности применом вежбања из атлетике;
СПОРТСКА ГИМНАСТИКА	<p>Основни садржаји Вежбе на тлу. Прескоци и скокови. Вежбе у упору. Вежбе у вису. Греда. Гимнастички полигон.</p> <p>Проширени садржаји Вежбе на тлу (напредне варијанте). Висока греда. Прескок. Вежбе у упору (сложенији састав). Вежбе у вису (сложенији састав).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - одржава равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; - схвати вредност спортске гимнастике за сопствени развој; - изведе елементе кошаркашке технике; - примени основна правила кошарке;
ОСНОВЕ ТИМСКИХ И СПОРТСКИХ ИГАРА КОШАРКА	<p>Основни елементи технике и правила: кретање у основном ставу у одбрани, контрола лопте у месту и кретању, вођење лопте, дриблинг, хватања и додавања лопте, шутирања, принципи индивидуалне одбране, откривање и покривање (срадња играча), основна правила кошарке.</p> <p>Проширени садржаји Напредни елементи технике, тактике и</p>	<ul style="list-style-type: none"> - користи елементе кошарке у игри; - примени основне елементе тактике у одбрани и нападу; - учествује на унутар одељенским такмичењима; - изведе кретања у

	правила игре: дриблинг (сложеније варијанте), финтирање. Основни принципи колективне одбране и напада.	различитом ритму; - игра народно коло; - изведе основне кораке плеса из народне традиције других култура; - изведе кретања, вежбе и саставе уз музичку пратњу; - објасни својим речима значај примењених вежби; - процени ниво сопствене дневне физичке активности; - препозна начине за побољшање својих физичких способности; - препозна могуће последице недовољне физичке активности; - правилно се понаша на вежбаљима као и на спортским манифестацијама; - примени мере безбедности у вежбању у школи и ван ње; - одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима; - примени и поштује правила игара у складу са етичким нормама; - примерено се понаша као посматрач на такмичењима; - решава конфликте на друштвено прихватљив начин; - пронађе и користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско- рекреативних активности; - прихвати победу и пораз; - вреднује спортове без обзира на лично интересовање; - примени усвојене моторичке вештине у ванредним ситуацијама; - процени лепоту покрета у физичком вежбању и спорту; - подстиче породицу на потребу примене редовне физичке активности; - повеже врсте вежби, игара и спорта са њиховим утицајем на здравље; - примени препоручени дневни ритам рада, исхране и одмора; - користи здраве намирнице у исхрани; - користи само препоручене додатке исхрани; - примењује здравствено- хигијенске мере у вежбању; - правилно реагује након повреда; - чува животну средину током вежбања; - препозна последице конзумирања дува
ПЛЕС И РИТИМИКА	Основни садржаји Вежбе са вијачом. Народно коло „Моравац“. Народно коло из краја у којем се школа налази. Проширени садржаји Састав са обручем. Састав са лоптом. Кратки састав са вијачом. Енглески валцер.	
ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА ФИЗИЧКО ВЕЖБАЊЕ И СПОРТ	Основни садржаји Основна правила вежбања. Основна правила Кошарке и правила Рукомета. Понашање према осталим субјектима у игри (према судији, играчима супротне и сопствене екипе). Чување и одржавање материјалних добара која се користе у вежбању. Уредно постављање и склањање справа и реквизита неопходних за вежбање. Облици насиља у физичком васпитању и спорту. „Ферплеј“ (навијање, победа, пораз решавање конфликтних ситуација). Писани и електронски извори информација из области физичког васпитања и спорта. Развој физичких способности у функцији сналажења у ванредним ситуацијама (земљотрес, поплава, пожар...). Повезаност физичког вежбања и естетике. Значај вежбања у породици. Планирање вежбања у оквиру дневних активности.	
ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ	Основни садржаји Значај физичке активности за здравље. Поштовање здравствено- хигијенских мера пре и после вежбања. Последице неодржавања хигијене – хигијена пре и после вежбања. Значај употребе воћа и поврћа у исхрани. Последице направилне исхране и прекомерног уношења енергетских напитака. Поступци ученика након повреда (тражење помоћи). Вежбање и играње у различитим временским условима (упутства за игру и вежбање на отвореном простору). Чување околине на отвореним просторима изабраним за вежбање. Последице конзумирања дува.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Концепција *физичког и здравственог васпитања* заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада, као основне претпоставке за остваривање циља кроз достизање исхода и стандарда овог васпитно-образовног подручја.

Циљ и исходи предмета се остварују кроз наставу *физичког и здравственог васпитања* (у трајању од 2 школска часа недељно) и *обавезне физичке активности* сваког ученика (у трајању од 1,5 школски час недељно). Програм шестог разреда базиран је на континуитету усвојених знања, вештина, ставова и вредности из петог разреда.

Настава *физичког и здравственог васпитања* усмерена је према индивидуалним разликама ученика, које се узимају као критеријум у диференцираном приступу, па самим тим неопходно је упутити ученика или групу ученика, на олакшане или проширене садржаје у часовној, ванчасовној и ваншколској организацији рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Обавезни организациони облици рада: часови физичког и здравственог васпитања; обавезне физичке активности ученика;

Остали облици рада: секције, недеља школског спорта, активности у природи (кросеви...), школска и ваншколска такмичења, корективно-педагошки рад.

ОБАВЕЗНИ ОРГАНИЗАЦИОНИ ОБЛИЦИ РАДА

Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

Физичке способности

На свим часовима као и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

-развијање физичких способности које се континуирано реализује у уводном и припремном делу часа путем вежби обликовања. Део главне фазе часа може се користити за развој основних физичких способности узимајући у обзир утицај који наставна тема има на њихов развој. Методе и облике рада наставник бира у складу са потребама и могућностима ученика и материјално-техничким условима за рад;

-подстицање ученика на самостално вежбање;

-учвршћивање правилног држања тела.

Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине

Усвајање моторичких знања, умења и навика, остварује се кроз примену основних и проширених програмских садржаја атлетике, гимнастике, спортских игара, плеса, ритмичке гимнастике, пливања, примењујући основне дидактичко-методичке приципе и методе рада неопходне за достизање постављених исхода. Усвојена знања, умења и навике треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, рекреацији, свакодневним и специфичним животним ситуацијама. Стицање знања, умења и навика је континуирани процес индивидуалног напредовања ученика у складу са његовим психо-физичким способностима. Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се вежбања слична али лакша од предвиђених или предвежбе. Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду. Усаваршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма (техника ходања, трчања, примена научене игре итд).

У раду са напреднијим ученицима реализују се препоручени садржаји или садржаји из наредних разреда. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика за поједине спортове.

Физичка и здравствена култура

Достизањем исхода ове наставне области, ученици стичу знања, вештине, ставове и вредности о вежбању (основним појмовима о вежби, како се неко вежбање изводи и чему конкретна вежба и вежбање служи), физичком васпитању, спорту, рекреацији и здрављу.

Посебно планиране и осмишљене информације о вежбању и здрављу преносе се непосредно пре, током и након вежбања на часу.

Ова наставна област остварује се кроз све организационе облике рада у *физичком и здравственом васпитању* уз практичан рад и обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању, здрављу и раду; развијање и неговање фер-плеја; препознавање негативних облика понашања у спорту и навијању; вредновање естетских вредности у физичком вежбању, рекреацији и спорту; развијање креативности у вежбању; очување животне средине, као и развијање и неговање здравствене културе ученика. Поред наведеног у овој области потребно је радити на: неговању патриотских вредности (народне традиције и мултикултуралности); формирању правилног односа према различитостима, чувању материјалних добара, неговању друштвених вредности итд.

Обавезне физичке активности ученика

Физичке активности ученика доприносе остваривању постављеног циља и исхода *физичког и здравственог васпитања*. Ове активности организују се у оквиру редовног распореда или према посебном распореду у складу са просторним могућностима школе и потребама ученика у трајању од 1,5 час недељно, реализацијом обавезних и препоручених садржаја.

Програмски садржаји обавезних физичких активности

Обавезни програмски садржаји ових активности су: Кондиционо вежбање ученика у трајању од најмање 20 минута; Рукомет/минирукомет.

Напредни елементи технике, тактике и правила игре: хватања котрљајућих лопти; дриблинг - вежбе вођења са радом ногу (кроз ноге, поред и испред тела); вођење две лопте; додавање лопте: додавање „дугим замахом” – чеони залет; додавање лопте изведеним начинима; додавања са изменом места; шутирања на гол, бочни шут са отклоном, шутирање пивотмена, шут са крилне позиције; финтирање: једнострука финта у „слабију страну”; хватање лопте: хватање једном руком; вежбе са два и три играча у нападу; основни принципи колективне одбране; техника игре голмана; игра са применом правила

Препоручени програмски садржаји ових активности: обучавање и усавршавање елемената предвиђених проширеним наставним садржајима (атлетике; гимнастике; плеса и ритмике; других активности предвиђених програмом); мали фудбал; друге активности по избору Стручног већа школе.

ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

Секције

Формирају се према интересовању ученика. Наставник сачињава посебан програм узимајући у обзир материјалне и просторне услове рада, узрасне карактеристике и способности ученика. Уколико је неопходно, секције се могу формирати према полу ученика.

Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

такмичења у спортским дисциплинама прилагођеним узрасту и могућностима ученика; културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице, слет...); ђачке трибине и радионице (о здрављу, историји физичке културе, спорту, рекреацији, „ферплеју“, последицама насиља у спорту, технолошка достигнућа у вежбању и спорту и др.).

Активности у природи (кросеви...)

Школска и ваншколска тамичења

Школа организује и спроводи обавезна унутаршколска спортска такмичења, као интегрални део процеса физичког васпитања према плану стручног већа и то у најмање једној спортској игри (у току године).

Корективно-педагошки рад и допунска настава

Ове активности организују се са ученицима који имају: потешкоће у савладавању градива; смањене физичке способности; лоше држање тела; здравствене потешкоће које онемогућавају редовно похађање наставе.

Ослобађање ученика од наставе физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара. Ученицима који су ослобођени практичног дела наставе треба пружити могућност да: суде, воде статистику, региструју резултат или прате ниво активности ученика на часу или школском такмичењу; направе едукативни постер или електронску презентацију, припреме репортажу са спортског догађаја; прате и евидентирају активност ученика на часу уз помоћ наставника и на други начин помажу у организацији, часовних, ванчасовних и ваншколских активности.

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

Наведе основна правила гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања; Дефинише основна здравствено-хигијенска правила вежбања; Презентује и анализира информације о физичком вежбању, спорту, здрављу, историји физичке културе, актуелним спортским подацима итд.; Учествује у организацији Недеље школског спорта и школских такмичења. Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у складу са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

Планирање васпитно-образовног рада

Облици наставе: теоријска настава (до 4 часа); практична настава (68-72 часа).

Физичке способности

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.

Развој снаге: без и са реквизитима, на справама и уз помоћ справа.

Развој покретљивости: без и са реквизитима, уз коришћење справа, уз помоћ сувежбача.

Развој аеробне издржљивости: истрајно и интервално трчање, вежбање уз музику – аеробик, тимске и спортске игре, други модели вежбања.

Развој координације: извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима (кретање екстремитетима у две равни).

Развој брзине и експлозивне снаге: штафетне игре, извођење вежби различитом максималном брзином (бацања, скокови, акробатика, шутирања, ударци кроз атлетiku, гимнастику, тимске и спортске игре).

*Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине***Основни садржаји**

Ученике је неопходно поделити у радне групе према полу и према нивоу усвојености елемената из претходних разреда и способностима. Са ученицима који нису савладали поједине вежбе из програма до шестог разреда потребне су предвежбе и вежбе којима се то надокнађује. Усвојени елементи из петог разреда надограђују се новим вежбовним садржајима предвиђеним овим програмом. Поставити више радних места. На сваком часу увести нови задатак уз понављање претходних. Док једна група обрађује нови садржај, остале групе понављају усвојене садржаје где је могуће чување и помагање од стране ученика. Промена радних места врши се након одређеног броја понављања. Нпр. група које није прошла неки задатак на часу исти ће реализовати на следећем часу. Ученику који не може да изведе задату вежбу даје се лакши задатак. Након неколико обрађених наставних јединица наставне теме, планом предвидети садржаје других наставних тема (спортска или тимска игра и др.) у циљу интензификације наставе.

Проширени садржаји

Могу се реализовати кроз часове на којима се реализују обавезни садржаји. Овакве моделе могуће је применити на све садржаје спортске гимнастике.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу праћења и оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење вредновање и оцењивање ученика са инвалидитетом врши се на основу њиховог индивидуалног напретка.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	Основни садржаји Вежбе за развој снаге,гипкости,аеробне издржљивости,брзине и координације. Примена националне батерије тестова за праћење физичког развоја и моторичких способности.	-примени комплексе простих и општеприпремних вежби одговарајућег обима и интензитета у самосталном вежбању. -сврсисходно користи научене вежбе у спорту,рекреацији и различитим ситуацијама. -упоређује и анализира сопствене резултате са тестирања уз помоћ наставника са вредностима за свој узраст.
МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ Атлетика	Техника спринтерског трчања. Истрајно трчање-припрема за крос. Техника штафетног трчања. Скок у даљ,скок у вис. Бацање кугле.	-примени достигнути ниво усвојене технике кретања у игри,спорту и свакодневном животу. -примени атлетске дисциплине у складу са правилима
СПОРТСКА ГИМНАСТИКА	Основни садржаји Вежбе и комбинација вежби карактеристичних за поједине справе: Партер, прескок, паралелни разбој, кругови, греда.	-развија моторичке способности применом вежбања из атлетике. -одржава равнотежу у различитим кретањима као и ротацију тела. -примени вежбања из гимнастике за развој моторичких способности -изведе елементе одбојкашке
ОСНОВЕ ТИМСКИХ И СПОРТСКИХ ИГАРА	Одбојка: Основни елементи, технике, тактике правила игре. Футсал : Игра уз правила Рукомет: Игра уз правила Кошарка: Игра уз правила.	технике,примени основна правила одбојке. -примени основне тактичке елементе спортих игара. -учествује на такмичењима.
ПЛЕС И РИТМИКА	Основни садржаји Вежбе са вијачом, обручем и лоптом. Народно коло, Моравац. Народна кола из краја у којој се школа налази.	-игра народно коло,изводи основне кораке плеса и народног кола. -изведе кретање,вежбе и саставе уз музичку пратњу. -процени ниво сопствене дневне физичке способности.

<p>ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА Физичко вежбање и спорт</p>	<p>Основни садржаји. Основна подела вежби. Функција скелетно-мишићног система. Писани и електронски извори информација из области физичког васпитања и спорта.</p>	<p>-процени последице недовољне физичке активности.</p> <p>-примени мере безбедности у вежбању у школи и ван ње.</p> <p>-вреднује лепоту покрета у физичком вежбању и спорту.</p>
<p>ЗДРАВСТВЕНО ВАСПИТАЊЕ</p>	<p>Здравствене и хигијенске мере пре и после вежбања. Значај употребе воћа и поврћа и градивних материја(протеини и беланчевине) у исхрани. Вежбање и менструални циклус.</p>	<p>-коригује дневни ритам рада, исхране и одмора у складу са својим потребама.</p> <p>-примењује здравствено-хигијенске мере у вежбању.</p> <p>-правилно реагује и пружи основну прву помоћ код повреда.</p> <p>-чува животну средину током вежбања.</p> <p>-препозна последице конзумирања дувана, алкохола и штетних енергетских напитака.</p> <p>-води рачуна о репродуктивним органима приликом вежбања.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Дефинисани исходи су основни и незаобилазни елементи процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током школске године.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава (до 5 часова);
- практична настава (103-108 часова).

Теоријска настава

Посебни теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темема Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање уз могући практичан рад у складу са условима.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу: процене сложености садржаја за ученике и услова за реализацију наставе. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови.

Програм Физичког и здравственог васпитања остварује се достизањем предвиђених исхода реализацијом основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они који се бирају и реализују у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали обавезне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутог исхода, потребе ученика и услове за рад.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Физичке способности

При планирању кондиционог вежбања у главној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање (обраду и утврђивање) конкретног задатка. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући и интервални метод, кружни тренинг, и др.), прилагођене узрасним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, доzirати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или појединцима у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и интензитета рада. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније супротставља последицама хипокинезије.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.

3. Развој снаге: без и са реквизитима, на справама и уз помоћ справа.
4. Развој покретљивости: без и са реквизитима, уз коришћење справа, уз помоћ сувежбача.
3. Развој аеробне издржљивости: истрајно и интервално трчање, вежбање уз музику – аеробик, тимске и спортске игре, пешачење у дужини од 10 km (организовати у оквиру недеље школског спорта или активности у природи - излет) други модели вежбања.
4. Развој координације: извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима (кретање екстремитетима у више равни).
5. Развој брзине и експлозивне снаге: едноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.), штафетне игре, извођење вежби различитом максималном брзином (бацања, скокови, акробатика, шутирања, ударци кроз атлетику, гимнастику, тимске и спортске игре).

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање, а за оне са којима се програм реализује по индивидуално образовном програму (ИОП-у), неопходно је обезбедити одговарајуће услове, узимајући у обзир њихове могућности.

Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

2. Атлетика

Препорука је да се садржаји атлетике реализују у јесењем и пролећном периоду, у складу са условима.

Основни садржаји

- Усавршавање технике спринтерског трчања и ниског старта. Трчање деоница до 60 m. Техника штафетног трчања (4 x 60 m); Усавршавање технике истрајног трчања и високог старта; Скок удаљ техника „увинуће” и предвежбе за корачну технику; Скок увис опкорачном техником; Бацања кугле 3 kg девојчице, 4 kg дечаца – бочна техника; Бацање „вортекс-а” у даљ;

Проширени садржаји:

Четворбој – кроз унутародељенско такмичење применити четири дисциплине које су ученици савладали (спринтерско трчање 60 m, бацање вортекса или кугле, скокови увис или удаљ, истрајно трчање 600 m ученице, 800 m ученици).

3. Спортска гимнастика

Препорука је да се садржаји реализују у оба полугодишта.

Основни садржаји

Ученике је неопходно поделити у радне групе према полу, према нивоу усвојености вежби из претходних разреда и њиховим способностима. Са ученицима, који нису савладали поједине вежбе из програма до шестог разреда, раде се оне предвежбе и вежбе које ће им омогућити њихово усвајање. Усвојене вежбе из шестог разреда надограђују се новим садржајима предвиђеним овим програмом. Поставити више радних места. На сваком часу увести нови задатак уз понављање претходних. Док једна група обрађује нови садржај, остале групе понављају усвојене садржаје, при чему је могуће организовати чување и помагање ангажовањем ученика. Промена радних места врши се након одређеног броја понављања. Група које није прошла неки задатак на часу, исти ће реализовати на следећем часу. Ученику који не може да изведе задату вежбу даје се олакшани задатак.

Проширени садржаји

Могу се реализовати кроз часове на којима се реализују основни садржаји програмом који је диференциран према способностима ученика – за напредне ученике. Овакве моделе могуће је применити на све садржаје спортске гимнастике. Гимнастички полигон осмислити према степену усвојености обрађених садржаја и претходних знања.

1. Тло (ученице и ученици):

Основни садржаји: став на шакама, колут напред уз помоћ, два повезана предмета странце упором („звезде”), предножењем предмет странце упором са окретом за 180^0 до става на једној ноzi, другом заножити, колут летећи из места и залетом.

Састав на тлу комбинован од вежби из петог, шестог и усвојених вежби из седмог разреда.

За ученице унети вежбе из ритмике (види вежбе на греди).

Проширени садржаји: став на шакама, колут напред, алетом предмет странце упором са окретом за 180^0 до става на једној ноzi и припремне вежбе за рондат.

2. Прескок (ученице и ученици):

Основни садржаји: коњ у ширину висине 110 цм (уз квалитетну даску висина коња 120 цм): згрчка и разношка – усавршавање фазе првог и фазе другог лета.

Проширени садржаји: коњ у ширину (120 за ученице и 125 см за ученике); припремне вежбе за прескоке са заножењем.

3. Трамполина или одскочна даска (ученице и ученици):

Основни садржаји: скокови: пруженим телом; скок са згрченим предножењем.

Проширени садржаји: скокови пруженим телом са окретом око уздужне осе за 180^0 ; скок са предножним разножењем.

4. Паралелни разбој

Основни садржаји: комбинација: (из положаја бочно): наскок у упор, предњих, зањих, предњихом предношка са окретом (180^0) према притци до става на тлу

Проширени садржаји: комбинација: из положаја бочно наскок у упор и спојено предњих и зањих у упору; предњихом упор седећи разножно пред рукама, прехват кроз узручење до упора седећег за рукама, заножењем сножити; њихање и саскок предњихом предношка са окретом за 180^0 или зањихом заношка.

5. Кругови

Основни садржаји: дохватни кругови (ученици и ученице): комбинација: из виса стојећег згибом вис узнето, вис стрмоглави, вис узнето, саскок кроз згиб у вису предњем (уз помоћ).

6. Греда

Вежбе прво научити на тлу, шведској клупи и ниској греди и на крају на високој греди.

Основни садржаји: ниска греда - поновити и допунити садржаје из претходног разреда (ниска греда): боком поред греде; суножним одскоком наскок на греду суножно (једна нога мало испред друге), различити начини ходања: у успону, са згрченим предножењем, са заножењем, са одножењем, са високим предножењем, окрет у успону на средини греде; суножним одскоком скок пружено и доскок на једну ногу, друга је у предножењу, вага претклоном и заножењем, саскок згрчено.

Висока греда - комбинација вежби: (чеоно према греди): из места или залетом наскок у упор одножно, окрет за 90^0 у упор клечећи на одножној ноzi, заножити слободном ногом (вага у у упору клечећем „мала вага”); клек искораком заножне и спојено усправ, одручити, лагано трчање или ходање на прстима, ходање докорацима, скок суножним одскоком и доскоком на једну ногу; саскок пруженим телом са окретом 90^0 или 180^0 .

Проширени садржаји

Висока греда: наскоци (у упор чучећи; у упор предњи одножно; сед „амазон“), различити начини ходања и трчања „галоп“; „дечији“ поскоци, „мачији“ скок; окрети за 180^0 на једној ноzi; саскоци (предножно разножни; са окретом за 360^0).

комбинације вежби најмање две дужине греде.

4. Основе тимских и спортских игара

Садржаји одбојке, фудсала, рукомета, кошарке и активности по избору ученика реализују се на часовима Физичког и здравственог васпитања.

3.1. Одбојка

Усвојене елементе технике треба применити у игри на часу. Континуитет у усвајању садржаја могуће је постићи тако што се претходно усвојени садржаји користе као уводни или специфично припремни на наредном часу.

Основни садржаји: основни положај – техника одигравања лопте прстима, основни положај – техника одигравања лопте „чекићем“, игра преко мреже у три контакта – прстима и „чекићем“, доњи (школски) сервис, техника смечирања у олакшаним условима (нижа мрежа, подбацивање лопте и сл.), индивидуални блок, горњи сервис, елементи одбојкашке игре.

Проширени садржаји: „лелујави“ сервис, групни блок (двојни и тројни), игра са задатком - тактика.

3.2. Фудсал

- Са ученицима поновити усвојене елементе технике и тактике.
- Примена усвојених елемената у диригованој и ситуационој игри.
- Игра уз примену правила.

3.3. Рукомет

- Са ученицима поновити усвојене елементе технике и тактике.
- Примена усвојених елемената у диригованој и ситуационој игри.
- Игра уз примену правила.

3.4. Кошарка

Са ученицима поновити усвојене основне елементе технике и тактике и реализовати неке од наведених елемената, као и њихову примену у диригованој игри и игри уз примену правила: дриблинг (сложеније варијанте), повезивање елемената технике у акционе целине (хватање лопте, дриблинг, шутирање и др); финтирање, демаркирање, ситуациона игра 1:1, сарадња два и три играча у позиционој игри и контранападу (обука кроз игру), игра 3:3; 4:4 (игра на један кош), финте (продор, шут), игра „2:2- pick and roll“, игра „2:2“ по на принципу „додај и утрчи – back door“, позициона игра 3:3 и 5:5, игра са применом правила.

3.5. Активности по избору

У складу са просторно техничким могућностима школе наставник у договору са учницима реализује неке од наведених активности:

- Кондиционо вежбање (кружни тренинг, аеробик, елементи фитнеса и др.)
- Обучавање, увежбавање и усавршавање елемената предвиђених проширеним наставним садржајима: Бадминтон; Стони тенис; Оријентиринг; Основни елементи борилачких спортова и самоодбране; Друге активности по избору Стручног већа школе; Активности од значаја за локалну заједницу.

5. Плес и ритмика

Основни садржаји

Њихања и кружења са вијачом у фронталној и сагиталној равни у месту и кретању (вежбе по избору наставника). Дупли провак кружењем вијаче унапред.

Коло „Моравац“ четири варијанте, савладати 5 варијанту.

6. Тестирање и мерење

Праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гипкости и агилности. Модел континуираног праћења физичког развоја и моторичких способности у настави Физичког и здравственог васпитања, батерија тестова, критеријумске референтне вредности и начин њиховог тумачења, организација и протокол тестирања као педагошке импликације детаљно су објашњени у наведеном приручнику.

Физичка и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме *Физичко вежбање и спорт* и *Здравствено васпитање*

Ослобађање ученика од наставе физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са садржајима других предмета.

Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:

- суде, воде статистику, региструју резултат или прате ниво активности ученика на часу или школском такмичењу,
- направе едукативни постер или електронску презентацију, припреме репортажу са спортског догађаја,
- прате и евидентирају активност ученика на часу уз помоћ наставника и на други начин помажу у организацији часовних, ваннаставних и ваншколских активности.

Неки од исхода за ученике ослобођене од практичног дела наставе

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- Наведете основна правила, гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања;
- Дефинишите основна здравствено-хигијенска правила вежбања;
- Презентује и анализира информације о физичком вежбању, спорту, здрављу, историји физичке културе, актуелним спортским подацима итд.);
- Учествоје у организацији Недеље школског спорта и школских такмичења.

Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у складу са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано

одређеним исходом. Исходи помажу наставницима у праћењу, прикупљању и бележењу постигнућа ученика. Како ће у процесу вредновања искористити исходе наставник, сам осмишљава у односу на то који се начин праћења и процене њему чини најрационалнијим и најкориснијим. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу праћења и оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе Физичког и здравственог васпитања, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

- 1. Активност и однос ученика према физичком и здравственом васпитању** који обухвата:
  - вежбање у адекватној спортској опреми;
  - редовно присуствовање часовима Физичког и здравственог васпитања;
  - учествовање у ваннаставним и ваншколским активностима и др.
- 2. Приказ три комплекса усвојених општеприпремних вежби** (вежби обликовања), са и без реквизита;
- 3. Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика** (напредак у усавршавању технике):

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење вредновање и оцењивање ученика са инвалидитетом врши се на основу њиховог индивидуалног напретка.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ	Вежбе за развој: снаге; брзине; покретљивости; аеробне издржљивости; координације Примена националне батерије тестова за праћење физичко-моторичког развоја и моторичких способности.	По завршетку разреда ученик ће бити у стању да: - одабере и примени комплексе простих и општеприпремних вежби одговарајућег обима и интензитета у вежбању; - користи научене вежбе у спорту, рекреацији и другим ситуацијама; - упоређује и анализира сопствене резултате са тестирања са референтним вредностима; - примени усвојене технике кретања у игри, спорту и другим различитим ситуацијама; - примени атлетске дисциплине у складу са правилима;
МОТОРИЧКЕ ВЕШТИНЕ, СПОРТ И СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ	Атлетика Истрајно трчање Спринтерско трчање. Штафетно трчање Скок удаљ. Бацања кугле. Четворобој Спортска гимнастика Основни садржаји: Вежбе и комбинације вежби карактеристичних за поједине справе: Тло, Прескок, Греда Проширени садржаји: На тлу и справама сложеније вежбе и комбинације вежби Тимске и спортске игре Футсал: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила Рукомет: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила.	- развија своје физичке способности применом вежбања из атлетике; - одржава равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; - примени вежбања из гимнастике за развој физичких способности; - одабере и примени комплексе простих и општеприпремних вежби одговарајућег обима и интензитета у вежбању; - користи научене вежбе у спорту, рекреацији и другим ситуацијама; - упоређује и анализира сопствене резултате са тестирања са референтним вредностима;

	<p>Кошарка: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила. Одбојка: Елементи технике и тактике. Игра уз примену правила. Активност по избору Ритмика и плес Вежбе са вијачом. Вежбе са обручем. Народно коло „Моравац“. Народно коло из краја у којем се школа налази. Енглески валцер.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - примени усвојене технике кретања у игри, спорту и другим различитим ситуацијама; - примени атлетске дисциплине у складу са правилима; - развија своје физичке способности применом вежбања из атлетике; - одржава равнотежу у различитим кретањима, изводи ротације тела; - примени вежбања из гимнастике за развој физичких способности;
<p>ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА</p>	<p>Физичко вежбање и спорт Подела моторичких способности. Функција срчано-дисајног система. Основна правила и тактика спортских игара. Понашање на такмичењима и спортским манифестацијама. Чување и одржавање простора, справа и реквизита који се користе у вежбању. Превенција насиља у физичком васпитању и спорту. Решавање спорних ситуација. Коришћење писаних и електронских извора информација из области физичког васпитања и спорта. Вежбање у функцији сналажења у ванредним ситуацијама. Значај и улога физичког вежбања за професионална занимања у спорту, образовању, здравству, војсци, полицији и другим занимањима. Структура физичке културе (физичко васпитање, спорт и рекреација). Здравствено васпитање Утицај различитих вежбања на кардио-респираторни систем, скелетно-мишићни и организам уопште. Здравствено-хигијенске мере пре и после вежбања. Значај правилне исхране. Енергетски напици и њихова штетност. Прва помоћ након површинских повреда, уганућа у прелома. Значај вежбања у природи. Чување околине при вежбању. Последице конзумирања дувана и алкохола и психоактивних супстанци Правилно конзумирање додатака исхрани. Мере заштите репродуктивног здравља у процесу вежбања Тестирања</p>	<ul style="list-style-type: none"> - изведе елементе усвојених тимских и спортских игара; - примени основна правила тимских и спортских игара; - користи усвојене елементе технике у спортским играма; - вреднује утицај примењених вежби на организам - одреди ниво сопствене дневне физичке активности; - вреднује утицај примењених вежби на организам - одреди ниво сопствене дневне физичке активности; - користи вежбе ради побољшања својих физичких способности; - предвиди елиминисање последице недовољне физичке активности; - примени мере безбедности у вежбању у школи и ван ње; - одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима; - примени и поштује правила игара у складу са етичким нормама; - примерено се понаша као учесник или посматрач на такмичењима; - решава конфликте на друштвено прихватљив начин; - користи различите изворе информација за упознавање са разноврсним облицима физичких и спортско-рекреативних активности; - прихвати победу и пораз; - процени вредност различитих спортова без обзира на лично интересовање; - примени усвојене моторичке вештине у ванредним ситуацијама; - вреднује лепоту покрета у физичком вежбању и спорту; - подстиче породицу на редовно вежбање; - повеже врсте вежби, игара и спорта са њиховим утицајем на здравље; - планира дневни ритам рада, исхране и одмора у складу са својим потребама; - разликује здраве од нездравих облика исхране - правилно користи додатке исхрани; - примењује здравствено-хигијенске мере у вежбању; - правилно реагује и пружи основну прву помоћ приликом повреда; - чува животну средину током вежбања; - анализира штетне последице конзумирања дувана, алкохола, штетних енергетских напитака и психоактивних супстанци.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Дефинисани исходи су основни и незаобилазни елементи процеса планирања наставе и учења. Дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда, током планирања рада потребно је одредити временску динамику у односу на бављење појединим исходима током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током школске године.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава (до 5 часова);
- практична настава (97-102 часа).

Теоријска настава

Посебни теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темема Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање уз могући практичан рад у складу са условима.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: исходе програма, претходна искуства ученика, садржаје и исходе других предмета (корелацију - међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу: процене сложености садржаја за ученике и услова за реализацију наставе. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови.

Остваривање исхода из наставне теме Спортска гимнастика реализује се усвајањем основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они који се бирају и реализују у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали обавезне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутог исхода, потребе ученика и услове за рад.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ

Физичке способности

При планирању кондиционог вежбања у главној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање (обраду и утврђивање) конкретног задатка. Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе (континуирани, понављајући и интервални метод, кружни тренинг, и др.), прилагођене узрасним карактеристикама ученика. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, доzirати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања, задају се групама ученика или појединцима у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и интензитета рада. Акцент се ставља на оне моторичке активности којима се најуспешније супротставља последицама хипокинезије.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика.

1. Развој снаге: без и са реквизитима; на справама и уз помоћ справа.
2. Развој покретљивости: без и са реквизитима; уз коришћење справа; уз помоћ сувежбача.
3. Развој аеробне издржљивости: истрајно и интервално трчање; вежбање уз музику – аеробик; тимске и спортске игре; пешачење у дужини од 10 км (организовати у оквиру недеље школског спорта или активности у природи - излет); други модели вежбања.

4. Развој координације: извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима (кретање екстремитетима у више равни).

5. Развој брзине и експлозивне снаге: једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.); штафетне игре; извођење вежби различитом максималном брзином (бацања, скокови, акробатика, шутирања, ударци кроз атлетику, гимнастику, тимске и спортске игре).

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање, а за оне са којима се програм реализује по индивидуално образовном програму (ИОП-у), неопходно је обезбедити одговарајуће услове, узимајући у обзир њихове могућности.

Моторичке вештине, спортови и спортске дисциплине

1. Атлетика

Препорука је да се садржаји атлетике реализују у јесењем и пролећном периоду, у складу са условима.

Основни садржаји: Усавршавање технике спринтерског трчања и ниског старта. Трчање деоница до 60 м. Техника штафетног трчања (4 x 60 м); Усавршавање технике истрајног трчања и високог старта; Скок удаљ техника „винуће” и предвежбе за корачну технику; Скок увис леђном техником (предвежбе); за напредније ученике техника скока увис леђном техником; Бацања кугле 3 кг девојчице, 4 кг дечаки - бочна техника; Четворбој - кроз унутародељенско такмичење применити четири дисциплине (пример: спринтерско трчање 60 м, бацање вортекса или кугле, скокови увис или удаљ, истрајно трчање 600 м ученице, 800 м ученици).

2. Спортска гимнастика: Препорука је да се садржаји реализују у оба полугодишта.

Основни садржаји

Ученици се деле у радне групе према полу, према нивоу усвојености вежби из претходних разреда и њиховим способностима. Са ученицима, који нису савладали поједине вежбе из програма до осмог разреда, раде се оне предвежбе и вежбе које ће им омогућити њихово усвајање. Задаци обухватају вежбе и комбинације вежби које ученици савладали у претходним разредима, без отежања (или са минималним отежањима), у складу са морфолошким карактеристикама и моторичким способностима ученика овог узраста. У раду са ученицима неопходно је поставити више радних места. Иницирати ученике да самостално креирају комбинације вежби и, уз помоћ наставника, организују чување и помагање. Промена радних места врши се након одређеног броја понављања. Група које није прошла неки задатак на часу, исти ће реализовати на следећем часу. Ученику који није у могућности да изведе одређене вежбе, дају се олакшани задаци. Ученике треба подстицати и помоћи им да организују полигоне који одговарају њиховим способностима и усвојености гимнастичких задатака.

Проширени садржаји

Могу се реализовати кроз часове на којима се реализују основни садржаји путем програма који је диференциран према способностима ученика - за напредне ученике (ИОП 3). Овакве моделе могуће је применити на све садржаје спортске гимнастике.

Тло (ученице и ученици):

Основни садржаји: комбинација вежби научених током основне школе која садржи: вагу претклоном и занужењем; варијанте колута напред и колута назад; став на шакама - издржај, колут напред - уз помоћ; прамет странце упором („звезде”) у „бољу страну” и сп. прамет странце упором у „слабију страну”; за ученице додати вежбе из ритмике: плесни корак, скок, окрет, равнотежу у успону.

Проширени садржаји: комбинација предвиђена за све ученике са тежим варијантама наведених вежби.

Прескок (ученице и ученици):

Основни садржаји: коњ у ширину висине 110 цм (уз квалитетну даску висина коња 120 цм); згрчка и разношка - удаљавањем даске усавршавање фаза првог и фазе другог лета.

Проширени садржаји: коњ у ширину (120 за ученице и 125 цм за ученике); припремне вежбе за прескоке са занужењем и прескоци са занужењем.

Основни садржаји: скокови: пруженим телом окретом око уздужне осе за 1800; скок са згрченим предножењем - усавршавање.

Проширени садржаји: скокови пруженим телом са окретом око уздужне осе за 3600; скок са предножним разножењем – усавршавање.

Паралелни разбој:

Основни садржаји: комбинација: из положаја бочно: наскок у упор, предњих, зањих, предњихом до седа разножно пред рукама; кроз узручење прехват до седа разножно за рукама, заножењем сножити, њихање у упору и сп. предњихом саскок предношка (или заношка).

Проширени садржаји: комбинација као за основне садржаје са отежањем: наскок у упор и спојено предњих и зањих и код саскока предњихом предношка са окретом за 1800 или зањихом заношка.

Кругови

Основни садржаји: дохватни кругови (ученици и ученице); комбинација: замахом - предњихом вис узнето, вис стрмоглаво, вис узнето, вис стражњи - саскок (уз помоћ); доскочни кругови (ученици);

комбинација: из виси предњег згибом вучењем вис узнето, вис стрмоглаво - издржај, вис узнето, згибом отварање у вис предњи и спојено саскок (уз помоћ).

Проширени садржаји: предвиђене комбинације вежби извести без помоћи.

Греда

Вежбе прво научити на тлу, шведској клупи и ниској греди и на крају на високој греди.

Основни садржаји:

Ниска греда: ченица комбинује кратак састав избором вежби научених током основне школе, редоследом који она жели: наскок; различити начини ходања и трчања; поскоци; скокови; окрети; равнотеже, саскок.

Висока греда: Комбинација: (чеоно према греди) наскок из места или залетом наскок премахом одножно у упор јашући; окрет за 900, грчењем ногу стопала поставити иза тела и прећи у упор чучећи; чучањ одручити; усправ; комбинацију са ниске греде извести на високој; саскок пружено или згрчено из положаја чеоно или бочно у односу на справу.

Проширени садржаји: програм за све ученице отежати: после наскока у упор јашући и окрета замахом ногама у заножење прећи у упор чучећи. Сва остала кретања и саскок извести у тежој варијанти.

3. Основе тимских и спортских игара

3.1. Футсал: Са ученицима поновити усвојене елементе технике и тактике; Примена усвојених елемената у диригованој и ситуационој игри; Игра уз примену правила.

3.2. Рукомет: Са ученицима поновити усвојене елементе технике и тактике; Примена усвојених елемената у диригованој и ситуационој игри; Игра уз примену правила.

3.3. Кошарка: Са ученицима поновити усвојене елементе технике и тактике; Примена усвојених елемената у диригованој и ситуационој игри; Игра уз примену правила.

3.4. Одбојка: Са ученицима поновити усвојене елементе технике и тактике; Примена усвојених елемената у диригованој и ситуационој игри; Игра уз примену правила.

3.5. Активности по избору

У складу са просторно техничким могућностима школе наставник у договору са ученицима реализује неке од наведених активности: Кондиционо вежбање (кружни тренинг, аеробик, елементи фитнеса и др.); Стони тенис; Оријентиринг; Основни елементи борилачких спортова и самоодбране по избору наставника; Друге активности по избору Стручног већа школе; Активности од значаја за локалну заједницу.

5. Плес и ритмика: Њихања и кружења са вијачом у фронталној и сагиталној равни у месту и кретању (вежбе по избору наставника); Дупли провак кружењем вијаче унапред; Састав са вијачом;

Дупли провак кружењем вијаче уназад; Састав са обручем састављен од елемената обрађених у петом, шестом и седмом разреду; Састав са лоптом састављен од елемената обрађених у петом, шестом и седмом разреду; Усавршити коло из краја у коме се школа налази, усвојено у предходном разреду; Коло „Моравац” поновити варијанте из претходних разреда; Енглески валцер - мешовити парови.

6. Тестирање и мерење

Праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гipкости и агилности. Модел континуираног праћења физичког развоја и моторичких способности у настави Физичког и здравственог васпитања, батерија тестова, критеријумске референтне вредности и начин њиховог тумачења, организација и протокол тестирања као педагошке импликације детаљно су објашњени у наведеном приручнику.

Физичка и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме Физичко вежбање и спорт и Здравствено васпитање.

Физичко вежбање и спорт

Упознати ученика са основном поделом моторичких способности и функцијом срчано-дисајног система приликом вежбања. Поновити правила и тактику спортских игара и дисциплина усвојених у претходим разредима. Истаћи значај вежбања и његову улогу у ванредним ситуацијама и за поједина професионална занимања. Структура физичке културе (физичко васпитање, спорт и рекреација).

Здравствено васпитање

Упознати ученике са утицајем различитих врста вежбања на кардио-респираторни систем, скелетно-мишићни и организам уопште, значајем примене здравствено-хигијенских мереапре и после вежбања. Утицајем правилне исхране на организам издржљиве. Истаћи штете ефекте енергетских напитака, дувана, алкохола, психоактивних супстанци као и неправилног конзумирања додатака исхрани.

Упознати ученике са пружањем прве помоћи након површинских повреда, уганућа у прелома. Истаћи важност мера заштите репродуктивног здравља у процесу вежбања.

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике часова:

- јасноћа наставног процеса;
- оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
- избор рационалних облика и метода рада;
- избор вежби оптималне образовне вредности;
- функционална повезаност свих делова часа - унутар једног и више узастопних часова једне наставне теме.

Уколико на часу истовремено вежбају два одељења, настава се спроводи одвојено за ученике и ученице.

Приликом избора облика рада неопходно је узети у обзир просторне услове рада, број ученика на часу, број справа и реквизита и динамику обучавања и увежбавања наставног задатка. Избор дидактичких облика рада треба да буде функцији рационалне организације и интензификације часа, као и достизања постављених исхода.

Ослобађање ученика од наставе физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са садржајима других предмета.

Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:

- суде, воде статистику, региструју резултат или прате ниво активности ученика на часу или школском такмичењу;
- направе едукативни постер или електронску презентацију, припреме репортажу са спортског догађаја;
- прате и евидентирају активност ученика на часу уз помоћ наставника и на други начин помажу у организацији часовних, ваннаставних и ваншколских активности.

Неки од исхода за ученике ослобођене од практичног дела наставе:

По завршетку теме ученик ће бити у стању да:

- Наведете основна правила, гимнастике, атлетике, спортске игре, пливања;

- Дефинише основна здравствено-хигијенска правила вежбања;
- Презентује и анализира информације о физичком вежбању, спорту, здрављу, историји физичке културе, актуелним спортским подацима итд.);
- Учествује у организацији Недеље школског спорта и школских такмичења.

Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у складу са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом. Исходи помажу наставницима у праћењу, прикупљању и бележењу постигнућа ученика. Како ће у процесу вредновања искористити исходе наставник, сам осмишљава у односу на то који се начин праћења и процене њему чини најрационалнијим и најкориснијим. Поред тога, постојање исхода олакшава и извештавање родитеља о раду и напредовању ученика.

У процесу праћења и оцењивања пожељно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе Физичког и здравственог васпитања, препоручује се да наставник подједнако, континуирано прати и вреднује:

1. Активност и однос ученика према физичком и здравственом васпитању који обухвата:
  - вежбање у адекватној спортској опреми;
  - редовно присуствовање часовима Физичког и здравственог васпитања;
  - учествовање у ваннаставним и ваншколским активностима и др.
2. Приказ више комплекса усвојених општеприпремних вежби (вежби обликовања), са и без реквизита;
3. Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике):

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење вредновање и оцењивање ученика са инвалидитетом врши се на основу њиховог индивидуалног напретка.

ИЗБОРНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

РУСКИ ЈЕЗИК

Циљ учења Руског језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и развијањем стратегија учења страног језика оспособи за основну усмену и писану комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ	Реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака, и слично) и иницирање упознавања; успостављања контакта (нпр. при сусрету, на разгледници, у имејлу, СМСу).	-поздрави и отпоздрави, примењујући најједноставнија језичка средства;
ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ; ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ; ДАВАЊЕ И И ТРАЖЕЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О ДРУГИМА	Иницирање упознавања, посредовање у упознавању и представљање других особа, присутних и одсутних, усмено и писано; слушање и читање кратких и једноставних текстова којим се неко представља; попуњавање формулара основним личним подацима (пријава на курс, претплата на дечји часопис, налепница за пртљак, чланска карта и слично).	-представи себе и другог; - разуме јасно постављена једноставна питања личне природе и одговара на њих; - разуме упутства и налоге и реагује на њих; - разуме једноставна и пажљиво исказана правила понашања (сугестије, препоруке, забране) и реагује на њих, уз визуелну подршку (знакови, симболи и слично) и без ње; - разуме позив и реагује на њега; - упути позив на заједничку активност;
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И НАЛОГА	Слушање и читање налога и упутстава и реаговање на њих (комуникација у учионици – упутства и налози које размењују учесници у наставном процесу, упутства за игру и слично).	- разуме позив и реагује на њега; - упути позив на заједничку активност;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРАВИЛА ПОНАШАЊА	Слушање и читање једноставних исказа у вези са правилима понашања.	- разуме кратке и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих;
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Слушање и читање кратких једноставних позива на заједничку активност и реаговање на њих, усмено или писано (позив на рођендан, журку, на игру, у биоскоп...); упућивање и прихватање /одбијање позива на заједничку активност, усмено или писано, користећи најједноставније изразе молби, захвалности, извињења.	- упути кратке и једноставне молбе и захтеве; - исказе и прихвати захвалност на једноставан начин; - разуме једноставно исказане честитке и одговара на њих;
ИСКАЗИВАЊЕ МОЛБЕ, ЗАХТЕВА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставних исказа којима се тражи помоћ, услуга или обавештење; давање једноставног, усменог и писаног одговора на исказану молбу или захтев; изражавање и прихватање захвалности у усменом и писаном облику.	- упути једноставне честитке; - разуме једноставан опис живих бића, предмета, места и појава; - опише жива бића, предмете и места и појаве једноставним језичким средствима;
ЧЕСТИТАЊЕ	Слушање и читање кратких и једноставних устаљених израза којима се честита празник, рођендан или неки други значајан догађај; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање кратких пригодних честитки у усменом и писаном облику.	- разуме једноставне исказе о уобичајеним и тренутним активностима и способностима и реагује на њих; - опише и планира уобичајене и тренутне активности кратким једноставним језичким средствима;
ОПИСИВАЊЕ ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА И ПОЈАВА	Слушање и читање краћих једноставних описа живих бића, предмета, места и појава у којима се појављују информације о спољном изгледу, појавним облицима, димензијама и осталим најједноставнијим карактеристикама; давање кратких усмених и писаних описа живих бића, предмета, места и појава.	- опише шта уме/не уме да (у)ради; - разуме свакодневне исказе у вези с непосредним потребама, осетима и осећањима и реагује на њих;
ОПИСИВАЊЕ УОБИЧАЈЕНИХ И ТРЕНУТНИХ АКТИВНОСТИ, ПЛАНОВА И СПОСОБНОСТИ	Слушање и читање описа у вези са уобичајеним и тренутним активностима, плановима и способностима у породичној и школској средини; састављање порука и спискова у вези са уобичајеним и тренутним активностима, плановима и способностима.	- изрази основне потребе, осете и осећања кратким и једноставним језичким

ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима осећањима; саопштавање потреба и осета и предлагање решења у вези с њима; усмено и писано исказивање својих осећања и (емпатично) реаговање на туђа.	средствима; - разуме једноставна обавештења о простору и оријентацији у простору и реагује на њих; - тражи и пружи кратка и једноставна обавештења о оријентацији у простору;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Слушање и читање краћих текстова у којима се на једноставан начин описују просторни односи и оријентација у простору; усмено и писано тражење и давање информација о сналажењу / оријентацији у простору; усмено и писано описивање просторних односа у приватном и јавном простору (соба, стан, кућа, учионица, школа, музеј, биоскоп).	- опише непосредни простор у којем се креће; -разуме једноставна обавештења о хронолошком /метеоролошком времену и реагује на њих;
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА (ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ)	Слушање и читање кратких текстова који се односе на тачно време, дан, месец или део дана (разглас/план вожње на аутобуској/железничког станици, аеродрому; биоскопски програм, договор за неку активност) или на метеоролошко време (тренутне или уобичајене временске прилике); усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности или метеоролошким приликама.	- тражи и даје кратка и једноставна обавештења о хронолошком/метеоролошком времену; - разуме једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање и реагује на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА/ НЕПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА/ НЕПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање краћих текстова с једноставним исказима за изражавање припадања / неприпадања и поседовања/ непоседовања и реаговање на њих; усмено и писано, исказивање припадања / неприпадања и поседовања / непоседовања.	- тражи и да једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање; -разуме једноставне исказе за изражавање
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/ НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање краћих текстова с једноставним исказима за изражавање допадања/недопадања и реаговање на њих; усмено и писано исказивање слагања /неслагања, допадања/недопадања.	допадања/недопадања, слагања/неслагања и реагује на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ И БРОЈЕВА	Слушање и читање једноставних исказа које садрже информације у вези са количином и бројевима (новчани износ, узраст, време, број телефона и слично); усмено и писано коришћење једноставних исказа са бројевима до 100.	- тражи мишљење и изражава допадање/недопадање једноставним језичким средствима; -разуме једноставне изразе који се односе на количину (број особа, животиња и предмета количина приликом куповине и сл.) и реагује на њих; - тражи и пружи основне информације у вези са количинама и бројевима; - изрази присуство и одсуство некога или нечега;

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ – ДРУГИ ЦИКЛУС

- 1) Лични идентитет.
- 2) Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.).
- 3) Географске особености.
- 4) Србија – моја домовина.
- 5) Становање – форме, навике.
- 6) Живи свет – природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест.
- 7) Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост – садашњост – будућност).

- 8) Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање.
- 9) Професионални живот (изабрана – будућа струка), планови везани за будуће занимање.
- 10) Млади – деца и омладина.
- 11) Животни циклуси.
- 12) Здравље, хигијена, превентива болести, лечење.
- 13) Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи.
- 14) Транспорт и превозна средства.
- 15) Клима и временске прилике.
- 16) Наука и истраживања.
- 17) Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика).
- 18) Духовни живот; норме и вредности (етички и верски принципи); ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме.
- 19) Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници).
- 20) Слободно време – забава, разонода, хобији.
- 21) Исхрана и гастрономске навике.
- 22) Путовања.
- 23) Мода и облачење.
- 24) Спорт.
- 25) Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења.
- 26) Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже.
- 27) Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ	<i>Привет, Ира! Здравствуй, Витя Здравствуйте, Анна Ивановна! Добрый день, Виктор Павлович! Доброе утро! Добрый вечер! До завтра! До свидания! Как дела? Хорошо, спасибо. Нормально. Так себе. Ничего. Пока! Пока-пока!</i> (Интер)културни садржаји: формално и неформално поздрављање; устаљена правила учтивости; лична имена и имена по оцу (патроними), надимци.
ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ; ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ; ДАВАЊЕ И И ТРАЖЕЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О ДРУГИМА	<i>Как тебя зовут? Меня зовут Ирина. Я Ирина. Кто это? Это Марина? Я Ирина, привет! Его зовут Виктор. Сколько ему лет? Ему 12 лет. Её зовут Анна. Очень приятно. Мне тоже. Это мой друг. Это моя подруга Лена, одноклассница. А это Зина. Она соседка. Это Анна Ивановна Иванова, учительница. Это мой двоюродный брат. Он из Белграда. Он из Сербии. Наташа из Москвы. Личне заменице: я, ты, он/она, они (номинатив, генитив и датив), Упитне заменице и прилози: кто, как, сколько. Показни прилог: это, Генитив именица с предлогом из.</i> (Интер)културни садржаји: формално и неформално представљање; имена; имена по оцу, презимена и надимци; именовање сродства; именовање градова, земаља.
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И НАЛОГА	<i>Кто дежурный? Кого нет на уроке? Кто отсутствует? Открой(те) учебник/ рабочую тетрадь / тетрадь. Слушай(те) и повторяй(те)! Не кричите! Тихо! Выйди(те) к доске! Сотри(те) с доски! Открой(те) окно/дверь. Прослушай(те) песню! Прочитай(те) текст. Мы читали текст? Встань(те)! Садись! Садитесь! Мы на прошлом уроке прослушали песню? Заповедни начин фреквентних глагола (слушать/прослушать, читать/прочитать, писать/написать, повторять/повторить, встать, сесть...), Прошло време фреквентних глагола. Интонација упитних исказа без упитне речи.</i> (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости, песме.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРАВИЛА ПОНАШАЊА	<i>Извините, можно сесть? Садитесь. Не шумите! Можно войти? Да, конечно. Нет. Можно взять твою ручку? Да, конечно. Нет, к сожалению. Она мне нужна. Извините за опоздание. Заповедни начин фреквентних глагола. Предикатив можно. Интонација упитних исказа без упитне речи.</i> (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима, значење симбола.
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	<i>Давай играть в футбол/баскетбол! Поиграем вместе? Приглашаю тебя ко мне на день рождения/вечеринку. Приходи ко мне на вечеринку! Ты сможешь прийти ко мне на день рождения завтра в семь? Вечеринка у меня дома/в кафе. Спасибо за приглашение, я обязательно приду. К сожалению, я не смогу прийти. Извини, но я</i>

	<p><i>не могу прийти. Вечеринка / день рождения, к сожалению, без меня.</i> Садашње време фреквентних глагола. Прва и друга конјугација. Заповедни начин фреквентних глагола. Акузатив и локатив именица с предлозима <i>в/на</i>. Датив именица с предлогом <i>к</i>. Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: прикладно прихватање и одбијање позива, рођендани, прослава рођендана, игре.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ МОЛБЕ, ЗАХТЕВА И ЗАХВАЛНОСТИ	<p><i>Дай мне, пожалуйста, ручку. Можно? Конечно, пожалуйста, вот она. Спасибо! Не за что. Ничего. Нет, к сожалению, ручка мне нужна. Извини(те), можно вопрос?</i> Заповедни начин фреквентних глагола. Предикатив <i>можно</i>. Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације.</p>
ЧЕСТИТАЊЕ	<p><i>С днём рождения! Поздравляю тебя с днём рождения! С Новым годом! С Рождеством! С Днём защитника Отечества! С Восьмым марта! Счастливого! Желаю тебе/вам всего хорошего: здоровья, счастья, успеха. Тебе/вам тоже всего хорошего. Поздравляю с успехом! С приездом! Добро пожаловать!</i> Садашње време фреквентних глагола. Инструментал именица с предлогом <i>с</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: најзначајнији празници и начин обележавања / прославе.</p>
ОПИСИВАЊЕ ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА И ПОЈАВА	<p><i>Она высокая и стройная. У неё голубые глаза и длинные светлые волосы. Какие у тебя глаза? Какого цвета у тебя футболка? Она в красной рубашке. У меня есть кошка. Её зовут Мурка. Она маленькая, белая. На столе ручка. Она зелёная. У неё большой дом. Он красивый. На картинке – Москва, столица России. Это мой дом. Он большой и красивый.</i> Придеви. Род, број и слагање с именицама.</p> <p>Конструкције за изражавање посесивности: <i>у+ ген. личних заменица и именица (у меня, у тебя, у неё, у него у нас, у вас, у них; у Ивана, у Ирины)</i>. Присвојне заменице: <i>мой, твой, наш, ваш, их</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: култура становања, однос према живој и неживој природи.</p>
ОПИСИВАЊЕ УОБИЧАЈЕНИХ И ТРЕНУТНИХ АКТИВНОСТИ, ПЛАНОВА И СПОСОБНОСТИ	<p><i>Что делает Витя? Он делает уроки. Ира читает газету/журнал. Сетрѐнка ходит в садик. Саша по понедельникам ездит на тренировки по футболу. Вика и Макс помогают маме по дому. Ира встаёт обычно в восемь утра. Уроки начинаются в девять. Каждый день Миша гуляет с собакой. Утром мы вместе завтракаем. Папа возвращается с работы. Он стоит в пробке.</i> Глаголи кретања (садашње време): <i>идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать</i>. Садашње време фреквентних глагола. Прилози за време: <i>утром, днём, вечером</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: радно време, разонода, живот породице.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	<p><i>Мне хочется есть. Брату хочется пить. Мне холодно. Тебе сделать бутерброд? Налить сестре воды? У меня болит зуб. Хочешь кушать? Нет, спасибо, не хочу.</i> Безличне реченице. Глагол <i>хотеть</i>. Датив личних заменица и именица.</p> <p>Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	<p><i>Где окно? На стене. Где рюкзак? Под столом. Где картина? Над доской. Скажите, пожалуйста, как дойти до Большого театра? Театр недалеко. Идите сначала прямо, а потом налево. Слева театр.</i> Генитив, инструментал и локатив с предлозима. Прилози за правац и место: <i>прямо, налево, направо, слева, справа, недалеко, напротив</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: јавни простор, култура становања.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА (ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ)	<p><i>Который час? Пять часов. Когда ты встаёшь? Я встаю в восемь часов. Во сколько начинается первый урок? Первый урок начинается в девять. Какая погода сегодня? Идёт дождь. Какое сегодня число? Второе мая. Какая погода на улице? Холодно? Когда ты едешь в Россию?</i> Садашње време најфреквентнијих глагола. Садашње време у значењу будућег. Глаголи кретања: <i>идти/ходить; ехать/ездить</i>. Бројеви 1–20. Облици <i>час, часа, часов</i> уз бројеве до 12. Интонација упитних исказа без упитне речи).</p> <p>(Интер)културни садржаји: клима, разговоровремену, географскедестинације.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА/ НЕПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА/ НЕПОСЕДОВАЊА	<p><i>У меня есть собака. Мою собаку зовут Бобик. У меня нет мобильного. У кого есть сестра/брат? Это твоя собака? Нет. Да, моя. У них в голове только компьютеры. Это дом бабушки.</i> Конструкције за изражавање посесивности: <i>у+ ген. личних заменица и именица (у меня, у мамы); именица + именица у генитиву (дом папы)</i>. Општа негација (<i>нет</i>). Присвојне заменице. Интонација упитних исказа без упитне речи.</p> <p>(Интер)културни садржаји: породица и пријатељи, однос према животињама, кућни љубимци.</p>

ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/ НЕДОПАДАЊА	<i>Игра, ты любишь футбол? Нет, не люблю. Мне нравится баскетбол. Макс любит заниматься теннисом. Какой твой любимый спорт? Я люблю читать. Мне этот комикс не нравится. Петя любит музыку. Он гитарист. Виктору не нравится бутерброд.</i> Глагол <i>любить</i> . Безлична употреба глагола <i>нравиться</i> . Општа негација (<i>не</i>). Интонација упитних исказа без упитне речи. (Интер)културни садржаји: уметност (књижевност за младе, стрип, филм, музика...), храна, спорт.
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ И БРОЈЕВА	<i>Сколько мальчиков, сколько девочек в классе? В классе 12 мальчиков и 15 девочек. Сколько тебе лет? Мне 15 лет. Который час? Пять часове две минуты У нас в школе есть гардероб. У Виктора нет собаки.</i> Упитне заменице. Основни бројеви (1–100). (Интер)културни садржаји: друштвено окружење, путовања.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, садржаја и препоручених језичких активности у комуникативним ситуацијама наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава **језик** сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од комуникативне функције као области, преко активности које у настави оспособљавају ученика да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним **релативним** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења,

осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће категорије:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике / активности

Слушање и реаговање на команде наставника на страном језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти.

"Превођење" исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор; - извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;

- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг); - писање честитки и разгледница; - писање краћих текстова.

Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни

израз.

Предвиђена је израда **једног** писменог задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина: слушање, читање, писање и говор.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање краћих, једноставних текстова који се односе на поздрављање, представљање и тражење/ давање информација личне природе; реаговање на усмени или писани импулс саговорника и ини- цирање комуникације; усмено и писано давање информације о себи и другима; усмено и писано тражење информације о другима. Презент повратних глагола: учиться, заниматься, Презент глагола са суфиксом -ОВА-, -ЕВА-: рисовать, танцевать, тренироваться. Презент глагола жить. Конструкције за изражавање посесивности личним заменицама: у + ген (у меня, у тебя, у него, у неё, у нас, у вас, у них). Род именица, номинатив једнине и множине. (Интер)културни садржаји: Општеприхваћене норме понашања, учтивости; имена, патроними, презимена; представљање, степени сродства; нумерисање спратова	– разуме краће текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/ давање информација личне природе; – поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставна језичка средства; – постави и одговори на једноставна питања личне природе; – у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; – разуме једноставан опис особа, биљака, животиња, предмета, појава или места; – опише карактеристике бића, предмета, појава и места користећи једноставна језичка средства; – разуме једноставне предлоге и одговори на њих; – упути једноставан предлог; – пружи одговарајући изговор или одговарајуће оправдање;
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Слушање и читање једноставних описа бића, предмета, појава и места; усмено и писано описивање бића, предмета, појава и места. Придеви. Род, број и слагање с именицама. Присвојне заменице: мой, твой, наш, ваш, их. Слагање с именицама. Конструкције за изражавање посесивности: у+ген (у меня, у тебя, у него, у неё, у нас, у вас, у них). Прост компаратив фреквентних придева / прилога: больше, меньше, лучше, моложе, старше. Неконгруентни атрибут изражен акузативом са предлогом в: блузка в полоску. Прошло време фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: најважније географске карактеристике Русије, градови и њихове знаменитости.	– разуме једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; – упути једноставне молбе и захтеве; – затражи и пружи кратко обавештење; – захвали се и извини се користећи једноставна језичка средства; – саопшти кратку поруку којом се захваљује; – разуме и следи једноставна упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; – даје једноставна упутства из домена свакодневног живота и личних интересовања;
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Слушање и читање једноставних текстова који садрже предлоге; усмено и писано договарање око предлога за учешће у заједничкој активности; писање позива за заједничку активност (нпр. прославу рођендана, спортску активност и сл.); прихватање/одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања. Заповедни начин: прво лице множине (с речцом давай и без ње): Поиграем вместе! Давай поиграем вместе! Давай играть вместе! треће лице једнине / множине: Пусть Саша играет! Упитни искази без упитне речи. Интонација. Предлош копадежне конструкције (у, около, без+ген.; к+дат; в, на +акуз; с, за+инстр; на+лок). Модалне конструкције (личне и безличне): мне надо; я должен/должна. (Интер)културни садржаји: разонода; прикладно позивање и прихватање/одбијање позива.	– разуме једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; – упути једноставне молбе и захтеве; – затражи и пружи кратко обавештење; – захвали се и извини се користећи једноставна језичка средства; – саопшти кратку поруку којом се захваљује; – разуме и следи једноставна упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; – даје једноставна упутства из домена свакодневног живота и личних интересовања; – разуме честитку и одговори на њу; – упути пригодну честитку; – разуме једноставне текстове у којима се описују сталне, уобичајене и тренутне радње; – размени информације које се односе на опис догађаја и радњи у садашњости;
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нуди/тражи помоћ, услуга, обавештење или се изражава жеља, извињење, за- хвалност; усмено и писано тражење и давање обавештења; усмено и писано упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу; усмено и писано изражавање захвалности и извињења. Садашње време глагола хотеть. Предикатив можно. Интонација упитних исказа без упитне речи. (Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације, дружење и пријатељски односи.	– опише сталне, уобичајене и тренутне догађаје/ активности користећи неколико везаних исказа; – разуме краће текстове у којима се описују догађаји у
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за наставну активност, за компјутерску или обичну игру, за употребу апарата/апликација, рецепт за прављење јела и сл.) са визуелном по- дршком и без ње; усмено давање једноставних упутстава уз адекватну гестикулацију или без ње; писано давање једноставних упутстава. Заповедни начин.	

	(Интер)културни садржаји: поштовање правила понашања	прошлости; – размени информације у вези са догађајима у прошлости; – опише у неколико краћих, везаних исказа догађај из прошлости; – разуме планове и намере и реагује на њих; – размени једноставне исказе у вези са својим и туђим плановима и намерама; – саопшти шта он/она или неко други планира, намерава; – разуме свакодневне изразе у вези са непосредним и конкретним жељама, потребама, осетима и осећањима и реагује на њих; – изрази основне жеље, потребе, осете и осећања користећи једноставна језичка средства; – разуме једноставна питања која се односе на положај предмета и бића у простору и правац кретања, и одговори на њих; – разуме обавештења о положају предмета и бића у простору и правцу кретања; – опише специфичније просторне односе и величине једноставним, везаним исказима; – разуме једноставна обавештења о хронолошком времену и метеоролошким приликама; – тражи и даје информације о хронолошком времену и метеоролошким приликама користећи једноставна језичка средства; – опише дневни/недељни распоред активности; – разуме једноставне изразе који се односе на поседовање и припадност; – формулише једноставне исказе који се односе на поседовање и припадност; – пита и каже шта неко има/нема и чије је нешто; – разуме једноставне исказе који се односе на описивање интересовања, изражавања допадања и недопадања и реагује на њих; – опише своја и туђа интересовања и изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење; – разуме једноставне изразе који се односе на количину нечега; – пита и саопшти колико нечега има/нема, користећи једноставна језичка
УПУЋИВАЊЕ ЧЕСТИТКИ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставних текстова у којима се честитају празници, рођендани и значајни догађаји или се изражава жаљење; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упући- вање пригодних честитки у усменом и писаном облику. Садашње и прошло време глагола. Глаголи хотеть, желать/пожелать кому что, поздравить (кого с чем). (Интер)културни садржаји: значајни празници и догађаји и начин обележавања; честитање.	
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа у вези са сталним, уобичајеним и тренут- ним догађајима, активностима и способностима; тражење и давање информација о сталним, уобичајеним и тренутним догађајима, активностима и способностима, у усменом и писаном облику; усмено и писано давање краћих описа о сталним, уобичајеним и тренутним догађајима, активностима и способностима. Глаголи кретања (садашње време): идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать, плыть/плавать. Будуће време. Прилози за време: утром, днём, вечером, ночью, весной, осенью. Садашње време глагола есть и пить. (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи – наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања	
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање једноставних текстова у којима се описују догађа- ји и активности у прошлости; усмено и писано описивање догађаја и активности у прошлости. Прошло време фреквентних повратних и неповратних глагола. Прилози за време: вчера, сегодня, утром, вечером, ночью... Глаголи кретања (прошло време): идти/ходить, ехать/ездить, лететь/летать, плыть/плавать, бежать/бегать, нести/носить, вести/водить, везти/возить. Префиксални глаголи кретања. Интонација упитних исказа без упитне речи. (Интер)културни садржаји: живот некад и сад.	
ИСКАЗИВАЊЕ ПЛАНОВА И НАМЕРА	Слушање и читање краћих, једноставних текстова у вези са плановима и намерама; усмено и писано договарање о планираним активностима. Будуће време. Будуће време глагола быть и стать. Конструкције стать, быть + INSTR. Неконгруентни атрибут изражен дативом с предлогом по: контрольная по физике, специалист по математике. Садашње време у значењу будућег. (Интер)културни садржаји: свакодневни живот, обавезе и разонода; породични и пријатељски односи.	
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем потреба; усмено и писано исказивање интересовања за туђа осећања; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа. Безличне реченице. Глагол хотеть. Глагол хотеться (безлична употреба: мне хочется). Заповедни начин глагола есть и пить. Упитни искази без упитне речи. Интонација. (Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона; емпатија.	
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Слушање и читање краћих и једноставних текстова у вези са простор- ним односима и величинама уз визуелну подршку или без ње; усмено и писано размњивање информација у вези са просторним односима и величинама; усмено и писано описивање просторних односа и величина. Генитив, инструментал, локатив с предлозима. Компаративи больше, меньше. Слагање придева с именицама. (Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед школског и стамбеног простора; локалне мерне јединице;	

	природа.	средства; – пита/каже/израчуна колико нешто кошта; – састави списак за куповину; – на једноставан начин загражи артикле у продавници и наручи јело и/ или пиће у ресторану; – изрази количину у најшире заступљеним мерама (грами, килограми...).
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА	Слушање и читање једноставних текстова у вези са хронолошким временом, метеоролошким приликама и климатским условима; усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности, метеоролошким приликама и климатским условима. Основни бројеви до 1000. Облици час, часа, часов уз основне бројеве. Редни бројеви. Слагање редног броја с именицом у роду, броју и падежу (двадцатое априла, двадцатого априла). Безличне реченице с предикативима (мне жарко, на улице холодно). Упитни искази без упитне речи. Интонација. Упитне заменице и прилози. (Интер)културни садржаји: климатски услови	
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставних текстова у којима се саопштава шта неко има/нема или чије је нешто; тражење и давање информација у вези са поседовањем и припадањем. Конструкције за изражавање посесивности: у+ ген. личних заменица и именица (у меня, у мамы); именица + именица у генитиву (дом папы). Општа негација (нет и не). Посебна негација (Не моя собака). Присвојне заменице. Интонација упитних исказа без упитне речи. Упитно-присвојна заменица Чей? (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.	
ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставних текстова у вези с нечијим интересовањима, хобијима, активностима и стварима које му/јој се свиђају/не свиђају; размена информација у вези са својим и туђим интересовањима, хобијима, активностима и стварима које му/јој се допадају/не допадају; усмено и писано описивање интересовања, хобија, активности и ствари које му/јој се допадају/не допадају. Глаголи заниматься, интересоваться чем. Безлична употреба глагола нравиться. Упитни искази без упитне речи. (Интер)културни садржаји: интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност (књижевност за младе, стрип, музика, филм).	
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставних текстова који говоре о количини нечега; усмено и писано постављање питања и давање одговора у вези са количином; слушање и читање текстова на теме куповине и поруџбине у ресторану; играње улога ради симулације ситуација у којима се нешто купује, наручује; писање списка за куповину; размена информација о ценама производа и рачунање цена; изражавање количине у мерама. Упитне заменице и прилози. Основни бројеви до 1000. Интонација упитних исказа без упитне речи. Заповедни начин фреквентних глагола. Заменички бројеви сколько, несколько и прилошки бројеви много, мало +генитив множине именица (несколько яблок). (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; мере за тежину, валута, намирнице и производи специфични за рускојезичну культуру.	

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Здравствуй/те! Привет! Как тебя зовут? Меня зовут Елена. Как твоя фамилия? Моя фамилия Петров. Ты откуда? Я из Москвы, а ты? Я из Сербии, из Белграда. Сколько тебе лет? Мне 12 лет. Я родился /родилась 17 марта. На какой улице ты живёшь? Я живу на улице Школьная, дом 13, квартира 11. На каком этаже? На втором. У тебя есть имейл? Это моя семья – маму зовут Мария, папу Виктор, сестру Ирина, а брата Иван. В каком классе ты учишься? Как зовут твою учительницу? Мою учительницу зовут Анна Ивановна. Это мой друг Саша, а это

	моя подруга Лена, они мои одноклассники. Какие школьные предметы ты любишь? Ты занимаешься спортом? Я занимаюсь футболом, тренируюсь три раза в неделю. Пока!
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Он высокий и стройный. У него/неё голубые глаза и светлые волосы. Какой у тебя рост? Какие у тебя глаза? А у твоей подруги? Что надела Лена? Она надела зелёную юбку, блузку в полоску и чёрный свитер. Моя сестра маленькая – моложе меня на 3 года, но умная и трудолюбивая. У меня котёнок, маленький, белый, пушистый. Моя родина – Сербия. Белград столица Сербии, он меньше Москвы. В нём много достопримечательностей. Москва – столица России. Санкт-Петербург – северная столица России.
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Я хочу пригласить тебя на Новый год/вечеринку. Вечеринка у меня дома. Папа, разреши нам пригласить всех одноклассников! Ну, ладно, пусть все придут. У меня к тебе просьба. Спасибо за приглашение, я обязательно приду. Завтра, к сожалению не смогу. Извини, но я не смогу прийти. День рождения, к сожалению, без меня. Давай играть в баскетбол! Поиграем вместе? Пусть Саша играет в футбол. Давай пойдём в кино завтра! Где встречаемся? Около метро. Во сколько? В пять. Он согласен (согласна; согласны). Они не против?
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Тебе помочь? Нет, спасибо. Да, пожалуйста. Что тебе нужно? Тебе нужна ручка? Нет, у меня есть. Ты хочешь апельсин? Хочу, спасибо. Здесь можно фотографировать? Передай, пожалуйста, соль. Конечно, вот она. Спасибо огромное! Не за что. Ничего. Извини(те), можно вопрос?
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Переведи и сравни! Обрати внимание! Обведи кружком букву правильного ответа. Составь предложения! Постарайтесь угадать! Прочитай стихи! Закрой глаза! Расскажи о себе! Пропусти один ход! Иди два хода вперёд/назад. Возьми яблоко, нарежь его на ломтики! Налей воду в кастрюлю! Свари пельмени! По газонам не ходить! В обуви не входить! Осторожно! Двери закрываются!
УПУЋИВАЊЕ ЧЕСТИТКИ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ	С праздником! Поздравляю тебя с днём рождения! Желаю тебе здоровья, счастья и удачи! Всего хорошего! С Новым годом, с новым счастьем! С Рождеством! Счастливо! Тебе/вам тоже всего хорошего. Поздравляю с успехом! С приездом! Добро пожаловать! С Днём победы! С Восьмым марта! Спасибо тебе за твою любовь. Целую тебя крепко!
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Я живу на втором этаже. Ты живёшь в одноэтажном или многоэтажном доме? У меня брат и сестра. Они не ходят в школу. Что ты делаешь по воскресеньям? Во сколько ты ложишься спать вечером? У него в комнате беспорядок. Они сейчас завтракают. Что ты обычно ешь на завтрак? Обычно я в школу еду на автобусе. Каждый день я хожу на тренировки по баскетболу. После школы я гуляю с собакой. Я хорошо знаю математику. Он умеет играть на гитаре? Ты можешь позвонить мне сегодня вечером? Я позвоню тебе после ужина. Когда и где мы встретимся? Папа стоит в пробке. Я хорошо плаваю. Моя маленькая сестрёнка ещё не ходит. Мы едем на экскурсию! Не могу дождаться!
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Как ты провёл свои летние/зимние каникулы? Как ты провёл выходные? Что ты выучил на уроках русского языка? Где ты был в прошлую среду в пять часов? Я был дома. Ты смотрела вчера фильм? Во сколько начался фильм? Я не смотрел телевизор вчера. Ты ездил к бабушке? По телевизору показывали мой любимый сериал. В пять лет я умел плавать. Мы побежали к реке. Сегодня утром дедушка носил дрова в сарай. Я привёз из Москвы книгу для тебя. Пушкин родился в Москве.
ИСКАЗИВАЊЕ ПЛАНОВА И НАМЕРА	Кем ты станешь? Я стану лётчиком. А ты кем хочешь стать? Я хочу стать учительницей. Мой брат хочет быть программистом. Сегодня вечером мои родители идут в гости. После обеда я напишу домашнее задание. Завтра мы пойдём к бабушке в гости. У нас завтра контрольная работа по русскому языку
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЂАЊА	Мне холодно/жарко. Мне хочется есть/пить. Надень куртку! Сними капюшон! Как ты себя чувствуешь? Плохо. У меня болит голова. Как ты? Хорошо, спасибо. Налей мне воды, пожалуйста! Сделай мне бутерброд, пожалуйста, так есть хочется! Хочешь пойти к Борису? Конечно, хочу.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Где книжный магазин? Рядом с нашей школой. Где окно? На стене. Где рюкзак? Под столом. Где картина? Над доской. Слева от шкафа – доска. Мой дом двухэтажный. Моя квартира трёхкомнатная. Моя комната небольшая. Слева от двери, у окна, стоит письменный стол. Посередине комнаты маленький диван со столиком. В углу стоит моя кровать. Под моим окном растёт большая липа. У моего дедушки в деревне красивая дача. Его дача больше дачи его брата.
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА	Который час? Сколько времени? Когда начинается первый урок? В полдевятого. Когда у тебя тренировки по плаванию? По понедельникам и четвергам. Во сколько? В котором часу? В пять часов. Сколько в классе девочек, а сколько мальчиков? Я родилась шестого февраля. Какая погода? Холодно. Снег идёт. Жарко

	и душно на улице.Какое сегодня число? Первое апреля.Какого числа начинается чемпионат по футболу? Двадцатого апреля. Когда начинается матч? В три часа по московскому времени.
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	У меня есть собака. Мою собаку зовут Бобик. Это твоя собака? Нет, не моя. Это собака моего друга. Да, моя. У меня нет мобильного. У кого есть сестра/брат? У моей мамы светлые волосы. У них в голове только компьютеры. У неё много книг. Это дом бабушки. Это наша школа. Это мой город/моя страна. Чей это рюкзак?
ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	У тебя есть хобби? Какое у тебя хобби? В свободное время я занимаюсь спортом. Она занимается в музыкальной школе. Я играю в волейбол. Я интересуюсь фигурным катанием и футболом. Я интересуюсь историей и культурой Сербии. Мне не нравятся зимние виды спорта. Люблю кататься на санках. Не люблю кататься на лыжах. Мне нравится российская рок и поп-музыка. Чем ты интересуешься?
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Сколько мальчиков, сколько девочек в классе? В классе 12 мальчиков и 15 девочек.Сколько тебе лет? Мне 15 лет. А твоей подруге? У нас в библиотеке мало книг. Нет, молока нет, но кефир есть. Там несколько яблок. Сколько стоит клубника? 150 рублей за килограмм. Список покупок продуктов: килограмм муки, два килограмма сахара, 300 грамм ветчины, 200 грамм сыра, 2 пакета молока. Мне, пожалуйста, борщ и котлету. А мне суп и макароны с сыром. Пожалуйста, я хочу заказать кофе и апельсиновый сок. Амне, пожалуйста, компот. Сколько с нас? С вас 300 рублей.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења, имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерен ка исходима указује на то шта је ученик у процесу комуникације у стању да разуме и продукује. Структуриран је тако да наставника постепено води од исхода, преко комуникативне функције као области, до **препоручених** језичких активности садржаја у комуникативним функцијама. Применом оваквог приступа у настави страних језика, ученик се оспособљава да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Овај приступ подразумева уважавање следећих ставова:

- циљни језик употребљава се у учioniци у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатаој и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник треба да буде сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитае и социјализирајуће елементе;
- битао је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- настава се заснива и на социјалној интеракцији с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала; рад у учioniци и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;

-сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави руског језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници представљају извор активности и морају биш праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/ активности

Слушање и реаговање на команде наставника на руском језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/ затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...). Решавање „проблем-ситуација” у разреду, тј. договори и ми-ни-пројекш.

„Превођење” исказа у гест и геста у исказ. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/ нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- заменавање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза”, осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг);
- писање чешткати и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење деље књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи остварују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави руског језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем. Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,
- од намера с којима говори,
- од контекста и околности - повољних и неповољних у којима се слушање и разумевање остварују,
- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем)

за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући могућност да се пажња усредреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;
- могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. ТОКОМ читања, неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

ТОКОМ читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;

-скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова, итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

-теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

-текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);

-лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);

-степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање давањем конкретних задатака и упутстава, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији *монолошког излагања*, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији *интеракције*, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

-јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);

-излагање пред публиком (предавања, презентације, репор- таже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

-читањем писаног текста пред публиком;

-спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.;

-реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

-размену информација,

-спонтану конверзацију,

-неформалну или формалну дискусију, дебату,

-интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директао споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, напоредо с наставом и усвајањем лексике и других аспеката руског језика, представља један од предуслова овладавања руским језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Улога граматике у процесу овладавања језиком је пре свега практична и састоји се у постављању основе за развијање комуникативне компетенције. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе руског језика у што већој мери треба укључивати оне граматицке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења руског језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања ТОКОМ године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. ТОКОМ оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима

односно усагаашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на поздрављање и представљање (дијалози, наративни текстови, формулари и сл. Реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме једноставније текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/ давање информација личне природе; - поздравља и отпоздравља, представи себе и другог користећи једноставнија језичка средства; - размени једноставније информације личне природе; - у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; - разуме једноставније текстове који се односе на опис особа, биљака, животиња, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања;
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; усмено и писано описивање/ поређење бића, предмета, појава и места.	<ul style="list-style-type: none"> - опише и упореди жива бића, предмете, места, појаве, радње, стања и збивања користећи једноставнија језичка средства; - разуме једноставније предлоге, савете и позиве на заједничке активности и одговори на њих уз одговарајуће образложење;
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге. Усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/ журку или имејла/ СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/ одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања/ изговора.	<ul style="list-style-type: none"> - упути предлоге, савете и позиве на заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; - затражи и пружи додатне информације у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности;
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/ нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност. Усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/ услугу и реаговање на њу, изражавање извињења и захвалности.	<ul style="list-style-type: none"> - упути предлоге, савете и позиве на заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; - затражи и пружи додатне информације у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности;
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за израду задатака, пројеката и сл), с визуелном подршком и без ње. Усмено и писано давање упутстава.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме уобичајене молбе и захтеве и реагује на њих; - упути уобичајене молбе и захтеве; - честита, захвали и извини се користећи једноставнија језичка средства;
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање мишљења у вези са сталним, уобичајеним или актуелним догађајима/ активностима и способностима. Усмено и писано описивање сталних, уобичајених или актуелних догађаја/ активности и способности.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; - пружи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота;
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање мишљења у вези са искуствима, догађајима/ активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање искустава, догађаја/ активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме једноставније текстове у којима се описују радње и ситуације у садашњости; - разуме једноставније текстове у којима се описују способности и умећа; - размени појединачне информације и/или неколико информација у низу
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Слушање и читање краћих текстова у вези са одлукама, плановима, намерама и предвиђањима. Усмено и писано договарање/ извештавање о одлукама, плановима, намерама и предвиђањима.	<ul style="list-style-type: none"> које се односе на радње у садашњости; - опише радње, способности и умећа користећи неколико везаних исказа; - разуме једноставније текстове у

ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима. Усмено и писано договарање у вези са задовољавањем жеља и потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа.	којима се описују искуства, догађаји и способности у прошлости; - размени појединачне информације и/или неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са сналажењем и оријентацијом у простору и специфичнијим просторним односима. Усмено и писано размењивање информација у вези са сналажењем и оријентацијом у простору и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.	- опише у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; - опише неки историјски догађај, историјску личност и сл. - разуме једноставније исказе који се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања и реагује на њих;
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Слушање и читање једноставнијих исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама. Постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза.	- размени једноставније исказе у вези са обећањима, одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; - саопшти шта он/ она или неко други планира, намерава, предвиђа; - разуме уобичајене изразе у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима и реагује на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/ нема или чије је нешто; постављање питања у вези са припадањем и одговарање на њих.	- изрази жеље, интересовања, потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима; - разуме једноставнија питања која се односе на оријентацију/ положај предмета и бића у простору и правац кретања и одговори на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на изражавање допадања/ недопадања. Усмено и писано изражавање допадања/ недопадања.	- затражи и разуме обавештења о оријентацији/ положају предмета и бића у простору и правцу кретања;
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/ неслагања. Усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања.	- опише правац кретања и просторне односе једноставним, везаним исказима;
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини и цени; слушање и читање текстова на теме поруџбине у ресторану, куповине. Постављање питања у вези с количином и ценом и одговарање на њих, усмено и писано; играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи ...); записивање и рачунање цена.	- разуме једноставније забране, правила понашања, своје и туђе обавезе и реагује на њих; - размени једноставније информације које се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе код куће, у школи и на јавном месту; - разуме једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност; - формулише једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност; - пита и каже шта неко има/ нема и чије је нешто; - разуме једноставније исказе који се односе на изражавање допадања и недопадања и реагује на њих; - изрази допадање и недопадање уз једноставно образложење; - разуме једноставније исказе којима се тражи мишљење и реагује на њих; - изражава мишљење, слагање/ неслагање и даје кратко образложење; - разуме једноставније изразе који се односе на количину и цену; - пита и саопшти колико нечега има/ нема, користећи једноставнија језичка средства;

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
<p>ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА</p>	<p>Как вас/ тебя зовут? Как ваша/ твоя фамилия? Меня зовут Виктор Петрович Иванов. Как дела? Нормально. Это Саша. Привет, Саша! Добро пожаловать! Мы будем вместе учиться. Очень приятно. Рад/рада с тобой познакомиться. Где ты живёшь? На улице Гагарина, дом 5, квартира 10. Второй этаж. Кем твой папа / твоя мама работает? Папа - учитель. Моя мама - медсестра. У тебя есть братья/сёстры? Да, у меня есть брат. Нет, у меня нет сестры. Ты интересуешься музыкой? Нет, не очень, я люблю спорт. У моего папы есть сестра, её зовут Марина. Марина - моя тётя. Её муж, дядя Стефан - немец. У них есть сын, мой двоюродный брат Иван. Ему три года. Он родился в Германии, но сейчас живёт в России, в Москве. Питања с упитним речима (кто, где, куда, как...) Конструкције за изражавање посесивности (потврдне и одричне): у+ ген. личних заменица и именица (у меня есть, у меня нет) Присвојне заменице (мой, твой, его, её, их). Глагол интересовања (чем) с инструменталом. Кратак облик придева рад/рада. Именице на -ия (Сербия, Россия, Германия). (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтивости; имена, патроними, презимена и надимци; адреса; формално и неформално представљање; степени сродства и родбински односи; нумерисање спратова, називи већих градова и познатијих држава и њихових становника, родно место.</p>
<p>ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА</p>	<p>Какой Миша? Как Миша выглядит, я в первый раз с ним встречаюсь, опиши его. Миша невысокий, стройный. Какая Маша? Маша высокая, полная. Какой у него рост? Какие у неё глаза? Глаза - карие, волосы - каштановые. В чём она? В куртке и джинсах. Миша хорошо знает математику и помогает Маше. Маша очень хорошо плавает. Идёт дождь, дует ветер, холодно очень. Завтра будет солнечная погода, без дождя. Мы очень плохо себя чувствуем сегодня. Мы жили в спортивном лагере прошлым летом. Он спал в большой палатке. Это - памятник Петру Первому. Какой большой и красивый! Тебе нравится больше памятник Пушкину или Петру Первому? Слева от моего дома находится супермаркет. Придеви. Промена придева. Слагање с именицама у роду, броју и падежу. Прилози за начин, место, време. Фреквентне временске конструкције (прошлым летом, в прошлую среду, на следующей неделе, в прошлом году) Садашње време фреквентних глагола. Прошло време фреквентних глагола. Будуће време (просто и сложено). Прости облици компаратива придева/прилога больше, меньше, лучше. (Интер)културни садржаји: особености наше земље и земаља говорног подручја циљног језика (знаменитости, географске карактеристике и сл.)</p>
<p>ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ</p>	<p>Я иду в бассейн. Петя, пойдёшь со мной? Я обожаю плавать. Чем тебя угостить? Ты будешь чай? Нет, спасибо. Что ты будешь делать на следующей неделе? Придешь ко мне на вечеринку? У меня день рождения. Во сколько? В семь часов в субботу. Будем в воскресенье играть в футбол? Когда? В пять. Нет, к сожалению, я еду с родителями к бабушке. Пойдём в кино вечером? Давай! Где встречаемся? У входа в метро. Маша, давай пойдём к Лене вечером, она болеет вторую неделю. Вечером мне надо на тренировку, не смогу. Может, пойдём завтра вечером? Хорошо. завтра пойдём. Мне нужно сейчас присмотреть за братом, только вечером буду свободен. Заповедни начин (позив на заједничку активност) . Безличне модалне конструкције с предикативима (мне нужно, мне надо, мне необходимо). Упитни искази без упитне речи. Интонација. Садашње време у значењу будућег. Просто и сложено будуће време. (Интер)културни садржаји: прикладно упућивање предлога, савета и позива и реаговање на предлоге, савете и позиве.</p>
<p>ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ</p>	<p>Вы не могли бы помочь мне, пожалуйста? Вам помочь? Да, спасибо, возьмите эту сумку, пожалуйста. Спасибо. Благодарю вас. Не за что. Ничего. Дай мне, пожалуйста, тетрадь. Минуточку. Вот она. Можно я подойду? Можно. Извините, можно вопрос? Можно. Вы не скажете, как дойти до Красной площади? Конечно, скажу. Простите за беспокойство. Извините за опоздание. Заповедни начин. Садашње време глагола. Предикатив можно. Именице треће дефлекције (типа боль, кость). Упитни искази без упитне речи. Интонација. Глагол мочь у прошлом времену. (Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације, значајни празници и догађаји, честитања.</p>

РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Прочитай внимательно вопросы к тексту и обведи кружком букву правильного ответа. Отметь правильный ответ. Сделай проект-плакат (проект-альбом), презентацию на тему „Мой любимый город”. Нарезь картошку кубиками, положи в салатницу. Обрати внимание! Составь предложения! Старайтесь угадать! Закрой глаза! Заповедни начин. (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Мой дедушка живёт в деревне. Я живу в Белграде. В школу я езжу на автобусе. В свободное время я играю в футбол, люблю играть в компьютерные игры. Ты играешь на пианино? Нет, не играю, я пою в хоре. Когда ты обычно просыпаешься? Что ты делаешь? Пишу задание. Она учится на филологическом факультете. Она интересуется иностранными языками. Он занимается баскетболом. В каком классе учишься? Обычно я получаю хорошие отметки по математике. Глаголи кретања: иди/ходить, ехать/ездить, лететь/летать, плыть/плавать. Прилози за време, начин Садашње време глагола есть и пить. Употреба глагола играть (во что, на чём). Садашње време глагола петь и танцевать. Употреба глагола интересоваться, заниматься (чем). Садашње и прошло време глагола са суфиксима -ова-/-ева-. Неконгруентни атрибут у дативу с предлогом по: контрольная по математике. (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи - наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Где он родился? На прошлой неделе мы посмотрели хороший фильм. Что ты делал/делала вчера вечером? Мама нашла свой мобильник. Он помог мне выучить урок. Мы в прошлом году ездили на машине на море. Прошло време фреквентних глагола. Прошло време повратних глагола. Прошло време глагола с суфиксима -чь (мочь), -ти (идти). Употреба глагола кретања у прошлом времену. Прилози и прилошке одредбе за време. (Интер)културни садржаји: историјски догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости.
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Когда вырасту, я стану врачом. Кем ты будешь, когда вырастешь? Он напишет тебе эсэмэску, когда придет. Я пойду погулять с собакой. Ты не прочитал книгу, а завтра у тебя будет контрольная? Я буду весь день завтра читать. У меня на следующей неделе день рождения. У меня будет вечеринка, придут мои друзья. Употреба глагола стать и быть (кем). Просто и сложено будуће време. Прилози и прилошке одредбе за време. (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Мне холодно. Мне жарко. Мне хочется есть/пить. У меня голова болит. Возьми лекарство! Надень куртку! Налей мне воды, пожалуйста! Сделай мне бутерброд, пожалуйста, так есть хочется! Я не хочу больше играть! Скучно! Мне плохо! Мне нужно выйти! Я должен писать домашнее задание. Можно я выйду, мне плохо? Как ты себя чувствуешь? Всё в порядке? Безличне реченице. Глагол хотеть. Глагол хотеться (безлична употреба: мне хочется). Глагол чувствовать себя. Модалне конструкције (лично и безлично) с нужно и должен. Заповедни начин. Упитни искази без упитне речи. Интонација. (Интер)културни садржаји: мимика и гестикалација, интересовања, хоби, забава, разонода, спорт и рекреација.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Извините, как дойти до книжного магазина? Простите, где находится библиотека? Идите прямо, потом поверните налево. С правой стороны - книжный магазин. За углом мой дом. Идите прямо до театра, напротив находится библиотека. Заповедни начин. Промена именица прве, друге и треће дефлексије. Прилози за место и правац. Префиксални глаголи кретања. (Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед места.
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	По газонам ходить нельзя! Можно сесть рядом с вами? Можно, конечно. Нет, нельзя, к сожалению. Можно воспользоваться твоим мобильником, пожалуйста? Вы должны отключить свои мобильники на уроке. Мы должны носить школьную форму. Он не может прийти, потому что у него много работы. Заповедни начин. Безличне модалне реченице с предикативима можно, нельзя, надо, нужно. Модална конструкција должен/должна/должны. (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Это твоя собака? Нет, не моя. Чья это собака? Моего друга Саши. У тебя есть красная ручка? Да, у меня есть. Нет, у меня нет книги. У тебя есть фотография Красной площади? У меня нет, но у Иры есть. У неё нет чемодана, потеряла. Это

	твой пенал? Нет, не мой. Питања с присвојном упитном заменицом Чей. Конструкције за изражавање посесивности. Општа и посебна негација. Присвојне заменице. Упитни искази без упитне речи. Интонација. (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	У тебя есть хобби? Какое у тебя хобби? Я собираю куклы. Я расту кактусы. Я интересуюсь плаванием. Мне нравятся зимние виды спорта. Люблю кататься на санках. Не люблю кататься на лыжах. Мой любимый спорт - теннис. Мне интересно смотреть теннис. Чем ты интересуешься? Тебе нравится играть в волейбол? Ты любишь смотреть фильмы? Обожаю читать! Вчера я читал „Столичную штучку” Галины Гордиенко. Отличная книга! Глаголи заниматься, интересоваться (чем) Безлична употреба глагола нравится. (Интер)културни садржаји: интересовања, хобији, забава, разонода, спорт и рекреација; уметност (књижевност за младе, стрип, музика, филм).
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Что ты думаешь на эту тему? Пожалуйста, расскажи мне об этой книге! Она интересная? Как тебе кажется, он завтра придет? Мне кажется, что не придет. Да, я согласен/согласна. Нет, мы не согласны. Кратки облици придева согласен. Безлична употреба глагола казаться. Мне кажется. (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, ДИМЕНЗИЈА, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Сколько людей видишь на этой картинке? Сколько мальчиков? Сколько девочек? На полке мало книг. Сколько стоит эта книга? Она очень дорогая, 2350 рублей (две тысячи триста пятьдесят). Пожалуйста, я хочу заказать спагетти и пиво. Мне, пожалуйста, блины с икрой. Сколько с нас? С вас 1326 рублей. Самое высокое здание в «Москва-Сити» – Башня Восток. Её высота - 348 метров. Моя мама работает на 16-ом этаже Башни Восток в «Москва-Сити». Самая длинная река в России - Лена (4.400 километров). Основни бројеви преко 1000. Употреба прилога за количину много, мало, несколько уз генитив множине именица. Питања са Сколько. (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; валуте циљних култура; метрички и неметрички систем мерних јединица.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења руског језика оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од исхода преко комуникативне функције као области до препоручених језичких активности и садржаја у комуникативним функцијама које у настави оспособљавају ученика да комуницира и користи руски језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави руског језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- руски језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;

- наставник треба да буде сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
  - битно је значење језичке поруке;
  - знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
  - с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
  - наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
  - сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.
- Комуникативно-интерактивни приступ у настави руског језика укључује и следеће категорије:
- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
  - поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
  - наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
  - ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
  - ученици представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
  - учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
  - рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
  - за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/активности

Слушање и реаговање на команде наставника на руском језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање „проблем-ситуација” у разреду, тј. договори и мини-пројекти. „Превођење” исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- одговарање на једноставнија питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби;
- ређање чињеница логичким или хронолошким редоследом.

Писмено изражавање:

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза”, осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљак);
- писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи остварују преко активности језичке комуникације, важно је да се оне у настави руског језика перманентно и истовремено увежбавају. Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,
- од намера с којима говори,
- од контекста и околности - повољних и неповољних - у којима се слушање и разумевање остварују,
- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући пажњи могућност да се усредреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;

- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);
- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање конкретним задацима и упутствима, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Социокултурна компетенција и медијација

Социокултурна компетенција и медијација представљају скуп теоријских знања (компетенција) која се примењују у низу језичких активности у два основна језичка медијума (писаном и усменом) и уз примену свих других језичких активности (разумевање говора, говор и

интеракција, писање и разумевање писаног текста). Дакле, представљају веома сложене категорије које су присутне у свим аспектима наставног процеса и процеса учења.

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између културних и комуникативних модела сопствене говорне заједнице и заједнице/заједница чији језик учи. Та знања се, у зависности од нивоа општих језичких компетенција, крећу од познавања основних комуникативних принципа у свакодневној комуникацији (основни функционални стилови и регистри), до познавања карактеристика различитих домена језичке употребе (приватни, јавни и образовни), паралингвистичких елемената, и елемената културе/култура заједница чији језик учи. Наведена знања потребна су за компетентну, успешну комуникацију у конкретним комуникативним активностима на руском језику.

Посебан аспект социокултурне компетенције представља интеркултурна компетенција, која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између светова, односно говорних заједница, у којима се ученик креће. Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од његове сопствене, то јест, развој интеркултурне личности, кроз јачање свести о вредности различитих култура и развијање способности за интегрисање интеркултурних искустава у сопствени културни модел понашања и веровања.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директно споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

Упутство за тумачење граматичких садржаја

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката руског језика, представља један од предуслова овладавања руским језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе руског језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења руског језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе руског језика.

Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената надограђују се сложеније граматичке структуре. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста.

Главни циљ наставе руског језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу, у складу са статусом језика и годином учења. С тим у вези, уз одређене граматичке категорије стоји напомена да се усвајају рецептивно, док се друге усвајају продуктивно.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ШКОЛА	Изговор група ши, жи, ци. Функција меког знака. Систематизација знања о руском гласовном систему, правилима читања и писања. Типови предиката безличних реченица: Мне хочется спать. Ей нужно хорошо отдохнуть. (рецептивно)	-разуме и реагује на сложеније усмене поруке у реалним комуникативним ситуацијама -разуме кратке аутентичне текстове исказане различитим стандардним варијететима
ЈА И МОЈИ ДРУГОВИ	Исказивање узрока: Ученик одговори добро, потому что подготовился к уроку. (рецептивно). Исказивање намере: Я приехала сюда для того, чтобы отдохнуть. (рецептивно). Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида и система времена глагола брать-взять, говорить-сказать, класть-положить. Исказивање неодређености: Кто-то пришел. Саша что-то сказал. Позовите кого-нибудь! Расскажи нам что-нибудь! (рецептивно и продуктивно)	-разуме дуже и тематски сложеније текстове на теме из личног, школског и друштвеног контекста, користећи стратегије глобалног, детаљног и оријентационог читања, ради информисања, естетског доживљаја, праћења и извршавања упутстава
ПОРОДИЦА И БЛИСКО ОКРУЖЕЊЕ	Исказивање особине: Сестра красивее брата. Сестра более красива, чем брат. Брат старше сестры. Брат рисует лучше сестры. Аня самая красивая девушка в классе. (рецептивно и продуктивно)	-у монолошкој форми износи и аргументује ставове и мишљења у аутентичним комуникативним ситуацијама
ПРАЗНИЦИ		-пише краће текстове о догађајима и доживљајима износећи сопствена мишљења и запажања на познате и узрасно адекватне теме -размењује информације, мишљења и

МОЈ ДОМ	Исказивање временских односа: Я родилась десятого августа девяносто шестого года... (рецептивно и продуктивно) Конструкције са глаголима кретања нести-носить, везти-возить: Вон идет бабушка и несет нам подарки. К нам едет бабушка и везет нам подарки...	ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе -у складу са социокултурним нормама комуникације започиње и води разговор о познатим темама, одржава његов континуитет и завршава га -користи разноврсне језичке структуре, језичке функције и норме, одговарајући лексичко-терминолошки фонд и компензационе стратегије -преноси и тумачи кратке поруке (у усменој и писаној форми) у складу са потребама комуникације у комуникативним контекстима, који укључују говорнике првог језика (Л1) и циљног језика (Л2).
ИСХРАНА		
ОСТАЛО		

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења руског језика оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује.

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и количину језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног

решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;

- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;

- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;

- учбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;

- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;

- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;

- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;

Технике (активности)

- Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

- Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације итд.)

- Мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)

- Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)

- Игре примерене узрасту

- Певање у групи

- Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)

- Решавање «текућих проблема» у разреду, тј. договори и мини-пројекти

- Цртање по диктату, израда сликовног речника

- «Превођење» исказа у гест и геста у исказ

- Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова

- Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)

- Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)

а. препознавање везе између група слова и гласова

б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор

в. извршавање прочитаних упутстава и наредби

- Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

- Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова

- замењивање речи цртежом или сликом

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење «уљеза», осмосмерке, укрштене речи, и слично)

- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама

- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер)

- писање честитки и разгледница
- писање краћих текстова

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спороводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Циљ учења Француског језика је да се ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему култури и развијањем стратегија учења француског језика оспособи за основну писмену и усмену комуникацију и стекне позитиван однос према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ	Реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака, и слично) и иницирање упознавања; успостављања контакта (нпр. при сусрету, на разгледници, у имејлу, СМС-у).	поздрави и отпоздрави, примењујући најједноставнија језичка средства;
ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ; ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ; ДАВАЊЕ И И ТРАЖЕЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О ДРУГИМА	Иницирање упознавања, посредовање у упознавању и представљање других особа, присутних и одсутних, усмено и писано; слушање и читањекратких и једноставних текстова којим се неко представља; попуњавање формулара основним личним подацима (пријава на курс, претплата на дечји часопис, налепница за пртљаг, чланска карта и слично).	- представи себе и другог; - разуме јасно постављена једноставна питања личне природе и одговара на њих; - разуме упутства и налоге и реагује на њих; - разуме једноставна и пажљиво исказана правила понашања (сугестије, препоруке, забране) и реагује на њих, уз визуелну подршку (знакови, симболи и слично) и без ње;
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И НАЛОГА	Слушање и читање налога и упутстава и реаговање на њих (комуникација у учионици – упутства и налози које размењују учесници у наставном процесу, упутства за игру и слично).	- разуме позив и реагује на њега; - упути позив на заједничку активност;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРАВИЛА ПОНАШАЊА	Слушање и читање једноставних исказа у вези са правилима понашања.	- разуме кратке и једноставне молбе и захтеве и реагује на њих; - упути кратке и једноставне молбе и захтеве;
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Слушање и читање кратких једноставних позива на заједничку активност и реаговање на њих, усмено или писано (позив на рођендан, журку, на игру, у биоскоп...); упућивање и прихватање /одбијање позива на заједничку активност, усмено или писано, користећи најједноставније изразе молби, захвалности, извињења.	- исказе и прихвати захвалност на једноставан начин; - разуме једноставно исказане честитке и одговара на њих; - упути једноставне честитке;
ИСКАЗИВАЊЕ МОЛБЕ, ЗАХТЕВА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставних исказа којима се тражи помоћ, услуга или обавештење; давање једноставног, усменог и писаног одговора на исказану молбу или захтев; изражавање и прихватање захвалности у усменом и писаном облику.	- разуме једноставан опис живих бића, предмета, места и појава; - опише жива бића, предмете и места и појаве једноставним језичким средствима;
ЧЕСТИТАЊЕ	Слушање и читање кратких и једноставних устаљених израза којима се честита празник, рођендан или неки други значајан догађај; реаговање на упућену честитку у усменом и писаном облику; упућивање кратких пригодних честитки у усменом и писаном облику.	- разуме једноставне исказе о уобичајеним и тренутним активностима и способностима и реагује на њих; - опише и планира уобичајене и тренутне активности кратким једноставним језичким средствима;
ОПИСИВАЊЕ ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА И ПОЈАВА	Слушање и читање краћих једноставних описа живих бића, предмета, места и појава у којима се појављују информације о спољном изгледу, појавним облицима, димензијама и осталим најједноставнијим карактеристикама; давање кратких усмених и писаних описа живих бића, предмета, места и појава.	- опише шта уме/не уме да (у)ради; - разуме свакодневне исказе у вези с непосредним потребама, осетима и осећањима и реагује на њих;
ОПИСИВАЊЕ УОБИЧАЈЕНИХ И ТРЕНУТНИХ АКТИВНОСТИ, ПЛАНОВА И СПОСОБНОСТИ	Слушање и читање описа у вези са уобичајеним и тренутним активностима, плановима и способностима у породичној и школској средини; састављање порука и спискова у вези са уобичајеним и тренутним активностима, плановима и способностима.	

ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са потребама, осетима осећањима; саопштавање потреба и осета и предлагање решења у вези с њима; усмено и писано исказивање својих осећања и (емпатично) реаговање на туђа.	- изрази основне потребе, осете и осећања кратким и једноставним језичким средствима; - разуме једноставна обавештења о простору и оријентацији у простору и реагује на њих;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Слушање и читање краћих текстова у којима се на једноставан начин описују просторни односи и оријентација у простору; усмено и писано тражење и давање информација о сналажењу / оријентацији у простору; усмено и писано описивање просторних односа у приватном и јавном простору (соба, стан, кућа, учионица, школа, музеј, биоскоп).	- тражи и пружи кратка и једноставна обавештења о оријентацији у простору; - опише непосредни простор у којем се креће;
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ	Слушање и читање кратких текстова који се односе на тачно време, дан, месец или део дана (разглас/план возње на аутобуској/железничкој станици, аеродрому; биоскопски програм, договор за неку активност) или на метеоролошко време (тренутне или уобичајене временске прилике); усмено и писано тражење и давање информација о времену дешавања неке активности или метеоролошким приликама.	-разуме једноставна обавештења о хронолошком /метеоролошком времену и реагује на њих; - тражи и даје кратка и једноставна обавештења о хронолошком/метеоролошком времену;
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА/ НЕПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА/ НЕПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање краћих текстова с једноставним исказима за изражавање припадања / неприпадања и поседовања/ непоседовања и реаговање на њих; усмено и писано, исказивање припадања / неприпадања и поседовања / непоседовања.	- разуме једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање и реагује на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/ НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање краћих текстова с једноставним исказима за изражавање допадања/недопадања и реаговање на њих; усмено и писано исказивање слагања /неслагања, допадања/недопадања.	- тражи и да једноставне исказе којима се изражава припадање/неприпадање, поседовање/непоседовање; -разуме једноставне исказе за изражавање
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ И БРОЈЕВА	Слушање и читање једноставних исказа које садрже информације у вези са количином и бројевима (новчани износ, узраст, време, број телефона и слично); усмено и писано коришћење једноставних исказа са бројевима до 100.	допадања/недопадања, слагања/неслагања и реагује на њих; - тражи мишљење и изражава допадање/недопадање једноставним језичким средствима; -разуме једноставне изразе који се односе на количину (број особа, животиња и предмета количина приликом куповине и сл.) и реагује на њих; - тражи и пружи основне информације у вези са количинама и бројевима; - изрази присуство и одсуство некога или нечега;

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ У НАСТАВИ РУСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ - ДРУГИ ЦИКЛУС

1. Лични идентитет
2. Породица и уже друштвено окружење (пријатељи, комшије, наставници итд.)
3. Географске особености
4. Србија - моја домовина
5. Становање - форме, навике
6. Живи свет - природа, љубимци, очување животне средине, еколошка свест
7. Историја, временско искуство и доживљај времена (прошлост - садашњост - будућност)
8. Школа, школски живот, школски систем, образовање и васпитање
9. Професионални живот (изабрана - будућа струка), планови везани за будуће занимање
10. Млади - деца и омладина
11. Животни циклус
12. Здравље, хигијена, превентива болести, лечење
13. Емоције, љубав, партнерски и други међуљудски односи
14. Транспорт и превозна средства
15. Клима и временске прилике
16. Наука и истраживања
17. Уметност (нарочито модерна књижевност за младе; савремена музика, визуелне и драмске уметности итд.)
18. Етички принципи; ставови, стереотипи, предрасуде, толеранција и емпатија; брига о другоме
19. Обичаји и традиција, фолклор, прославе (рођендани, празници)
20. Слободно време - забава, разонода, хобији
21. Исхрана и гастрономске навике
22. Путовања
23. Мода и облачење
24. Спорт
25. Вербална и невербална комуникација, конвенције понашања и опхођења
26. Медији, масмедији, интернет и друштвене мреже
27. Живот у иностранству, контакти са странцима, ксенофобија

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ	<i>Salut ! Tu vas bien ? Bonjour, ça va ? Ça va, merci ! Bonsoir ! Bonnenuit ! Bonjour, Monsieur. Aurevoir, Madame. A demain. A bientôt.</i> Питање интонацијом. (Интер)културни садржаји: формално и неформално поздрављање; устаљена правила учтивости; лична имена и надимци.
ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ; ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ; ДАВАЊЕ И И ТРАЖЕЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О ДРУГИМА	<i>Je m'appelle Milica. Je suis serbe. J'habite à Kragujevac. Tu t'appelles comment ? Comment allezvous ? Tu habites où ? J'ai onze ans. Et toi, tu as quel âge. C'est mon copain / ma sœur / mon père. Il s'appelle Zoran.</i> Ненаглашене личне заменице у функцији субјекта. Наглашене личне заменице (<i>moi, toi</i>) Присвојни придеви (<i>mon/ ma, ton/ ta, son/ sa</i>). Упитне речи (<i>comment, quel/ quelle</i>). Основни бројеви 1-100. Презент глагола <i>avoir</i> и <i>être</i> и глагола прве групе. (Интер)културни садржаји: формално и неформално представљање, име, име и презиме, именовање средства, градова, земаља; земље француског говорног подручја.
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ УПУТСТАВА И НАЛОГА	<i>Qui est absent ? Qui n'est pas là ? Vous comprenez ? C'est clair ? Je ne comprends pas. Vous pouvez répéter, s'il vous plait ? Ecoutez ! Répondez ! Lisez ! Regardez ! Dessinez ! Vous allez écouter un dialogue. Ouvrez / fermez vos livres. Levez la main. Prenez vos cahiers. Dépêchez-vous ! Très bien ! C'est parfait ! Vous avez fini ? J'ai fini. J'ai fait mon devoir.</i> <i>Pardon, Madame, je suis en retard.</i> Императив фреквентних глагола. Блиско будуће време (у устаљеним изразима везаним за активности у учионици). Сложени перфект (у устаљеним изразима везаним за

	<p>активности у учионици).</p> <p>(Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости, песме.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПРАВИЛА ПОНАШАЊА	<p><i>Silence. Pestinterditdefairedubruit. Entrée libre. Ne pas nourrir les animaux.</i> Именице. Негација <i>pas</i> + инфинитив (рецептивно). Униперсоналне конструкције (<i>il est...</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима, значење симбола.</p>
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	<p><i>On va au cinéma ? Viens chez moi après l'école. Tu veux jouer avec moi ? Oui, super ! Désolé, je ne peux pas. Je t'invite à mon anniversaire.</i> Лична заменица <i>on</i>. Садашње време неправилних глагола (<i>aller, venir, pouvoir</i>). Заповедни начин. Питање интонацијом. Негација (<i>ne/ n'... pas</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: прикладно прихватање и одбијање позива, рођендани, прослава рођендана, игре.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ МОЛБЕ, ЗАХТЕВА И ЗАХВАЛНОСТИ	<p><i>Est-ce que je peux sortir ? Tu pourrais me prêter ton portable, s'il te plaît ? Tu me donnes ton numéro de téléphone ? Voilà. Merci ! Je t'en prie. Cher Pierre, peux-tu me rendre mon livre de français demain ?</i> Питање <i>est-ce que</i>. Инверзија (у устаљеним изразима). Кондиционал учтивости (<i>tu pourrais...</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације.</p>
ЧЕСТИТАЊЕ	<p><i>Bon anniversaire ! Bonne année ! Bonne fête ! Joyeux Noël ! Bravo, très bien ! Merci, à toi / à vous aussi !</i> Придеви (<i>bon, bonne</i>).</p> <p>Узвичнереченице. Предлози (<i>à</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: најзначајнији празници и начин обележавања / прославе.</p>
ОПИСИВАЊЕ ЖИВИХ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА И ПОЈАВА	<p><i>Ma meilleure amie s'appelle Ivana : Elle est petite et blonde. Elle aime le sport. Le chien de mon voisin est grand et noir. Mon école est grande. Ma classe est claire. Bruxelles est la capitale de la Belgique. C'est une belle ville.</i> Описни придеви. Родпридева (<i>petit/petite, grand/grande, blond/blonde ; beau/bel/belle</i>). Конструкција за изражавање припадања (<i>de</i> + именица). Присвојни придеви (<i>mon/ ma, ton/ ta</i>). Презентативи (<i>c'est/ ce sont...</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: култура становања, однос према живој и неживој природи.</p>
ОПИСИВАЊЕ УОБИЧАЈЕНИХ И ТРЕНУТНИХ АКТИВНОСТИ, ПЛАНОВА И СПОСОБНОСТИ	<p><i>Je vais à l'école à huit heures. Il rentre de l'école à quatre heures. Je déjeune avec mes grands-parents le dimanche. Après l'école il joue au basket. Je sors toujours avec mes amis. A quelle heure commence le film ? Le mercredi je vais à la piscine.</i> Одређени члан (<i>le, la, l' les</i>). Садашње време фреквентних правилних глагола (<i>rentrer, déjeuner, jouer, commencer</i>) и неправилних глагола (<i>aller, sortir</i>). Презент глагола <i>être</i>. Предлози (<i>à, de, avec</i>). Прилози за време (<i>toujours, souvent</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: радно време, разонода, живот породице.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	<p><i>Je voudrais du jus d'orange. J'ai faim / soif / sommeil / chaud / froid. Brrrrr !!! Non, merci, je n'ai pas faim. Je suis contente. J'ai peur. Il est malade. Pourquoi est-il triste ?</i> Кондиционал учтивости (<i>je voudrais</i>) Негација (<i>ne/ n'... pas</i>).</p> <p>Презент глагола <i>avoir</i>.</p> <p>(Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; употреба емотикона.</p>
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	<p><i>Il y a un petit chat dans la rue. Il est sous la voiture. Je vais le mettre sur la fenêtre. La chaise est devant / derrière la table. Ma rue est longue. Cette place est grande. La pharmacie est à côté, première rue à gauche.</i> Неодређени члан (<i>un, une, des</i>). Предлози (<i>dans, sous, sur, devant, derrière</i>). Прилози за место (<i>ici, là, à côté</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: јавни простор, култура становања.</p>

ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА ХРОНОЛОШКОГ И МЕТЕОРОЛОШКОГ	<p><i>Quelle heure est-il ? Il est six heures. Hier, je suis allée à la bibliothèque. Demain, je vais aller au cirque. Quel temps fait-il chez toi ? Il pleut. Il fait beau. Il neige.</i></p> <p>Униперсонални глаголи и конструкције (<i>ilest..., ilfait...</i>). Бројеви 1–20. Презент неправилних глагола (<i>être, aller, faire</i>). Сложени перфект фреквентних глагола. Блиско будуће време фреквентних глагола. Парцијално питање са упитним речима (<i>quel/ quelle</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: клима, разговоровремену, географске дестинације.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА/ НЕПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА/ НЕПОСЕДОВАЊА	<p><i>C'est à moi. C'en'est pas mon cartable. c'est le livre de Sophie. C'est ta robe ? A qui est ce stylo ? J'ai deux frères. Je n'ai pas de sœur.</i> Конструкција за исказивање припадања (<i>à moi, à toi, à qui</i>). Присвојни придеви (<i>mon/ ma, ton/ ta, son/ sa</i>). Негација (<i>ne/ n'... pas</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: породица и пријатељи, однос према животињама, кућни љубимци.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА/ НЕДОПАДАЊА	<p><i>D'accord. Je suis d'accord. Je ne suis pas d'accord. Vous êtes d'accord ? J'aime le chocolat / la musique / les voyages. J'aime dessiner / chanter / lire. Je n'aime pas ce sport. Ma matière préférée est le sport.</i> Именице. Одређени члан (<i>le, la, l', les</i>). Презент фреквентних глагола. Конструкција са инфинитивом (<i>j'aime dessiner</i>). Негација (<i>ne/ n'... pas</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: уметност (књижевност за младе, стрип, филм, музика...), храна, спорт.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ И БРОЈЕВА	<p><i>Dans ma classe il y a 25 élèves. Je voudrais un kilo de pommes, s'il vous plait. Combien coûte cette trousse ? Il y a beaucoup de chats dans ce jardin.</i></p> <p>Основни бројеви 1–100. Прилози (<i>beaucoup, peu, moins, plus</i>). Временска одредница <i>ilya</i>. Упитне речи (<i>combien</i>).</p> <p>(Интер)културни садржаји: друштвено окружење, путовања.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставни програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, уџбенике и друге наставне материјале, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, садржаја и препоручених језичких активности у комуникативним ситуацијама наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи дефинисани по областима, тј. комуникативним функцијама, усмеравају наставника да операционализује исходе на нивоу једне или више наставних јединица. Наставник за сваку област има дефинисане исходе и од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и припреме часа, дефинише исходе имајући у виду ниво постигнућа ученика. То значи да исходе треба класификовати од оних које би сви ученици требало да достигну, преко оних које остварује већина па до оних које достиже мањи број ученика са високим степеном постигнућа.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава **језик** сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује. Табеларни приказ наставника постепено води од комуникативне функције као области, преко активности које у настави оспособљавају ученика да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним *релативним* критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће категорије:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике / активности

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности које не би требало да трају дуже од 15 минута.

Слушање и реаговање на команде наставника на страном језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање "текућих проблема" у разреду, тј. договори и мини-пројекти.

"Превођење" исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- препознавање везе између група слова и гласова;
- одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор; - извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

- повезивање гласова и групе слова;
- замењивање речи цртежом или сликом;
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг); - писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни

израз.

Предвиђена је израда једног писменог задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи операционализују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина: слушање, читање, писање и говор.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и

средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање. То се постиже оцењивањем различитих елемената као што су језичке вештине (читање, слушање, говор и писање), усвојеност лексичких садржаја и језичких структура, примена правописа, ангажованост и залагање у раду на часу и ван њега, примена социолингвистичких норми. Приликом оцењивања и вредновања неопходно је да начини провере и оцењивања буду познати ученицима односно усаглашени са техникама, типологијом вежби и врстама активности које су примењиване на редовним часовима, као и начинима на који се вреднују постигнућа. Таква правила и организација процеса вредновања и оцењивања омогућавају позитивну и здраву атмосферу у наставном процесу, као и квалитетне међусобне односе и комуникацију на релацији ученик – наставник, као и ученик – ученик.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на поздрављање и представљање (дијалози, наративни текстови, фор- мулари и сл.); реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима	-разуме једноставније текстове КОЛИ се односе на поздрављање, пред- стављање и тражење/давање информација личне природе; -поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставнија језичка средства; -размени једноставније информације личне природе;
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; усмено и писано описивање/поређење бића, предмета, појава и места.	-у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; -опише и упореди жива бића, предмете, места, појаве, радње, стања и збивања користећи једноставнија језичка средства;
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; усмено и писано описивање/поређење бића, предмета, појава и места.	-разуме једноставније предлоге, савете и позиве на заједничке активности и одговори на њих уз одговарајуће образложење; -упути предлоге, савете и позиве на заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе; -затражи и пружи додатне информације

ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност; усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/услугу и реаговање на њу, изражавање извињења и захвалности.	у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности; -упути уобичајене молбе и захтеве; -честита, захвали се и извини се користећи једноставнија језичка средства; -разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота;
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за израду задатака, пројеката и сл.) с визуелном подршком и без ње; усмено и писано давање упутстава.	-пружи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; -разуме једноставније текстове у којима се описују радње и ситуације у садашњости;
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање исказа у вези са сталним, уобичајеним и тренутним догађајима /активностима и способностима; усмено и писано описивање сталних, уобичајених и тренутних догађаја/активности и способности.	-разуме једноставније текстове у којима се описују способности и умећа; -размени појединачне информације и/или неколико информација у низу које се односе на радње у садашњости; -разуме једноставније текстове у којима се описују искуства, догађаји и способности у прошлости;
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање исказа у вези са искуствима, догађајима/активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање искустава, догађаја/активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.	-размени појединачне информације и/или неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости; -описује у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; -описује неке историјске догађаје, историјску личност и сл.
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Слушање и читање краћих текстова у вези са одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; усмено и писано договарање/извештавање о одлукама, плановима, намерама и предвиђањима.	-разуме једноставније исказе који се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања и реагује на њих; -размени једноставније исказе у вези са обећањима, одлукама, плановима, намерама и предвиђањима;
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕЋАЊА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима; усмено и писано договарање у вези са задовољавањем жеља и потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа.	саопшти шта он/она или неко други планира, намерава, предвиђа; -изрази жеље, интересовања, потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима; -разуме једноставнија питања која се односе на оријентацију/положај предмета и бића у простору и правац кретања и одговори на њих;
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са смером кретања и специфичнијим просторним односима; усмено и писано размењивање информација у вези са смером кретања и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.	-изрази жеље, интересовања, потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима; -затражи и разуме обавештења о оријентацији/положају предмета и бића у простору и правцу кретања;
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Слушање и читање једноставнијих исказа у вези са забранама, правилима понашања и обавезама; постављање питања у вези са забранама, правилима понашања и обавезама и одговарање на њих; усмено и писано саопштавање забрана, правила понашања и обавеза.	-описује правац кретања и просторне односе једноставним, везаним исказима; -разуме једноставнија питања која се односе на оријентацију/положај предмета и бића у простору и правац кретања и одговори на њих; -разуме једноставније забране, правила понашања, своје и туђе обавезе и реагује на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/нема или чије је нешто; постављање питања у вези са припадањем и одговарање на њих.	-размени једноставније информације које се односе на забране и правила понашања у школи и на јавном месту,

ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на изражавање допадања/непопадања; усмено и писано изражавање допадања/непопадања.	као и на своје и туђе обавезе; -саопшти правила понашања, забране и листу својих и туђих обавеза користећи одговарајућа језичка средства; -разуме једноставније изразе који се односе на поседовање и припадност;
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са тражењем мишљења и изражавањем слагања/неслагања; усмено и писано тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања.	-формулише једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност -пита и каже шта неко има/нема и чије је нешто; -разуме једноставније исказе који се односе на изражавање допадања и непопадања и реагује на њих;
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини и цени; постављање питања у вези с количином и ценом и одговарање на њих, усмено и писано; слушање и читање текстова на теме поруџбине у ресторану, куповине, играње улога (у ресторану, у продавници, у кухињи ...); записивање и рачунање цена.	-изрази допадање и непопадање уз једноставно образложење; -разуме једноставније исказе којима се тражи мишљење и реагује на њих; -изражава мишљење, слагање/неслагање и даје кратко образложење; -разуме једноставније изразе који се односе на количину и цену; -пита и саопшти колико нечега има/нема, користећи једноставнија језичка средства; -пита/каже/израчуна колико нешто кошта.

КОМУНИКАТИВНА ФУНКЦИЈА	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	<i>Quel est ton nom/ prénom/ surnom ? Quel est votre nom, Madame/Monsieur ? Je te/ vous presente Julie. C'est Robert, il est nouveau dans notre classe. Bienvenu ! Ou habites-tu/habitez-vous ? J'habite 72, rue François Mauriac. Tu habites a quel etage ? Au troisieme etage. Jefais du football/ de la natation. Comment vas-tu a l'ecole. J'y vais a pieds. Je prends le bus. Quelle est la profession de ton pere. Il est ingenieur. Tu as desfreres et des sceurs ? Oui, j'ai une petite sceur. C'est mon oncle, il habite a Poitiers, mais il est ne a Marseille. Mes cousines s'appellent Pauline et Brigitte.</i> Садашње време фреквентних глагола. Питања с упитним речима (<i>comment, quel, oil...</i>). Личне заменице. Присвојни придеви. Бројеви (основни и редни). (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтиве комуникације; имена, презимена и надимци; родбина и родбинске везе; адреса; формално и неформално представљање; степени сродства и родбински односи; већи градови у земљама циљне културе.
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	<i>Comment est Pierre ? Il est plus petit que Paul, il a les yeux marron et les cheveux noirs. Et il est tres sympathique, genereux et un peu timide. Il porte un jean bleu et un t-shirtjaune. L'elephant est un des plus grands animaux sur terre. La tortue est plus lente que le lapin. La moto est moins economique que le velo. La voiture de mon pere est plus rapide que celle de notre voisin. Besangon est une ville plus tranquille que Marseille.</i> Описни придеви: род, број и место. Поређење придева (<i>plus grand, meilleur</i>). Садашње време фреквентних глагола, рачунајући и повратне. (Интер)културни садржаји: особености наше земље и земаља говорног подручја циљног језика (знаменитости, географске карактеристике и сл.)
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	<i>Et si on allait ensemble au concert ? Il commence a 20 heures. Je sais que tu aimes ce chanteur. Viens chez moi apres l'ecole et porte tes CD. On pourrait se promener un peu. Oui, pourquoi pas ! Volontiers. Desolee, je ne peux pas. Je ne me sens pas bien. Tu devrais manger plus de fruits et de legumes. Si tu ne te sens pas bien, tu dois aller chez le medecin.</i> Питање интонацијом. Заповедни начин. Негација (<i>ne/n'... pas</i>). Заменица <i>on</i> . Садашње време фреквентних неправилних глагола. (Интер)културни садржаји: прикладно упућивање предлога, савета и позива и реаговање на предлоге, савете и позиве.

ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	<i>Je peux t'aider si tu veux. Oui, merci, c'est tres gentil. Bonjour Madame, je cherche une jupe en coton. Quelle est votre taille, mademoiselle ? A quelle heure part le TGV pour Lyon ? A 9h05. Excusez-moi Monsieur, vous pourriez me dire comment venir a la gare ? Oui, vous continuez tout droit, elle est au fond de cette rue. Merci Monsieur. Je vous en prie. Ou se trouve l'arrêt de bus 23 ? Il n'est pas loin d'ici.</i> Питање интонацијом. Питања са упитним речима. Негација (<i>ne/n'... pas</i>). Основни бројеви. (Интер)културни садржаји: правила учтивости комуникације, значајни празници и догађаји, честитања.
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	<i>Lis le texte et fais l'activite numero 2 ! Il faut lire la consigne avant de faire l'exercice. Vous allez faire un projet sur votre ville/ quartier/ animal prefere. Reflexis bien et reponds ! Verifiez vos reponses ! Vous allez reecouter le dialogue, mais n'ouvrez pas encore vos livres !</i> Заповедни начин. Конструкција <i>il faut</i> са инфинитивом. Блиско будуће време (<i>futur proche</i>). (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	<i>J'habite dans une maison au centre de la ville. A quelle heure tu te leves ? Tous les matins je me leve a 8 heures. D'habitude, nous mangeons a 14 heures. Qu'est-ce que tu fais ? Je regarde la tele. Mon frere va a la piscine tous les jours, il adore nager. Elle est forte en biologie, mais tres faible en allemand.</i> Предлози. Питања са упитним речима (<i>que, quel, quand</i>). Редни бројеви до 20. Прилози за време (<i>maintenant, toujours</i>). Садашње време фреквентних глагола, рачунајући и повратне. (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи - наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	<i>Au Moyen Age les chevaliers vivaient au chateau. Les freres Lumiere ont invente le cinema. Comment as-tu passe le week-end ? Avez-vous deja visite la France ? Quand ma mere etait jeune, elle faisait du basket. Tu as fait ton travail de geographie ? J'ai appele Sophie, mais elle n'apas repondu.</i> Сложени перфект. Заповедни начин. Питања интонацијом и инверзијом. Питања са упитним речима (<i>on, comment</i>). Негација (<i>ne/n'... pas</i>). (Интер)културни садржаји: историски догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости.
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	<i>Qu'est-ce que tu aimerais faire quand tu seras grand ? Cet apres-midi je vais sortir avec mes cousins. La semaine prochaine j'aurai 13 ans. Samedi soir j'organiserai une bourn, j'inviterai mes copains. Je t'aiderai a faire ton devoir de biologie. Cette BD, je vais la lire pendant les vacances.</i> Блиски футур (<i>futur proche</i>). Футур први (<i>futur simple</i>) Кондиционал глагола <i>aimer</i> . Питања са упитним речима (<i>que</i>). Присвојни придеви. (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	<i>J'ai mal a la tete/ a la gorge/ au pied. Tu es fatigue ? La musique classique m'interesse beaucoup. J'ai envie de sortir/ de me reposer. J'ai besoin de dormir/ de manger. Je vais me coucher maintenant. Faites attention ! Ne parlez pas ! Oh, quel dommage ! Je suis desolee !</i> Заповедни начин. Изрази са глаголима <i>avoir</i> и <i>etre</i> . Садашње време фреквентних глагола, рачунајући и повратне. (Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; интересовања, хоби, забава, разонода, спорт и рекреација.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	<i>Je suis chez Michel. Il habite pres de chez moi. Pour venir chez nous, prenez la premiere rue a droite, puis la deuxieme a gauche. Vous devez tourner a gauche au deuxieme feu. Le cinema se trouve a cote du supermarche. Oil est-elle ? Je pense qu'elle est restee chez elle. Je vais a la bibliotheque. Elle se trouve entre le musee et le college.</i> Питање интонацијом. Презент фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед места.
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	<i>Est-ce que il y a des places libres dans la salle ? Oui, vous pouvez entrer. Vous ne pouvez pas passer par id. Ce n'est pas possible. Vous devez déposer votre sac a la reception. Il est interdit de fumer dans la salle. Je ne peux pas sortir, je dois me preparer pour le test d'anglais. Il faut promener son chien chaque jour.</i> Питање интонацијом и упитном конструкцијом <i>est-ce que</i> . Негација (<i>ne/n'... pas</i>). Конструкција <i>il faut</i> са инфинитивом. Модални глаголи (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.

ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	<i>Nous avons des amis en France. Ils ont des jeux de societe. Ils n'ont pas de lecteur DVD dans leur classe. Ces deux files sont ses soeurs. J'ai un petit chien blanc. Ma cousine a aussi un chien, mais le sien est gris. A qui est ce parapluie, a toi ou a Pierre ?</i> Негација (<i>ne/n'... pas</i>). Присвојни придеви. Присвојне заменице. Конструкције за изражавање припадања (<i>a moi, a toi, a Pierre, a qui</i>). Презентативи (<i>c'est/ ce sont...</i>) (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	<i>Quelles sont tes loisirs preferes ? J'adore les jeux video. Tu l'aimes beaucoup? Oui, je l'adore. La Suisse, c'est un tres beau pays. Je n'aime pas lapoesie, mais j'aime beaucoup les romans poliders. Tu preferes regarder les films a la tele ou a l'ordinateur ? Cette BD ne me plait.</i> Питање интонацијом. Личне заменице у служби директног и индиректног објекта. Негација (<i>ne/n'... pas</i>). Прилози за количину (<i>beaucoup, tres</i>). Садашње време фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: уметност, књижевност за младе, стрип, музика, филм.
ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	<i>Je pense qu'il faut l'aider. Moi aussi. Oui, tu as raison. Bien sm, je suis d'accord avec lui. Non, je ne suis pas tout a fait d'accord. C'est bien/ ce n'est pas bien Qu'est-ce que vous pensez de.. ?</i> Наглашене личне заменице. Негација. Садашње време фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	<i>Combien d'enfantsy a-t-il dans le pare ? Il y a quatre garcons et cinq filles. Cette guitare coute 150 euros Je voudrais encore un peu de jus de fruits, s'il vous plait. Il n'y en a plus. Qui est arrive le premier ? Il habite dans le dixieme arrondissement.</i> Основни бројеви до 1000. Редни бројеви до 20. Партитивно <i>de</i> . Кондиционал глагола <i>pouvoirи vouloir</i> . (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; валуте циљних култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе, наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења, имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерен ка исходима указује на то шта је ученик у процесу комуникације у стању да разуме и продукује. Структуриран је тако да наставника постепено води од исхода, преко комуникативне функције као области, до **препоручених** језичких активности садржаја у комуникативним функцијама. Применом оваквог приступа у настави страних језика, ученик се оспособљава да комуницира и користи језик у свакодневном животу, у приватном, јавном или образовном домену. Овај приступ подразумева уважавање следећих ставова:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатаој и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник треба да буде сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитае и социјализирајуће елементе;
- битао је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;

-настава се заснива и на социјалној интеракцији с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;

-наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;

-сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави француског језика укључује и следеће:

-усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;

-поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;

-наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;

-ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;

-уџбеници представљају извор активности и морају биш праћени употребом додатних аутентичних материјала;

-учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;

-рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;

-за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/ активности

Слушање и реаговање на команде наставника на француском језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активност у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/ затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту. Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...). Решавање „проблем-ситуација” у разреду, тј. договори и мини-пројекш.

„Превођење” исказа у гест и геста у исказ. Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

-уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);

-препознавање везе између група слова и гласова;

-одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/ нетачно, вишеструки избор;

-извршавање прочитаних упутстава и наредби.

Писмено изражавање:

-повезивање гласова и групе слова;

-заменавање речи цртежом или сликом;

-проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза”, осмосмерке, укрштене речи, и слично);

-повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;

-попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг);

-писање чесићки и разгледница;

-писање краћих текстова.

Увођење деље књижевности и транспоноване у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи остварују преко језичких вештина, важно је да се оне у настави француског језика перманентно и истовремено увежбавају. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем. Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

-дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),

-референцијалну (о темама о којима је реч) и

-социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

-од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,

-од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,

-од особина онога ко говори,

-од намера с којима говори,

-од контекста и околности - повољних и неповољних у којима се слушање и разумевање остварују,

-од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем)

за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

-присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући могућност да се пажња усредреди на друге појединости);

-дужина усменог текста;

-брзина говора;

-јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;

-познавање теме;

-могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. ТОКОМ читања, неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

-читање ради усмеравања;

-читање ради информисаности;

-читање ради праћења упутстава;

-читање ради задовољства.

ТОКОМ читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

-глобалну информацију;

-посебну информацију,

-потпуну информацију;

-скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова, итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

-теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

-текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);

-лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);

-степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање давањем конкретних задатака и упутстава, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији *монолошког излагања*, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији *интеракције*, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

-јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);

-излагање пред публиком (предавања, презентације, репор- таже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

-читањем писаног текста пред публиком;

-спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.;

-реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или

посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Социокултурна компетенција и медијација

Социокултурна компетенција и медијација представљају скуп теоријских знања (компетенција) која се примењују у низу језичких активности у два основна језичка медијума (писаном и усменом) и уз примену свих других језичких активности (разумевање говора, говор и интеракција, писање и разумевање писаног текста). Дакле, представљају веома сложене категорије које су присутне у свим аспектима наставног процеса и процеса учења.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директно споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, напореда с наставом и усвајањем лексике и других аспеката француског језика, представља један од предуслова овладавања француским језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Улога граматике у процесу овладавања језиком је пре свега практична и састоји се у постављању основе за развијање комуникативне компетенције. Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе француског језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења француског језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе страних језика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања ТОКОМ године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио,

пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. ТОКОМ оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на поздрављање и представљање (дијалози, наративни текстови, формулари и сл. Реаговање на усмени или писани импулс саговорника (наставника, вршњака и сл.) и иницирање комуникације; усмено и писано давање информација о себи и тражење и давање информација о другима.	<ul style="list-style-type: none"> - разуме једноставније текстове који се односе на поздрављање, представљање и тражење/ давање информација личне природе; - поздрави и отпоздрави, представи себе и другог користећи једноставнија језичка средства; - размени једноставније информације личне природе;
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, ПОЈАВА И МЕСТА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на опис бића, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања; усмено и писано описивање/ поређење бића, предмета, појава и места.	<ul style="list-style-type: none"> - у неколико везаних исказа саопшти информације о себи и другима; - разуме једноставније текстове који се односе на опис особа, биљака, животиња, предмета, места, појава, радњи, стања и збивања;
ПОЗИВ И РЕАГОВАЊЕ НА ПОЗИВ ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих текстова који садрже предлоге. Усмено и писано преговарање и договарање око предлога и учешћа у заједничкој активности; писање позивнице за прославу/ журку или имејла/ СМС-а којим се уговара заједничка активност; прихватање/ одбијање предлога, усмено или писано, уз поштовање основних норми учтивости и давање одговарајућег оправдања/ изговора.	<ul style="list-style-type: none"> - опише и упореди жива бића, предмете, места, појаве, радње, стања и збивања користећи једноставнија језичка средства; - разуме једноставније предлоге, савете и позиве на заједничке активности и одговори на њих уз одговарајуће образложење; - упути предлоге, савете и позиве на заједничке активности користећи ситуационо прикладне комуникационе моделе;
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/ нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност. Усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/ услугу и реаговање на њу, изражавање извињења и захвалности.	<ul style="list-style-type: none"> - затражи и пружи додатне информације у вези са предлозима, саветима и позивима на заједничке активности; - разуме уобичајене молбе и захтеве и реагује на њих; - упути уобичајене молбе и захтеве;
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	Слушање и читање текстова који садрже једноставнија упутства (нпр. за израду задатака, пројеката и сл), с визуелном подршком и без ње. Усмено и писано давање упутстава.	<ul style="list-style-type: none"> - честита, захвали и извини се користећи једноставнија језичка средства; - разуме и следи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из

УПУЋИВАЊЕ ЧЕСТИТКИ И ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ	Слушање и читање једноставнијих исказа којима се нешто честита, тражи/ нуди помоћ, услуга, обавештење или се изражава извињење, захвалност. Усмено и писано честитање, тражење и давање обавештења, упућивање молбе за помоћ/ услугу и реаговање на њу, изражавање извињења и захвалности.	свакодневног живота; - пружи једноставнија упутства у вези с уобичајеним ситуацијама из свакодневног живота; - разуме једноставније текстове у којима се описују радње и ситуације у садашњости; - разуме једноставније текстове у којима се описују способности и умећа; - размени појединачне информације и/или неколико информација у низу које се односе на радње у садашњости; - опише радње, способности и умећа користећи неколико везаних исказа; - разуме једноставније текстове у којима се описују искуства, догађаји и способности у прошлости; - размени појединачне информације и/или неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости; - опише у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; - опише неки историјски догађај, историјску личност и сл.
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	Слушање и читање описа и размењивање мишљења у вези са сталним, уобичајеним или актуелним догађајима/ активностима и способностима. Усмено и писано описивање сталних, уобичајених или актуелних догађаја/ активности и способности.	- разуме једноставније исказе који се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања и реагује на њих; - размени једноставније исказе у вези са обећањима, одлукама, плановима, намерама и предвиђањима; - саопшти шта он/ она или неко други планира, намерава, предвиђа; - разуме уобичајене изразе у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима и реагује на њих;
ОПИСИВАЊЕ ДОГАЂАЈА И РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Слушање и читање описа и усмено и писано размењивање мишљења у вези са искуствима, догађајима/ активностима и способностима у прошлости; усмено и писано описивање искустава, догађаја/ активности и способности у прошлости; израда и презентација пројеката о историјским догађајима, личностима и сл.	- изрази жеље, интересовања, потребе, осете и осећања једноставнијим језичким средствима; - разуме једноставнија питања која се односе на оријентацију/ положај предмета и бића у простору и правац кретања и одговори на њих; - затражи и разуме обавештења о оријентацији/ положају предмета и бића у простору и правцу кретања; - опише правац кретања и просторне односе једноставним, везаним исказима; - разуме једноставније забране, правила понашања, своје и туђе обавезе и реагује на њих;
ИСКАЗИВАЊЕ ПЛАНОВА И НАМЕРА	Слушање и читање краћих текстова у вези са одлукама, плановима, намерама и предвиђањима. Усмено и писано договарање/ извештавање о одлукама, плановима, намерама и предвиђањима.	- размени једноставније информације и/или неколико информација у низу о искуствима, догађајима и способностима у прошлости; - опише у неколико краћих, везаних исказа искуства, догађај из прошлости; - опише неки историјски догађај, историјску личност и сл. - разуме једноставније исказе који се односе на одлуке, обећања, планове, намере и предвиђања и реагује на њих; - размени једноставније информације које се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе код куће, у школи и на јавном месту; - разуме једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност; - формулише једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност; - пита и каже шта неко има/ нема и чије је нешто;
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	Слушање и читање исказа у вези са жељама, интересовањима, потребама, осетима и осећањима. Усмено и писано договарање у вези са задовољавањем жеља и потреба; предлагање решења у вези са осетима и потребама; усмено и писано исказивање својих осећања и реаговање на туђа.	- размени једноставније информације које се односе на дозволе, забране, упозорења, правила понашања и обавезе код куће, у школи и на јавном месту; - разуме једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност; - формулише једноставније исказе који се односе на поседовање и припадност; - пита и каже шта неко има/ нема и чије је нешто; - разуме једноставније исказе који се односе на изражавање допадања и недопадања и реагује на њих; - изрази допадање и недопадање уз
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И ВЕЛИЧИНА	Слушање и читање једноставнијих текстова у вези са сналажењем и оријентацијом у простору и специфичнијим просторним односима. Усмено и писано размењивање информација у вези са сналажењем и оријентацијом у простору и просторним односима; усмено и писано описивање смера кретања и просторних односа.	
ИСКАЗИВАЊЕ ВРЕМЕНА	Слушање и читање описа и размењивање мишљења у вези са сталним, уобичајеним или актуелним догађајима/ активностима и способностима. Усмено и писано описивање сталних, уобичајених или актуелних догађаја/ активности и способности.	
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова с исказима у којима се говори шта неко има/ нема или чије је нешто; постављање питања у вези са припадањем и одговарање на њих.	
ИЗРАЖАВАЊЕ ИНТЕРЕСОВАЊА, ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Слушање и читање једноставнијих текстова који се односе на изражавање допадања/ недопадања. Усмено и писано изражавање допадања/ недопадања.	
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Слушање и читање једноставнијих текстова који говоре о количини и цени; слушање и читање текстова на теме поруџбине у ресторану, куповине. Постављање питања у вези с количином и ценом и одговарање на њих, усмено и писано; играње улога (у ресторану, у	

	продавници, у кухињи ...); записивање и рачунање цена.	једноставно образложење; - разуме једноставније исказе којима се тражи мишљење и реагује на њих; - изражава мишљење, слагање/ неслагање и даје кратко образложење; - разуме једноставније изразе који се односе на количину и цену; - пита и саопшти колико нечега има/ нема, користећи једноставнија језичка средства;
--	--	---

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ
ПОЗДРАВЉАЊЕ И ПРЕДСТАВЉАЊЕ СЕБЕ И ДРУГИХ И ТРАЖЕЊЕ/ДАВАЊЕ ОСНОВНИХ ИНФОРМАЦИЈА О СЕБИ И ДРУГИМА	<p>Quel est ton nom/ prénom/ surnom ? Quel est votre nom, Madame/ Monsieur ? Je te/ vous présente Julie. C'est Robert, il est nouveau dans notre classe. Bienvenu ! Où habites-tu/habitez-vous ? J'habite 72, rue François Mauriac. Tu habites à quel étage ? Au troisième étage. Je fais du football/ de la natation. Comment vas-tu à l'école. J'y vais à pieds. Je prends le bus. Quelle est la profession de ton père. Il est ingénieur. Tu as des frères et des sœurs ? Oui, j'ai une petite sœur. C'est mon oncle, il habite à Poitiers, mais il est né à Marseille. Mes cousines s'appellent Pauline et Brigitte.</p> <p>Садашње време фреквентних глагола Питања с упитним речима (comment, quel, où...) Личне заменице Присвојни придеви Бројеви (основни и редни) (Интер)културни садржаји: устаљена правила учтиве комуникације; имена, презимена и надимци; родбина и родбинске везе; адреса; формално и неформално представљање; степени сродства и родбински односи; већи градови у земљама циљне културе.</p>
ОПИСИВАЊЕ БИЋА, ПРЕДМЕТА, МЕСТА, ПОЈАВА, РАДЊИ, СТАЊА И ЗБИВАЊА	<p>Comment est Pierre ? Il est plus petit que Paul, il a les yeux marron et les cheveux noirs. Et il est très sympathique, généreux et un peu timide. Il porte un jean bleu et un t-shirt jaune. L'éléphant est un des plus grands animaux sur terre. La tortue est plus lente que le lapin. La moto est moins économique que le vélo. La voiture de mon père est plus rapide que celle de notre voisin. Besançon est une ville plus tranquille que Marseille. Описни придеви: род, број и место. Поређење придева (plus grand, meilleur). Садашње време фреквентних глагола, рачунајући и повратне. (Интер)културни садржаји: особености наше земље и земаља говорног подручја циљног језика (знаменитости, географске карактеристике и сл.)</p>
ИЗНОШЕЊЕ ПРЕДЛОГА И САВЕТА, УПУЋИВАЊЕ ПОЗИВА ЗА УЧЕШЋЕ У ЗАЈЕДНИЧКОЈ АКТИВНОСТИ И РЕАГОВАЊЕ НА ЊИХ	<p>Et si on allait ensemble au concert ? Il commence à 20 heures. Je sais que tu aimes ce chanteur. Viens chez moi après l'école et apporte tes CD. On pourrait se promener un peu. Oui, pourquoi pas ! Volontiers. Désolée, je ne peux pas. Je ne me sens pas bien. Tu devrais manger plus de fruits et de légumes. Si tu ne te sens pas bien, tu dois aller chez le médecin. Питање интонацијом. Заповедни начин. Негација (ne/ n'... pas). Заменица on. Садашње време фреквентних неправилних глагола. (Интер)културни садржаји: прикладно упућивање предлога, савета и позива и реаговање на предлоге, савете и позиве.</p>
ИЗРАЖАВАЊЕ МОЛБИ, ЗАХТЕВА, ОБАВЕШТЕЊА, ИЗВИЊЕЊА, ЧЕСТИТАЊА И ЗАХВАЛНОСТИ	<p>Je peux t'aider si tu veux. Oui, merci, c'est très gentil. Bonjour Madame, je cherche une jupe en coton. Quelle est votre taille, mademoiselle ? A quelle heure part le TGV pour Lyon ? A 9h05. Excusez-moi Monsieur, vous pourriez me dire comment venir à la gare ? Oui, vous continuez tout droit, elle est au fond de cette rue. Merci Monsieur. Je vous en prie. Où se trouve l'arrêt du bus 23 ? Il n'est pas loin d'ici. Питање интонацијом. Питања са упитним речима. Негација (ne/ n'... pas). Основни бројеви (Интер)културни садржаји: правила учтиве комуникације, значајни празници и догађаји, честитања.</p>
РАЗУМЕВАЊЕ И ДАВАЊЕ УПУТСТАВА	<p>Lis le texte et fais l'activité numéro 2 ! Il faut lire la consigne avant de faire l'exercice. Vous allez faire un projet sur votre ville/ quartier/ animal préféré. Réfléchis bien et réponds ! Vérifiez vos réponses ! Vous allez réécouter le dialogue, mais n'ouvrez pas encore vos livres ! Заповедни начин. Конструкција il faut са инфинитивом. Блиско будуће време (futur proche) (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.</p>

ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У САДАШЊОСТИ	J'habite dans une maison au centre de la ville. A quelle heure tu te lèves ? Tous les matins je me lève à 8 heures. D'habitude, nous mangeons à 14 heures. Qu'est-ce que tu fais ? Je regarde la télé. Mon frère va à la piscine tous les jours, il adore nager. Elle est forte en biologie, mais très faible en allemand. Предлози. Питања са упитним речима (que, quel, quand). Редни бројеви до 20. Прилози за време (maintenant, toujours). Садашње време фреквентних глагола, рачунајући и повратне. (Интер)културни садржаји: породични живот; живот у школи - наставне и ваннаставне активности; распусти и путовања.
ОПИСИВАЊЕ РАДЊИ У ПРОШЛОСТИ	Au Moyen Âge les chevaliers vivaient au château. Les frères Lumière ont inventé le cinéma. Comment as-tu passé le week-end ? Avez-vous déjà visité la France ? Quand ma mère était jeune, elle faisait du basket. Tu as fait ton travail de géographie ? J'ai appelé Sophie, mais elle n'a pas répondu. Сложени перфект. Заповедни начин. Питања интонацијом и инверзијом. Питања са упитним речима (où, comment). Негација (ne/ n'... pas). (Интер)културни садржаји: историсјки догађаји, епохална открића; важније личности из прошлости.
ОПИСИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ (ПЛАНОВА, НАМЕРА, ПРЕДВИЂАЊА)	Qu'est-ce que tu aimerais faire quand tu seras grand? Cet après-midi je vais sortir avec mes cousins. La semaine prochaine j'aurai 13 ans. Samedi soir j'organiserai une boum, j'inviterai mes copains. Je t'aiderai à faire ton devoir de biologie. Cette BD, je vais la lire pendant les vacances. Блиски футур (futur proche) Футур први (futur simple) Кондиционал глагола aimer. Питања са упитним речима (que). Присвојни придеви. (Интер)културни садржаји: правила учтивости у складу са степеном формалности и ситуацијом.
ИСКАЗИВАЊЕ ЖЕЉА, ИНТЕРЕСОВАЊА, ПОТРЕБА, ОСЕТА И ОСЕЋАЊА	J'ai mal à la tête/ à la gorge/ au pied. Tu es fatigué ? La musique classique m'intéresse beaucoup. J'ai envie de sortir/ de me reposer. J'ai besoin de dormir/ de manger. Je vais me coucher maintenant. Faites attention ! Ne parlez pas ! Oh, quel dommage ! Je suis désolée ! Заповедни начин. Изрази са глаголима avoir i être. Садашње време фреквентних глагола, рачунајући и повратне. (Интер)културни садржаји: мимика и гестикулација; интересовања, хоби, забава, разонода, спорт и рекреација.
ИСКАЗИВАЊЕ ПРОСТОРНИХ ОДНОСА И УПУТСТАВА ЗА ОРИЈЕНТАЦИЈУ У ПРОСТОРУ	Je suis chez Michel. Il habite près de chez moi. Pour venir chez nous, prenez la première rue à droite, puis la deuxième à gauche. Vous devez tourner à gauche au deuxième feu. Le cinéma se trouve à côté du supermarché. Où est-elle ? Je pense qu'elle est restée chez elle. Je vais à la bibliothèque. Elle se trouve entre le musée et le collègue. Питање интонацијом. Презент фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: јавни простор; типичан изглед места.
ИЗРИЦАЊЕ ДОЗВОЛА, ЗАБРАНА, ПРАВИЛА ПОНАШАЊА И ОБАВЕЗА	Est-ce que il y a des places libres dans la salle ? Oui, vous pouvez entrer. Vous ne pouvez pas passer par ici. Ce n'est pas possible. Vous devez déposer votre sac à la réception. Il est interdit de fumer dans la salle. Je ne peux pas sortir, je dois me préparer pour le test d'anglais. Il faut promener son chien chaque jour. Питање интонацијом и упитном конструкцијом est-ce que. Негација (ne/ n'... pas). Конструкција il faut са инфинитивом. Модални глаголи (Интер)културни садржаји: понашање на јавним местима; значење знакова и симбола.
ИЗРАЖАВАЊЕ ПРИПАДАЊА И ПОСЕДОВАЊА	Nous avons des amis en France. Ils ont des jeux de société. Ils n'ont pas de lecteur DVD dans leur classe. Ces deux filles sont ses soeurs. J'ai un petit chien blanc. Ma cousine a aussi un chien, mais le sien est gris. A qui est ce parapluie, à toi ou à Pierre ? Негација (ne/ n'... pas). Присвојни придеви. Присвојне заменице. Конструкције за изражавање припадања (à moi, à toi, à Pierre, à qui). Презентативи (c'est / ce sont...) (Интер)културни садржаји: породица и пријатељи; однос према својој и туђој имовини.
ИЗРАЖАВАЊЕ ДОПАДАЊА И НЕДОПАДАЊА	Quels sont tes loisirs préférés ? J'adore les jeux vidéo. Tu l'aimes beaucoup? Oui, je l'adore. La Suisse, c'est un très beau pays. Je n'aime pas la poésie, mais j'aime beaucoup les romans policiers. Tu préfères regarder les films à la télé ou à l'ordinateur ? Cette BD ne me plaît pas. Питање интонацијом. Личне заменице у служби директног и индиректног објекта. Негација (ne/ n'... pas). Прилози за количину (beaucoup, très). Садашње време фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: уметност, књижевност за младе, стрип, музика, филм.

ИЗРАЖАВАЊЕ МИШЉЕЊА	Je pense qu'il faut l'aider. Moi aussi. Oui, tu as raison. Bien sûr, je suis d'accord avec lui. Non, je ne suis pas tout à fait d'accord. C'est bien/ ce n'est pas bien. Qu'est-ce que vous pensez de... ? Наглашене личне заменице. Негација. Садашње време фреквентних глагола. (Интер)културни садржаји: поштовање основних норми учтивости у комуникацији са вршњацима и одраслима.
ИЗРАЖАВАЊЕ КОЛИЧИНЕ, БРОЈЕВА И ЦЕНА	Combien d'enfants y a-t-il dans le parc ? Il y a quatre garçons et cinq filles. Cette guitare coûte 150 euros. Je voudrais encore un peu de jus de fruits, s'il vous plaît. Il n'y en a plus. Qui est arrivé le premier ? Il habite dans le dixième arrondissement. Основни бројеви до 1.000. Редни бројеви до 20. Партитивно de. Кондиционал глагола поувоир и воулоир. (Интер)културни садржаји: друштвено окружење; валуте циљних култура.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења француског језика оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Примена овог приступа у настави француског језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- француски језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник треба да буде сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;
- знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- с циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се индуктивном методом кроз разноврсне контекстуализоване примере у складу са нивоом, а без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се вреднује и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави француског језика укључује и следеће категорије:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;

- наставник треба да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се посматрају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- учбеници представљају извор активности и морају бити праћени употребом додатних аутентичних материјала;
- учионица је простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике/активности

Слушање и реаговање на команде наставника на руском језику или са аудио записа (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).

Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.).

Мануелне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера и сл.).

Вежбе слушања (према упутствима наставника или са аудио-записа повезати појмове, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.).

Игре примерене узрасту

Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...).

Решавање „проблем-ситуација” у разреду, тј. договори и мини-пројекти. „Превођење” исказа у гест и геста у исказ.

Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или, пак, именовање наслова.

Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (планирање различитих активности, извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације).

Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...);
- одговарање на једноставнија питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор;
- извршавање прочитаних упутстава и наредби;
- ређање чињеница логичким или хронолошким редоследом.

Писмено изражавање:

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење „уљеза”, осмосмерке, укрштене речи, и слично);
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама;
- попуњавање формулара (пријава за курс, налепнице нпр. за пртљаг);
- писање честитки и разгледница;
- писање краћих текстова.

Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Предвиђена је израда два писмена задатка у току школске године.

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да се исходи остварују преко активности језичке комуникације, важно је да се оне у настави француског језика перманентно и истовремено увежбавају. Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина.

Слушање

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање ученик треба да поседује и следеће компетенције:

- дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука),
- референцијалну (о темама о којима је реч) и
- социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца:

- од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде,
- од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст,
- од особина онога ко говори,
- од намера с којима говори,
- од контекста и околности - повољних и неповољних - у којима се слушање и разумевање остварују,
- од карактеристика и врсте текста који се слуша, итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, лакшим за разумевање сматрају се они усмени текстови који су праћени визуелним елементима због обиља контекстуалних информација које се аутоматски уписују у дуготрајну меморију, остављајући пажњи могућност да се усредсреди на друге појединости);
- дужина усменог текста;
- брзина говора;
- јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;
- познавање теме;

Читање

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац прима и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација као и намере, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте читања:

- читање ради усмеравања;
- читање ради информисаности;
- читање ради праћења упутстава;
- читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

- глобалну информацију;
- посебну информацију,
- потпуну информацију;
- скривено значење одређене поруке.

Писање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, осећања и реакције, пренесе поруке и изрази ставове, као и да резимира садржај различитих порука (из медија, књижевних и уметничких текстова итд.), води белешке, сачини презентације и слично.

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће:

- теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);
- текстуалне врсте и дужина текста (формални и неформални текстови, резимирање, личне белешке);
- лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази претпоставке, сумњу, захвалност и слично у приватном, јавном и образовном домену);
- степен самосталности ученика (од вођеног/усмераваног писања, у коме се ученицима олакшава писање конкретним задацима и упутствима, до самосталног писања).

Говор

Говор као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (предавања, презентације, репортаже, извештавање и коментари о неким догађајима и сл.)

Ове активности се могу реализовати на различите начине и то:

- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример:

- размену информација,
- спонтану конверзацију,
- неформалну или формалну дискусију, дебату,
- интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу.

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ функционише као посредник између особа које нису у стању да се директно споразумевају. Медијација може бити усмена и писана, и укључује сажимање и резимирање текста и превођење. Превођење се у овом програму третира као посебна језичка активност која никако не треба да се користи као техника за усвајање било ког аспекта циљног језика предвиђеног комуникативном наставом. Превођење подразумева развој знања и вештина коришћења помоћних средстава (речника, приручника, информационих технологија, итд.) и способност изналажења структуралних и језичких еквивалената између језика са кога се преводи и језика на који се преводи.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката француског језика, представља један од предуслова овладавања француским језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Грамматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта (функционални приступ). У процесу наставе француског језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију, и то кроз разноврсне моделе, применом основних правила и њиховим комбиновањем. Треба тежити томе да се граматика усваја

и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних активности (слушање, читање, говор и писање, као и превођење), на свим нивоима учења француског језика, према јасно утврђеним циљевима, стандардима и исходима наставе француског језика.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ	ЈЕЗИЧКЕ АКТИВНОСТИ (у комуникативним функцијама)	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ШКОЛА	Средства за наглашавање реченичних делова - позиционо наглашавање: <i>Alors, cette chanson, elle vous plaît? Elles, on ne veut plus les voir!</i> Средства која указују на лице - личне заменице уз негативни императив: <i>Ne me regarde pas! Ne lui ouvre pas! Ne te fâche pas!</i>	-разуме и реагује на сложеније усмене поруке у реалним комуникативним ситуацијама -разуме кратке аутентичне текстове исказане различитим стандардним варијететима -разуме дуже и тематски сложеније текстове на теме из личног, школског и друштвеног контекста, користећи стратегије глобалног, детаљног
ЈА И МОЈИ ДРУГОВИ	Актуализаторе именице: а) Облици <i>mon, ton, son</i> испред именица женског рода које почињу самогласником или немим <i>h</i> : <i>Mon école, ton amie, son héroïne;</i> б) облик <i>cet</i> испред именица мушког рода које почињу самогласником или немим <i>h</i> : <i>cet ami, cet homme;</i> в) бројеве преко 1000.	иоријентационог читања, ради информисања, естетског доживљаја, праћења и извршавања упутстава
ПОРОДИЦА И БЛИСКО ОКРУЖЕЊЕ	Средства за исказивање временских и просторних односа: - <i>pendant, de ... à, depuis, il y a...;</i> - <i>près de ..., loin de..., au milieu de... au sommet de..., au bord de...</i>	-у монолошкој форми износи и аргументује ставове и мишљења у аутентичним комуникативним ситуацијама
ПРАЗНИЦИ	Глаголске облике, начине и времена: - герундив: <i>Je lis mon journal en mangeant; il a réussi en travaillant jour et nuit;</i> - футур други индикатива: <i>Tu sortiras quand tu auras fini tes devoirs;</i> - рецептивно: облике трећег лица јединине и множине	-пише краће текстове о догађајима и доживљајима износиће сопствена мишљења и запажања на познате и узрасно адекватне теме- размењује информације, мишљења и

МОЈ ДОМ	<p>простог перфекта индикатива; - слагање времена у индикатива, укључујући и облике кондиционала.</p> <p>Средства за исказивање аргумената и логичких односа:</p> <p>- <i>comme: Comme j'étais en retard, j'ai pris un taxi ;</i> - <i>parce que и puisque: Je voulais venir avec toi parce que tu me semblais triste; mais puisque tu ne veux pas, je n'insiste pas ;</i> - <i>c'est pourquoi : Sa mère est tombée malade, c'est pourquoi elle n'a pas pu venir ;</i> - <i>pourtant : Ils étaient très fatigués : ils sont pourtant venus et ils ont dansé toute la nuit !</i> - <i>à cause de / grâce à : Il s'est trompé à cause de moi, je suis désolé ; Elle a réussi grâce à ses amis ;</i> - <i>pour : Je vous appelle pour réserver ;</i> - <i>pour que : Elle te le dit pour que tu fasses attention la prochaine fois ;</i> - <i>d'abord, ensuite, enfin : D'abord, je vous parlerai de ma famille ; ensuite, je vous montrerai quelques photos ; enfin, je vous présenterai mon frère qui est pompier.</i></p>	<p>ставове о темама из свакодневног живота, блиске његовом интересовању или из популарне науке и културе -у складу са социокултурним нормама комуникације започиње и води разговор о познатим темама, одржава његов континуитет и завршава га -користи разноврсне језичке структуре, језичке функције и норме, одговарајући лексичко-терминолошки фонд и компензационе стратегије -преноси и тумачи кратке поруке (у усменој и писаној форми) у складу са потребама комуникације у комуникативним контекстима, који укључују говорнике првог језика (Л1) и циљног језика (Л2).</p>
ИСХРАНА		
ОСТАЛО		

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења француског језика оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује програм према потребама конкретног одељења имајући у виду састав одељења и карактеристике ученика, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, уџбенике и друге наставне материјале, као и ресурсе и могућности локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода, комуникативних функција и препоручених језичких активности, наставник креира свој годишњи (глобални) план рада на основу кога ће касније развити оперативне планове. Исходи су дефинисани за крај разреда и усмеравају наставника да их операционализује на нивоу једне или више наставних јединица имајући у виду ниво постигнућа ученика. Исходи се разликују, тако да се неки могу лакше и брже остварити, док је за већину исхода потребно више времена, различитих активности и начина рада.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Стога је и програм усмерен ка исходима који указују на то шта је ученик у комуникацији у стању да разуме и продукује.

Током остваривања програма потребно је уважити високу образовну и мотивациону вредност активних и интерактивних (кооперативних) метода наставе/учења те кроз све програмске целине доследно осигурати да најмање једна трећина наставе буде организована употребом ових метода.

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;
- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;
- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;
- битно је значење језичке поруке;

- наставник и даље ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
  - знања ученика мере се јасно одређеним релативним критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
  - са циљем да унапреди квалитет и количину језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, дечији часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
  - наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа.
- Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:
- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
  - поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
  - наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
  - ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
  - учбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
  - учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
  - рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
  - за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто;
- Технике (активности)**
- Слушање и реаговање на команде наставника или са траке (слушај, пиши, повежи, одреди али и активности у вези са радом у учионици: цртај, сеци, боји, отвори/затвори свеску, итд.).
  - Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације итд.)
  - Мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
  - Вежбе слушања (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
  - Игре примерене узрасту
  - Певање у групи
  - Класирање и упоређивање (по количини, облику, боји, годишњим добима, волим/не волим, компарације...)
  - Решавање «текућих проблема» у разреду, тј. договори и мини-пројекти
  - Цртање по диктату, израда сликовног речника
  - «Превођење» исказа у гест и геста у исказ
  - Повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или пак именовање наслова
  - Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај/дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
  - Разумевање писаног језика:
  - уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)
- а. препознавање везе између група слова и гласова
  - б. одговарање на једноставна питања у вези са текстом, тачно/нетачно, вишеструки избор
  - в. извршавање прочитаних упутстава и наредби
- Увођење дечије књижевности и транспоновање у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.
  - Писмено изражавање:
  - повезивање гласова и групе слова

- замењивање речи цртежом или сликом
- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење «уљеза», осмосмерке, укрштене речи, и слично)
- повезивање краћег текста и реченица са сликама/илустрацијама
- попуњавање формулара (пријава за курс, претплату на дечији часопис или сл, налепнице за кофер)
- писање честитки и разгледница
- писање краћих текстова

Елементи који се оцењују не би требало да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако, оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спороводи тако да тежиште буде на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама. Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора,
- разумевање краћег писаног текста,
- усмено изражавање,
- писмено изражавање,
- усвојеност лексичких и синтаксичких садржаја,
- усвојеност граматичких структура,
- правопис,
- залагање ученика на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи).

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује не само постигнућа ученика, процес наставе и учења, већ и сопствени рад како би перманентно унапређивао наставни процес.

Процес праћења остварености исхода почиње проценом нивоа знања ученика на почетку школске године како би наставници могли да планирају наставни процес и процес праћења и вредновања ученичких постигнућа и напредовања. Тај процес се реализује формативним и сумативним вредновањем. Док се код формативног оцењивања током године прате постигнућа ученика различитим инструментима (дијагностички тестови, самоевалуација, језички портфолио, пројектни задаци и др.), сумативним оцењивањем (писмени задаци, завршни тестови, тестови језичког нивоа) прецизније се процењује оствареност исхода или стандарда на крају одређеног временског периода (крај полугодишта, године, циклуса образовања). Формативно вредновање није само праћење ученичких постигнућа, већ и праћење начина рада и средство које омогућава наставнику да у току наставног процеса мења и унапређује процес рада. Током оцењивања и вредновања ученичких постигнућа треба водити рачуна да се начини на које се оно спроводи не разликује од уобичајених активности на часу јер се и оцењивање и вредновање сматрају саставним делом процеса наставе и учења, а не изолованим активностима које стварају стрес код ученика и не дају праву слику њихових постигнућа. Оцењивањем и вредновањем треба да се обезбеди напредовање ученика у остваривању исхода, као и квалитет и ефикасност наставе. Сврха оцењивања треба да буде и јачање мотивације за напредовањем код ученика, а не истицање њихових грешака. Елементи који се вреднују су разноврсни и треба да допринесу свеопштој слици о напредовању ученика, јачању њихових комуникативних компетенција, развоју вештина и способности неопходних за даљи рад и образовање.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик изучавањем и практиковањем основних принципа, вредности и процедура грађанског друштва постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе других и спреман да активно делује у заједници.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЉУДСКА ПРАВА	<p>Потребе и права Потребе и жеље. Потребности и права. Правила рада у учионици. Правила рада у учионици, доношење групних правила.</p> <p>Права детета у документима о заштити права Посебност права детета и људска права. Конвенција о правима детета. Врсте права. Показатељи остварености и кршења дечијих права. Конвенција о правима детета у документима која се односе на школу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - разликује жеље од потреба и наведе примере везе између потреба и људских права; - препозна своје потребе, као и потребе других и да их уважава; - штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; - учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; - аргументује потребу посебне заштите права детета; - на примеру препозна уграђеност права деце у основним документима која уређују рад школе; - наводи примере и показатеље остварености - кршења дечијих права; - наводи чиниоце који утичу на остварење дечијих права; - поштује права и потребе ученика који су у инклузији у његовом одељењу /школи;
ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	<p>Права и функционисање заједнице Моје заједнице. Школа као заједница. Одлучивање у учионици и школи. Гласање и консензус као демократски начини одлучивања.</p> <p>Одговорности и обавезе у заједници Одговорност деце. Одговорности одраслих (родитеља, наставника).</p> <p>Кршење и заштита права Шта могу и коме да се обратим у ситуацијама насиља.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - препозна ситуације кршења својих права и права других; - идентификује кршење људских права на примеру неког историјског догађаја; - поштује правила одељенске заједнице и правила на нивоу школе; - оступа у складу са моралним вредностима грађанског друштва; - искаже свој став о значају правила у функционисању заједнице; - понаша се у складу са правилима и дужностима у школи; - наводи начине демократског одлучивања; - препозна одговорност одраслих у заштити права деце; - објасни улогу појединца и група у заштити дечијих права;
ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	<p>Наши идентитети Наше сличности и разлике (раса, пол, национална припадност, друштвено порекло, вероисповест, политичка или друга уверења, имовно стање, култура, језик, старост и инвалидитет). Стереотипи и предрасуде. Дискриминација. Толеранција.</p> <p>Сукоби и насиље Сукоби и начини решавања сукоба. Предности конструктивног решавања сукоба. Врсте насиља: физичко, активно и пасивно, емоционално, социјално,</p>	<ul style="list-style-type: none"> - реално процени сопствену одговорност у ситуацији кршења нечијих права и зна коме да се обрати за помоћ; - препозна и анализира сличности и разлике између ученика у групи; - прихвата друге ученике и уважава њихову различитост; - проналази примере моралних поступака у књижевним делима које чита, у медијима и у свакодневном животу; - наводи примере из свакодневног живота предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама; - проналази примере нетолеранције и дискриминације у књижевним делима која чита; - у медијима проналази примере предрасуда, стереотипа, дискриминације, нетолеранције по различитим основама и критички их анализира; - препозна и објасни врсте насиља;

	сексуално, дигитално. Реаговање на насиље. Начини заштите од насиља.	<ul style="list-style-type: none"> -прави разлику између безбедног и небезбедног понашања на друштвеним мрежама; -заштити од дигиталног насиља; -анализира сукоб из различитих углова (препознаје потребе учесника сукоба) и налази конструктивна решења прихватљива за све стране у сукобу; -аргументује предности конструктивног начина решавања сукоба;
ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	<p>Планирање и извођење акција у школи у корист права детета</p> <p>Учешће ученика у школи. Избор проблема. Тражење решења проблема. Израда плана акције. Анализа могућих ефеката акције. Планирање и извођење акције. Завршна анализа акције и вредновање ефеката. Приказ и анализа групних радова.</p>	<ul style="list-style-type: none"> -препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује позитиван став према томе; -идентификује проблеме у својој школи; -прикупља податке о проблему користећи различите изворе и технике; -осмишљава акције, процењује њихову изводљивост и предвиђа могуће ефекте; -активно учествује у тиму, поштујући правила тимског рада (у групној дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на неугрожавајући начин); -учествује у доношењу одлука у тиму/групи поштујући договорене процедуре и правила; -учествује у извођењу акције; -процењује ефекте спроведене акције и идентификује пропусте и грешке; -презентује, образлаже и аргументује изабрану акцију и добијене резултате за унапређивање живота у школи.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставног предмета Грађанско васпитање, у другом циклусу основног образовања и васпитања, организован је по моделу спирале и оријентисан је на остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу онога што су стекли учећи овај предмет. Они представљају опис интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика у четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*) које се налазе у свим програмима другог циклуса. Теме по областима се спирално развијају што значи да се постојећи садржаји из разреда у разред проширују и продубљују, а многи исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, унапређују. Типичан пример таквог исхода су они који се односе на комуникацију. Активно слушање и конструктивно реаговање су исходи који се постепено унапређују кроз бројне активности и садржаје. Слично је и са јачањем осетљивости за потребе и права других, препознавање дискриминације и многе друге исходе који се не могу брзо и лако остварити обрадом само једног програмског садржаја. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

По врсти, исходи могу бити:

- а) сазнајни (нпр. *објасни улогу појединца и група у заштити дечијих права*);
- б) емоционални (нпр. *препозна своје потребе, као и потребе других*);
- в) вољни (нпр. *учествује у извођењу акције*);

г) комбиновани (нпр. препознаје примере грађанског активизма у својој школи и исказује позитиван став према томе јер ставови садрже сазнајну, емоционалну и вољну компоненту).

Сазнајни исходи се најлакше остварују, али тек кад су исходи све три врсте остварени општи циљ предмета је достигнут у потпуности. Зато није довољно познавати принципе конструктивне комуникације већ и комуницирати на такав начин. У овом програму постоје многи исходи који су вољни и манифестују се у понашању ученика али треба имати у виду да је за њихово остварење потребно више времена и више прилика да се научено непосредно практикује. Образовање *за* демократију није исто што и образовање *о* демократији. Зато овај програм тежиште не ставља на знања, већ на вештине применљиве у свакодневном животу у демократској заједници, на демократске ставове и вредности о универзалности права, једнакости, слободи и одговорности, социјалној осетљивости и припадности заједници, уз спремност да се активно делује за сопствену добит као и добит других.

Остваривање овако постављених исхода захтева примену различитих интерактивних облика рада као и одабир и коришћење одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Наставници су у прилици да бирају: радионице, симулације, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, пројекте, истраживања, промоције, покретање акција као и да сами осмисле неке друге активности. За ученике петог разреда неке од ових метода рада су новина те их треба постепено навикавати на начин рада где су и они активни креатори наставе.

Садржај грађанског васпитања има природну везу са другим наставним предметима. То се види у исходима који се односе на препознавање добрих примера и кршење људских права у садржајима који се обрађују у историји или у књижевним делима која се читају у оквиру српског језика и књижевности, односно матерњег језика. Из тог разлога, међупредметно планирање је велика подршка остварењу циља овог предмета.

Посебну пажњу треба обратити на последњу област програма где се претходно стечена знања и вештине интегришу и практикују. Акције треба да буду мале и изводљиве али да имају све неопходне кораке. Ученике треба охрабривати када наиђу на тешкоће и јасно указивати да су и неуспеле акције такође добре, јер њиховом анализом долазимо до увида који су кораци били погрешни. Бројни су примери тема у оквиру којих се могу осмислити акције у школи у корист права детета. На пример, вршњачка подршка је важан сегмент укупне подршке инклузивног образовања, тако да је укљученост младих људи у овај сегмент живота и рада школе веома зачајан. Он се огледа управо у заједничком промишљању наставника и ученика на тему како осмислити план подршке, како га најуспешније реализовати, водећи рачуна о потребама сваког ученикаобухваћеног инклузивним образовањем.

У предмету Грађанско васпитање продукти ученичких активности имају посебан значај. Они могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања, представе и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији обрађених садржаја, процени напредовања ученика, као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у раду ученичког парламента, у локалној заједници или локалним медијима.

За реализацију наставе овог предмета и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и

мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

Због специфичног статуса предмета (изборност у сваком разреду) сасвим је извесно да ће група у петом разреду бити хетерогена по искуству у области грађанског васпитања (најчешће промене изборног предмета дешавају се на преласку у други циклус). Зато је важно на почетку школске године пажљиво и уз поштовање процедура донети правила рада (јер група без реда и основних правила не може бити демократска). Битно је и да сви ученици учествују у доношењу правила како би свима била разумљива њихова функција. А да би се поштовала важно је да се договоре и прихвате начини њихове контроле (ученици одлучују о мерама за њихово непоштовање). Неколико првих часова су прилика да се ученици подсети шта су научили, да размене сопствена знања, ставове, вредности и вештине као и да се уведу у садржаје којима ће се бавити. Посебну пажњу треба обратити на ученике који се по први пут у петом разреду сусрећу са овим предметом. На основу утврђених потреба ученика, наставник ће планирати реализацију наставе за сваку конкретну групу. Таква ситуација неуједначеног предзнања је прилика за вршњачко учење јер током часа грађанског васпитања ученици уче једни од других доприносе настави својим искуствима, знањима и способностима.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Грађанско васпитање пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЉУДСКА ПРАВА	<p>Права и одговорности Моја и твоја права - наша су права. Права и одговорности. Посебна група права: слобода да и припадајуће одговорности. Посебна група права: заштита од и припадајуће одговорности.</p> <p>Право на очување личног, породичног, националног, културног и верског идентитета и припадајуће одговорности. Право на квалитетно образовање и једнаке могућности за све и припадајуће одговорности. Инклузивно образовање - квалитетно образовање за све.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - образложи везу права и одговорности на примеру; - наведе примере за групу права слобода да и заштита од\ - аргументује значај инклузивног образовања, права и потребе за образовањем свих ученика; - штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; - идентификује показатеље кршења права детета у свакодневном животу,

ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	<p>Демократско друштво и партиципација грађана Демократско друштво - појам, карактеристике. Грађанин. Дете као грађанин. Процедуре којима се регулише живот у заједници: ко је овлашћен да доноси колективне одлуке и на основу којих процедура. Власт. Нивои и гране власти. Лествица партиципације ученика у школи: манипулација, декоратив- на употреба, симболичка употреба, стварна партиципација. Партиципација ученика на нивоу одељења и школе.</p>	<p>примерима из прошлости, литературе; - сврсисходно користи кључне појмове савременог демократског друштва: демократија, грађанин, власт; - образложи улогу грађана у друштвеном систему и систему власти на примеру; - разликује стварну партиципацију ученика у одељењу и школи од симболичке и декоративне; - позитивно користи интернет и мобилни телефон за учење, информисање, дружење, покретање акција;</p>
ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	<p>Употреба и злоупотреба интернета и мобилних телефона Позитивно коришћење интернета и мобилног телефона. Шта је дозвољено, а шта није на интернету. Утицај друштвених мрежа на мишљење и деловање појединца. Опасности у коришћењу интернета и мобилног телефона. Дигитално насиље и веза са Конвенцијом о правима детета. Карактеристике и последице дигиталног насиља. Седам правила за сигурно четовање и коришћење СМС порука. Реаговање у ситуацијама дигиталног насиља. Одговорности ученика и школе.</p>	<p>- образложи могући утицај друштвених мрежа на ставове и деловање појединца; - примени 7 правила за сигурно четовање и коришћење СМС порука; - препознаје ситуације дигиталног насиља и зна како да реагује и коме да се обрати за помоћ; -учествује у избору теме, узорка и инструмента истраживања; -учествује у спровођењу истраживања, прикупљању и обради добијених података и извођењу закључака;</p>
ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	<p>Планирање и извођење истраживања о понашању ученика у школи и њиховим ставовима о употреби/злоупотреби интернета и мобилних телефона. Шта су ставови, на чему се заснивају и каква је њихова веза са понашањем. Избор теме, узорка и инструмента истраживања. Спровођење истраживања. Обрада података. Тумачење резултата. Припрема и презентација добијених резултата. Евалуација истраживања.</p>	<p>- презентује спроведено истраживање и добијене резултате; - процењује ефекте спроведеног истраживања и идентификује пропусте и грешке; - у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; -учествује у доношењу правила рада групе и поштује их; - проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора.</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Изборни програм Грађанско васпитање за шести разред основног образовања и васпитања организован је, као и програм за претходни разред, по моделу спирале, што значи да су садржаји дати у исте четири области (*Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам*), али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише, јер између њих постоји природна веза.

Посебност Грађанског васпитања је у томе што је оно део ширег концепта образовања за демократију и грађанско друштво и у том смислу је повезано са другим предметима, ваннаставним активностима и, уопште, етосом школе.

У процесу планирања наставе и учења, наставник се руководи, превасходно, исходима које ученици треба да остваре. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да свака од њих може да се вишеструко искористи. На пример, у оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос остваривању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатијност и др. То значи да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутентично развијају пожељне облике понашања.

У оквиру прве области ученици проширују своја знања у вези са правима али је фокус на одговорности. Постепено се, из разреда у разред, додају нова права како би ученици имали целовиту слику. У овом програму посебно је важно право на квалитетно образовање за све и инклузивни приступ образовању који се базирају на поштовању људских права. Ученике треба тако водити да разликују инклузију од ексклузије, поштовање и прихватање насрам стигматизације и сепарације и да у свом понашању према ученицима који похађају школу по индивидуалном образовном плану исказују разумевање, толеранцију и спремност да пружи помоћ и подршку.

Друга област има за циљ да уведе ученике у основне појмове демократског друштва са фокусом на партиципацији. То никако не би требало претворити у сувопарна предавања и теорију која се учи. Из исхода се види ниво захтева у овој области, а то је, у шестом разреду, само сврсисходна употреба кључних појмова као основ за активности у следећем разреду. Од ученика се очекује да својим речима и на примерима могу објаснити кључне појмове демократије. О партиципацији ученика у одељењу и школи треба говорити и у контексту ученичког парламента који ће бити актуелан у следећем разреду. У програму се налази озбиљан захтев да ученици разликују стварну партиципацију ученика у школи од оне која је декоративна, што захтева од наставника да осмишљавају активности које подстичу критичко мишљење. До таквих исхода може се доћи само коришћењем бројних примера и подстицањем дискусије где ће ученици морати да аргументују своје мишљење.

Трећа област односи се на употребу и злоупотребу интернета и мобилних телефона. Сва истраживања показују да дванаестогодишњаци имају велико интересовање за те видове комуникације, али и да нису свесни великих могућности које оне пружају и, још више, нису свесни ризика који постоје. Савремене технологије су неопходне за приватни и професионални живот и зато ученике треба охрабривати да их користе на позитиван начин (за едукацију, информисање, дружење, пружање помоћи и подршке, покретање акција и др.). У оквиру свих наставних предмета предвиђени су исходи који се односе на овај циљ, а у оквиру Грађанског васпитања фокус је на злоупотреби интернета и мобилних телефона када они постају средство насиља (директног или преко посредника), чиме се крше права детета. Ученици треба да знају шта је на интернету дозвољено, а шта није, шта се све подразумева под дигиталним насиљем и како се заштитити. Када се говори о заштити, ученицима треба да буде јасно које су њихове одговорности (*7 знатних правила за сигурно четовање и СМС поруке* и како се понашати у ситуацији дигиталног насиља), као и коме се обратити за помоћ у школи. За активности у овој области може се користити материјал који је припремљен у оквиру пројекта Школа без насиља коју подржава УНИЦЕФ, јер одговара садржају овог програма и узрасту ученика шестог разреда.

У оквиру четврте области програма ученици треба да припреме и спроведу мање истраживање ставова и/или понашања ученика, а које је у вези са садржајима треће области. Овај захтев уводи ученике у процедуре истраживања као што су: избор конкретне теме истраживања у оквиру задате области, дефинисање узорка истраживања, одабир инструмента који ће се користити и извођење закључака на основу добијених резултата. Циљ ових активности је да ученици изграде правилан однос према грађанском активизму, где акције, кад год је то могуће, треба заснивати на чињеницама добијеним на основу конкретних истраживања. Да би ученици били успешни у овом захтеву, неопходне су извесне преактивности у којима наставник појашњава шта су ставови, указује на њихову сазнајну, емоционалну и конативну (вољну, делатну) компоненту, што их чини „одговорним“ за понашање појединаца, јер се људи понашају у складу са својим ставовима. Ученицима треба указати на везу ставова са знањима и повезати са појмовима предрасуде и стереотипи који се односе на неосноване ставове јер се не базирају на тачним и провереним чињеницама, о чему су учили у оквиру програма Грађанског васпитања у петом разреду. Подсетити ученике да предрасуде и стереотипи показују велику отпорност на промену и зато је важно учинити све да се не формирају. У ту сврху треба користити што више различитих примера који су ученицима блиски и који показују везу између ставова и понашања. Нпр., ако особа има став да су газирана пића јако штетна, да су препуна шећера и вештачких боја, велика је вероватноћа да ће таква пића ретко пити. Осим тога, потребно је представити неколико једноставних истраживања ставова и/или понашања људи како би ученици имали јасну слику о значају инструмента којим се оно спроводи и на основу ког се изводе закључци. Ученицима треба дати слободу да сами осмисле све кључне елементе истраживања (тему, узорак, инструмент), уз свесрдну помоћ и подршку наставника, која ће им у шестом разреду свакако бити потребна. Подразумева се да истраживање треба да буде што једноставније, на мањем узорку, са инструментом (најчешће упитником) који може бити преузет из неког спроведеног истраживања или које ће ученици сами направити. Ученицима се може предочити могућност да се поделе у мање групе које ће спровести истраживање на различитим узорцима

(нпр. ученици 4, 6. и 8. разреда), што ће им обезбедити да изводе сложеније закључке, односно да констатују промене у ставовима и понашању у односу на узраст ученика. Изабрана тема истраживања може бити у вези са злоупотребом интернета и мобилних телефона, али и позитивних примера као што су покретање хуманитарних акција, учење, информисање, дружење и сл., у којима се могу истраживати мотиви таквих активности, ставови учесника, њихова осећања... У сваком случају, независно од изабране теме, за свако истраживање треба предвидети довољно времена како оно не би остало незавршено и то је одговорност наставника. Изузетно је важно да ученици обраде добијене податке, да изведу закључке, припреме њихову презентацију и направе критички осврт на урађено. Све тешкоће и грешке које се десе у току истраживања, добра су прилика да ученици унапреде своје компетенције за рад са подацима, закључивање, предвиђање, као и непосредну комуникацију и сарадњу. Највећи домет у овој области био би да ученици, уз помоћ наставника, успеју да осмисле акцију (само на нивоу разрађене идеје), као одговор на добијене резултате истраживања.

За реализацију наставе овог програма и остваривање дефинисаних исхода, врло је важна улога наставника. Он је модел који својим понашањем даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје повратне информације и подстиче ученике на разумевање односа у групи. Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са ученицима (филмови, видео-клипови, текстови из новина и сл.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења. Наставник треба да подстиче код ученика способност да разумеју сопствену одговорност у ситуацијама дискриминације и насиља, као и да бирају конструктивне начине реаговања на њих.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се програм описно оцењује, не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењиваш његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Грађанско васпитање пружа изузетну могућност за неговање саморефлексије (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстицање саморегулације процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања и планирања како да се остваре.

Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, јесу све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, показивање емпатије, све чешће испољавање иницијативе, већи степен сарадљивости.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
ЉУДСКА ПРАВА	Карактеристике људских права - урођеност, универзалност, неутуђивост, недељивост. Опште добро. Права појединца и опште добро. Сукоб појединачних права и општег добра. Права и правда. Социјална правда.	- наведе и опише основне карактеристике људских права; - својим речима опише везу између права појединца и општег добра; - дискутује о односу права и правде и о сукобу права;

ДЕМОКРАТСКО ДРУШТВО	Политичке странке у вишепартијском систему - владајуће и опозиционе. Народна скупштина - сврха и надлежности. Народни посланици, посланичке групе. Процедуре у раду Народне скупштине. Скупштинске дебате. Предлагање и доношење закона.	- образложи личну одговорност у заштити свог здравља; - штити своја права на начин који не угрожава друге и њихова права; - образложи сврху постојања политичких странака; - аргументује потребу ограничења и контролу власти;
ПРОЦЕСИ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Припадност групи. Групни идентитет као део идентитета младих. Односи у вршњачкој групи и њен утицај на појединца. Вршњачки притисак. Конформизам. Приватност - обим и границе. Понашање људи у маси и угроженост права појединца.	- наведе кораке од предлагања до усвајања закона; - образложи на примеру могућност утицаја грађана на одлуке Народне скупштине; - препозна и одупре се различитим облицима вршњачког притиска;
ГРАЂАНСКИ АКТИВИЗАМ	Симулација Народне скупштине. Одређивање улога и процедура у скупштини. Формирање посланичких група. Избор председника скупштине. Формулисање предлога закона. Скупштинска дебата. Гласање. Евалуација симулације.	- препозна опасност када се нађе у великој групи људи и заштити се; - учествује у организацији, реализацији и евалуацији симулације Народне скупштине; - у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; - проналази, критички разматра и користи информације из различитих извора.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Изборни програм Грађанско васпитање за седми разред организован је, као и претходни програми, по моделу спирале што значи да су садржаји дати у исте четири области (Људска права, Демократско друштво, Процеси у савременом свету и Грађански активизам) али се они проширују и продубљују, а исходи се надограђују или се, ако је у питању вештина, даље развијају. Све четири области су једнако важне, а наставник их, у непосредном раду са ученицима, интегрише јер између њих постоји природна веза.

У процесу планирања наставе и учења наставник се руководи, превасходно, исходима које ученици треба да достигну. Приликом осмишљавања активности, како наставника тако и ученика, треба имати у виду да свака од њих се може вишеструко искористити. На пример, у оквиру скоро свих активности на различитим садржајима могућ је допринос достизању исхода који се односе на комуникацију, осетљивост за различитост, емпатичност, улогу медија и др. То значи, да за такве исходе нису потребни посебни садржаји, активности и часови. Њихово остваривање одвија се постепено и спонтано са тенденцијом да ученици аутенично развијају пожељне облике понашања.

У оквиру прве области ученици проширују своја знања о правима, а фокус је на њиховим карактеристикама (урођеност, универзалност, неутуђивост, недељивост) и вези са општим добро које има за циљ да осигура права појединца, као и добробит заједнице. За очекивати је да ученицима седмог разреда буде интересантно да промишљају и разговарају о односу између права и правде јер је то узраст појачане осетљивости на неправду. Тај садржај, као уосталом и све друге, треба ученицима приближити кроз конкретне примере из свакодневног живот као што су нпр. дилема да ли је праведно казнити особу која нема карту за превоз у аутобусу (то право има контролор јер превоз није бесплатан), а која за свој рад у предузећу није добила последња три месеца плату. Ученици овог узраста сасвим добро могу да износе своје ставове и да дискутују када се ставе у позицију супротстављених података, само је важно да наставник добро води активност и да је поентира на крају.

Садржаји из друге области програма обезбеђују наставак увођења ученика у функционисање демократског друштва са фокусом на парламент, његову функцију и надлежности, организацију и процедуре, а на примеру Народне скупштине Републике Србије. Ученицима треба приближити појмове са којима су се они свакако сусрели али им нису довољно познати као што су политичке странке, посланици, посланичке групе, опозиција. О овим појмовима ученици треба да стекну само основна знања, а њихова дубина и ширина одређена је исходима којих је само неколико из ове области и омогућавају даље разумевање функционисања демократског друштва. Ученике треба упознати са скупштинском расправом, њеним циљевима и процедурама (ко даје реч, колико дуго се може говорити, реплике) јер ће им то требати за активност у оквиру четврте области овог програма. Осим тога, ученицима треба предочити кораке од предлагања закона до његовог усвајања и објављивања. За овај програм најважније је представити могућност да предлоге закона дају грађани својим потписима. Како је социјални живот ученика седмог разреда сваким даном све богатији садржај треће области се односи на вршњачке групе, конформизам и вршњачки притисак. Вршњаци утичу на вредности које ће млади настојати да остваре, на ставове које ће развити, на тежњу за самосталношћу, прихватање друштвених норми. Повезано са тим је и дилема где су границе између укључености у заједницу и приватности. За активности у оквиру ове области добро је консултовати психологе и педагоге у школи, односно користити њихове већ развијене радионице чији је циљ оснаживање ученика да се одупру конформизму и различитим врстама притиска вршњака. Понашање људи у маси добило је место у садржају јер се ученици овог узраста све чешће налазе у таквим ситуацијама (концерти, спортски догађаји) и могу бити угрожени. Зато је одговарајући исход дат на нивоу понашања.

Област Грађански активизам логично се надовезује на садржај и активности из друге области. Уз помоћ наставника ученици треба да припреме и спроведу симулацију рада Народне скупштине. Она би требала да садржи неке од постојећих процедура у раду скупштине, с тим да је њихов избор на самој групи. На пример, може се симулирати цео ток активности од предлагања до усвајања закона или симулација једним делом може да садржи процедуру посланичких питања премијеру и министрима у Влади. Да би се таква симулација остварила, ученици који ће бити у улози посланика треба да припреме питања која се тичу актуелних догађаја у нашој држави (најбоље би било унапред дефинисати тему нпр. повећање плата и пензија, обавезна средња школа и др.), што је само по себи вредан исход. Са друге стране, ученици који буду у улози премијера и министра такође треба да буду спремни да дају одговоре. Симулације се могу на различите начине организовати, а могу се допунити још неким аспектима као што је информисање грађана о раду скупштине. На пример, неколико ученика може добити задатак да буду у улози новинара и да припреме извештај о симулацији рада Народне скупштине који ће презентовати. Остали ученици процењиваће извештаје са становишта веродостојности, тачности. Активност се може учинити богатијом и самим тим занимљивијом ако се на пример, унапред наложи појединим „новинарима” у ком правцу треба да пишу извештај (сензационалистички, негативистички, оптимистички, објективно, увредљиво...) што остали учесници симулације неће знати. Након тога, треба пратити да ли су остали ученици у групи то препознали и како су реаговали.

Поред симулације у раду са ученицима садржаји програма и дефинисани исходи пружају велике могућности за примену и других интерактивних облика рада као што су: радионице, играње улога, студије случаја, дебате, дискусије, истраживања, промоције.

За остваривање овог програма, као и свих претходних, наставник је врло важан. Он је модел који својим понашањем и организацијом рада на часу даје пример и доприноси стварању демократске атмосфере која је погодна за размену и аргументовање идеја и мишљења међу ученицима; он је тај који даје почетни подстицај за садржај који се обрађује, ко и повратне информације о активности. Коструктивна комуникација и демократске процедуре нису само циљ

већ и начин да се остваре жељени исходи. Наставник је тај који обезбеђује равноправну укљученост сваког ученика (уважавајући различитост у типу личности и стиливима учења). Подразумева се да наставник има потпуни увид у материјале који се користе у раду са ученицима (филмови, видео клипови, текстови из новина и сл.) како би се заштитили од неодговарајућих садржаја.

Наставник треба да обезбеди да се на часу сваки ученик осећа уважено, прихваћено и добродошло у својој различитости, уз обавезу да поштује и уважи друге и другачије погледе и мишљења.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода, посебно оних који су кумулативни и који се не наводе у програму за седми разред, већ су у претходним програмима, али се подразумева да се они и даље подржавају и развијају. Како се ближи крај основног образовања и другог циклуса у оквиру њега, потребно је што чешће повезивати све оно што је рађено. Највећи број ученика похађа Грађанско васпитање континуирано током циклуса, многи од њих и свих осам разреда и зато је важан процес интегрисања обрађиваних садржаја и провера остварености исхода. Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, су све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, емпатија, све чешће испољавање иницијативе, већа сарадљивост.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ	ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
УВОД	Поглед уназад – подсећање на садржаје програма грађанског васпитања за 5, 6. и 7. разред (права и одговорности на нивоу школе/локалне заједнице и друштва; активно учешће у животу школе/локалне заједнице и друштва). Представљање циљева, задатака, садржаја и метоа рада.	<ul style="list-style-type: none"> -штити сопствени идентитет и аутономију, уважавајући особеност других -реагује у ситуацијама кршења дечјих права користећи школске процедуре и механизме заштите -препозна различите утицаје медија у стварању слике о савременом друштву.
ДЕЦА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	Положај деце у савременом друштву Положај детета у друштву – место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета. Универзалност људских права и права детета, повезаност дечијих потреба са правима детета. Чиниоци који утичу на оствареност дечијих права – економски развој, социјални и политички амбијент, традиција, култура... Примери злоупотребе права детета – трговина децом, деца војници, дечија порнографија, злоупотреба дечијег рада, деца бескућници, насиље над децом... Примери који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце – једнаке могућности за све (у образовању, здравственој заштити...), законска регулатива која забрањује телесно кажњавање деце, учешће деце у активностима које су од значаја за њих и друштво... Међународне организације које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса. Улога и значај организација као што су Уницеф, Унеско, Међународни комитет Црвеног крста, Save the children... Положај деце у Србији. Анализа положаја деце у Србији (примери успешне заштите интереса деце и примери из којих се види да заштита није остварена). Институционални оквир – установе које се баве	

	унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса и одговарајућа законска регулатива у областима: социјалне заштите, безбедности, образовања, слободног времена, активног учешћа, запошљавања, заштите животне средине. Националне и локалне организације које се баве питањима деце и организације у којима деца узимају учешће (Пријатељи деце Србије, Центар за права детета, Наша Србија, Црвени крст Србије...). Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву. Особине, знања и вештине детета које су од значаја за преузимање активне улоге у друштву (осетљивост за проблеме других, добра информисаност, отвореност за нове идеје, тимски рад, иницијативност, самопоуздање, аргументовано изношење ставова...). Активности за унапређивање положаја деце у Србији. Разматрање предлога ученика о могућим активностима друштва које би имале за циљ унапређење положаја деце у Србији и упућивање иницијатива и одабраних предлога одговарајућим установама.	
МЕДИЈИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ	Медији у савременом друштву. Место, улога и значај медија. Разумевање и тумачење медијских порука Медији као извор информација; злоупотреба информација, изобиље информација, селекција информација, веродостојност информација. Утицај тачке гледишта на објективност информација. Деца и медији. Улога медија у стварању слике о положају деце у једном друштву и начини на који се она приказују (деца као жртве, деца и образовање, деца и слободно време, деца са посебним потребама...). Учешће деце у медијима – могућности и начини. Анализа одабраног домаћег медија (ТВ, радио, интернет, дневне или недељне новине...) са циљем да се утврди како се у њему, колико често и на који начин, приказују деца. Разматрање предлога ученика који имају за циљ садржајније, веродостојније и у већем обиму представљање деце и њихових проблема у анализираном медију.	
ЗАВРШНИ ДЕО	Шта носим са собом. Размена ученичких искустава о активностима реализованим на часовима грађанског васпитања у току осмог разреда и целокупног другог циклуса. Процена корисности и употребљивости стечених знања и вештина за свакодневни живот.	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм осмог разреда наставља развојни правац предмета грађанско васпитање у другом циклусу основне школе са фокусом на положај детета у савременом друштву. Реализацијом програма овог предмета у 5, 6. и 7. разреду ученицима је пружена могућност да разумеју своје место и улогу у друштву и да се оснаже у томе да активно учествују у друштвеном животу заједница којима припадају. Та знања и искуства се овим програмом проширују, чиме се стварају услови да ученици још боље разумеју проблематику у вези са положајем деце, како на локалном тако и на глобалном нивоу. Сложени захтеви који произилазе из програма су примерени ученицима завршног разреда основне школе јер су они у стању да успешно анализирају узрочно-последичне везе, праве поређења, доносе закључке и имају критички однос према појавама у друштву.

За разумевање програмских садржаја неопходно је поћи од базичних појмова као што су потребе детета и права детета. Са овим појмовима, као и са Конвенцијом о правима детета ученици су се већ упознали. Међутим, потребно је још једном указати на те садржаје јер

Конвенција, где се као четири основна принципа наводе недискриминација, најбољи интереси детета, право на живот и развој и партиципација, најбоље одражава циљ који се жели постићи у друштву када је у питању положај детета. Примери успешне заштите интереса деце и примери злоупотребе права детета у свету и Србији пружају могућност да ученици стекну знања о узроцима различитог степена остварености права детета, али и да изграђују критички однос према негативним појавама.

Институционални оквир, иако важан, није довољан да обезбеди добар положај деце у једном друштву. Стога ученицима треба указати на значај који има тзв. социјални амбијент којим се стварају услови да оно што је прокламовано на државном нивоу буде и остварено, односно примењено. За стварање подстицајног социјалног амбијента од изузетне је важности да сви друштвени актери (породица, медији, организације цивилног друштва...) својим деловањем доприносе заштити интереса детета и унапређењу његовог положаја.

Кроз реализацију програма ученици треба да створе јасну слику о сопственом месту и значају у активностима чији је циљ унапређивање положаја детета у друштву. Зато је неопходно да стекну потребна знања и вештине које ће им омогућити преузимање иницијативе у различитим активностима. Благовременим упознавањем са правима која им припадају самим рођењем и која им се гарантују Конвенцијом, деца имају веће шансе да се развијају у одговорне особе које ће знати да поштују и туђа права и да се боре за што доследније остваривање својих. У складу са тим, програм предвиђа да ученици сами припремају предлоге могућих активности друштва којима се може унапредити положај деце у Србији. Да ти ученички предлози не би остали само у оквиру одељења, могу се проследити одговарајућим установама, користећи технике и процедуре са којима су се ученици упознали у 6. разреду.

Обрађујући наставне садржаје из тематске целине која се бави медијима, ученици треба да схвате њихову улогу у савременом свету, а посебно у креирању слике детета у једном друштву и осетљивости тог друштва за поштовање дечијих права. Ученике треба упознати са чињеницом да медији имају моћ да се различите теме и проблеми учине видљивим и да се, захваљујући њиховом утицају, покрене решавање тих проблема. За анализу медија, која је предвиђена програмом, могу се изабрати и национални и локални медији. Како у Србији постоји велики број локалних медија ученицима се може указати на предности при њиховој анализи (локални медији често поред општих садржаја обрађују и оне из локалне заједнице, који су ученицима ближи и разумљивији). На основу анализе могуће је припремити предлоге за садржајније и веродостојније представљање деце и њихових проблема, који се, затим, могу доставити тим медијима. Кроз такве активности ученици имају прилику да јачају своје вештине критичког разматрања информација, што је потребна вештина за живот у свету кога карактерише изобиље информација.

Начини и методе реализације програма су исти они који су већ коришћени у оквиру овог предмета. Кроз изборни предмет грађанско васпитање и даље се негује и развија процес сазнавања кроз активно учење, односно кроз пуну партиципацију ученика, учење од других и заједно са другима, као и учење за живот уз коришћење искуства ученика. У складу са развојним карактеристикама ученика осмог разреда све чешће се могу користити сложенији начини рада као што су дискусија, аргументовање, дебата, анализа случаја и поређење. Неки од садржаја посебно су погодни за рад у малим групама или паровима (нпр. тематски садржаји о установама и законској регулативи у Србији у различитим областима, анализа медија...).

Током реализације програма треба имати у виду да се тиме завршава образовање из грађанског васпитања у основној школи. Размена искустава ученика и евалуација наставе предмета у целини са становишта шта су научили и како процењују употребљивост стечених знања и вештина за свакодневни живот, предвиђени су за реализацију у завршном делу програма. Међутим, то није довољно, већ је потребно да се током свих часова врши повезивање и

«умрежавање» кључних појмова грађанског васпитања као што су права, слободe, одговорности, демократија, поштовање итд. са садржајем који се обрађује овим програмом. Циљ целокупног програма грађанског васпитања у основној школи је да се код ученика постигну промене на нивоу знања, вештина, ставова, вредности као претпоставке за целовит развој личности и за успешан, одговоран и ангажован живот у савременом грађанском друштву у духу поштовања људских права и основних слобода.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се програм описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода, посебно оних који су кумулативни и који се не наводе у програму за осми разред, већ су у претходним програмима, али се подразумева да се они и даље подржавају и развијају. Како се ближи крај основног образовања и другог циклуса у оквиру њега, потребно је што чешће повезивати све оно што је рађено. Највећи број ученика похађа Грађанско васпитање континуирано током циклуса, многи од њих и свих осам разреда и зато је важан процес интегрисања обрађиваних садржаја и провера остварености исхода. Кључни показатељи напредовања у овом изборном програму, из разреда у разред, су све правилнија употреба термина који се односе на демократске појаве и процесе, исказивање ставова аргументацијом, ненасилна комуникација, прихватање различитости, емпатија, све чешће испољавање иницијативе, већа сарадљивост.

ВЕРСКА НАСТАВА

Циљ учења Верске наставе је да се њоме посведоче садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Ученици треба да упознају веру и духовне вредности сопствене, историјски дате цркве или верске заједнице у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ПРИПРЕМА СВЕТА ЗА ДОЛАЗАК СИНА ВОЖЈЕГ У СВЕТ	Први човек је прекинуо заједницу с Богом и на тај начин је осудио себе и сву творевину на смрт; Бог није одустао од свог плана да створени свет живи вечно иако је први човек одбио да има заједницу с Богом; Бог је променио начин остварења тог плана, али не и сам план да се преко човека оствари јединство Бога и створене природе; Једини начин да се то оствари у новонасталим условима када су сви људи самим рођењем постајали смртни и зато нису могли да буду посредници између света и Бога јесте да Бог постане човек.
СТАРИ ЗАВЕТ ИЗМЕЂУ БОГА И СВЕТА КРОЗ ИЗАБРАНИ НАРОД	Избор Аврама и његових потомака као почетак цркве, тајне Христове; Историја жртвовања Исака од стране Аврама као праслика страдања Божјег Сина за спасење света; Старозаветни догађаји и пророчка сведочанства о рођењу, страдању и васкрсењу Сина Божјег као човека за спасење света.

АВРАМ, РОДОНАЧЕЛНИК ЈЕВРЕЈСКОГ НАРОДА, ПРАСЛИКА ХРИСТА КАО ГЛАВЕ ЦРКВЕ	Обрезање као израз заједништва Аврама и његових потомака с Богом као праслика крштења у Христу; Сваки који се роди од смртног човека Адама рађа се за смрт, а сваки рођен од Христа Сина Божјег рађа се за живот; Разлика између јеврејског народа и старозаветне цркве од незнабожачких народа као праслика разлике између Христове цркве и осталог света; Људски напори у циљу проналажења спасења од смрти мимо остварења личне заједнице с Богом који је личност и који се открива у старозаветној цркви.
МОЈСИЈЕВ ЗАКОН КАО ПРИПРЕМА И ВОДИЧ КА ХРИСТУ	Циљ давања закона људима јесте да се покаже да је слобода човека избор између Бога и природе и да од тог избора зависи постојање или непостојање човека; Кроз старозаветни закон се открива Христ, тј. Тајна Христова као заједница слободe Бога и човека; Погрешно схватање закона као да је он довољан за спасење; Спасење света је у оваплоћењу Сина Божјег као човека а не у испуњењу закона;
СТАРОЗАВЕТНИ МОТИВИ У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ	Православна иконографија показује јединство старозаветне и новозаветне цркве; Спасење света и људи ће бити на крају историје кад Христ поново дође у сили и слави и кад васкрсну сви људи у Христу, а природа се преобрази из смртне у бесмртну.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Циљ наставе у 5. разреду јесте да ученици на примеру старозаветне историје уче да Бог није одустао од остварења свог првобитног плана о свету, који се огледа у сједињењу свих створених бића са Богом преко човека, и поред тога што је то први човек Адам одбио да испуни. Бог је после греха првог човека променио начин остварења тог циља, али је циљ због кога је свет створен остао исти. Конкретна реализација тога циља почиње од избора Аврама и благосиљања јеврејског народа у њему, што означава почетак Цркве која има исту структуру као будуће Царство божје.

Ови старозаветни догађаји, којима почиње остварење Царства божјег у историји, показују, међутим, и то да се и у новом начину остварења Царства божјег не заобилази човек и да Бог такође остаје при томе да апсолутно поштује слободу човека, да се преко њега и његовом сарадњом то Царство и оствари, као што је то био случај и са првим човеком Адамом.

Кроз старозаветну историју почиње, међутим, да се назире и то коју је личност одабрао Бог да уместо првог Адама буде та спона између Њега и света како би се тај план испунио, као и то на који ће се начин то сада остварити. Старозаветни догађаји и старозаветна црква типови су и праслика оваплоћења Сина Божјег који ће постати нови Адам, његовог страдања и васкрсења, као и новозаветне Христове цркве.

Десет божјих заповести дате су јеврејском народу да би регулисале однос старозаветне цркве са Богом, као и односе међу члановима цркве.

На основу позива Божијег Авраму и оснивања старозаветне цркве, треба показати да се и старозаветна црква, као новозаветна, темељи на вери у Христа и будући догађај сабрања око Њега и сједињења с Богом у њему, што ће донети бесмртност свима и целој природи.

Овај програм треба реализовати читајући кључне одломке из Старог завета и тумачећи их из перспективе будућег Царства божјег, односно из перспективе новозаветних догађаја, као што и новозаветне догађаје треба тумачити из перспективе другог доласка Христовог и Царства божјег. На овај начин ћемо указати ученицима на спасење као историјски процес: Стари завет је сенка, Нови је икона, а истина је стање света у будућем веку (св. Максим исповедник).

Тему Припрема света за долазак Сина Божјег треба реализовати препричавањем библијске историје од пада Адама до позива Авраму да напусти родитељски дом и пође за Богом. Треба указати ученицима на то да се Бог не пројављује у свету као индивидуа, већ кроз историјске догађаје и да су то они догађаји који својом структуром и елементима указују на будуће Царство божје.

Теме Избор Аврама... и Аврам и јеврејски народ као праслика Христа и Цркве треба, такође, реализовати препричавањем библијске историје везане за Аврама и упућивањем на: то да је Аврам, на основу веровања обећању Божијем, пошао за Њим, без обзира на то што су многи

догађаји могли указивати на то да се то обећање неће испунити; да је покушај Аврама да жртвује свог сина Исака израз апсолутне везаности Аврама за Бога, односно вере у Бога и његово обећање; да Бог не жели жртву Исакову (из чега би требало извести закључак да се ниједно дело, уперено против човека и његовог живота, не може оправдати Богом), као и на моменат да је Исак праслика Сина Божјег и његове жртве за спасење људи, која подвлачи Божју љубав према нама.

Треба указати, такође, и на то да библијска историја под избором Аврама подразумева многе, читав један народ, као и на то да имена "Израиљ", "слуга Божји" истовремено означавају једног и многе. Ово треба довести у везу са Христом и литургијом, црквом, где се под Христом подразумевају истовремено један и многи. Та знања ће послужити ученицима да касније лакше разумеју онтологију личности - један као заједница многих.

Тему Десет божјих заповести треба реализовати на основу старозаветног описа давања заповести Мојсију на гори Синају, указујући да суштина овог закона није његово индивидуално упражњавање и испуњење, већ да он има смисао у односу човека према Богу и другом човеку, односно да прописује шта не треба учинити другом човеку, на основу чега се подвлачи значај другог, Бога и човека, за живот нас самих.

Упоредо с библијском историјом, глобална светска историја показује да људи, будући да су иконе Божје, не престају да теже бесмртности. То се види кроз стварање разних религија, митова, али и филозофије и науке, као и културе и уопште цивилизације, које све имају као крајњи циљ налажење начина да се превазиђе смрт. То треба искористити и покренути у настави дијалог између хришћанског виђења истинског постојања света, односно начина на који се може остварити бесмртност за све људе и за сву природу, и савремених религијских и научних теорија о решењу проблема смрти. Нагласак треба ставити на литургијско искуство превазилажења смрти, с знаком да хришћанство остварење ове тежње види у слободи Бога и слободи човека и њиховом личном јединству, док нехришћанске теорије нуде решење утемељено или на свемогућству Божјем и нужности, или на створеној природи, односно на тражењу лека против смрти у природи.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
УВОД	Упознавање са садржајима програма и начином рада
ТАЈНА ХРИСТОВА - ЈЕДИНСТВО БОГА И ЧОВЕКА (ЛИТУРГИЈА КАО ТАЈНА ХРИСТОВА)	Немогућност света и човека да постоје вечно без заједнице са Богом. Тајна Христова - истинити Бог и истинити Човек. Тајна Христова као Литургија.
РОЂЕЊЕ ХРИСТОВО "ОД ДУХА СВЕТОГ И МАРИЈЕ ДЈЕВЕ" (УЛОГА СЛОБОДЕ МАРИЈЕ ДЈЕВЕ У РОЂЕЊУ СПАСИТЕЉА: ДЕВИЧАНСТВО БОГОРОДИЦЕ)	Рођење Христово (библијска приповест). Рођење Христово - значај човекове слободе за његово вечно постојање и Богородичиног слободног пристанка да роди Христа.
ХРИСТОС ЈЕ СИН БОЖЈИ КОЈИ ЈЕ ПОСТАО ЧОВЕК, НОВИ АДАМ, ДА БИ СЈЕДИНИО СТВОРЕНУ ПРИРОДУ С БОГОМ (ОДЛУКЕ 1. и 4. ВАС. САБОРА; СИМБОЛ ВЕРЕ)	Симбол вере (историјат настанка). Симбол вере (тумачење прва четири члана). Симбол вере (тумачење осталих чланова). Симбол вере (проширење тумачења библијским и светоотачким наводима).

УЛОГА БОГА У СПАСЕЊУ СВЕТА (СВЕТ НЕ МОЖЕ ДА ПОСТОЈИ БЕЗ ЗАЈЕДНИЦЕ С БОГОМ, АЛИ БОГ НЕ ВРШИ НАСИЉЕ НАД ЧОВЕКОМ)	Христос - савршени Човек и савршени Бог (тумачење одлуке Халкидонског сабора). Бог - Спаситељ света. Бог не врши насиље над слободом човековом.
УЛОГА ЧОВЕКА У СПАСЕЊУ СВЕТА (СЛОБОДА ЧОВЕКА ЈЕ ПРЕСУДНА ЗА СПАСЕЊЕ СВЕТА; ОСВРТ НА ПРВОГ АДАМА И ЊЕГОВУ УЛОГУ У СПАСЕЊУ СВЕТА; ОДНОС ЧОВЕКА ПРЕМА ПРИРОДИ)	Значај човекове слободе за спасење света. Улога првосазданих у спасењу света.
ХРИСТОВО СТРАДАЊЕ И ВАСКРСЕЊЕ	Христово страдање и васкрсење. Значај Христовог страдања и васкрсења за спасење света. Литургијски живот у Христу као израз слободе човекове.
ХРИСТОВ ЖИВОТ У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ	Христов живот у православној иконографији (приказ и објашњење икона Господњих празника. Христов живот у православној иконографији (приказ и објашњење најзначајнијих српских икона). "Загледани у иконе"... (разговор о православној иконографији).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Циљ наставе у 6. разреду јесте да се покаже да је Син Божји постао нови Адам, преко кога се остварује јединство створене природе и Бога. У контексту догађаја везаних за Христа треба ученицима скренути пажњу на слободу како Бога, тако и човека, као кључног елемента у остварењу јединства Бога и тварне природе у коме створена природа превазилази смрт. Треба нагласити, такође, да се у случају Христа слобода човека у односу на Бога изражава као вера у Бога оца и његово обећање, односно као љубав према Богу оцу која кроз литургију чини присутним у историји оно што нам је Бог обећао да ће се десити на крају, а то је Царство Божје. То треба довести у везу са дефиницијом вере код ап. Павла (Јев. 11,1 и даље), коју он поистовећује с љубављу, односно са литургијском заједницом (1 Кор. 12-13).

Теме: *Тајна Христова...*, *Христос је Син Божји који је постао човек...* треба реализовати кроз опис Христовог живота забележеног у јеванђељима и одлукама 1. и 4. васељенског сабора, али виђеног, протумаченог из литургијске перспективе. Тиме се показује да је догађај "Христос" истовремено јединство многих преко једног првог с Богом, као и то да је Исус Христос конкретна личност у којој је поново остварена заједница створене природе с Богом, због чега је Исус Христос једини спаситељ света, присутан у догађају заједништва с Богом и с људима. На овај закључак нас упућује литургијско виђење Христа. На овај начин Христос престаје да буде индивидуа, и постаје оно што јесте - личност која да би постојала претпоставља заједницу с Богом, с другим људима и с природом, на шта указује литургијски догађај.

Теме: *Рођење Христово...*, *Улога Бога у спасењу...*, *Улога човека у спасењу...* и *Христово страдање и васкрсење* треба, такође, реализовати на основу сведочанстава забележених у Новом завету, а затим и на основу светоотачких тумачења, уз наглашавање да је кључни елемент у Тајни Христовој слобода, како Бога, тако и човека, и то слобода која се изражава као љубав према другом.

Зачеће Господа Исуса Христа од Духа Светог и Марије Девојке указује на то да је овај догађај акт слободе, како Бога, тако и човека. Марија је на иницијативу Бога оца слободно пристала да роди Сина Божјег као човека (в. Лк. 1, 34-38). То је посебно важно напоменути због тога што се и овде уочава да Бог, приликом сједињења створене природе са њим у Христу, поштује човекову слободу (у овом случају то је била Марија Дјева), као што је поштовао и слободу првог човека Адама. Док је први човек Адам своју слободу изразио као одбијање заједнице с Богом, Богородица је слободно прихватила ту заједницу.

Рођење Исуса Христа враћа нас на догађај стварања првог човека Адама. Бог је створио човека и обдарио га слободом и тако је настао први човек Адам као личност, као биће заједнице с

Богом. Код рођења новог Адама, Христа, Сина Божјег, друга личност Св. тројице узела је људску природу од Марије Дјеве. Христос је, дакле, постао човек без учешћа мужа, што указује да је Он, од самог рођења, као човек биће заједнице слободе Бога с човеком. Зато је Христос Богочовек, потпуни Бог и потпуни човек, и једино у њему и преко њега људи могу доћи у јединство с Богом. Исус Христос је, дакле, нови Адам и једини спаситељ света зато што је у Њему створена природа поново сједињена с Богом.

За разлику од првог човека Адама, који је слободно одбио да остане у заједници с Богом (у чему је и суштина првородног греха), нови Адам, Христос, од почетка до краја остао је у заједници са Богом и поред свих искушења. На то указује читав земаљски живот Исуса Христа - почевши од кушања у пустињи, па све до његовог страдања на крсту и смрти.

Страдање Христа као Сина Божјег и човека јесте израз његове слободе као љубави према Богу Оцу. Јер, Христос као човек слободно, из љубави према Богу Оцу, иде у смрт. Овде треба нагласити улогу личности (човека) у спасењу природе од смрти.

Васкрсење Христово из мртвих је израз слободе, љубави Бога Оца према Христу. То је исказано тврдњом апостола да је Бог Отац Духом Светим васкрсао Исуса из мртвих, да га је васкрсао слободно, из љубави.

Међутим, у контексту васкрсења Христовог треба посебно скренути пажњу ученицима на то да Христос не васкрсава сам, већ да њега васкрсава Бог Отац. Из тога треба извести закључак да васкрсење, односно вечни живот створене природе, није ствар природе, него личности, и то Христове личности. Васкрсење Христово је залог свеопштег васкрсења да ће нас Бог Отац Духом светим на крају све васкрснути у Христу и ради Христа.

Дакле, Тајна Христова, у којој је сједињена тварна природа с Богом и тако спасена од смрти, јесте јединство Бога и човека утемељено на слободи.

Да бисмо указали на сличности и разлике између Христа као новог Адама и старог Адама, треба из Старог Завета користити опис стварања и живота првог човека Адама, као и литургијско виђење улоге Бога и човека у спасењу света.

На примерима православне иконографије који показују Христов живот треба указати на наведене чињенице да је Христос и Бог и човек и да је Христос као личност везан за Бога Оца. (На пример, у сцени рођења Христовог јасно се види да Христос није обично дете, већ Син Божји; Христос у наручју Богородице, за разлику од ренесансног приказивања ове сцене, где се Христос нимало не разликује од обичне новорођенчади, приказује се као онај који благосиља и од кога зависи постојање свих нас, па и Богородице, а не обрнуто итд.).

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
УВОД	Упознавање ученика са садржајима програма и начином рада.
БОГ У КОГА ХРИШЋАНИ ВЕРУЈУ ЈЕСТЕ СВ. ТРОЈИЦА: ОТАЦ, СИН И СВЕТИ ДУХ (БОГОСЛУЖБЕНА, БИБЛИЈСКА И СВЕТООТАЧКА СВЕДОЧАНСТВА)	Бог је Света Тројица. Библијска и светоотачка сведочанства о Богу као Светој Тројици. Богослужбена сведочанства о Богу као Светој Тројици (крштење, евхаристија). Бог је Света Тројица (Отац, Син и Дух Свети су три вечне, конкретне личности). Света Тројица је један Бог (неразделивост Божанске природе и несливеност Божанских личности).

УЗРОК БОЖИЈЕГ ПОСТОЈАЊА ЈЕ ОТАЦ (БИБЛИЈСКА, ЕВХАРИСТИЈСКА, СВЕТООТАЧКА И ДРУГА СВЕДОЧАНСТВА)	Љубав као израз слободе. Слобода се изражава као љубав. Бог Отац изражава своје слободно постојање као љубав према Сину и Светоме Духу. Личност може постојати само у слободном односу љубави према другој личности. Имена Свете Тројице показују да су то имена за однос.
ХРИШЋАНСКА ОНТОЛОГИЈА (БИЋЕ КАО ЗАЈЕДНИЦА СЛОБОДЕ)	Постојање као заједница слободе.
АНТРОПОЛОШКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ВЕРЕ У СВ. ТРОЈИЦУ	Антрополошке последице вере у Свету Тројицу
КРОЗ ЛИТУРГИЈУ СЕ ПРОЈАВЉУЈЕ СВ. ТРОЈИЦА (ОТАЦ ПРИМА ЛИТУРГИЈСКИ ПРИНОС, СИН, ИСУС ХРИСТОС ПРИНОСИ, А СВ. ДУХ САБИРА СВЕ ОКО ХРИСТА И СЈЕДИЊУЈЕ С ЊИМ)	Пројављивање Свете Тројице кроз Литургију. Пројављивање нашег истинског постојања у будућности кроз Литургију. Крштење и Литургија као практично исповедање вере у Свету Тројицу.
СВ. ТРОЈИЦА У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ	Света Тројица у православној иконографији (са скретањем пажње ученицима и на погрешно приказивање). Света Тројица у православној иконографији (са истицањем икона из српске баштине).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Реализацијом наставног програма за седми разред треба да се постигну следећи циљеви:

- да се код ученика изгради свест о томе да је носилац постојања природе личност;
- да је личност израз заједнице слободе с другом личношћу;
- да је Црква у својој литургијској пројави икона начина постојања Свете Тројице, односно постојања човека као личности - као иконе Божије.

Да би се ово постигло, потребно је најпре детаљно изложити православно учење о Богу као Св. Тројици, а затим и саму структуру Литургије.

Тема *Бог у кога хришћани верују јесте Св. Тројица...* треба да има следећу садржину: Бог у кога хришћани верују јесте Св. Тројица: Отац, Син и Свети Дух, односно Бог је конкретна личност, Отац, Син и Св. Дух, а не безлична виша сила, или пак, безлична природа. Божанска природа не постоји безлично, већ као конкретне личности: Отац, Син и Св. Дух. Да бисмо ово показали, треба се позвати на реалност нашег постојања, односно људске природе, која једино постоји као конкретна личност: Милан, Марко, Милица итд.

Међутим, кад говоримо о Божанским личностима, Оцу, Сину и Св. Духу, не говоримо о три Бога, о три Божанске индивидуе, које су међусобно раздвојене по природи, као што је то случај с нама људима, где кад говоримо о човеку, говоримо о многим људима. Божанске личности су нераздељиве међу собом по природи. Зато што нису створене, односно зато што Божанска природа није створена, не постоји ни временско-просторна дистанца између постојања Оца и постојања Сина и Духа. (Примера ради, не постоји прво Отац као јединка, као индивидуа, који је касније родио Сина као јединку да би њихове природе биле раздвојене, као што је случај с нама људима, већ су обојица исте природе и савечни су). Једна Божанска природа постоји цела, нераздељива, у свакој од три личности: у личности Оца, у личности Сина и у личности Св. Духа, односно то су три личности, три савечна конкретна бића.

Узрок Божијег постојања, односно постојања Св. Тројице, јесте Отац. То значи да у Богу не претходи природа у односу на личност, односно не постоји прво једна безлична заједничка природа из које се рађају Отац, Син и Свети Дух као конкретна бића, већ личност Оца чини божанску природу постојећом и Он рађа Сина и исходи Светог Духа. (Слично људима који се не

рађају из једне безличне људске природе, већ од конкретних личности које су носиоци постојања те природе.)

Овим се подвлачи да је постојање божанске природе слободно постојање, због тога што је њено постојање израз слободе личности Оца. Јер, мимо личности Оца не постоји божанска природа. Отац слободно постоји, жели и постоји, и зато је Један Бог Отац, једна конкретна личност, а не безлична божанска природа.

Што се, пак, тиче личности, она не може да постоји сама, без заједнице с другом личношћу. Отац је Отац у заједници са Сином. Ако нема Сина, нема ни Оца. Божија слобода постојања као Оца изражава се као љубав према другој личности, односно изражава се на тај начин што Отац вечно рађа Сина и исходи Св. Духа. Један Бог је Отац који је истовремено и Света Тројица као заједница љубави Оца са Сином и Св. Духом. Постојање личности Оца, која је носилац постојања природе у Богу, претпоставља постојање Св. Тројице. То има за последицу да се у Богу личност поистовећује са слободом, односно с љубављу према другој личности, и стога је Бог љубав зато што је Св. Тројица, као и то да постојање једне конкретне личности не искључује многе, већ напротив, постојање многих је претпоставка постојања једне конкретне личности.

Теме *Антрополошке последице вере у Бога као Св. Тројицу* и *Кроз Литургију се пројављује Св. Тројица* треба реализовати тумачењем одељка Светог писма Старог завета који говори о стварању човека као иконе Божије и опис Литургије.

За Оце Цркве човек је икона (слика) Божија. По природи човек је створен и зато његова природа подлеже ограничењима и на крају смрти. Но, и поред тога, човек је створен слободан. То значи да је призван да постоји не на начин на који постоји његова природа, већ слободно у односу на своју природу, односно, човек је позван да своју слободу изрази као љубав према другој личности, односно према Богу, и да тако постоји слично Богу. На овај начин човек би ослободио своју природу последица њене створености, односно детерминисаности постојања, и обожио би се. Слично Христовом начину постојања.

Литургија указује на то да се у литургијском искуству Бог открива као Отац, Син и Св. Дух, као три конкретне личности, које се познају и пројављују односом који имају једна према другој. Христос, Син Божији, јесте онај који приноси дарове. Он их приноси Богу Оцу, док је Дух Свети онај који сабира многе људе око Христа, односно, Дух се пројављује као онај који конституише Литургију кроз Крштење, Миропомазање и Рукоположење. Истовремено треба указати ученицима на то да се Св. Тројица овде пројављује преко људи и њихових служби које они пројављују у односу један према другом. Овим се показује да је човек икона Божија и да се Бог не среће другачије осим преко човека у литургијском догађају.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Како се ближи крај основног образовања и другог циклуса у оквиру њега, потребно је што чешће повезивати све оно што је рађено.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
УВОД	Учење о личности на основу православне триадологије. Разлика између природе и личности у Богу. Онтолошке последице православне триадологије по човека и створени свет (личност као носилац постојања природе). Човек као личност
УЧЕЊЕ О ЛИЧНОСТИ НА ОСНОВУ ПРАВОСЛАВНЕ ТРИАДОЛОГИЈЕ; РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ПРИРОДЕ И ЛИЧНОСТИ У БОГУ	

ОНТОЛОШКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПРАВОСЛАВНЕ ТРИЈАДОЛОГИЈЕ ПО ЧОВЕКА И СТВОРЕНИ СВЕТ	(личност као заједница). Сједињење стварне и нестварне природе у једној личности Христовој (Халкидонски, Четврти Васељенски. сабор и његове одлуке). Обожење створене природе у Христовој личности (личност као носилац постојања природе може имати више природа у себи). Црква као Тело Христово (литургијска пројава Цркве). Будуће Царство Божије као узрок Цркве (последњи догађај Царства Божијег даје истинитост историјским догађајима). Светост и Царство Божије у православној иконографији.
ЧОВЕК КАО ЛИЧНОСТ (ЛИЧНОСТ КАО ЗАЈЕДНИЦА)	
СЈЕДИЊЕЊЕ ТВАРНЕ И НЕТВАРНЕ ПРИРОДЕ И ЈЕДНОЈ ЛИЧНОСТИ ХРИСТОВОЈ	
ОБОЖЕЊЕ СТВОРЕНЕ ПРИРОДЕ У ХРИСТОВОЈ ЛИЧНОСТИ	
ЦРКВА КАО ТЕЛО ХРИСТОВО (ЛИТУРГИЈСКА ПРОЈАВА ЦРКВЕ)	
БУДУЋЕ ЦАРСТВО БОЖИЈЕ КАО УЗРОК ЦРКВЕ (ПОСЛЕДЊИ ДОГАЂАЈ ЦАРСТВА БОЖИЈЕГ ДАЈЕ ИСТИНИТОСТ ИСТОРИЈСКИМ ДОГАЂАЈИМА)	
СВЕТОСТ И ЦАРСТВО БОЖИЈЕ У ПРАВОСЛАВНОЈ ИКОНОГРАФИЈИ	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Циљ наставе православног катихизиса у осмом разреду јесте рекапитулација целокупног градива из претходних разреда с посебним истицањем следећих елемената:

- да је метафизичко начело постојања Бог, односно да истинско биће треба тражити у Богу који је Св.Тројица;
- да је онтолошко начело на основу православног учења о Богу као Св.Тројици личност, а не природа;
- да је личност заједница слободе са другом личношћу;
- да је човек створен као личност и да је позван да постоји на начин на који постоји Св.Тројица ако жели да превазиђе ограничења своје природе, што се остварује у Христу, односно у Литургији.

Међутим, за хришћане личност није индивидуа. Једна личност једнако је ниједна личност. Личност извире из заједнице слободе са другом личношћу. Истовремено, личност није део природе, већ је носилац постојања целокупне природе. (Да бисмо ово показали, треба се позвати на искуство љубави према једној личности и искуство губитка те личности. Кад заволимо једног човека, онда у том искуству откривамо да је он апсолутно и непоновљиво биће, личност. Кад изгубимо личност коју волимо и за коју смо везани, онда као да се за нас са њом губи читав свет. Пример како мајка гледа на губитак свога детета, а како гледају други на тај исти догађај, може послужити као средство за боље објашњење ове проблематике. Мајка гледа на своје дете као на личност, зато што га неизмерно воли, и због тога је његова смрт за њу ненадокнадив губитак, док је за оне који нису остварили и1085 никакву личну заједницу са дететом оно индивидуа, тј. оно је само део људске врсте и зато његов губитак другачије виде, односно у догађају смрти не виде никакав губитак, него само природан процес).

Теме *Учење о личности на основу православне трилогије и Разлика између природе и личности у Богу* реализовати у контексту триадологије, како је изложена код православних отаца: Василија Великог, Григорија Богослова и других. Као помоћну литературу за разумевање овог учења, треба узети чланке Ј.Зизијуласа, *Допринос Кападокије хришћанској мисли у Православна Теологија*, Београд, 1995; и *Од маске до личности*, Београд, 1989. и сл. У контексту излагања Божијег постојања, а касније и постојања људи, треба посебну пажњу обратити на разлику између природе и личности у Богу, односно у човеку. Природа је нешто опште, заједничко свим

личностима. Личност је начин постојања природе. Природа указује на то да нешто јесте, да нешто постоји, док личност указује на то како нешто јесте, односно на који начин то нешто постоји. Својства Божанске природе су нествореност, бесмртност, неограниченост, недељивост, док су створеност, индивидуализам, растављеност, састављеност, смртност својства створене природе. Али, од личности зависи на који ће начин постојати природа и да ли ће превазићи своју детерминисаност. Тако, на пример, Бог је по својој природи бестелесан, нестрадалан, али је ипак ради нас и нашег спасења, постао човек и страдао. Из овога произлази да је личност носилац постојања природе. Природа без личности не постоји.

Тема *Човек као личност* треба да буде логичан закључак да је и човек личност због тога што је створен као икона Божија. Човек је створен по икони Божијој, а то значи да је створен као личност. Слика Божија у човеку тиче се тога како човек постоји, а не онога што он јесте. Зато и поред тога што је природа човекова, будући створена, ограничена, односно смртна, од личности човека, од његове слободе, зависи да ли ће он превазићи ограничења своје природе и на крају смрт, или неће. Ако човек жели да превазиђе ограничености своје природе, онда он треба да постоји на начин на који постоји Бог. Човек је позван на подвиг, тј. да постоји не на основу закона природе, већ на начин слободан од њих. Тај начин постојања, на основу којег човек постаје Бог, остварује се Крштењем у Литургији и као Литургија.

Теме *Сједињење тварне и нетварне природе у једној личности Христовој* и *Обожење створене природе у Христовој личности* треба реализовати у контексту дефиниције ове проблематике на 4. Васељенском сабору уз следеће објашњење: личност може бити носилац постојања више природе. На пример, човек као личност има у себи многе природе, воду, ваздух, минерале, материјалну природу, духовну, али све те природе постоје у свакој од конкретних личности на посебан начин, не престајући да буду то што јесу по природи. Такође, после оваплоћења, Син Божији има поред Божанске и људску природу. Међутим, људска природа у Христу постоји сада на божански начин, не престајући да буде људска природа, односно људска природа у Христу је превазишла своје ограничености, тј. обожила се захваљујући личности Сина Божијег.

Тему *Црква као Тело Христово* треба реализовати на основу објашњења које о томе даје ап. Павле у 1.Кор.12. После оваплоћења створена природа је уипостазирана у Христову личност, односно постала је тело Христово, Христова природа. Будући да створена људска природа не постоји мимо конкретних личности, процес њеног узимања од стране Сина Божијег - Христа претпоставља заједницу људских личности са Сином Божијим- Христом. Овај процес почиње Христовим оваплоћењем и наставља се Духом Светим кроз крштење у Литургији. Зато је Црква Тело Христово, јер је Христова личност носилац постојања створене природе која постоји као заједница многих у Христу, тј. као литургијска заједница која је преко њеног начелника Христа у заједници с Богом Оцем.

Тему *Будуће Царство као узрок Цркве* треба обрадити на основу објашњења које о овоме даје Св. Максим Исповедник (РГ 4, 157). Бог је створио свет и људе са жељом да се сједине са Њим преко једног човека, што указује на Тајну Христову, односно на Литургију, како би постојали вечно. Дакле, будуће Царство је узрок стварања и постојања света и људи. На тај начин Св.Максим указује да узрок постојања света није у прошлости, као што су о томе говорили грчки философи, већ у будућности, у будућем догађају који се још увек није збио, али који се остварује кроз историју. Тиме се мења поглед на историју у односу на јелинистичко схватање историје, која за Јелине значи вечно кружење, вечно понављање истога. Хришћанска историја има почетак и крај, циљ. Крај, односно циљ историје, јесте узрок њеног почетка. Тачније речено, литургијско постојање Цркве јесте иконично постојање Царства Божијег у историји, које је истовремено и дар Божији и историјски догађај који остварују људи. (Као помоћну литературу за реализацију ове теме треба користити студију: Ј.Зизијулас, *Евхаристија и Царство Божије*). Приказујући човека и природу као слободне у односу на законе природе (на пример, на иконама светлост не оставља сенке, ап. Павле се приказује у сцени силаска Св.Духа на апостоле, иако је он после овог догађаја постао хришћанин итд.), православна иконографија жели да их прикаже како ће они изгледати у будућем Царству Божијем.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Чињеница да се предмет описно оцењује не умањује потребу да се континуирано прати напредовање ученика у достизању исхода које започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Како се ближи крај основног образовања и другог циклуса у оквиру њега, потребно је што чешће повезивати све оно што је рађено.

СЛОБОДНЕ НАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ**ЧУВАРИ ПРИРОДЕ**

Циљ наставе слободне наставне активности Чувари природе јесте развијање функционалне писмености из области заштите животне средине, усвајање и примена концепта одрживог развоја, остваривање образовања о квалитету живота, развијање пожељног понашања у складу са принципима одрживости, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину, природу и биодиверзитет.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЧОВЕКА У ПРИРОДИ	Основни појмови из области животне средине. Утицаји човека на животну средину. Концепт одрживог развоја. Природна равнотежа. Спровођење акција у заштити и очувању животне средине (мали пројекти). Вођење сопствене економије и економије природе (мали пројекти). Квалитетан и здрав стил живота (мали пројекти).
ПРИРОДНА БОГАТСТВА (РЕСУРСИ) И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ	Природни ресурси (богатства) - дефиниција подела и значај. Обновљиви и необновљиви природни ресурси. Жива бића као природни ресурс. Одрживо коришћење ресурса.
ИЗВОРИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Појам, извори и врсте загађивања. Глобалне промене и глобалне последице. Глобално загревање и последице. Озонске рупе и последице. Смањење загађења од отпада. Рециклажа.
БИОДИВЕРЗИТЕТ - БИОЛОШКА РАЗНОВРСНОСТ	Дефиниција и појам биодиверзитета. Угрожавање биодиверзитета. Нестајање врста и заштита.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА**ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА**

Садржаји програма слободне наставне активности Чувари природе имају тенденцију појачаног развијања знања у односу на први циклус, програмски континуитет и даљу развојну концепцију заштите животне средине и одрживог развоја.

Наведени садржаји програма поред основног теоријског приступа поседују и активан приступ који је усмерен ка практичној реализацији ван учионице и ка изради малих пројеката. Овако конципиран програм даје велике могућности наставницима и ученицима да га на креативан начин реализују сходно условима, могућностима и времену.

Улога наставника је да уз примену различитих метода рада подстичу и усмеравају интересовање и креативност ученика у покушају да самостално објасне узроке и последице човековог дејства на животну средину.

Оперативна разрада програмских садржаја препуштена је наставницима који сами креирају време, место извођења и број часова за одређене теме.

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ОДРЖИВОСТ, ЖИВОТНА СРЕДИНА И УТИЦАЈ ЧОВЕКА	Узајамна повезаност живог света. Утицај човека на одрживост животне средине. Спровођење акција - заштита и одрживост животне средине.
ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ОДРЖИВОСТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Понашања која не нарушавају одрживост животне средине. Глобалне промене у животној средини и њихове последице. Смањење емисије штетних гасова (пројекат). Заштита од буке. Комунална хигијена (акција). Рециклажа (акција). Спровођење акција - одговоран однос према одрживости животне средине.
ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЗДРАВЉУ	Правила понашања која доприносе очувању здравља. Потрошачка култура (пројекат). Органска храна. Брза храна. Спровођење акција - здравствена култура.
ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА ЖИВОТИЊАМА	Права животиња - опстанак који зависи од човека. Животиње за друштво - кућни љубимци. Угроженост домаћих животиња, огледних животиња и крзнашица. Спровођење акција - брига о животињама.
ОДГОВОРАН ОДНОС ПРЕМА РАЗНОВРСНОСТИ ЖИВОГ СВЕТА	Заштићене биљке Србије. Заштићене животиње Србије. Теренска вежба: посета резервату природе. Спровођење акција - обележавања Дана планете и Светског дана заштите животне средине

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наведени садржаји програма слободне наставне активности Чуvari природе, поред основног теоријског приступа, поседују и активан приступ који је усмерен ка практичној реализацији заштите животне средине ван учионице, акцијама и изради малих пројеката. Овако конципиран програм даје велику креативну слободу наставницима и ученицима да га сходно условима, могућностима и времену реализују.

Улога наставника је да уз примену различитих метода рада подстичу одговоран однос према животној средини, усмеравају интересовање ученика у покушају да самостално организују активности и реализују пројекте чувара природе.

Оперативна разрада програмских садржаја препуштена је наставницима који одређују време и место реализације наставних садржаја слободне наставне активности Чуvari природе.

ЦРТАЊЕ, СЛИКАЊЕ И ВАЈАЊЕ

Циљ наставе слободне наставне активности Цртање, сликање и вајање јесте да додатно подстиче развој и практичних и теоријских знања ученика која су важна за њихово слободно, спонтано и креативно комбиновање ликовних елемената у области: цртања, сликања, вајања, графике, примењених уметности и визуелних комуникација, а у циљу развоја њиховог креативног мишљења.

V РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ЦРТАЊЕ	<p>Врсте и својства линије. Стварање различитих вредности линија. Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.</p> <p>Линија као средство за стварање различитих квалитета површина. Перцепција, стварање различитих вредности квалитета површина. Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.</p> <p>Односи величина Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика. Цртање, цртачки материјали, меке оловке, креде, перо, трска, разни цртачки материјали.</p> <p>Лепо писање са калиграфијом. Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика. Цртање, цртачки материјали, обичне оловке са ознаком "Б" пласнато заоштрене оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали.</p> <p>Компоновање више ритмичких целина у простору. Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика. Цртање, сликање и вајање.</p> <p>Естетско процењивање</p>
СЛИКАЊЕ	<p>Својства сликарских материјала и подлога. Перцепција. Сликање и цртање разним сликарским и цртачким материјалима.</p> <p>Ритмичко компоновање боја и облика. Перцепција, опажање ритма линија, боја, облика. Сликање, цртање и вајање, одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Коришћење разних материјала за компоновање. Перцепција. Сликање, цртање и колаж; одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Визуелно споразумевање. Перцепција линија, боја и облика. Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Временски и просторни низови (цртани филм, стрип). Аперцепција, перцепција - асоцијације у низу покретне слике; боје, мрље, цртежи, облици. Сликање, цртање и вајање; одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Сликање, естетско процењивање</p>
ВАЈАЊЕ	<p>Вајање, врсте вајарског материјала. Перцепција и аперцепција, стварање различитих вредности форме (конвексно, конкавно; отворено, затворено) и чврсти материјали. Вајање, глина, гипс и остала одговарајућа средства и чврсти материјали.</p> <p>Везивање тродимензионалних облика у простору. Перцепција и аперцепција. Вајање, глина, керамичка глина и остала одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Слободно компоновање. Перцепција и аперцепција. Вајање, глина, керамичка глина, гипс и остала одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Обликовање употребних предмета (ситна пластика, накит). Аперцепција, перцепција. Вајање, глина, керамичка глина, пластелин, гипс и остала одговарајућа средства и материјали. Вајање, естетска анализа</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Основни разлог за увођење слободне наставне активности Цртање, сликање и вајање је недовољан фонд часова на којима даровити и заинтересовани ученици могу да у целости изразе своје креативне потенцијале и тако у потпуности искористе планиране садржаје програма ликовне културе.

Слободна наставна активност Цртање, сликање и вајање одмереним задацима систематично развија различите психичке и ликовне способности ученика, а нарочито оне способности које подстичу њихово индивидуално и креативно изражавање. Због тога ова настава омогућава препознавање и развој даровитости ученика и њихових индивидуалних способности и омогућава постепено увођење ученика у област професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности.

С обзиром да постоје иницијативе за већом подршком даровите деце овим предметом, створена је могућност да се на време подстиче препознавање ове деце у чему би учествовали родитељи и васпитачи (педагози, психолози) у складу са индивидуалним способностима и њиховом дидактичко-методичком третману.

Концепција ове слободне наставне активности посебан нагласак ставља на подршку даровитој деци која имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему. У реализацији ове наставе треба у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији примењених уметности и визуелних комуникација.

Смисао планирања садржаја слободне наставне активности Цртање, сликање и вајање је да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

- виши ниво опажања;
- оспособљеност примања;
- одговарајући ниво разумевања;
- способност поступања;

VI РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ЦРТАЊЕ	<p>Тачка, линија и смер. Перцепција и аперцепција Цртање, цртачки материјали, обичне оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали</p> <p>Слободан ритам маса и волумена, бојених мрља, линија, светлина. Перцепција и аперцепција. Комбиновани, цртање, сликање, одговарајућа средства и материјали</p> <p>Компоновање основних тродимензионалних облика. Перцепција. Цртање, цртачки материјали, обичне оловке са оловке, метално перо, туш и перо и пенкало, разни цртачки материјали.</p> <p>Компоновање више ритмичких целина у простору (употребни предмети). Перцепција и аперцепција Цртање, цртачки материјали, метално перо, туш, перо и пенкало, разни цртачки материјали</p>
СЛИКАЊЕ	<p>Хроматски и ахроматски скуп. Перцепција и аперцепција. Сликање, одговарајућа средства и сликарски материјали</p> <p>Интензивне (јарке, чисте) боје и боје ослабљеног интензитета (замућене боје). Перцепција и аперцепција. Сликање, одговарајућа средства и сликарски материјали</p> <p>Топле и хладне боје. Перцепција и аперцепција. Сликање, одговарајућа средства и сликарски материјали</p> <p>Визуелно споразумевање. Стварање и декодирање визуелне шифре. Цртање, сликање, одговарајућа средства и материјали</p> <p>Пантомима, говор тела. Перцепција и аперцепција. Фотографија, филм и остала одговарајућа средства</p> <p>Амбијент - сценски простор. Перцепција и аперцепција. Фотографија, филм и одговарајућа средства.</p> <p>Амбијент - сценски простор</p>
ВАЈАЊЕ	<p>Тактилне вредности површине и облика. Перцепција и аперцепција. Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали</p> <p>Чврста и мека форма. Перцепција и аперцепција. Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали</p> <p>Моделовање геометријских и неправилних форми. Перцепција. Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали</p> <p>Конвексна и конкавна форма. Перцепција и аперцепција. Цртање, сликање, вајање и одговарајућа средства и материјали.</p> <p>Односи маса и волумена. Перцепција. Вајање, одговарајућа средства и вајарски материјали</p>

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програмски садржаји омогућавају препознавање и развој даровитости ученика и њихових индивидуалних способности и постепено увођење ученика у област професионалне оријентације. Концепција ове слободне наставне активности посебан нагласак ставља на подршку даровитој деци, која имају могућност да продубе знања у оним садржајима који се не могу реализовати у редовно-часовном систему.

У реализацији ове наставе треба, у складу са могућностима школе и креативностима наставника, инсистирати на већој афирмацији тематских јединица у области цртања (аналитичко). Односи величина и развијање осетљивости за схватање композиције као целине су неопходни садржаји којима се продубљују сазнања која се не могу реализовати у редовно-часовном систему. У целини сликање треба посебно обратити пажњу на појам боје и њена својства. Треба размотрити све поделе боја, од хроматских преко ахроматских, основних и изведених боја, топлих и хладних. Неопходно је разлучити појам комплементарних боја којима треба посветити посебну пажњу.

У области вајарства треба обратити пажњу на основна својства вајања, на текстуру, тактилни третман форме, чврсте и меке форме, конвексно-конкавно, отворено-затворено. Треба имати у виду основне геометријске облике и однос између органске и неорганске форме, као и односе између предмета сагледавањем пропорција. У целини сликање прописује се визуелно споразумевање и пантомима, амбијент и сценски простор. Ове целине су наставак тежње програма да се негују области примењених уметности у оквиру којих пантомима најављује садржаје проширених медијума који треба да кореспондирају са кретањима савремене уметности. Неопходно је истаћи да је пантомима подражавање, игра без речи изразним покретима, говор покретима и изразима лица, драмска радња, обично праћена музиком која се изражава покретима тела и изразима лица. Циљ ове тематске јединице је развијање осетљивости за преобликовање мисаоног у телесни говор као универзално средство визуелне комуникације. Поред тога, стварање сензибилитета за пантомиму, односно вештину читања поруке помоћу гестова и покрета тела као исконске визуелне комуникације, наставницима и ученицима може бити мотивациони фактор и подстицај за рад. Могућности реализације овог садржаја су велике: од "шетње" кроз занимања као што су саобраћајцац, диригент, пајац до знаковне комуникације глувонемих. У ствари, уметност покрета, односно говор тела, јесте медијум којим се проширују оквири ликовног израза и најављују савремени облици изражавања.

С обзиром да постоји иницијатива за већу подршку даровитој деци кроз ову слободну наставну активност, остварена је могућност да се на време подстиче препознавање ове деце, у чему би учествовали родитељи и васпитачи (педагози, психолози).

Наставник треба да нуди адекватни методички приступ, који се базира на могућности учења по моделу из природе и путем уметничке рецепције као методе у коме нас природа и уметничко дело уводе у облик откривања (опажањем) у циљу опште и ликовне културе. Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета, неопходно је на сваком часу сваку тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом. Уметничка дела ученике уводе у тајне различитости јер разумевање различитости култура, као и вечитих промена у природи, условљава адекватан однос према свом уметничком наслеђу.

Смисао планирања садржаја програма слободне наставне активности Цртање, сликање и вајање јесте да се утврде задаци на сваком часу који би најпотпуније развијали све ликовне способности ученика, нарочито способности које подстичу стварање, као и оне које омогућују стварање. Стога, градиво треба планирати тако да се постигне:

- виши ниво опажања,
- оспособљеност примања,
- одговарајући ниво разумевања,
- способност поступања.

ХОР

Циљ наставе слободне наставне активности Хор је развој музичке културе, упознавање са хорским песмама уз неговање националне традиције хорског певања, развијање музикалности и креативности, активно учешће у музичком животу школе и локалне средине.

Значајан је утицај музике на здравље (психолошки, социолошки, емоционални развој), тако да и певање у хору значајно доприноси смањењу стреса, агресивности и побољшању здравља уопште.

V РАЗРЕД

САДРЖАЈ РАДА	ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА
ОДАБИР И РАЗВРСТАВАЊЕ ГЛАСОВА	Химне: Државна химна; Химна Светом Сави Канони: Луиђи Керубини, На часу певања; Волфганг Амадеус Моцарт, Ноћ је мирна; Ј. Г. Ферари, Кукавица; Јозеф Хајдн, Мир је свуда
ВЕЖБЕ ДИСАЊА, ДИКЦИЈЕ И ИНТОНАЦИЈЕ	Песме домаћих аутора: Исидор Бајић, Српски звуци; Златан Вауда, Мрави; Златан Вауда, Пахуљице; Дејан Деспић, Киша; Дејан Деспић, Огласи; Дејан Деспић, Смејалица; Војислав Илић, Воденица; Петар Коњовић, Враголан; Јосиф Маринковић, Љубимче пролећа; Милоје Милојевић, Ветар; Милоје Милојевић, Младост; Стеван Стојановић Мокрањац, Друга руковет; Стеван Стојановић Мокрањац, Десета руковет; Стеван Стојановић Мокрањац, Једанаеста руковет; Стеван Стојановић Мокрањац, На ранилу; Стеван Стојановић Мокрањац, Ал` је леп овај свет; Стеван Стојановић Мокрањац, Славска; Стеван Стојановић Мокрањац, Тебе појем; Стеван Стојановић Мокрањац, Химна Вуку; Војислав Симић, Пошла ми мома на вода; Марко Тајчевић, Прва свита из Србије; Шистек Бабић, Ој, Србијо
ХОРСКО РАСПЕВАВАЊЕ И ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ	Страни композитори: Аутор непознат, La Violetta; Палестрина, Benedictus; Орландо ди Ласо, Ехо; Лука Маренцио, Ad una fresca riva; Палестрина, Vigilate; Волфганг Амадеус Моцарт, Успаванка; Беџих Сметана, Долетеле ласте; Јоханес Брамс, Успаванка; Фредерик Шопен, Жеља; Фредерик Шуберт, Пастрмка; Гамбар Гусејнли, Моји пилићи; Светослав Обретенов, Гајдар; Золтан Кодаљ, Каталинка; Јосип Каплан, Жуна
ИНТОНАТИВНЕ ВЕЖБЕ И РЕШАВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ПРОБЛЕМА ИЗ ХОРСКЕ ПАРТИТУРЕ (интервалски, хармонски, стилски)	
МУЗИЧКА И ПСИХОЛОШКА ОБРАДА КОМПОЗИЦИЈЕ	
УВЕЖБАВАЊЕ ХОРСКИХ ДЕОНИЦА ПОЈЕДИНАЧНО И ЗАЈЕДНО	
ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА И НАСТУПА ПРЕМА ШКОЛСКОМ ПРОГРАМУ И ГОДИШЊЕМ ПЛАНУ РАДА ШКОЛЕ	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Репертоар школског хора обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечијих композитора и композиције са фестивала дечијег стваралаштва. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литералног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима.

На часовима хора, наставник треба да укаже на грађу и важност механизма који учествује у формирању тона у оквиру певачког апарата. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Услов правилног дисања и правилно држање тела. Препоручује се комбиновано дисање, нос и уста истовремено, и то трбушно, дијафрагматично дисање. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове песме или композиције прво се приступа детаљној анализа текста. Уколико је текст на страном језику, ученици морају научити правилно да читају текст, изговарају нове, непознате гласове који не постоје у матерњем језику и упознају се са значењем текста. У оквиру анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова у зависности од дела такта у коме се налазе и мелодијског тока. Следи анализа нотног текста и усвајање мелодије у фрагментима. Ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обатити пажњу на динамику и агогику.

Обрађене композиције могу се изводити на редовним школским активностима (Дан школе, Свечана прослава поводом обележавања школске славе Светог Саве...), културним манифестацијама у школи и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хорава.

VI РАЗРЕД

САДРЖАЈ РАДА	ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА
ОДАБИР И РАЗВРСТАВАЊЕ ГЛАСОВА	Химне: Државна химна; Химна Светом Сави Канони: Луиђи Керубини, На часу певања; Волфганг Амадеус Моцарт, Ноћ је мирна; Ј. Г. Ферари, Кукавица; Јозеф Хајдн, Мир је свуда
ВЕЖБЕ ДИСАЊА, ДИКЦИЈЕ И ИНТОНАЦИЈЕ	Песме домаћих аутора: Исидор Бајић, Српски звуци; Златан Вауда, Мрави; Златан Вауда, Пахуљице; Дејан Деспих, Киша; Дејан Деспих, Огласи; Дејан Деспих, Смејалица; Војислав Илић, Воденица; Петар Коњовић, Враголан; Јосиф Маринковић, Љубимче пролећа; Милоје Милојевић, Ветар; Милоје Милојевић, Младост; Стеван Стојановић Мокрањац, Друга руковет; Стеван Стојановић Мокрањац, Десета руковет; Стеван Стојановић Мокрањац, Једанаеста руковет; Стеван Стојановић Мокрањац, На ранилу; Стеван Стојановић Мокрањац, Ал` је леп овај свет; Стеван Стојановић Мокрањац, Славска; Стеван Стојановић Мокрањац, Тебе појем; Стеван Стојановић Мокрањац, Химна Вуку; Војислав Симић, Пошла ми мома на вода; Марко Тајчевић, Прва свита из Србије; Шистек Бабић, Ој, Србијо
ХОРСКО РАСПЕВАВАЊЕ И ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ	
ИНТОНАТИВНЕ ВЕЖБЕ И РЕШАВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ПРОБЛЕМА ИЗ ХОРСКЕ ПАРТИТУРЕ (интервалски, хармонски, стилски)	Страни композитори: Аутор непознат, La Violetta; Палестрина, Benedictus; Орландо ди Ласо, Ехо; Лука Маренцио, Ad una fresca riva; Палестрина, Vigilate; Волфганг Амадеус Моцарт, Успаванка; Бецих Сметана, Долетеле ласте; Јоханес Брамс, Успаванка; Фредерик Шопен, Жеља; Фредерик Шуберт, Пастрмка; Гамбар Гусејнли, Моји пилићи; Светослав Обретенов, Гајдар; Золтан Кодал, Каталинка; Јосип Каплан, Жуна
МУЗИЧКА И ПСИХОЛОШКА ОБРАДА КОМПОЗИЦИЈЕ	
УВЕЖБАВАЊЕ ХОРСКИХ ДЕОНИЦА ПОЈЕДИНАЧНО И ЗАЈЕДНО	
ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА И НАСТУПА ПРЕМА ШКОЛСКОМ ПРОГРАМУ И ГОДИШЊЕМ ПЛАНУ РАДА ШКОЛЕ	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Репертоар школског хора обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечијих композитора и композиције са фестивала дечијег стваралаштва. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литералног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима.

На часовима хора, наставник треба да укаже на грађу и важност механизма који учествује у формирању тона у оквиру певачког апарата. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Услов правилног дисања и правилно држање тела. Препоручује се комбиновано дисање, нос и уста истовремено, и то трбушно, дијафрагматично дисање. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и

разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове песме или композиције прво се приступа детаљној анализи текста. Уколико је текст на страном језику, ученици морају научити правилно да читају текст, изговарају нове, непознате гласове који не постоје у матерњем језику и упознају се са значењем текста. У оквиру анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова у зависности од дела такта у коме се налазе и мелодијског тока. Следи анализа нотног текста и усвајање мелодије у фрагментима. Ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обатити пажњу на динамику и агогику.

Обрађене композиције могу се изводити на редовним школским активностима (Дан школе, Свечана прослава поводом обележавања школске славе Светог Саве...), културним манифестацијама у школи и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хора.

VII РАЗРЕД

САДРЖАЈ РАДА	ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА
ОДАБИР И РАЗВРСТАВАЊЕ ГЛАСОВА	<p>Химне: Државна химна; Химна Светом Сави</p> <p>Народне и песме домаћих аутора: Српска народна песма, Уродиле жуте крушке; Српска народна песма, Чај горо, лане моје; Српска народна песма, Заспо Јанко; Збирка хорских композиција, Варај Данке; Збирка хорских композиција, Живкова ташта; Светолик Пашћан Којанов, Зимска песма; Биљана Мандић, Љубичица; Стеван Стојановић Мокрањац, Ал` је леп овај свет; Марко Тајчевић, Пошла румен; Жарко Петровић, Серенада Београду; Даворин Јенко, Востани Србије; Никола Грбић, Ово је Србија; Стеван Стојановић Мокрањац, У Будиму граду; Драган Пантић, Симонида; Константин Бабић, Чај горо; Ју рок мисија, За милион година</p> <p>Духовне песме: Милешевка; Бели анђеос; Ударало у тамбуру ђаче; Помози нам, Боже драги; Вера Миланковић, Оче наш; Непознат аутор, Бројаница Светог Саве; Непознат аутор, Пред иконом Светог Саве; Непознат аутор, Радуј се (ускршња песма)</p> <p>Страни композитори: Јохан Себастијан Бах, Ах, што волим; Волфганг Амадеус Моцарт, Лаку ноћ (Vona nox); Лудвиг ван Бетовен, Ода радости; Дмитри Бортњански, Многаја љета; Дарко Краљић, Чамац на Тиси; Арсен Дедић, Кад би сви; Харолд Арлен, Изнад дуге (Over The Rainbow); Хозе Марти, Guantanamera; Боб Марли, Don't Worry, Be Happy; Дин Мартин, Volare; Грчка народна песма, Mi mou thimonis matia mou; Ричард Роџерс: Edelweiss</p>
ВЕЖБЕ ДИСАЊА, ДИКЦИЈЕ И ИНТОНАЦИЈЕ	
ХОРСКО РАСПЕВАВАЊЕ И ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ	
ИНТОНАТИВНЕ ВЕЖБЕ И РЕШАВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ПРОБЛЕМА ИЗ ХОРСКЕ ПАРТИТУРЕ (интервалски, хармонски, стилски)	
МУЗИЧКА И ПСИХОЛОШКА ОБРАДА КОМПОЗИЦИЈЕ	
УВЕЖБАВАЊЕ ХОРСКИХ ДЕОНИЦА ПОЈЕДИНАЧНО И ЗАЈЕДНО	
ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА И НАСТУПА ПРЕМА ШКОЛСКОМ ПРОГРАМУ И ГОДИШЊЕМ ПЛАНУ РАДА ШКОЛЕ	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Репертоар школског хора обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечијих композитора и композиције са фестивала дечијег стваралаштва. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литералног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима.

На часовима хора, наставник треба да укаже на грађу и важност механизма који учествује у формирању тона у оквиру певачког апарата. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Услов правилног дисања и правилно држање тела. Препоручује се комбиновано дисање, нос и уста

истовремено, и то трбушно, дијафрагматично дисање. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове песме или композиције прво се приступа детаљној анализа текста. Уколико је текст на страном језику, ученици морају научити правилно да читају текст, изговарају нове, непознате гласове који не постоје у матерњем језику и упознају се са значењем текста. У оквиру анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова у зависности од дела такта у коме се налазе и мелодијског тока. Следи анализа нотног текста и усвајање мелодије у фрагментима. Ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обатити пажњу на динамику и агогику.

Обрађене композиције могу се изводити на редовним школским активностима (Дан школе, Свечана прослава поводом обележавања школске славе Светог Саве...), културним манифестацијама у школи и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хора.

VIII РАЗРЕД

САДРЖАЈ РАДА	ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА РАД ХОРА
ОДАБИР И РАЗВРСТАВАЊЕ ГЛАСОВА	Химне: Државна химна; Химна Светом Сави Традиционалне и песме домаћих аутора: Фатише коло врањске девојке; Ајде Јано, коло да играмо; Пуче пушка; Три девојке;
ВЕЖБЕ ДИСАЊА, ДИКЦИЈЕ И ИНТОНАЦИЈЕ	Традиционална руска песма, Каљинка; Мањифико, Пукни, зоро;
ХОРСКО РАСПЕВАВАЊЕ И ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ	Традиционална песма, Уродиле жуте крушке; Традиционална песма, Чај горо, лане моје; Традиционална песма, Заспо Јанко; Стеван Стојановић Мокрањац, У Будиму граду; Станиша Корунковић, Цвеће; Светолик Пашћан Којанов, Зимска песма;
ИНТОНАТИВНЕ ВЕЖБЕ И РЕШАВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ПРОБЛЕМА ИЗ ХОРСКЕ ПАРТИТУРЕ (интервалски, хармонски, стилски)	Биљана Мандић, Љубичица; Стеван Стојановић Мокрањац, Ал' је леп овај свет; Жарко Петровић, Серенада Београду; Даворин Јенко, Востани Србије; Никола Грбић, Ово је Србија; Драган Пантић, Симонида
МУЗИЧКА И ПСИХОЛОШКА ОБРАДА КОМПОЗИЦИЈЕ	Константин Бабић, Чај горо; Ју рок мисија, За милион година Плави оркестар, Сава тихо тече; Саша Илић, Плава птица; Р.М.Точак-М.Глишић/М.Гавриловић, Даире
УВЕЖБАВАЊЕ ХОРСКИХ ДЕОНИЦА ПОЈЕДИНАЧНО И ЗАЈЕДНО	Духовне песме: Милешевка; Бели анђео; Ударало у тамбуру ђаче; Помози нам, Боже драги; Вера Миланковић, Оче наш; Непознат аутор, Бројаница Светог Саве; Непознат аутор, Пред иконом Светог Саве; Непознат аутор, Радуј се (ускршња песма)
ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА И НАСТУПА ПРЕМА ШКОЛСКОМ ПРОГРАМУ И ГОДИШЊЕМ ПЛАНУ РАДА ШКОЛЕ	

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Репертоар школског хора обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха, као и народне, пригодне, песме савремених дечијих композитора и композиције са фестивала дечијег стваралаштва. При избору песама наставник треба да пође од узраста ученика, процене гласовних могућности, и примереног литералног садржаја.

Наставник формира хор на основу провере слуха и певачких способности ученика, дикције и осећаја за ритам, након чега следи класификовање певача по гласовима.

На часовима хора, наставник треба да укаже на грађу и важност механизма који учествује у формирању тона у оквиру певачког апарата. Дисање, дикција и артикулација представљају основу вокалне технике па тако вежбе дисања и распевавања морају бити стално заступљене. Услов

правилног дисања и правилно држање тела. Препоручује се комбиновано дисање, нос и уста истовремено, и то трбушно, дијафрагматично дисање. Певач на слушаоца делује и тоном и речју. У том смислу наставник треба да инсистира на доброј дикцији која подразумева јасан и разговетан изговор текста, односно самогласника и сугласника, али и на правилном акцентовању речи. Препоручљиво је певање вокала на истој тонској висини, уз минимално покретање вилице у циљу изједначавања вокала, а у циљу добијања уједначене хорске боје.

Код обраде нове песме или композиције прво се приступа детаљној анализа текста. Уколико је текст на страном језику, ученици морају научити правилно да читају текст, изговарају нове, непознате гласове који не постоје у матерњем језику и упознају се са значењем текста. У оквиру анализе текста важно је обратити пажњу и на акцентовање речи и слогова у зависности од дела такта у коме се налазе и мелодијског тока. Следи анализа нотног текста и усвајање мелодије у фрагментима. Ова фаза припреме захтева одвојене пробе по гласовима. На заједничкој проби хора, након усвајања песме/композиције у целини треба обратити пажњу на динамику и агогику.

Обрађене композиције могу се изводити на редовним школским активностима (Дан школе, Свечана прослава поводом обележавања школске славе Светог Саве...), културним манифестацијама у школи и ван ње, као и на фестивалима и такмичењима хора.

ДОМАЋИНСТВО

Циљ наставе слободне наставне активности Домаћинство јесте да ученици стекну нова знања о улози породице у формирању културе понашања, становања, исхране, одевања и рада, као и да интегришу и унапреде претходно стечена знања и вештине, усвоје вредности и формирају навике у вези с важним активностима у свакодневном животу.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
САВРЕМЕНО ДОМАЋИНСТВО И ПОРОДИЦА	Појам домаћинства. Појмови: култура (понашања, становања, исхране, одевања итд), културне потребе, навике и интересовања (1. језичко изражавање и комуникација; 2. сазнавање и ширење видокруга; 3. естетске потребе у свакодневном животу; 4. естетске уметничке потребе за доживљајем и за стваралачким изражавањем), уметност (ликовне, примењене, музичке, драмске) и други сродни појмови. Савремено домаћинство и његова правилна организација. Савремена породица, односи у породици и њихово усклађивање. Услови за формирање здраве породице и фазе развоја
КУЛТУРА СТАНОВАЊА	Појмови везани за културу становања: архитектура, пејзажна архитектура, грађевинарство, дизајн (ентеријера, намештаја, индустријски дизајн), индустрија (намештаја, покућства: беле технике, тепиха, расвете итд), занати (столарски, браварски, кујунџијски, ћилимарски, корпарски итд), примењене уметности (примењено сликарство и вајарство, конзервација и рестаурација итд). Породица и стан. Функционалне целине стана, њихове улоге и економично коришћење. Технички апарати у домаћинству. Безбедно руковање техничким апаратима у домаћинству. Околина стана и култура становања. Уређивање стана/куће, уређивање околине и школе. Селективно прикупљање и одлагање отпада у домаћинству.
КУЛТУРА ОДЕВАЊА	Појмови везани за културу одевања: индустрија и занатство одевних предмета, примењена уметност (сценски костим, савремено одевање, дизајн текстила, дизајн накита, јувелирски занат, народна радиност итд.) Улога одеће и обуће. Материјали од којих се прави одећа (природни, вештачки, мешовити). Природни материјали: памук, лан, свила, вуна. Вештачки материјали: најлон, вискоза, ликра, гума. Избор тканине по критеријуму својстава тканине и намене одеће. Одржавање одеће и средства за одржавање одеће од памука, вуне, свиле, синтетичких материјала. Пеглање одеће и сезонско одлагање одеће и обуће.

КУЛТУРА ПОНАШАЊА (КУПОВИНА, ПУТОВАЊЕ, КОМУНИКАЦИЈА)	Појмови везани за културу понашања: изражавање, информисање и комуникација; средства/медији изражавања (језик, књижевност, позориште, филм, сликарство, вајарство итд), информисања и комуникације (1. штампани; књиге, периодика, дневне новине, каталози, проспекти итд, 2. електронски: тв, радио, интернет итд); вишемедијско изражавање (вишемедијске уметности: позориште, опера, балет итд) и "вишемедијско" информисање (ТВ као спој више медија: слика, звук/ тишина, покрет итд). Планирање и расподела буџета. Планирање дневне, недељне, месечне и сезонске набавке. Избор артикала. Примена комуникационих и информатичких технологија при куповини. Путовање - одабир дестинације и планирање путовања, резервација и куповина карата. Припрема за путовање - како спаковати кофер. Правила понашања у градском превозу, аутобусу, возу, авиону. Савремена средства комуникације, план телефонског разговора, SMS, e-mail, претраживање релевантних и поузданих информација.
---	--

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У наставном програму слободне наставне активности Домаћинство постоје четири наставне теме: Савремено домаћинство и породица, Култура становања, Култура одевања, Култура понашања (куповина, путовање, комуникација)

У оквиру наставне теме Савремено домаћинство и породица ученици уче значење појма породица, породица у ужем и ширем смислу, о фазама породичног живота, односима у породици и потребама савремене породице. У оквиру стицања знања о породици ученици уче о њеној улози у формирању културних потреба, навика и интересовања и развоју културног идентитета и припадности одређеној групи. Овакав приступ доприноси успостављању односа између појединца, породице и друштва, као и у успостављању релације "ми" и "други" што знања добијена у оквиру овог предмета доводи у везу са знањима која се добијају у оквиру других предмета (српски језик и књижевност, географија, свакодневни живот у прошлости, грађанско васпитање, веронаука итд). Такође се објашњава појам културно наслеђе тако да ученици разумеју да се култура као начин живота (култура становања, одевања, исхране, понашања, рада) у прошлости испољава кроз наслеђе (материјално и нематеријално), а савремена култура - кроз савремени начин живота.

На крају изучавања ове наставне теме уводи се појам домаћинство.

У наставној теми Култура становања ученици треба да науче да постоје различите врсте стамбеног простора, о могућностима за економично и целисходно коришћење тог простора, као и о могућностима прилагођавања стамбеног простора функционалним и естетским потребама чланова породице. Треба указати на важност и улогу стамбеног простора у нормалном функционисању и различитим фазама развоја једне породице. Стан треба разматрати као сложени скуп његових функционалних целина. Ученик треба да зна који су функционални, хигијенски и естетски захтеви које стамбени простор треба да испуни.

У оквиру наставне теме Култура одевања ученици треба да науче: које улоге имају одећа и обућа у животу савременог човека (физиолошка, психолошка, естетска, функционална), да одећа и обућа могу бити направљени од природних и вештачких материјала, разлике у својствима природних и вештачких материјала, да врше избор тканине према својствима тканине и намени одеће, да на основу својстава тканине бирају начине за чишћење и чување одеће и обуће, значење ознака на декларацији одевних предмета.

Важно је да ученици науче о избору материјала из угла улоге/намене одеће.

Кроз практични рад треба овладати вештинама одржавања одеће направљене од различитих материјала (прање, уклањање флека, пеглање, одлагање).

Четврта тема треба да омогући ученицима да стекну/унапреде вештине у важним и свакодневним активностима у области културе понашања: куповини, комуникацији и путовањима. У области куповине мисли се на правилан избор потребних (не сувишних) артикала, планирање и правилну расподелу кућног буџета. Информисање о квалитету артикала путем информационих и комуникационих технологија, поред тога што омогућава правилан/најбољи избор, омогућава и

уштеду новца и времена. Такође, примена информационих и комуникационих технологија омогућава и успешно планирање и реализацију путовања. Одабир дестинације, резервација и куповина карата се, на пример, данас много лакше обављају уз помоћ информационих технологија.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
СРЕДСТВА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЛИЧНЕ ХИГИЈЕНЕ И ХИГИЈЕНЕ СТАНА	Вода и њен значај за одржавање хигијене. Средства за личну хигијену (сапуни, шампони, пасте за зубе и др). Козметичка средства. Средства за негу коже и косе. Декоративна козметичка средства. Кућна апотека – примена, чување и одлагање лекова и санитетског материјала. Материјали за опремање стана (дрво, метал, стакло, керамика, текстил). Одржавање стана. Средства за чишћење и дезинфекцију. Одржавање намештаја, зидова и подова у различитим просторијама (соба, кухиња, купатило). Заштита дрвета, метала и зидова од атмосферских утицаја, бојење, лакирање, полирање. Отпадни материјали у домаћинству - руковање, разврставање и одлагање. Загађивање околине отпадом из домаћинства.
ИСХРАНА ЧОВЕКА	Биолошки важне супстанце: масти и уља, угљени хидрати, протеини, витамини, минерали и вода и њихова улога у човековом организму (градивна, енергетска, заштитна, регулаторска). Намирнице биљног порекла у исхрани. Заступљеност биолошки важних супстанци у намирницама биљног порекла. Намирнице животињског порекла у исхрани. Заступљеност биолошки важних супстанци у намирницама животињског порекла. Вода – значај у исхрани и припремању хране. Потребе у градивним, енергетским и заштитно-регулаторским састојцима хране, у зависности од узраста, врсте занимања, пола, спољашње средине, здравственог и физиолошког стања организма. Последице неправилне исхране: гојазност, булимичка, анорексија, авитаминозе, хиповитаминозе, хипервитаминозе. Еколошка храна и генетски модификована храна. Загађивање хране и заштита од загађивања. Одлагање, чување и конзервација намирница (физичке, хемијске и биолошке методе). Припремање хране. Начини обраде намирница: техничка и термичка обрада. Припрема намирница тако да се одржи њихова хранљива вредност. Хигијенски услови приликом припремања хране. Прибор и посуђе за припремање хране. Машине за обраду намирница. Апарати за припремање и чување хране. Култура понашања за трпезом и култура исхране. Послуживање и узимање хране. Стоно посуђе и прибор. Светске кухиње.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Садржаји наставе слободне наставне активности Домаћинства омогућају ученицима да формирају практична знања, вештине и навике које ће примењивати у важним активностима у свакодневном животу, као што су култура становања, одевања, исхране. Усвајањем знања из области слободне наставне активности Домаћинство, ученици ће бити оспособљени да самостално врше избор и користе различите материјале и средстава.

Домаћинство у осмом разреду обухвата две теме: Средства за одржавање личне хигијене и хигијене стана и Исхрана човека. Заједничко за обе теме је разматрање садржаја са хигијенско-здравственог аспекта, у функцији развијања здравих стилова живота.

У циљу формирања вештина и навика, прецизираних оперативним задацима уз теме, важно је ученике постављати у ситуације да практично примењују стечена знања у вези са садржајем тема и развијају вештине и стичу навике. Наставне ситуације, односно учење у оквиру обе теме, неопходно је тако планирати да се, у корелацији са другим наставним садржајима, функционално повезују и ангажују стечена знања из других предмета, нпр. биологија, хемија, физика и др. Разматрања физичких и хемијских промена, примењена у свим активностима око припремања хране, појачавају мотивацију за рад тиме што се разуме оно што се ради (на пример,

како се остварује везивање брашном, зашто скуван воћни сируп постаје чврст и провидан када се охлади, зашто је со средство за конзервисање, како долази до подизања теста и сл.).

Практичне активности садржане у теми Исхрана човека реализовати у школској кухињи уколико за то постоје услови. Ученици могу, у складу са својим интересовањима, разматрати/истраживати питања у оквиру малих пројеката, правити презентације, јавна представљања, такмичења итд.

ШАХ

Циљ наставе слободне наставне активности Шах у другом циклусу основног образовања и васпитања јесте да се свим ученицима и ученицама који се одреде за овај програм слободне наставне активности, без обзира на расну, верску или националну припадност, било који хендикеп, развојне потешкоће или неки други вид посебних потреба и/или личних обележја, пружи прилика да овладају основним законитостима и принципима шаховске игре ради формирања њихових радних навика, савесности, истрајности, упорности, уредности, радозналости, креативности, оригиналности и спремности на сарадњу уз уважавање туђег мишљења и начела лепог понашања, а нарочито да код ученика и ученица изгради културу рада, да се рад обавља у одређено време у предвиђеном радном простору, као и да се развија свесна потреба да се започети посао доврши до краја.

VII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ШАХОВСКА ТАБЛА И ШАХОВСКЕ ФИГУРЕ (УПОЗНАВАЊЕ)	Шаховска табла. Назив фигура и постављање фигура. Линија. Ред. Дијагонала. Поље Извршење потеза. Почетак партије. Такнуто – макнуто. Правила кретања фигура. Правила кретања фигура. Понашање играча за шах. таблом. Тешке фигуре. Лаке фигуре. Вредност фигура. Центар. Дамино и краљево крило. Промоција пешака. Узимање фигура.
ОСНОВИ ШАХОВСКЕ ИГРЕ	Шаховска нотација. Шах краљу. Мат краљу. Циљ игре. Реми. Историјат шаховске игре. Легенда о шаху. Реми. Анпасан. Рокада.
МАТ УСАМЉЕНОМ КРАЉУ	Ивичне линије. Ивични редови. Зид дамом. Зид топом. Матне слике са дамом. Матне слике са два топа. Матне слике са једним топом. Матирање са два топа. Потискивање краља дамом. Мат са дамом и краљем. Мат са два топа. Мат са дамом и краљем. Мат са краљем и топом. Мат дамом. Мат топом. Полугодишњи турнир.
ОСНОВЕ ОТВАРАЊА	Историјат шаха. Развој шаховских идеја. Отварање. Значај центра. Пешачки распоред у отварању. Развој лаких фигура у фази отварања. Положај тешких фигура у отварању. Грешке у отварању. Отварање.
ПЕШАЧКЕ ЗАВРШНИЦЕ	Својства фигура. Правило квадрата. Опозиција. Кључна поља. Краљ и пешак на А (или Х) линији против краља. Краљ и пешак против краља. Пролећни турнир. Пешачке завршнице. Класификација пешака (блокирани пешаци и слободни – заштићени, изоловани и удаљени слободњак). Класификација пешака. Краљ и пешак против краља и два пешака – један слободан. Историја шаха. Развој шаховских идеја. Троугаони маневар.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Садржаји који се проучавају у оквиру слободне наставне активности Шах део су опште шаховске културе, која афирмише ову древну игру као друштвено прихватљив модел за

сагледавање животних законитости кроз симболику шаховског надметања двеју супротстављених страна.

Путем савладавање шаховске нотације даје се значајан подстицај развоју вештина читања и писања, али се постиже и напредак у разумевању просторне организације, пре свега кроз концепте хоризонталности и вертикалности, као претеча координатних система, баш као и дискриминације латерализованости, што значи да су за то остваривање веома погодни захтеви за правилном оријентацијом шаховске табле: у односу на белог и црног (тј. црну боју поља у играчевом левом углу), али и постављање дама на поља исте боје, а краљева на поља супротне боје од фигуре која се на њему налази. Проучавање шаха треба да подстакне напредак логичког мишљења и способности генерализације. Шаховска игра представља и модел који промовише равноправност, а негира сваки облик дискриминације. Применљивост шаха као заштитног окриља је посебно изражена у оквиру кампања против дроге и насиља, док у оквиру његове превентивне функције спада и смањивање изостанака из школе, као и смислено реструктурирање слободног времена.

Наставни параметри: Теоријска настава из шаха пружа минималан скуп фундаменталних знања која су неопходна да би се овладало свим правилима и општом културом шаховске игре. На овом аспекту наставе треба инсистирати у оноликој мери колико је потребно да се ученицима пруже најосновније информације на основу којих би, пре свега кроз многобројне практичне примере и животне аналогije, могли да самостално откривају огромно богатство света шаха. Током прве године учења, путем упознавања квадратне црно-беле табле као попришта ове игре савршеног склада, ученици усвајају просторне релације кроз концепте поља, линија, редова и дијагонала. Постављање фигура на почетна поља пример је за организацију и уредност, чиме се неупоредиво лакше усвајају и неки "непопуларни" свакодневни захтеви, као што је одлагање ствари (нпр. школског прибора, одевних предмета, играчака итд.) на одговарајућа места. Упознавање са шаховском нотацијом (где се као прелазни модел користи популарна игра "подморница") и концепт записивања потеза подстицајно делују на усавршавање вештина читања и писања, које се срећу у оквиру осталих предмета.

Предлаже се планско увођење одабраних подврста шаха, које би својом привлачношћу игре унапредиле динамику наставе и подстакле активност и мотивацију ученика, пре свега, у млађем школском узрасту. Систематизацијом подврста шаха, коју прати скуп специфичних методичко-дидактичких упутстава, добија се допунско средство за утврђивање и провежбавање одређених тематских јединица и обогаћују се наставни и ваннаставни садржаји.

Параметри окружења и остали параметри: У зависности од непосредног окружења у којем се налази школа, пожељно је користити предности локалних ресурса и неговати контакте са оближњим шаховским клубовима. Препорука је да се у току школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира до тада стечено знање у овој слободниј наставној активности, организује такмичење (уколико наставник процени да би неуспех могао да обесхрабри децу са мање развијеном толеранцијом на фрустрацију, овакви сусрети се могу окарактерисати као "дружење"; у том случају се не би инсистирало на обрачунавању коначног такмичарског учинка, како ученици не би међусобно упоређивали остварене резултате и успешност.

VIII РАЗРЕД

ОБЛАСТ/ТЕМА	САДРЖАЈИ
ОТВАРАЊЕ И СРЕДИШЊИЦА	Полуотворене игре Сицилијанска одбрана (теоријски приступ и поучне партије) Шевенишка варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте).

	Паулсенова варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте). Најдорфова варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте). Змајева варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте) Рихтер-Раузерова варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте) Ласкерова варијанта (идеје за обе стране, основне теоријске варијанте).
ОДИГРАВАЊЕ ПАРТИЈА	Практична игра у тематским варијантама Сицилијанске одбране. Турнир ученика. Симултанка предметног наставника против ученика.
ЗАВРШНИЦА	Топ и пешак против топа Краљ слабије стране је одрезан од линије промоције пешака. Основни начини постизања Луценове позиције и основни поступци одбране. Краљ слабије стране није на линији промоције пешака, а није ни директно одсечен. Правило "краће стране". Остали случајеви,
СВЕТСКИ ШАМПИОНИ И ЊИХОВО СТВАРАЛАШТВО	Виљем Штајниц. Допринос историји шаха. Примери из Штајницовог стваралаштва (позиције из његових партија и самостално налажење најбољих решења). Емануел Ласкер. Допринос историји шаха. Примери из Ласкеровог стваралаштва (позиције из његових партија и самостално налажење најбољих решења). Хозе-Раул Капабланка. Допринос историји шаха. Примери из Капабланкиног стваралаштва (позиције из његових партија и самостално налажење најбољих решења).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Садржаји који се проучавају у оквиру слободне наставне активности Шах део су опште шаховске културе, која афирмише ову древну игру као друштвено прихватљив модел за сагледавање животних законитости кроз симболику шаховског надметања двеју супротстављених страна.

Путем савладавања шаховске нотације даје се значајан подстицај развоју вештина читања и писања, али се постиже и напредак у разумевању просторне организације, пре свега кроз концепте хоризонталности и вертикалности, као претеча координатних система, баш као и дискриминације латерализованости, што значи да су за то остваривање веома погодни захтеви за правилном оријентацијом шаховске табле: у односу на белог и црнога (тј. црну боју поља у играчевом левом углу), али и постављање дама на поља исте боје, а краљева на поља супротне боје од фигуре која се на њему налази. Проучавање шаха треба да подстакне напредак логичког мишљења и способности генерализације. Шаховска игра представља и модел који промовише равноправност, а негира сваки облик дискриминације. Применљивост шаха као заштитног окриља је посебно изражена у оквиру кампања против дроге и насиља, док у оквиру његове превентивне функције спада и смањивање изостанака из школе, као и смислено реструктурирање слободног времена.

Наставни параметри: Теоријска настава из шаха пружа минималан скуп фундаменталних знања која су неопходна да би се овладало свим правилима и општом културом шаховске игре. На овом аспекту наставе треба инсистирати у оноликој мери колико је потребно да се ученицима пруже најосновније информације на основу којих би, пре свега кроз многобројне практичне примере и животне аналогije, могли да самостално откривају огромно богатство света шаха. Постављање фигура на почетна поља пример је за организацију и уредност, чиме се неупоредиво лакше усвајају и неки "непопуларни" свакодневни захтеви, као што је одлагање ствари (нпр. школског прибора, одевних предмета, играчака итд.) на одговарајућа места. Упознавање са шаховском нотацијом (где се као прелазни модел користи популарна игра "подморница") и

концепт записивања потеза подстицајно делују на усавршавање вештина читања и писања, које се срећу у оквиру осталих предмета.

Предлаже се планско увођење одабраних подврста шаха, које би својом привлачношћу игре унапредиле динамику наставе и подстакле активност и мотивацију ученика, пре свега, у млађем школском узрасту. Систематизацијом подврста шаха, коју прати скуп специфичних методичко-дидактичких упутстава, добија се допунско средство за утврђивање и провежбавање одређених тематских јединица и обогаћују се наставни и ваннаставни садржаји.

Параметри окружења и остали параметри: У зависности од непосредног окружења у којем се налази школа, пожељно је користити предности локалних ресурса и неговати контакте са оближњим шаховским клубовима. Препорука је да се у току школске године, као могућност да се систематизује и рекапитулира до тада стечено знање у овој слободниј наставној активности, организује такмичење (уколико наставник процени да би неуспех могао да обесхрабри децу са мање развијеном толеранцијом на фрустрацију, овакви сусрети се могу окарактерисати као "дружење"; у том случају се не би инсистирало на обрачунавању коначног такмичарског учинка, како ученици не би међусобно упоређивали остварене резултате и успешност.

ПРОГРАМ ДОДАТНЕ НАСТАВЕ

Циљ додатне наставе је проширивање и продубљивање садржаја редовне наставе, усмеравање ученика на самостални истраживачки рад, развијање критичности и логичког мишљења.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Додатна настава биће организована из различитих наставних предмета током целе школске године за ученике надпросечних способности и посебних интересовања, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско – тематских подручја редовне наставе. То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају. Ученици се самостално опредељују за додатну наставу - без присиљавања. Улога наставника је у подстицању, окупљању, ангажовању ученика и пружању додатне подршке.

Фонд часова за реализацију додатне наставе у наредне четири школске године из свих предмета, биће дефинисан Годишњим планом рада школе.

Садржаји програма за реализацију додатне наставе у наредне четири школске године из свих предмета, биће дефинисани тематским и оперативним плановима рада наставника. При изради садржаја програма треба узети у обзир и интересовања ученика..

ПРОГРАМ ДОПУНСКЕ НАСТАВЕ

Циљеви допунске наставе су усвајање наставних садржаја које ученици нису усвојили током редовне наставе, пружање индивидуалне помоћи ученицима у учењу и бољем разумевању, пружање помоћи ученицима који су због болести били оправдано одсутни.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ

Допунска настава се организује за ученике који из објективних разлога не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја у редовној настави.

Зависно од утврђених недостатака у постизању исхода учења, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунску наставу (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу

претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у циљу остваривања исхода учења. Допунска настава претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, наставним листићима; предавањима с друкчијим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулацији ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунска настава се организује током целе школске године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунском наставом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе - омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

Фонд часова за реализацију допунске наставе у наредне четири школске године из свих предмета, биће дефинисан Годишњим планом рада школе.

Садржаји програма за реализацију допунске наставе у наредне четири школске године из свих предмета, биће дефинисани тематским и оперативним плановима рада наставника, а на основу утврђених тешкоћа у постизању исхода учења.

ПРОГРАМ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Ваннаставне активности биће организоване за ученике који показују посебна интересовања за откривањем, задовољавањем и развијањем интересовања, склоности и способности за поједине области живота, рада и стваралаштва.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

ПЛАНИРАЊЕ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСТИ

Школа је у обавези да својим Школским програмом и Годишњим планом рада предвиди различите програме ваннаставних активности у складу са интересовањима ученика, ресурсима и просторним могућностим. Поред организације излета, екскурзије, посета изложбама и сарадње са локалном самоуправом, ученицима треба понудити већи број друштвених, техничких, хуманитарних, спортских и културних активности. Наставници, одељенске старешине и стручни сарадници кроз свој непосредни рад са ученицима упознају их са понудом ваннаставних активности, њиховим садржајем, начином рада и сврхом. Такође, потребно је да и родитељи буду упознати са понудом школе и мотивисани да њихова деца изаберу оне активности које им највише одговарају.

План и програм ваннаставних активности школа сама припрема у складу са исказаним интересовањима ученика и својим могућностима. Избор начина рада треба да буде у функцији подстицања активног учешће ученика и њихове самосталности. Неке активности могу бити тако организоване да их заједнички воде два и више наставника (на пример: драма, покрет, музика).

Учешће ученика у друштвеним, техничким, хуманитарним, спортским и културним активностима доприноси многим важним исходима образовања и васпитања, као што су:

- задовољење различитих образовних потреба и интересовања ученика;
- препознавање професионалних способности и интересовања, упознавање са светом рада;
- надоградња исхода који се остварују у оквиру редовне наставе и доприносе развоју међупредметних исхода;
- унапређивање различитих способности (интелектуалне, физичке, креативне, радне...);
- јачање капацитета ученика за разликовање безбедног од небезбедног понашања и заштиту од ризичног понашања;
- подстицање хуманог и одговорног односа према себи, другима и окружењу, јачање осетљивости за оне којима је потребна помоћ (нпр. стари и болесни);

- унапређивање различитих врста писмености (језичке, медијске, културне, научне...);
- култивисање коришћења слободног времена;
- подстицање интеркултуралног дијалога;
- разумевање концепта инклузије и јачање осетљивости за различитост;
- јачање генерацијских веза између ученика различитих одељења без компетитивности;
- релаксација, растерећење напетости ученика, самоисказивање;
- јачање везе са локалном заједницом;
- развој осећања припадности својој школској заједници;
- подстицање самосталности, проактивности и предузимљивост;
- припрема за решавање различитих животних ситуација;
- промоција школе и њеног идентитета.

Ваннаставне активности су многобројне и разноврсне и омогућавају укључивање сваког ученика у поједине облике рада. Основни принципи по којима се одвија рад ученика у оквиру ваннаставних активности су добровољност и интересовање ученика. Принцип добровољности огледа се у самосталном опредељивању ученика за оне облике делатности које највише одговарају њиховим склоностима, способностима и испољеним интересовањима. Слободан избор активности омогућава ученицима да се што боље опробају у оним склоностима и способностима које могу да задовоље њихову радозналост и пронађу оне активности које највише одговарају њиховим потребама и реалним могућностима.

Програми ваннаставних активности који ће бити реализовани у наредне четири школске године биће детаљније планирани Годишњим планом рада школе и темаским и оперативним плановима наставника за сваку школску годину, а на основу интересовања ученика..

У складу са интересовањима ученици ће се на почетку школске године опредељивати за следеће ваннаставне активности:

НАЗИВ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ	САДРЖАЈИ ПРОГРАМА
ЛИТЕРАРНА СЕКЦИЈА	Писање кратких литерарних форми, прикупљање и избор радова за учешће на конкурсима
ДРАМСКА СЕКЦИЈА	Глума, сценско изражавање, учествовање у приредбама и културним активностима школе...
РЕЦИТАТОРСКА СЕКЦИЈА	Организовање приредбе, учешће на такмичењима и пригодним свечаностима
СЕКЦИЈА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА	Упознавање са обичајима, знаменитостима, историјом земаља енглеског говорног подручја, прављење панона, слушање песме и приче на енглеском, глума...
ИСТОРИЈСКА СЕКЦИЈА	Проучавање историјских догађаја и личности, израда албума, карата, прибављање литературе о крају...
ГЕОГРАФСКА СЕКЦИЈА	Израда албума, карата, прибављање литературе о крају...
БИОЛОШКА СЕКЦИЈА	Израда биолошког кутка, панона, инсектаријума, хербаријума...
МЛАДИ ФИЗИЧАР	Израда вежби, огледа и задатака, припрема ученика за такмичење
САОБРАЋАЈНА СЕКЦИЈА	Учење о правилима саобраћаја, практична возња бицикла...
МОДЕЛАРСТВО	Изложба макета кућа, школе, авиона, прављење етно кутка...
ФОТО СЕКЦИЈА	Израда фотографија, организовање изложбе, учење о фотографији...

ФУДБАЛСКА СЕКЦИЈА	Учење о правилима фудбала, поделе екипа, учешће на спортским такмичењима...
КОШАРКАШКА СЕКЦИЈА - ДЕЧАЦИ	Учење о правилима кошарке, учешће на спортским такмичењима...
КОШАРКАШКА СЕКЦИЈА - ДЕВОЈЦИЦЕ	Учење о правилима кошарке, учешће на спортским такмичењима...
СЕКЦИЈА СТОНОГ ТЕНИСА	Учење о правилима стоног тениса, учешће на спортским такмичењима...
ЛИКОВНА СЕКЦИЈА	Упознавање са професионалним техникама сликања, израда ликовних радова, излагање радова, учествовање на ликовним конкурсима...
ШКОЛСКИ ОРКЕСТАР	Свирање на музичким инструментима, учествовање на школским приредбама...
СЕКЦИЈА ГРАЂАНСКОГ ВАСПИТАЊА	Израда паноя, пројеката, израда фотографија ученика и наставника,украшавање школе, организовање другарске вечери...
СЕКЦИЈА ВЕРОНАУКЕ	Разговори о верским темама, посете манастирима, израда паноя поводом великих хришћанских празника
БИБЛИОТЕЧКА СЕКЦИЈА	Упознавање са радом школске библиотеке, рад на раздуживању и задуживању књига, санирање поцепаних књига, посета сајма књига...

ПРОГРАМ КУЛТУРНИХ АКТИВНОСТИ ШКОЛЕ

Циљ програма је афирмација школе кроз културне и јавне делатности, учешће на конкурсима, смотрема, културним манифестацијама и обележавање значајних школских датума.

Ради афирмације културно-уметничког стваралаштва ученика, богаћења културних манифестација и културно-уметничког живота школе, као и организованог утицаја на подизање опште културе становништва, школа ће реализовати разноврсне програме.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1. „8.септембар“ - Дан ослобођења Владичиног Хана	Наставници српског језика и књижевности	1. недеља септембра
2. Дечија недеља	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	1. недеља октобра
3. Обележавање Великог школског часа	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност и тим Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	октобар
4. Обележавање међународног месеца школских библиотека	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг и библиотекара	октобар
5. Дан примирја у Првом светском рату	Наставници историје, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	11. новембар
6. Новогодишња акција у школи	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	децембар

7. Светосавска недеља –Дан школе	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг и наставник ТИО	јануар
8. Сретење - Дан државности Србије	Наставници историје, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	15. и 16. фебруар
9. Књижевне вечери –рецитовање поезије	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	март
10. Обележавање Међународног дана Дечије књиге	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	2.април
11. Обележавање светског дана књиге	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг и библиотекара	23. април
12. Обележавање Видовдана	Учитељи, Комисија за културну и јавну делатност школе и маркетинг	јун
13. Учешће у акцијама, смотрема и конкурсима	Сви наставници	септембар - јун

ПРОГРАМ ШКОЛСКОГ СПОРТА И СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ АКТИВНОСТИ

Циљ програма је афирмација школског спорта, правилног психо-физичког развоја деце, развијање осећаја за фер-плеј, стварање свести о значају телесног вежбања и здравог начина живота.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1. Такмичење у кросу	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII разреда	октобар, мај
2. Атлетски вишебој	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII	октобар, мај
3. Такмичење у шах	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII разреда, наставник који води слободну наставну активност Шах	фебруар
4. Такмичење у стоном тенису	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII разреда	фебруар
5. Такмичење у фудбалу	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII разреда	април, мај
6. Такмичење у кошарци	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII разреда	април, мај
7. Такмичење у одбојци	Наставници физичког и здравственог васпитања V-VIII разреда	април, мај

Својим разноврсним и систематским моторичким активностима, програм треба да допринесе интегралном развоју личности ученика, развоју моторичких способности, стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

Циљ програма је подизање нивоа свести и повећање осетљивости за препознавање насиља, злостављања и занемаривања.

Програм обезбеђује дефинисање поступака и процедура за заштиту од насиља и реаговања у ситуацији насиља, спровођење поступака реаговања у ситуацији насиља, стварање и неговање климе прихватања толеранције и уважавања.

Министарство просвете Републике Србије објавило је Посебан протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама. У њему су постављене превентивне активности и дефинисане процедуре у заштити деце од насиља. Дефинисањем улога свих који су укључени у живот и рад школе у процесу заштите деце од насиља, обезбеђују се услови за несметан развој и учење деце и младих. Процедуре предвиђају активности којима се утиче на формирање ставова о неприхватљивости насилног понашања и подстичу развијање толеранције, разумевања и прихватања различитости.

Протокол је обавезујући документ, заснован на поштовању:

- Конвенције о дечјим правима
- Закона о основама система образовања и васпитања
- Националног плана акције за децу.

Општи циљ протокола је да се школа учини безбедном и подстицајном средином за сву децу и ученике.

Улога и одговорност у примени процедура и поступака:

Руководство

- Упознавање са одредбама Општег и Посебног протокола
- Усклађивање постојећих подзаконских аката установе
- Избор чланова тима
- Обавезно учешће у процедури када је у питању насиље над децом од стране запошљених у установи или одрасле особе која није запослена у установи (предузимање мера, информисање родитеља, предузимање заштитних мера).

- Подношење пријава надлежној служби

- Праћење и вредновање предузетих мера у заштити ученика у оквиру сталне сарадње са надлежним службама

Чланови тима

- Учествују у обуци за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања
- Информишу и пружају основну обуку за све запослене у установи са циљем сталних знања и вештина неопходних за превенцију, препознавање, процену и реаговање на насиље, злостављање и занемаривање ученика

- Организују упознавање ученика, родитеља, старатеља и локалне заједнице са програмом за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања и Посебним протоколом

- Координирају израду и реализују програм заштите ученика од насиља
- Организују консултације у установи и процењују нивое ризика за безбедност
- Прате и процењују ефекте предузетих мера у заштити ученика
- Сарађују са релевантним установама
- Припремају план наступа установе пред јавношћу и медијима
- Организују евидентирање појава насиља
- Прикупљају документацију
- Извештавају стручна тела и органе управљања

Предметни наставници

- Упознавање са одредбама Општег и Посебног протокола и са обавезама у њему

- Обавезно учешће у процедури када је у питању насиље међу децом у школи или обавештавање одговорне особе, смиривање ситуације, учествовање у консултацијама у установи, праћење понашања

- Обавезно вођење сопствене евиденције о појавама насиља међу ученицима (везано за примену Посебног протокола)

- Обавезно учешће у процедури када је у питању насиље над ученицима од стране одраслих особа које нису запослене у установи

- Обавеза наставника физичке културе да код ученика детектују знаке могућег насиља код ученика

Одељењске старешине

- Упознавање са одредбама Општег и Посебног протокола са обавезама ученика у одељењу

- Обавезно учешће у процедури када је у питању насиље међу децом у школи од стране запослених особа (прекидање насиља међу децом или обавештавање одговорне особе, смиривање ситуације или хитна акција, прикупљање информација, учествовање у консултацијама у установи, информисање родитеља, договор о заштитним мерама, праћење ефеката предузетих мера, праћење понашања потенцијалних учесника, пружање подршке детету)

- Обавезно вођење сопствене евиденције о појавама насиља међу ученицима

- Обавезно одржавање ЧОС-а и упознавање ученика са правилником о кућном реду (правила понашања) као и са Протоколом

- Стални разговори са ученицима одељења уз процену нивоа ризика од насиља.

Дежурни наставници

- Упознавање са одредбама Општег и Посебног протокола са обавезама дежурног наставника

- Обавезно учешће у процедури када је у питању насиље међу децом у школи и од стране запослених особа (прекидање насиља међу децом, обавештавање тима и процена ситуације или хитна акција: МУП или здравствена служба, прикупљање информација о насиљу, консултације у установи)

- Доследно спровођење одредби из правилника о дежурству наставника

- Обавезно вођење евиденције о појавама насиља у књизи дежурног наставника

Остали запослени у школи (администрација, помоћно особље)

- Упознавање са одредбама Општег и посебног протокола и са обавезама које произилазе из ових одредби

- Обавезно учешће у процедури када је у питању насиље међу децом у школи, прекидање насиља међу децом или обавештавање дежурних наставника, директора школе, смиривање ситуације, прикупљање информација, учествовање у консултацијама

Ученици

- Упознавање са одредбама Општег и Посебног протокола и са обавезама које произилазе из ових одредби

- Обавезно обавештавање о свакој врсти насиља

- Дежурни ученици обавештавају дежурног наставника о насиљу међу ученицима

- Одељењска заједница обавештава одељењског старешину, предметног наставника о присуству насиља у одељењу.

У интересу стварања и неговања климе прихватања, толеранције и уважавања личности, укључивања свих интересних група, подизања нивоа свести и осетљивости за препознавање насиља, злостављања и занемаривања, дефинисање процедура за заштиту од насиља, информисања свих укључених у живот и рад школе и унапређење њихових компетенција, планиране су следеће активности:

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1. Упознавање стручних органа школе са активностима из Посебног протокола и дефинисање улога и одговорности.	Педагог и психолог школе, Наставничко веће	септембар

2. Израда програма заштите ученика од насиља	Тим	октобар
3. Упознавање Наставничког већа са програмом заштите ученика од насиља	Тим	октобар
4. Упознавање Школског одбора са Посебним протоколом и програмом ученика од насиља	Тим	октобар
5. Упознавање родитеља (преко Савета родитеља и родитељских састанака) са протоколом и програмом заштите ученика од насиља	Тим, одељењске старешине	октобар
6. Усклађивање Правилника о безбедности ученика са Посебним протоколом и програмом заштите ученика од насиља	Секретар школе, Тим	октобар
7. Упознавање ученика са члановима тима и са Посебним протоколом заштите ученика од насиља	Одељењске старешена, Тим	октобар
8. Израда и постављање упадљивих, атрактивних паноа са програмом заштите ученика од насиља и са правилима понашања на зидовима ходника школе	Тим, наставници информатике, ученици седмог и осмог разреда	октобар
9. Организовање разговора, трибина, радионица, предавања, такмичења, манифестација који ће неговати: здраве стилове живота, ненасилну комуникацију, решавање конфликта мирним путем. Упознавање са болестима зависности и како их избећи, спортска такмичења, развијање такмичарског духа и толеранције	Одељењски старешина, предметни наставници, педагог и психолог школе	током године

ПРОГРАМ СПРЕЧАВАЊА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

ПРЕВЕНЦИЈА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ, ВРЕЂАЊА УГЛЕДА, ЧАСТИ И ДОСТОЈАНСТВА ЛИЧНОСТИ

Под дискриминацијом, односно дискриминаторним понашањем, подразумева се понашање којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривен начин, неоправдано прави разлика или неједанко поступа у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиска лица, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, државаљанству, статус мигранта, расељеног лица, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, поку, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, социјалном и културном пореклу, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима, као и по другим основама утврђеним законом којим се прописује забрана дискриминације.

Превенција дискриминације, као и вређања угледа, части или достојанства личности, јесу мере и активности које предузима установа да се предупреди сваки облик дискриминаторног понашања, као и понашања којим се вређа углед, част или достојанство личности, у било ком од односа, подигне свест свих у установи о његовим негативним последицама на лица, групу лица, односно установу.

Превентивним мерама и активностима у школи ствара се сигурно и подстицајно окружење, негује атмосфера сарадње, уважавања и конструктивне комуникације, развија позитиван систем вредности.

Дужност школе је да обезбеди услове за сигурно и подстицајно одрастање и развој сваког учесника у образовању, заштиту од свих облика дискриминације и понашања којим се вређа углед, част или достојанство личности и социјалну реинтеграцију дискриминисаног лица и извршиоца дискриминације.

Превентивним мерама и активностима заснованим на принципу једнаких могућности, кроз једнакост и доступност права на образовање и васпитање, без дискриминације:

- 1) подиже се ниво свести и осетљивости свих у установи – нулта толеранција на све облике дискриминације и дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности;
- 2) остварује се пуна посвећеност установе и свих њених органа и тела у препознавању, спречавању и сузбијању дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности;
- 3) сви носиоци обавеза заштите од дискриминације у школи (унутрашња заштита) и ван ње (спољашња заштита – породица, јединица локалне самоуправе, надлежни орган унутрашњих послова, центар за социјални рад, здравствена служба, министарство надлежно за послове образовања (у даљем тексту: Министарство), Повереник, Заштитник грађана, Покрајински заштитник грађана – омбудсман, органи правосуђа и др.), сагласно закону, поступају хитно, ефикасно и координисано у спречавању и сузбијању дискриминаторног понашања.

ПРАВА, ОБАВЕЗЕ И ОДГОВОРНОСТИ ЛИЦА У ПРЕВЕНЦИЈИ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ И ПОНАШАЊА КОЈИМА СЕ ВРЕЂА УГЛЕД, ЧАСТ И ДОСТОЈАНСТВО ЛИЧНОСТИ

Запослени својим квалитетним радом и применом различитих метода, садржаја, облика рада и активности, личним понашањем и ставом утичу, помажу и обезбеђују недискриминаторно, подстицајно, инклузивно и безбедно образовно окружење за све – учеснике у образовању, за родитеље, запослене и за трећа лица у установи и својим понашањем не подстичу, не помажу, не изазивају, не доприносе вршењу дискриминације и вређања угледа, части или достојанства личности.

Наставник, васпитач, стручни сарадник и одељењски старешина избором одговарајућих садржаја и начина рада са учесницима у образовању доприносе стицању знања, вештина и формирању ставова који утичу на промену понашања, који помажу превазилажењу стереотипа и предрасуда, повећавању осетљивости на повреде осећања других лица и група по неком од заштићених личних својстава, развијају толеранције, прихватања и уважавања различитости, конструктивног превазилажења сукоба и др.

Стереотип, подразумева унапред створено и широко прихваћено мишљење о одређеној групи, при чему се свим припадницима групе приписују иста обележја и негирају њихове индивидуалне карактеристике.

Предрасуда, подразумева научени образац мишљења који је логички неоснован, упорно одржан социјални став према некој групи, који се лако шири и утиче на формирање негативног мишљења и односа према одређеној групи.

Запослени су одговорни, нарочито, за своје изјаве и понашања којима се испољава и промовише дискриминаторно понашање, стереотипи, предрасуде и нетолеранција према припадницима мањинских и осетљивих друштвених група, посебно, у случају сметњи у развоју и инвалидитета, здравствених тешкоћа, недовољног познавања српског језика или језика на коме се изводи настава, ризика од напуштања образовања и др.

Присутни запослени и дежурни наставник и сваки наставник, стручни сарадник, одељењски старешина, дужан је да на целисходан начин увек реагује и обезбеди заштиту учесника у образовању од сваког облика дискриминације и дискриминаторног понашања,

зауостављањем понашања које се непосредно врши и смиривањем дискриминисаног лица, извршиоца дискриминације и посматрача.

Ученици и одрасли, као одговорни учесници у образовању, обавезни су да: уважавају и поштују личност и национални, полни, верски, родни, сексуални и све друге аспекте идентитета учесника у образовању, родитеља, запослених и трећих лица; поштују правила установе која се односе на забрану дискриминације и дискриминаторног понашања и принципа једнаких могућности; активно учествују у активностима које се остварују у установи – одељенској заједници, ученичком парламенту и органима и телима, а које су усмерене на превенцију дискриминације и дискриминаторног понашања; својим понашањем не подстичу, не помажу, не изазивају, не доприносе вршењу дискриминације и вређања угледа, части или достојанства личности.

Родитељ је дужан да у најбољем интересу и ученика: сарађује са установом; учествује у мерама и активностима које се планирају, припремају и спроводе ради спречавања дискриминаторног понашања; уважава и поштује личност и све аспекте идентитета свог детета, друге деце, ученика, одраслих, других родитеља, запослених и трећих лица. Родитељ детета и ученика не сме својим понашањем у установи да подстиче, помаже, изазове или на било који начин допринесе дискриминацији и вређању угледа, части или достојанства личности.

ПРОГРАМ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДИСКРИМИНАТОРНОГ ПОНАШАЊА И ВРЕЂАЊА УГЛЕДА, ЧАСТИ ИЛИ ДОСТОЈАНСТВА ЛИЧНОСТИ

Програмом превенције дискриминације и дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности одређују се мере и активности којима се обезбеђује остваривање циљева превенције свих облика дискриминације и дискриминаторног поступања. Програм превенције је део школског програма и развојног плана, а конкретизује се годишњим планом рада установе.

Програм превенције утврђује се на основу анализе стања у остваривању равноправности, распрострањености различитих облика нетолеранције и дискриминације, сагледавања потреба учесника у образовању за додатном подршком, специфичности установе и резултата самовредновања и вредновања квалитета њеног рада. Годишњим планом рада установе, између осталог, опредељују се превентивне активности, одговорна лица и временска динамика остваривања планираних активности.

Програм превенције садржи:

- 1) начине на које се принципи једнаких могућности и недискриминације уграђују и остварују у свакодневном животу и раду установе на свим нивоима, у свим облицима рада (појединац, васпитна група, одељење, ученички парламент, стручни органи и тимови, родитељски састанци, родитељи као појединци и група, савет родитеља);
- 2) начине на које се пружа додатна подршка учесницима образовања и њиховим родитељима из мањинских и осетљивих друштвених група, а нарочито, у случају сметњи у развоју и инвалидитета, здравствених тешкоћа, недовољног познавања српског језика или језика на коме се изводи настава, ризика од напуштања образовања и васпитања и др.;
- 3) стручно усавршавање запослених ради унапређивања компетенција за промовисање и развијање културе људских права, интеркултуралности, толеранције, превазилажење стереотипа и предрасуда код учесника у образовању, рад у мултикултуралној групи, односно одељењу, стварање инклузивног окружења, препознавање дискриминације и целисходно реаговање на дискриминаторно понашање;
- 4) начине информисања о правима, обавезама и одговорностима учесника у образовању у спречавању и заштити од дискриминације и дискриминаторног понашања;

- 5) облике и садржаје рада са учесницима у образовању ради превазилажења стереотипа и предрасуда, развијања свести о опасности и штетним последицама дискриминације, унапређивања толеранције и разумевања, интеркултуралности, уважавања и поштовања различитости и др.;
- 6) облике и садржаје рада са учесницима у образовању који трпе, чине или сведоче дискриминаторно понашање;
- 7) начине, облике и садржаје сарадње са родитељима, јединицом локалне самоуправе, надлежним органима, службама и др.;
- 8) начине поступања у случајевима подношења пријаве установи, односно притужбе Поверенику и кривичне пријаве надлежном органу због дискриминаторског поступања и поступања којима се вређа углед, част или достојанство личности;
- 9) начине праћења, вредновања и извештавања органа установе о остваривању и ефектима програма спречавања дискриминације и дискриминаторног понашања, а нарочито, у односу на:
  - (1) учесталост дискриминаторног понашања и број поднетих пријава, притужби, односно кривичних пријава;
  - (2) распрострањеност различитих облика дискриминације;
  - (3) број лица изложених дискриминаторном понашању;
  - (4) учесталост и број васпитно-дисциплинских поступака против ученика и дисциплинских поступака против запослених због дискриминаторног понашања;
  - (5) број и ефекте предузетих мера и активности које међу учесницима у образовању промовишу толеранцију, уважавање различитости, једнаке могућности и недискриминацију;
  - (6) степен и квалитет укључености родитеља у спречавање свих облика дискриминације и др.;
  - (7) остварене обуке стручног усавршавања за спречавање дискриминаторног понашања и потребе даљег усавршавања.

Ради континуираног праћења ефеката програма спречавања дискриминаторног понашања, школа врши анализу стања у остваривању равноправности и једнаких могућности. У припреми анализа учествују и представници учесника у образовању и родитеља. Анализа се разматра у одељењима (часови одељењског старешине и одељењских заједница), на родитељским састанцима, ученичком парламенту, стручним органима и тимовима и на савету родитеља. Орган управљања разматра и питања дискриминације у оквиру доношења аката школе (развојни план, годишњи план рада, план стручног усавршавања запослених), усвајања извештаја о њиховом спровођењу и разматрања поштовања општих принципа, остваривања циљева образовања и васпитања и стандарда постигнућа, најмање два пута годишње кроз извештаје директора о свом раду и раду установе.

ИНТЕРВЕНЦИЈА

У школи се интервенише у случајевима сумње или утврђеног вређања угледа, части или достојанства личности и дискриминаторног понашања из расистичких, сексистичких, хомофобичних, ксенофобичних, исламофобичних, антисемитских, антициганистичких или других облика дискриминаторног понашања према лицу, а нарочито млађем, слабијем, са сметњама у развоју и инвалидитетом, према родном идентитету, полу, сексуалној оријентацији, раси, боји коже, верској и националној припадности, језику, имовном стању, социјалном и културном пореклу и другим и претпостављеним или стварним личним својствима.

Расизам подразумева уверење и понашање лица или групе лица засновано на ставу да неке расе имају супериорне карактеристике у односу на друге.

Сексизам подразумева уверење и понашање засновано на ставу да је мушки пол супериоран у односу на женски.

Хомофобија и трансфобија подразумева страх, мржњу и нетолеранцију према ЛГБТИ лицима и према сваком понашању које је изван оквира родних улога.

Ксенофобија подразумева интензивно и ирационално исказивање мржње према странцима.

Исламофобија подразумева мржњу, нетрпељивост и предрасуде према исламу и муслиманима.

Антисемитизам подразумева мржњу, нетрпељивост и предрасуде према Јеврејима, као религијској групи или нацији.

Антициганизам подразумева посебан вид расизма усмерен према ромском народу, а идеологија је заснована на историјски потхрањеним идејама о расној надмоћности појединих народа, а који се изражава кроз насиље, говор мржње, изабљивање, стигматизацију и дискриминацију.

Аблеизам подразумева негативне предрасуде у односу на лица са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Родна равноправност подразумева заштиту права лица по основу пола и рода, а родна улога – скуп очекивања заједнице у вези са понашањем лица у односу на његову полну припадност.

Интервенцију чине мере и активности којима се дискриминаторно понашање или вређање угледа, части или достојанства личности (у даљем тексту: дискриминаторно понашање) зауставља, осигурава безбедност учесника у образовном и васпитном процесу (оних који трпе – дискриминисана лица, сведоче или чине – извршиоци дискриминације), смањује ризик од понављања, ублажавају последице за све учеснике и прате се ефекти предузетих мера.

У школи се интервенише у случају сумње и када је утврђено дискриминаторно понашање, и то, када се оно припрема, дешава или се догодило између: учесника у образовању (ученик–ученик, одрасли–одрасли; учесник у образовању – запослени; учесник у образовању – родитељ; учесник у образовању – треће лице у школи); запосленог (запослени – учесник у образовању, запослени–родитељ, запослени–запослени, запослени – треће лице); родитеља (родитељ – учесник у образовању, родитељ–родитељ, родитељ–запослени, родитељ – треће лице); треће лице (треће лице – учесник у образовању, треће лице – родитељ, треће лице – запослени; треће лице – треће лице).

Директор, запослени и трећа лица имају обавезу да препознају дискриминацију, а ако је утврђена, предузму мере и активности у школи према учеснику у образовању прописане Законом.

Директор има обавезу да предузме Законом утврђене мере и активности према запосленом, родитељу и трећем лицу као извршиоцу дискриминације и пријави дискриминацију надлежним државним органима и локалне самоуправе.

У случају дискриминаторног понашања запосленог утврђује се одговорност у дисциплинском поступку, у складу са Законом.

Одговорност родитеља за повреду законске забране дискриминације од стране његовог детета које је ученик школе утврђује се у прекршајном поступку, а на основу Закона. У случају када је родитељ извршилац дискриминације, одговорност се утврђује пред Повереником или у судском поступку, у складу са законом.

Одговорност трећег лица за повреду законске забране дискриминације утврђује се у поступку пред Повереником или у судском поступку, у складу са законом.

Мотив или намера извршиоца дискриминације није од значаја.

МАТРИЦА ЗА ПРОЦЕНУ РИЗИКА ОД ДИСКРИМИНАТОРНОГ ПОНАШАЊА УЧЕСНИКА У ОБРАЗОВАЊУ

Дискриминација у области образовања и васпитања уређена је Законом, а ближи критеријуми за препознавање облика дискриминације прописани су Правилником и обавезују све учеснике у образовном и васпитном процесу на дужност поштовања те забране и уздржавања од свих аката чињења или нечињења који могу да доведу до кршења исте.

Ради предузимања одговарајућих мера и благовременог реаговања на ризике од дискриминаторног понашања учесника у образовању, сачињава се матрица за процену нивоа дискриминације, тако што се уочено дискриминаторно понашање сврстава се у један од три нивоа дискриминаторног понашања, у зависности од:

- 1) узраст учесника у образовању;
- 2) интензитет, трајање и учесталост дискриминаторног понашања;
- 3) облик и начин дискриминаторног понашања – узнемиравање и понижавајуће поступање;
- 4) последица дискриминаторног понашања.

Приликом сврставања у ниво дискриминаторног понашања учесника у образовању према наведеној матрици, место и време извршеног понашања утичу на избор врсте мере и активности које се предузимају у интервенцији.

Када се дискриминаторно понашање догоди ван простора школе, у било које време, а од стране учесника у образовању, школа предузима мере појачаног васпитног рада, без вођења васпитно-дисциплинског поступка. Уколико се дискриминаторно понашање догоди у простору школе у време образовно-васпитног рада и других активности, предузимају се мере појачаног васпитног рада, покреће, води и окончава васпитно-дисциплински поступак, у роковима и на начин утврђен Законом.

Елементи матрице јесу:

- 1) узраст учесника у образовању

Процену тежине облика дискриминације обавља тим за заштиту, полазећи од релација: лице у односу на друго лице истог или приближног узраста; узрасно старијег лицу према млађем лицу и групе лица према лицу, односно групи лица, и то:

- (1) када је понашање учесника у образовању истог или приближног узраста (ученик–ученик, одрасли–одрасли), као и млађег према старијем, квалификује се као први ниво;
- (2) када се узрасно старији учесник у образовању понаша дискриминаторно према млађем лицу, квалификује се као други ниво;
- (3) када група учесника у образовању дискриминаторно понаша према лицу или другој групи, квалификује се као трећи ниво.

- 2) интензитет, трајање и учесталост дискриминаторног понашања

Када се дискриминаторно понашање понавља или продужено траје у односу на исто лице, односно лица са сличним или истим личним својствима (раси, боји коже, националној и верској припадности или етничком пореклу, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, генетским особеностима, здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету) тим за заштиту га квалификује у следећи тежи облик дискриминације.

Поновљена дискриминација, у смислу овог акта, подразумева више пута поновљено понашање лица или групе лица, односно поступање школе, њених органа или тела које је засновано на повређивању личних својстава лица или групе лица, а продужена – која се чине у дужем временском периоду према истом лицу или групи лица.

- 3) облик и начин дискриминаторног понашања – узнемиравање и понижавајуће поступање

Узнемиравање и понижавајуће поступање јесте изговарање речи, односно слање писаних порука или предузимање радњи према лицу или групи лица на основу којих се посредно и са сигурношћу може закључити да вређају њихово достојанство на основу личног својства,

проузрокују осећај понижености, узнемирености или одбачености, шири страх или непријатељство, односно ствара понижавајуће и увредљиво окружење.

Ако узнемиравање и понижавајуће поступање удружено врши група или се оно понавља, односно дуже траје, овакво дискриминаторно понашање квалификује се као дискриминација другог нивоа.

Ако је узнемиравање и понижавајуће поступање изазвало страх или непријатељско, понижавајуће и увредљиво окружење по дискриминисано лице или је довело до искључивања или одбацивања лица или групе лица, дискриминаторно понашање квалификује се као дискриминација трећег нивоа.

4) последица дискриминаторног понашања

Када дискриминаторно понашање доводи или потенцијално може да доведе до угрожавања физичког, односно психичког здравља учесника у образовању, тим за заштиту га квалификује у следећи тежи облик дискриминације.

Уколико је у интервенцију на понашање укључена спољашња заштита (здравствена служба, установа социјалне заштите, полиција, Министарство, надлежна школска управа Министарства, јединица локалне самоуправе, Повереник, правосудни органи и др.) тим за заштиту га увек квалификује као трећи ниво дискриминације.

Покренут прекршајни или судски поступак, не утиче на предузимање интервентних мера и активности.

Примери појединих типичних ситуација дискриминаторног понашања учесника у образовању, су:

- излагање подсмеху учесника у образовању по основу његове националности;
- омаловажавање учесника у образовању или групе по основу њиховог личног својства;
- имитирање хода, говора, изгледа или било какво друго излагање подсмеху учесника у образовању са сметњама у развоју или инвалидитетом;
- ословљавање погрдним називима учесника у образовању или групе, запосленог или родитеља – припадника одређене групе;
- изражавање стереотипа и предрасуда о припадницима одређене групе;
- причање увредљивих и понижавајућих шала и вицева о припадницима одређене групе;
- промовисање родних стереотипа у вези са очекивањима, успесима и достигнућима девојчица и дечака;
- певање увредљивих и понижавајућих песама о припадницима одређене групе;
- слање увредљивих и понижавајућих порука одређеном лицу или групи лица путем СМС-а, ММС-а или друштвених мрежа;
- вербално привилеговање припадника већинске групе лица неоправданим и прекомерним похвалама;
- неоправдано вербално умањивање или снижавање доприноса и успеха припадника мањинске групе;
- игнорисање и избегавање контаката са учесником образовања због његовог личног својства;
- одбијање да седи у клупи са другим учесником образовања због његовог личног својства;
- омаловажавање родитеља ученика по основу личног својства.

Дискриминаторно понашање када је извршилац дискриминације запослени или треће лице у установи

Стављање у неповољнији положај

Стављање у неповољнији положај је свако поступање којим се лице или група лица због свог личног својства ставља у неповољнији положај у било којој активности у процесу образовања и васпитања или у вези са њим.

Тешки облици дискриминације

Тешки облици дискриминације, утврђени законом о забрани дискриминације, као што су: виктимизација, сегрегација, говор мржње, подстицање и удруживање ради вршења дискриминације, физички напад мотивисан мржњом због националне припадности, вере, пола или другог личног својства и сви други облици дискриминације који изазивају нарочито тешке последице по дискриминисано лице, односно групу, сврставају се у трећи ниво.

Виктимизација подразумева шиканирање и малтретирање лица или групе лица која тражи заштиту од дискриминације, која је пријавила или сведочи у корист дискриминисаног лица.

Сегрегација подразумева одвајање припадника одређене групе од других лица или група лица, а у образовању и васпитању – издвајање одређених категорија учесника у образовању у специјалне школе, посебне предшколске и школске објекте, посебне групе, одељења или подгрупе у оквиру одељења, из разлога који није у складу са Законом и посебним законом.

Узнемиравање и понижавајуће поступање учесника у образовању, као извршиоца дискриминације подразумева обраћање лицу или припадницима одређене групе лица и квалификује се као први ниво дискриминације, а говор мржње подразумева обраћање учесника у образовању најширој публици и неодређеном кругу људи, којим се подстиче дискриминација, мржња или насиље против припадника одређене групе.

Ако група учесника у образовању својим удруженим понашањем узнемирава и понижава друго лице или групу, а то понашање се понавља или траје, овај облик дискриминаторног понашања квалификује се као трећи ниво.

Уколико је физички напад мотивисан мржњом, установа предузима и активности као у случајевима насиља трећег нивоа.

ПОСТУПАЊЕ УСТАНОВЕ У СЛУЧАЈУ ДИСКРИМИНАТОРНОГ ПОНАШАЊА УЧЕСНИКА У ОБРАЗОВАЊУ

Установа поступа у складу са овим актом увек када је учесник у образовању дискриминисано лице, извршилац дискриминације, односно сведок.

Сазнање о дискриминаторном понашању у установи може да се добије: опажањем, на основу сумње или информације да се дискриминација припрема, догађа или се догодила. Информација може да се добије непосредно – усмено, у писаном облику, коришћењем дигиталних средстава, поверавањем од самог дискриминисаног учесника у образовању или посредно – од његовог родитеља, вршњака, запослених, трећих лица као сведока, као и на основу анонимне пријаве.

Редослед поступања у интервенцији зависи од тога да ли се дискриминаторно понашање припрема, догађа или се догодило.

Редослед поступања у интервенцији је следећи:

1) Проверавање добијене информације да се дискриминаторно понашање припрема или се догодило обавља се прикупљањем информација – директно или индиректно. Циљ проверавања информације јесте утврђивање одлучујућих чињеница на основу којих се потврђује или одбацује сумња на дискриминаторско поступање. Током прикупљања информација поштују се принципи утврђени Конвенцијом и правила која се примењују у поступцима у којима учествује малолетно лице – дете и ученик.

Установа проверава сваку информацију о дискриминаторном понашању прегледом видео записа, уколико установа има електронски надзор над простором, анонимном анкетом учесника у образовању и на други начин примерен облику и врсти дискриминаторног понашања.

Када родитељ пријави директору непримерено понашање запосленог према његовом детету, директор поступа у складу са Законом.

У случају непотврђене сумње дискриминаторног понашања, појачава се васпитни рад и прати понашање учесника у образовању. Када се потврди сумња, директор и тим за заштиту предузимају мере и активности за повреду законске забране дискриминације.

2) Заустављање дискриминаторног понашања и смиривање учесника јесте обавеза свих запослених у установи, а нарочито најближег присутног запосленог, дежурног наставника, односно васпитача или радника обезбеђења да одлучно прекине све активности, раздвоји и смири учеснике.

У случају да запослени процени да не може сам да заустави дискриминаторно понашање зато што је сукоб високо ризичан, као и због истовременог физичког насиља, одмах ће тражити помоћ.

Након заустављања сукоба, ако се посумња у повређивање дискриминисаног лица, затражиће се пружање прве помоћи, обезбеђивање лекарске помоћи, обавештавање полиције и центра за социјални рад.

Смиривање учесника подразумева, најпре, одвојене разговоре са извршиоцем дискриминације и са дискриминисаним лицем, а ако се процени да је могућ, без опасности по наставак сукоба, и заједно учесницима и родитељима.

3) Обавештавање и позивање родитеља је обавеза школе. Одмах након заустављања сукоба учесника – детета или ученика (као дискриминисаног лица и извршиоца дискриминације) школа обавештава и позива родитеља на пријављени број контакт телефона. Уколико родитељ није доступан, установа одмах обавештава центар за социјални рад.

4) Прикупљање релевантних информација и консултације врше се у школи ради: разјашњавања околности, анализирања чињеница на што објективнији начин, процене нивоа дискриминације, ризика и предузимања одговарајућих мера и активности, избегавања конфузије и спречавања некоординисане акције. Нивои дискриминације, на основу овог акта, за учесника у образовању су: први, други и најтежи – трећи ниво. Процену нивоа увек врши тим за заштиту. Да би извршио правилну процену, тим за заштиту прикупља све релевантне податке, консултује, осим директора, одељењског старешину, дежурног наставника, односно васпитача, радника обезбеђења, другог запосленог као очевица, представника ученичког парламента. Тим за заштиту информисе родитеље и укључује их у појачан васпитни рад и план заштите од дискриминације.

Уколико у току консултација у установи директор и тим за заштиту, услед сложених околности не могу са сигурношћу да процене ниво дискриминације, као и да одреде одговарајуће мере и активности, у консултације укључују надлежне органе и друге организације и службе: Министарство – школску управу, центар за социјални рад, полицију, здравствену службу, Повереника и др.

5) Предузимање мера и активности према учеснику у образовању, и то за све нивое дискриминације. План заштите од дискриминације сачињава се за конкретну ситуацију сваког од нивоа и за све учеснике – дискриминисано лице, извршиоца дискриминације и сведоке. План заштите од дискриминације зависи од: узраста и броја учесника, облика и нивоа дискриминације, последица по лице и колектив и сл.

План заштите од дискриминације садржи: активности усмерене на промену понашања и ставова који су допринели дискриминаторном понашању – појачан васпитни рад и по интензитету примерен повреди законске забране (интензиван), рад са родитељем, васпитном групом, односно одељењском заједницом, укључивањем ученичког парламента и савета родитеља, а по потреби и органа управљања; носиоце тих активности временску динамику; начине којима ће се обезбедити поновно укључивање свих учесника у заједницу. Мере и активности се предузимају укључивањем учесника у образовању, усклађене са његовим развојним могућностима. Када тим за заштиту процени да постоји потреба да се, осим појачаног васпитног рада или васпитног рада који у

интензитету одговара потребама ученика, прилагоди и образовно-васпитни рад, предложиће тиму за пружање додатне образовне подршке припрему индивидуалног образовног плана.

План заштите од дискриминације сачињава тим за заштиту заједно са одељењским старешином, односно васпитачем, психологом, педагогом (уколико нису чланови тима за заштиту), директором и родитељем, а по потреби и са другим надлежним организацијама и службама. У припрему плана заштите, када год је могуће, школа ће укључити представнике одељењске заједнице, односно групе, ученичког парламента, као и учеснике у дискриминацији.

План заштите укључује и информације о мерама и активностима које установа предузима самостално, у сарадњи са другим надлежним организацијама и службама и када друге надлежне организације и службе спроводе активности самостално. Када су у мере и активности укључене друге организације и службе, одређују се задаци, одговорна лица, динамика и начини међусобног извештавања.

За сваки процењени ниво дискриминације директор установе подноси пријаву надлежним органима, организацијама и службама и обавештава Министарство – надлежну школску управу, у року од 24 сата од догађаја. Пре пријаве обавља се разговор са родитељима, осим ако тим за заштиту, полиција или центар за социјални рад процене да тиме може да буде угрожен најбољи интерес детета и ученика.

Уколико је комуникација са медијима неопходна, одговоран је директор, осим ако постоји сумња или је утврђено да је директор извршилац дискриминације. У том случају комуникацију са медијима остварује председник органа управљања.

б) Праћење ефеката предузетих мера и активности прати школа (одељењски старешина, васпитач, тим за заштиту, психолог и педагог, ако нису чланови тима) ради провере успешности, даљег планирања заштите и других активности установе. Школа прати понашање учесника у образовању које је дискриминисано лице и које је извршилац дискриминације, али и оних који су индиректно били укључени (сведоци).

Прати се и укљученост родитеља и других надлежних органа, организација и служби. Ефекте предузетих мера прате и надлежне службе Министарства.

ПОСТУПАЊЕ ШКОЛЕ У СЛУЧАЈУ ДИСКРИМИНАТОРНОГ ПОНАШАЊА ЗАПОСЛЕНОГ ПРЕМА УЧЕСНИКУ У ОБРАЗОВАЊУ

Школа поступа у складу са Законом и овим актом када је запослени извршилац дискриминације, а дискриминисано лице, односно сведок–учесник у образовању.

Сазнање о дискриминаторном понашању запосленог у школи може да се добије: опажањем, сумњом или информацијом да се дискриминација припрема, догађа или се догодила. Информација може да се добије непосредно – усмено, у писаном облику, као и на основу анонимне пријаве, коришћењем дигиталних средстава, поверавањем од самог дискриминисаног учесника у образовању или посредно – од његовог родитеља, вршњака, других запослених или трећих лица као сведока.

Редослед поступања у интервенцији зависи од тога да ли се на основу информације дискриминаторно понашање запосленог припрема, догађа или се догодило.

Редослед поступања у интервенцији је:

- 1) Заустављање дискриминаторног понашања је обавеза сваког лица које има сазнање о дискриминаторном понашању да реагује прекидањем таквог поступања запосленог и позивањем помоћи.
- 2) Смиривање ситуације подразумева обезбеђивање сигурности и подршке за учесника у образовању.

- 3) Обавештавање и позивање родитеља и одељењског старешине одвија се паралелно са заустављањем поступања и смиривањем учесника, са најминималнијим временским размацама.
- 4) Подношење пријаве директору установе ради покретања поступка у коме се прикупљају информације о дискриминаторском поступању запосленог и на основу релевантних чињеница предузимају мере у складу са Законом. Тим за заштиту предузима мере и активности у односу на дискриминисано лице, односно лица – учесника у образовању.
- 5) Консултације тима за заштиту које се одвијају ради прикупља свих релевантних чињеница за доношење плана заштите од дискриминације и праћењу ефеката мера за учесника у образовању као дискриминисано лице. Тим за заштиту по потреби обавља консултације са одговарајућим стручњацима и установама и укључује надлежне службе. Одељењски старешина, у сарадњи са тимом, информира родитеље и укључује их даље у васпитни рад или план заштите.
- 6) Обавештавање Министарства – надлежне школске управе, од стране директора установе у року од 24 сата од извршеног, односно од сазнања о дискриминаторном понашању запосленог према учеснику у образовању и на основу релевантних чињеница покреће и води дисциплински поступак, у складу са Законом.
- 7) Праћење ефеката предузетих мера заштитних мера према дискриминисаном лицу и сведоку–учеснику у образовању врши се континуирано.
- У случају када дискриминаторно понашање испољава лице која није запослено у установи, кораци су исти, уз обавезу установе да поднесе притужбу Поверенику. Тим за заштиту може да предложи план заштите учесника у образовању и активности у вези са едукацијом родитеља, односног трећег лица које није запослено у установи.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ
-Евалуација-анализа реализације програма за заштиту ученика за протеклу школску годину: - Анализа стања у школи -Израда програма за заштиту	јун	Директор, педагог, Тим, одељењске старешине
- Упознавање са Програмом заштите	август	Директор, педагог, Тим
Упознавање ученика и родитеља са ненасилном комуникацијом Предавање за ученике од првог до четвртог разреда на тему „Безбедност деце у саобраћају„	септембар	Одељењске старешине, представници МУП-а
Предавање за ученике 5.разреда на тему“Заштита деце од насиља,дроге...“ Обележавање Дечје недеље – у циљу превенције гледање едукативног филма	октобар	Одељењске старешине, представници МУП-а
Дан толеранције (час грађанског и веронауке); едукативно-стимулативна радионица Састанак Тима за заштиту	новембар	Тим, педагог, психолог наставник грађанског, веронауке
Упознавање с различитим културама (обележавање Дана толеранције)	новембар	Ученички парламент, едукативно-стимулативне радионице
Јавни час о холокаусту (последнице најтежег облика насиља у историји човечанства) Свет око нас – односи у породици	новембар	Наставник историје, одељењске старешине млађих разреда

Литерарни конкурс на нивоу школе. Тема: <i>Друг није мета</i> . Најбољи рад биће награђен. Ликовни конкурс на нивоу школе. Тема: <i>Друг није мета</i> . Најбољи рад биће награђен. Састанак Тима	децембар	Наставници српског језика, ликовне културе и учитељи, Тим
Анкета за ученике седмог и осмог разреда- истраживање о информисаности ученика о дрогама и наркоманији и њиховој штетности	децембар	Педагог, психолог
Недеља лепих порука (панои у холу школе)	фебруар	Ученици
"Играј за живот – дрога не" - предавање	фебруар/март	Одељењске старешине осмог разреда, педагог и психолог
Час географије: упознавање с обичајима и различитим културама	март/април	Наставник географије
Спортски дан посвећен безбедном и сигурном окружењу	мај	Наставници и ученици
Евалуација Програма прегледом документације и резултати истраживања; измене у Програму	јун/јул	Тим
Подстицање толеранције, ненасилне комуникације и културе уважавања на часовима одељењског старешине и реализација свих активности везаних за пројекат „Подстицање демократске културе у школама“	током године	Одељењске старешине, предметни наставници педагог, психолог
Примена утврђених поступака и процедура у ситуацијама насиља и дискриминације	током године	Тим
Евидентирање случајева, врсте и учесталости		Тим
Сарадња са релевантним службама		Тим
Подршка ученицима који трпе насиље и дискриминацију		Педагог, одељењски старешина
Рад са ученицима који врше насиље и дискриминацију		Педагог, одељењски старешина
Оснаживање ученика који су посматрачи насиља и дискриминације да конструктивно реагују		Педагог, одељењски старешина
Саветодави рад са родитељима ученика који трпе или врше насиље и дискриминацију		Педагог, одељењски старешина
Праћење ефеката преузетих мера		Тим

ПРОГРАМ ПРЕВЕНЦИЈЕ ДРУГИХ ОБЛИКА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

Циљ програма је допринос смањењу ризичних облика понашања.

Задатак програма је упознавање ученика са последицама ризичних облика понашања (алкохолизам, наркоманија- употреба психоактивних супстанци, зависност од видео-игара и коцкања, трговина људима).

Индикатори делинквентне активности социопатског понашања су:

- бежање са часова
- напуштање школе у току школске године
- прекид школовања
- непожељни облици понашања
- скитање
- просјачење
- коцкање
- беспосличарење
- силецијство (дрско понашање)

- припадање девијантним групама

Особине личности деликвената су најчешће генетски предодређене, а социјална средина углавном стимулише и усмерава њихове манифестације.

На ученике који показују овакво понашање у нашој школи деловаће се на следећи начин:

- **педагошким поступцима:** критика (оцењивање понашања), контрола, надзор, буђење нових мотива, упућивање опомена - укор, забране, етички разговор, стварање идеала, упоређивање, договор, подстицај, обећање, савет, похвала, награда итд.

Ови педагошки контакти оствариће се преко индивидуалних разговора са ученицима од стране одељењских старешина, предметних наставника, педагога школе и директора школе, а реализоваће се у оквиру редовне наставе и ваннаставних активности

- **васпитним радом у школи:** односи се на наставни процес у коме ученик треба да буде стално ангажован. Да се активнијим приступом настави, односно избором одговарајућих метода, облика и средстава рада ученик посматра као целовита, интегрисана личност, да се ученик уважава као личност, да се узму у обзир његове индивидуалне карактеристике, да се води рачуна о мотивацији за учење, да подстиче његов развој уопште, а не само на усвајање градива. Једино оваквим приступом омогућује се осећај успешности и уважавања личности сваког ученика. Конкретизација овог дела оствариће се у оквиру редовне наставе и у оквиру слободних активности, а реализатори биће наставници, одељењске старешине и педагог школе.

- **улогом наставника:** наставник је онај који све ово треба да организује и у томе има незаменљиву улогу. Он је у улози руководиоца одељења, а његови задаци су планирање, програмирање, организовање, активирање ученика, праћење и вредновање рада ученика.

- **функцијом одељењског старешине:** суштина функције одељењског старешине огледа се у стварању услова за подстицање и развој сваког ученика у развијању правилног односа према раду, стваралаштву, слободи и моралној аутономији. Функција одељењског старешине је интегрална. Педагошка функција доминира над организационом и административном. У односу према ученицима одељењски старешина треба да је спреман да помаже свим ученицима, да има једнак третман према ученицима, да је објективан у процењивању, да уважава мишљења и ставове ученика, да је способан да се стави у ситуацији ученика. Рад са ученицима подразумева упознавање здравственог и материјалног статуса, услова живота и рада, упознавање свих потенцијала ученика, примењивање индивидуалних примерених поступака према сваком ученику; саветовање и усмеравање, укључивање ученика према интересовањима у процесу припремања наставе, неговање односа у колективу, развијању добрих социјалних односа.

Одељењски старешина сарађује са Одељењским већем, свим наставницима, педагогом школе и директором школе. Предвиђене теме из ове области одељењски старешина реализоваће самостално или уз сарадњу са педагогом школе или другим стручњацима у зависности од теме на часовима одељењског старешине и одељењским заједницама ученика.

Поред улоге одељењског старешине и осталих наставника на правилан развој ученика, а у циљу спречавања непожељног понашања ученика имаће и ваннаставне активности, слободне активности, друштвено-користан рад, рад педагога школе, интензивна сарадња школе и породице а у складу са Годишњим програмом рада школе.

ПРОГРАМ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ

Циљ програма је да омогући ученицима да стекну свеобухватнији увид у сопствене склоности и путеве који их повезују са реалним светом рада.

Школа у сарадњи са установама за професионалну оријентацију помаже родитељима, односно другим законским заступницима и ученицима у избору средње школе и занимања, према склоностима и способностима ученика и у том циљу прати њихов развој и информиса их о карактеру и условима рада појединих занимања. Ради праћења индивидуалних склоности ученика и пружања помоћи ученицима и њиховим родитељима, односно другим законским заступницима у избору средње школе и занимања, школа формира тим за професионалну оријентацију, у чијем саставу су стручни сарадници и наставници. Тим за професионалну оријентацију реализује

програм професионалне оријентације за ученике седмог и осмог разреда. Основни циљ професионалне оријентације је упознавање ученика са светом занимања, упознавање са различитим пословима и професијама у којим се ти послови обављају и 26 развијање свести код ученика о личним склоностима и интересовањима и способностима за бављење одређеним пословима и занимањима. Реализује се кроз различите садржаје у оквиру редовне и додатне наставе, слободне активности, посете, наставу у природи, излете и екскурзије. Крајњи циљ је да се ученици добро процене своје способности и интересовања, стекну правилан став о радном ангажовању и оспособе да самостално одаберу наставак школовања. Интензивне активности у овој области раде се са ученицима седмог и нарочито осмог разреда и овде су наведене те активности:

V разред

- Наставља се континуирано праћење развоја психо-физичког развоја ученика од стране педагошкопсихолошке службе и предметних наставника у оквиру предмета који предају.
- Информисање ученика о занимањима која су повезана са наставним садржајима одговарајућих предмета, мотивисање за рад и учење.
- Актуелизирање наставе и повезивање садржаја са животом (приликом припремања за часили приликом рада) наставник бира садржаје који указују на одређено занимање у области предмета који предаје.
- Оспособљавање ученика за програмирање својих дневних обавеза и радних задатака, планирање и коришћење слободног времена.
- У раду са родитељима и даље инсистирати на неговању радних навика у породици и навика учења.

VI разред

- Ликовни и литерарни радови на тему професионалне оријентације.
- Утврђивање склоности и интересовања за бављење одређеним пословима кроз додатни рад и слободне активности.
- Упознавање ученика са значајним факторима успешног избора занимања.
- Професионално усмеравање и откривање талентованих ученика.
- Упознавање родитеља са задацима професионалног васпитања и усмеравања ученика овог узраста - о потреби постепеног повећања обима обавеза у породици у односу на раније године.

VII разред

- Проширивање стеченог знања о занимањима преко наставе хемије која се појављује као нови предмет.
- Запажање и утврђивање ученичких склоности и интересовања кроз садржаје додатног рада и слободног избора за рад у секцијама.
- Упознавање ученика са факторима успешног избора занимања (социопсихолошки и медицински).
- Организацијом додатног рада и других активности пратити склоности и интересовања талентованих ученика као и успехе које постижу у оквиру различитих такмичења на нивоу школе, града и општине.
- Упознавање родитеља са њиховом улогом у професионалном одређивању деце и сузбијање нереалних амбиција.

VIII разред

- Упознавање ученика са концепцијом средњих школа.
- Рад са ученицима који имају проблема у професионалном одређењу (професионално саветовање).
- Посете установама и радним организацијама са различитим занимањима и стручним профилима кадрова.
- Професионално информисање и усмеравање ученика који имају тешкоће у развоју, као и талентованих ученика.
- Прикупљање материјала и опремање паноа за информисање ученика о избору занимања.

- Анализа професионалног интересовања ученика и повезивање са стварним могућностима.
- Обавештавање ученика и родитеља о условима уписа, начину и роковима конкурсања у средњим школама.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Разред	Програмски садржаји	Потребно време	Месец	Методе и облици	Носиоци активности	Врста часа
V	Квиз знања	1 час	IX, X	дијалог, такмичење	одељењски старешина	ЧОС
	Нацртај занимање своје омиљене личности	2 часа	III, IV	цртање	наставник ликовне к.	Ликовна култура
	Шта бих волео да будем а шта не и зашто?	1 час	IV, V	писмена вежба	наставник српског језика и књ.	Српски језик и књ.
	Прављење албума занимања	По потреби	Током године	прикупљање фотоса, разговор	одељењски старешина	ЧОС
VI	Личност којој се дивим	1 час	IX, X	разговор	ОС	ЧОС
	Мој будући позив	1 час	III, IV	сликање	наставник ликовне културе	Ликовна култура
	Филм који сам гледао-ла	1 час	IV, V	разговор о занимању	ОС	ЧОС
	Мој циљ у будућности	1 час	V	писмени састав	наставник српског језика и књ.	Српски језик и књ.
VII	Дискусија о пожељним и непожељним занимањима	1 час	IX, X	Разговор	ОС, педагог	ЧОС
	Мој будући позив	1 час	III, IV	сликање	наставник ликовне културе	Ликовна култура
	Мој портрет	1 час	V	писмени састав	наставник српског језика и књ.	Српски језик и књ.
	Посете предузећа "Нектар"	По договору	Током године	посета	директор, ОС, педагог	Слободне активности
	Опиши животни пут особе којој се дивиш	1 час	Током године	реферат	одељењски старешина	ЧОС
VIII	Фактори професионалног опредељења	1 час	IX, X	предавање разговор	ОС, педагог	ЧОС
	Анкета о избору занимања	1 час	III	анкета	ОС, педагог	ЧОС
	Моје будуће занимање	1 час	III, IV	сликање	наставник ликовне културе	Ликовна култура
	Сусрет са средњошколцима	2 часа	IV, V	разговор	ОС, педагог	Слободне активности
	Шта би желео да будем	1 час	V	писмени састав	наставник српског језика и књ.	Српски језик и књ.
	Посета предузећу "Нектар"	По договору	Током године	посета	директор, ОС, педагог	Слободне активности
	Саветовање ученика и родитеља	По договору	Током године	предавање	ОС, педагог	ЧОС
	Професионално саветовање неопређених ученика	По договору	III, V	саветовање	психолог, тржиште рада	ЧОС и посебни термини

Информисање	По потреби	V	разговор	координатор	ЧОС и посебни термини
-------------	------------	---	----------	-------------	-----------------------

Програм професионалне оријентације оствариваће се на часовима одељењских старешина, грађанског васпитања, редовне наставе, слободних наставних активности и ваннаставних активности. Посебна пажња поклања се ученицима седмог и осмог разреда.

ПРОГРАМ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ

Циљеви програма су стицање знања, формирање ставова и понашања ученика у вези са здрављем и здравим начином живота и развојем хуманизације односа међу људима, унапређивање хигијенских и радних услова у школи и елиминисање утицаја који штетно делују на здравље, остваривање активног односа и узајамне сарадње школе, породице и заједнице на развоју, заштити и унапређењу здравља ученика.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1. Стварање што повољнијих хигијенских услова у школи и њихово одржавање у току године	Сви запослени	током целе године
2. Систематски преглед ученика	Школски диспанзер и одељенске старешине	према распореду здравствене службе
3. Лекарски преглед ученика пред одлазак на екскурзије и спортска такмичења	Школски диспанзер и одељенске старешине	током целе године
4. Систематски преглед зуба ученика	Школски диспанзер и одељенске старешине	током целе године
5. Праћење породичних и социјалних прилика ученика	Одељенске старешине	током целе године
6. Предавање за ученике и родитеље	Здравствени радници	током целе године

Здравствена заштита ученика обухвата:

- праћење развоја ученика, анализа здравственог стања ради раног откривања болести (систематски и контролни прегледи);
- спровођење мера вакцинације, контрола колективне исхране, предузимање противепидемиолошких мера;
- рану дијагнозу и лечење зубног каријеса;
- надзор над школском средином (хигијенско-санитарног стања воде, хигијена просторија);
- контролу здравственог стања свих радника школе;

ПРОГРАМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Циљеви програма су понашање ученика и раувој хуманизације међу људима, елиминисање утицаја који штетно делују на понашање, подстицање социјалног сазнања,

превенција малолетничке деликвенције, развијање односа другарства и сарадње са вршњацима и одраслима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1.Праћење породичних и социјалних прилика ученика	Одељенске старешине, педагошка служба, Црвени крст,	током целе године
2.Омогућавање бесплатних уџбеника и школског прибора	Одељенске старешине, педагошка служба	септембар
3.Омогућавање бесплатних ужина	Одељенске старешине, локална самоуправа	током целе године
4.Обезбеђивање бесплатних одлазака на екскурзије, излете и ученичка путовања	Одељенске старешине, педагошка служба, Црвени крст, локална самоуправа	током целе године
5.Обезбеђивање донација у виду одеће, хране и средстава за личну хигијену	Одељенске старешине, педагошка служба, Црвени крст,	током целе године

Социјална заштита сиромашних ученика спроводи се преко ученичких организација: Подмладак црвеног крста и Ученичка задруга. Овим ученицима омогућава се исхрана у ђачкој кухињи, обезбеђивање уџбеника и школски прибор, одлазак на екскурзије и слично. Посебним плановима ових организација одређена је динамика спровођења акција и обезбеђивања средстава.

ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Циљ овог програма је да упозна ученике са последицама промене природне средине и потреби да се брину о заштити животне средине, као цивилизацијској обавези човечанства. Неопходно је да се од првог до осмог разреда врши доградња моралних принципа ученика у односу на природу и окружење, подизањем еколошке свести и вежбањем еколошки прихватљивог понашања.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1.Обнављање и уређивање биљака у школи	Одељенске старешине, наставници биологије, помоћно особље	током целе године
2.Организовање сакупљања старе хартије, пет амбалаже и лименки	Одељенске старешине, наставници биологије, помоћно особље	током целе године
3.Чишћење и уређење зелених површина и школског дворишта	Одељенске старешине, наставници биологије, помоћно особље	током целе године
4.Тематско уређење паноа по кабинетима	Одељенске старешине, наставници	током целе године
5.Уређење ентеријера школе (фарбање зидова, ходника, учионица и др. школског простора)	Помоћно особље	током целе године
6.Излагање ученичких радова у холу школе	Наставници, учитељи, помоћно особље	током целе године

7.Едукација ученика путем еколошких радионица	Наставници биологије	током целе године
8.Обележавање Дана планете Земље	Наставници биологије, одељенске старешине	мај
9.Обележавање Светског дана заштите животне средине и редовно одржавање зелених површина	Наставници биологије, одељенске старешине	јун

Опште је познат значај зелених површина и утицај зеленила на човека.

Заштита школског простора од буке, аерозагађења доприносе васпитно – наставној функцији јер ће кроз ботаничко упознавање врста дрвећа, жбуња и цвећа и њихових корисних функција развијати код деце љубав према биљкама и природи уопште.

Естетско уређено двориште и атрактивно обликовано зеленило допуњују васпитни ефекат буђењем и развијањем племенитих осећања код младих да воле, цене и уживају у окружењу лепо обликованог природног амбијента.

ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ЛОКАЛНОМ САМОУПРАВОМ

Циљ овог програма јесте улагање у образовање и модернизацију наставног процеса доприноси квалитетнијем усвајању знања, потпунијем активирању ученика у што већем броју разних активности као и изграђивању угледа школе.

Школа прати и укључује се у дешавања на територији јединице локалне самоуправе и заједно са њеним представницима планира садржај и начин сарадње, нарочито о питањима од којих зависи развитак школе.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
1.Омогућити унапређивање услова за бављење спортом (изградња спортских полигона, куповина спортских реквизита, финансирање разних спортских такмичења...)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
2.Уређење школског дворишта у коме ће ученици остваривати и разноврсне ваннаставне активности (мини бина на отвореном за извођење представа, приредба...)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
3.Обезбедити бесплатан превоз ученика	Директор	током целе године
4.Стварање услова за унапређење безбедности ученика у школи и школском дворишту (школско обезбеђење, школски полицајац)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
5.Обезбедити адекватну заштитну опрему за безбедност ученика на путу до школе(рефлектујуће прслуке, капе, кад је киша, ноћ)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
6.Обезбедити безбедно кретање ученика на путу до школе(изградња лежећих полицајаца)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
7.Омогућити пласирање уметничког и забавног програма оствареног кроз радионице, секције и друге облике рада (Продаја литералних радова, извођење представа...)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
8.Стварање фондације за талентоване ученике ради веће афирмације истих (било који вид награђивања ученика)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године

9.Омогућити средства за техничку опремљеност школе(проширен и адекватан простор за примену савремених метода и иновација у настави као и стварање услова за извођење целодневне наставе)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
10.Обезбедити средства за увођење рачунара у свим учионицама нижих и у скоро свим кабинетима виших разреда	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
11.Опремање савременим наставним средствима (глобуси, добро опремљени кабинети за биологију, хемију...)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
12.Опремање школске библиотеке савременом литературом и обогатити је стручном литературом	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
13.Омогућити социјалну заштиту деце, нарочито осетљиве групе (помоћ у виду хране, гардеробе,школског прибора...)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
14.Обезбедити средства за подстицање припаднике ромске популације за укључивање већег броја деце у школско образовање(бесплатне књиге, свеске, аутобуске карте, узина..)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
15.Обезбедити услове за ангажовање деце кроз различите институције за додатно образовање (музичко, драмско...)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
16.Омогућити унапређење положаја деце са сметњама у развоју и стварање могућности за њихово равноправно учешће у друштву (омогућити материјална средства која ће на било који начин побољшати рад и наставу за ову децу)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
17.Обезбедити средства за стручна усавршавања просветних радника кроз разне програме обуке (бесплатни семинари,разни курсеви...)	Директор, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
18.Обезбедити учешће на јавним конкурсима	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године
19.Учествује у прославама на територији локалне самоуправе(дечја недеље, Видовдански дани..)	Директор, педагог, психолог, Школски одбор, Савет родитеља, Бачки парламент	током целе године

ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ПОРОДИЦОМ

Циљеви програма су подизање партнерства родитељ, односно старатељ-школа на виши ниво, пружање помоћи и подршке родитељима, односно старатељима при обављању педагошке функције.

Програм обезбеђује складно деловање породице и школе, квалитетну сарадњу родитеља, односно старатеља и школе засновану на принципима међусобног разумевања, поштовања и поверења, позитивну интеракцију наставник-родитељ, односно старатељ, детаљно информисање, саветовање, укључивање родитеља, односно старатеља ученика и њихово укључивање у наставне и остале активности школе и консултовање у доношењу одлука око безбедносних, наставних, организационих и финансијских питања с циљем унапређивања квалитета образовања и васпитања, као и обезбеђивања свеобухватности и трајности васпитно-образовних утицаја.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	ОБЛИК РАДА	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ
<p>1. Међусобно информисање родитеља и наставника о :</p> <ul style="list-style-type: none"> - условима живота у породици, школи, средини; - односима у породици; - здравственим и психофизичким стањем детета - резултатима учења, понашања; - упознавању са организацијом рада у школи, могућностима контактирања са учитељем и стручним службама у школи; календару одржавања родитељских састанака и Дану отворених врата - правилнику понашању родитеља и ученика у школи - успех ученика, изостајање са наставе и понашање ученика 	Разговор, предавања, индивидуални разговори	Одељењске старешине, родитељи, педагог, психолог
<p>2. Укључивање родитеља у радионицама и предавањима које се организују у школи са циљем успешнијег остваривања васпитне улоге породице:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Значај партиципације родитеља у подстицању квалитета образовања; - Родитељи су савезници у остваривању најбољег интереса деце; - Партиципација као важно мерило за процену квалитета рада установе <ul style="list-style-type: none"> ▪ здравствено васпитање (здравствена заштита и превентива, хигијенске навике); ▪ психолошко образовање (психолошке карактеристике детета у основној школи, проблеми учења); ▪ педагошко образовање. 	Предавања, радионице	Лекар, педагог, психолог, наставници биологије
<p>3. Сарадња са родитељима у реализацији неких задатака и делова програма школе и то:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ учешће у решавању социјалних и здравствених проблема ученика; ▪ учешће у организовању слободног времена, акција друштвено – корисног рада итд. ▪ Предузимање адекватних мера у оквиру породице како би се успех задржао или побољшао ▪ Како родитељи могу да помогну својој деци при избору занимања (VIII) ▪ Успех у школи и избор средње школе и будућег занимања (VIII) 	Родитељски састанци, радионице акције	Одељењске старешине, ученици, педагог, психолог
<p>4. Активности за родитеље:</p> <ul style="list-style-type: none"> • узајамна подршка родитеља; • образовне активности (радионице, семинари, трибине, курсеви,...); • социјалне активности (дружење у школи, прославе, годишњице, излети...); • спортске активности (тимови деце и родитеља, родитељски тимови); • упућивање на могућност локалне заједнице;• коришћење школске библиотеке за родитеље... 	Састанци, предавања, разговор	Родитељи, ученици, наставници, педагог, психолог
<p>5. Појачан рад и сарадња са родитељима ученика ромске популације</p> <ul style="list-style-type: none"> - Организовање родитељских састанака са родитељима ромске националности са предавањем "Значај редовног похађања школе" - Састанак са представницима удружења "Ром" и њихово укључивање у мотивисању родитеља и ученика за редовно похађање наставе 	Састанци	Одељењске старешине, педагог, психолог, родитељи

6. Појачан рад и сарадња са родитељима чија деца остварују ИОП - Одржавање састанака после сваког класификационог периода са родитељима деце са посебним потребама ради евалуације оствареног плана и утврђивања исхода које су деца постигла у протеклом периоду - Индивидуална помоћ родитељима по позиву	Разговори, састанци	Родитељи, одељењске старешине, педагог, психолог
--	---------------------	--

ОБЛИЦИ САРАДЊЕ ПОРОДИЦЕ И ШКОЛЕ

АКТИВНОСТИ	ОБЛИК РАДА	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ
а) ПИСАНА КОМУНИКАЦИЈА: • Огласна табла; • брошуре; • белешке о детету; • кутија за сугестије; • извештај о дечјем напретку; • ученички портфолио; • сајт школе • “кутија “ за сугестије родитеља; б) НЕПОСРЕДНА КОМУНИКАЦИЈА: • посете родитеља школи; • сусрети приликом доласка деце у школу; • телефонски позиви; • индивидуални разговори; • родитељски састанци; • отворена врата; • учешће у тимовима школе; • учеће у пројектима школе;	Акције	Родитељи, наставници,

ПРОГРАМ ЕКСКУРЗИЈА

Циљ екскурзије, као облика образовно-васпитног рада, јесте да допринесе остваривању циљева и задатака образовања и васпитања, циљева и задатака наставних предмета, као и непосредно упознавање с појавама и односима у природној и друштвеној средини, с културним, историјским и духовним наслеђем и привредним достигнућима.

Задаци екскурзије су:

- продубљивање, проширивање и обогаћивање знања и искустава ученика,
- повезивање и примењивање знања и умења,
- развијање љубави према отаџбини, њеној историји, култури и природним лепотама, неговање позитивног односа према свим њеним грађанима и њиховим националним, културним, етичким и естетским вредностима,
- неговање солидарности, хуманизма, другарства и осећаја заједништва,
- успостављање непосреднијих односа између наставника и ученика и ученика међусобно,
- проучавање објеката и феномена у природи,
- уочавање узрочно-последичних односа у конкретним природним и друштвеним условима,
- упознавање с начином живота и рада људи појединих крајева,
- развој и практиковање здравих стилова живота,
- развијање свести о значају одрживог развоја и изграђивање еколошких навика и навика заштите животиња,
- развијање способности проналажења, анализирања и саопштавања информација из различитих извора,
- оснаживање ученика у професионалном развоју,
- подстицање самосталности ученика и одговорности за сопствено понашање,
- развијање способности оријентације у простору.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Други циклус основног образовања и васпитања

У складу с наставним програмом, на екскурзијама се могу реализовати следећи програмски садржаји:

Посете које омогућавају упознавање са природним лепотама, природно-географским и друштвено-географским одликама Србије (планине, реке, језера, бање, биљни и животињски свет, заштићени природни објекти и национални паркови, становништво, народи и етничке заједнице у Србији...).

Обилазак праисторијских, античких, средњовековних, нововековних и локалитета савременог доба, обилазак Београда, престонице Србије, обилазак установа културе у Србији.

На предлог директора школе Наставничко веће је формирало комисије за израду програма екскурзија, које су дале свој предлог. Одељењска и стручна већа су разматрала предложени програм и дали своје мишљење, а затим је Савет родитеља разматрао програм и план екскурзија на који је дао своју сагласност. На основу тога Наставничко веће је усвојило програм екскурзија који јесаставни део Годишњег програма рада школе.

ПРОГРАМ ЕКСКУРЗИЈА				
Разред	Образовно- васпитни циљеви и задаци	Садржаји по којима се постављени циљеви остварују		Релација (путни правци)
V	-Непосредно упознавање појава и односа у природној и друштвеној средини; -упознавање културног наслеђа и привредних достигнућа; -уочавање узрочно последичних односа у конкретним природним и друштвеним условима; -развијање интересовања за природу и еколошке навике; -упознавање живота и рада људи у појединим крајевима; -развијање позитивног односа према: националним, културним и естетским вредностима. -неговање позитивних социјалних односа (другарство)	-Упознавање са природним лепотама, природно географским и друштвено географским одликама; -обилазак праисториских, античких, средњовековних, нововековних и локалитета савременог доба (Лепенски вир, Виминацијум, Феликс Ромулијана, Смедеревска тврђава, Мокрањчева кућа, ергела Љубичево, ХЕ Ђердап) -обилазак установа културе (завичајни музеј Крајне -подстицање испољавања позитивних емоционалних доживљаја.	1. Дан: Владичин Хан - Параћин – Зајечар – Феликс Ромулијана, Гамзиградска бања – Неготин, Мокрањчева кућа, Музеј крајне – Кладово, ХЕ Ђердап; ноћење у хотелу Лепенски вир 2. дан: Обилазак археолошког налазишта Лепенски вир, Виминацијум код Костолца, ергеле Љубичево и смедеревске тврђаве - Владичин Хан	Владичин Хан - Параћин – Зајечар – Неготин, – Кладово - Лепенски вир – Костолац – Пожеревац – Смедерево - Владичин Хан
VI	-Непосредно упознавање појава и односа у природној и друштвеној средини; -упознавање културног наслеђа и привредних достигнућа; -уочавање узрочно последичних односа у конкретним природним и друштвеним условима;	-Упознавање са природним лепотама, природно географским и друштвено географским одликама; -обилазак средњовековних, нововековних и локалитета савременог доба (манастири Жича и	1. дан: Владичин Хан – манастир Љубостиња – Краљево, манастир Жича – Пожега – Мокра Гора, Дрвенград – Златибор 2. дан: парк Авантура –	Владичин Хан - манастир Љубостиња, Жича, - Пожега - Мокра Гора, Дрвенград – Златибор – Овчарско-

	<p>-развијање интересовања за природу и еколошке навике; -уознавање живота и рада људи у појединим крајевима; -развијање позитивног односа према: националним, културним и естетским вредностима. -неговање позитивних социјалних односа (другарство)</p>	<p>Љубостиња, манастир Благовештење, Дрвенград, Парк Авантура) -подстицање испољавања позитивних емоционалних доживљаја.</p>	<p>Овчарско-Кабларска клисура, посета манастиру Благовештење - Врњачка Бања - Владичин Хан</p>	<p>Кабларска клисура - Врњачка Бања – Владичин Хан</p>
VII	<p>-Непосредно упознавање појава и односа у природној и друштвеној средини; -уознавање културног наслеђа и привредних достигнућа; -уочавање узрочно последичних односа у конкретним природним и друштвеним условима; -развијање интересовања за природу и еколошке навике; -уознавање живота и рада људи у појединим крајевима; -развијање позитивног односа према: националним, културним и естетским вредностима. -неговање позитивних социјалних односа (другарство)</p>	<p>-Упознавање са природним лепотама, природно географским и друштвено географским одликама; -обилазак нововековних и локалитета савременог доба (Карађорђевићев конак, маузолеј Карађорђевића, црква Светог Ђорђа, Петрова кућа, Спомен парк Шумарице, музеј 21. октобар), -обилазак установа културе (музеј 21. октобар) -подстицање испољавања позитивних емоционалних доживљаја.</p>	<p>1. дан: Владичин Хан – Крагујевац, Спомен парк Шумарице, музеј 21. октобар, - Топола, маузолеј Карађорђевића, црква Светог Ђорђа, Карађорђевићев конак, Петрова кућа - Буковичка бања - Ваљево 2. дан: обилазак Бранковине – Вишеград – Чачак, обилазак града – Владичин Хан</p>	<p>Владичин Хан – Крагујевац, - Топола - Буковичка бања - Ваљево 2. дан: Бранковина - Вишеград – Чачак, – Владичин Хан</p>
VIII	<p>-Непосредно упознавање појава и односа у природној и друштвеној средини; -уознавање културног наслеђа и привредних достигнућа; -уочавање узрочно последичних односа у конкретним природним и друштвеним условима; -развијање интересовања за природу и еколошке навике; -уознавање живота и рада људи у појединим крајевима; -развијање позитивног односа према: националним, културним и естетским вредностима, спортским потребама и навикама;</p>	<p>-Упознавање са природним лепотама, природно географским и друштвено географским одликама; -обилазак античких, средњековних, нововековних и локалитета савременог доба (Калемегдан, Патријаршки двор, манастири Хопово, Крушедол, Прва српска гимназија, Музеј Бранка Радичевића, дворац Дунђерски, ботаничка башта, Храм Светог Саве) -обилазак установа</p>	<p>1. дан: Владичин Хан – Београд, обилазак храма Светог Саве, Калемегдан, Ботаничка башта, шетња Кнез Михајловом улицом - Нови Сад 2. дан; Нови Сад – Суботица, Палићко језеро, Бечеј, посета дворцу Дунђерски – Нови Сад 3. дан: Нови Сад</p>	<p>Владичин Хан – Београд, - Нови Сад – Суботица - Палићко језеро - Бечеј – Нови Сад - Сремски Карловци - Фрушка Гора – Београд - Владичин Хан</p>

	-неговање позитивних социјалних односа (другарство)	културе (Прва српска гимназија, Музеј Бранка Радичевића) -Обилазак Београда (београдска тврђава, ботаничка башта, фудбалски стадион -подстицање испољавања позитивних емоционалних доживљаја.	- Сремски Карловци, обилазак Прве српске гимназије, музеја Бранка Радичевића, Саборне цркве, Патријаршког двора, обилазак Фрушке Горе (манастири Хоново и Крушедол) – Београд - Владичин Хан	
--	---	---	--	--

Евентуална промена маршрута екскурзија могућа је уз сагласност родитеља, одељенских старешина, Одељенског већа, директора школе и Школског одбора.

ПРОГРАМ РАДА ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

Циљеви програма су усвајање образаца понашања у образовним институцијама, подстицање интересовања за читањем књига, упознавање ученика са стваралаштвом писаца, буђење интересовања за креативним писањем, усвајање новинарског начина изражавања, неговање истраживачког духа и усвајање знања применом савремених технологија.

Школска библиотека је место библиотечко-информационе, васпитно-образовне и културне активности школе. У школској библиотеци се ученицима, наставницима и стручним сарадницима даје на коришћење библиотечко-информациона грађа (књиге, лексикони, енциклопедије, речници, серијске публикације и др.) и извори. Библиотека у свом фонду прикупља и стручну литературу за наставнике и стручне сараднике. Задатак школске библиотеке је да код ученика развија навике читања и коришћења библиотечких услуга, као и да ученике оспособљава да користе информације потребне за учење у току целог живота.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
ПЛАНИРАЊЕ И ПРОГРАМИРАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА: планирање набавке литературе и периодичних публикација за ученике, наставнике и стручне сараднике, израда годишњег, месечних и оперативних планова, планирање развоја школске библиотеке и набавка библиотечке грађе потребне за реализацију наставе и образовно-васпитног рада...	Библиотекар, педагог, психолог,, наставници, учитељи	током целе године

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ОБРАЗОВНО - ВАСПИТНОГ РАДА: учешће у изради Годишњег плана рада и самовредновања рада установе, одабирање и припремање литературе и друге грађе за разне образовно-васпитне активности (теоријска и практична настава, допунски и додатни рад, ваннаставне активности ученика и др.)...	Библиотекар, педагог, психолог,, наставници, учитељи	током целе године
САРАДЊА СА НАСТАВНИЦИМА: сарадња са наставницима на промоцији читања ради задовољства кроз све облике образовно-васпитног рада, сарадња са наставницима око утврђивања годишњег плана обраде лектире, и коришћења наставничко - сарадничког дела школске библиотеке, коришћење ресурса библиотеке у процесу наставе, набавка и коришћење књижно-библиотечке грађе за наставнике...	Библиотекар, педагог, психолог,, наставници, учитељи	током целе године
РАД СА УЧЕНИЦИМА: планирање активности у раду са ученицима, сређивање књига на полицама и естетско уређење библиотеке, упознавање ученика са радом библиотеке, упознавање ученика са врстама библиотечке грађе и оспособљавање за самостално коришћење књига, часописа, енциклопедија, развијање позитивног односа према читању...	Библиотекар, чланови, наставници, учитељи	током целе године
КУЛТУРНА И ЈАВНА ДЕЛАТНОСТ: планирање културних садржаја за школску годину, сајт школе, представљање наше школе ученицима других школа, сарадња са школским библиотекарима других школа и градском библиотеком у обележавању важних дана, годишњица, догађаја, припремање и организовање прославе важних годишњица у вези са школом и локалном заједницом...	Библиотекар, педагог, психолог,, наставници, учитељи	током целе године
РАД СА ДИРЕКТОРОМ, СТРУЧНИМ САРАДНИЦИМА, РОДИТЕЉИМА, ОДНОСНО СТАРАТЕЉИМА: учествовање у припремању годишњег и развојног плана школе, сарадња са стручним већима наставника, педагогом, психологом и директором школе у вези с набавком, информисање стручних већа, стручних сарадника и директора о набавци нове стручне литературе за предмете, дидактичко-методичке и педагошко-психолошке литературе, м и коришћењем књижне и некњижне грађе, сарадња око обезбеђивања књижне и некњижне грађе за школску библиотеку коју користе ученици, наставници и стручни сарадници...	Библиотекар, педагог, психолог,, наставници, учитељи	током целе године

ШКОЛСКИ РАЗВОЈНИ ПЛАН

Циљеви Школског развојног плана су:

- подстицање развоја личности, индивидуалности, креативности, такмичарског духа, демократског духа и критичког мишљења ученика;
- стално стручно усавршавање наставника и свакодневна примена савремених облика и метода рада у настави;
- уважавање личности свих актера у школи, посебно ученика, стварање отворене школе за сарадњу са свим актерима, пројектно оријентисане школе са активном улогом у друштвеном окружењу.

Школа ће активно радити на остваривању десет развојних циљева:

1. Унапређивање садржаја и функционалност Годишњег плана рада и Развојног плана
2. Прилагођавање наставних планова и програма кроз корелацију наставних предмета различитим способностима и интересовањима ученика

3. Примена различитих техника учења на часу
4. Успех ученика показује да су постигнути образовни стандарди
5. Подстицати лични, професионални и социјални развој ученика
6. Побољшати сарадњу између ученика, наставника и родитеља кроз укључивање школе у различите пројекте и промовисање рада школе
7. Опремити школу новим наставним средствима
8. Обезбедити стално стручно усавршавање запослених ради одрживости квалитета рада школе и професионалног односа према раду
9. Обезбеђивање квалитета и успешности рада школе
10. Унепредити безбедност ученика у школи

Школски развојни план чини прилог Школском програму и саставни су део Школског програма.

ПРОГРАМ БЕЗБЕДНОСТИ И ЗДРАВЉА НА РАДУ

Циљ програма је да обезбеди заједничке активности школе, родитеља и локалне самоуправе, усмерене на развој свести за спровођење и унапређивање безбедности и здравља на раду.

Саставни део Школског програма је и програм безбедности и здравља на раду који обухвата заједничке активности школе, родитеља, односно других законских заступника и јединице локалне самоуправе, усмерене на развој свести за спровођење и унапређивање безбедности и здравља на раду. У реализацији садржаја из овог програма значајно учешће има ју представници МУП-а и ватрогасне јединице.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
Обука за безбедност ученика у саобраћају	Учитељи, наставници, МУП	септембар
Обука о поступању у случају природних непогода	Учитељи, наставници, законски заступник, ватрогасна јединица	током године
Обука за безбедност ученика и наставника на екскурзији	Учитељи, наставници, законски заступник	током године
Провера и допуна средстава за пружање прве помоћи	Директор, законски заступник	по потреби током године
Вежба: Гашење пожара	Сви запослени, законски заступник, ватрогасна јединица	по потреби током године
Вежба: Прва помоћ	Сви запослени, законски заступник	по потреби током године
Вежба: Евакуација у случају пожара или природне непогоде	Сви запослени, законски заступник, ватрогасна јединица	по потреби током године

ПРОГРАМ ПРОДУЖЕНОГ БОРАВКА

У оквиру продуженог боравка ученицима се обезбеђују игра, културно-уметничке, спортске активности, учење, помоћ у изради домаћих задатака и извршавање других обавеза ученика у безбедном окружењу под надзором наставника.

Циљеви продуженог боравка су:

- подизање нивоа опште заштите и бриге о ученицима млађих разреда у време запослености њихових родитеља;
- подизање нивоа опште културе ученика;
- већи степен вертикалне и хоризонталне повезаности градива које се реализује часовима редовне наставе кроз тематско радионичарско планирање активности;
- подршка у целовитом развоју деце, унапређивање социјално-емоционалног развоја ученика;
- праћење успеха у напредовању ученика у наставним активностима;
- индивидуални и групни рад са ученицима у процесу стицања знања;
- идентификовање ученика којима је потребан корективни рад и допунска настава у циљу постизања бољих резултата;
- рад са даровитим ученицима и додатно ангажовање у њиховом раду;
- праћење и проучавање интересовања ученика и њихово укључивање у рад различитих радионица;
- развијање радних навика код ученика;
- подизање нивоа васпитне улоге школе кроз активности;
- пружање базичних знања и вештина, њихово повезивање са реалним животом као и њихова примена у свакодневном животу;
- уводити ученике у методе и технике учења ;
- развијање и неговање другарства, пријатељства и толеранције;
- подстицање индивидуалне одговорности ученика;
- усвајање вредности заједничког живота;
- усвајање и прихватање позитивних и сузбијање негативних облика понашања;
- развијање међусобног поштовања, поверења, искрености, уважавања личности, једнакости и отворене комуникације;
- развијање комуникативне способности и конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима;
- подстицање социјализације, разумевања и прихватања међусобних разлика;
- подстицање групног рада, споразумевања, сарадње и дружења

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
Упознавање са родитељима и ученицима, упознавање са распоредом дневних активности, договор о раду; разговор са учитељима чија одељења похађају, сређивање евиденције	Наставници задужени за продужени боравак	септембар
Реализација дневних активности према плану-долазак и пријем ученика, ужина, израда домаћих задатака, учење и вежбање; игре по избору ученика; реализација планираних слободних и стваралачких активности; боравак на отвореном- двориште школе или шетње ван школе; обележавање празника, значајних датума	Наставници задужени за продужени боравак	свакодневно

Сарадња са родитељима и учитељима везана за наставне садржаје, напредовање ученика, отклањање различитих проблема по потреби	Наставници задужени за продужени боравак	најмање два пута у полугодишту
Анализе рада и напредовања ученика на крају класификационих периода	Наставници задужени за продужени боравак	најмање два пута у полугодишту
Вођење педагошке евиденције	Наставници задужени за продужени боравак	свакодневно

ПРОГРАМ ОБОГАЂЕНОГ ЈЕДНОСМЕНСКОГ РАДА

Циљеви обогашеног једносменског рада су:

- подизање нивоа опште заштите и бриге о ученицима млађих разреда;
- подизање нивоа опште културе ученика;
- већи степен вертикалне и хоризонталне повезаности градива које се реализује часовима редовне наставе кроз тематско радионичарско планирање активности;
- подршка у целовитом развоју деце, унапређивање социјално-емоционалног развоја ученика;
- праћење успеха у напредовању ученика у наставним активностима;
- индивидуални и групни рад са ученицима у процесу стицања знања;
- идентификовање ученика којима је потребан додатна подршка и допунска настава у циљу постизања бољих резултата у складу са могућностима ученика;
- рад са даровитим ученицима и додатно ангажовање у њиховом раду;
- праћење и проучавање интересовања ученика и њихово укључивање у рад различитих радионица;
- развијање радних навика код ученика;
- подизање нивоа васпитне улоге школе кроз активности;
- пружање базичних знања и вештина, њихово повезивање са реалним животом као и њихова примена у свакодневном животу;
- уводити ученике у методе и технике учења ;
- развијање и неговање другарства, пријатељства и толеранције;
- подстицање индивидуалне одговорности ученика;
- усвајање вредности заједничког живота;
- усвајање и прихватање позитивних и сузбијање негативних облика понашања;
- развијање међусобног поштовања, поверења, искрености, уважавања личности, једнакости и отворене комуникације;
- развијање комуникативне способности и конструктивног разрешавања сукоба са вршњацима и одраслима;
- подстицање социјализације, разумевања и прихватања међусобних разлика;
- подстицање групног рада, споразумевања, сарадње и дружења

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
Радионице на тему: Развијање здравих стилова живота (здрава исхрана, физичка активност, лична хигијена, култура понашања у школи и на другим јавним местима, брига о простору, ужој и широј средини)	Наставник	свакодневно по један сат

Израда домаћих задатака (српски језик, математика, свет око нас, природа и друштво. . .) Самостални рад, уз сталну стручну помоћ и сарадњу са учитељем, ученици организовано и плански, утврђују, продубљују и усвајају нова знања, вештине и навике. Израда домаћих задатака се свакодневно организује у одређено време. Домаћи задаци урађени на часовима самосталног рада се анализирају, исправљају и вреднују.	Наставник	свакодневно по један сат
Утврђивање и вежбање наставних садржаја из свих наставних предмета; Читање обавезне школске и домаће лектире; Читање текстова поетских и прозних садржаја; Довршавање ликовних радова, израда паноа и излагање ликовних радова (изложбе); Слушање музике и певање песама	Наставник	свакодневно по један сат
Ученици који имају тешкоће у савладавању наставног градива добијају помоћ у виду индивидуалног рада који подразумева допунске часове и додатно ангажовање наставника кроз примену одговарајућих ИОП-а1 или 2	Наставник	свакодневно по један сат
Напреднијим ученицима могу се плански и педагошки организовано задавати додатни задаци (читање домаће лектире, читање листова и часописа за децу; коришћење енциклопедије и разноврсних материјала са звучним и звучно-визуелним садржајима; вођење дневника и календара природе и друштва, гледање телевизијских емисија едукативног карактера. . .	Наставник	свакодневно по један сат
Уметничке радионице (драмска, ликовна, музичка, рецитаторска, литерарна, луткарска, медиско истраживање, едукативне радионице. . .); Математичке радионице и логичко -математичке игре (судуку, потапање бродича, икс-окс. . .); Припремање приредби, такмичења, квизова, продајних изложби; Слушање музике за децу; Гледање дечјих образовних емисија; Посете биоскопу, знаменитим објектима и оближњим фабрикама	Наставник	током целе године
Излети; Шетње у оквиру насеља и ближе околине; Посматрање природе, сакупљање биљака и плодова, препознавање и њихова примена; Оријентација у простору, стране света; Помоћ дивљим животињама: исхрана, израда кућица за птице	Наставник	једном месечно
Обележавање Дана демократске културе (активности везане за реализацију пројекта: Подстицање демократске културе у школама); Славе и свадбе код Срба и Рома; Обележавање међународног дана толеранције (16. Новембар)	Наставник	током године

ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАНОВИ

Индивидуални образовни планови свих ученика који се образују по индивидуалном образовном плану чине прилог Школском програму и саставни су део Школског програма.

У интересу постизања најбољих резултата код ученика који се образују по индивидуалном образовном плану, предвиђене су следеће активности:

АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ	ЗАДУЖЕНИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ	ОДГОВОРНА ОСОБА
Информисање чланова Наставничког већа са значајем увођења инклузивног образовања, улога тима за ИО и осталих чланова већа	септембар	Тим за ИО	Горица Ковачевић Тим за ИО
Информисање чланова Савета родитеља са Инклузивним образовањем и лобирање одређених родитеља у циљу подршке и помоћи у	септембар – октобар	Тим за ИО, председник СР, директор школе	Директор школе

изради индивидуалних образовних планова			
Информисање Школског одбора са улогом и значајем инклузивног образовања	септембар – октобар	Тим за ИО, Председник ШО, Директор школе	Директор школе
Евидентирање и прикупљање информација о ученицима (ученици са тешкоћама у учењу и сметњама у развоју; даровити ученици)	почетак септембра	Тим за ИО, учитељи, одељењске старешине, предметни наставници	Тим за ИО
Израда педагошких профила за одабране ученике	септембар – октобар	Тим за ИО, учитељи, одељ.старешине, предметни наставници	Тим за ИО
Сарадња са родитељима одабраних ученика и њихово укључивање у изради педагошких профила	септембар – октобар	Тим за ИО, одељењске старешине	Тим за ИО
Одабир ученика за које ће се радити индивидуални образовни планови (ИОП-и)	септембар – октобар	Тим за ИО, одељењске старешине	Тим за ИО
Формирање малих подтимова за израду индивидуалних образовних планова (за сваког ученика појединачно)	почетак октобра	Тим за ИО, предметни наставници, учитељи	Тим за ИО
Израда индивидуалних планова рада	октобар	Тим за ИО, мали подтимова	Тим за ИО
Презентовање индивидуалних планова рада педагошком колегијуму и усвајање планова	октобар	Тим за ИО	Тим за ИО
Формирање тима за инклузивно образовање (ИО)	април – јун	Наставничко веће	Директор школе
Обука тима за ИО	Август	Тим за ИО, водитељи обуке	Директор школе
Успостављање контаката са институцијама будућим социјалним партнерима (центар за социјални рад, црвени крст, дом здравља, локална самоуправа)	током године, по потреби	Тим за ИО	Директор школе
Увођење адекватних принципа, метода и техника рада за побољшање квалитета наставе а прилагођених потребама ученика	током године	Стручна већа (израда операт. планова рада наставника где ће предвидети инклузивно образовање), повезивање са другим развојним циљем за ову шк. годину и процесом самовредновања	Председници стручних већа, стручних актива, Тим за самовредновање
Укључивање ових ученика у активностима ученичког парламента	током године	Ученички парламент	Председник ученичког парламента
Увођење одређених активности у оквиру програма заштите ученика од насиља, злостављања и занемаривања	током године	Ученици, наставници, родитељи	Тим за заштиту ученика од насиља, злостављања и занемаривања

Праћење реализације индивидуалних образовних планова	током године	Подтимови за ИОП	Тим за ИО
Вредновање ИОП-а	током године (тримесечје, једном месечно, по потреби)	Предметни наставници, учитељи, педагог	Тим за ИО
Извештај о раду Тима за ИО педагошком колегијуму	на крају школске године	Представник тима	Тим за ИО

ПРОГРАМ РАДА УЧЕНИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ

Ученички парламент чине по два представника сваког одељења седмог и осмог разреда.

Чланове парламената бирају ученици одељењске заједнице на почетку школске године.

Чланови парламената бирају руководство и то: председника ученичког парламента, заменика председника ученичког парламента и секретара ученичког парламента.

Представници ученика који присуствују седницама Школског одбора предложени су од стране Ученичког парламента .

Рад ученичког парламента уређен је Статутом школе.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ	АКТИВНОСТИ
током године	-Конституисање Ученичког парламента, избор председника, избор 2 ученика који ће присуствовати седницама Школског одбора, давање мишљења и предлога стручним органима, Школском одбору, Савету родитеља и директору о Годишњем плану рада школе, упознавање са Протоколом поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање, припрема за Дечију недељу
током године	-Укључивање ученика у активности везане за реализацију Школског развојног плана и самовредновање рада школе, упознавање са Изменама и допунама Статута и других општих аката школе усаглашених са Изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања - Давање мишљења и предлога директору школе о мерама безбедности ученика
током године	-Учешће представника Ученичког парламента у самовредновању рада школе и учествовање у предлагању уџбеника
март	- Обрада података добијених самовредновањем
мај	- Допуњавање паноа: "Успеси наших ученика"

ДЕЧЈИ САВЕЗ

Дечји савез је општа васпитна друштвена, добровољна организација деце. У њој се изражавају, остварују, развијају и усклађују потребе и интереси детета и друштва.

Дечји савез је заснован на универзалним цивилизацијским вредностима, одредбама конференције о правима детета ОУН, искуствима прогресивних дечијих организација у свету и друштвено културно-историјским вредностима наших народа.

Дечји савез доприноси складном развијању личности деце и њиховом срећном детињству и припреми за самосталан, креативан живот и рад у друштву, за изграђивање лепшег, богатијег и праведнијег света.

Програми организације заснивају се на интересовањима деце, по својим садржајима, облицима и методама примерени су узрасту деце а води се рачуна о поступности и слојевитости.

Програмска подручја и садржаји рада: игра као основна и најважнија дечија активност, дружење деце,

еколошко васпитање, подстицање радозналости за достигнућа науке и технике, културе и уметности,

упознавање са културним и историјским вредностима свога и других народа, неговање патриотизма, васпитање за мир, поштовање слободе и права човека.

Програме своје активности Дечји савез ће остварити уз подршку и помоћ те ангажовање родитеља учитеља, наставника и др. Програм рада Дечијег савеза реализоваће следећи чиниоци: чланови Дечијег савета ОШ "Свети Сава": директор школе, педагог, наставник задужен за рад Дечијег савеза у школи, сарадници.

Стваралачке радионице: "Буквар дечијих права"

Циљеви и задаци Дечијег савеза: организовано окупљање деце у њиховом слободном времену,

укључивање деце у рад Дечијег савеза у школи, упознају родитеље и децу са основним начелима "Конвенције о правима детета" и "Букваром дечијих права", подстицање стваралачких способности деце,

задовољавање интелектуалне радозналости деце, стварање такве климе у школи која ће омогућити поштовање дечијих права и интегритета личности детета, заштита детета од репресивних васпитних метода и злоупотреба у породици и школи.

Начела: слобода избора и добровољност при укључивању у разноврсне активности које организује Дечији савез, генерацијска и међугенерациска повезаност унутар Дечијег савеза са одраслима, демократичност у приступу свим програмима и активностима деце, хуманост у начину организовања и рада са децом, схватање дечије игре као основног принципа који прожима све активности, све облике и методе рада са децом у Дечијем савезу, васпитавање деце на универзалним културним, моралним, социјалним вредностима, која превазилазе политичке, економске и друге баријере.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АКТИВНОСТИ	НОСИОЦИ АКТИВНОСТИ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
<ul style="list-style-type: none"> - Организовање приредбе поводом поласка ђака у I разред - Припрема за обележавање "Дечије недеље" - Акција солидарности "Деца деци" - Организација излета 	сви учитељи и одељењске старешине	током године
<ul style="list-style-type: none"> - Дечија недеља * Пријем ђака првака у Дечији савез Србије – програм „Добродошлице" * Деца у улози одраслих * Међуодељенско дружење * Буквар дечијих права – радионице * Укључивање у прославу Дечије недеље на општинском нивоу - Сарадња са Градском библиотеком - "Октобар - месец књиге" - Упознавање родитеља са Конвенцијом о правима детета 	сви учитељи, наставници српског језика и педагог	током године

- Предавање о дрогама (ученици VI, VII и VIII разреда) - Обележавање дана школе * Час посвећен животу и делу Светог Саве * Ликовни конкурс * Свечана академија поводом обележавања Дана школе - Сусрет са писцем	одељењске старешине, наставници српског језика и ликовне културе	током године
- Радионице "Буквара дечијих права" - У сусрет зими – прављење украса и украшавање - Међуодељенски сусрети и такмичења у знању јелки - Организовање ликовне изложбе на тему "Моја права..."	сви учитељи, одељењске старешине и наставници ликовне културе	током године
- Организовање приредбе поводом "Светог Саве" – школске славе - Еко час (ученици од V до VIII разреда) - Радионице "Буквара дечијих права" - Сарадња са Домом здравља "Правилно растем и развијам се"	сви учитељи, наставници српског језика	током године
- Учешће на ликовним и литерарним конкурсима - Алкохолизам и пушење - предавање (од V до VIII разреда) - Сарадња са Домом здравља "У здравом телу здрав дух"	наставници српског језика и ликовне културе	током године
- Предавање на тему "Ко бојаги није ми ништа" (ученици VII и VIII разреда) - Сусрет са песником - сарадња са Градском библиотеком - Организација филмске представе - У сусрет пролећу	сви учитељи, наставници српског језика и педагог	током године
- Предавање на тему "Полне болести и АИДС" - Уређење школског дворишта - Карневал пролећа - маскембал - Организовање биоскопске представе - Сарадња са Градском библиотеком – Песничка штафета - Сарадња са Домом здравља "Како да останемо здрави" - Изложба ускршњих јаја	сви учитељи, одељењске старешине, наставници физичког васпитања и педагог	током године
- Организација излета - Учешће у акцији "Дани изазова" - Сарадња са Градском библиотеком - "Читалачка значка" - Дан планете Земље	сви учитељи, одељењске старешине, наставници физичког васпитања	током године
- Игранка на крају школске године - Завршна школска приредба	одељењске старешине и наставници српског језика	јун

ПОДМЛАДАК ЦРВЕНОГ КРСТА

Подмладак Црвеног крста је добровољна хуманитарна организација формирана у сваком колективу у школи и другим организацијама.

Подмладак Црвеног крста обухвата ученике од I до VIII разреда који се редовно укључују у све акције општинске организације Црвеног крста. Ова организација има за задатак да код ученика развија здравствене навике и хумане особине, негује другарство и солидарност међу народима, а кроз солидарност и пружање помоћи развија се код ученика једна општа хуманитарна здравствена култура.

Сви задаци из ове области биће реализовани као саставни део реализације плана одељенске заједнице.

У току школске године ученици ће учествовати на ликовним и литерарним конкурсима у организацији Црвеног крста из области здравствене и социјалне делатности. Програм подмлатка

Црвеног крста реализоваће се на часовима одељенског старешине или одељенске заједнице, а делимично и у редовној настави кроз одговарајуће предмете.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ	АКТИВНОСТИ
септембар	- Акција солидарности "Друг другу" (сакупљање и размена школског прибора)
октобар	- "За сунчану јесен живота" (акција солидарности са људима у трећем добу)
новембар	- Месец борбе против болести зависности - предавање ученицима VII и VIII разреда о пушењу и наркоманији (предавачи - лекари) - "Солидарност на делу" - сабирна акција одеће, обуће, хране, новчаних прилога....
децембар	- 1.12. - Дан борбе против СИДЕ (оржавање стручног предавања)
фебруар, март	Месец борбе против рака
април	- 7.4.- Дан здравља (пролећно уређење радне и животне средине)
мај	- Недеља Црвеног крста - 8.5. - Међународни дан Црвеног крста - 11.5. - Дан добровољних давалаца крви

ПРАЋЕЊЕ НАПРЕДОВАЊА УЧЕНИКА

Оцењивање (вредновање и провера) постигнућа ученика обављаће се редовно и у континуитету (у свим фазама наставног процеса), као резултат систематског праћења ученика. Оцењивање ће се обављати сагласно прописаном Правилнику о оцењивању ученика и утврђеним националним стандардима. О критеријуму оцењивања учитељи и наставници ће се договарати на нивоу стручног и одељењског/разредног већа, тако да ће разлике у критеријуму оцењивања истог предмета код различитих учитеља и наставника бити незнатне. Учитељи и наставници ће примењивати формативно и сумативно оцењивање и увиђаће везу између квалитета сопственог рада и оцена својих ученика. Оцењивање ће се користити за процену ефикасности своје наставе и рада ученика, као и за даље планирање рада.

При оцењивању узимаће се у обзир: залагање ученика, активности и допринос сваког ученика, оствареност усхода, степен усвојеног знања и ниво разумевања, способност примене стечених знања и сл.

Знања ученика процењиваће се на различите начине (усмена комуникација на часу, тестирање, писмене вежбе, контролни задаци...).

У школи ће се поштовати договорени начин **информисања** о постигнућима ученика са којим су упознати сви родитељи и ученици. Информисање ће бити редовно, јасно и лако разумљиво и, поред описа нивоа постигнућа, садржаће смернице за даље напредовање ученика. У извештајима о напредовању ученика описиваће се темпо којим ученик достиже нивое постигнућа у односу на прописане задатке и циљеве. Биће обезбеђена двосмерна комуникацију са родитељима.

Могући **извори доказа** напредовања ученика:

- дневници евиденције образовно-васпитног рада
- белешке наставника
- извештаји о напредовању ученика

ПРАЋЕЊЕ ОСТВАРИВАЊА ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Школски програм посматрамо као развојни програм. Посматрамо као основу која ће свима нама, који радимо на постизању циљева и задатака, послужити да на креативна и флексибилан начин, уважавајући различитости деце и њихових перспектива, обезбедимо квалитетну наставу за све ученике.

Циљ нам је да унапређивање сваког сегмента Школског програма, буде наш стални и дугорочан задатак, да анализом, реализацијом и евалуацијом Школског програма и нашом улогом у том процесу, истовремено развијамо сопствену професионалну компетенцију и градимо школу по мери свих актера образовно-васпитног процеса.

Сматрамо да је овај Школски програм квалитетан, да је састављен у складу са Законом и да садржи све прописане садржаје. Свим елементима је дат одговарајући значај. Школски програм садржи квалитетну наставну понуду и обезбеђује остваривање наставних планова и програма, усклађен је са специфичностима и потребама ученика и родитеља, школе и локалне самоуправе и заснован је на реалним потенцијалима школе.

Праћење остваривања Школског програма је континуиран задатак чланова школског тима, са циљем унапређивања свих сегмената Школског програма.

Праћење остваривања Школског програма реализоваће се на основу неколико сегмената, који ће се оперативно разрађивати у поступку планирања и реализације праћења.

Садржај праћења остваривања Школског програма: постигнућа ученика, оставреност исхода, оствареност циљева и задатака, усклађеност циљева и задатака са темама и садржајима, наставним методама и облицима рада, са активностима ученика и учитеља, са наставним средствима, са узрасним и развојним карактеристикама ученика, фактори који подржавају реализацију планираног и фактори који ометају реализацију планираног у школском програму...

Начин праћења остваривања Школског програма: различите методе и технике оцењивања ученика, диференцирање различитих нивоа постигнућа ученика, мерење постигнућа ученика, мерење задовољства ученика и учитеља у раду, процењивање активности ученика...

Инструмент праћења остваривања Школског програма: тестови, анкете, процене, модели евалуације, извештаји, припреме учитеља и наставника, радови ученика, елементи портфолија...

Сарадници у тиму за праћење остваривања Школског програма: учитељи, наставници, стручни сарадници, директор, МП, родитељи, представници других образовних институција...

Временска динамика праћења остваривања Школског програма: континуирано током године, класификациони периоди...

